

821
C-21

САИД АХМАД

К	1.04
но	30.
ука	
Конт	
ин	

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
 OLIV VA DIVERA MAXSUS TALIM VAZIRLIGI
 TO'G'RIKAT VILQAYATI OHIRIDIG
 DAVLAT PEYTOLOGIQA INSTITUTI
 AXBOROT RESURS MARKAZI
 4-FILIALI

«Sano-standard» напришти
Тошкент – 2019

КИТОБХОННИНГ КУЛОҒИГА АЙТАДИГАН ГАПЛАРИМ

Саид Аҳмад,
Ғилдирак (*қисса, ҳикоятлар, повесталар, резиналар*). Қайта нашрда тайёрловчи
Хусанходжаева Нодира Саид Аҳмад қизи.
— Т.: «Sano-standart» 2019. — 512 б.

Ҳажийёт Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмаднинг ижодиди алоҳида ўрин тутди. Сеvimли алибимиз сатира ва юмор тигини ҳаётда мустаҳкам ўрин тополмаган, енгил-елпи кун кўрувчи, олға юришимизга тўсқинлик қилувчи маънавий қашшоқ кимсаларга қаратади. Бу жиҳатдан айниқса унинг ҳам кулдирувчи, ҳам ўйлатувчи «Келинлар кўзголови», «Куёв», «Фармонбоби аразлади», «Хасан ва Хусан» комедиялари, нишонтааниқ тегалитан киноя билан йўғрилган ҳажвий ҳикоятлари ва миниатюралари диққатга моликлidir. Ушбу тўплам орқали сиз, азиз китобхон, яна шу ажойиб асарларнинг қаҳрамонлари билан учрашасиз. Тўпламдан ўрин олган қисса — «Ғилдирак»да муаллиф мол-дунёга ҳирс кўйган кишиларнинг маънавий инқирозини аччиқ киноя билан тасвирлайди.

Бир ёзувчи ўртоғим мента таъна қилди:
— Нима қиласиз, ҳажв ёзиб. Жилдий ҳикоятлар ёзавермайсизми?

— Нима учун ёзмаслигим керак экан? — дедим ажабланиб.

— Лев Толстой битта ҳам ҳажвий ҳикоя ёзмаган.

— Толстой ўзбек эмас-да. Ўзбек бўлганда албатта ёзарди, — дедим ҳазил қилиб.

Ҳар гал ҳажв ёзётганимда ўша ўртоғимнинг гаплари эсимга тушди. Шу гапнинг ўзи битта ҳажвий ҳикоятга мавзу эмасми, деб ўйлаб қўяман.

Мабодо биров, фалончи дунёдан кулмай ўтиб кетди, деса, кулогимга уйлانмай ўтиб кетди, деб эшитилади. Кулмаслик — ўзини ўзи роҳатдан, хузур-ҳаловатдан тийиш демакдир. Кулмаслик, ўзи оч бўлишга қарамай, олдида кўйилган лаззатни таомга қўл урмай, сўлатини ютиб ўтириш билан баробар.

Кулги одамнинг ичидан чиқади. Демак, ичи тоза одам кулади. Ичида ғубори бор одам кулолмайди. Кулиш, кулмаслик одамнинг ўз ихтиёрида эмас. Кулгиси қистаб турган одамнинг бўйнига атом бомбасини осиб қўйсанг ҳам барибир кулаверди. Кулганда ҳам силкиниб-силкиниб кулади.

Қизик! Кулмайдиган одам хасис бўлади. Ўзим кўп кузатганман. Нега шунақа, билмайман. Бунақаларнинг уйига меҳмон келмайди. Ўзини ҳам биров меҳмонга чақирмайди. Мабодо адашиб келиб қолса, зиёфатни турбатта айлантиради.

Кувноқ одам сермеҳмон бўлади. Уйдан одам аримайди.

Ёзувчининг ёгани ўзига ўхшайди, детан гап бор. Асарлари орасидан шундоққина ўзи кўриниб туради. Кўзлари, юз ифодалари, хозир сизларни бир бошлаб кулдираман, деб турганга ўхшайди.

Шахста сифиниш даврида никоҳ тўйларимиз митинг-га ўхшаб қолганди. Қисқача докладдан кейин икки томондан иккита партком, иккита комсомол комитетининг котиби, касаба уюшмаси раислари сўзга чиқишарди. Сиёсий қўшиқлар, сиёсий рақслар ижро этиларди. Тўйда фақат кулги бўлмасди. Чунки ўша пайтларда култидан сиёсий хато қилириларди. Шунақа “сиёсий хато” жабрини тортанларнинг кўлини кўрганмиз.

Ҳозирги тўйларимиз қизиқчисиз ўтмайди. Машҳур комик артистларимиз қатнашмаган тўй тўйдек бўлмай қолди. Улар иштирак этган тўй дастурхонига ичкилик қўй-маса ҳам бўлади. Меҳмонлар култидан кайф қиладилар.

Ҳажвсиз адабиётнинг бир чети кемтик бўлиб қолади. Ўриснинг Гоголи, Чехови, Туркнинг Азиз Несини, Озарбайжоннинг Собир Тоҳирзодаси, Украиннинг Остап Вишняси, Қозокнинг Солиқбек Адамбекови, Туркманнинг Каминаси бўлмаса адабиёти ғариб бўлиб қолади.

Ҳажвий асарларимиз бўлмаса ўзбек адабиёти битта тутмаси қаламатан қўйлакка ўхшаб қолмасмиди? Ҳаётимизга шулар файз киритиб турганини тан олишимиз керак.

Завқи баланд, серкулги, қувноқ ўқувчи, бу китоб сизники.

Кулмайди танлар ўқимасини! Агар ўқиса, илло-билло рози эмасман!

САИД АҲМАД

ФИЛДИРАК (Ҳажвий қисса)

1. СИРЛИ ХАТ

Бозорбой Охунович ҳар кунни ишта кетар олдида бу-
туғни газетата бир кўз ташлаб олишга одатланганди. Ил-
гарилари бунақа одати йўқ эди. Умуман газета ўқимасди.
Кейинги пайтларда газеталар тез-тез фельетон босадиган
бўлиб қолди. Газетата уриладиганларнинг аксари Бозор-
бой Охунович ишлайдиган соҳанинг кишилари эди. У
ҳар кунни эрталаб ёстиқдан бош кўтарар экан, бутун ким
урилди экан, деб ўзига таниш кишиларнинг қиёфасини
бир-бир кўз олдига келтирарди.

Ана шунинг учун ҳам Бозорбой Охунович бир йил-
дирки, газетата обуна бўлган. Унинг газета ўқишини
ўқиш демаса ҳам бўлади. Кўлига оладиги уёқ-бўёғини бир
қараб, хайрият, тинчлик экан, деб хотиржам ишга кета-
верди. Бутун ҳам одати бўйича нонуштадан кейин лаби-
ни сочиққа арта туриб хотинига буюрди:

— Тижо, газетни келтир!

Хотини Тижоратхон қирқ ёшларда, авжи ширата тўл-
ган эёл. У эрининг олдида чап кўли билан кўйлагининг
иккала ёқасини бирлаштириб ушлаб туриб гаплашади.
Унинг бу қилиғи эрига жуда-жуда ёқади. Негаки оппоқ
кўрагининг қоқ ўртасидиги мошдек холи ниҳоятда яш-
наб кўринади. Бозорбой Охунович ҳар гал кўзи ўша холга
тушганда, ҳой Сангинова, бу хол фақат меники, бетона-
ларнинг кўзи тушмасин, деб ҳазиллашарди. Тижоратхон
бу холни ўз тили билан айтганда фақат ўз хўжайинидан
бекитарди. Ҳозир ҳам почта кутисидан газета олиб қай-
таркан, чап кўли билан иккала ёқасини бирлаштириб
эрига узатди. Бозорбой газетани очини билан ерта бир
конверт тушди. Қизик бўлди-ку?! Бу қанақа хат? Бозор-
бой умрида почта орқали хат олмаган. Телефон, электр,
квартира ҳақлари учун келадиган хатлар конвертсиз
бўларди. Бу кимдан бўлдикин? У газетани бир ёққа кў-
йиб конвертни очди. Хат. Шошиб ўқишга киришди.

«Ҳой Овсар! Босар-тусарингни билмай қолдинг-ку!..»
Бозорбойни мактабдош ўртоқлари «Овсар» деб ата-
шарди. У бошланғич мактабда ўқиётганида дуч келган

синфга кириб ўқийверар, унга қайси синфлиги, нечанчи
синфлигининг аҳамияти йўқ эди. Бунақа қилишга ўрган-
ган ўқитувчилар дарсни тўхтатиб Бозорбойни етаклаб, ўз
синфига опкириб қўйишарди. Ана шунинг учун «Овсар»
дейишарди. Бозорбой хатнинг бу ёғини ўқий бошлади:

«...Кўзингни оч, меҳнатсиз топишган пул ҳеч қимта
вафо қилмаган. Шунча пулни нима қиласан? Ўрингта
олиб кетасанми? Порага муккангдан кетдинг-ку, жўра!
Бунақада бир кун эмас, бир кун тумшугингдан илинасан.
Шу ҳафта ичи беш кишидан пора олдинг. Бетижондан
икки минг, Раҳмоналидан бир ярим минг, Турсунхўжадан
икки минг, Тўхтамуроддан икки ярим минг сўм олдинг.
Ахир, улар жамоатчи мухбирлар-ку! Жиноят қонунининг
қайси молдаси билан қанчага қия бўлиб кетишингни би-
ласанми? Агар шу ёруғ жаҳонда тоза ҳаводан нафас олиб
юрай, десанг фуратни ўтказмай олган пуллари эгала-
рига қайтариб бер. Ҳозир жар ёқасида турибсан, жўрам.
Сента хурмаг билан дўстинг ХАЙРИХОҲ».

Хат Бозорбойнинг кўлидан тушиб кетай деди. Кўз
олди қоронғилашиб, чап қоши лип-лип уча бошлади.
Тижоратхон бор оғирлигини ташлаб, эрининг елкасига
илиққина кўксини босиб сўради:

— Хат кимдан экан, дадаси?

Бозорбой истар-истамас жавоб қилди:

— Ўйнашимдан. Ўрни кундошингдан.

— Вой, адо бўлсин. Кўйинг бунақа гапни. Фельетон
чиқмаптимми?

Бозорбой, ўч, деб юборди.

— Эртага чиқармиш. Фельетон қилсак майлими, деб
ўзимдан сўрашпиги.

— Э, гапингиз қурсин, — деди Тижоратхон эрининг
елкасида кўксини узиб. — Бутун жума, яхши ниёт қи-
линг. Фаришталар омин девормасин. Мента қаранг, қи-
зингиз сиздан араз. «Жигули»сита багон обермабсиз.

Бозорбой шундай қаралики, Тижоратхон беихтиёр
иккала кўли билан ёқасини бирлаштириганини билмай
қолди. Хотинининг бу гапи тўғи киш кунни совуқдан дил-

дираб турган одамга, муздаккина айрон ичасанми, деган-дек бўлди. Шу ўтирганча бир соат ўтирдими, ё ошқироқ ўтирдими ўзи ҳам билмайди. Хотини унинг бояги ўшқиршиддан кейин бирор нима дейишга тили бормай мунгайиб ўтираверди.

Нима бало бўлдикин, деб ўйларди хотини. Ҳар кунни, ўртоқ Сангинова, биз кетдик, деб хандон-хушон ишта жўнардди. Энди бўлса тагини хўллаб кўйиб, қуригунча ётадиган болаларга ўхшаб қимирлагиси ҳам келмайди. Қизининг хонасидан ҳиндча кўшиқ эшитилди. Орастахон магнитофон кўйиб пар тўшакака чўкиб ётарди. Бозорбой ҳар гал ишта кетар олдидан сочларини ёстиқда тўзғитиб ётган Орастахоннинг ётоғига кириб пешонасидан ўттиб кўяр эди. Қизи даласини кутиб ётган бўлса керак.

Кўча тарафда машина ситнал берди.

— Дадаси, шоферингиз ситнал берипти. Нима деб айти?

— Бирпас кутса ўлиб қолмайди, — деди дўнгиллаб Бозорбой.

— Ҳой, эр, сизга айтпман, қизингизга балон олиб беринг!

— Оббо, — деди Бозорбой уф торттиб, — бўпти, бўпти тўртта балон бериб юбораман. Қутилдими?!

Тижоратхон эрининг бу хил тажанглигидан ташвишга туша бошлади. Илгарилари ҳам рўзгор ишлариданми, ё ишхонаданми табиати кир бўлиб қайтандам шунақа ичимдагини топ, деб тошдек қотиб ўтираверарди. Шундай пайтларда Тижоратхон қизини ишта соларди. Бозорбой қанчалик тажант бўлмасин қизининг биргина эркаланишидан сарисёдек эриб кетарди.

Тижоратхон оёқ учида юриб қизининг ётоғига кириб кетди. Зум ўтмай сочлари хурпайган, кечаги пардозлари юзларига чаплашиб кетган Орастахон ич кийимда югуриб чиқди. Чикди-ю, даласининг бўйнига осилди. Орқасидан кўлида халат билан чиққан онаси:

— Ҳой, Орас, сенга айтаман, халатингни елкангга ташлаб ол, даланглар олдидан уят бўлади, — деганча жавраб қолаверди.

— Ўзимни папамлар, ўзимни папамлар...

Орастахондан гуп-гуп француз атири билан «БТ» ситарегининг ҳили келарди. Фақат шунинг ўзигина эмас, бағоят ёшига етган қизлардагина бўладиган ажиб бир тароватли ҳид ҳам анқиб турарди.

Бозорбойга қизининг эркаланишлари ҳам ёқмади. Елкасини бир силкиб, ўтирган стулини бери сурди.

Орастахон умрида даласидан бунақа муомалани кўрмаганди. Мунгайиб даласининг ўртаси ялтираб қолган бошига, тоқнинг зангишдек бўжмайиб кетган бўйинларига қаради.

Тижоратхон тилга кирди.

— Ҳой, даласи, сизга нима бўлди, ахир? Эт-бетингиз оғриётгани йўқми? Валидог берайми?

— Жон хотин, ўртилай хотин. Кулогимни тагида ҳақката ўхшаб шаклidayвермагин. Нарити уйга чик, чик дейпман!

Тижоратхон, бу одамга бир бало бўлганми ўзи, деб қизини эрташтирганча нарити уйга чиқиб кетди. Бир оздан кейин унинг: «Жувонмарг, қоқ ярим кечасигача қаёқларда юрувлинг», деган овози эшитилди.

Бозорбой ўйларди: «Бу хатни биладиган одам ёзган. Кимдан қанча олганимни аниқ ёзибди. Орқангда одам бор экан, Бозор! Ҳар қадаминг ҳисобда экан-ку, Овсар! Эшмон эмасмикан? Бордию ўша бўлса, қаяқдан билди экан?»

Ўринбосарим Ақром Қудратов тагимга сув кўймоқчи. Йигитлар уни йўлга солиш учун у-бу бериб кўришди. Олмади, ярамас. Ҳалол ойлик маошим билан бола-чақамни боқаман, дермиш. Э, боқиб бўлсан. Эшмоннинг қўлтигига шу одам сув пурқаяпти. Бу аниқ!

Бозорбойни бир нарса эзарди. Умрида бировга бир тийин бермаган. Фақат олган. Қайтиб бериш деган туншунча унда мутлақо бўлганмас. Мабоодо қайтариб беришга тўғри келиб қолса, қай ахволга тушаркин? Ўлиб қолмасмикан? Йўқ, ҳеч бўлмаганда жинни бўлади... Мабоодо бошига ана шундай кўрғилик тушгудек бўлса кунига хотини ҳам, эркатой қизи ҳам ярамайди.

Лекин барибир нимадир қилиш керак. Ёғ ялаганда ёт, қон қустанда қариндош керак, деб бекорга айтмаганлар. Шулардан бошқа кимим бор...

Бозорбой машаққат билан ўрнидан туриб қизининг ётоғига кирди. Хотини билан қизи унга ҳайрон қараб туришарди.

— Орас, — деди Бозорбой ўзини ўнглаб, ажиб бир меҳрибонлик билан. — Сендан бир гап сўрайман. Аммо тўғрисишни айтасан.

— Сўранг, дада, — деди лабларини чўчайтириб Орас-тахон.

Бозорбой Охунович гапни нимадан бошлашни билмай остки лабини сўриб, бир оз туриб қолди. Кейин калласига антиқа фикр келгандек бирдан дадил гапига бошладди:

— Масалан дейлик, сен билан икковимиз қоронғи кечада бир жойдан келяпмиз.

— Қардан? — деди Тижоратхон гапта аралашиб.

— Сен суқулмай тургин. Майли-да, тўйданми, иш қилиб бир жойдан келяпмиз. Сумкангда анча пул бор. Шу пайт йўлимизни қароқчи-бандитлар тўсишди. Сента пичоқ ўқталиб, сумкангдаги пулни бермасанг дадангни сўйиб ташлаймиз, деб ўдағайлашди. Хўш, шунда сен нима қиласан? Пулни уларга берасанми?

Ораста шошиб сўради:

— Сумкадаги пул қанча эди?

— Ну, ўттиз минг дейлик.

Орастани ҳаял олиб кетди. Битта «Волга» — ўн беш ярим минг, японча видеомагнитофон — беш минг, норка пальто — уч минг, марварид — уч минг... У шундай ўйлардан, даласига ер остидан разм солди. Ёши ҳам ўтиб қолган, ошқозони ҳам ҳилвираб турипти, юраги ишдан чиққан... Яна яшаса беш йил яшар, ўн йил яшар...

— Негатиндамайсан қизим? — деди Бозорбой кўзлари мўлтираб.

Орастахон ғамтин бир оҳангла сўради:

— Якин ўртада милиционер йўқмикин?

— Йўқ. Милиса йўқ, дейлик.

— Бақирсақ одамлар келиб қолишмасмикин?

— Йўқ. Якин ўртада одам йўқ.

— Қочсам бўлмасмикин?

— Мени қароқчилар кўлига ташлаб-а?

Орастахон дарров жавоб қилди:

— Сизни нима қилишарди. Ну, ундан кейин қариб қолгансиз...

Бозорбой салғиб туриб кетди:

— Э, суф сенларга-е!

У шундай деди-ю, тарс-тарс юриб кўчага чиқиб кетди. Кун ёйилган. Шофёри Жаббор машина ичида донт қотиб ухлаб ётарди. У машина эшитини қарсиллатиб ёп-гандлагина чўчиб ўйгонди. Гўё жуда катта гуноҳ иш қилиб қўйгандек кўлини кўксига қўйиб узр сўради.

— Ҳайда! — деди Бозорбой бетига ҳам қарамай. Машина серкатнов шаҳар кўчаларидан ўқдек учиб бораркан Бозорбой идорада бўлагитган учрашувларни кўз олдига келтирарди.

Кабинетига кириши билан орқасидан кўлида чойнак билан Бетижон пайдо бўлади. Ва албатта «Тўқсон бешта қалайсиз», деб гапни илаштирарди. Ундан кейин Раҳмонали кириди: «Хўжайин, янгисидан топиб қўйдим. Ичагингизни узвормаса калламни олиб ташланг», дейди минг марта эшитган латифани бошлайди: «Афанди туғуруқхонага хотинини кўртани боритпти. Деразадан бош чиказган хотинидан сўрапти. Хотин, ўлим кимга ўхшайди? Сентами? Хотини йўқ, деб бош чайқапти. Бўлмасам кимга ўхшайди, деб яна сўрапти Афанди. Сиз уни танимайсиз, деб жавоб қилпти Афандининг хотини. Ҳа-ҳа-ҳа! Қалай, хўжайин?...»

Ана ундан кейин Турсуноҳжа кириди: «Абелга чиқмай туринг, хўжайин, уйдан устида қазиси билан ош келадин» деб тайинлайди. У ҳали остонага етмай туриб Тўхтамурод кириди: «Бир йигитни кўз остигга олдим, — деб гап бошлайди у. — Яхши одамнинг фарзанди, жуда сизга кўевбон бола». Шундан кейин «аллақайси каттаконнинг ўғли» деб гапни тутатади.

Шу пайтгача Бозорбой уларнинг ҳамма гапларига ишонар эди. Энди улар фирт хонин экан деган фикрда иш-хоната кетяпти.

Тепасига «База» деб ёзилган дарвоза олдида машина тўхтади. Юк машиналари, автофургонлар қалашиб кетган майдончада уни кутиб турган кишилар тур этиб орқасидан эргашинди. Қабулхонада ҳар хил нарядлар, нақад-нойлар ушлаган кишилар ўринларидан туриб, унга саяом беришди.

Бозорбой Охунович кабинетига кирди. Ҳали шляпа-сини қозикка илмай туриб дермантин қопланган эшик унсизгина очилди, қабулхонадаги говур-говур эшик ёпилиши билан тинди.

Кўлида чойнак билан Бетижон пайдо бўлди.

— Хўжайин, тўксон бешта қалайсиз? Асил дўнқаси-дан.

Бозорбой унга лоқайд қаради. Гўё уни биринчи бор кўраётгандек:

— Хўш, келинг, хизмат, — деди.

Қайноқ чойнак ушлаб узок туриб қолган Бетижон чойнакни стол четига кўйиб, куйган бармоғини муздек қулогига босди.

— Мени ҳоли кўйинг, — деди Бозорбой унинг бетига қарамай.

Бетижон нима қилишини билмай анча пайтгача туриб қолди.

«Унга бир баъло бўлган, иши чапласига кетмадимикан? Зора шундоқ бўлса», деб ўйларди Бетижон.

У чойнакни столда қолдириб, қулогини ушлаганича чиқиб кетди.

2. НАРХИ ТУШГАН ОДАМ

Бетижон кўзи алақ-чалақ, оёғи суст, кўли чаққон одам. Бир қаратган нарсаси кўзига муҳрланиб қолади. Вентилятор паррати айланганда шаклини йўқотгандек Бетижон чўт қоқатганида бармоқлари чўт устида тутун-

га ўхшаб бориб кетаверали. Аммо оёқ масаласида омади келмаган. Югуришда тошбақа билан мусобақа ўйнаса, албатта ютқазали.

Бозорбой Охунович унинг устида тажриба ҳам ўтказиб кўрган.

Янги қурилиб ичи молларга тўлдирилган омборга уни олиб кириб, икки минутгина чироқни ёқиб, яна ўчирган:

— Хўш, мулла Бетижон, қаерда қандоқ мол турганини айтиб беринг-чи.

Бетижон тескари қараб ўтириб омборда нимаики бўлса, ҳаммасини — қаерда турганини, қандоқ турганини, ранги қанақалигини, қутисига қанақа ёзув борлигини, қайси фабрикадан чиққанини аниқ айтиб берган.

Бозорбой ундаги бу қобилиятга ҳайрон қолиб ёқасини ушлаган эди.

— Қандоқ эслаб қоласиз, укагинам?

— Э, хўжайин, бир қаратганда кўзим билан сувратини олиб кўяман.

Бетижон базата қоровул бўлиб ишта келганида йипир-ма ёшлардати бети қаттиққина йилит эди. База бўлгандан кейин унча-мунча қонунга чап беришлар бўлиб турарди. Масалан, таниш-билишларга ноёб мол бериб пулини магазинга ўтказишлар, магазин олган ноёб молларнинг унча-мунчасини пулини тўлаб олиб қолиб, керакли жойларга чиқазиб туришлар...

Кимки базадан нарса кўлтиқлаб чиқса, Бетижонга рўпара бўлади. У ўтказса чиқиб кетади, ўтказмаса олган нарсасини кўлтиғига қисиб, кўзини лўқ қилиб ўтираверали. Омбор мулкдорининг ўзи келиб Бетижонни рози қиладиган-ю, иш бости-бости бўлади.

Базада бунча омборлардан ўн еттига. Ҳаммаси ҳам кунига битта-иккита боғтидақа ишларни қилиб туришадди. Бетижон ўз улушини олмай бунча молларни чиқармайди. Бетижоннинг ўз тили билан айтганда, ўша пайтларда омбор мулкдори у ёқда турсин база мулкдоридан ҳам кўп пул туширарди.

Баздаги катта-кичикнинг ҳаммаси ундан кўрқарди. Охири, шу бор экан бизга тинчлик йўқ, деб ундан қутилиш йўлини қидира бошлайдилар. Улар қанча уринишмасин Бозорбойсиз ҳеч нарсга қилиб бўлмасди. Чунки Бетижон Бозорбойнинг одами. Эчки қутурса этасини сузади, деганларидек, Бетижон Бозорбойнинг шофёрини ҳам, машинасини ҳам тинтув қилиб ташқарига чиқардиган бўлди. Қўйиб берса Бозорбойдан ҳам унча-мунча ундиралган чоғи бор.

База монёрита битта костюм бериб, чўнтагига номери ёзиб олинган йигирма беш сўмлик солиб қўйишди. Монёр дарвозадан чиқётганда Бетижон уни тўхтатди. Монёр ўзини соддаликка солиб у-бу, деб кўрди. Бўлмади. Охири у боғти йигирма беш сўмликни бўклаб туриб унинг кафтига босди. Бетижон илжайганича уни чиқариб юборди. Шу пайт Бозорбой, местком раиси, товаршунос уюви монёрни қайтариб Бетижоннинг олдида олиб келишди.

— Қандоқ хужжатга асосланиб мол чиқазиб юбордингиз!

Бетижон ўзини уёқ-буюкка ташлаб кўрди. Учовлашиб ённи тинтиб, боғти йигирма беш сўмликни олишди.

Ана шундан кейин Бетижонни қоровулликдан бўшатишди. Лекин Бетижон осонликча жон бералитанлардан эмас эди. Орадан бирор соат вақт ўтказиб Бозорбойнинг олдида кирди.

— Хўжайин, мендан осонгина қутилим, деб ўйла-яптисиз-а? Йўқ, бу ерда бўлган, бўлаётган ишларнинг ҳаммасини заметкага олиб қўйганман. Манаву кўзлар ҳаммасини беҳато сувратга олиб бўлган.

Бозорбой столини чертиб узоқ ўйланиб қолди: «Бети тўғри айтганми. Агар у ишга тушиб кетса ҳаммамиз расво бўламиз. Яхшиси мурося қилайлик. Уйдаги сир кўчага чиқмай кўя қолсин».

— Мента қара, Бети, — деди, — фишт қолипдан кўчиш-та кўчди. Бошқа чорасини қидирайлик. Бўлган воқеани кўпчилик билиб кетди. Қоровулликка энди ҳозирча қай-

тариб бўлмайди. Нима дейсан, пойабзал омборига рабоний қилиб қўйайми?

Бетижон ўйланиб қолди. Кўзлари бир жойда турмай уёқдан-буюкка бориб келаверди. Охири қорачиги бир жойда тўхтаб қимирламай қолди.

У янги вазифасининг афзалликлари қандоқ, имкони-яти қандоқ, ҳаммасини тарозига солиб бўлганди.

— Бўпти, хўжайин. Мен рози.

Бозорбой бошидан тегирмон тоши тушгандек енгил тортди. Стол ёнбошида турган ички телефон трубкасини кўтариб:

— Обувнойни беринг, — деди. — Усмонхонмисиз?

Мента қаранг, укагинам, шу Бетини сизга теги билан бердим. Бурнини ерта ишқаб ишлатинг. Гапни айлантирмай хўп дент, укагинам. Мен бир иш қилсам билиб қиладиган одамман. Кейин хурсанд бўласиз.

Бозорбой трубкани жойига қўяркан: «Э, йўталмай ўл!» — деди ижирганиб.

Ростдан ҳам Усмонхон қиш кунни тарновда пайдо бўладиган сумалакдек қиёфаси тез-тез ўзгариб турадиган, чап кўлининг кафти билан киндигини босиб туриб йўтададиган ғалати одам эди. Бозорбой ичиди, қани иккита тулки бир ишласин, деб кўйди.

Аввалига Бетижон Усмонхоннинг у ентидан кириб, бу ентидан чиқиб ишлаб юрди. Сал кунда иккаласи тил топишиб қолишди. Бетижон шунақа ишни оруз қилиб юртан экан, омборни ҳавас билан тартибга солди. Бор молларни сортларига, қайси фирмадан чиққанига қараб жойлаштирди. Бирон нарсга керак бўлганда қидириб юрмай қўл узатганда дарров топадиган қилди. Усмонхон унинг бу ишидан хурсанд эди.

Буни қарангки, Усмонхоннинг дарди ичиди экан, ўнг биқинида нўхотдек бир ярача пайдо бўлди-ю, кентайиб данакдек бўлди. Шифохонага ётди. Рак экан, операциядан кейин бандликни бажо келтириб бу дунёдан кўз юмиб кетди. Унинг ўлими ҳам Бетижонга қўл келди. То омборни муҳрлагунча эллик-олтмиш жуфт чех туфли-

сини гумдон қилди. Камомад чиққанда айб марҳумнинг бўйнига тушиб қолаверди.

Усмонхоннинг ўрнига бошқа ёқдан одам қилириб юришмай, қўли келишиб қолган, деб Бетижоннинг ўзини мулдири қилиб кўя қолишди.

Бу Бетижон тушматур бағо чиқди. Усмонхон ўн беш йил ишлаб қилмаган ишларини ўйнаб-қулиб қилалитган бўлди.

Омбор ҳафтада тўрт марта-учтадан жами ўн иккита контейнер олади. Ҳар контейнерга беш юзтадан туфли, уч юзтадан этик сифади. Фабрика ҳисобидан бир контейнерга бир-икки жуфт пойабзал скидка берилганди. Бу дегани шу пойабзаллар нуқсонли деб ҳисоблансин ва нархи туширилган баҳода сотилсин, дегани. Чиндан ҳам камдан-кам бўлса-да, пойма-пой туфли ёки бир пойи бошқа размер туфлилар аралашиб келиб қолади. Брак чикса-чикмаса барибир нархи туширилаверали.

Бетижон шаҳардаги жамики бир оёғи протез ногиронларни танийди. Пойма-пой туфлиларни ўшаларга нархини туширмай сотади. Ҳафтада ўн икки контейнердан аллақанча нархи туширилмай савдога чиқазилганди. Пули албатта Бетижоннинг чўнтагига тушади. Ана шунинг учун ҳам базадатиликлар Бетижонни «Нархи туширилган одам» деб аташади. Бетижон бу билан ҳам қаноатланиб қолмайди. Қайси бир магазин мол олса ҳар бир туфлига беш сўм, этикка ўн сўм қўйиб беради. Агар магазин мудири оёғини тираса Кўкон ёки Чирчиқ пойабзал фабрикасидан олинган молни рўпара қилади.

Бетижон омборни қабул қилгандан бир ярим ой ўтиб, тилла тиш қўйдириди. Хужжатларга электрон соатли ручкада қўл қўядиган бўлди. Яқин-яқинларда — қоровул пайтларида маҳорка тутатиб ўтирадиган Бетижон тушма-тур энди «БТ» сigaretи чекади. Чекаанда ҳам сigaretтани тутурт билан эмас «Ронсон» деган инглиз зажитлиқасида тутатади. Столиннинг устида совун қутидек япон магнита-фони пайдо бўлди.

Бир кунни Бозорбой Охунович омборга кирганида магнитофонга кўзи тушиб: «И, Бетиш, ўзингга ҳам олмабсан-да», деб илмоқли гап қилиб қўйди. Шундан кейин магнитофон қўлоғини ушлаганча кетди. Яна бир кунни Бетижон энди машинага ўтираётган Бозорбойга имзо чектириш учун нақадной узатди. Бозорбой ённи титкилаб ручка тополмай турганда у электрон соатли ручкасини узатди. Бозорбой ҳафсала билан имзо чекиб, раҳмат, укаганинам, деганича ручкани ички чўнтагига солиб қўйди. Ручка ҳам Бозорбойнинг иссиққина қўлида кетди.

Бетижон ишига пишик одам. Керакки жойга гирчиламасин, деб мўлжалдан ортик мой چاپлаб қўядиганлардан. У Бозорбой билан орани сира бузмайди. Пижи қайрилиб қўлтигига кириб кетган бу одамни алдаб бўлмайди. Ўпқондек оёзига қурак билан ташлаб турсанг ҳам тўймайдиган «Отахон»та бир меъёрида муомала қилиб туради. Яъни, ҳар контейнердан икки юз сўм пул билан иккита пойабзал ўша кишиники. Булардан ташқари унинг ёнидаги тутурт қутичадек дафтarchасида Тижоратхон билан Орастахон нечанчи пойабзал кийишидан тортиб, туғилган кунигача ёзиб қўйилган.

Бетижон мундоқ ўйлаб қараса орадан ўтган уч йил мобайнида Бозорбойга ўн беш минг сўмлик нараса берипти. Албатта Бетижон ҳам анойилардан эмас. Бу пуллари шундай усталлик билан қайтариб олайки, ўзи ҳам билмай қолсин, деб ўйларди. У ўйлаб-ўйлаб Бозорбойга қула бўлишни дилига тутди. Бозорбой нимаики топса, яқкаю ягона қизига атаб ташлаб қўяди. Ахир, шу қизидан бошқа меросхўри йўқ. Агар қизини Бетижон келин қилса берган нарсаларининг ҳаммаси сеп бўлиб, ўз уйига кетлади.

Кунларнинг бирида Бетижон хотинини ёнига чақириб, фикрини айтди:

— Ёмон бўлмайди. Гап ўлгингга қолган. Агар рози бўлса совчи бўлиб борамиз. Эрталабгача ўзини билан тапплашиб, менга жавоб қил, — деб тайинлади.

Хотини ўлғита бу гапни айтганда:

— Бозор аканинг қизи Орастани айтқисизми? — деди қўл силтаб, — ахир у ғирт анақа-ку.

Эрталаб хотини Бетижондан сўради:

— Ҳой, дедаси, ўлғингиз у қизни «анақа» дейди. Бу нима дегани?

Бетижон нима дейишини билмай, гапни қисқа қилиб қўя қолди.

— Энди ҳалиги, анақа дегани шўх дегани-да, ўлғингиз айт, майдагап бўлмасин. Шунга олади, гап тамом!

Бетижоннинг хотини ўлғини қийин-қистовга олди:

— Вой болам, дедангнинг гапини икки қилмагин, анақа бўлса бўлар. Ҳар қандай қиз ёшлғида бир-бир «анақа» бўлиб ўтади. Мен ҳам «анақа» бўлганман, опаларинг ҳам «анақа» бўлишган. Катта опанг шунақам «анақа» бўлганки. Ҳўп, дегин болам.

Ўғли «Э, боринг-э», деб ўрнидан туриб кетди.

Бўлмайдиган ишга қўл уришдан фойда йўқ. Бозорбой икки дунёда ҳам Бетижон билан қудда бўлмайдди. У қизини казо-казоларнинг ўлғига муносиб ҳисоблайди. Казо-казолар билан қудда бўлиб катта давраларда савлат тўкишни орозу қилади. Шунинг учун ҳам Бети қудачиликдан оғиз очиши биланок: «Укагинам, бўладиган ишдан гапир, нима қиласан, осмондаги ойга қўл чўзиб», деб гапни таққа тўхтатиб қўя қолди.

Бетижон бир-икки кун қовоқ-димоқ қилиб юрди-ю, кейин ҳовридан тушди. Тушмай қаяққа ҳам борарди.

Бари бир шундоқ бўлгани билан Бетижоннинг юратига Бозорбойга нисбатан бир ғубор қолди. Ҳар контейнердан бериладиган иккита туфли биттага тушди. Берадиган нақд икки юз сўмни тоҳ бериб, тоҳ галга соладиган бўлди. Бозорбой бу одобсиз, яхшиликни билмайдиган «нарих туширилган» одамнинг кўзини очиб қўйишга пайт пойлар эди.

— Келиб-келиб менинг ризқимни қирқасанми, тулки, — деб дўнгиллаб қўярди.

Ана шундай ҳаёллар билан Бетижоннинг тўрита гишт қалаб ўтирган бир пайтда кабинет эшити очилиб картошка бозори оғизлагги «Обувной»нинг мудури Эшмон Давлатов бош суқди:

— Кирсам майлими, Бозор ака?

Бозорбой бош ирғаб руҳсат ишорасини қилди. Эшмон салом-алик ҳам қилиб ўтирмай қийқчага тутилган салмоқлигина пулни «пўп» этқизиб столга ташлади.

Бозорбой сапчиб ўрнидан туриб кетди. У ҳеч қачон кабинетга бировдан пул олмаган. Кабинетда пора олишни қонунга хилоф иш деб биларди.

— Бу нима? — деди Бозорбой кўзлари олайиб.

— Пул, — деди хотиржам Эшмон Давлатов.

— Канақа пул?

— Пулдақа пул-да, хўжайин.

— Адресни алаштирибсиз, укагинам. Мен умримда пора олманганман. Ҳозир мелиса чақирайми?

Эшмон бу гап айти мулдао маъносиди:

— Майли, — деди.

Бозорбой ўрнидан туриб қабулхона эшитини очди-да, секретарига, мен йўқман, деб эшикни ичидан кулфлаб олди. Жойига безовта ўтираркан:

— Эсинг жойидами, укагинам. Қани туғунни еч! Қанча олиб келдинг?

— Э, хўжайин, бу пул сизники эмас, давлатники.

Эшмоннинг давлатники, дегани унинг кулоғига Давлатовники бўлиб эшитилди. Унинг ҳафсаласи пир бўлдию чор-ночор насиҳатга тушиб кетди:

— Э, шунақами, пул ўзимники демайсанми? Савдо ходмининг иши нозик иш. Қилиннинг дамида юриб тирикчилик қилади. Эҳтиёт бўлиш керак. Бунча пулни ёнингга олиб юришинг яхши эмас. Назаримда бештадан ошқ бўлса керак, топдимми?

Эшмон бош чайқайди.

— Тополмадингиз, хўжайин. Олтига.

Бир муддат жим қолишди. Охири Эшмон мақсадга қўчди:

— Эркатоийингиз мени сувга обориб суғормай олиб келатти. Ё мени ишдан бўшатинг, ё Бетишингизни тартибга чакиринг. Элдикта австрийский заифона этикни дўконимга ёзибди. Олгани келсам, ҳужжатларга кўлимни кўйдириб, олти минг сўмни тутказди.

— Вой, аёлаҳ-е. Вой, ноинсоф-е. Ўзи бу боланинг поймонаси тўлиб турипти. Ҳозир-ҳозир, чорасини кўра-миз.

У шундай деб ички телефон трубкасини кўтарди:

— Проходной билан уланг. Бутун ахраната ким? Лукмон тоға, сизмисиз? Сизга жантовар топириқ. Бутун биронта ҳам мол чиқазмайсиз. Тушундингизми? Шундоқ бўлсин!

Бозорбой телефон илгитини босиб яна кўтарди:

— Энди обуювойни уланг. Ким у? Ўзингизми, укагинам. Дарров олдимга келинг. Шошлинч.

У трубкани жойига қўйarkan тулунчага узоқ қараб ўтирди, кейин оғир хўрсиниб Эшмонга қаради:

— Манаву калитни олиб сейфни очинг. Ичига пулни кўйиб ўз кўлингиз билан кулфланг.

Эшмон Давлатов эсанкираб қолди. Худди сеҳрдангандек Бозорбой айтган ишни қилди. Факат сейфни кулфлаётганда кўли бир оз қалтиратандек бўлди. Бозорбой: «Ҳа, кўрқаяпсан, пул кўлдан кетди», деб, кейин стол фалдонидан қогоз, қалам олиб Эшмоннинг олдига қўйди.

— Ёзинг, нима бўлган бўлса ҳаммасини аниқ қилиб ёзинг. Яширманг!

— Бошқа хонага чикиб ёзай, ҳозир ўзи келиб қолса ноқулай бўлади.

— Кўрқманг, укагинам. Бетишинг кўли чакқон бўлгани билан оёғи суст. Ярим соатсиз етиб келолмайдди. Бемалол ёзаверинг.

Эшмон нима деб ёзишни ўйлаб қалам тишлаб ўтирарди.

Бозорбой унга қараб фикрини кўйди. Бирдан хаёлидан, тунов кунги хатни шу ёзмаганмикин, деган фикр ўтди.

«Эшмон Давлатов ўзи ҳам емай, бировга ҳам едирмайдиган қурумсоқлардан. Бутун умри савдо ишида ўтибдики ҳалитача бири икки бўлмайди. Битта туфлини ўн йил кияди, чоғи. Унинг дўкони тўтрисида биронта шикоят тушмаган. Омбордагиларга ҳеч нарса бермайди. Шунинг учун ҳам уни ёмон кўришадди. Бозорбой элдик ёшга кирганда база клубида юбилей кечаси бўлган эди. Ҳамма омбор мудирлари баҳоли қудрат, бири биллур ваза, бири гиламча, бири исми ёзилган тилга соат олиб келди. Эшмон бўлса «ўз ҳовлимиздан», деб, бир даста тул кўтариб келувди. Қажамай ўлгур. Бола-чақалари ҳам дурстгина кийинмайди. Меҳмонни ҳам энглаб кутолмайди. Мажнисида бўлса тили бир қарич. Хатни шу ярамас ёгани аниқ. Аммо унга қаттиқ тапириб бўлмайди. Ўлгиси келган одам у билан ўйнашади. Ишқилиб Бетиш ўлтирининг иши пачава бўлиб жетмаса гўрга эди. Нима бўлса ҳам Бетижон Эшмондан кўрсин. Эшмоннинг кўли билан унинг гирибонидан бўғаман».

Эшмон бир ярим варақни тўлдиргунича ҳам Бетижондан дарак бўлмади. Бозорбой унинг ёзганларини ўқиб стол тортмасига ташлаши ҳамон кўлида чойнак билан Бетижон кириб келди.

— Ҳўжайин, тўқсон бешта қалайсиз. Лўнқасидан...

У киравериш эшикка орқа қилиб ўтиртган Эшмонга кўзи тушди-ю, тапининг охири оёзида қолиб кетди. Кўлидаги электр плита устидан олтинган чойнакни столга қўйишини ҳам, қўймаслигини ҳам билмай бир Бозорбойга, бир Эшмонга қараб туриб қолди. Охири кўли куйганига чидамай чойнакни столга қўйиб, куйган бармоғини муздек мармар сиёҳонга босди.

— Энди мендан хафа бўлмайсан, укагинам, ҳозир искалатни печатлаймиз. ОБХСдан одам чақириб ревизия қилдирамиз. — У шундай деб ўрнидан турди-да, сейф эшигини очиб тулунчага ишора қилди. — Мана бунга акт тузамиз.

— Э, ундоқ қилманг, ҳўжайин, — деди Бетижон бўшашиб.

— Иложи йўқ. Давлатов ҳамма гапни ёзиб берган. Қоғозга тушган хат ҳужжатга айланади. Сиз учун жавобгар бўлишни истамайман.

Бетижоннинг боши этилиб қолди. Нақд олти минг сўм қўлдан кетишти. Бу ярамас Бозорбой ана шунақа пайтларда ўз фойдасини кўзлаб қолади. У пайт пойлайди. Пайт пойлаб билатингдан шартта ушлайди. Қани, қутилиб кўр-чи!

— Ҳўжайин, — деди Бетижон умидсиз бир аҳволда. — Мени кечиринг. Бир итлик қилиб кўйдим. Энди тақдирим сизнинг қўлингизда. Хоҳланг ўтга ташланг, хоҳланг пешонамни силанг.

Бозорбой столни чертиб узоқ ўйланди. Охири икки кафтини стол киргоғига тираб ўрнидан турди:

— Бўлмасам, бундай қилайлик. Бети, сен ҳам ахволимни тушун. Бир баҳо бўлса менга бўлади. Шунинг учун, иккинчи бунақа иш қилмайман, деб битта тилхат ёзиб бер. Агар биронтаси шу масалада гап кўзгаса, тарбиявий ишлар олиб боранман, деб айтаман. Менга қара, укагинам, Давлатовнинг дўконига жўнатиладиган 50 пар австрия этигини ҳозирок жўнат!

Бетижон сейфга ишора қилди.

— Бу масалада кейин гаплашамиз, — деди Бозорбой. У гапни тутатмаган ҳам эдики котиба қиз кирди:

— Бир милиция майори билан милиция капитани киришга рухсат сўрапти.

Бозорбойнинг ранги докадек оқариб кетди. Бетижоннинг аҳволи ундан баттар эди.

Бетижон Бозорбойга мунгайиб қаради. Унинг бу нигоҳида, ўзингиз қўллаб юборинг, деган маъно бор эди.

— Қани, сизлар бораверинглар-чи, Бети. Мен уларни алаҳситиб тураман, сен дарров ўша 50 пар этикни дўконга жўнат. Бўлмаса жувонмарг бўлиб кетасан.

Бозорбой шундай деб котибага қаради:

— Чақир, кираверишин.

Эшикдан ўрта ёшлардаги майор билан ёшгина капитан кирди. Бозорбой майорни дарров таниди.

— Э, келинглар, келинглар.

Уларни ўтиришга таклиф қиларкан Бозорбой Бетижон билан Эшмонга, тезроқ жўналаринг, деган ишора қилди. Эшмон билан Бетижон кабинетдан чиқиб кетишди.

— Мени танимадингиз-а, Бозорбой ака, — деди майор ўтираркан.

— Э, танитганда қандоқ, ўртоқ Сулаймонов. Ахир сиз билан ўтган йили Кисловодскда дам олганмиз-ку. Қалай, келин тузалиб кетдиларми?

— «Ботаника» санаторийсида дам олаётган эди. Қўртани машинада Термиздан келдик. Манаву капитан укамиз бизда терговчи бўлиб ишлайдилар. «Жигули»ни шу киши хайлаб келдилар.

— Ҳай-ҳай, жуда чарчагандирсизлар, — деди хаёл аралаш Бозорбой. У шу тоғда бу одамлар бекорга келмагандир. Бирон хат-пат тушган бўлса текширгани келишган. Уларга муомалани бошқачароқ қилиш керак, деб ўйларди.

— Эсингиздами, Бозорбой ака, «Храм воздух»да суратингизни олган эдим, келин аям билан.

Бозорбой эслади. Сулаймонов курортда доимо бўйнига фотоаппарат осиб юрарди. Эсдалик учун ёлгорликлар олдига таниш-билишларнинг суратини оларди. Бир ҳаваскор суратчининг олгани нима бўларди, деб Бозорбой унга унчалик эътибор бермасди. Кунларнинг бирида «Храм воздух»да Тижоратхон билан икковининг суратини олган эди. Ўшани айтётган бўлса керак.

Сулаймонов ён чўнтагидан қора пакет олиб, ичидан тўртта сурат чиқазди:

— Мана ўша сурат. Жуда яхши чиққан. Қачондан бери Тошкентга борсам Бозорбой акага бераман деб, асраб юрардим.

Бозорбой суратни олиб тикилди. Эр-хотин икковлари бошларига трузинча қашпоқ кийиб илжайиб туришпти. Тижоратхоннинг жуда тўлишган пайти экан. Бошқа суратда Бозорбой тожикистонлик база мудирини билан бўлоқ

бўйида сув ичиб туришипти. Оти нима эди? Бозорбой ўйлаб, ўйлаб эслолмади.

— Э, раҳмат-е, — деди Бозорбой. — Зап иш бўлди-да. Бу живой тарих. Энди қачон қарасам бирга дам олган қадрдонлар эсга келаверади.

Улар санаторий яқинидаги бир кампирнинг уйида девзирадан ош дамлаганларини, беданадан табака қилганларини эслашди.

— Шу дейман, Бозорбой ака, атайин курортга бориб бирон марта ваннага тушмадингиз-а, — деди кулиб Сулаймонов.

Котиба қиз патнисда чой олиб кириб, кўйиб чиқиб кетганидан кейин жавоб қилди:

— Э, дўстим, соппа-соғ одам бўлсам, ваннага тушиб нима қиламан. Биззи хотин сал хусндорроқ, Битта-яримта шилқим элакишмасин, деб қоровул бўлиб борганман.

У шундай дея туриб, бир минут, деди-ю шошиб қабулхонага чиқиб кетди.

Котиба қиз олдида Бетижон ўлимини кутган маҳбусдек ранги қум оқариб ўтирарди. Бозорбойни кўриб дик этиб ўрнидан турди:

— Тинчликми, хўжайин?

Бозорбой унга ўқрайиб қаради:

— Сенлар шунақа қовун туширасанлар-да, мени бабога қўясанлар. Эшмон хабар қилганга ўхшайди. Сени олиб кетгани келишипти. Искалатни печатлаймиз дейишпти. Қоч! Искалатни кулфлагину жуфтакни росла. Уларни жўнатганимдан кейин кел. Нима бўлганини ўшанда айтман. Мен ҳам бўш келадиганлардан эмасман. Енгидан кириб ёқасидан чиқипман. Анаву капитани гапта кирмайдиган ўжар экан. Ҳеч эритиб бўлмашпти.

— Жон ака, — деди ёлвориб Бетижон. — Бир бабо қилинг. Ҳар қанча чиқими бўлса мана мен турибман. Бир бабо қилинг, ака.

Бозорбой, бир уриниб кўраман, деб яна ичкарига кириб кетди.

— Зерикиб қолмадингларми? — деди Бозорбой ўтираркан. — Энди бундоқ қилсак, уйга телефон қилай, келин аянгиз битта қўлбола ош қилса, бирга баҳам кўрсак. Шундай қилайлик-а?

Сулаймонов кўнмади. Шу бутуноқ қайтишлари зарурлигини айтиб ўрнидан турди.

Бозорбой уларни база дарвозаси олдиғача кузатиб чиқди. Жабборга уларни Тошкент меҳмонхонасигача обориб кўй, деб буюрди.

Бозорбой қайтиб келганда Бетижон уни кутиб турарди.

— Бўлдимми, ака?

— Ичкарида гаплашамиз, — деди Бозорбой кабинет эшитини очатуриб.

Ичкарига киришганда Бетижон яна сўради:

— Бўлдимми?

— Э, бўлмайдиган иш борми, укагинам. Пул бўлса чангалда шўрва! Уша олти минг сўм пулинг кунингта яради. Ўн минг, дейди-я, нонинсоф. Зўрға, отанг яхши, онанг яхши, деб олтига кўндирсам бўладимми?

Бетижоннинг ичида бир нима узлиб кетгандек бўлди. Олти минг сўмни топиш осонми, э, аттанг! Шу гап ростмикин, деб ўйларди у.

— Ҳазиллашётганингиз йўқми, хўжайин.

Бозорбой тутқиб кетди:

— Яхшиликни билмайдиган аҳмоқ экансан. Мента нима эди-я, ўртага тушиб. Майли, Жаббор келсин, бориб пулингни қайтариб олиб келаман. Бу ёғига ўзинг муомала қиласан. Мента нима...

Бетижон кўрқиб кетди:

— Ундай қилманг, Бозор ака, майли пул кетса кетипти. Бу ёғи тинчиса бўлгани.

— Тинчийди. Тинчиди, деб билавер. Бозор аканг бир иш қилса пишқ қилади. Эшмонга қаттиқ тапирма. У ёмон одам.

— Э, раҳмат, ака. Бу яхшилигингизни сира унутмайман.

Бетижон бўлиб ўтган воқеага ишониб, ишонмай чиқиб кетди.

Бозорбой сейфни очиб туғунчадаги пулни қўлга олди. Ҳудди тарозибонга ишонмай олган матоини қўлида салмоқлаб кўраётган харидордек туғунчани кафтига қўйиб чамалади.

Бозорбой пулни оғирлигига қараб қанчалигини аниқ белгилайдиганлардан эди.

3. «ЧЎМИЛАЁТГАН АЁЛ»

Хотинидан бахти чопмаган Бозорбойнинг иккинчи уйланишга юрати дов бермасди. Тарки дунё қилиб дарвешона кун кўриб юрган ўша йилларда базата жанубий районлардан бирида магазин мудири бўлиб ишлайдиган бир жувон малага оширишга келади. Бозорбой уни кўради-ю ақлу хушини йўқотади.

Бозорбой базата товаршунос эди. У жувон ҳам шу касбда экан. Уни Бозорбойга ботлаб қўйишади. Билакдари тирсиллаган, кўкракдор, бетлари оппоқ жувонга ҳар қараганда Бозорбойнинг кўзлари қамашиб кетарди. Сўқилдоқ кўкрагининг айри жойи тепасида мошдан сал каттароқ хол бор эди. Ана шу хол Бозорбойнинг тушларига кириб чиқарди.

Исми ҳам ажойиб. Ҳеч кимда йўқ исмлардан. Тижоратхон. Гаплари ҳам бошқача. Жуда ширин. Дастлабки пайтлар «о»ни «ў» қилиб, «ў»ни «у» қилиб гапирарди. «Ҳозир бораман» демасди. «Ҳўзир бўраман» дерди. «Тўйга бордим» демасди. «Тўйга бўрдим» дерди. Тижоратхон ана шунақа ажойиб аёл.

Электрон калкулятор тутмасини босишни яхши билганидан Тижоратхон Бозорбойнинг орқасидан келиб, буни қандоқ босади, деб сўраганда елкасига илпиккина тегиб турган аёл вужудидан Бозорбойнинг бошлари айланиб кетарди.

Ҳудлас, Бозорбой Тижоратхонга ошиқи беқарор бўлиб қолди. Лекин гапни нимадан бошлашни билмай

эсанкирарди. Зўр келганда керакли гап топиларкан. Икковлари буфетда компот ичиб ўтиргандарида Бозорбойнинг калласига шунақа гап доп этиб келиб қолди.

— Тижоратхон, санъат музейига бордингизми? — деб сўради.

— Бўрдим, — деди Тижоратхон.

— Борган бўлсангиз «Чўмилаётган аёл» сувратини ҳам кўргандирсиз.

— Ҳа, кўрдим, — деб жавоб қилди Тижоратхон. — Нима эди?

— Шу суврат сизга қараб чизилмаганими мабодо?

— Вой, мен ушанга ухшайманми, — деди у бу гап ниҳоятда ёққани билиниб турган бир оҳангда. — Э, бўринг-э!

— Йўқ, — деди Бозорбой. — Сиз унга ўхшамасиз. У сизга ўхшайди.

Бозорбой ўша пайтларда идоралаги диванда ётиб юрарди. Хотинидан ажрашганда уй-жойи, мол-мулкани ташлаб битта костюминини елкага илиб чиқиб келаверганди. Тижоратхон эса база ёнбошидаги келди-кетди учун махус қурилган меҳмонхонада вақтинча истикомат қиларди. Ишинг ўнгидан келаман, деса ҳамма йўл бирдан очилиб кетаркан. Қаранг, ойдек сўқилдоқ жувон ўз оёғи билан келиб унинг иштирида ишласа. Икковининг ҳам тепасида терғайдиган кимсаси бўлмаса. Кеч кириб ҳамма уй-уйига кетганда дил ёришга Тижоратхондан бошқа одам бўлмаса...

То хўроз қичқурунча база олдидати скамейкада ўёқ-бўёқдан галлашиб ўтиришади. Тайёр пойлоқчи топиганидан севинган қоровул чопонига ўралиб вақтингина уйкута кетади. Бозорбойнинг ёшлиги қайтиб келди. Оҳ урса ўпкаси кўриндиган даражада ошиқи беқарор бўлди. Тунни тонгга улашларнинг охири тўй билан тугали...

Тижоратхоннинг пойқадами ёқиб тўйдан бир ой ўтганда Бозорбой база мудирига ўринбосарликка кўтарилди. Раҳбар ҳодим сифатида унга тўрт хонали уй беришди. Эски бўлса ҳам «Вошга»да ишта бориб келадиган бўлди.

Тўй ўтганига рошпа-роса бир йил тўлиб, бу қутлу санани нишонлашга тайёрларлик кўраётганларида тонт маҳали гумбирилаб ер қимирилаб берди. Эр-хотин чодирга кўчиб чиқибди. Тижоратхоннинг ой-қуни яқин бўлганидан шилинч қурилаётган коттеждлардан бири Бозорбойга берилди. Янги меҳмон ҳам янги уйга кўчасантлар туғилмайман, деб турган экан. Кўчиб киришган қуни қоқ ярим кечда Тижоратхонни «Тез ёрдам» машинаси туғу-руқхонага олиб кетди. Қиз бола бахт келтиради, дейишди. Отини Орастахон кўйишди.

Тижоратхон битта туғдио янада гул-гул яшнаб кетди. Чақалоқ тўйига йипирма чоғли меҳмон келди. Ота бўлганидан қувониб кетган Бозорбой ширингина маст бўлди. Хотинининг олдида ўтирволиб тинмай уни таърифларди.

— Биззи хотин ёлпитида жуда гўзал бўлган. Музейдаги «Чўмиллаётган аёл»ни кўрганмисиз? Худди ўшанинг ўзи эди! Тўғрими, хотин?

Тижоратхон бахтдан энтикар, эрининг гапига, «тўғре», деб жавоб қиларди.

— Ёш пайтини кўрмагансиз биззи хотинни. Тўғрими, хотин?

— Тўғре, — дейди мамнун илжайиб Тижоратхон.

Тошкент энгизиласи муносабати билан бутун Совет Иттифоқидан ёрдам келди. Қурилиш материалларидан ташкари ноёб кийим-бошлар, рўзгор анжомлари, уй жиҳозлари базата тикилиб кетди.

База мудирининг биринчи ўринбосари бўлгани учун Бозорбой Охунов бошқа республикалардан келган молларни шахсан ўзи тақсимларди.

Бозорбойнинг ишларини зимдан кузатиб юрган баъзи бир «Қитмирлар» орқаворотдан сасиб кўйишарди.

— Бозорбойнинг бозори чаккон бўлиб кетди.

— Ҳа, нимасини айтасиз, хотини бола туғса ўзи пул туғайпти.

Бу гапларда, албатта жон бор эди. Тижоратхон тонт отгунча бир қўли билан беланчак тебратса, бир қўли билан фикимланган ўн сўмликларни текисларди. Эрталаб эри ишта кетаётганда уйқули кўзларини ишқаб дерди:

— Дадаси, энди ўн сўмликларни обкемант. Санайвериб қўлларим адо бўлди.

Бозорбой яйраб ҳазил қиларди:

— Шукр қилинг, шукр қилинг, Сангинова.

Бора-бора Тижоратхон эрининг топаннига қаноат қилмай қўйди. Ўтирган жойда пул топиш йўлларини қиларди.

Яна бир гап. Хотини билан қизита иккита француз атири бир ойда етмайди. Бозорбой атир олавериб омбор мудирининг меъдасига тегиб кетди. Йўқ, деса бўлмаса. Беверерса ҳисоб-китоби буюм бўлса. Бир кун Бозорбой омборга кириб француз атирини сўраганда мудир жонидан суғуриб бераётгандек атири биттасини қорозга ўраб узатди. Бозорбой бу гапни хотинига айтганда Тижоратхоннинг пешоналари тиришиб кетди.

— Рост-да, — деди Бозорбой. — Ҳар биттаси фалон пул бўлса. Ҳадеб қаяқдан олади? Сал орқа-ўнгига қараб ишлатингларда.

— Манга қарант, дадаси. Склад мудирининг опитний эмас экан. Иш билмаса нима қилади мудирлик қилиб! Буюққа ўтиринг, йўлини ўргатиб қўйи сизга.

Тижоратхон эрини диванга ўтқазиб «лекция» ўқишга тушди:

— Арак, коньяк, атир каби буюмлар қопқоғи очилмай синган бўлса списат қилинади. Ҳасис ўлгиринтиз қисинмай француз атири қанча бўлса беверерсин. Зарар кўрмайди. Қопқоғини очмай синдириб ичиладигани маридан ўтқазиб бошқа идишга қуйиб оламиз. Идишнинг ўзига қайтариб берасиз. Тушундингизми, дадаси?!

— Э, қаллангга қойилман, Сангинова, — деб юборди Бозорбой.

База мудир Мирдадаев ёши бир жойга бориб қолган ветеран кооператорлардан эди. Кейинги пайтларда астамси тутиб оининг ярмидан кўпини бюллетенда ўтказарди. Инсофли одам бўлганидан матлубот жамиятига ариза ёзиб пенсияга узатишларини сўради. Илтимоси инобатга ўлди. Мирдадаев ўз ўрнига Бозорбой Охуновни тавсия

қилди. Ҳар қалай базанинг икир-чикирларини билдирган, пасти-баландига қараб иш қиладиган бошқа одамни топиш қийин эди. Бозорбойнинг номзоди юқорига маъқул келди-ю, саксон биринчи йилнинг июнида уни база мудирлигига тасдиқлашди. Янги лавозимни ювиш учун Бозорбой Охунович уйига телефон қилиб, кечкурун ўн беш кишилик дастурхон тайёрлашни буюрди. Тижоратхон, мантига қўй гўшти бериб юборинг, деб тайинлади.

Соат бешларга бориб Бозорбой уйга телефон қилиб тайёрларлиқнинг боришини билмоқчи бўлди. Трубкани олган Тижоратхон йиғламсираб ҳикиллаб жавоб қилди.

— Нима бало бўлди, нега ҳикиллайсан?

— Қизингиз люстриани артаман деб тушириб юборди. Чил-чил бўлди.

— Қайси бирини, саккиз юз сўмлитиними? — деб сўради Бозорбой. — Ия, анавунисиними? Оббо, минг икки юзга тушадиган бўлмиз-да.

Ҳотини нимадир деб узоқ тушунтирди. Бозорбой иягини қашлаб тингларди.

— Бўпти, бўлар иш бўпти. Ҳозир шофёр боради. Биронта қозоқ қаробката жойлаб бериб юбор. Янги сипа алиштириб юборамиз. Мантинни тутиб бўлдингми? Ҳа, дуруст. Ҳунарингги бир кўрсатасан, Сангинова.

Кечкурун соат етти яримда жамоат жам бўлди. Эшмондан бошқа ҳамма келди. Янги қандил ҳавойи нур тўкиб турган дастурхонда одамнинг жонидан бошқа ҳамма нарса бор эди. Тижоратхон қоматини намойиш қиладиган юпқа ҳарир кўйлак кийиб олган. Кўйлагига шу қадар юпқа эдики елкасидаги бонка солганда қолган доғлар бемалол кўриниб турарди. Орастахон бўлса оч ҳаворант блузка кийиб олган.

Биринчи қадах пенсияга узатилган Мирдлаевнинг соғлиғига кўтарилди. Иккинчи қадах Бозорбойнинг соғлиғига. Учинчиси шу оиллага файз киритиб Бозорбойдек номзотга одамнинг кўнглини тополган Тижоратхон соғлиғига кўтарилди.

Учинчи қадахуаёқ Бозорбой чулшираб қолди: — Жуда тўғри иш қилдинглар. Бизнинг рафиқамиз дунёда топилмайдиган аёл. Сизлар билмайсизлар, бизнинг хотин ёшлигида ниҳоятда гўзал бўлган... Тижо, журнални олиб чиқ!

Тижоратхон, кўйинг, уят бўлади, деб уни қайтармоқчи бўлди.

— Опчик, опчик. Ҳе, сента айтапман!

Тижоратхон ичкарига кириб кетиб қўлма-қўл ўтаверганидан эскиб кетган қандайдир бир журнални кўтариб чиқди. Бозорбой журнални варақлаб керакли саҳифани очди-да:

— Мана, — деди намойишқорона. — Бизни хотин ёшлигида худди шунинг ўзи эди. Журналда санъат музейидаги «Чумилаётган аёл» сувратининг рангли фотоси бо-силган эди.

— Ўлай атар, худди шунинг ўзи эди, — деди Бозорбой хижичок тутиб. — Мана, ишонамасанглар ўзидан сўранглар. Ўхшайсан-а, Тижо! Тўғрими?

— Тўғре, — деди Тижоратхон эрининг гапини тасдиқлаб.

Ўйин-қулги ярим кечагача давом этди.

4. АВАРИЯ

Кеча оқшом эр-хотин жуда хурсанд эдилар. Бозорбой Соҳита иккита путёвка олиб келган. Тижоратхон йўл анжомларини йиғиштириб алла-паллагача ухломлади. Эри хурақни кўйиб ухлаб ётибди. Соат бирдан ошган бўлса ҳамки қизидан дарак йўқ. Аллақайси бир дўгонасиники-та «именина»га бораман, дегандек бўлгудди. Қизи тушма-турнинг бемаҳалда юриши ёмон-да. Унга қаттиқ гапириб бўлмайди. Дарров хурпайиб олади. Сал қаттиқроқ гапирсанг, ётоғидан чикмай аразлаб ётаверарди.

Дарвоза кўнгируғи чалинганда соат чоракам икки эди. Қўча тарафда говур-ғувур бўлиб қолди. Орастахон дўгоналарини бошлаб келган, шекилди.

Тижоратхон ҳалатини елкага ташлаб, шиппакни оёғи учига илиб, лапанглаб бориб дарвоза ўртасидаги эшикни очди.

Орастахон «Жигули»ни уриб, олдини пачоқ қилиб кетти. Яп-янгит машинага қараб бўлмади.

— Ўзинг тинчмисан, болам? — деди онаси кўрқиб кетгандан титраб.

Орастахон, гапни чўзмай дарвозани очинг, деган ишорани қилди.

Тўрт давангир йигит машинани итариб ҳовлига олиб киришди. Тараж олдида тахлаб қўйилган брезент чодирни машина устига ёпишгач, «бўлдимми, кетаверайликми», деб сўрашди.

Уларнинг гапи-тапига унча қовушмаганидан анчагина кайфи борлиги билиниб турарди. Орастахоннинг ишораси билан тўрттагиси циркда ўргатилган отлардек тижингаб, кўчага чиқиб кетишди.

— Даданг кўрса... нақ кунингни кўрсатади-я!

— Папамларга айтмай кўя қолинг. Сизлар курортдан келгунча тузаттириб кўяман.

Хотин кишининг ичиди гап ётармиди. Тижоратхон эрталаб эрига оғзидан туллаб қўйди.

— Дадаси, қизингиз бир гуноҳ иш қилиб қўйипти. Уришмай кўя қолинг.

— Нима бало қипти?

— Машинасини уриб кетти. Олди пачоқ бўлган. Шунча жавради, багон олиб беринг, деб. Мана, нима бўлди? Сув сепилган асафалыда тиши едирилган багон сирпаниб бориб, усталбага урилди.

Эри қизининг соғ қолганига шукр қилиб индамай кўя қолди.

Бозорбой курортга кетиш олдидан қилдинган ишларини ўйлаб бегамгина юртан эди. Кетар олдида бу ташвиш ортиқча бўлди унга.

— Сенлар шунақасанлар. Бир тийин топиш қудуддан сув тортишдан ҳам мушкуллигини билармидинглар?! Бу пулларни жонимни гаровга қўйиб топиб келламан. Бел-

ларинг оғриманган-да, эсим шундоқ машина. Бир-икки минг сўмнинг бошига сув қуддиган бўлдиларинг.

Тижоратхон индамади. Ичиди, хайрият, ғзаб отига минмади, деб қўйди.

— Бери кел, Тижо! Сенга айталитган зарур гапим бор. Хотини нима гап экан, деб ёнига келиб ўтирди.

— Қизингни аҳволи бундоқ бўлса. Курортга индамай кетаверамизми? Кассага пул кўя олмаймиз, тоштан-туттанзимизни бериб қуддиган яқин одаимиз бўлмаса, хўш, нима қиламиз? Қизинг уйни кўриқлашга ярамайди. Кечалари ҳам ташлаб, санқиб кетаверади. Хайронман, нима қилишга.

Тижоратхон масаланинг бу томонини ўйлаб кўрмаган эди. Уйни кўриқлашга пишик-пухта, ишончли бир одам керак. Уларда бунчака одам йўқ. Бозорбой ҳам, хотини ҳам ҳеч кимга ишонишмайди. Уйда олам жаҳон мулк бор. Пул бор. Тақинчоқ асбоблар бор.

— Ўйла хотин, ўйла!

— Сиз отпуссага чиққанингизда Жаббор нима иш қилди?

Бозорбойнинг кўзлари яшнаб кетди:

— Э, қалданга қойилман, Сангинова. Уйни кўриқлашга энг яхши қандидат шу Жаббор. Жабборга ҳам шу бундан отпусса бераман. Сен қимматбаҳо нарсаларингни битта уйга қамайсан. Жабборга бериги меҳмонхонани очиб берамиз. У шу ерда туради. Еб-ичишга етдилган харж ташлаб кетаман. Кечаси билан бир нарсани ўйлаб чиқдим. Пул билан тақинчоқ асбобларни «Жигули»нинг багонига тиқиб филдиракка ўрнатасан-да, кейин филдиракни машинага кийдириб қўйсан, нима дейсан? Машина бузук, юрмайди. Эски филдиракни биров ўтиралайди ҳам. Тураверади.

Тижоратхон эрининг улдабуронлигига қойил қолиб, бош иргаб қўйди.

— Аммо, — деди Бозорбой. — Филдиракка багон кийдириш менинг қўлимдан келмайди. Кучим етмайди.

Қизинг ҳам эшломлайди. Бировга қилдириб бўлмайди. Шунга бошим қотиб турипти.

— Жаббор қилаверсин. Ахир у неча йиллардан бери сиз билан ишлаб синашта бўлиб кетган.

— Биров билматгани дуруст эди-да, хотин. Ўзи қани?

— Кўчада, машинасида ўтирипти.

— Чақир!

Бозорбой Жабборни жуда меҳрибонлик билан кутиб олди.

— Кел, Жабборбой, ўтир, ўғлим. Қани, дастурхонга қара. Уялма, олавер. Ўзинг қалайсан? Мен кетсам зерикиб қолмайсанми, ўғлим? Шу дейман, сен ҳам отпусқа қилиб кўя қолганинг дуруст. Аммо лекин сенга бир иш топиб турибман. Отпусқа пайтида қиладиган иш. Маоши нақд. Бизнинг уйга кўриқчилик қиласан. Кўлингта нақд уч юз ташлаб кетман. Гул-пулга қараб, кечалари уйдан хабар олиб ётасан. Келганимдан кейин ўзим яна рози қиламан. Нима дейсан? Синглинг Орастахон ҳам ёлғиз. Қиз бола кўрқиб ухлогмай юрмасин. Бозорбойнинг гаплари Жабборга унча ёқмай турган эди. Орастахоннинг ота-онаси билан кетмай уйда қолишини эшитиб, дарров рози бўлди.

— Хўжайин, бир тапнингизни икки қиладиган тилим-ни шартта кесиб ташлайман. Сизнинг этагингиздан ушлаб ёмон бўлмادим. Бирим икки бўлди. Тўрт хонали уйга эга бўлдим. «Москвич»ли бўлдим. Ишқилиб базата нима келса қуруқ қўймайсиз. Бемалол кетаверинглар. Уйингиз тепасидан куш экан-ку, ҳатто пашшани ҳам учирмайман. Бозорбой айраб кетди. Сурилиб келиб Жабборнинг елкасидан қучди:

— Раҳмат. Имони бут болагингизни билардим. Яна бир синовдан ўтдинг. Энди бир сирли гап бор. Оғзингта пишқиб бўласан. Бу сир икковимизнинг ўртамизда қолсин. Ораста ҳам, онаси ҳам билмайди. Хозир икковини бир иш билан кўчага чиқариб юбораман. Икковимиз «Жигули»нинг бағонига пул жойлаб, машинага ўрнатиб қўямиз. Нима дейсан?

— Қаллангиз ишлайди-да, хўжайин. ОБХСсинг тушига ҳам қирмайдиган ишларни биласиз.

Ўз ақлига ўзи қойил қолган Бозорбой лапанглаб уйга кириб кетди. Хотини билан узоқ таллашиб қолди. Сал ўтмай Орастахон қизини эргаштириб, бозорга борамиз, деб кўчага чиқиб кетди.

Улар икки соат ўтганда қайтиб келишди. Бу пайт Жаббор пуллар билан тақинчоқ буюмларни баллонларга жойлаб, гилдирақларни машина ўқига ўрнатиб бўлган эди. Она-бола ичкарига кириб кетишганда Жаббор сўради:

— Хўжайин, роса йиққан экансиз. Ҳаммаси тахи бузилмаган юзталиқлар экан.

Бозорбой унга ўқрайиб қарайди:

— Бугеи билан ишинг бўлмасин. Энди яна битта гап. Шу ерда кўрганларимни оғзимдан чиқармайман, деб қасм ичиб қўясан. Таомили шунақа.

Жаббор онасини ўртага қўйиб, қасам ичди. Бозорбой ўрнидан туриб меҳр билан унинг пешонасидан ўтди.

— Ота ўғил экансан. Қани энди, сендақа ўғлим бўлса. Энди сен ўзимизники бўлиб кетдинг. Сени шундай рози қилайки, «Москвич»ингизни «Волга» қилиб бераман. Манаву ерингга, — у бош бармогини кекирагига тегилиб кўрсатди, — давлатга ботасан. Яхшиликка — яхшилик қўрасан.

Орадан икки кун ўтиб, отпусқага чиққан Жаббор ўз «Москвич»ида уларни аэропортга чиқазиб, кузатиб қўйди. Қайтишда Орастахон машинанинг орқа ўриндиғида ўтирди. Йўлнинг ярмигача икковидан ҳам сало чиқмади. Орастахон, буни мента айғоқчи қилиб қўйиб кетишди, деб ўйларди. Жаббор бўлса шундоқ дўнлик билан бир уйда қолиш имкониятидан фойдаланиш керак, деб ўйларди.

Жаббор илгарилари ҳам унга бир-икки қочариқ гап ташлаганда қиз баланддан қараб, писанд қилмаганди.

Орастахон йўлда тушиб қолди.

— Сиз кетаверинг, мен кечроқ бораман.

Жаббор ҳайрон бўлиб бўшашганча келаверди. У янги уйга кўнिकолмай аңчатиная ухломлади. Ундан ташқари Орастаҳоннинг келишини кутиб, тик этса кўча эшикка караб ўтираверди.

Коктеп юнбисиз? — пели тўнфиллаб Жаббор.

Жаббор, бор-э, мента нима, дедию айвонга бориб чи-
роқни ўчириб ётиб олди. Орастахон ичкари уйда алла-
маҳалгача ғимирсиб юрди. Магнитофонни шаниғиллатиб
Тисира ухлатмади. Жаббор тажанг бўлиб ўтириб олди. Ти-
мирскиланиб шимининг чўнтагидан сигарета олиб тутат-
ди. Ичкаридан ҳамон ҳиндча кўшиқ эшитилиб туради.
Олди тутмалари қалайлаган халатни елвагай кийган.
Орастахон айвонга чиқди.

— Сигаретантиздан беринг, меники тутаб қолди, — деди у чирокни ёқа туриб.

Жаббор унга ситарета узатди. Орастахон ситаретани лабита қистириб тутатиб олай, деб энгашди. Халатнинг икки бари икки ёкка очилиб кетанидан унинг вужудли баралла кўриниб турарди. Жаббор бир қўли билан унинг ситаретасини тутатаркан иккинчи қўли билан беихтиёр елкасидан тутди. Қиз атайин қилдими, ё ўзи шунанга бўлиб қолдими, мункиб кетди. Мункиди-ю, Жабборнинг бағрита тушди...

Эртасидан бошлаб уни Орастахон эмас, Ораста деб
сенаб чакирадиган бўлди. То у индан қайтгунча Жаббор
сенаб чакираб килиб кутиб оларади.

— Қанақа эркасиэ, — деди уч ҳафтача ўтанда Орас-
тахон. — Бирон нордонроқ нарса топиб келсангиз-чи,
кўнгилларим айниб кетяпти.

Жабборнинг юратини ваҳм босди. Оббо, нордон нарсани бекорга кўнгли тусайдимми, бир гап бўлган унга.

«Укагинам Жабборжон. Поччант аварията учраб, оғир ахвола ёттибди. Тезда етиб кел!».

Жабборнинг ота-онаси ёшлигида ўлиб кетган, шу опасининг қўлида қолган. Печаси ўз боғасидек боқиб опаята етказган эди. Юрати аланечук эзilib кетди. Шоякин қийинлиги кўча эшик оstonасига чиқиб, Орастахон-ни кўта бошлади... Аксига олиб Орастахоннинг концерти бор экан, кеч келди.

Э каякта юдйбсан? — дели алам билан Жаббор.

Орастахон хандон ташлаб кулди:

Нарастив температуритиз бу гал алам килмади-й.

— Нетадир тёрланилиш ушундан улам.
Жаббор унга телеграммани узатди. Орастахон ўқиб
бир унга, бир телеграммага қарайди.

— Бодипингіз шартми?

— Шарт! — деди Жаббор.

— Дадам билган аям мени сизга ишониб ташлаб кеттишган-а. Ундан ташқари докторнинг ҳаракатини қилишимиз керак эди.

Жаббобор кўл сўлтади:

Хозир шү гап кўнглимга сифалими?

— Ҳозир шунаман кунингиз ва сарфдорлар
Орастахон титраб кетди. Ҳазабдан лаблари кўкариб,
иқки кошнинг ўтасига туғунчак тушди.

Кетасанми? — леги у газаб билан.

— Келіссанды: — деді у ақсақалым.

— Ахир тушунсан-ми, борини...
Жаббор шундай деди-ю, шарт бурилиб кўчага чиқ-
ди-кетди.

Орастахон уни келали деб бир соат кутли, икки соат кутли, келмади. Шошиб телефон трубкасини кўтариб, номер тера боштали:

— Махсума, ўзингмисан? Жон ўрток, тезда бизникита етиб келгин. Ётадиган бўлиб кел. Бир ўзим кўрқипман. Жаббор ўлтир кетиб қолди. Почтаси авария бўпти. Ке-

ласан-а. Бу яхшиликнинггина сира унутмайман. Бўпти. Ку-таман.

Орастахон трубокани жойига ташлаб, кимсасиз қоронғи кўчага югурди. Юрагини ҳовучлаб дугонасини кута бошлади.

5. ТОПИЛДИК

Бозорбой «Жигули»га тўртта балон обориб бер, деб уч юз йигирма сўм ташлаб кетган. Бетижон ўзи билан ўзи овора бўлиб эсидан чиқиб қолибди.

Бугун ишта келиб, халат кийётса чўнтагидан пул чиқди. Ия, Бозорбой ташлаб кетган эди-ку, деб «спорт-товар»лар омборидан балонларни олиб, автофургонга юклаб келди.

Орастахон айвонда бир ўзи ҳаёл суриб ўтирган экан. Бетижон зўр бир иш қилаётгандек дарвозадан бирин-кетин тўртта балонни филдиратиб кирди. Орастахон балонларни кўриб севиниб кетди, деб ўйлаган эди. Йўқ, унинг юзиди севинч аломати кўринмади.

— Бир ўзингиз нима қилиб ўтирибсиз? Чол-камширлардан дарак борми? — деб сўради Бетижон.

— Кетишгандан кейин бир ҳафта ўтгач, телефон қилишганди.

Бетижон бу гўзал қизга бир яхшилик қилмоқчи бўлди:

— Нима қилай, оппоқ қиз. Балонларни ўзим ўрнатиб берайми?

— Кераги йўқ, — деди Орастахон. — Машина авария бўлган. Юрмайди. Устахонага боргандим, ГАИдан справ-ка бўлмаса, тузатиб бермас экан. Частный устага тузаттиринг, дейишди.

Бетижон устага брезент ёпилган машина олдига келди-да, брезентни кўтариб қаради. Машинанинг буфери эгилган. Олдидаги никель панжараси эгилиб, радиаторини тешиб кўйган. Иккала чироқни ҳам алмаштириш керак.

— Уначалик қийин эмас экан. «Спорттовар»да ҳаммасидан бор. Далангизнинг ўринбосарларига телефон қилинг йўқ демайди. Агар у кишига айтиб шу нарсаларни олдириб берсангиз, устани ўзим топаман.

У шундай деб соатига қаради:

— Ҳозир Ақром ака ўзларидалар. Бир телефон қилиб кўймайсизми?

Орастахон айвон тоқчасига чиқариб қўйилган телефон олдига борди. Номер тера бошлади. Бетижон: «Пул-ни ўзим тўлайман деверинг, мен бериб тураман», деб шивирлади.

Ақром ака узоқ чайналгандан кейин рози бўлди.

— Эртага шанба, индинта олди. Мен бўшман. Бояти нарсаларни складдан олиб, бугун ташлаб ўтаман. Уйда бўлинг-а. Эртага уста олиб келаман. Акахонимиз келгунларича машинани тижинглатиб кўямиз. Кўриб хурсанд бўладилар.

Бетижон айтганини қилиб «Москвич» фуругониди буфер, иккита чироқ ва бошқа қисмларни ташлаб кетди.

Эртага, у башарасидан одам кўрқалитган, ичавертанидан ранги кўжимтир бўлиб кетган, яқин орада илгитиг телмаган бир устани бошлаб келди. Уста машинанинг ўёк-бўёгини кўриб, тузатса бўлади, деди.

У халтадан асбоб-ускуналарини олиб ишта тушиб кетди. Бетижон машина тагига кириб, чалқанча ётиб олган устага ҳар хил асбобларни узатиб турди. Орастахон бир чойнак билан иккита пиёла келтириб қўйди. Бетижон ўзинча тушунди:

— Орастахон, синглим, уста чой ичмайдилар. Магзинга чиқиб уч-тўрт шиша сухой вино олиб келинг, — деди.

Устанинг юзига табассум югурди. Ёқимсиз бир илжайиб қўйди.

— Барматуҳа бўлсин, — деб таъкиллади у.

Уста икки соатдан ортиқ уриниб, пачоқ бўлган филдирак қисмларни олиб ташлади. Шундан кейингидини дам олишга чиқди. Чалқанча ётавериб зах ўтиб кетган экан,

ўзини офтобга солиб, «бармагута»дан бир пиёлани тўлириб ичиб, анча жонлангандек бўлди.

— Ана, энди бўёғи осон. Энг қийинидан қутилдик.

Уста ниҳоятда камтап одам эди. Бетижон уни ҳар қанча гапта солмасин, ўнта сўроғига битта жавоб берарди. Қарликсиз уста, деб сўраганда, водий тарафларданман, деб кўя қолди.

Бетижон унинг афти-анторини кўриб, сал хушёрроқ турмаса уйни шилиб кетишдан ҳам тоймайди, деб ўйларди.

Уста радиаторни яхшилаб ўрнатди-ю, олдидаги никель панжарани ўрнатишга анча қийналди. Машинанинг олд тарафи сал шикаст еган экан. Чокини чокига тўридагулча кеч бўлди.

— Уста қаерда турасиз? — деб сўради Бетижон.

— Кимнинг юмушини қилсам ўшанинг уйида ётаман, — деб жавоб қилди уста.

Уни бу уйда қолдириб бўладими?! Турқи-тароватини қаранг!

— Иш тополмаган кунларда қаерда ётардингиз, уста, — деб сўради Бетижон.

— Қумлоқдаги самоварда, — деб жавоб қилди у.

— Эртага ўзингиз топиб келоласизми, ё ўзим бориб олиб келайми? — деб сўради Бетижон.

— Тошкентни яхши билмайман. Дом кўчаларида адашиб юраман. Ўзингиз бошлаб келганингиз дуруст. Бугунча етар. Магазинлар бекилиб қолмасдан борай энди.

— Магазиндан нима оласиз?

— Мунча сўрайверасиз? Кечаси нимани ичаман?! Дўкон бекилмасдан олиб кўйишим керакми, ахир.

Устанинг овқатга унчалик ҳуши йўқ экан. Орастахон олиб келган жаркошта қайрилиб ҳам қарамасди. Охириги шишани пиёлата сирқитиб вино куйди-да, газаксиз ичиб, ўрнидан турди.

Эрталаб Бетижон устани бошлаб келганда Орастахон айвонда Жабборни қарғаб ўтирарди. Унинг ранги ўчган, дармонсиз эди. Кеча Бетижон устани олиб кетгандан

кейин дутонаси топиб берган аёллар докторига бориб, ўзини «даволатган» эди. Бетижон унинг ночор аҳволини кўриб ҳайрон бўлди.

— Нима гап, тобингиз йўқми? — деб — сўради.

— Шамоллабман, — деб кўя қолди Орастахон.

Уста, янги қисмларни ўрнатгулча уч шиша «бармагута»ни бўшатди. Худди заводдан чиққандек янгиланган машинага қараб Бетижоннинг завқи тошиб кетди. Кўли тул уста экан, деб унинг ишига таҳсинлар ўқиди.

— Яшанг, уста! Энди тўрттала балонни алмаштирсангиз бўлди.

Орастахон мазам қочапти, Бек ака, кириб пича ётай, чой-пойга ўзингиз қараб турарсиз, деб уйга кириб кетди.

Уста аввал олдинги иккита филдиракни чиқазиб янги балон кўйди. Кейин орқадати иккитасини чиқазиб. Эскириб, титилиб кетган балонни дискадан олаётганда аллақандай лагтага ўралган нарсалар чиқа бошлади. Бетижон биттасини очиб қараган эди, марварид, тилла узуклар экан. У шошиб бошқасини очди. Тилла қошиқлар, бошқасида биллакузуклар ва бошқа тақинчоқлар. Ичавериб кўзлари қисилиб кетган уста бу нима бало экан, деб индамай безрайиб турарди.

Бетижон кўрсаткич бармоғини лаблари устига босиб, устага, дамингги чиқарма, деган ишорани қилди. Уста бош иргаб тураверди. У Бетижоннинг ишораси билан дискага янги балон кийдириб, ўкка илиб кўйди. Кейин охири тўртинчи балонни дискадан чиқазишга тутинди. Балон ичи фиж-ғиж юз сўмлик пачкалар эди. Бетижон шошиб пулларни қогоз қоғга сола бошлади.

Уста жуذا ғалати одам экан. Кўз олдида шунча воқеа содир бўляпти-ю, қани бир энтикса. Ўлиққа ўхшаб кўзини бакрайитириб турипти. У индамай филдиракни ўрнатиб, кўлини ювгани водопровод томонга кетди.

Бетижон охириги шишадати винони косага тўлдириб куйиб, устани зўрлаб ичирди.

Кетар вақти ҳам бўлди. Бетижон деразани тикиллатиб Орастахонга эшикни беркитиб олинг, дели. Ичкари-

дан «эшкни қаттиқроқ ёпсангиз ўзи қуфланиб қолади, «английский замок», деган жавоб бўлди. Орастахоннинг чикмагани Бетижон учун аини мулдоо эди.

Уста темир-терсақлар солинган халтасини, Бетижон пул ва тилла буюмлар тўла қопни орқалаб йўлга тушди.

— Мулла ака, юз сўмликни ушламаганимга кўп вақтлар бўлган. Уч-тўрттасини мента берарсиз.

Бетижон топган бойликни уста билан баб-баравар бўлишмоқчи эди. У бўлса уч-тўрттагина юз сўмлик сўрапти. Бетижон анойилардан эмас эди. Бош чайқаб афсусландек тапирди:

— Майли, бераман. Қонунга хилоф бўлса ҳам бешта юз сўмликни сизга бераман. Қотанларини банкага топширишим керак.

Узоқдан қумлоқ тузари кўриниши билан улар тўхташди. Бетижон уста яна бирон кун кайфда довдираб келиб қолмасин, деб атайлаб иккинчи тополмайдиган қилиб пастқам кўчалардан адаштириб олиб келарди. Бетижон қопга кўл чўзмай ён чўнтагидан бешта юз сўмлик чиқазиб устага узатди.

— Кўрдингми, мен ўз ёнимдан берипман. Бу пулга тегиб бўлмайди. Бировнинг ҳақидан кўрқаман. Ёнуҳта ботишни истамайман.

Устанинг на уйи, на жойи бор. Унга бойлигининг аҳамияти йўқ. Кунига бир-икки шиша арзон вино топса, шу унинг бойлиги. Бетижон энди уни бир умр кўрмайди. Бундан кўнгли тинч.

Аммо уста ким билан учрашганини, исми нима, қаерда ишлайди, уйи қаерда, икки кун қайси кўчада, кимнинг уйида ишлаганини ҳам билмасди. Айниқса, кетар олдида Бетижон босиб-босиб икки шиша винони қистаб ичиргандан кейин уста мутлақо эсини йўқотиб, оқ-қорани танмай қолганди.

Ҳозир Бетижон бола-чақаси билан, невара-чеваралари билан бир умр еб тугатиб бўлмайдиган хазинани орқалаб бораркан, ўзини дунёдаги энг бахтли, энг бой одам деб биларди.

Возорбой аблаҳ бўлгани билан баъзи-баъзида рост тапириб қўяди. «Ҳой Бетиш, сенинг кўлинг чаққон, оёгинг суст», деганида жони ҳижолатига келган эди. «Мана, гапи рост чиқди. Мендан бошқа одам бўлганда шу пайтгача уйга етиб оларди. Мен аблаҳ ҳалиям йўлнинг ярмига етганим йўқ».

Энди у Возорбой Охуновичга ҳам, пойабзал омборига ҳам тулиради. Кичкинагина бир ишга кириб олиб, қаламушга ўхшаб топган бойлигини кемириб ётаверди. У шундай ҳаёллар билан пастқам кўчалардан юриб, Чигатой тузарига чиқди. Бу тузардан ҳамма вақт машинада ўтарди. Чойхонада ўтирган танишлар унинг қоп орқалаб келаётганини кўрсалар, нима деб ўйлашлари мумкин.

Бетижон кўприкка етганда рўпарадан келаётган такси ситнал берди. У машинанинг ўткир фарасига дош беролмай панжалари билан юзини беркитди. Такси шундоқки-на унинг ёнига келганда ёқиллаб тормоз берди. Эшик очилиб, сочлари тўзғиб кетган бир йигитнинг боши кўринди:

— Бетишмисан? Бу ёқда нима қилиб юрибсан! Эрталабдан бери қидирамиз. Қани, машинага чиқ! Ҳозир уйингга бориб келипмиз. Эшмон Давлатова «Хизмат кўрсатган савдо ходими» унвони берилди. Базадагилар бирма-бир табриқлаб келишпти. Ўшаққа борамиз.

Бетижон эсанкираб қолди. Нима дейишни билмай, чайнади:

— Йўқ, ўзинглар бораверинглар, мени ишим бор.

— Э, ишинг кўрсин, — деди орқа эшикни очиб тушган давонгир йигит. — Қани юр, юр!

Йигит у орқалаган қоғоз қопни юлиб олиб, машина ичига улоқтирди. Ўзини итариб машинага чиқазди.

— Жон оғайнилар, мен боролмайман. Меники уэрли. Боролмайман. Жон дўстлар...

Машинадаги жўраларининг кайфи батанд эди. Унинг таглари қулоқларига кирмас: «Одаммасан ўзинг, яккамохов бўлиб юрасанми, мундоқ улфатларга кўшил-да», деб дашном беришарди. Оёқ тагига ташланган қоғоз қоп

шундоқкина унинг болдирига тегиб турипти. «Э, худо, ишқилиб ичида нима борлигини билиб қолишмасин-да», дея ичидан нола қиларди Бетижон.

Машина Эшмон Давлатовнинг эшиги олдида тўхтади.

Бетижон машинадан тушмай қопига ёпишиб ўтираверди.

— Жон дўстлар, ўргилай дўстлар, шу машинада уйимга етиб олай...

Ҳеч ким унинг гапига қулоқ солмади. Бирни қопидан, бири этагидан судраб пастга туширишди. Итариб ичкарига олиб киришди. Бетижон ҳовлига киришти ҳамки, қопини қўйвормасди.

— Нима бало, қопда тилла-пилла борми, мунча ёпишиб олдинг?!

— Э, қўйвор-е, қопинг курсин, ичида юз минг сўм пулинг бўлса ҳам биров тегмайди, — деди қопнинг бир четидан тортиб турган йитит.

— Юз минг экан-ку, икки юз минг бўлса ҳам биров тегмайди, — деди бошқаси.

У шундай деди-ю, қопни юлиб олиб ҳовли ўртасига улоқтирди. Қоп янгигина сув сепилгандан ҳосил бўлган қўлмакка бориб тушди. Бетижон жон ҳолатда югуриб қопни кўтарган эди, ивиган қоғоз қоп йиртилиб ичидан пачка-пачка юз сўмликлар тўкилди. Дастурмоқчаларга алоҳида-алоҳида тугилган аланималар ер билан битта бўлди.

Ҳамма ҳайрон. Бетижон кўзларини чирт юмиб дагдай титради. Маҳалладан кирган меҳмонлар ҳам турра ўринларидан туриб, одамлар даврасида қолган пул уюми тепасига келишди.

— Миллицияга хабар қилиш керак, — деди кимдир.

Бу овозлар Бетижонга жуذا узоқдан эшитилаётганга ўхшади. Эшмоннинг ўғли ўқдек отилиб, кўчага чиқиб кетди. Сал фурсат ўтиб у участкавойини бошлаб келди. Одамлар икки тарафга айрилиб унга йўл беришди.

Пул санайвериш кўзи пишиб кетган база ходимларидан бири ўртадаги пулни чамалаб бир гап айтди.

Ҳамма ҳайратдан ёқа ушлади. Бу воқеага тўвоҳ бўлишни истаматанлар оёқ учиди юриб, аста тарқала бошладилар.

Эшмон Бетижонга ёмон қаради:

— Фалокатинг ўзингга ургур. Ўғрилиқ пул билан келиб мени бадном қилмоқчиминг, хунаса?

Бетижон унинг бетига қарамай, тишларини гичирлатди. Унинг ҳозирги ҳолати қопқонга тушган бўрини эслатарди.

6. ҚАЙТИШ

Кечкурун Орастахон дутонаси Махсума билан телевизор кўриб ўтирган эди, телефон каттик жиринглади. Шошиб трубкани кўтарди. «Ҳозир Сочи билан гаплашасиз», деган товуш эшитилди. Сал фурсатдан кейин Бозорбойнинг шодон овози янгради:

— Орас, ўзингмисан? Тинч ўтираибсанми? Соғлигинг яхшими? Эртага учамиз. Жабборга айт, соат иккида аэропортта машина олиб чиқсин!

— Жаббор йўқ. Почаси авария бўлган экан, Маргилонга кетган. Мен Махсума деган дутонам билан ўтирибман.

— Бўлмасам ўринбосарим Ақром Қудратовга айт, машинасини чиқазсин. Ўзим унга телефон қиламан, эҳтиёт шарт сен ҳам кўнгирок қилиб қўй. Уйдан жилмай ўтир. Мана, маманг билан гаплашасан.

Тижоратхон, Орас, дейиши билан вақт тутаб трубкадан қисқа-қисқа тудок эшитилди.

Орастахон шу заҳотиёқ Ақром акага телефон қилиб кутиб олишга машина беришни сўради. «Аввал уйга келиб, мени олиб кетсин», деб қайта-қайта тайинлади.

Эртасига машина Орастахон айтган пайтда келди. У қанчалик пардоз қилмасин бари бир юзида пайдо бўлган оч житарранг доғлар сезилиб турарди. Ўзи ҳам анча озиб, сўлиб қолган эди.

Самолётдан энтиқиб тушган Тижоратхон қизига қараб, юраги шув этиб кетди. Хотин киши жуذا сезтир бўлади-да. Бир қарашда нима бўлганини билди.

— Сента нима бўлди? — деди у қизининг қулоғига шивирлаб.

— Офтобда кўпроқ юрган эканман, бир-икки кун то-бим қочди.

Тижоратхон лабини тишлаб бошини сарак-сарак қилди. Бунақа ишлар унинг ҳам бошидан ўтган эди. Ёшлик — бебошлик, хатolik ҳар кимдан ҳам ўтади, деб ўзини тинчитди. Машина жойидан кўзгалганда у яна кизининг кулогига шивирлади:

— Ким эди у яшаматур!

Орастахон: «Э, боринг-э» деб юзини тескари ўтирди. Бозорбой ҳам, Тижоратхон ҳам роса қорайиштипти. Дентиз суви, жануб офтоби уларга жуда ёқибди.

— Орас, бу Жаборнинг почаси қаерда авария бўпти? — деб сўради Бозорбой. — Тирикмикин, ишқилиб? Телесфон қилмадимми?

Орастахон, йўқ, деб бош силкиди.

— Базада нима янгиликлар бор? — деб шофёрдан сўради.

— Гап кўп, Бозор ака. Бетижон жинни бўп қопти. Балнисада ётипти. Одам танимайди, дейишди. Ақром акам кеча кўртани борган эканлар, у кишига қараб «Эшмон, Эшмон ўлтур, тўқсон бешта қалайсан, лўнкасида дамлаганман», деб сулуруғини кўрсатипти.

— Ё, тавба, — деб ёқасини ушлади Бозорбой. — Бу касал наслида бор бўлса ажабмас. Кейинги пайтларда кўзи бежо бўлиб қолганди. Яна нима галлар бор?

Шофёр машинани тор кўчага бурганидан сўнг жавоб берди:

Эшмон Давлатов обшпотребсоюзга старший ревизор бўлиб кетди. Шу гапни эшитгандан кейин Раҳмонали ака билан Турсунхўжа шалвираб қолишди. Бетишни ҳам шу жинни қилган, дейиштипти. Ақром акам бўлсалар: «Уларнинг гапига ишонма, Эшмон ҳесний бола, қани энди, савдо ишида шунақалар кўпроқ бўлса», дейдилар.

Бозорбойнинг дами ичига тушиб кетди. Бу Эшмон дегани худо урган одам. Очдан ўлса ўладики, бировнинг нонини емайди. Юқорига кўтарилгани чакки иш бўпти. Базалати жамики икир-чикирларни билати. Боплаб кавлаштириб қолмаса гўрга эди.

Бозорбой бошқа гап сўрамади. Машинанинг бир томонни лопиллай бошлади.

— Балон қўйворди, — деди шофёр тормоз берар экан. — Жиндек сабр қиласизлар, бирпасда алмаштириб олам.

Бозорбойнинг самолётда ўтиравериб беги қотиб кетган эди. Шофёр гилдиракни алмаштиргунча пастга тушиб, уёқ-буёққа юриб, белини уқалади. Қўлларини осмонга кўтариб, бир-икки марта яхшилаб керишди.

Шофёр чакконтинга экан, гилдиракни дарров алмаштириб қўйди. Бозорбой машинага ўтирганидан то ўйга келгунча чуққ эгиб, овоз чиқазмади. Ҳозир унинг юрагига қил ҳам ситмасди. Эшмон Давлатов баланд давозимта эмас, Бозорбойнинг елкасига чиққандек эди.

Шофёр юкларни айвонгача обориб, қайтиб чиқиб кетди. Бозорбой ўнга раҳмат ҳам демай, кўча эшикни ичидан беркитиб олди-да, тараж чирогини ёқди. Яхшидаб ювиб артилган «Жигули» ялтираб кўзини камаштирди. Тиззалаб ўтириб орқа гилдиракларга қаради. Каралию тубсиз жарга қулаётган одамдек мувозанатни йўқотиб, бир томонга оқиб кетаверди. Охири елкаси билан тул этиб ерта йиқилди. «Гилдирак, гилдирак» деб шивирлади. Ўз овози ўзига узоқдан эшитилаётганга ўхшайди. Бор кучини йигиб қичқирди.

— Тижо! Орас! Орас!

Унинг овози ниҳоятда хунук эди. Бу овоз Бозорбойнинг овозига ўхшамасди. Бўғизланаётган одамнинг хирқируқ овози эди.

Бу даҳшатли овоздан айвонда чамалон очайтган она-бола кўрқиб кетишди. Бири кетидан бири югуриб, таражга келишди. Бозорбой ёнбошига йиқилганча оғиздан кўпик чиқариб ётарди. Қорачиқлари қотиб қолган, очик кўзлари машинанинг орқа гилдиракларига қараганча бақрайиб турарди.

Тижоратхон эрининг елкасидан кўтараман, деб энгашдию машинанинг орқа гилдираклари янгилиниб қолганини кўриши билан доллаб юборди.

— Вой-дод, хонавайрон бўлдем! Уйим куйде! Гадо бўлдем!

Шофёр кетмаган экан. Тешилган камера ўрнига янгисини кўйиб балонга ел бераётган эди. Ичкаридан даҳшатли йиғи овозини эшитиб эшикни тақиллата бошлади. Тижоратхоннинг доллашидан эшикнинг тақиллаши эшитилмасди. Шофёр девордан ошиб тушди.

Тижоратхон эрининг оёғидан кўпик чиқариб ётганини ҳам унутиб, машина атрофида телбагарча доллаб айланарди:

— Дод, дод!

«Дод» товушидан кўни-кўшиллар югуриб чиқишди. Тижоратхон одамларга қарамас, сочларини ёзиб, ёқаларини йиртиб долларди. У доллаб-доллаб охири кўксини чангаллаганича жимиб қолди. Фақат ияги тинмай қимирларди. У ҳолдан тойиб, эрининг ёнига йиқилди.

— Доктор чақириш керак!

— Чақириб нима қиласан?! Тайёр машина бор экан, касалхонага зудлик билан бориш керак.

Кўшиллар уларни кўтариб машинага олиб чиқишди. Шофёр ажиб бир чакқонлик билан моторга ўт берди-ю, машинани елдек учуриб кетди.

Қоронғиликда жадаллаб кетаётган машинанинг икки қизил чироғи кичрайиб-кичрайиб, охири кўринмай қолди.

ХОТИМА

Ёмон гапнинг ҳам қаноти бўлади. Пир этиб учадигу томма-том, деворма-девор ошиб, элнинг қулочигдан кичрайиб, оёғидан чиқади.

Бозорбойнинг жинни бўлиб қолгани ҳеч кимни ажаблантирмади. Бунга сабаб ундан олдин Бегижон отини қамчилаб ҳамкасбларининг «этини ўлдириб» кўйгани эди.

Лекин барибир шундоқ одамнинг бошига кўргиллик тушганда гап-сўз бўлмасдан қолмас экан.

Тушлик пайти база ошхонаси одатлагидек гавжум эди. Чойни майдаллаб, ўтган-кетган гаплар муҳокама қилинди. Ҳар ким билганича бичиб-тўкиди. Турсунхўжа билан Раҳмонали ҳам шу ерда.

Гап айланиб Бозорбой билан Бегижоннинг касалига тақалди.

— Бу касал наслида бўлса керак, — дели кимдир.

Раҳмонали шу гапни айтган кишини силтаб ташлади:

— Оғзим бор, деб ҳар гапни айтаверасизми? Ишимиз оғир.

Курилиш материаллари омборининг юк туширувчиси Абдуллажоннинг зардаси қайнаб кетди:

— Ҳой, менга қара, ишингги нимаси оғир? Космосда спутник учиряпсанми ё халқаро аҳолининг тақдири сенга қараб қолганми? Пул санаб чарчаётган бўлсанг менга бер, санашиб берай. Йўқ, биродарлар, бу очкўзлик балоси! Беш бармоқни баб-баробар оёғига тикишдан. Баъзи одамларга ҳайронман, қайси замонда яшاپсан, ахир. Текширувчилар омон бўлса тилла йиққандларнинг ҳаммасини гирбонидан тутали. Бухородаги районнинг раиси анча олтин-марварид билан кўлга тушиб, муздеккина бўлиб ўтирипти. Ҳей, етандан кўрк, йиққандан кўркма, деган экан биров. Ўзлари битта-биттагаб териб олади. Тавба, шунча пулу олтинни нима қиласан? Ўринингга орқалаб кетасанми? Кўпчилик мулки ҳисоб-китобли, биттасини олсанг ўрни билиниб қолади. Қани, тегиб кўр-чи! Ишим оғир, дейди-я, э, сени қара-ю...

Гапдан гап чиқиб одам боласи нега жинни бўлади деган масала кўндаланг келиб қолди.

— Маҳалламизда Икром деган киши бор эди. Бир жинни бўлиб, сал кам олти ой касалхонада ётиб, даволаниб сапсем тузалган. Ўшандан бир куни, биродар, жинилик қанақа бўларкан, деб сўраганимда жуда қизик гап айтди: «Э, ука, жинни бўлмабсан, дунёга келмабсан. Биз Тошкентдаги Комсомол кўли авжи сувга тўлган пайтида ўртагига гилам ёзиб роса улфатчилик қилардик».

Ўтирганлар бу гапдан ханг-манг бўлиб қолишди. Гапни Абдуллажон илиб кетди:

— Бир билагон одам билан гаплашган эдим. Одам боласининг ҳаромдан топган пули эллик мингдан ошса чап кўзининг жияги қизара бошларкан. Юз мингга етганда қизариш ўнг кўзига ҳам ўтаркан. Юз мингдан ошганда секин-аста жиннилик бошланаркан.

Ўтирганлардан бири гапга гап қўшди:

— Бегижон орқалаб юрган пул уч юз эллик минг экан, тилло бўюмларни ҳисобламаганда. Демак кўзининг жиягидан то товонигача қизариб кетган экан-да.

Абдуллажоннинг гаплари Раҳмонали билан Турсунхўжанинг бошидан санчилиб товонидан чиқётганга ўхшарди.

Турсунхўжа Раҳмоналининг қулоғига шивирлади:

— Нима қилардингиз шу сассиқ билан тортишиб? Жимгина ўтиравермайсизми?

— Ҳаммани ёмонга чиқазвордингиз-ку, — деди яна тили қичиб Раҳмонали.

Абдуллажон ҳам гапдан қоладиганлардан эмас эди:

— Ўзингни яхшилар қаторига қўшмоқчимисан? Сен у рўйхатга кирмайсан. Тўғри, яхшилар кўп. Мана, масалан Эшмон Давлат, ўттиз йилдан бери савдо соҳасида ишлайди. Йитирма йилдан ортиқ мана шу искалатларда ишлаган. Уйига битта пайпоқ ё бўлмасам битта дастрўмол олиб кетмаган. Қизини узатганда ёрдам кассасидан беш юз сўм олган. Ўзим санаб кўрганман. Курорт деган нарсани билмайди. Отпусказида икки ўғлини ёнига олиб том сувайди. Ойлитига қаноат қиладиган одам. Сенлар мамлакатда қанчаки курорт бўлса, кўрмаганинг қолмаган. Тўй қилсаларинг ўн бир маҳалладан одам айтасанлар.

Турсунхўжа Раҳмоналини яна туртди:

— Туринг! Бу сассиқнинг жағи очилиб кетди, энди тўхатиб бўлмайди. — Турсунхўжа Абдуллажонга қаради. — Кўйинглар, бошқа гаплардан гаплашайлик.

— Нимадан гаплашайлик бўлмасам. Сен тўғрингиларми? Ўғлимни уйлантираётганимда келинбоп битта жемпер

сўраганимда бермаганингни гапирайми? Бозорга тушиб кўлдан икки баробар нархта олганман. Ўзимизнинг искалатдан чиққан молга ортиқча ҳақ тўлаганимни айттайми? Ўшанақа жемпердан хотининг, қизинг, келиннинг тўйга кийиб келганидан гапирайми? Мента кўзингни олайтирма! Сен яхши одамлар рўйхатига суқилма. Қанақалигинг искалат ревизия бўлганда билинади.

Раҳмонали этагини қоқиб, ўрнидан туриб кетди. Йўлда келишётганда Турсунхўжа бир гап айтди:

— Булар билан олишманг, укажон. Кўйдек ювош бўлинг, ҳа, ўшанда ютасиз.

Раҳмонали билан Турсунхўжа худди маслаҳатлашиб олгандек уйга келиб, ойнага қараб кўз жияқларини йириб кўришди. Ҳозирча қизарганга ўхшамади.

Орадан икки кун ўтиб Турсунхўжа Жабборга, Бозорбой ака билан Бегинни кўриб келайлик, обориб келгин, деган эди, Жаббор бензин йўқ деб баҳона қилди. Ақром аканинг шофёри уларни касалхонага олиб борадиган бўлди. Бозорга бориб иккита пакетни тўлдириб йўлга тушишди. Жаббордан дили оғриган Турсунхўжа уни ёмондай бошлади:

— Бу ярамас Бозорбойнинг қизини йўлдан урипти, деб эшитдим.

Унинг гапини Раҳмонали тасдиқлади:

— Ораганинг бўйида бўлиб қолганмиш.

Шофёр шофёрни ҳеч қачон бадном қилмайди. Бири-бирини суяйди.

— Шу гапга ишониб ўтирибсизми? Ёлғон гап. Ислетний гап.

Лекин бу «Ислетний гап» аллақачон база ахлига тарқалиб бўлганди.

Навбатчи врач Бозорбой билан Бегижонни махсус хоната чақириб уларга учраштирди. Ё тавба! Бозорбой ҳам, Бегижон ҳам уларни танимади.

Бозорбой худди мажлисда гапирётгандек қўлларини силтаб: «Санъат музейига борингиз, «Чўмилиётган аёл» суратини кўрингиз!» — деб қичқирди. Бегижон бўлса ким

эшикдан кирса кўлидаги совун қутисини кўрсатиб: «Тўсон бешта қалайсиз, хўжайин, лўнқасидан», дерди.

Бегижон Бозорбойнинг олдига келиб, қулоғига шивирлади:

— Э, биродар, мен Бозорбой деган ярамаснинг устидан ўзига аноним ёзганман. Етти минг пулимни еб кетгансан, овсар, деб ёзганман.

Раҳмонали билан Турсунхўжа қайтиб чиқишар экан, навбатчи врач уларга «Келиб овора бўлиб юрманглар, барибир сизларни танишмайди», деди.

Ховлига чиқишганда Бозорбой Бегижондан сўради:

— Биродар, ўзлари қаердан бўладилар?

Бегижон ўйлаб-ўйлаб қаерда яшганини, қаерда ишлаганини, ҳатто ўзининг кимлигини эслолмади. Бозорбойнинг бетига қараб маъносиз илжайди.

— Жуда тўғри айтасиз, укагинам, — деди Бозорбой ундан жуда ҳам маъноли гап эшитгандек. — Гапингизга кўшиламан. Бизнинг хотин ўзингиз айтгандек ёшлигида тўзал бўлган... Ўзи ҳам сутта чайилгандай.

Шу пайт рўпарадан келётган бош врачга кўзи тушиб, қалдини ростлади-да:

— Ҳой, доктор, филдиракларингизни омонат кассада сақланг! — деб кичкирди.

Бош врач: «Хўп-хўп, албатта шундай қиламан», деб ўтиб кетди.

Орадан бирон ой ўтиб газетада «Филдирак» деган фельетон босилди. Унда «Жигули» филдиратига яширилган пулнинг саргузаштлари ёзилган эди.

Албатта бу газета руҳий касаллар шифохонасига ҳам етиб келди. Кўпчилик гоҳ кулиб, гоҳ ёқа ушлаб ўқиб чиқди. Уни Бозорбойга ҳам, Бегижонга ҳам ўқиб беришди.

Иккови ҳам фельетонга тушунмади. Газета ўқилаётганда Бегижон хўштак чалиб, Бозорбой бармоқларини бир-бир букиб, «Шанба, якшанба, чоршанба...» деб кун санаб ўтирди.

Бозорбой бечора бу фельетонни икки йилдан бери кутарди. Атайин газетага обуна бўлганди-я... Э, аттанг!

КАРНАЙ

Музейни томоша қилгани келгандлар «Музей берк, ремонт» деган ёзувни ўқиб, қайтиб кетаверишарди. Аммо соқоли кўксига тушган, икки лунжи филнинг қулоғига ўхшаб осилган бир чол эшикни очасан, кириб карнайимни кўраман, деб икки оёғини бир этикка тикиб туриб олди. Қоровул тушунтирса ҳам тихирлик қилиб тушунмай тураверди.

Кираман, кўраман, вассалом!

Охири қоровул уни ичкарига киритишга мажбур бўлди.

— Боринг, директор билан ўзингиз гаплашинг.

Чол ичкарига кирди. Директор қоғозларга кўмилиб нималарнидир ёзиб ўтирарди. У бошини кўтариб чолга қаради.

— Келинг, отахон!

— Мен Бувахон карнайчи бўламан.

— Жуда соз, — деди директор. — Карнайчи чақирганимиз йўқ эди-ку. Тўй қилиш ниятимиз ҳам йўқ.

— Бувахон карнайчини билмасанг дунёдан беҳабар одам экансан-ку. Тўйга эмас, карнайимни кўргани келдим.

Директор қолларини керди.

— Қанақа карнай?

— Музейингга карнай борми ахир?

— Бор, — деди директор.

— Ўша менинг карнайим бўлади. Эллик йил чапганман уни.

Дарҳақиқат, музейда битта эски карнай бор эди. Бу карнайнинг қаяқдан келиб қолганини, нима хосияти борлигини ҳеч ким билмасди. Музей илмий совети бу номаълум карнайни экспозициядан олиб ташламоқчи эди.

— Э, шунанга демасизми? Кани, ўтиринг отахон, — деб директор унга термосдан чой куйиб узатди. — Келганингиз жуда яхши бўлди. Ўзингиз кимсиз, бу карнай қанақа каромат кўрсатган, бир бошидан айтиб беринг.

Бувахон карнайчи пиёдадаги чойни ҳўплагунча директор стол четида турган магнитофоннинг тутмасини босиб кўйди.

— Ох, отагинанг айлансин, биз кўрган карнайчилар энди қаяқда дейсан. Ҳозиргилар карнай пуфласа лунжи шиммай туриб нафаси биқинидан чиқиб кетади. Карнай деганни пуфлаганда қорин чилимининг беиздан интичка бўлиб кетиши керак. Ҳозиргилар пуфлаганда киндиги пуп этиб кўйлагини туртиб чиқади. Йўқ, бу боғалардан рисоладаги карнайчи чикмайди...

Аслини олганда карнайчилик муҳим касб эмас. Карнай деган тўйда, ҳайит-маъракаларда чалинади. Азада чалиб бўлмаса. Хонаки базмларда дутор ё танбурга ўхшатиб улфатларнинг кўнглини олишга ярамаса. Кимга қийин, карнайчига қийин. Аммо Бувахон карнайчининг айтишича йил-ўн икки ой карнайбоп иш топилиб турган.

— Отагинанг айлансин, тапимга ишон. Лунжим бирон кун бекор турганини билмайман. Кечасио-кундузи пуфлаганим-пуфлаган. Нима бўлади-ю, воқеъдаги темир йўл зовутининг тудоти бузилиб қолади. У пайтларда одамларда соат деган нарсаси бўлмасди. Ҳамма эрталаб ўша зовутти тудоти билан уйғонарди. Ўша пайтда Некалайнинг зовутига Бувахон аканг керак бўлиб қолган. Саҳар пайтида кўш оти извош билан олиб кетишарди. Вода-кашканинг тепасига чиқволиб шаҳарнинг тўрт тарафига қараб бир пуфлардим, ё бафармони худо, бу томони Ҳаси имом, бу томони Жарарик, бу томони Занги ота, бу томони Яланғоч пирим алтов-далтов бўлиб кетарди. Тошкент вилоятида қанчаки ит бўлса баб-баробар ақил-лаворарди. То тудок тузатгунча бир ярим ой Тошкентни ўзим уйғотиб турганман. Э, сенлар нимани биласанлар...

Бувахон карнайчи пиёда тагида қолган чойни ҳўплаб томоғини намлаб олгандан кейин тапини давом эттирди: — Некалай пошшо ўлгудек хасис одам эди. Тўпроқ кўргондаги крепосда аскарлари турарди. Ўқу замбараклари ҳам ўша ерда эди. Ҳар кўни тушлик пайтида тўп отиларди. Бунинг маъноси аёид вақти бўлди, дегани эди.

Одамлар тўпатар маҳали бўлдимикан, деб кутишарди. Хотини талоқ оқ पोшшо энди бас, тўп отилмасин, тирмон уриш бошлади, порох исроф қилинмасин, деб приказ қилти.

Ана шунда нима бўлди, дегин. Тошкентдек шаҳри азиямда кеча билан кундўзнинг фарқи қолмади. Тўп отилмагандан кейин вақт қай маҳал бўлганини ким қаяқдан билсин? Ана шундоқ оғир кунларда яна Буваҳон қарнайчи керак бўлди. Эшитимнинг олдида извош келди. Икки саллот иззат-икром билан олиб кетди. Крепосида киртанмида қарасам Қози қалон ҳам ўша ерда экан. Кимдир: аввал унинг қорнини тўйдириш керак, бўлмасам қарнай пуфлашга ҳоли келмайди, деб қолди. Мис тоғорачада қазига ўхшатан бир таом келтиришди. Дарров билдим. Моя муслимон чалавек, қалбаса не кушайт, дедим. Шунда Қози қалон: аз заруратан қалбаса танаввули жоиздир, деб қолди. Ичимда, уволини сентга, савобини ўзимга бағишладим, деб пок-покиза қилиб туширдим. Дуруст, ёмон таом эмас экан. Ёнбошита тўшпонача таққан пагонли семиз киши, бошла, деди. Қалбасани қувватими, ё ўзимда бир куч пайдо бўлдимми, икки лунжимни кўйнинг думбасидек қилиб қарнай жонворни бир пуфладим. Тошкентда қанча қарға, қанча қашгару мусича бўлса ҳаммаси осмонга партилаб кўтарилди. Иглар ақиллаворди. Кўй-қўзиларнинг маърашини айтмайсизми?! Бу ҳам майли-я, эшак ўлтирта ҳантрашни ким кўйипти?

Шундай қилиб салкам икки йил извошга тушиб крепоста бордим, тўп ўрнига қарнай чалиб халқимга хизмат қилдим.

Инқилоб бўлгандан кейин ҳам бир кун бекор турганим йўқ. Қаерда метинка бўлса, қаерда йигин бўлса Буваҳон акантнинг қарнайи билан лунжи иш бераверарди. Хозирги Свердлов театри Юпатов серки эди. Катта мажлис-ларга одам йигиб беринг, дейишди. Томта чиқиб қадрдон лунжим билан қарнайимни ишта солдим. Бедабозордаги Дом деҳқонга Бутуниттифоқ оқсоқоли келганларида ҳам қарнай чалиб одам йигиб берганмиз. Э, сенлар нимани

биласанлар? Буваҳон оталарингнн бошидан нималар ўтмади-ю, кўзлари нималарни кўрмади. Тошкент атрофларида қолхоз тузилиб биринчи ҳосилдан «Қизил қарвон» қилиб шаҳарга қовчун-тарвуз олиб келинган. Ўшанда ҳам Буваҳон акант қарвон олдида Чигатой дарвозадан то Эски жўлагача тинмай қарнайини ватиллатиб келган. Ўшанда Охунбобоев қарнайимга қизил лента тақиб қўйгандлар.

Сен нимани биласан, усталда ўтирибсан, биз бўлмасак сентга бу устал қаяқда эди? Текистил комбинати ишта тушганда ҳам Буваҳон акант қарнайини чалиб, одамларни ишта чақирган. Гидростанса очилганидаям, Селмаш зовути биттандаям, Масковда қишлоқ хўжалиги Виставкаси очилгандаям шу Буваҳон акант қарнай чалган. Бүдённийта орден тақийшганда ҳам Буваҳон акант истадионда роса қарнай чалган.

Йигитларимиз Гитлернинг онасини Учқурғондан кўрсатиб ғалаба билан қайтганларида бир ой вокзалда қолиб кетганман. Москва томондан келатган поездки бор, йўлда туриб олиб, роса қарнайимни чалганман, ақаси, мени ким деб ўтирибсан? У ёғини сўрасанг, бу қарнай Ҳамза билан Хоразмдан то Қорақашпоққача борган. Бу қарнай Муҳилдин қори труппаси билан Фарғона водийсини айланиб Тамарахонимни йўрғалатган.

Ҳужумат мента «Меҳнат Қизил байроқ» орденини бекорга бериптимми? «Хизмат кўрсатган санъат арбоби» унвонини ҳар кимгаям беравермайдми. Амир Олимхон қочганда орқасидан масҳара қилиб вот-вот қилганман. Фрунзе пошис қўйган хўжжати бор. Фарғона қаналининг икки юз етмиш километр масофаги трассасида қарнай чалавериб, лунжларим дирижабил бўлиб кетган. Бўлмасам Усмон Юсупов бекордан бекорга «БФК» нишонини кўжрагимга тақиб кўйримли.

Кўй, укам, мени кўп жавратма. Эшикни оч. Қадрдон қарнайимни бир кўриб кетай. Иложи бўлса рухсат бер, битта пуфлаб қўй.

— Йўқ, отахон, мумкин эмас, музейнинг ёнбошида туғуруқхона бор. Ҳомилалар хотинлар бола ташлаб қўймасин.

Директор магнитофон тутмасини босиб ўрнидан турди.

— Юринг ота, ўша қадрлон карнайингизни кўрсатиб қўй.

Улар бўёқ ва нам оҳак анқиб турган йўлакдан ўтиб «Санъат тарихи» деган катта залга киришди. Чол ойнавон жавонда яшил духоба устига ёнбошлатиб қўйилган карнайини дарров таниди. Кўзлари яшнаб, беихтиёр, бормисан қадрлон, деб юборганини ўзи ҳам билмай қолди.

Тўққиз кундан кейин музей очилди. Шу пайтгача номалум бўлган карнай қўйилган залда ҳар кунни бир неча марта Буваҳон карнайчининг магнитофонга ёзилган овози янграйдиган бўлди.

«Оҳ, отагинанг айлансин, у пайтдаги карнайчилар...», — деб бошланарди унинг сўзлари.

Орадан сал кун ўтмай хориждан келган бир турист музейнинг эсдалик дафтарида шундай ёзув қолдирди:

«...Оддий карнайчиси шунча иш қилган бўлса, олими, ишчиси қанақа ишлар қилдйикин? Йўқ, бунақа халқни йўлдан уриб бўлмайди...»

КЕЛИНЛАР ҚЎЗҒОЛНИ

Уста Маҳкамнинг кичик қизи Инобат маҳмалонагина чиққан. Келин аялари ҳам, опалари ҳам ундан зириллаб турарди. Шундоқ гапларни топиб гапирардики, нақ жон-жонингдан ўтиб кетади. Тили чиққандан бери бирон гапни жавобсиз қолдирмаган. Ўзига ўхшаган шалдоқгина аммаси доимо унинг пешанасига муштлаб туриб гапирарди:

— Сен ўлгүрта бўшроқ қайнана учраса, ажалидан беш кун олдин ўлдирасан, сента ҳожи она бас келмаса, мундоқроғи тил тортмай ўлади.

Инобат ўз келин аялари қолиб, қўшни келинларни ҳам турткилаб чиқарди.

Инобатнинг онаси икки-уч совчини қайтарди. Ёқмаганидан эмас, раҳми келганидан, инсоф юзасидан қайтарди. Совчи бўлган хотин ҳалимдек юмшоқгина экан.

Инобат уни икки кунда шафтоли қоқи қилиб қўяди. Иккинчиси паршталиккина, ҳар икки гапининг бирида, ўзим ўрғилай, деб турарди. Инобат унга бир шақилласа нақ бечоранинг кўнгли кетиб қолади-я.

Шундай қилиб, неча совчиларга йўқ, деган она ўзларидан беш маҳалла наридаги «Етти оғайни ботирлар»нинг кичигидан келган совчиларга дарров «хўп» деб, оп-келган нонини ушати. «Етти оғайни ботирлар»нинг онаси бутун шаҳарга танилган, келин зотини болроқ қилиб қовуралган «тенерал кампир» номини олган хотин эди. Унашилган куннинг эртасига аммаси Инобатнинг пешанасига яна муштлаб деди:

— Энди ўлдинг. Қайнананг тириклайин еб қўяди.

Инобат уни писанд қилмади.

— Меними? Овора бўлади. Игнанинг тешигидан ўтказвораман.

Хулласи, униси у деди, буниси бу деди. Тўй бўлди. Инобат жиндек пардоз билан ойдежкина келин бўлди. Айниқса, тўйнинг эртасига гул-гул очилиб кетди.

Шаҳарга дoston бўлган тўй ҳам туталди. Олти овсин уч кун идиш товоқларни қатрон қилишди. Дастурхон-со-чикларни қайнатиб ювиб, дорга ёйишди.

Қайнана ишта аралашмай, айвонда тасбеҳ ўтириб, келинларининг ишларига қараб ўтирарди. Ўртанча келин тез-тез унинг олдида бориб, орқасидати ёстиқни тўғри-лаб, чойни янгилаб берарди.

Инобат улар олдида бекор туришга хижолат бўлиб, наридан-бери овсинларига қарашарди. Ўртанча келин чой дамлаб айвонга, кампир олдида кетди. Инобатнинг ёнида чўнқайиб ўтирган кичик овсини секин туртди:

— Қўрапсизми, шпион ўлгүрни? Шунга эҳтиёт бўлинг. Шум кампирнинг агенти у.

Инобат пиқ этиб кулиб юборди.

— Кулманг, айланай овсин, бошингизга тушганда биласиз.

Бир ҳафта ўтмаёқ, бу уйдаги сир-асрор Инобатга ойнадек равшан бўлди қўйди.

Инобат еттинчи келин бўлиб тушган эди. Кампир етти ўғил кўрган: еттовини ҳам ўқитиб, оёкка турғизган. Ўғиллар она измидан бир қадам чиқишмасди. Топган-тутганларини она кўлига тутқазिशарди. Етти ўғил, етти келин бир қозондан овқат ейишар, биронта келин ўзинча қозон осолмасди. Кампир рўзгорхонанинг калитини нимчасининг тутмасига боғлаб олган, кечқурун масаллиқларни олиб бериб, қозон бир марта қайнагунча ошхонадан чиқмасди.

Кампир у ёқ-бу ёкка кетганда бу ишларни фақат ўртанча келиннига ишонарди. Ўшанда ҳам калит ўзида қолар, масаллиқни битта қозон пакетта солиб берарди.

Албатта кампир келинларини рўзгордан сиқмасди. Аммо режани бузмай, масаллиқни исроф қилмай иш тутарди. Кечқурун ўртанча овқат кўйилганда, агар ортиб қолгудек бўлса, жавраб кетарди. То охиригача ейилмаса, зўрлаб едирарди. Жуда бўлмай қолганда, ўзи пишиллаб еб кўярди.

Келинларининг ҳаммаси ишларшарди. Эрталаб нонуштага фотиҳа ўқилгандан кейин, кампир ичкаридан ҳамёнини олчиқиб, келинларига эллик тийиндан, ўғилларига бир сўмдан кўяди. Мактабга боралитган невараларига ўн тийиндан беради. Кейин ҳамёнини яна опкириб кетди.

Хар ойнинг ўн бешиди ўғиллар, келинлар бирин-кетин келиб, маошларини унинг олдига кўйишарди. Кампир шошмай санаб олаверарди. Ўн беш кунлик маош минг сўмга етмаса, қовоғи осилиб кетарди.

Кампирнинг яна бир олати бор эди. У кечқурун келинлар, ўғиллар уй-уйларига кириб кетганларида ҳаммасининг уйи остоначида ёлғирсиб юради. Қайси бирининг туфлиси йиртилган, ё таг чарми едирилган бўлса, йигиб олади. Эртасига ишдан қайтгунча тузардаги устата бир халта қилиб олчиқиб, бутлаб олиб келади.

Хулласи бу уйда кампир маршалдек эди. Ишдан игна-сигача унинг назарида эди. Етти оила кечқурун кампирнинг айвонига тўпланишарди. Чунки шу етти оила учун

битта телевизор бор эди. Ҳамма баробар кўради. Кампир эснани дебунча, ўртанча келин даров туриб ўчиради. Кино кинолитича, концерт концертлитича қолади.

Овсинлар битта шу кампирдан, битта шу ўртанча овсиндан кўрқишарди. Рўзгорда нимаки аччиқлик бўлса, шу ўртанча келин сабабчи. У кечалари маҳсижан юриб, овсинларининг деразасига кулоқ солади. Нима қилишпти, нима дейишпти, даров кампирга етказди. Кечаси айтилган гап эрталаб тонг отмай кампирнинг оғзидан чиқади.

Хулласи бу уй ўз подшоиси, ўз вазири бор кичкинагина мамлакатга ўхшарди. Бу «мамлакат»нинг ўз қонуналари, ўз тартиблари бор эди.

Инобат аввалига келинлик гашти билан бу нарсаларга унча парво қилмади. Ўртанча овсини янги келин, деб уни унчалик кутқилламади. Орадан бирон ойлар ўтиб, Инобатнинг ҳам «нуқсон»лари чиқиб қолди.

Эрталаб нонушта пайтида кампир Инобат узатган пиёлагати чойни ҳовлига сепиб ташларди.

— Кўнгли қора одамни кўлидан чой ичмайман.

Инобат хайрон бўлди. Ўртанча овсин бошқа чой кўйиб, сал олдинга энгашиб, чой узатган кўлининг ентини чап кўлининг жимжилоғи билан илбб туриб узатди. Кампир олди.

Инобат ҳам чойини ҳовлига сепиб, шарт-шурт юриб уйига кириб кетди. Орқасидан эри кирмоқчи бўлиб кўзгалтан эди, кампир бир хўмрайиши биланок чўжканича жойида қолди.

Кичик овсини ҳам тўлиб турган экан, кампир жининикига кетган кунни Инобатнинг деразасини чертди. Иккови айвон сулуриб юрган ўртанча овсин эпштмасин, деб пиырлашиб ниманидир гаплашишди.

— Кампирнинг бир таъзирини бериб кўймасак бўлмайди. Жудам бошимизга чиқиб кеташпти. Ўғиллари онасидан гапирсанг, томига сакрашади.

Ўртанча овсин айвонни сулуриб бўлиб, сават кўтариб кўчата чиқиб кетиши билан қолган олти овсин су-

пата чиқишди. Пичир-пичир қилиб узоқ гаплашишди. Ўртанча овсин келиши билан ҳаммаси тирақайлаганича уй-уйларга кириб кетишди. Инобатнинг битта ўзи ҳовлида қолди.

— Мента қаранг. Сиз янги одамсиз. Бу ифвогарларнинг гапига ўчманг. Менинг гапимга кирсангиз олам гулистон бўлади. Тунов кўни ойим ўзатган чойингизни нега сепиб юборгандарини биласизми?

— Йўқ, — деди Инобат билишга қизиқиб.

— Чойни чап кўл билан ўзатдингиз. Кўнгли қора одам чойни чап кўлда ўзатади.

Инобатнинг энсаси қотди.

— Оббо, шу ҳам гап бўлдики? Нима, мен онасига текканманми, боласигами? Айтиб кўйинг, иззати билан болаларини дуо қилиб ўтирсин. Бўлмасам, масорубкадан ўтказвораман.

Овсини қолларини керди:

— О, тилингиз бор экан-ку. Ойимнинг ачиқ гапларидан иккитасини эшитсангиз, эсингиз жойига келиб қолади. Билиб кўйинг, бу уйда шу кампирнинг айтгани — айтган, дегани — деган.

Шу гапдан кейин кампир Инобатга унча рўйхуш бермай кўйди. Аммо олти овсин ҳар кўни пичирлашиб, ниманидир маслаҳат қилишарди.

Уларнинг нима тўғрисида гаплашгандари дам олиш кўни эрталаб маълум бўлди.

Кампир эрталаб таҳорат олиш учун турганда айвондаги катта стол устига қизил элвон ёзилган, келинлар, ўғиллар стол атрофида жимгина ўтиришарди. Кампир то таҳорат олгунча кўйиб беришди. Кейин намозини ўқиб олиши билан Инобат уни чақирди:

— Ойижон, қани, бу ёққа!

— Ҳа, нима бағо бўлди? Бу уй уйми, идорами? Нима, майлис қилипсиизларми?

Инобатнинг кичик овсини пичинг қилди:

— Мажлис эмас, суд, ойижон, кела қолинг!

Кампир нималардир деб жавраб, нари кетаётган эди, катта келин деди:

— Агар келмасангиз, орқадан ҳукм чиқазворамиз. Кампир қизиқчилик қилишпти, деган ўй билан айвон даҳанига келиб ўтирди.

Инобат ўрнидан турди:

— Суд мажлиси очик. Кўрилагитан масала битта. Етти келиннинг қайнонаси устидан берган шикоят-аризасини кўриб чиқиш. Ва жиноят қонунининг тегишли моддасига биноан қайнона устидан ҳукм чиқариш. Кўшимча гапларинг йўқми? Биринчи гапни катта келиндан эшитамиз. Жабрланувчи, туринг ўрнингиздан. Айтинг!

Катта келин кўрқа-писа ўрнидан турди. Қайнонасининг кўзига қарашга юрати бетламай, гапира бошлади:

— Шу кишининг кўлларига келганимга ўн тўрт йил бўлди. Шу ўн тўрт йил ичида ўз уйим эмас, бировникида каватр ўтиргандай яшапман. Эрим ўлгудек латта. Уй-рўзгор қилиб, бирон кун айраганим йўқ. Худоба рост, сизларга ёлгон, шу ҳовли ўлгудеги узумдан ўн тўрт йил мобайнида бир шингилини ўзим ўз кўлим билан узмаганман. Қолган гапни ўзларинг биллиб олаверинглар.

Катта келин ўтириб, иккинчиси турди:

— Артистнинг қизисан, онанг саҳнага жодутар бўлиб чиққан, сен ҳам жодутарсан, кўрпачада ўтирма, пиёламда чой ичма, жоду қилиб кўясан, деб кўз очирмайди. Етти йил олдин бир тумов бўлган эдим, ўшандан бери отим манқа...

Кампир хезланиб ўрнидан тураётган эди, Инобат кескин қилиб:

— Ўтиринг! — деди.

Кампир кўрқибми, ҳайратланми, ё газабданми ўтириб қолди.

Ўртанча келин ўрнидан туриб, бошқаларнинг гапини ёлгонга чиқарди.

— Она бўлса, шунчалик бўлади-да, шу киши бор, рўзгоримиз бут, кўнглимиз тўқ. Аризага мен кўл қўймаганман, — деди.

Бошқалар уни талаб ташлашди.

— Сиз ойимнинг агентисиз. Дом бизнинг устимиздан материал берасиз. Ойимга протез тиш қилдириб бе-

риб, пинжларига кириб олгансиз. Сизга ким кўйибди га-
пиришни?

Кампир ўрнидан туриб кетди. Ўғилларига бакирди:

— Қанақа эркасанлар? Хотинларингга мени талатиб
кўйиб, томоша қилипсанларми?

Ўғиллари пик-пик кулиб, ерта қарашди.

Инобат коғозни кўлга олди:

— Кулоқ солинглар, хукми ўқийман. Агар қайнона-
миз рўзгорхонанинг калитини бизга берса, рўзгоримизни
бўлак қилиб берса, маошимизга кўл теккизмаса, шу уйда
яшаймиз. Агар шартларимизга кўнмасалар, уйдан кўчиб
кетамиз. Ишхонамиздан ҳаммамизга секция беришти.
Шартимизга розимисиз?

— Асло! — деди кампир ва ўрнидан турди-да, кўл сил-
таб уйга кириб кетди.

Ҳамма оғзини очганича орқасидан қараб қолди. Энди
нима қиламиз дегандек, бир-бирига қарашди. Инобат
овозини баланд кўтариб, уйга кириб кетган кампир эши-
тадиган қилиб гапира бошлади: — Агар шартларимиз-
га кўнсалар, ҳар ойда ҳаммамиз беш сўмдан, яъни етти
ўғил, етти келин беш сўмдан етмиш сўм бериб турамыз.
Еб ичиш, кийим-кечак бунга қирмайди. Лозимандалар
ҳам гардонимизда.

Кампир, овозинг курсин, дегандек қилиб эшикни
қарсиплатиб ёпиб қўйди.

Шунча гап тавсир қилмагандан бўшашиб қолган
келиндар ер остидан яна бир-бирларига қараб олишди.
Инобат уларга имлаб қўйди. Яна баланд овоз билан деди:

— Хукм қатъий. Шикоят учун бир соат вақт берилади.
Бир соат вақт ўтиши билан гузарга чиқиб, ҳамма бит-
тадан грузовой машина олиб келади. Чилонзорга кўчиш
бошланади. Тарқалишларинг мумкин.

Эшик фиклилаб аста очилди. Кампирнинг боши
кўринди.

— Ҳазил ҳам эви билан-да. Қилиқларинг курсин.

— Ҳазил эмас. Чин гап. Бир соат ичида жавоб кута-
миз.

Кампир аста келиб, жойига ўтирди.

— Ҳўш, нима қилгин дейсанлар?

— Эркинлик беринг. Келинларингизнинг олди уч бо-
лаги бўлди. Ўзи рўзгор қилсин. Сиз иззаг билан етти ке-
лин пиширтган етти хил овқатни танлаб, энг ширинини
еб, маза қилиб юринг.

— Бир кунда еттига қозонни қайнатмоқчимисизлар?

— Албатта! Ҳамма ўзи хоҳлаган ошни ейди.

Кампир пўнгиллади.

— Шунча йилдан бери тил-жағи чиқмаган келинла-
римни сен йўлдан урдинг. Ўғлимни ҳам бузддинг, — деб
Инобатга ўқрайиб қарайди.

— Кўнасиэми, йўқми? — деди кампир сал бўшагани-
ни билган Инобат қизиган гапни совутмай.

Кампирнинг ҳам чапақай жаҳли чиқди.

— Кўчасаларинг, кўчиб кетаверларинг. Ҳамма уйга ка-
ватр кўяман. Ҳаммангни сулда бериб, нафақа ундираман.

Инобат столни шапиллатиб урди:

— Бўтти! Беш минут вақт қолди. Гузарга машина олиб
келишга биттанглар чиқинглар. Етти машинада кўчамиз.

Кампирнинг кўзлари алаг-жалаг бўлиб қолди. То у
бирон гап айтгунча катта келин кўча эшити олдига етиб
қолган эди.

— Тўхта! Шошма!

Кампир шундай деди-ю, шошиб уйга кириб кетди.
Сал ўтмай, қайтиб чиқиб, калитни ховлига улоқтирди.

— Олларинг! Менга деса, унга қозон қайнатмайсан-
ларми! Битта қорнимга менга нима зарур? Билганларинг-
ни қилларинг.

Инобат яна бошиб тушди:

— Келинларингиз, ўғилларингиз чўт қоқиб ҳисоблаб
чиқдик. Берган пулларимиздан ўн олти минг сўм йиғил-
ган. Шунини бўлиб берасиз.

— Бериб бўлман. Бир тийин ҳам пул йўқ. Ўлимли-
гимга йиққаннимни нега берарканман?

Келинлар баробарига чувиллашишди:

— Майли, майли, бермай кўя қолсинлар. Бу ёғига тег-масалар бўлгани.

Кампир пул ёғига қолганига шуккур қилиб, индамай ўтираверди.

Ўша кунни туш пайтида етти ўғил ҳовлининг етти жойига ўчоқ қуришди. Кечқурун еттига қозон баробарига қайнади.

Кампирнинг обрўси, иззати ошиб кетди. Етти келин етти ёқдан:

— Ойи, ош пишди, келинг, ойи, чўзма лағмон қилдим, бу ёққа келинг, — деган мулойим товушлар чиқиб қолди.

Кампир жаҳл билан биттасининг ҳам олдига бормади. То кампир аср намозини ўқиб бўлгунча айвондаги хон-тахта усти овқатга тўлиб кетди. Лағмон, палов, шовла, мастава, яна мастава, чучвара, қовурмадар қатор териллиб ташланган эди.

Кампир ҳаммасидан оз-оз еб ичди-да, кичигим пазанда экан, деб қўйди.

Кампир иззатга ботди. Келинларининг бири ўрнини солиб берган, бири чой дамлаб келган, бири қавушини артиб қўйган, бири қорози очилмаган атир совун қўйиб кетган... Кенжа келини бир чиннини тўлатиб тарвуз сувини кўтариб келти. Бу ҳам етмагандек, қапрон дурача опкелиб елкасига ташлади.

— Кечаси танғиб ётсангиз шамолламайсиз, ойижон.

Кампир ҳали ҳам астойдил жаҳудидан тушмаганди. Ёстиққа бош қўйиб, кўз юмиши билан бирдан инсофта келди.

— Ўзимни ўзим қийнаб юрган эканман. Мента нима зарур экан-а! Билганини қилишсин. Ҳожи оналикни мента ким қўйишти?

Кампир шундай хаёллар билан ухлаб қолди. У келин кўрган йилларидан бери биринчи марта беташвиш ухлаши эди.

Катта келин, ойимнинг кўзларига чироқ тушмасин, уйқулари бузиллади, деб чироқни ўчириб кетди.

Ўртанча келин оиладаги янги олатга кўниқолмай, кечаси довлдираб ҳовлига чиқди. Овсинларининг деразаларига бир-бир қулоқ солиб кириб кетди. Эрталаб кампирнинг қулогига шивирлаётган эди, кампир уни силтаб ташлади:

— Болам, бу олатингни ташла. Мен ҳожи оналикдан тушганман. Сени ҳам ишпиёкликдан бўшатдим.

Бу гапни ҳамма келинлар эшитишди. Хаҳолаб қулиб юборишди.

Ун беш йил мобайнида бу ҳовлида биринчи мартаба еттига самовар баробар қайнардди...

1970 йил

МУШТИПАР

(Тескари ҳикоя)

Қизим, сенга айтаман,
Келиним, сен эшит. (Мақол)

У ичкўёв эди. Хотини ишта кетганда идиш-товуқларни ювиб, болани кийинтирар, кийимларга дазмол босиб, ҳамма ёқни ораста қилиб қўярди. Бу орада ун элаб, хамир қорарди, ситир соғиб, қатик ивитарди, қўл машинасини шитирлатиб, боласига ҳар хил қўйлақчалар тикиб қўярди. Кўёвдан ёлчиган қайнона уни ялаб-юлқарди. Тўй-ҳашамларга, лозимандаларга олиб борарди. Нима баҳо бўлди-ю, қайнона-кўёвнинг оралирдан қора мушук ўтиб қолди.

Бола йиғласа, қайнона мингиллайди, самоварнинг ўти тутаса, қайнота дўнғиллайди.

— Ҳой, болага қаранг, қанақа ивирситан кўёвсиз. Онанинг ўлгу самовар қўйишним ўртатмапти-да. Ҳозирги оналарга ҳайронман, ўғил бола-ку бировнинг хасми, хунаар ўртатса бўлмайлими? Шунинг учун ҳам хонинга текканда қалтақдан боши чиқмайди.

Кўёв елиб-югуриб иш қилади. Кир ювиб туриб кўпик юқи қўли билан қайнонанинг оёғини уқалагани чопалади,

бодом туйиб докага солади-ю, боланинг оғзига тикади. Келин ҳали замон ишдан келиб, самоварга чиқиб кетади. Овқатга уннаш керак, кийимларини дазмоллаш керак. Қайноғаси ифторликка борадиган, чакмонини чўткалаб, калишини ювиб кўйиш керак.

Шунақа ишлар билан куёв ҳеч ўзига қаролмайди. Бунинг устига, қайноғаси қизи келиши билан уни чақади:

— Синглиси келувди, нима бериб юборганини билмайман. Хумчадаги ёғ назаримда камайгандек. Уруғлари ўлгур мунча кўп. Хотин деганининг топганини тежаман эр эрми.

Эр жуда сиқилиб кетди. Хотини ишдан келганда кўз ёши килди:

— Сиқилиб кетдим, жавобимни беринг, чиқаман.

Хотин дўнғиллади:

— Қуядиган эрим йўқ.

— Ҳеч бўлмаса, рўзгоримизни бўлак қилиб беринг.

Хотинга бу гап маълол келди:

— Номард қиз она рўзгорини бўлак қилади. Эр топилади, она топилмайди.

Эр хурпайиб, икки кун йиғлади. Охири боласини кўтариб, уйдан чиқиб кетди.

Бечора муштинар эр, болани бағрита босиб, йиғлаб-йиғлаб онасиникига кетипти.

Ўғил бола ёр-ёр билан уйдан чиқиб кетими, кўшгани билан кўша қарисин экан, бола кўтариб, уйга қайтиб келгулик қилмасин экан.

Онага қийин, қачон тенги чиқади-ю, қачон узатади. Аммо битта боласи билан қайққа ҳам ситарди? Ҳа, номард хотин!

ЭТАР БОЗОРИ

Ҳазил

Бутун республикадаги жамики магазинларни айланиб чиқсангиз, прилавкада чанг босиб ётган этар, арқон, арава михини кўрасиз. Бу моллар ўн, ўн беш йиллардан бери

сотилмай ётади. Аммо шаҳарнинг қоқ ўртасидаги хўжалик моллари дўконига бу молларнинг уруғи ҳам топилмайди. Ҳар ҳафтада базарга шу дўкондан заявка келади.

«...Бизга элиқига этар, икки юз кило арава михи, икки минг метр жүн арқон юборинг».

Шу дўконнинг шикот дафтарини ўқисангиз яна шу гап: «Дўкон мудири келган арқонларни, этар ва арава михларни ўз ошна-оғайниларга сотипти...»

Бошқа дўконларда йилдан-йилга сурилиб ётган арқонларни шу дўконга юбора бошлашди. Барибир етишмайди. Заявка устига заявка. Яқин олти ой ичида республикамизнинг ҳамма дўконларидан этарлар қайтариб олиб келинди. Шу дўконга юборилди.

Орадан сал кун ўтмай, яна заявка. Этар, арқон, арава михи...

Энди фабрикага заказ бера бошлашди. Фабрика этар чиқариб улгуролмай қолди. Пеш чиққани пеш шу дўконга жўнатилиб турди. Шаҳар савдо бўлимининг бошлиғи ҳар кунни эрталаб машинада шу дўкон олдидан ўтаётганда навабат кутиб турган кишиларни кўради. Кечкурун қайтишда этар кўтарган, арқон кўлтиқлаган кишиларни учратади.

Бутун савдо бўлимининг ходимлари бу дўконда этар, арава михига бунчалик талаб катталигининг сирини билдиш учун тўрт-беш киши бўлиб дўконга боришмоқчи бўлишди.

Шундай қилишди. Олти киши дўконга боришди.

Дўконда одам кўп. Яқин бориб бўлмайди. Дўконнинг орқа тарафидан киришди. Ташқарида тўплон бўлиб кетди.

— Навбатсиз кирганлар чиқариб юборилсин!

— Орқа тарафдан кирганлар чиқиб кетсин!

Савдо бўлими ходимлари қайтиб чиқишга мажбур бўлишди. Тушлик бўлгунча кўчада кутиб туришди. Ҳай, тушлик ҳам бўлди. Дўкон мудири уларни ичкарига бошлаб кирди.

Бир маҳал киришса, этару арқон сотадиган бўлимда бир қиз ишляпти. Ҳусн деганга ойнанинг ўзи. Кулганди

ҳама ёк, деворлар ҳам кўшилиб кулаётганга ўхшайди. Гапирса, танбур билан гижжакни баравар чағайтандек. Нафас олиши марварид шодасининг шилдирашига ўхшайди. Савдо бўлимининг раҳбарлари анграйганча қолиши.

Дўкон мудир мурожаат қилди:

— Ҳизмат? Ревизия қилмоқчисизларми?

— Йўқ, йўқ, — деди савдо бўлимининг мудир. — Ўзимиз шундай. Бир-икки эгар билан, беш-олти метрдан арқон керак эди.

Хулласи, шаҳар савдо бўлимидан келган казо-казолар дўконни текшириш ўрнига, ҳаммаси биттадан эгар, ўн метрдан арқон кўтариб чиқиб кетишди.

Улар чиқиб кетишганди: «Арава миҳи учун эртага яна келамиз, тамом қилиб кўйманг», деб тайинлашди.

Бу чиройли сотувчи жонон қиз кўрматур шаҳардати ҳамма бўйдоқларни миҳлаб, арқонлаб, эгарлаб ташлади.

ХОТИМА

Савдо бўлими мана шу воқеадан кейин шундай хулосага келди:

1926 йилдан бери база омборининг бир четида чант босиб ётган иккита омон бор эди. Бу омонлар қирқ йилдан бери балансдан балансга ўтиб, хужжатларни хира қилиб келарди. Савдо бўлими бошлиқлари ўша омонларни ҳам шу дўконга юборишга аҳд қилишди. Шундай ҳам бўлди.

Ҳар иккалада омон ярим соатда сотилиб кетди. Эртасига зудлик билан яна элликта омон юборинглар, деган заявка келди.

ОМОНАТ

Фожиа

Бировга ҳам елирмайдиган, ўзи ҳам емайдиган қаттиқ кўл бошбух бор эди. Шу бечора яқинда ўлди.

Бошбух столига кўпдан кўз тикиб юрган бир худолурган помбух бор эди. Бошбух ўлди-ю, унинг оёқ кўли чаққон тортиб қолди.

Помбух идора ишита, бошбухга садоқатини кўрсатиш ниётида жаноза маросимида ҳаммани оёққа турғизди. Бошбухнинг жасадини идорадаги катта биллиард столи устига ётқизишди. Кимдир:

— Марҳумга оҳорлик янги костюм кийдириш керак эди, — деб қолди.

Помбух этнидан янги костюминини шартта ечиб, унга кийдириб қўйди.

Ана шундан кейин кўпчилик бўлиб, бошбухни қабристонга олиб кетишди. Уни қабрга қўймай туриб, жиндек нутқ ҳам бўлди. Помбух ҳеч ким сўз бермаса ҳам кўзида ёш билан вазъ айтди:

— Азвидо дўстим, сен қабрингда тинч ёт. Ишингни ўзим давом эттираман.

Бошбухнинг устига тулпроқ тортишди. Шу пайт бирдан помбухнинг жазаваси тутиб дод, детанича ўзини қабрга олди. Унинг ҳам устига бир-икки кетмон тулпроқ тушди. Кўпчилик бўлиб қабрдан зўрға тортиб олишди.

Тулпроқ тортаётганларнинг кўлига помбух фарёд билан ёпишар, ҳадеб ўзини қабрга олишга чоғларди.

— Дод, дод! Омонатимдан айилдим, омонатгинамдан айилдим.

Уч кишиллашиб уни ушлаб туришди. Шу алфозда бир амаллаб бошбухни кўмиб олишди. Ҳама тарқай бошлади. Аммо помбух қабрга қапишиб олганича тулпроқни тимдалаб, омонатим, деб додларди.

Яна бўлмади. Одамлар кўпчилик бўлиб, уни судраб олиб келишпшти ҳамки, у тинмай: омонатимни қабрга кўмиб келяпман, омонатим тулпроқда ётаверадими, — деб фарёд уради.

Унинг ахволини кўрганлар:

— Мана, дўстга садоқат, — дейишарди. — Дўст деган шундоқ оқибатли бўлиши керак. Азиз биродари казо қилганига асти чидамапшти.

Помбух ҳамон долларди:
— Омонатимдан айилдим. Айилиб қолдим...

Тамом.

Ушбу ҳикоянинг давоми:
Бошбух ўлганда помбухнинг унга ўз костюминини эгнидан ечиб кийдиргани хурматли китобхонларимизнинг ёдларида бўлса керак.

Помбух ўша костюминини кийдираётганда шошганидан чўнтагидати касса дафтарчасини олишни унутган эди. Унда уч минг икки юз ўттиз икки сўмлик омонат пули бор эди.

— До-о-о-о! Омонатим туپроқда қолди.

(Ана энди тамом.)

ПОЧЧАЖОН...

Темир-терсак буюмлари заводининг директори эллик ёшта тўлди. Мана шу кутлуғ маросимни нишонлаш учун завод активлари клубга йигилишди. Юбилей комиссиясининг раиси — бош инженер Умрзоқов минбарга чиқди. У ноз-неъматлар билан тўлган катта столга узоқ тикилиб тургандан кейин бир тамшаниб олиб, сўз бошлади:

— Хурматли ўртоқлар, сўзга ёзилганлар кўп. Аммо, мен коллективлар номидан табриклайдиган расмий кишиларгагина сўз бераман. Табрик учун сўз директор ўринбосари Қорабоевга.

Минбарга қозога ўроқлик бир нарсани қўлтиғига кистириб олган, башараси фамилиясига ўхшаш қоп-қора одам чиқди.

— Директоримизнинг фазилатларини бирма-бир айтдинглар. Мен бу тўғрида гаптириб ўтирмайман. Фақат бутун завод коллективи номидан жиянимга ушбу габардин макентошни кийдириш билан чеklangанаман.

У шундай деди-ю, қозога ўроқлик макентошни очиб директорнинг устига ёлди ва чапаклар остида минбардан тушиб, жойига бориб ўтирди.

— Табрик учун сўз завод санитария бўлимининг муdiri Иристовевга.

У ҳам минбарга чиқди. У ёқ-бу ёққа жавдираб, кўзига ёш олди. Директорга узоқ мўлтираб тикилиб турди.

— Поччажон, сиз мени одам қилгансиз. Унутмайман, поччажон. Касалхонамизда даволанаётган беморлар номидан ушбу совғани қабул қилинг. Унда уч кило сариёғ, беш кило печенье, етти кило оқ қанд каби нарсалар бор.

Директор совғаларни қабул қилиб оларкан, семиз тавдасини аранг кўтариб, ўрнидан турди-да, қайнисининг пешанасидан ўйиб, раҳмат, деб кўйди. Ундан кейин бош технорукка сўз тегди.

— Жиян, — деди у директорнинг кўзига қараёлмай, — мен бошқаларга ўхшаш гапга уста эмасман, завод техноруклари номидан мана бу тилла соатни билатингга тақиб кўйишга рухсат берсанг, бас. Бир ўқимаган омий тоғангани ишта олиб, бош технорук қилдинг, миннатдорман.

— Энди сўз завод таъминот бўлимининг муdiri Исоқжон акага!

Худди директорга ўхшатган қориндор бир киши ҳеч кимни писанд қилмай, тўппа-тўғри юбиларнинг олдида борди. Унинг пешанасидан ўлди:

— Ука, яша ука, менинг укам катта бўлиб директор бўлади, деб сира ўйламаган эдим. Сени мана шу елкаларимда кўтариб катта қилганман. Шундоқ тўйга куруқ келиш айб. Шунинг учун таъминот бўлими номидан сени бир машина картошка билан мукофотлаймиз. Эртагаёқ омборингга тушириб берамиз. Ахалга айт, омборни супуриб-сидириб кўйсин.

Навбатдаги сўз завод боғчасининг мудираси Расулевга тегди.

— Бир нима дейишга ҳайронман. Умид билан бир ёстиққа бош кўйганмиз. Шу пайтгача мени урматингиз, сўзмадингиз. Тўрт боланинг ота-онаси бўлди. Боғчамиз номидан сизга шу тиламчани совға қиламиз.

Оқ ҳалат кийган тўртта жувон эни икки ярим, бўйи уч ярим метрлик тиламни опчиқиб, минбар олдида ёзиб кўйишди.

Ана шундан кейин ошхона мудирига сўз тегди. У кат-такон патнисда устига атиргул нухаси туширилган элак-дек торг кўтариб директорнинг олдига келтириб қўйди.

— Энди, куёв бола, оз бўлса ҳам кўпдек кўрасиз. Бу хамир учидан патир. Бугунги ўтириш харажатини ошхона коллективи ўз бўйнига олди. Азбаройи сизнинг юбилейингизга совға бўлсин деб.

Юбилей охиридаб қолганда бир одам рўйхатда бўлмаса ҳам сўз сўраб қўлини кўтарди. Унинг илтимосини қайтариш қийин бўлди.

— Биз бетоно одам. Тоес, жудаям бетоно эмасмиз, тапирсак ярашади. Ўрни, директоримизга ўтай ука бўламиз. Ота биру она бошқа. Шунинг учун ҳам моянамиз кам, ишимиз ҳам унча даромадли эмас. Мен укамизни ўтай бўлса ҳам табриклаш билан бирта, ўтайлик қилмасликларини илтимос қилиб қоламан.

Юбилей тугаб, қадахларга гал келди. Барибир ўтай ўтайлик қилар экан, охирида сўзга чиққан йигитга зўрға пойтақдан жой тегди. Аммо, у ҳам ҳақини қўймайдиган хилдан экан. Ҳаммадан кўп ичиб олиб, «Тўйлар мубора»ни бошлаб юборди.

Манти антиқа бўлган экан, аммо ошдан кейин жонивор ёмонам исроф бўлди-да.

ДУМ

Зайнобиддин ўйлаб қараса, шу кунларда ўқитувчиларнинг моянасига барака кириб, тирикчиликлари бинойндай бўлиб қолти. Эски касбига қайтишни ниёт қилиб қўйди. Шу мақсадда ариза кўтариб маорифга борди. Маориф мудир уни яхши танийди. Бир вақтларда ўзи ўқитган. Еттинчини битирганда бирта тушган фотосуратлари ҳам бор. Зайнобиддин кўзойнақ тақиб, катта-кон портфелни тиззасига қўйиб, ўртада ўтирибди.

Маориф мудир аризани ўқиб бўлтач, сўради:

— Эски касбга қайтмоқчи бўлсиз-да, домла?

— Шундоқ, шундоқ, ўқитувчиликнинг хумориси ту-

тиб қолди. Илминг бўлганидан кейин, педагогикага му-тахассис бўлганингдан кейин чидаб туrolмас экансан, киши. Бизда бор илмдан ёшлар баҳраманд бўлиб, борини олиб қолсалар, деган ниятда...

— Аслида шу касбни чақки ташлаб кетансиз, домла. Энди қандай бўларкин, ўқитувчилик методикаси анча олдига кетиб қолган, ундан кейин...

Зайнобиддин сўз бермади:

— Бизни жуда ҳам қолиб кетган демасинлар, ҳар қалай, кундалик газеталарни кузатиб турганмиз.

Маориф мудир бошини қашлади.

— Гап фақат газета ўқишда эмас-да. Сиз ўқитувчилик қилган пайтда лотин алифбосида ёзардик. Мана, аризани ҳам ўша алифбода ёзиб келибсиз.

Зайнобиддин бу гал ҳам бўш келмади:

— Ёзув-чизувдан бўлмаса ҳам, жуғрофияданми, бадан тарбияданми дарс бериб турсам. Пенсияга чиққунча эрмак, дегандай. Стаж қўймаса бўлгани бизга.

Икковлари жим қолишди. Маориф мудир қаттиқроқ бир гап айтмай деса, ёши катта одам, унинг устига, ўзига бир пайтлар дарс берган, ҳар қалай ўқитувчиси. Кўнгилдан аллақанча гаплар ўтди: шу пайтгача қайси ковакдан ётган эдингиз, ўқитувчиликни севаркансиз, нега ташлаб кетдингиз, пул чиқади, деб минг хил ишта бошингизни урдингиз? Энди пенсия зарур бўлиб, келдингизми?

Бу гаплар фақат маориф мудирининг кўнгилдан ўтди холос, тилига чиқазмади. Яхшиликча муомала қилмоқчи бўлди:

— Домлажон, сиз айтган жуғрофия, бадан тарбия дарсларини олий маълумотли ўқитувчилар беришпти. Ҳали ҳам бўлса ошхонага боринг. Агар хўп десангиз, эски шогирдлик хурмати, мактаб буфетини таплашиб берай.

Зайнобиддин шошиб қолди:

— Пенсияга маорифдан чиқазадими?

— Йўқ, трестдан чиқасиз.

Зайнобиддиннинг ҳафсаласи пир бўлди. Бир ўйлаб келишни баҳона қилиб, маорифдан чиқиб кетди.

Уйига келса, ўғлининг ўқитувчиси кутиб ўтирган экан. Иншодан ўғли икки олибди. Ўқитувчи бола Зайнобиддиндан анча койинди:

— Домлажон, ўзингиз ўқитувчи бўлган одамсиз. Бопангизнинг дарсларидан хабар олиб турсангиз бўларди. Жула уйинкароқ, дарс пайтида тилини чиқариб, болаларни қулдириб ўтиради.

Зайнобиддин ўзи диққати ошиб келган, унинг устига бу кўнгилсиз гап жаҳлини чиқарди:

— Мента каранг, муаллим бола. Биз ҳам бола ўқитганимиз. Аммо бирон марта ўқувчининг уйига йиғлаб бормганимиз. Хукуматнинг моянасини олгандан кейин, дурустроқ ўқитиш керак. Болани ўзига тортолмаган ўқитувчи бошқа хунар қилса ҳам бўлади, сизга маслаҳатим шу.

Ўқитувчи йитит ҳам тезгина экан, дарров жавоб қилди:

— Сизга ўхшабми?

— Бундоқ дейишга асосингиз йўқ. Биз Улуғ Ватан уруши йилларида, халққа дармон бўлсин, деб ошхонага ўтганимиз ва филокорона хизмат қилиб Ватан олдидати бурчимизни шараф ила адо этганимиз.

Ўқитувчи ундан тайинли бир гап чиқишига кўзи етмач, индамай чиқиб кетди. Аммо Зайнобиддин ғазабга минди. Ўғлининг бир пой қулғини икки буклаб чўзди:

— Дарс пайтида тилингизни чиқазадиган бўлдингизми? Мени иснодга қолдирадиган бўлдингизми? Тур ўрнингдан, дарсингни қил, иншодан тайёрлан. Ўзим имтиҳон қиламан сени.

Бола кўзда ёш билан уйга кириб кетди. Зайнобиддин хотинига ўшқирди:

— Телевизорни ўчир! Дарсини қилмагунча телевизор кўриш йўқ.

Шундан кейин Зайнобиддин оталик ва педагоглик бурчини ўтаган бўлиб, сўрига ёнбошлади. Сап ўтмай, ўғли дафтар кўтариб чиқди:

— Дада, шуёҳа деганда думли «х» ёзилганими, ё думсиз «х»?

Зайнобиддиннинг думли «х»га сира иши тушмаган эди. Ўйлашиб қолди.

У ўқиган, ўқитган пайтларда думли «х» йўқ эди. У жула ақл ишлатаётгандай, пешанасини тириштириб турди-да, жавоб қилди:

— Халигача «х»нинг думини билмайсану, еттинчида ўқиб юрибсанми, ўзинг ўйлаб топ! Билмасанг, кейин айтиб бераман.

Бола бурнини тортиб, яна кириб кетди. Шу баҳонада Зайнобиддиннинг ўзи ҳам «х»нинг думи бор, йўқлигини билгилш учун кўзойнак тақиб, газетадан «шуёҳа» сўзини қилира бошлади. Аксига олиб, бутун бошли газетадаги мақолаларнинг биронтасида «шуёҳа» сўзи йўқ экан. Хафсаласи пир бўлиб, газетани ёнига ташлаб, ёнбошлади. Бола яна чиқди.

— Дарсимни тамом қилдим, энди айтиб беринг. Шуёҳага дум қўймай қолдирдим. Агар думи бўлса, қўй, бўлмаса ўзи тураверсин.

— Тураверсин, — деди Зайнобиддин. — Принципални айтмайман, эртага ўқитувчинг билан ўзим гаплашаман. Бор, тўшагингга ёт.

Бола хафа бўлиб, кириб кетди. Зайнобиддин телевизорни қўйди. Қараса, «Шуёҳа» деган кино энди бошланган деб экранга ёзилиб турган экан. Яна ўчирди. Ховлига чиқиб, айвонда ётган боласини чақирди.

— Тур ўрнингдан, иншойингни ўзим кўриб бераман. Қани дафтаринг?

Бола уйқули кўзларини ишқаб, дафтарини олиб чиқди. Зайнобиддин кўзойнагини тақиб, қўлида қалам билан ўғли тўлдирган вараққа кўз югуртириб «шуёҳа» сўзларидати «х» харфларига дум қўйиб чиқди.

— Мана, тўғрилаб қўйдим. «Х» га дум қўйиш шарт. Эртага беш олмасанг, мендан кўр.

Шундоқ бўлди. Эртасига ўғли икки олиб келди. Зайнобиддин телевизордаги ёзувга дуруст қарамаган экан, «х»нинг ўнг оёғига эмас, чап оёғига дум қўйипти. Ўқ

тувчиси, шу пайтгача «Х»нинг қайси оёғига дум қўйишни билмабсан, деб икки қўйган экан.

Зайнобиддин эртасига яна маорифга борди ва буфет-чилikka рози бўлиб бошқатдан ариза берди.

ТОШ

Гапдан гап чиқиб одамзоднинг пасткаши қанақа бўлишита бориб тақалди. Шунда бир киши салмоқчаб гапга аралашди:

— Раҳмонали деган бир ошнам бор эди. Ўзи умрида бирор жойда ёлғизлиб ишламаган. Аммо ҳар ойда бир марта почтани қирқ икки сўм йигирма тийин опкелиб берали. Аввалига пенсия олса керак, деб ўйлади. Ундок десак қайси ишни қотирганига пенсия олади? Ўзи унча қари ҳам эмас.

У пенсия олишидан бир ойча олдин бошита салла ўраб юрган эди. Бир пиёнистага худо инсоф берибди, деб хулоса қилгандик. Кейин билсак, у пенсия эмас, алимент оларкан. Яна ҳамма ёқасини ушлади. Таваб, эркак одам қандок қилиб алимент олади?

Дунёда сир деган нарсa бир кун очилмай қолмас экан. Раҳмонали ресторанда бир одам билан мушгташиб қолти. У одам жаҳл устида Раҳмоналининг қулоғидан чўзган экан, «шир» этиб йиртилиб кетибди. Салла ўраб юриши шундан экан. Хулласи, Раҳмонали қулоғини йиртган кишини судга берибди, суд Раҳмонали меҳнат қобилиятини йўқотган, деб у кишининг моинасидан йигирма процентини икки йилга Раҳмоналига ҳукм қилиб берибди.

Раҳмонали ҳар ой алиментни еб, самоварларда қариллаб юрибди. Бу гап ҳам қизик экан, аммо бошқа биров ундан ҳам қизигини айтиб берди.

— Шу ҳам пасткашлик бўлтимми? Манавуни эшитинг. Идоранинг бошлиғи нотоб бўлиб, касалхонага тушиб қолди. Докторлар текширишса, бўйрагига тош келган экан. Операция қилиб, олиб ташлашди. Бир бўлим мудиримиз бор, ўлгудек лаганбардор. Ўша одам касалхонага

бориб бўйракдан чиққан тошни эсдалик учун бошлиғимиздан сўраб опти.

Ҳозир ҳам бўлим мудирини ўша тошни даструъмолга тутиб, ёнида авайлаб олиб юрибди.

Уфатлардан бири гапта сўжилди:

— Қодиржонов деган завхозимиз бор эди. Қизик бўлди. Уч-тўрт кунгача одамларга чап қўлини тутиб қўришиб юрди. Нима гап, қўлингиз оғриқтимми, десак индамайди, гап бор, дейди, холос. Бир кунни ўзи айтиб берди.

У бошқармаимизнинг бошлиғи Райимкулов билан қўришиб қолган экан. Шундок табаррук қўл теккан бармоқлар уч-тўрт кун роҳат қилсин, деб бировнинг қўлига тегизмай асраб юрган экан.

Ана шунақа пасткашликлардан анчагина гаплашиб ўтирдик. Мента энг таъсир қилгани шу бўлди:

Бир идоранинг бошлиғи фарзанд кўради. Бола туғилганига икки ойдан ошса ҳамки, унга ном қўйилмайди. Даласи ҳар кунни миинистрнинг олдида бориб, кабинетига қиролмай, қайтиб келади. Шу хил ўн кун қатнагандан кейин, энди қиралитган бўлганда миинистр командировкага кетиб қолади. У командировкадан ўн кунда қайтиб келиб отпуската чиқиб кетади. Отпуската чиққан кунининг эртасига боғли идора бошлиғи унинг уйига боради. Миинистр курортга кетиб қолти.

Идора бошлиғи уни бир ой қутади. Отпускаладан келганда ахири қабулгига қиради.

— Ҳўш, хизмат, — дейди миинистр.

Идора бошлиғи тавозе билан эғлиб гап бошлайди:

— Худо бизга бир ўғил берди. Шунга ном қўймоқчи эдик. Мен Шавкатжон деб ном қўйишни ниёт қилдим. Кейин билсам, ўғлингизнинг номи Шавкатжон экан. Шу ўғлингизнинг номини ўғлимга қўйсам, майлими, деб келган эдим.

Миинистр хайрон бўлди. Дунёда нима кўп, Шавкат отғи бола кўп. Қўйса қўявермайдимми?

— Майли, — деди миинистр, — бемағол. Хоҳланг Шавкатбек, хоҳланг Шавкатали, хоҳланг Шавкатхўжа қўйинг, мента барибир.

Идора бошлиғи кўзига ёш олди.

— Йўк, йўк. Шавкатжон деб кўйишга рухсат беринг. Шундоқ бўлсин. Ўзиниб сўрайман.

— Боринг, ана, Шавкатжон бўла қолсин.

Идора бошлиғининг кўзлари шодлиқдан порлаб кетди. Дарров ўрнидан туриб кулук қилди:

— Мартабалари бундан ҳам зиёда бўлсин. Бу яхшиликларини сира унутмайман. Болагинамининг оти ўзларидан абалий эсдалик бўлиб қолади.

Идора бошлиғи уйга келса, аллақачон болага Худойберган деб ном кўйиб кўйишибди. Дадаси қилди тўполонни, қилди тўполонни.

— Хей, нима деб ўтирибсан. Бу номни министр кўйиб берган. Министрнинг бўйруғини бекор қилишга ҳаққим йўк.

Хозир болани онаси Худойберган деб, дадаси Шавкатжон деб чақиради. Бола Шавкатжон деса ҳам қарайди, Худойберган деса ҳам қарайди.

Ўйлаб қарасам, пасткашликнинг катта-кичиги бўлмас экан.

ҚАТЛАМА

Э, оғайнилар, фелъетончинга осон тутманглар.

Фелъетон ёзиш-ку, унча қийин эмас, аммо кетидан чиқадиган машмашаси ўлгув ёмон.

Ёзилганини айтмай кўя қолай, ёзмай туриб ҳам балогта қолган пайтларимиз бўлган.

...Дам олиш кунни уйда нима балодир қилаётган эдим, эшик тақиллаб қолди. Чиксам, тулунча кўтарган бир кампир. Атай узоқдан мени йўқлаб келибди. Кари одам билан остонада гаплашмай, деб уйга тақлиф қилдим. У ўтираётганда дуо ўқиганга ўхшаш қироат билан: «Қаламлари ўтқир бўлсин!» деб кўйди. Кейин кўлидаги тулунчани очди. Тўртта қатлама экан. Жуда хижолат тортиб кетдим. Назаримда иссиққина пора олаётганга ўхшадим.

— Кўйинг, кўйинг, онажон, очманг.

— Йў-ўк, болам, ўз кўлим билан пиширганман.

— Кўйинг, ўраб кўйинг.

— Хафа бўлман. Кампирники табаррук бўлади, болам.

У ҳай-ҳайлашимга қарамай, қатламадан иккитасини бурдлаб, олдимга суриб кўйди.

Ноилжон бир бурдасини эрмак қилиб, кавшаниб ўтирдим. Кампир ана шундан кейин мўддаога ўтди:

— Болам, пилтон қиладиган гап топиб келдим. Келиним ўлгувнинг бурнини бир ерта ишқаб бермасангиз, болагинамининг бўйнига миниб олди.

Оббо, қатлама емай ўлай, энди гапнинг охиритича эшитмасам бўлмайди. Еган оғиз уялар, деб шунга айтадилар-да. Кампир келинининг ўғри томоқлиги борми, эрининг олиб келган мовнасини унга кўрсатмаслиги, бир бева опасига рўзғордан у-бу олиб бориб бериши, шаманинг устига чой дамлаши, пилгани совун билан ювиши, эрита яхши кўриниш учун пахтага атир томизиб бўйинини артиши, ярим кечатгача телевизор кўриши, сочининг уламалиги — ҳамма-ҳаммасини тўкиб солди. Гапнинг охирида газетага уни бир уриб, бошини этиб, қайнонаси гаҳ деса, кўлига қўнадиган қилиб беришимни илтимос қилди. Кампирга нима дейишимни билмай, ётиги билан тушунтирмакчи бўлдим:

— Онажон, бунақа нарсаларни газетага ёзиб бўлмайди. Маҳалла комиссиясига айтинг, икковларингизни муросага келтириб кўяди.

Кампирнинг қоллари чимирилди:

— Нега газетага ёзмас экан? Ёзди! Катталаринг билан ўзим гаплашаман!

Кампирнинг қизишиб гапиришидан, бугун эрталаб келини билан али-бади айтишиб қолгану, қизиқ устида газета эсига тушиб, бизникита келганини фахмладим. Хотин кишининг жаҳли чиқса, бир пов этади-ю, яна ўчанди. Кампир ҳам бир-икки кундан кейин ҳовридан тушиб қолар. Бу гаплар шундан кейин эсидан чиқиб кетар, деб ўйладим-да:

— Майли, ёзаман, бир-икки кундан кейин газетда чиқади, — деб ваъда қилиб юбордим. Кампир ҳам кўпни кўрган, анча йўл биладиган хотин экан.

— Платон бўладими? — деб сўраб қолди.

— Айтганингиз бўлади, хотиржам бўлинг.

Кампир гапимга унча ишонқирамай чиқиб кетди.

Қолган иккита қатламани ўраб, қўлга берсам — олмади. — Йўқ, болам. Бу қатлама экан-ку, худо хоҳласа платон чикса чуқвара қовуриб келаман. Ҳа, қиёмат қарзи бўйнимда қолиб кетмайди, — деб жаврай-жаврай чиқиб кетди.

Орадан икки-уч кун ўтди. Бу воқеа эсимдан чиқиб кетган экан. Илорада ўтирсам, ўша кампир эшикни очиб кириб келса бўладими!

— Ҳа, қани платон?

— Э, онажон, фелъетон тайёр. Бутун-эрта чиқиб қолади.

Кампир у десам — у деди, бу десам — бу. Хуллас, яна ваъдамни олиб кетди.

Икки кундан кейин яна келди. Эшикдан кира солиб, ўдағайлай бошлади.

— Ҳа, қатлама томоғингдан ўтиб кетди-да, а?

Шу пайт кампирнинг шовқинига кўшни хонадаги адабий ҳодимлар югуриб чиқишди. Кампир кабинетни бошига кўтариб шовқин соларди.

— Илоё қатлама тешиб чиқсин! Палов қилиб бериш қўлимдан келмайди! Сенларга ёғлиқ палов бўлса, усти-га қазисини босиб, ёнита яримтагинани кўйиб келганлар келинини газетага урдиради! Бизнесинг қатламани назарингизга илмалдингизми?

Нима дейишимни билмайман. Қатлама емай ўтай. Бир бурда қатлама еб кўйиб, маломатта қолдим.

— Ҳой, ўргилай онажон, ахир келинингизнинг отини билмасам, фамилиясини билмасам, қандай қилиб газетага ёзаман, ахир?

Кампир яна бўш келмади:

— Оти ўчсин! Отини нима қиласан? Фамилиясини нима қиласан? «Анзиратнинг келини» деб ёзсанг, бутун дунё биледи!

Бу машмашани бошимдан соқит қилиш учун:

— Бунақа жиддий нарсаларни ёзиш учун бош редакторнинг руҳсати керак, — деб баҳона қилдим.

Кампир мени қарғай-қарғай бош редакторнинг кабинетига кириб кетди. Асли шу ишим чакки бўлган экан, бош редакторнинг юрати ёмонроқ эди, бирон ишқал бўлмасин-да.

Ҳа, айтганим бўлди. Бир ярим соатдан кейин бош редакторни «тез ёрдам» машинасида олиб кетишди.

Кўрлингизми, сиз бўлса доимо, фелъетончиларга маза, дейсиз. Нимаси маза?

ЭПИЗАК

Толибжон мудраб, аранг уйига етиб келди. Иккинчи қаватга чиққанида ҳам кўзи биё-биё бўлиб, тикка турганича ухлаб қолгудек ҳоли бор эди. У шу мудратанича эшикка калит солиб очди-ю, хотинини уйғотиб юбормаслик учун фақат коридор чирогинигина ёқиб, ўрта уйга ним қоронғи ёруғлик тушириб қўйди. Ётоқхона эшигини секин очиб, ичкарига мўралади. Хотини пишиллаб ухлатипти. У яна эшикни ғичиллатмай бекитиб ечина бошлади. Бутун тузаттирган хотинининг тилла соатини, олган машинани чўнтагидан олиб, столга қўйди. Оёқ учида юриб ваннахонага кирди.

Толибжоннинг хотини сержанжал хотин бўлса ҳам, баъзи пайтларда ундан меҳрибон олам топилмайд қоларди. Қаранг, ваннахона қозғиги Толибжоннинг янги ич кийимларини идиб қўйибди. Магазиндан бутун олтанга ўхшайди. Бу албатта, эрим ювиниб, кийиниб олсин дегани-да.

Толибжон шундай қилди. Ваннага тушиб, иссиқ сув оқизди. Жони кириб бирпасда ювиниб олди. То бада-ни қизариб кетгунча янги сочикка ишқалади. Янги ич кийимларни кийиб, ётоқхонага атир совундек йилтираб

кирди. Хотини ҳамон ухляпти. Толибжон кўрпанинг бир чеккасини кўтариб, аста хотинининг ёнига кириб, оркасини ўтирганича ухлади қолди.

Толибжон қанча ухлаганини билмайди. Тўс-тўпалондан уйғониб кетди. Хотини долдлади. Толибжоннинг белита бир тепки тушди. Кўзини очиб қараса, қоп-қора бир йигит кўзидан ўт чақнаб тепасига турибди. Хотин кўрпага бошини буркаб, дод устига дод солади. Қоп-қора йигит Толибжоннинг гирибонидан бўғиб, ўрнидан турғизиб қўйди. Кейин кўрпани очиб, хотинни ҳам тик турғизди. Толибжоннинг газаби келди.

— Кимсиз? — деди Толибжон титраб-қақшаб.

— Ўзинг кимсан? — деди қора йигит, уни сенсираб.

— Мени, мен, Толибжон.

— Қанақа Толиб? — деди яна ўдағайлаб қора йигит.

— Қанақа Толиб бўларди, Толибдақа Толиб-да.

Қора йигит алам билан уни бир қалла қилган эди, хотинининг олдида бориб тушди. Толибжон шундоқ қараса, хотин унинг хотини эмас. Қора йигит энди хотинга ўдағайлай бошлади.

— Бу ким? — деди у Толибни кўрсатиб.

— Худо ҳақки, танимайман. Энди кўрапман.

— Энди кўрапман? Шундақами?

Қора йигит столда ётган бир даста пул, тилда соатни олиб хотинига олди.

— Бу нима? Совғаларми? Биз бунақа соат олиб беришга ярамаймизми?

— Билмайман. Қанақа соат, қанақа пул? Ўлай агар, тил тортмай ўлай агар, бу одамни ҳам, бу пул билан соатни ҳам билмайман.

— Ёнингда ётади-ю, тилда соат совға қилади-ю, билмайсанми? Ҳозир икковининг ҳам бир ёғли қиламан.

— Билмайман дедиман-ку. Нета ишонмайсиз?

Қора йигит алам билан стулга ўтириб қолди. Дардалам билан пешонасига патиллатиб ура бошлади.

— Қандоқ ишонай, қандоқ ишонай? Шундақа бевафо хотинмисан, мени ўлди деб ўйлаганмидинг? Наҳотки

кийимларимни ҳам бу ярамаста кийдириб қўйсанг, эгини-да ич кийимларим, оёғида шиппатам... — Қора йигит алам билан ўрнидан сапчиб турди-ю, хотинини бўғишга югурди.

Хайрият, эшикнинг калити бурнида қолган экан, хотин зина тарафга дод деб қочди. Тонг ёришиб қолган экан, зинага одам йиғилди. Бир аёл айб бўлмасин деб хотиннинг устига плашини ташлади. Аммо горпрокт лойиҳачиси Толибжон ич кийимда дирғизлаб одамлардан мадад сўраб жавдираб турарди.

Одамлар бири олиб, бири қўйиб, гапта тушиб кетишди. Биров хотинни беҳаёликда, биров Толибжонни саёёликда, биров қора йигитни қўполликда айбларди. Шу пайт аллақайдан милиция етиб келди. Ақт, у-бу тузилди. Одамлар қўл қўйишди. Шундан кейин ҳар учалаларини милиция олдида солиб ҳайдаб кетди.

Узоқ тергов, текшир-текширдан кейин уювларини ҳам қўйиб юборишди.

Айб лойиҳа бошқармасига тушди. Толибжон ўзи лойиҳадаган, бирини биридан фарқ қилиб бўлмайдиган уйда алашиб бировникига кириб, бировнинг хотини ёнида хурурак отиб ухлаб қолган экан.

(Ушбу ҳикоя ёзилмасдан олдин шахар лойиҳа бошқармасида тасдиқланган. Ишқал толган танқидчилар авторга мингиллаб юрмасинлар).

«ЧЕКИЛМАСИН»

(Тақриз)

Маълум бир мазмунни маълум бир шаклда ифодалаш масаласи маълум бир баъдий ижоднинг маълум бир бош масаласидир. Мазмуннинг бирламчилиги ва ҳоказолар ҳақида, айниқса, унинг етакчилигидан қўлланиш ҳақида тапириш шу кунда айниқса маълум ва мақбулдир.

Мана шу нуктаи назардан қараганда, шу кунларда театримиз саҳнасида томошабин олқишита сазовор бўлаёт-

ган драматург Полвонийнинг янги «Чекилмасин» асари айниқса характерлидир.

Драматург сахна билан томоша залининг ажралмас бир бутунлигини ташкил қила олган.

Театр дарвозасидан киришингиз билан, даставвал ўнг томондаги буфетга кўзингиз тушади. Буфет хозирги замон расомчилиқ санъати анъаналаридан кўлланиб, думалок, ярим думалок, ингичка оёқ стол ва стуллардан жиҳоз тошганки, бундан кўз юмиш уни инкор этиш билан тенгдир.

Залнинг ўнг томонида чекиш хонаси. Тўғрида «Чекилмасин», «Писта чекилмасин» каби таъкидловчи лавҳалар мавжуд бўлиб, улар кўйилмажак асар мазмунини томошабин онгига тез сингитшини таъминлайдиган омил вазифасини ўтайди, деёлмасдан ўтолмаймиз.

Чироқ уч марта кўз қисиб, томошабинни ичкарига имлайди ва прожекторнинг ёрқин нури сахна билан томошабин орасини тўсиб турган яшил пардани ёритиши ва уни ўртадан кўтариб ташлайди.

Драманинг биринчи пардаси бошланади.

Драматург бу ерда новаторлик йўлидан боради, яъни асарни тўппа-тўғри биринчи пардадан бошлайди! То томоша охиригача автор мана шу методга амал қила бориб, биринчи пардадан кейин иккинчи, ундан кейин учинчи пардага кўл уради.

Аллақайси бир адабиётшуноснинг у ёки бу мақоласининг бирида қайд этиб ўтилганидек, қандайдир бир классик ёзувчи: «Асар ёзар эканман, ҳамма гапларни айтмавермайман. Айтилмаган субъектив моментларни китобхоннинг ўзи кўшиб кўйишига тўла ишонаман», деган экан.

Полвоний ҳам драмасида ана шунга амал қилиб, дегарли ҳеч гап айтмайди. Залда ўтирган томошабин сахнада у ёқдан-бу ёққа юрган одамларнинг субъектив томонларига қараб, нимани хоҳласа ўшани кўшиб, ўзи маъно чиқариб олаверади.

Бунни чинакамита новаторлик деса бўлади. Қаранг, томошабин ўзи хоҳлаган мазмунни чиқариб олади! Бу ав-

торнинг ҳаётга яқинлигидан далолат беради, деган гап эмасми?!

Масалан, бизда ўз-ўзига хизмат қилиш дўконлари ишлаб турибди. Харидор кўлига сумка ушлаб олиб, каттакон мазмундор магазиндан ўзи хоҳлаган молни ўзи танлаб, харид қилади.

Ўрта мактабда ўқиб юрган пайтимда адабиёт муаллимимиз, ўзлари бир вақтларда ўқиган китобларида бир зўр ёзувчининг гапидан шундай мисол келтирган эдилар: «Менинг қаҳрамонларим шундай ишлар қиладиларки, уларнинг шундай қилишларини мен сира хоҳламас эдим».

Полвоний ўша ёзувчининг васиятларига амал қилади. Биринчидан: сахнадаги артистлар у ёзиб берган гапларни айтмайдилар.

Иккинчидан: у «Ўнгга юрилсин!» деб ёзган бўлса, артистлар чапга юрадилар.

Учинчидан: у «Ўлинилмасин!» деб ёзган жойларда артистлар ўлиб кўя қоладилар.

Автор ўз маҳоратига солиқ қолиб залда ўтирганларни маълум нагзука билан таъминлайди. (Буфет томоша вақтида ҳам ишлаб туради.)

Биз юқорида драматургимиз Полвонийнинг янги драмаси ва унинг бекиёс муваффақиятлари ҳақида ижобий фикр айтдик. Авторнинг бу асари, албатта бундай илиқ-иссиқ гапларга шубҳасиз сазовордир.

Лекин, шунга қарамай, асар маълум даражада жузъий нуқсонлардан ҳам холи эмаслигини айтмай ўтолмаймиз.

Маълумки, драмани сахналаштирган театр артистларининг кўпчилиги эллиқ ёшдан ошган. Улар учун ёшлар ролинни ижро этиш, албатта, анча қийин. Автор уларнинг ёшларини ҳисобга олмаган ҳолда «ш» товўши кўп ишлатиладиган сўзларни кўллаган. Масалан, «шумшук» «шаршара», «шошқалоқ». Артистлар бу сўзларни айтолмай, кўпинча хуштак чалиб юборадилар.

Спектаклни театр қиш мавсумида сахнага чиқарди. Асар саратон пайтини ифодалайди. Кўп кишилар май-

қада юрадилар. Ҳатто, икки чол бир-бирининг устидан челақлаб сув қуяди. Бу ерда автор фасл бирлиги қонунига хилоф иш тутган. Январнинг чирсиллаб турган совуқ кунда артистлар устларидан совуқ сув қуйишлари ҳам ўзарини, ҳам томошабинни ҳамда театр кассасини шамоллатиб қўйиши шубҳасиздир.

Автор драма қондасини бўзиб, зал деворига «Чекимасин!» деб ёзиб қўйилганига қарамай, сахнада бош қаҳрамонига сигарет чектиради. Бу, албатта, ўт ўчириш қонунига ҳам хилофдир.

Асар сахнада уч ярим соат давом этади. Бинобарин, томошабин очкиб қолиши мумкин. Автор буфетнинг охири парда олдидан ёпилиб қолмай, томоша охиригача очик туришини ва унда бутерброд, сомса, қовурма чучвара каби ранг-баранг озиқ-овқат маҳсулотлари бўлишини таъминласа, асар мазмуни янада бойиган бўларди.

Энди артистлар ижроси ҳақида бир-икки оғиз мулоҳаза. Асар қаҳрамони охири пардада ўлади. Бизнингча, уни биринчи пардадаёқ ўлдириш керак. Чунки бу ролни ижро этаётган артистканинг эмизикли боласи борлигини назарда тутиб, унинг барвақтроқ ўлишини таъминлаб, ўйга эрта етиб боришга имконият яратиб бериш керак. Шофер роли анча муваффақиятли чиққан бўлишига қарамай, маълум даражада нуқсондан холи эмас. У сахнада қўлида калит ўйнаб чиқади. Томошабин унинг шоферми, омборчими эканини билолмайди. Бизнингча, у сахнага бемалол уч тоннаги юк машинасини ҳайлаб чиқаверса бўлади.

Кассир ролини ижро этган артист мутлақо образга киролмади. Моломики, кассир роли учинчи пардалан бошланар экан, бу ролга артистни овоза қилиб ўтирмай, театр кассирини муваффақият билан чиқаравериш керак эди. Бу образнинг турмушавий чиқишини таъминлайди.

Театр дирекцияси томоша давомида сахна четига бир одам чиқариб қўйиб нима бўлаётганини айтиб туришини таъминласа, драматург мақсадини очиб бериш ва унинг мазмунини белгилашда таҳсинга сазовор иш қилган бўларди.

Юқорида айтилган нуқсонлардан қатъи назар, театр коллективи ва драматург ўз томошабинларини яна бир марта хурсанд қилди дейишга журъат этишимиз билан бахтиёр эканлигимизни қайд қилишни зарур деб биламиз.

ХОМТАЛАШ

«Камбағал бўлсанг кўчиб бок, бойвачча бўлсанг ўлиб бок», деган талла ҳикмат кўп экан. Бу ҳикматнинг маънисини кечкурун билинди. Маҳалланинг сўфиси марҳумнинг бевасини айвонга чақириб, қолган маросимларни қандоқ ўтказиш тўғрисида йўл-йўриқ кўрсата бошлади:

— Янга, бир ўлим ҳаммамизнинг ҳам бошимизда бор. Ўлган ўлди. Қолганга қийин. Энди шундоқ қилсангиз, еттисига бир кўй сўясиз. Олти маҳалладан одам айтилади. Алагухус, йигирмасида ҳам шундоқ бўлади. Ҳар шанба кунни маҳалла қарияларини чақириб, ош-туз қилиб, дуойи фотиҳани ўзмайсиз. То қирқ кунгача арвоҳ чирқиллаб, уй атрофида айланиб юради. Ҳа, шундоқ.

Кампир кўзларини пирпиратиб нима дейишини билмай туради. Унинг эри унчалик ошиб-тошиб кетмаган, рўзгорига яраша пул топиб келган одам эди. Ўлгандан кейин бунақа харжларни сира ҳаёлига келтирмаган. Кампирни ваҳм босди. Бир йилгача бу тариқа харжларга пулни қайдан олади? Расм-русумни қилмаса айб бўлади. Юрт нима дейди? Арвоҳ эшик олдида чирқиллаб юрган бўлса. Сўфи яна гап бошлади.

— Янга, марҳумнинг қариндош-уруғлари кўп эди. Ажаси, укаси, сингиллари, жиянлари. Бу ҳовли марҳумнинг отасидан қолган. Ҳовлида шу сағирларнинг маҳри бор. Ана, эшик олдида туришти. Шу гап жанжалга қолмай, иссиғида ховлига нарх қўйиб, меросхўрларнинг маҳрини белгилаб қўйсак.

Эшик олдида турган маҳрталаблар қулоқларини динг қилиб, айвон тарафга қарашди. Ҳаммасининг эгниде қимматбаҳо кийимлар, қўлларида тилла соат, оёқлари-

да хром этик, учи найза туфли. Бири қорин ташлаган, бирининг бўйни йилтираган, бири бриллиант кўзги узук таққан...

Бева кампирнинг эгнида қора кўйлак, бошида ҳам мотам муносабати билан бўялган штапель рўмол. Оёғида таг чарми икки марта янгиланган кавуш. Унинг ҳолатидан, ниҳоятда танг аҳволда қолгани билиниб туради. Охири у журъатсизлик қилиб тапирди:

— Бу, ахир, ўликни талаш эмасми? Бу уй ўлтур эртаниндин бўзилиб кетди. Нимасини талашинишди? Бир йилгача маросимларни ўтказаман, деб қоққанда қозғитим, останда хурмачам қолмайди. Жигар бўлса, ака бўлса, ука бўлса, сингил бўлса, мундоқ ёнимга кириб, харжларни сал енгиллатишсин-да.

Бўйни йилтилаган маҳрўр тилла тишини ялтиратиб тап қотди:

— Келин ая, сарфни аямай қилаверинг. Ҳовли сотилгандан кейин маҳр ҳисобидан расчётини тўғрилаймиз. Бу ёғига хотиржам бўлаверинг.

— Ҳа, шундоқ бўлаверсин, — деди қорин ташлаган маҳр талаб. — Амма, лекин, харжни унчалик катта қилиб юборманг. Маҳр тақсимида унча-мунча қўлимизга ҳам тегадиган бўлсин.

Марварид шодали зирак таққан, панбархат кўйлагининг енгини шимариб боласига ҳолвайтар едирётган маҳрўр хотин тап қотди:

— Қандоқ харж бўлса акаларим, укаларим ҳисобидан бўлсин, хотин бошим билан нега мен қиларканман? Менинг маҳримни бечиким қилиб берасизлар.

Бева кампирнинг кўзларида ёш йилтиради.

— Қандоқ қиламан? Бу харжларни қаяқдан оламан?

Сўфи ўйлаб туриб, жуда ҳам «маъноли» бир тап айтди:

— Ҳозироқ ҳовлига баҳо кўйиш керак. Ана шу баҳо ҳисобидан бировдан пул кўтарилди.

Бўйни йилтирагани бу гапни маъқуллади.

— Шундоқ бўлгани маъқул. Масалан, мен ҳовли ҳисобидан қарз бериб туришим мумкин. Аммо уч-тўрт кишининг туюқлигида.

Шу пайт эшикдан икки хотин кирди. Боя маҳрини бечиким оламан даяётган хотин ўрнидан тура солиб, келган хотинларнинг бўйнига осилди.

— Жигаримдан айрилиб қолдиммо...

*Сандиқ тўла саруқ гул
Тақсам адо бўлмайди.
Жигаримнинг дардини
Айтсам адо бўлмайди.*

Вой акагинам қандоқ одам эди-я, шундоқ меҳрибонимдан ажралдиммо...

У йиғини тутатиб, яна орқата қайтди. Сўфининг олдида келиб:

— Ҳар кимнинг маҳрини ўз қўлига берасиз, — деди.

— Ҳўп, опа, ҳўп. Нархи очилди. Укангиз қарз бериб турадиган бўлдинглар.

Хотиржам бўлган хотин яна овозини баланд кўйиб йиғи бошлади.

*Узун-узун арғамчи
Йўлда ётса майлими?
Шундоқ азиз жигарим
Гўрда ётса майлими?
Акасинимдан айрилиб қолдиммо-о-о...*

Ҳам эридан, ҳам ҳовли-жойидан айрилган кампир кўзидан милт-милт ёш оқизиб, қимирламай туради.

ХАНКА БИЛАН ТАНКА

Олимбой ака келинини кутиб олиш учун раисдан «Волга»ни сўраб, қоқ пешинда станицияга чиқди. Поезд келиб вагон эшигидан ўғли Тантйбой билан келинининг

кораси кўриниши биланок пешанасига шарт этиб биттани туширди! Бай-бай-бай! Келин деган ҳам шундоқ латта кўйчоқ бўладими! Ойдежкина экансан-ку, ола-байроқ кийимларга бало борми? Ўзинг-ку, ҳомилдорсан, сипороқ кийинмайсанми, қизалоқ!

Олимбой ака ўзидан-ўзи гўлдираб, вагонга яқин боришни ҳам, бормаслигини ҳам билмай, келинининг «Қадди-қомати»га маҳлиё бўлиб қотиб турарди. Ўгли Тантйбой вагон зинасидан юбқаси торлигидан тушолмай қийнаётган хотинини кўлтиқлаб туширди-да, ҳар бири сандиқдек-сандиқдек иккита чамадонни аранг судраб, дадаси томонга юра бошлади. Олимбой ака ичиди «Э, дингит курсин», деди энсаси қотиб. У, бу «бедаво»ларни кишлоқ гузаридан қандоқ қилиб олиб ўтаман, деган ҳасд билан банд эди. У ўглининг олдида писанда қилаётгандек қорнини чиқазиб, pista чакиб келётган келинига бошдан-оёқ разм солди. Сочи эржакача қирқилган, икки қулоғида редискадек қип-қизил зирак, лабини шундоғам бўяптики, худди помидор тишлаб келётганга ўхшайди. Шимнинг почасидек тор юбқаннинг ён томонига қаторасига йигирматача қора тугма қадалган. Бўйида ҳар бири ёнғоқдек келадиган жўн сарик мунчоқ, Юпқа капрон кўйлақдан елкасидати хуснбузарлари бемалол кўриниб турибди. Олимбой аканинг унга қараб туриб, дод деб юборишга оз қолди. Ўғилчани — фарзанди қобилни айтмайсиёзми, олдида икки букчайиб, пилдиратганча чамадон кўтариб келяптилар. Э, шўринг курсин, адоий тамом бўлсан-ку!

Фарзанд экан. У ноилж турқи-таровати гули-гули товужка ўхшаган ўглининг қаршисига чиқиб, кучоқ очиб кўришди. Келин унга қиравериб илдэк-илдэк интичка бўлиб кетган қошини кериб салом берди. Келинни ҳурмат юзасидан машинанинг олдида ўтказишди. У йўлда: «машинани қачон олдинглар», деб қолди. Чол ўзини эшитмаганга солиб, ўғлидан келинининг исмини сўради. — Ханифа, янгичасига Ханка, — деди Тантйбой «Бизнинг хотин шунанга» деб писанда қилаётгандек, гапининг охирини жингалак қилиб.

Келинининг исми Олимбой акага Ханка эмас, Ханги бўлиб эшитилди, шекилли бир сакраб тушди.

— Биз эскичасига Ханифа деверайлик, ўғлим, кишлоқчилик эмасми, билган ундок дейди, билмаган мундоқ дейди.

Келин чолнинг гапига ҳайрон бўлиб, елка учуриб кўйди. Чол ўз ўйи билан ўзи овоза эди. У кишлоқдаги жамки асқиябозларнинг серқочери, серпайрови эди. Асқиябозларнинг ҳаммасига ўзи лақаб қўйган, тўю маъракаларда, гапу таштакларда палл емай, соврун олган асқиябозлардан эди. Ана энди «бежирим» келинини кўрган ҳазилвон ошналари нима дедиркин? Чолни мана шу ташвиш қийнади. Унинг устига шаҳарга ўқишга кетиб тўрт йилда мул्ला бўлиб келиш ўрнига Тантйбой отини Танка қилиб ўзига ўхшаш беҳушов хотин олиб келётган ўғлини бутун кишлоқ тўрт кўз бўлиб кутиб ўтирган эди. Чол тўй талоритини ҳам кўриб қўйган. Шу бугунчоқ уйни одам босиб кетди. Тўйни қолдирсаммикан, дея дилдан ўтказди чол. У ер остидан келиннига разм солди. «Тавба, «Муштум»даги суратларга ишонмасдим. Энди ишондим, майли, бўлар иш бўлибди, тўй бўлмаса ҳам, тўйча қилиб бериб кутулмасам...»

Гузарга келганда машинани жуда тез ҳайдаб ўтиб кетишди, кўчанинг чанги бурқсиб кетди. Самовардаги чойхўрлар «Оббо, Олим қизик босар-тусарини билмай қотти-ку», дея машина орқасидан қараб қолди. Кимдир, чолнинг омади келди, деди. Самоварчи уларга пичинг қилди:

— Кўпам ҳовлиқаверманглар, келинни келганда кўр, сепини ёйганда кўр.

Тўйларда дастурхоннинг тўрида ўтирган Олим қизик, ҳадеганда тўйни бошлайвермаганидан ҳамма ҳайрон эди. Чол эса, келинига: йўл юриб чарчагансиз, иссиқ кунда кўчага чиқмай туринг, уриниб қоласиз, деб уни уйда сакларди. Келин уйда ўтиравериб, сиқилиб кетди. Чолга билдирмай, икки марта морожнийхона қидириб гузарни ҳам айтаниб келди. Кампир бўлса, агрономнинг хотини-

та жадал бепасон олми кўйлак тиктирарди. У аллақаждан келиннинг сочига мослаб улама ҳам топиб келди. Қани энди Ханкаси тушмагур уламани тақа қолса. Йўқ, унамади. Кўрақбурма штапель кўйлакни улоқтириб ташлади. Кампир юм-юм йиғлади. Чол уни юпатмоқчи бўлди:

— Кўй, хотин, йиғлама, фарзандимиз кетидан келган фарзандимиз... Бизнинг кўлимиздан нима келарди? Ҳаманинг боласи бинойидек бир хунарнинг эгаси бўлиб келипти...

Чол шу кунни гузарга чиқиб, таъби тирриқ бўлиб қайтди. Улфатлари унга, келиннинг кўлини кўрсак бўларди, тўйни-ку еб кетингиз, деб туриб олишибди. Чол ноилож эртата тушдан кейинга ҳаммани тўйга хабарлаб келди. Бу гапдан хабардор бўлган Ханка апи-тапи кийимларига дазмол босиб, тирноқ бўйи бошлади. Кампир Танкани четта чақирди:

— Жон болам, айланай болам, хотинингга айт, эл олдиди бошимни ҳам қилмасин. Ярашадиган ишни қилсин. Танка ҳам онасининг тапини эламади.

— Ая, сиз тушунмайсиз, жуда орқала қолиб кетибсизлар-ку. Ҳар нима бўлса ҳам қишлоқсизлар-да.

Айвоннинг пешанасида унинг гапларини эшитиб ўтирган Олимбой ака тутаклиб кетиб ўрнидан турди.

— Ҳой, мента кара, қачондан бери тушунадиган бўлиб қолдинг? Кўтар тўрва-халтангни! Биласанми, тўртта одамнинг орасига кириб ҳали тилимни бермаганман-а!

Чол жаҳу устида уйига кириб, кўш чамалонни ҳовлига улоқтирди.

— Ҳозирнинг ўзида жўна! Сенларни деб қариганимда майна бўлишга тоқатим йўқ.

Кампир унинг кетида елиб-югуриб:

— Ҳой, дадаси, шаштингиздан қайтинг, — деб ёлворарди. Йўқ, чол шаштидан қайтмади. Икковини олдириб, катта кўчагача ҳайдаб чиқди. Келин дўғилик қилиб, уни қоқоқликда айблар, агар уни Танкадан ажратиб юборишса, қуртдек қилиб нафақа ундириб олишини шангиллаб гапирарди.

Чол бу гапларга парво қилмай, ҳовлига кириб, эшикни ичидан занжирлаб олди. Катта-кичик ўртага тушди, бўлмади. Одам бўлиб келганда уйга киритаман, деб туриб олди.

Эрталаб раис самоварга кирса, келин-куёв бир бурчакла ўтиришибди. Поездга етишолмай қолишган экан. Раис уларни қойий-қойий уйга обориб кўйди. Ханка чолнинг ҳамма шартига кўнди-ю, фақат биттасига кўнмади.

— Этаги тор юбкама индаманг, ўзим жуздам яхши кўраман.

— Ахир, жон болам, ариқлардан ўтолмай қийналасан.

— Келинг, Олимбой ака, кийса кия қолсин, — деди раис чолга кўзини қисиб. — Ҳўш, энди яна битта гап. Омон-эсон ўқишдан ҳайдалиб кепсизлар. Энди бекор юриш ярашмайди. Нима кўп, иш кўп, маслаҳат билан қандай иш қилишларингизни эртата ўзимга айтасизлар. Раис шундоқ деди-ю бошини сарак-сарак қилиб чиқиб кетди.

Орадан уч кун ўтгач, Танка товукбоқарликка, Ханка ўша фермата ҳисобчиликка кетди.

Олимбой ака энди тўю ҳашамларда илгаритидек катта гапирмас, аскияга арыашадиган бўлса, юмшоқроқ қилиб суяб чистон қилар эди.

1961 йил

«КОЛБАСА ҚОРИ»

«Қолбаса қори»нинг асли оти нима, ҳеч ким билмайди. Бир йилгитта қирқ хунар оз, дегандек, унда ҳар хунардан жиндек-жиндек бор эди. Ўттиз учинчи йилларда уйма-уй юриб, эски дўппи йиғиб, бўйб, янгилик қилиб сотарди. Уруш йиллари сульфидин камчил пайтларда чинни синигини ҳовончада майдалаб пуллаб юрди. Уруш тамом бўлгандан кейин цемент коподан пакет тикиб, турчу бозорининг оғзида тирикчилик қилди. Ана ундан кетин утиль идорасига ишта кириб, битта эшак араваининг эгаси бўлиб, кўчаларда болаларга пуфак, лой хуштак,

хўрозқанд бериб, шиша йиғадиган бўлди. Ҳозирги кунларда «Қолбаса қори» бир ҳалта маргимуш, сопи атайлаб синдирилган қошиқни дастмоя қилиб, хонадонлардати ковакларга сичкон дориси сепиб юрибди. Ҳар кунни ўнлаб хонадонга қадам қўйганидан кейин кимнинг нимата муҳтожлигини билмай илжи йўқ. Бировга у керак, бировга бу, «Қолбаса қори» шундай муҳтож одамларнинг ҳожатини чиқаради. Қори дўконлардаги арзонгаров жез бўюмлар устига «бир миқдор» қўйиб ҳожатбардорлик қилишни унутмайди.

Ҳўш, бу гапларнинг унинг номи «Қолбаса қори» бўлиб кетганига нима алоқаси бор? Жуда ҳам алоқаси борда!

Бу одам чойнакнинг қопқоғини майдалаб сульфидин деб сотиб юрганда қўпта тушиб, андаккина «азият» чекиб қайтиб келади. Келади-ю, қолган умрини яна дини исломнинг ривожига бағишламоқ ниятида Шайхи Зайниддин қабристонининг йўлагига пўстақ ёзиб, билган жойини овоз чиқариб, билмаган жойини мингиллаб қуръон тиловат қилиб чўзма-чалпақ билан кунини ўтказди. Караса, у тентилар қиз чиқариб, ўтигил уйлантиришпти. Қори ўйлаб-ўйлаб, шеър ёзиб, пул топпининг пайига тушди. Сувдан холва ясагандек, бир амаллаб шеър ёзиб, газета идорасига боради. Редакциядагилар унга шеърнинг бемазаглигини тушунтирса ҳам тушунмайди. «Сизлар мени диндор одам ўйлаб, ғазалиётимни маъқулламаётисизлар», деб динсизлигини исботлаш учун атайин қогозга ўраб келган бир тўғрам қолбасани фарч-турч чайнаб кўрсатади. Барибир, шеъри газеталарда босилмагандан кейин «Ҳа, майли, шариатда шарм йўқ» деб яна дини исломдан паноҳ излайди. Шу-шу бўлади-ю, унинг номи «Қолбаса қори» бўлиб кетади.

Қабристондаги пайғамбарларга меросхўр шайхлар уни қутқилтай бериб, тинчтишмагандан кейин, қори бошқа йўл билан муслимларга хизмат қилишга киришади. Соқол қўйиб, қўлига тасбеҳ олади. Ҳар кунни эл уйғонмай туриб, дуч келган эшикни қоқайди. Уй эгасини обдан дуо қилиб

бўлгандан кейин, асл мақсадга кўчади. Яъни, кеча туш кўрғанини, тушида ҳазрати ҳизр малла тўнлари устидан қора тўн кийиб, худди шу эшик тагида ғамноқ бўлиб ўтирганларини, нимадир умидвор бўлиб, сурма боستان кўзларини қибла томонга тикиб ўтирганларини айтди. Уйқудан довдираб турган уй эгаси садақа бериб, унинг дуосини олади. Қурбонлик қилиб, исчиқарадиган кунини тайин қилади. «Қолбаса қори» у-тўрт ҳамкасабаси билан қурбонликка келиб, тўн кийиб кетади. Эртасига яна бошқа бировни саҳармолондан уйғотиб, кўрган тушини айтди:

— Э, энажон, беш вақт намозингизни қанда қилманг, гайри диндан каватр қўйманг, сизни худо ярлақаб қолди. Туш кўриб, саҳар пайтида уйғондим. Тушимга Ҳас-тибаховиддин қирғиллар, қўлимдан ушлаб, шу уйнинг олдида етаклаб келдилар-да, бу ҳовлида бир художўй кампир яшайди, дуосини ол, сента қимматбаҳо инъомлар беради, худойи таоло унга беҳиштдан жой ато қилган, у дунё йўлига сарф қилмоқ ниятида, дедилар. Уйқум қочди, юлдуз санаб уйингизни топиб келдим.

Албатта, кампир кўзига ёш олади. Комсомол ичкў-вита билдирмай, сандиқ қовлаб, ўлимликка атаб қўйган пулдан ярминини санамай йиғлаб-йиғлаб «Қолбаса қори»га тутқазди. Кўзидати ёшини артмай турибоқ, уни яна дуо қилади.

Шу тариқа тирикчилик қилиб «Қолбаса қори» Оқлондан бинойидек участка қуриб олади. Илгарилари ундан юз ўтирган қорию қурролар яна уни ўз сафларига оладилар. Уларнинг «Қолбаса қори»дан айнаишларига бошқа сабаб ҳам бор эди. Айтишларига қараганда, у Кесаккўртондаги маңида сўфиллик қилиб юрганда, ёз ойлари мўминлар боғларига кўчиб кетиб, маҳаллада намозхон қолмас, таҳорат обдасталари бекор ётар экан. «Қолбаса қори» сабаби тирикчилик деб шу сопол обдасталарга мусаллас солиб, хуфий пуллар экан. Қорилар унинг бу қилиғини билиб қолиб, «таҳоратимизни ҳаром қилдинг» деб маңигдан ҳайлашган экан.

Ҳозир ўша ошналар «Қолбаса қори»нинг янги участкасида тез-тез улфатчилик қилиб, «Ҳа, энди, қори у пайт-да бола эди» деб қулиб қўйишади.

— Ҳаммамиздан ҳам ўтган бунақа боғалик, — дейди қорининг энг эски қадрдони. — Мана, Махсумча айтсин, бўза ичиб, саждага бош қўйганимизда ухлаб қолган пайтларимиз ҳам бўлган.

— Ҳа-я, нимасини айтасиз, ҳар намозга чиққанимизда эски қавушни янгилаб кетардик.

— Сиз жуда олашовур эдингиз, — дейди «Қолбаса қори» эски қадрдонига қараб қикирлаб қуларкан. — Қўлингиздан келмаган иш йўқ эди.

«Қолбаса қори» шу тахлит улфатчиликдан кейин янги куч, янги ғайрат билан ишта тушиб кетди.

Кечати ҳайитнинг иккинчи куни «Қолбаса қори» олтинчи троллейбусда кўнгли беҳуш бўлиб, ўзидан кетиб қолди. Яхшигина кийинган бир йигит уни азот кўтариб пастга олиб тушди. Уни тол совсига ўтқазиб, ўзи шопанича троллейбусга югурди, то оstownкага етмасданок, ёнидаги кармони йўқлигини билиб, бўшашиб кетди. Йўқолган кармонда анчагина пул, минути кўчган олтин соат ва икки ярим минг сўм ютуқ чиққан битта юз сўмлик «тилда заём» бор эди.

Троллейбус жўнаши биланок, «Қолбаса қори» ўзига келди.

1960 йил

ОСМОННИНГ ОНАСИ

Тўртинчи қаватдаги уч хонали ўйнинг бир хонаси менга тегди.

Юкларимни саранжом қилаётганимда бақалоққина, мўйловининг учи анор сувидек қип-қизил бир одам эшиклан бош сўқиб: «Салом, кўшнни» деб ўтиб кетди. Ошхонага чиқиб, картошка қовураётганимда бирдан ҳамма ёқдан атир ҳиди бўрқсиди. Қарасам, кўшннинг хотини лунжига тиш чўткасини тикиб, умивальник олди-

да турибди. Салом берсам, қошини кериб, бош силкиб қўйди. Кейин нимадир демоқчи эди, оғзи чангиб кетди.

Унинг иягидати данакдек жўн чиққан холини айтмасам, чиройлижгина хотин эди. Ўзи интичка, узун қора кўйлак кийиб юришидан ёпиб қўйилган зонтикага ўхшаб кетарди.

Кичик ўғиллари Қаримжон билан ҳаммадан олдин танишганман. У ҳали уйга кўчиб кирмасиданок, уч тинин пул сўратан ва юкларимни ташиб бўлгунимча зинада писта чақиб ўтирган эди. Ўшанда у елкамдати оғир шкаф билан энди тўртинчи қаватга етай-етай деганимда тўхтатиб, қулоғимга шивирлаган эди. Энгашаман деб, оз бўлмаса, шкафнинг тагига қолай деганман.

— Амаки, дадам яқинда Осмон акамни ўз қўллари билан тириклайин кўйиб келадилар.

Усмон кўшннинг катта ўғли. Қаримжоннинг тили келишмай шунақа дейди. Уни нега тириклайин кўйиб келишмоқчи, елкада юк билан суриштириб ўтирмадим. Аммо, Усмонни кўрганман. У онасига ҳам, дадасига ҳам ўхшамайди. Гавдаси худди дуралтор рандалаган тахтага ўхшаш сип-силлиқ. Шунинг учун ҳадеганда шими тушиб кетаверди. Бир қўли билан камарини ушлаб юради.

Хуллас, кўчиб келган кунимок, бу уйдатиларнинг Усмонни тириклайин кўйиб келишларидан бошқа, ҳамма сирлари аён бўлди қўйди.

Кечкурун эр-хотин кўчадан табиатлари тирриқ бўлиб қайтишди. Хотин яна тиш чўткасини лунжига тикиб ювингани ўтиб кета туриб, олдимда тўхтади.

— Кўшнни, шарт шу, кун ора коридорни ювасиз. Газ билан электр пулли ўртада. Кечаси ўн бирдан кейин қолсангиз эшик очилмайди.

У шундай дедиро оғзидаги порошокни чангитиб, қарскурс юриб кетди. Бир маҳалда кўзи олазарак бўлиб кўшннинг ўзи хонамга кирди. Эшикни зичлаб ёлди-да, шимининг чўнтагидан пўкати очилган бир шиша вино олиб, стол устига қўйди.

— Хафа бўлмайсиз, кўшни, хотинимиз ўзи шунақа. Кўшничилигимиз тотув бўлиши учун.

Яхши кўшничилик учун бир шишани бўшатай дедик. У ичаётганида узун мўйловининг учи стаканга тушиб турар экан. Мўйловининг учи қизил бўлиш сабабини энди билдим. Ҳазил аралаш унга:

— Кўшни кўпроқ ичаркансиз, шекилли, — дедим.

— Ичмийман демайман, ундоқ десам хато бўлади. Кунита йитирма, ўттиз марта ичишим бор. Базида, ой охирида қолганда, етмиш-саксон мартага ҳам етказиб ичман. Жонимга тегди. Бўшатишлар, деб неча марта ариза берганман. Бўшатишмайди. Бошқа одам йиқилиб қолади, деб туриб олишган. Охири ўрнинга одам топ, дейишди. Бунақа ишта тайёр одам қаяқда дейсиз? Ҳозир атайлаб, шогирд тайёрлаётиман. Шогирдим ҳали ёш. Аранг ўттиз икки мартага оборади.

Кўшнимнинг гапидан унинг вино заводида янги виноларнинг мазасини кўрувчи, даражасини аниқловчи детустатор вазифасида ишлашини билдим. У менга «яхшилаб ухлаб дам олинг» деб чиқиб кета туриб тўхтади ва бўйинни чўзиб шивирлади:

— Кўшни, ҳар эҳтимолга қарши эшикнинг илгачини солмай ётнинг, кечаси моткамизнинг жини кўзийдиган олати бор.

Унинг гапига тушунолмадим. Аммо, қоқ ярим кечата келиб, ўша гапнинг мазмунига етдим. Яъни, кўшни уйда дупур-дупур бўлиб қолди. Нимадир синди, кимдир қувди, кимдир қочди.

Эшитгим очилиб, кўшним кўрпа ёпиниб кирди. Хотин эшик орқасида ер тепиб уни қарғарди:

— Кирма, кирма даяпман. Кўшни ечиниб ётибди, айб бўлади.

Кўшним хотинининг оёқ товуши тингунча эшикнинг тирқишига қулоқ солиб турди, кейин бояги винодан қолганини сўради. Шишанинг тагини силқитиб ичди.

— Мана, кўрдингизми, умримда биринчи марта бесабаб ичяпман.

У бошқа гапирмади. Диванга жой қилиб бердим. Ётди. Коронғида жанжалнинг сабабини айтиб берди.

— Э, кўшни, кўрган кунимнинг падарига лавнат. Бир ой бўлди, жанжалдан қутулмайман. Усмон институтни битириб, врачлик дипломини олдию онасининг чакаги очилди кўйди. Ҳозир болаларни биласиз-ку, ўзини ўзи эплайдиган бўлиб кетишган. Тақсимотда Тошкентда қолдиришган экан, «йўқ, Сурхондарёга юборасизлар» деб туриб олибди. Таабини қондиришибди. Бутун уч кун бўлди, жавоб келди, жой банд бўлиб қолди. Энди боласи тушматур яна аллақаякка юборишларини сўрабди. Онаси эшитиб қолиб, қилди қиёматни, қилди қиёматни. Аҳволни кўриб турибсиз-ку!

Кўшним гапириб-гапириб ухлаб қолди. Кечаси икки марта алаҳсираб дол, деб ўрнидан туриб кетди.

Эрталаб кўшним бечора оёқ учида кириб, кийимларини олиб чиқди. Нонушта ҳам қилмай, ишга жўнади. Газда чой дамбаб турган эдим, елкасида сочқ билан Усмон чиқди. Гаплашиб қолдик. У хижолатлик билан гапирарди:

— Мамашанинг қилиқларидан хафа бўлмайсиз-да, кўшни. Кейин совуё қоладилар. Кеча кон бошқармасидан жавоб олдим. Ер тағида, коннинг учинчи қатламида мелшункт очилибди. Мени ўша ерта тайин қилишибди. Маза бўлди. Бугун кетаман. Биз томонларга бориб турунг.

Усмон хунук бўлса ҳам истараси иссиққина экан.

Ўша куни Усмон кетди.

Кўшнимнинг хотини кечгача жавраб юрди.

— Вой, бу қанақа ота, қанақа ота-я, ўз боласини ўз кўли билан тириқлайин кўмиб келди-я, қора ернинг қайрита кўмиб келди-я!

Орадан тўрт кун ўтди. Кундузи Каримжоннинг кўлида конверт кўрган эдим. Кечкурун уйда яна тапир-тупур бўлиб қолди. Тўплогон орасида хотиннинг сурнайга ўхшаши интичка овози ўқтин-ўқтин эшитилиб қоладди:

— Болагинамни ўз кўли билан қора ерта кўмиб қўйди-я!..

Билдим. Усмон хатда ер тагида, кўмир қатламлари орасида иш бошлаганини айтган бўлса керак.

Нимадир синди, кимдир қувди, кимдир қочди.

Ҳар эҳтимолга қарши диванга яна жой солиб қўйдим. 1962 йил

ДАДАМНИНГ ЎРТОҒИ

Эрталаб уйғониб, девор соатга қарасам, еттидан ошибди. Ҳар кунни худди шу вақтда дадам қаравотимга энгашиб: «Тур, кичкина Йўлдошев» деб уйротар эди. Мен дарров турар эдим-да, нонуштадан кейин, дадамнинг «Волга»сида шофернинг ёнига ўтириб кетардим. Мақтабга етганимизда, дадам: «Қани тушинг энди, кичкина Йўлдошев» деб, ташлаб ўтиб кетар эди.

Ҳозир соат еттидан ошиб кетган бўлса ҳам, дадам хуррак отиб ухлаб ётарди. Бугун дам олиш кунимикин деб ўйлаб, календарга қарардим. Йўқ, иш кунни. Ҳайрон бўлиб ўрнимдан турдим.

— Қани, тез бўл, дарсдан кечга қоласан! — деди ойим стол устига нонушта тайёрлаётганда.

Мен ажабланиб, ойимнинг кўзига қарардим. Унинг кўзлари қизарган эди, роса йиғлаганга ўхшайди.

— Дадам...

Гапимни ҳам тутатмаган эдим, у мени бошлаб жеркиб ташлади. Ойим доим шунақа қилади. «Ўн олти ёшга етмаган болалар катталарнинг гапига аравашмаслиги керак», дейди. Нима, ўн олти ёшга етмаганлар одам эмасми! Кеч-ки киногоа ҳам киритишмайди. Театрга-ку мутлақо йўл йўқ.

Қовоқ-тумшугимни осилтириб, ўрнимдан турдим. Бир ҳисобда, дадамнинг ухлаб ётгани мента жууда яхши бўлди. «Волга»да бир ўзим маза қилиб кетаман.

Чойни ҳам ичиб бўлдим. Аммо шофердан дарак йўқ.

— Нима қилиб ўтирибсан, бунақада мактабга қачон борасан, жўнамайсанми?

— Шошманг, ойижон, машинамиз келсин.

Ойимнинг кўзидан ўт чақнаб кетди. Ҳозир кулоғимнинг тагига бир тарсаки тушиб қолаётганим деб ўйладим. Йўқ, урмади. Қўлимдан силтаб, ховлига олиб чиқди-да, жўна, деб бақирди.

— Энди машина йўқ, даданг ишдан бўшаган.

Ўйлаб ўйимга етолмасдим. Нега ўн олти ёшдан олган кап-катта одам ишдан бўшайди? Нима ёмонлик қилди? Шу кун дарсда қандай ўтирганимни билмадим. Ҳеч баломиямга кирмади. Зўрға уч баҳога илиндим. Минг хаёл билан уйга келсам, дадам билан ойим қаяққадир кетай деб туришган экан.

— Телефоннинг тагидан жилмай тур, хўпми! — деб, дадам ойим билан бошлашиб чиқиб кетди.

Мен телефон олдида ўтириб «Волга»да маза қилиб юрган вақтларимни ўйлай бошладим. Деразамиз тагидан кимдир ўтди, бўйнимни чўзиб қарасам, Каримов амаким ховлимизга кириб келяптилар. Каримов амаким ўтган ҳафта Москвага кетган эдилар. Ўзлари жууда яхши киши, дадамнинг кўлида ишлайдилар. Бизникига ҳар келганлариди дадамга билдирмай мента шоколад, ойимга ё атир, ё капрон пайпоқ олиб келадилар. Ойимнинг туғилган кунни бўлганда, тилла соат ҳам олиб келганлар. Каримов амаким шунақа яхши одам, Москвага кетаётганларида бизнинг «Волга»да вокзалга чиққандар, ўшанда мента магросча қўйлақ, ойимга креп-фантазия деган қўйлақлик совға олиб келаман, деган эдилар.

Каримов амаким уйга киришлари билан югуриб бориб, бўйинларига осилдим.

— Қачон келдингиз, амаки, Москвадан?

— Ҳозир, ҳозир поезддан тушдим, хўжайиннинг уйига югурдим-да. Ҳали уйимга ҳам, ишхонамга ҳам борганим йўқ.

Қоғозга ўроқлик нарсаларни олиб, стол устига қўя бошладилар: — Мана совғаларни...

— Шошманг, шошманг, амаки, — деб, гапларини бўлдим, — дадам ишдан бўшади. Ишдан бўшаса яхши бўладими, ёмон бўладими?

Каримов амакининг қисик кўзлари йигирма тийинлик тангалдек дум-думалоқ бўлиб кетди.

— Нима дединг?

Мен боғти айтган гапларимни қайтардим. Каримов амакининг думалоқ кўзлари ели чиқиб кетаётган пуфакдек, секин-секин кичрайиб, яна боғтидек бўжмайиб қолди.

— Матрос кўйлак олиб келдингизми, амаки? — деб сўрадим.

Каримов амаким ўйлаб туриб, бош чайқалди.

— Тополмадим.

Стул устидаги нарсаларни қайтариб яна чамалонга жойлагилар-да, «келганимни даданга айтмай кўя қол» деб чиқиб кетдилар.

Кечкурун дадам «ҳеч ким телефон қилмадимми?» деб сўради. Мен «йўқ» дедим.

— Каримов амаким келиб кетдилар, келганимни даданга айтма, деб тайинлагилар.

— Ҳеч нарса бериб кетмадимми? — деб сўради ойим.

— Чамалонларини очдилару, кейин яна бекитиб кўйдилар.

Ойим жаҳл билан телефон номерларини терди: — Каримов! Ҳой, Каримов, мен... Тава, отимни айтишим билан тўрқани кўйиб кўйдилар-я.

— Ҳазимми?

— Ҳа, ўзи. Каримовман деди, отимни айтсам...

Шу кеча эрталабгача дадам билан ойим ухлашмади. Дадам ётган ерида папирос чекар, ойим йиғламсираб гапирар эди: — Каримов сизнинг орқангизда уястқали бўлди.

— Нима дединг?

— Каримов дейман, сизнинг орқангизда...

— Гапингга тушунмаётман. Нима деб алжияпсан?

Ойим анча вақт жим туриб кейин бир хўрсиниб кўйдилар.

— Яхши одам экан деб, у ер-бу ерга телефон қилиб, тахта, туңқаларни сизнинг номингиздан тўғрилаб берган эдим.

Кўрпадан бош чиқазиб, гапга кўшилдим:

— Каримов амаким ойимга тилла соат совға қилгандар-ку!

— Жим ёт! — деди ойим бақириб.

Дадам от пишкиригандек хўрсинди. Кейин йўталдим, акса урдими, билмадим.

Ойимнинг гапларига кулоқ солиб ётдим. Ойим жуда тўғри айтгпти. Дадам ишдан бўшамасдан олдин уйимиздан меҳмон аримаеди. Каримов ҳар хил консервлар, конфетлар олиб келарди. Шофёримиз Каримов амакининг тўйларидан маст бўлиб, қалишини пойма-пой кийиб келгани эсимга тушиб, пикирлаб кулиб юбордим.

Ойим яна жеркиб-ташлади:

— Кап-катта бола, бу нима, жинниларга ўхшаб...

Барибир кўрпага бошимни буржаб, яна ўйлай бердим. Каримов амаким уястқа кураётганларида бизникига жуда кўп келардилар. Ўша пайтлар мен ҳар куни шоколад ердим. Ойимнинг атирлари ҳам жуда кўпайиб кетган эди.

Ойим ух тортиб, деди:

— Бу Каримов ҳам расво, ёмон одам экан.

Дадам индамади. Фақат папиросини шундай тортилки, унинг чўғи қаравот қуббагарини ялтиратиб юборди.

— Энди ўрнингизга ким тайин бўларкин?

Дадам индамади.

Ойим жуда ёлғончи-да. Жаҳли чиқса, шунақа ёлгон гапираверарди. Агар у ёлғончи бўлмаса, ўзига шунча атирлар олиб келган, тилла соат тақдим қилган кишини расво, ёмон одам дейдими?

Менга ойимнинг ўзи «Каримов амакинг жуда яхши одам-да» деб айтган эди-ку! У айтмаса ҳам, ўзим яхшилигини билардим.

Шунақа хасилар билан ухлаб қопман.

Эрталаб уйғонсам дадам ҳали ҳам папирос чекиб ётарди. Ойим даҳизда керогазни ёқолмай, ҳамма ёқни

тутун қилиб юборибди. У жажидан кўкариб, ҳадеб Каримов амакимни қарғарди. Унинг бу ҳолидан Каримов амаким тилла соатни қистабди шекилли, деб ўйлаб қолдим. Ойим уйга кириб, косага туҳум чакиб солаётганда сўрадим:

— Ойи, дадамнинг ўрнига тайин бўладиган кишининг ўғли борми?

Ойим мента шундай ўқрайиб қарадики, назаримда мента эмас, соатини қистаётган Каримов амакимга қарагандек эди. Мен қочиб, нариги уйга чиқиб кетдим.

Дадамнинг аризаси бир ёқли бўлгунча, Каримов амаким бизникига телефон қилмадилар. Орадан ўттиз саккиз кун ўтгандан кейин эрталаб роппа роса саккизда телефонимиз жиринглади. Шу жиринглаганича кечгача жиринглай берди. Ойим негадир бўлар-бўлмаста хиринглаб куладиган бўлиб қолди. Дадам трубкани олиб, қисқа-қисқа жавоб берадди. Қок пешинда Каримов амаким бир корзинка нараса олиб келидилар, эшикдан киришлари билан мента шоколад, ойимга креп-фантазия тутқаздилар. Дадам ойимнинг кўлидан уни юлиб олди-ю жажид билан Каримов амакимнинг олдидарига иргитиб ташлади. У шоколадни ҳам олмоқчи эди, шошиб оғизига солиб, лик этиб ютиб юбора қолдим. Дадам кўлимдан ушлаб нариги уйга олиб чиқиб, эшикни тақ этиб ёпиб қўйди. Кейин жажид билан қаттиқ-қаттиқ гапира бошлади. Эшикнинг тирқишидан кулоқ солдим.

— Сиз — ярамас одамсиз! Сизда виждон деган нараса йўқ! Кўзимнинг ёғини еб, бошимга иш тушганда қочдингиз. Яна ишта тайин бўлганимни эшитиб келдингизми? Боринг, кетинг бу ердан. Сизнинг латта-пўтга совғаларингизга муҳтож эмасман. Болаларнинг бошини айлан-тирманг.

Каримов амаким дадамнинг кўзидаги ёғни еб қўйган экан-да, деб ўйладим. У киши жуда хафа бўлиб чиқиб кетдилар. Дадам шундоқ яхши одамни хафа қилди, ачиндим.

Эрталаб дадамнинг «Победа»си келди. Энди дадам мени мактабимга, ойимни ательета «Победа»да олиб бормай қўйди. Тавба, ойим билан мен унга нима ёмонлик қилган эканмиз!

1956 йил

ҒАП

Ҳамма гап гап-да.

Солиа амма қорани оқ деб ишонттира олади. Оқни қора қилиб кўрсатиш унга бир култум сувни ютгандек гап. Келинини ёмонлаганда:

— Ҳа, ишлаб нима топарди? Ярим ойлик мойнасига саккизта дирлов қўй ҳам келмайди.

Ўғлини мактаганди:

— Ярим ойлик мойнасига саккизта бўрдоқи товۇқ келди.

Куёвини мактаганди:

— Куёвимнинг ичандан бўшаган шишаларига икки олга бемалол рўзгор тебратса бўлади.

Акасини мактаганди:

— Ишқилиб топиб келмаса ҳамки, эркаклик уйининг файзи бошқача бўлади-да.

Қудасини ёмонлаганда:

— Бирам бачкана, бирам бачкана, калавотда ётишга бало борми?

Қизини мактаганди:

— Шу кенжа қизим ҳам опаларига ўхшаб нозиккина чиқди. Юрса ҳовли тўлиб кетади. Автомобили йўқ одам оstonамага совчи юбориб, овора бўлмай қўя қолсин.

Ўзини гапирганда:

— Ёшлитимдаям шунақа келишимликкина эдим, унча чиройли эмасдим-ку, лекин истарам ўлтур иссиқ эди.

Хуллас, ким қанақалигини билмоқчи бўлса, Солиа аммани ойна қилиб қарасин. Ўзини «точный» кўради.

Адреси: Кўкча, қаттиқ бозори.

ЧУЧВАРА

Мажлисда унга:

— Сен бола, чучварани хом санаб юрибсан. Шошма ҳали, жўжани кузда санаймиз. Бу қанақаси, сирканг сув кўтармайдиган бўлиб қопти, — дейишди.

Ҳолиқнинг тепа сочи тик бўлиб кетди. У уч йилдан бери пахта бригадасида бошлиқ. Бригадлага ўтишдан аввал парранда фермасида, ундан кейин узумчилик звеносида эди. Пахтага ўтиб, ҳеч кимга гап бермай қўйган. Чопиқ ҳам, суғориш ҳам расво. Ана шунинг учун уни буғун тахтага тортди, роса танқид қилишди. Аммо умрида тузуккина танқид емаган Ҳолиқ бу гапларни шахсиятдан деб тушуниб, ўрнидан туриб кетди.

— Энди мента навобат! Менинг шавъимга жулда кўп ножўя гапларни айтдинглар. Ҳаммасига жавоб тайёр: чунончи, сиркаси сув кўтармайдиган, деддинглар. Нимата шама қияттанларингни биламан. Узумчилик звеносида ишлаганимда сирка солганман. У сув кўтарадими, йўқми ўзим биламан. Иккинчи масалата ўтайлик: жўжани кузда санаймиз, деддинглар. Бундан икки йил олдин парранда фермасини учма-уч қилиб топиширганман. Жўжаси ҳам, хўрози ҳам тўппа-тўғри чиққан. Энди учинчи масала: чучварани хом санайди, дейсизлар. Мана шу гап мента оғир ботди. Қани айтинглар-чи, менинг чучвара санаётганимни ким кўрипти? Кимнинг уйига кириб, чучварасига қўл теккизибман? Вообше, мен чучвара емайман.

Ҳолиқ, асосий масалани четта суриб, гапни чучвара тарафга бурди.

Унинг эзмалиги меъдасига теккан агроном дўнғиллади:

— Э, чучваранг курсин, пахтадан гапир!

— Йўқ, — деди Ҳолиқ катъий, — мен чучвара масаласини бир ёқлиқ қилмасдан, бошқа гапта ўтмайман!

Ўтирганлар баравардан уҳ тортди юборишди.

ХУРРАК

Одамнинг қанақалиги сафарда билинади.

Калонхўжаев ўринбосар танлашга жулда уста одам. Мана, Мўминов деган мўмингина одамни ўзига ўринбосар қилиб олди. Бечора Мўминов мусичанинг ўзи. Калонхўжаев кўнгирок босиб чақирганда этилиб, гилдиракка ўхшаб пилдираб қиради-да, унинг гапларини чурқ этмай эшитиб, қотпокка ўхшаб яна думалаб чиқиб кетади.

Умуман, Калонхўжаев ўринбосардан ёлчиб қолди. Бугун улар сафарга — командировкага чиқишди. Мўминов кўш чамалон кўтариб, Калонхўжаевнинг орқасидан меҳмонхона номерига кирди. Чой опкелди, хандагак опкелди.

Ҳангоманинг каттаси кечаси соат 23 дан 17 минут ўтганда чиқди. Калонхўжаев қаттиқ ухлаган экан, қаравотига бир трактор келиб урилди. У шундоқ тирилдики, сира чидаб бўлмасди. Калонхўжаев кўрқиб, бирдан кўзини очса, трактор қасқда, диванда ётган Мўминов хуррак тортаётган экан.

Калонхўжаевнинг жаҳли чиқди. Мўминовнинг елкасидан туртиб уйғотди. У бечора момақалдиқдек бир-икки қалдираб, хурурагининг охирини катта авж билан тушириб, бошини кўтарди:

— Нима гап, хўжайин, чойми? Ҳозир.

— Э, хуррак ҳам эви билан-да!

— Ҳўп, хўжайин, бу ёғи эви билан бўлади.

У бу гапни шундай ишонтитиб айтидики, бошқа гапта ўрин қолмай, Калонхўжаев яна ётди.

Уйку ширин нараса. Уйкуси нозик кишита пашша гинғилласа ҳам бўлди, ухломмайди. Калонхўжаев деганимиз эса ёстигига қиров тушса ҳам овозини эшитадиган одам. Мана, у кўзини юмди. Юмдию юраги ўйнаб кетди. Кимдир деразадан бомба ташлади. Бомба ёмон портларкан. Деразалар зириллади, эшикнинг қулфи бузилиб, очилиб кетди. Калонхўжаев дол, деб ўрнидан турди. Йўқ,

ҳаммаёқ тинч. Мўминов битта, аммо келиштириб қалта хуррак тортган экан.

Калонхўжаев қайта ётолмади. Стулга ўтириб, мудрай бошлади. Бирдан пулемётчилик бошланиб қолди. Бу овозинг ўчкур пулемётнинг лентаси неча тамом бўлмайдими-я! Кўзини очиб қарай деса, Калонхўжаевда қани юрак. У аранг бир кўзини очиб қараган эди, пулемёт йўқ. Мўминов лабини титратиб хуррак отяпти. Калонхўжаев ғазаб билан кўлгита қоғоз, қалам олди-да, нималарнидир ёзди. Кейин Мўминовнинг тепасига келиб елкасидан туртди.

Мўминов эриниб кўзини очди. Калонхўжаевни кўриб: — Чойми, хўжайини! — деди.

Калонхўжаев қоғозни кўлгита тутқазди. Мўминов хатни чироққа солиб ўқиса, буйруқ: «...ишни эплогматани учун вазифасидан бўшатилсин.

Калонхўжаев...»

ОШҚОВОК, 2

Ҳомиджоновни янги тузилган бир ташкilotта бошлиқ қилиб юборишди.

Янги ташкilot бўлгандан кейин камчилиги кўп. Майда-чуйда камчиликлар Ҳомиджоновнинг кўзига кўринмади. Аммо машинаси йўқлиги уни кўп қийнаб қўйди.

Янги идорага ўтган кунни эски идораси иззат-хурмат билан машинада опкелиб қўйди. Одамлар билан танишди, кабинетларни айланди, телефонларнинг қулоғини кўтариб пуфлаб кўрди, пўлат сандиқнинг ичини очиб қаради. Янги экан, бўёқ ҳили димоғига урилиб яйратди. Буфетчи устига сочик ёпилган тарелкада котлет опкирди, маза қилиб еб, устидати сочикқа лунжини артди.

Хулласи, янги идорада тартиб жойида. Камчилиги, нолийдиган жойи йўқ. Бироқ ишдан қайтадиган пайтда эски идоранинг қадри билинди.

Ҳомиджонов йигирма йилдан бери пиёда юрматан. Қайси трамвай қаяққа боришини билмайди. Қайси автобусда қаяқча бориб, қаерда тушиб қолиш керак?

Ҳомиджонов таваккалга дуч келган трамвайга чиқди. Трамвай вокзалга обориб ташлади. Ҳомиджонов ярим соат довдираб автобуста тушди. Автобус уни Қўйликка обориб қўйди. Яна трамвайга чиқди. Бу гал Чилонзорда тушди. Яна троллейбуста чиқди. Троллейбус бозорга ташлаб, ўтиб кетди.

Ундан бунга, бундан унга чиқди. Чиқди, тушди. Қоқ ярим кеча бўлди. Ёнидаги пуллар трамвай-троллейбусларда тамом бўлди. Трамвайлар, автобуслар паркка кириб кетишди. Шаҳар жимиб қолди. Кўчада Ҳомиджонов билан милиционерлар қолишди.

Энди нима қилиш керак, уйга телефон қилиб хотинидан адресини, қайси автобусда уйга етиб келишини сўрай деса, автомат телефон учун ёнида бир тийин ҳам қолмапти.

Одамзоднинг бошига иш тушса, ақли қиради деганлари рост экан. Ҳомиджоновнинг ҳам шу топда қаласи ишлаб қолди. Адресини ёнидаги паспортга қараб билса-ку бўлади. Шу гап эсита келмаганини қаранг-а.

У шундай қилиди. Паспортини чироққа солиб қаради. Ошқовок, 2.

Ҳомиджонов Ошқовок кўчасини милиционердан сўради.

— Нечанчи уй? — деди милиционер.

— Иккинчи уй, иккинчи, — деди Ҳомиджонов.

— Э, омон бўлинг, мана иккинчи уй. Уйингизнинг орқа тарафида турибсиз-ку.

Мунни қаранг-а, йигирма йилдан бери шофёр тушма-тур уйингиз орқа тарафидан бирон марта ҳам олиб келмаган экан-а. Ахир Ҳомиджонов шу бугун бу уй олдидан энг камилда йигирма марта ўтди. Билмаганини қаранг.

Милиционер кулди:

— Ўтказиб қўйми, ё ўзингиз ўтиб оласизми?

Ҳомиджонов жилдий жавоб қилди:

— Барака топинг, ўтказиб қўйганингиз маъқул, яна илашиб кетмай.

Ҳомиджонов эртасига ишта боролмади. Кунни билан оёғи оғриб, диванда ётди.

БОШОҒРИҒИ

Искандаров бошқармадан эшитадиганини эшитди. Олиб келган хужжатида яна хато. Икки юз ўттиз минг ўрнига икки юз ўттиз ёзилибди. Хужжатга қўл қўётганда яхши қараматан экан. Мана, бошқарма план бўлимида уни роса қизартиришди.

Ҳозир Искандаров машинада ўзидан ўзи мингиллаб секретарь қизининг тўрига фишг қалаб келяпти. Ундок қиламан, бундоқ қиламан, бундақ секретарининг боридан йўғи. Бўшатаман...

У тажанг бир қиёфада идората кирди. Машина шикиллатиб ўтирган секретарь қизининг бетига ҳам қарамай, киринг, деб ўтиб кетди.

Ўзини креслога ташлаб, столни чертиб, асабини босмоқчи бўлиб турганда лаблари қип-қизил, бели суртининг бойланган жойидек ингичка, икки кулоғига офтобни ўзиб олиб қўйгандек ялтироқ зирак таққан, жўхори попутидек майин сочили бир қиз кирди. У секретарь эди. Искандаров унга хўмрайиб қаради. Секретарь қиз кўзларини сузиб, бир-икки марта киприк қокди. Тава. Искандаровнинг шу пайтгача разм солмаганини қаранг-а, киприк ҳам шунақа узун бўладими? Ҳар киприк қокканда икки юзини беркитиб қўяди-я.

Искандаров бир неча лақиқа унга махуиё бўлиб турди-да, ўзини босиб олди. Бояги жаҳли яна тангита қайтиб келди. Энди қизининг бетига эмас, полга қараб гапиришга чоғланди. Нима бало бўлди-ю, кўзи чалғиб секретарь қизининг игнадек пошнасига, ундан кейин илон пўстига ўхшаш носкисига кўзи тушди. Яна жаҳли ўлтур аллақажка қочиб кетиб, юзига билинар-билинамас табассум югура бошлади. Искандаров бир сесканиб, яна хушини йиғиб олди. Энди у дераза тарафга қараб гапта чоғланди.

Дераза ойнасидан яна қизининг чеҳраси намоён бўлди. Беихтиёр дилидан «белли, елкалари дераза ойнасидан шундоқ кўринса, тўғри қараганда қандок бўлди экан» деган фикр ўтди.

Очик деразадан кирган майин шамол қизининг чиёскага сўз бермаган икки тола сочини бўйнига, томоғининг тагига, ярим декольте кўкрагига теккизиб ўйнарди. Искандаров бир неча минут табиатнинг бу мўъжизасига лол қараб қолди. Гапирай деса, тилдан қолганга ўхшайди, хўмрайиб қарай деса, юзлагига табассумни йиғиштириб бўлмайди.

Эркак одам анча иродагли бўлади. Искандаров ҳам бор кучини йиғиб, ўрнидан турди. Зарда қилиб, бурачка борди-да, икки кўлини орқасига қилиб ўтирилиб олди.

У шу туришича қанча турганини аниқ билмайди. Қиз йўталди. Бай-бай унинг овози. Бу овоз уни яна сескантирди. Назарида қиз секин келиб икки кўзини беркитиб оладиган, “ойнами-тарок” дейдиганга ўхшаб шошиб ўтирилиб олди.

Шу алғозда ярим соатдан ортиқ Искандаров тоҳ сесканиб, тоҳ қалтираб, тоҳ ғазаб, тоҳ табассум билан мунук-сичқон бўлди.

Охири секретарь қиз бошлиқни ентганига ишонч ҳосил қилди.

— Искандаров ака, нимага чақирган эдингиз? — деди.

Искандаров нима дейишини билмай, озроқ чайналди:

— Кеча бошим оғрипти деган эдингиз, қалай, энди дурустмисиз?

— Ҳалиям жиндек оғриб турибди, Искандаров ака.

Бирдан Искандаровнинг меҳрибончилиги тўтиб кетди.

— Сиз ғалати одам экансиз-ку, соғлиқни эҳтиёт қилиш керак. Бунақада дардга чалиниб қоласиз. Боринг, уйга бориб дам олинг. Бош оғригингиз босилмаса, бир-икки кун ишта чикмасангиз ҳам майли. Соғлиқ керак, соғлиқ. Қиз миннатдорчилик билдириб чиқиб кетди.

Эртасига Искандаров огоҳлантириш олди. Секретарь қиз отётти кўчирганда, «бошқарма» ўрнига «моншқарма» деб ёзибди.

Искандаров яна ғазабга келди.

Бунақа ғазабларнинг кўпини кўрганмиз...

ЧОЛ КҮЁВ БИЛАН КАМПИР КЕЛИН

ЗАГС эшити олдидаги скамейкада бекасам тўн кийган чол билан креп-жоржетдан кўжрак бурма кўйлак кийган кампир ўтирибди. Чолнинг кўлида бир даста тул. Кампир резинкаси оёғини қисиб юборган шекилли, капрон пайпоғини ҳимариб, тўпига тушириб олибди. ЗАГС эшигига кирган ҳам, чиққан ҳам уларга қараб илжайиб кўяди.

Набат чол билан кампирга келди. Иккови қизил стол олдида кўйилган стулга омонатгина ўтиришди. Кампир рўмолга юзини ўраб акса урди. Чол уни киши билмас бир туртди. Кампир ўрнашиб ўтириб олди.

ЗАГС мудираси катта дафтари очиб, чолга қаради:

— Исмингиз, отангизнинг исми, туғилган йилингиз?

Биринчи уйланишингизми?

Чол ҳамма саволга жавоб берди-ю, «Биринчи уйланишингизми», деган сўроққа нима дейишини билмай, оғзини очганича туриб қолди.

— Жавоб бермадингиз-ку? — деди мудира.

Чол шошиб жавоб қилди:

— Шу биринчи уйланишим, болам. Шундоқ деб ёз.

— Ёшингиз етмиш иккита кириб, энди уйланишсизми?

— Йўқ болам, аввал уйланганман. Ҳакимжон бойвачча ўғлини суннат қилдирган кунни уйланганман.

ЗАГС мудираси хайрон қолди.

— Ҳакимжон бойваччангиз ким бўлди?

— Ҳўжайиним-да. Ҳакимжон бойвачча билан бир онани эмиб катта бўлганмиз. Отаси Зиёдулла кўпос тўрт даҳата таниқлик эди. Шу Ҳакимжон туғилганда онасининг кўжрагига сут келмай бизнинг волидага эмиздирган. Катта бўлганда хизмат ҳақингиз учун ўғлингиз Ирисматни уйлаб кўйман, деб ваъда берган. Кўпос номардлик қилиб, катта бўлганимизда Ҳакимжонни уйлаб, мени қирта молюбоқар қилиб чиқарворди. Ҳакимжон ўғил кўрди. Ўзи бу авлоднинг насли тоза эмас экан, келиннинг ҳам кўжрагига сут келмай, болани волидамизга эмиздирди. Шу

бола катта бўлиб, суннат қилинганда, мен йитирма бешини уриб кўйган эдим. Жаҳлим чиқиб, Ҳакимнинг синглисини отта ўнгариб қочдим.

Кампир рўмол орасидан гап кўшди:

— Довдирамай ўлинг. От эмас, эшакда опқочган эдингиз.

— Эсимда йўқ, эсимда йўқ. Сен аралашма, — деди чол.

— Ҳўш нима қилгин дейсиз?

— Бизни никохлаб кўй, болам.

— Ҳалитача никоҳларинг йўқмили?

— Эски никоҳни домком инобатга олмашти. Кесаккўрғондаги Кофир қори никоҳлаган эди. Лавнати никоҳ ҳақига янгигина, атиги икки марта бошлатилган этимини ечиб олган.

— Домком нима дейди?

— Э, болам, тарихи узок бу гапнинг. Хукумат Чилонзордан янги уй берган эди. Домовоидан ўтаман, деб домкомнинг олдида тушсам, кампирини ўтказмади. Бувим сизнинг хотинингизликларини мен қайсдан биламан, дейди. Ўн тўрт невара, саккиз чеварамни етаклаб олдида тушдим. Кўнмайди. Ҳўжжат керак, дейди. Қанақа кўжжат керак, десам, закска қоғозини олиб келинг, дейди. Мана олдингга келдим. Бир бағо қил.

ЗАГС мудираси кулди.

— Бўпти, ота, ҳозир тўғрилаб бераман. Энди айбга буюрмайсиз, қоида шунақа, сўроқларимнинг биттасини ҳам қолдирмай жавоб берасиз.

У кампирга мурожаат қилди:

— Исмингиз нима, бувй?

— Кулоқдан қолган, қаттиқроқ гапир, болам. Оти Ҳалта эди. Қариб, бўшашиб қолганидан уни Ҳалта деб чиқираман. Қайси бирини ёзсанг ҳам бизга барйбир.

— Хоҳлаб тегиссизми, бувй? — деди мудира қаттиқ топушда.

Кампир чолга қараб, мугамбирона кулиб кўйди.

— Оҳ, болам, ёшлигим қайтиб келса, бу сассиқ чолга ўнсам ҳам тегмасдим. Ўттиз беш йил олдин мени урган.

— Эски гапни кўй, — деди чол. — Дўхтир испарапкаси йўқ гапни гапирма. Хоҳлайди, хоҳламай қаяққа борарди.

Кампир яна гапирди:

— Ху, ўша, кўша қаринглар, деган Кофир қорини ер ютсин.

— Қарғама. Кофир қорини ер ютганига ўттиз йилдан ошиб кетди. Кўрдингми, қизим, шу хотин билан безакун қирқ икки йилдан бери яшапман.

ЗАГС мудираси уларнинг гапига қотиб-қотиб қуларди.

— Асли бу кампир яхшиликни билмайдиган нарс. Домовоидан ҳам бир амаллаб ўтказардим. Бу ёқда бошқа гап ҳам чиқиб қолди. Хукумат менга олтимш сўм пенсия берди. Шу кунда сал тобим айниб юрибди. Ўлиб-негиб қолсам, пенсиямни шу олсин, деб заксса қилдирипман. Заксса бўлмаса бунга пенсиямни бермайдди.

Кампирнинг жаҳли чиқиб кетди:

— Пенсиянингизга зор эмасман. Битта жонимни неваре-чевараларим боқиб олар. Ўлингим кўчада қолмас.

— Кўрдингизми? Кулоғим қар дейди-ю, ўзига керак-ли гапни дарров эшитди.

— Бунақа гапларни кўйинглар. Одамлар кутиб қолди. Хўш, хоҳайсизларми?

— Шартим бор, — деди кампир. — Нос чекишни ташласа хоҳлайман.

— Менинг ҳам шартим бор. Бошини қатиқ билан ювмасин. Доим сочидан сузма халтанинг ҳиди келади.

Эшикда кутиб қолган бетоқат келин-куёвлар ичкарига бостириб киришди. Чол билан кампирнинг муомалаларини кўриб, туриллаб кулиб юборишди.

— Хўп, — деди чол ўрнидан тураркан. — Ҳаммасига розиман. Ишни тезроқ битказ, болам.

Орқадагилардан бири гап қотди:

— Ўпишишмаса қоғозни берманг.

— Ия, ҳали шунақаси ҳам борми? — деди кампир ҳайрон бўлиб.

— Ҳа, қонда шунақа, — деди мудир ажилдий.

Улар ноилж қилишди. Чол кампирнинг елкасига кўлини ташлаб уни ўзига қаратди.

— Ўттириш ҳам эсингдан чиқиб кетгандир! Шошма! Чол бир ютиниб енгини шимарди-да, кампирни ўтди.

— Ҳа, хотинча, ўттиришни сента-ю, ўпишни менга чиқазган-да!

Кулгидан ЗАГС деразалари зириллаб кетди.

ЕГИМ

Ҳаммом ўзи шунақа жой, ҳаммани онадан тугма қилиб кўяди. Ким пайғамбару, ким уммаг — билиб бўлмайди. Одам боласи кийим билан экан.

Бу гапларнинг маънисини Мусахон поччадан сўранг. У кишини танимасиз эҳтимот: бўйи пастина, кўллари калтагина одам. Ўзи шу яқин ўртадаги разъездлардан бирида буфетчилик қилади. Қиламан десанг, калта кўл билан ҳам анча иш қилиш мумкин экан. Кичкинагина буфетнинг орқасидан калта кўл билан бола-чақа боқиб, орзу-ҳавас кўриб, уастка тиклаб, келин тушириб, қиз чиқариб юрибди-ку, бундан ортиғи кимга керак!

Хўш десангиз, Мусахон почча яқинда ҳаммомга тушган экан. Ечиниб, иссиқ хонада маза қилиб терлабди-да, совуқхонага кириб чўмила бошлабди. Боя айтдим-ку кўллари калта деб. Кимнинг кўли узун, кимнинг кўли калталгини билмоқчи бўлсангиз, ҳаммомга тушинг.

Мана, Мусахон поччанинг нималиги ҳам билиниб қолди. Чўмиляпти-ку, орқасига совун тегмайди. Икки курагининг ораси маъзава бўлиб турибди. У тосни бошига кийиб, хоналарни айланиб чиқди. Таниш йўқ. Бир ўрта ишар киши қорбобота ўхшаб кўппика беғаниб ўтирибди.

— Хой ука, — деди Мусахон почча, — орқамни ишқаб кўйсангиз-чи, барака топкур.

У киши бошидан сув куйиб ўрнидан турди. Мусахон почча энгашиб турди, у бошлаб ишқаб кўйди. Шундан кейин Мусахон почча яна тосни бошига кийиб, индамай кетаверди. Ишқалаган киши пичинг қилди:

— Ҳой мулла ака, раҳмат қани?

Мусахон почча дўнғиллади:

— Ҳар бир тўққиз пуллик нарсата ҳам раҳмат айтаверсанг, бутун тирикчиликни йиғиштириб қўйиб, раҳматдан бўшамай қоласан. Шунга ҳам раҳматми?

Мусахон почча шундан кейин бошидан уч-тўрт тос сувни шар-шар тўқди-ю, кийингани чиқиб кетди. Ўша кунни у атир совундек ялтираб, қип-қизил бўлиб автобусда разъезда чиқиб кетди-да, буфетни очди. Одам яхши ювинса, тоза кийинса, табиати равшан бўлади.

Мусахон почча бутун бир гапириб, ўн кулади. Назари-да савдо ҳам яхши кетаётганга ўхшайди. Хуллас, Мусахон почча бутун димоғида энг камида етти-саккиз кўшиқни хиройи қилиб, ишни тамом қилди. Тушган пулларини санаб, ҳамонга уриб, кундаги олати бўйича кеч олтидаги скорий билан станцияга келиб, пул топширди. Бухгалтер «почча, янги хўжайин билан танишиб чиқмайсизми?» деб қолди.

— Танишамиз, танишамиз. Қуруқ кирсак бўлаверармикин? Бу галча шундоқ бўлиб турсин.

У шундай деб, лабида эрталабдан қолган табассум билан директор кабинетининг эшигини очди.

Очди-ю, остонадан на у ёққа, на бу ёққа ўтишини билмай, туриб қолди.

— Келаверинг, келаверинг, бемағлол, — деди директор. Мусахон почча олдинга юрди. У тамом ўзини йўқотиб қўйган эди. Бу директор, эрталаб ҳаммомда Мусахон поччанинг орқасини ишқаб қўйган киши эди. Директор ҳам уни таниди.

Мусахон почча, қани, нима бўларкин деб, индамай бошини эгиб тураверди... Охири директорнинг ўзидан садо чиқди:

— Сиз ҳам бизнинг системада ишлайсизми?

Бу нима дегани? Бу системада тўғри келмайсан дегани эмасми?

— Ҳа, энди бола-чақанинг насибаси экан, қимирлаб турибмиз.

— Жула соз, — деди директор салмоқлаб.

Мусахон поччанинг бўлалигани бўлиб қолди. Беихтиёр чўнтагига қўл солиб, буфетнинг калитини ушлади:

— Жон ука, бир аҳмоқлик қилдим, кечиринг. Мени қувманг. Сиздек одамга шундай итлик қилдим, жазомни худо берсин.

Директор ҳайрон бўлди:

— Сиз менга нима гуноҳ қила қолдингиз?

— Бутун эрталаб ҳаммомда орқамни ишқаб қўйгандингиз.

Директор кулиб юборди.

— Э, ўша киши сизмидингиз? Бутунлай эсимдан чиқиб кетган экан. Хўш, нима қилибди?

— Раҳмат айтиш эсимдан чиққан экан. Атайлаб шунга айтгани келдим. Қуллук, қуллук, ука, мартабангиз бундан ҳам баланд бўлсин. Энди бизга жавобми?

Директорнинг энсаси қотиб, «жавоб» деди. Мусахон почча орқаси билан юриб чиқиб кетди.

У чиқиб кетгандан сўнг, директор секретари чақириб, бу одам келса, иккинчи олдимга киритманг, деб тайинлади. Аммо Мусахон почча кун ора келиб секретарининг бай-байлашига қарамай, кабинетга кирар, шундоқ мартабали одамга орқасини ишқалатгани учун уэр айтиб кетишни қанда қилмасди.

Охири директор безор бўлиб кетди. Қандоқ қилсин? Илож йўқ. Бу тоифа одамлардан қочиб кутулмасанг, бошқа йўл билан кутулиб бўлармиди. Елим-ку, елим улар.

АВТОБИОГРАФИЯ

Хайвонот боғида завхоз вазифасида ишладим. Тўрт тонналик фил икки тоннага тушиб қолди. Хайвон тили-сиз нарса, нима еб, нима ичганини бировга айтолмайди. Ўша филга тегалитан нарсалардан унча-мунчасини уйга ташиб турдим. Фил бечоранинг қазоси етган экан, олти ярим ойда ёруғ жаҳондан ўтиб кетди.

Илон деган нараса ярамас махлук. Унга кунита битта куён бераман. Ўйлаб қарасам, илон еб, мен индамай турибман. Илоннинг олдида ўлган мушукни ташлаб, куёни уйга қўлтиқлаб кетадиган бўлдим. Йўғонлиги этикнинг кўнжидек келадиган илон икки ойда ғалтак илдэк ингичка бўлиб қолди.

Маймунларни азалдан ёмон кўраман. Ёш пайғимда ҳайвонот боғига келганимда бурнини кўрсатиб, мени эрмак қилган. Ҳали ҳам мени кўрса, ўшанақа қилади. Мана, бўлмасам, деб уни ҳам овқатдан қисиб қўйдим. Икки ҳафтада кўлини кўтариб бурнига оборомайдиغان бўлиб қолди.

Шу орада ғаламис оралаб, илоннинг ҳақини еган, деган гап чиқиб қолди. Силлиқлик билан ўз аризамга биноан куён бўлиб қолдим.

Тутруқхона қоровуллигига кўтарилдим. Ишим яхши, ким келса, хотининг Ҳасан-Ҳусан тугди, деб севинчи олавераман. Бу ерда ўзимдан ўтиб, битта хатога йўл қўйдим. Бир чол келиб, хотинини сўради. Унга ҳам хотининг Ҳасан-Ҳусанни қотириб ташлади, девордим. Севинчи сўрадим. Кейин билсам, бу чол бош врачимиз Собирахон аянинг эри экан. Ўз аризамга биноан...

Театрга ишга кирдим. Ишим яхши.

Театр саҳнасига декорация кураимиз. Бу ерда ҳам битта хатога йўл қўйдим. «Тоҳир-Зухра» қўйиладиган кун эди, биринчи парданинг декорациясини куриб қўйдик. Уч-тўрт киши бўлиб иккита яримталикни майдалаб ўтирдик. Қўзим иллингган экан, шовқин-сурондан уйғониб кетдим. Қўзимни очиб, у ёқ-бу ёққа қарасам, томоша бошланиб кетибди. Мен бўлсам, Хон Бобохоннинг тахтида учиб қолган эканман. Қоработир келиб, қилгич яланғочлаб, саҳнадан ҳайдаб опчиқиб кетди.

Хотинлар ҳаммомига кассирман.

Ишим яхши. Кечаси ҳаммомни ўзим уборка қиламан. Хотинларнинг тўкилган сочларидан тўплаб, яхшилаб юваман. Ҳафтасига иккита улама соч ясаб, бозорга чиқазаман. Заказлар кўп. Эҳтимол, шу ердан пенсияга чиқиб кетсам....

ҚАЙСАР

Жума ота ўтган ҳафтада ўладиган эди. Бу гапни доктор кампирга айтаётганда эшитиб қолди.

— Энди, чидайсиз, кампир, отанинг бир-икки кунлик умри қопти, тайёргарлигингизни кўриб қўйинг.

Ота бу гапни эшитди. Ўзининг ўлиmidан ҳам кампирга ачинди. Айниқса, докторнинг тайёргарлигингизни кўриб қўйинг, дегани ёмон тавсир қилди.

Тайёргарлиқнинг нималигини ота билди. Камбағал бўлсанг, кўчиб кўр, бой бўлсанг ўлиб кўр, деган гапни у жуда яхши тушунади.

Ўлиш осон гап эканми?

Ота йигирма кундан бери ана кетаман, мана кетаман деб ётган нараса эди. Докторнинг гапидан кейин бада-ни қизиб қон юришиб кетди. Ёстиқдан бошини кўтариб ўтириб олди. Хотинини чақирди.

— Хотин, докторнинг гапига ишонма. Мен ўлмай-диган бўлдим.

Унинг гапига кампир ҳайрон бўлди.

— Бу нима деганингиз?

— Э, хотин, мен ўлишдан кўрқмайман, ўлик кўмишдан кўрқаман. Токчадан чўтти ол. Сента ўлик кўмишнинг харжини бир ҳисоблаб берай.

Кампир чўтти олиб берди. Чол чўтти тиззасига қўйиб, ҳисоблаб кетди.

— Ҳўш, ўлган куним унча харажат бўлмайди. Ўлимлик пулимдан уч кило чой оласан, йигирма бешни гўрковга берасан, кафанлигим бор. Ҳар якшанба, пайшанба кунни маҳалладан етти-саккиз киши кириб куръон ўқиб, ош еб кетади. Еттимда ош дамлайсан, нон ёптирасан, йигирмамада кўй сўйиб, ош дамлайсан, етти маҳалланинг мачитидан одам келади. Ундан кейин қирқим бўлади. Бунда ҳам катта харж бўлади. Катта, кичик ҳайитим, ифторлигим, йиллигим, қорёғдим, тулисўрхим бўлади... Ҳўш, шуларга бир ниманг борми?

Кампир кўзита ёш олди.

— Ахир рўзгордан орттириб, у-бу қилиб кўяй десам жикиллаб кўймадингиз. Агар у ёқ-бу ёқа яширган пулин-гиз бўлмаса, менда ҳеч вақо йўқ.

— Ҳа, балли, — деди чол. — Ана шунинг учун ҳам бу йилча ўлмай туралитган бўлдим.

Чол болалигидан бир сўзги эди. Бу гал ҳам тапидан қайтмайдди. Мана, кўрасиз, у ўлмайди!

Айтим-ку, чол қайсар одам деб. Ўлмапти, кеча уни самоварда гап сотиб ўтирганини ўз кўзим билан кўрдим.

САҒАНА

Ўлик деган ўз иззати билан кафанига ўралиб, тобут-да қимирламай ётгани дуруст бўларкан. Тобут йўлакда, кафан фассолнинг елкасида. Аммо мурда ҳовида келган-кетганларга қўл қовуштириб, деразадан патнис узатиб, кўнгли сўраганларга; «бандлик экан, қандоқ қилай...» деб юрса, жуда хунук кўринар экан.

Маҳалла қоровули тонг қоронғисиди хонадонларнинг эшитини тақиллатиб, Боқи Халфа омонатини топширди, пешинга жаноза ўқилади, деб хабар берди. Одамлар эртадаб ишта кетиш олдидан марҳумнинг қариндошларидан бирров кўнгли сўраб чиқайлик, деб йиғилишди, аммо эшик олдиди Боқининг бел бойлаб турганини кўриб, ханг-манг бўлиб қолишди. Ўлган бошқа Боқи бўлса керак, маҳаллада яна Боқи отги одам бормиди, деб ўйланиб қолишди.

Бу маҳаллада шу Боқидан бошқа Боқи йўқ эди. «Ўлган» ҳам шу Боқининг ўзгинаси эди.

Боқи Халфа анча топармон-тутармон кишилардан. Сибирга олма оборалди — пул топади. Шиша банка йиғиб, ювиб сотади — пул топади. Чойдан чиққан зар қоғозни қирқиб, ойнага ёпиштиради, Маккаий муқарраманинг сурати бу, деб сотади — пул топади. Хом ёнғоқ пўстлогини қуритиб элакдан ўтказиб, хинанинг асигига кепколинг, деб яна пул топади. У ёққа боралди — пул топади, бу ёққа боралди — пул топади.

Ёши ҳам пайғамбарга акалик қилса бўладиган жой-га бориб қолган. Шарипатаноҳ муслмонлар пайғамбар ёшидан нарийғини ҳаром санашади. Халфа ҳам ҳаром ёшдан ҳазар қилиб, тирик вақтида жанозасини ўқитиб қўймоқчи бўлди.

Ўлиб кетсам, зумраша болалар менга жаноза ўқитар-миди, ҳаракатимни қилиб қўйишим керак...

Боқи шу ниятда катта қабристондан бир ярим мурда сиғадиган жойни олиб, тақсида гишт, цемент ташитиб, тирик одамнинг ҳам ҳаваси келадиган қилиб сағана қилдириди, патнисдек келадиган мармарга ярми форсча, ярми ўзимизнинг тилда номини қўшириб, байт ҳам биттириб қўйди.

«Тутроқ аро ётур мунда,

Соғи ўғли Боқи мурда.

Тавадуду 12... ҳисрий, вафоти 13... ҳисрий».

Сағана битиб, жанозага тайёрлик тамом бўлгандан кейин, Боқи катта қозондан ош дамлатиб, юртта едирмоқчи бўлди. Тўрт маҳалладан одам айтилди. Икки қори бири олиб, бири қўйиб, ўқиб турибди. Айниқса, Сатант қори деганининг овози бўлбўлдек экан, қиротини келиштиролмаса ҳам патнис ашулага ўхшатиб сура орасида иккита катта авж қўшиб айтаркан.

Фассол кўпни кўрган, ишбилармон киши эди. «Мурда»ни четта чақириб:

— Бошпуртни топшириб, домовойдан ўчмаган бўлсангиз, сизни ювмайман, беноват бўлишдан кўрқаман, — деб қолди.

Боқи Халфа ёнидан фалончи ўлди, кўмиш мумкин, деган қоғозни олиб кўрсатди. Ана шундан кейин фассол икки челақ сув олиб, Боқини ичкари уйга бошлаб кирди. Уни ечинтириб, тахтага тортди. Дока халта билан баланини обдан совунлаб ювиб, иримига бош-оёқ кафан айланттириб, уни ечиб олди.

Халфа атир совундек йилтираб чиққанда, маҳалланинг ўйинқароқ болалари, савобдан қуруқ қолмайлик,

деб ўчоқ олдида қиттак-қиттак қилишётган эди. Улар Боқини кўриб, бир-бирларини туртиб қўйишди.

— Мулла амаки ойдек чиройли ўлик бўптиларми...

Маросим тутди. Жаноза ҳам ўқилди. Мурда армонда қолмасин, деб уни бир неча минут тобутта ҳам солиб олишди. Бўш тобутни ердан кўтаришётганда боғти маст йигитлардан бири:

— Мулла амаки қанақа одам эдилар? — деб қолди. Бу гап гўрга қўйилдиган пайтда айтилгучи эди. Бироқ шу тоғда маст одамнинг тапини чувалаштирмаслик учун:

— Дуруст одам эди, — деб кўя қолишди.

Шу кунни хотинлар йўлакда уввос солиб, тобут орқасидан сочларини юлиб қолишди.

Мулла амаки одамлар кўзига кўринмай кўя қолай деб ҳаммадан олдин «Волга»да мазор бошига бориб, то тобут кўтарганлар етиб келишгунча гўрков билан кўк чой ичиб, фоний дунёнинг ишларидан гаплашиб ўтирди.

Худди шу кунни ер кураеси битта муслмон бандасидан чага-ярим жудо бўлди. Боқи энди сонда бор эди-ю, саноқда йўқ эди.

Хангоманинг қизиги кейин чиқди. Боқи ўлишта ўлиб қўйиб, тирик пайтида кўрматан шўришларга дучор бўлди. Мурданинг уйда ётиб юрганидан дарак тошган участкавой, йўқ одам уйда туришга ҳақи йўқ, деб пўписа қилди. Шундан кейин у кечаси девор паналаб келиб, томда ётиб юрди. Куз кириб, томга қиров тушиб, ётиш қийин бўлиб қолгандан кейин кўрпа-ёстиги билан мармар вивескали дангиллама гиштин сағанасига кўчиб кетди.

У, қора кунимга яраб қолар, деб икки минг сўм пулни омонат қассага қўйган эди. Шу пул энди асқатиб қолди. Кассага борган эди, паспорт сўради. У ўлгани учун паспорт кўрсатолмади, ўлганман, дейишга кўрқди.

— Э, эси йўқ мурда, — деб пешанасига шатирлатиб биттани туширди.

Ҳозир Боқи Халфа гўрковнинг чўзма-чалпагига шерик бўлиб, унинг энсесини қотириб юрибди. Гўрков ҳам анойи эмас экан:

— Сиздақа текинхўр мурдаларнинг кўпини кўрган-миз. Ишлаган тишлайди. Чўзма-чалпак ҳақида лаҳабоп қилиб гуваля қўйиб берасиз. Бўлмаса сағанангизга бошқа ўлик қўйвораман, — деб тўполоғ қилиб қолди.

— Обобо! — деди Халфа. — Ҳар бир бандани мўмин вақтида, ўз ажали билан ўлгани дуруст экан.

Тақдирга тан берган Боқи, ҳозир беғинни бойлаб, гуваля қуйилти. Чарчаган пайтларида қалбини ростлаб, дўмбайиб кетган қабрларга ҳасад билан қараб қўяди.

Кеч кириши билан мармар лавҳа тагидаги тешикдан эмаклаб кириб кетади. Гўрков унга ҳазиллашиб:

— Жойингиз жаннатда бўлсин, халфам, эртага вақт-лироқ чиқинг! Гувалядан қарзингиз бор, — деб хирин-хиринг қулади.

БИР ЮЗ ЕТМИШ СЎМЛИК ХУРРАК

(Бир областъ театридан репортаж)

Томоша бошланишига ҳали ўн тўрт минут бор. Артистлар грим қилиб бўлишган. Саҳна орқасида қилич-қалқон таққан, дубулга кийган кишилар домино ўйнаб ўтиришибди. Бош ролда чиқадиган атоқли артистка парда четини кўтариб залга мўраляди. Олдинги қаторда икки киши, ўрта қаторда беш киши ўтирибди. Ҳамон кўчада томошабин чақираётган тўрт карнай, беш сурнай ва олти чирманданинг шовқини эшитилиб турибди. Атоқли артистка этагини судраб, директор кабинетига келди.

— Бўладими?

— Бўлиш-бўлмаслигини ихтиёримизда қолган ўн икки минут ҳал қилади.

Директор шундай деди-ю, бош администраторга юзланди.

— Сбора қанча?

— Ўн саккиз сўм.

— Қоидада қандай?

— Сбор ўн тўққиз сўмдан, томошабин ўн бештадан ошса, спектакль кўрсатилаверди.

— Бўлмаса, томошани қолдирамиз.

— Ҳаққимиз йўқ. Қондада спектакль бошланиш минутида томошабин ўн бештага етмасатгина қолдирилади. Яна сабр қиламиз.

Директор дарғазаб бўлди:

— Битта одамни кутиб ўтираммизми? Борди-ю, ўша ўн бешинчи томошабин келиб қолса, шўримиз қурийдик-ку. Бир ҳисоблаб кўринг, ўша битта томошабин бизга неча сўмга тушади.

Бош администратор столга баргини бериб ўтирди-да, кўлига қалам-қоғоз олиб ҳисоблаб кетди:

— Бугунги томошага қирқ олти одам қатнашади. Саккиз саҳна ишчиси, бир режиссёр, бир режиссёр ёрдамчиси, электр устаси, икки гримчи, саҳна машинисти, кос-томчи, бир пожарний, суфлёр, сартарош, тўққиз чолғувчи, бир дирижёр, икки шофёр, тўрт контролёр, бош рассом, бадий раҳбар, жами саксон беш киши қатнашар экан.

Директор бармоқларини букиб, нима-ларнидир санай бошлади.

— Электр энергиясини ҳисобламадингиз. Боз устига уч уборишца. Томоша давомида иккита ваза синиши керак, — директор артисткага қаради. — Ундан ташқари, сизнинг ошпингиз учинчи кўринишда кўйлагини йиртиб ташлайди. Ўн олти марта ўқ узилади. Ана шуларни бир чўтта солиб кўрингчи, бугунги томошага қанча харажат бўларкин?

Энди икковлаб ҳисоблаб кетишди. Бунақа ҳодиса илгарилари ҳам бўлиб турар экан шеклиги, ҳисоб бирпасда чиқди. Бош администратор бошини кўтарди.

— Бугунги томошамизга бир юз саксон тўққиз сўму етмиш тийин харж бўлар экан.

— Даромадчи?

— Ўн тўққиз сўм. Ана шу ўн тўққиз сўмни чиқариб ташласак, бир юз етмиш сўм етмиш тийин зарар қиларканмиз.

У гапни тутатмаган ҳам эдики, уч марта чироқ ўчиб томоша бошланишидан дарак берди. Директор билан бош администратор залга қараб югуришди.

— Ҳайрият, ўн тўрт киши, — деди директор ҳовлиқиб, — қолдиринг!

Унинг ёнида турган контролёр шошиб гапга аралашди.

— Буфетда яна битта томошабин ўтирибди.

Унинг гапи тутамай, ўрта яшар бир киши кириб, ўз ўрнини қилдира бошлади.

Тарвузи кўлтиғидан тушган директор театрга бир юз етмиш сўму етмиш тийин зарар келтирадиган шу томошабиннинг ёқасидан бўғиб, кўчага опчиқиб ташлагудек унга ўқрайди.

— Мента қаранг, — деди у администраторга. — Ялининг, ёлворинг, майли, уч-тўрт сўм харж бўлса ҳам майли. Буфетга опкириб у-бу олиб беринг. Билетни топшириб, пулини қайтариб олсин.

— Кўнармакин?

— Кўндиринг. Кўнмаса, кабинетимга чақиринг, икки кишилашиб ялинамиз.

Администратор минг тавозе билан ўн бешинчи томошабиннинг олдида борди. Унга камоли эҳтиром билан салом берди. Дигилдаги тапларни астойдил тушунтириб тўқди. Ўн бешинчи тушматур бир сўзга ўжар одам экан. Кўнмади.

— Ака, шу томошани кўрамиз, деб атайин узоқдан келганмиз. Кўрамиз.

— Жон ака, театрга раҳмингиз келсин. Артистларга раҳмингиз келсин. Бола-чақангизни роҳатини кўринту, томошамизни кўрманг.

— Кўрамиз, кўрмай кетмаймиз.

Администратор бошқа йўл билан унга тавсир ўтказмоқчи бўлди.

— Шу ҳам томоша бўлтимиз, ака. Ундан кўра, директор кабинетига кириб пивоҳўрлик қиламиз. Директори-мизнинг ўзлари эрийдилар.

— Бўлмайди. Томоша кўргани келганми.

Бу орада қолган ўн тўрт томошабин бетоқат чапак ча-
либ, парда очилишини талаб қила бошлади. Администратор
ноилж директор кабинетига кириб, бўлган воқеани
айтиб берди. Энди у ҳам ноилж эди. Ниҳоят томоша
бошланди.

Саҳнада қирқдан ортиқ одам у ёқдан-бу ёққа югу-
риб, милтиқбозлик қилипти. Ўлганлар ўлиб, қолганлар
қочипти. Оркестр тинмай ғат-ғут, гўмбур-гўмбур қилиб
турибди. Ўртада боғи таниқли артистка сочини юлиб,
фарёд чекипти...

Антракт бошланди. Ўн бешинчи қайсар томошабин
буфетга чиқиб, икки шиша лимонадни уриб келиб, яна
ўз жойига ўтирди.

У икки кўлини чапиштириб, саҳнага қараб ўтиравер-
ди, роль ўйнаётганлар ора-сира унга қараб қовоқларини
солиб кўйишарди. У эса, ҳамон бепарво. Администратор
коронгида тимирскиланиб яна унинг олдида келди.

— Кўйинг энди, уйингизга бориб ухласангиз-чи. Нима
қиласиз бизни қийнаб? Уйқунгиз келиб, кўларингиз қи-
силиб кетипти.

— Нима дедингиз? Уйингизга бориб ухла дейсизми?
Қишлоқдан келганман.

— Қайсар, қайсар, бир юз етмиш сўму етмиш тийинга
туширипти-я!

Саҳнада ҳамон гўмбур-гўмбур. Залда атиги биттагина
одам, у ҳам бўлса биллинар-биллинмас хуррак отапти.

УЗУН ТИЛ

Қобилжон директорнинг кабинетидан латтадек бў-
шашиб чиқди. У қабулхонада ўтирганларга лоқайд бир
назар ташлади-ю, тез юриб коридорга бурилди.

— Сийлаганни ситир билмас, деб шунга айтди-да.
Ишта янги келганда идоранинг паста-бадандини та-
ништирган ким эди. Миш-миш гапларни қулоғига ет-
казиб турган ким эди, шунга билмади-я. Уялмаганини

қаранг, уни одам қилгунча қоққанда қозигим, останда
чўмичим қолмади.

Қобилжон коридорнинг у бошидан-бу бошига ўзи-
дан-ўзи гўлдираб, шу тарзда бориб-келиб турарди.

Қадрлар бўлимининг эшити очилиб, қўш кўзойнак
таккан ўрта ёшли бир киши чиқди.

— Э, Қобилжон, нима қилиб юрибсиз, хужжатларин-
гизни қачон расмийлаштирасиз?

— Қанақа хужжат? — чўчиб сўради Қобилжон.

— Ишдан бўшатишга буйруқ бўлди.

Қобилжоннинг кўзларидан ўт чақнаб кетди. Дирек-
торнинг боғи «Ишни эплаймаетибсиз, бўшатишга тўғри
келди» деган гаплари эсига тушди. «Еган ёғу гўштларинг
кўр қилди хали сени, шунча совға-саломларни ҳам ан-
диша қилмадинг!» — деб кўнгилдан ўтказди-ю, кўзойнак-
ли кишига қараб:

— Хар қалай, закон билалитган кишисиз, бир йўл кўр-
сатинг, — деди.

— Нима десам экан, қани баққа юринг-чи, буйруқда
нима дейилган экан.

Улар бошлашиб, кабинетга киришди. Кўзойнакни
киши стол устида уюлиб ётган қоғозлар орасидан буй-
руқни топиб, Қобилжоннинг кўлига берди. Қобилжон
енгил титраб турган кўзлари билан қоғозни тутиб, ўқий
бошлади:

— «...Ишни эплай олмагани учун...» — Ҳмм.

— Жула хунук буйруқ бўпти-да, шу буйруқ мазмунини
меҳнат дафтарчангизга ёзиб кўйишим керак. Закон шу-
нақа, акаси.

Қобилжон бўшашиб, стулга ўтириб қолди. Жавдираб
турган кўзларини шифта тикиб, остки лабини тишлади,

— Бошқа илжойи йўқмикин-а?

— Ҳўжайин билан дурустроқ бир гаплашиб кўрингчи,
балки буйруқни ўзгартар, жула бўлмаса, «ўз аризасига би-
ноан» деган мазмунда...

Қобилжон ўрнидан турди. Аста-аста юриб кўчага
чиқди. У ўйлар эди: «Ишни эплоймагани учун... Меҳнат
дафтарчаси... ўз аризасига биноан...»

Иш охирида қолганда Қобилжон яна қабулхонада пайдо бўлди. Секретарь директорнинг бандлиги ва доклагда тайёрланаётганлигини айтиб, уни ичкарига қўймади.

— Бўлмаса, мана шу қогозни ўртоқ директорга бериб қўйсантиз.

Қобилжон бўкланган қогозни секретарга узатди. Кейин палътосининг ён чўнтагидан қогоза ўралган бир нарса чиқарди.

— Буни ҳам бериб қўясиз-да, жуда зарур нарса.

Соат бешдан сал ошганда ходимлар директор кабинетига йиғила бошлади. Кўпчилик қатори Қобилжон ҳам ичкари кирди.

Мажлис у қадар расмий вазиятда ўтмади, директор идорадаги меҳнат интизоми ва муассасалардан келаётган алоқа хатларига ўз вақтида жавоб берилаётгани тўғрисида гапириб, план бўлими ходимларини қаттиқ танқид қилди.

— Ундан кейин, — деди директор сўзини якунлаб, — баъзи ходимларимиз ишта ўтакетган даражада масъулиятсизлик билан қарайдиган бўлиб қолишди.

— Кимлар? Мисоллар билан айтилсин! — деди унинг сўзини бўлиб бош бухталтер.

Директор қолларини кериб, кулимсираб қўйди:

— Мен, энг аввал, менинг ўзим ишта масъулиятсиз қарайдиган бўлиб қолдим. Шу вақтгача ўртоқ Қобилжон Орифжоновга чора кўрмай, у билан мурасоозлик қилиб келганман...

Қобилжоннинг тепа сочи тикка бўлиб кетди. Қандай қилиб ўрнидан туриб кетганини, томоғини бўғиб турган галстугини бир зарба билан бўшатиб юборганини ҳам билмай қолди.

— Ўртоқ директор мента тухмат қилиптилар, саккиз йилдан бери шу идорада ишлайман. Шу саккиз йил ичида уч директор ўзгарди. Ҳаммаси билан жуда тотув ишладик, биронтаси мента на огоҳлантириш, на ывоговор берган! Одамнинг оласи ичида бўлади, деб шунга айтишди-да. Директорга қилган ёрдамларимнинг биронтасини бошқа

кишига қилганимда, итининг тугаги олтиндан бўлиб кетар эди, бу киши яхшиликни билмагитилар. Улиш керак, ўртоқ директор, мендай, мусичадек беозор кишини ранжитгани қандай кўнглингиз бўлди?

Ҳамма жим, директор тирноқлари билан столни чертиб, ҳамон илжайиб туради. Қобилжон директорнинг бу кайфиятини кўриб, яна тутақди. Бу гаплар унга таъсир қилмаётганини кўргандан кейин, овозини пасайтириб, лўнда-лўнда қилиб тапира бошлади:

— Ўртоқ директор, сиз порахўрсиз!

Ўтирганлар ялт этиб бир-бирларига қараб олишди. Бош бухталтер Қобилжоннинг сўзини бўлди:

— Кимдан, қачон нима пора олган?

— Мендан, — деди Қобилжон, — ҳамма вақт пора олиб келганлар.

Бухталтер афсуслангандай директорга қаради. Директор эса, ҳамон столни чертиб кулиб туради.

План бўлимининг бошлиғи ҳам жаҳл билан:

— Наҳотки шу гапларнинг бари тўғри-а, ўртоқ директор? — деди. — Наҳотки сиз...

— Тўғри, — деди директор жиддийлашиб, — бари тўғри. Ўртоқ Орифжонов жуда тўғри айтгитилар, давом этинг, ўртоқ Орифжонов.

Қобилжон дадиллашди. «Бу беномус порахўрнинг пўстагини энди қоқман» деган қатъий фикр билан сўзини давом эттирди:

— Қачон ва қандай нарса олгани маълум, — у ён дафтаричасини varaқлаб, ўқий бошлади. — Шу йилнинг ўн учинчи октябрида бир эчки боласи билан. Яна шу октябрнинг йигирма тўртинчисида тўрт кило қолбаса, байрам арафасида икки литр ароқ, тўрт шиша «Марсала» шиноси, тўрт кило сон гўшт, олти пачка «Қазбек». Тунов кунни бир керза этик, олти метр штапель... Э, айтган билан тамом бўлмайдил!

Кабинет ичи сув қуйгандек жим. Бу жимликни директорнинг ўзи бузди. У ўрнидан туриб, бурчадаги пўлат санлиқни очиб бир даста қогоз олди.

— Ўртоқ Орифжоновнинг таплари тўппа-тўғри. Шу нарсаларнинг барини олганман. Бироқ, буларни Орифжо-новнинг ўзи сўрамасам ҳам зўрлаб берган, бу нарсаларга ҳали ўзим қўл урганим йўқ. — У қўлидаги қоғозлардан бирини бағалд кўтарди. — Соғин эчкини яслига бер-дим, мана акти. Ароқ, колбаса, тўшт, вино, папирослар-га местком раиси Каримов билан акт тузиб, магазинга топириб юбордик. Керза этик билан штапелга ҳам акт қилинган. Местком советининг қарори билан этикни ко-ровул чол Ғани отага, штапелни уборшицамиз Хайри хо-лага беришди.

Директор шкафни очиб, қоғозга ўралган нарсани олиб, стол устига қўйди.

— Бу нарса ҳам ўртоқ Орифжоновнинг совғаси, нима эканлигини ҳали билмайман, бүгун олиб келган эди. Ўз-ларинг очиб кўринглар.

План бўлимининг бошлиғи ўрнидан туриб, қоғозни очди. Ундан тўртта лимон, икки юз эллик сўм пул чиқди. Устида бир варақ қоғоз ҳам бор эди.

— Ўқинг-чи, — деди директор.

План бўлимининг мудирини ўқий бошлади:

— Мени ўз вазифамни эгложиман деб бўшатибсиз. Совга-саломлар хурмати, шу буйруқни ўз аризмага бино-ан деб ўзгартирсангиз, бундан бўён яна хизматингизда-ман... Қобилжон».

Ҳамма кулиб юборди. План бўлимининг бошлиғи қоғозни жойига қўйиб, Қобилжонга қаради:

— Хўш, энди нима дейсиз?

— Нима дер эдим, ўша айтган тапларимни айтаман-да. Майли, бўлар иш бўлди, иккитатина илтимосим бор, бири — буйруқни ўзгартирилса, кейин, мана шу икки юз эллик сўм пулни қайтариб берсанглар.

Яна турлилаб култи кўтарилди. Бош бухгалтер қўл кўтариб, говурни босди.

— Пул қайтиб берилмайди. Акт тузиб, давлат ҳисоби-га ўтказамиз, буйруқни ўзгартириш мумкин. Ишни эплай олмагани учун эмас, пора бергани учун деб ўзгартирилади.

Ҳамма бир оғиздан таклифни маъқуллади. Қобил-жон пора беришда айбланиб, ишдан ҳайдашгандан кейин, анча вақтгача кўринмай қолди. Биров Қобилжон райтор мудирининг сигирини урчатишга олиб кетаётганини, бошқаси артель раисининг ховлисида унинг эчкисига тушган канани ичкос билан тераётганини ўз кўзи билан кўрганни айтди. Ким билди, ростдир.

Яқинда Навоий кўчасидан кетаётиб, карнай-сурай-ли тўйга дуч келиб қолдим. Тақачилик артелининг раиси уйланаётган экан, Қобилжон бекасам тўн кийиб, олдин-да ўйнаб борар, ҳадеб куёвбола раисга қараб муқом қилар эди.

1961 йил

ҚОҢЛОН

Янги ховли Тиллаевга ёқди. Юқларни машинадан ту-шираётганда Курбонбой бир гап айтиб қолди:

— Сизга энди битта ит лозим, ўртоқ Тиллаев. Ит уй-нинг савлати бўлади. Албатта, ит боқинг. Ўзим ғалатиси-ни топиб бераман.

Тиллаевнинг итга унчалик хуши йўқ эди, индамай қўя қолди. Курбонбой хотинларнинг ҳайҳайлашига қа-рамай полни ҳам ўзи юлди, тилламини ҳам ўзи кўчага олиб чиқиб, қоқиб келди.

— Ия, ия, биз турганда нета энди сиз пол юваркан-сиз, опа? Ўзимиз қотириб ташлаймиз. Мен тилам қоқа-йину, сиз томоша қилинг. Аммо лекин итнинг ғалатиси-ни боқиб керак. Кўчадан кирган одам киройи директор бўлсанг, шунақа ит бок, деб ҳавас қиладиган бўлсин.

Курбонбой уйни саранжом қилиб бўлгандан кейин ҳам дарров кета қолмади. Ховлида анча айланиб юрди. Ит боғлайдиган жойни ўзи белгилади.

— Йўўқ, ўртоқ Тиллаев, ит масаласини бизга қўйиб бераверинг. Мана, итнинг жойи шу. Кичкинагина, их-чамтина уйча қуриб берсам, итнинг ҳам жони кириб қо-лади. Хўп, биз кетдик.

Курбонбой кетди.

— Бу киши ким бўладилар? — деди Тиллаевнинг хотини унинг орасидан бориб эшикни илгаклаб қайтаркан.

— Жудаям анигини билмайман, гаражимизда ишласа керак. Кўчишга машина сўраганимизда завтар, қарашиб юборди, деб кўшиб берган эди, — деди Тиллаев.

— Дуруст одамга ўхшайди. Чаққонгина экан.

Эртасига Тиллаев ишдан қайтиб ювинаётганида Курбонбой каттакон ит етаклаб келди. У итни айвоннинг устунига бойлаб, илжайди:

— Оти Қоллон, Тиллаев ака. Одамнинг яхшисини дарров танийди. Сизга тез ўрганиб кетади. Эртага яхши-лаб уйча ясаб бериб кетаман.

У кўлини ювиб келиб, ярим соатча итнинг таърифни қилиб ўтирди.

— Ит ҳамма гапни тушунади, фақат жониворнинг тили йўқ.

Курбонбой бир сўзла киши экан, айтганини қилди. Тиллаев ишга кетганида замбил ғаттакда фишт олиб келиб, итга уйча ясаб кетибди. Магазиндан алломин тобора олиб, итга ялоқ қилиб берибди. Тиллаев идорадан чиқиб, энди машинага ўтираман деб турганида, югуриб келиб қозоғга ўроқлик нарса узатди.

— Хўжайин, Қоллонга насиба. Кабобчи ошнамга таинлаб кўйган эдим, суякни бетона қилма, деб.

— Курбонбойнингиз одам экан, — деди хотини Тиллаев уйга келганда, — бечора жонини фило кивораман дейди-я. Бола-чақали, камхарж одамга ўхшайди. Иморатини етти йилдан бери битказолмасмиш. Уйча-мунчасига қарашиб юборинг.

Тиллаев хотинининг гапларига парво қилмай, чой ичарди.

Тиллаев билан Курбонбой орасида яқинлик пайдо бўлди. Бир кунни гап орасида у рўзгордан орттириб, участкасининг томини ёполмаётганини айтиб қолди:

— Айб ўзимда, ёшлигимдан шунақаман, ўзимга қарамайман, ошна-оғайниларнинг иши битсин, дейман. Ҳа,

одам болашидан шу қолар экан. Бўлмаса, промкомбинатда ҳам, райода ҳам ошнам бор, юзтагина шифер сўрасам йўқ, дермиди. Сўрамайман. Асло сўрамайман.

— Нечта шифер етмайпти? — деди Тиллаев бепарво.

— Йўқ, хўжайин, сўраманг, склада юз эликта шифер ёзиб берсангиз ҳам олмайман. Сиз билан шу мақсадда ошна бўлмаганман. Бунақа гапни айтсангиз, уйингизга иккинчи қадам босмай кетаман.

Шу-шу бўлди-ю, Тиллаевнинг унга ихлоси ошиб кетди. Шундоқ яхши одам гаражда машина ювиб ўтира-син, деб уни гараж мудирига муовин қилиб қўйди. Уйига бир юз саксонга шифер, ўттизга тунука тушириб берди. Аммо Курбонбой ҳар тушликда келиб, Қоллонни ўйна-тиб келишини тарқ қилмади. Бу орада Тиллаевнинг эски бол касали тутиб, ётиб қолди. Аввалига Курбонбой келиб, унинг ҳолидан хабар олиб турди. Докторлар энди бўлмайди, пенсияга чиқинг, деб маслаҳат беришгандан кейин Тиллаев министрликка ариза ёзиб, ишдан бўшатилларини сўради. Министрлик унинг талабини қондириб, ўрнига бошқа директор тайинлади. Курбонбой ўша кунни келиб, Қоллонни айлантиргани олиб чиқиб кетди-ю, қайтиб келмади. Тиллаев Қоллонга анча ўрганиб қолган экан, то ярим кечачага икки кўзи кўчада бўлиб, итни пойлади. Йўқ, Қоллон бедарак кетди. Курбонбой ҳам қорасини кўрсатмай қўйди.

Орадан анчагина вақт ўтди. Тиллаев ҳассатга таяниб кўча айлантигани чиқди. Бир маҳал қараса кўчанинг нариги бетида Курбонбой Қоллонни етаклаб юрибди. Чақирса ит қаради-ю, Курбонбой қарамасди. Ўша кунни янги директор ўзининг туғилган кунига ўтириш қилиб бераётган экан, Тиллаевга машина юборибди. Эр-хотин боришди. Дарозадан киришлари билан йўлакда ётган Қоллон уларни кўриб, думини ликиллатиб эркаланди.

— Бизнинг ит қалай? — деди янги директор.

— Бу итни танийман, — деди Тиллаев ва наридоқда янги директорнинг чарм тўнини туфлаб артаётган Курбонбойга бир қараб, уйга кириб кетди.

1962 йил

СОБИҚ ЎҒРИ

Бўлиши мужкин ҳикоя

Хоҳ қаридир, хоҳ ёшдир, оёнгита эҳтиёт бўлиши керак экан. Хошимжон қизикиб кетиб бир оғиз гап айтди-ю, баалога қолди.

— Боғалик экан, ота-она йўқ, бозорда битта қовун ўғирлаб кўлга тушиб қолдим. Милицияда бир кун ўтирганиман. Эсимга тушса, ҳали-ҳали хижолат бўламан. Шунга ҳам қирқ бир йил бўлти.

Бор-йўғи бўлган гап шу. Сўхбатдошлар орасида бир илмий ҳодим ўтирган экан. Қачон, қарда, деб сурштириб қолди.

Хошимжон яқинда пенсияга чиққан. Ўттиз йил ўқитувчилик қилди. Ахир у унча-мунча ўқитувчи эмас, хизмат кўрсатган ўқитувчи. Энг камида икки-уч минг бола уни ўқитган. Унинг талабаларидан неча фан кандидати, нечалаб инженер, доктор чиққан.

Уч-тўрт кундан кейин Хошимжонни кита ўша илмий ҳодим келди. Бола тарбияси ва қонун деган мавзуда эзилиб гаплашиб ўтиришди. Гап орасида у Хошимжондан:

— Милиция кўлга тушиб чиққанингиздан кейин ўзингизга қандай ҳулосалар чиқаргансиз? — деб сўраб қолди.

Хошимжон нима дейишини билмай, бирпас чайнади. Кейин жавоб қилди:

— Бу гапга қирқ йилдан ошган. Ҳозир эсимда йўқ қанақа ҳулоса чиқарганим.

— Ҳар ҳолда, — деди илмий ҳодим.

— Ҳар ҳолдами? Ҳар ҳолда ўзимга тегинли ҳулоса чиқарган бўлишим керак. Ўшандан кейин қовун емайдиган бўлиб кетганиман.

— Демак, милициянинг тарбиявий ролини инкор қилмайсиз?

Хошимжоннинг гаши келди, шундоқ бўлса ҳам, ҳа, албатта, деди.

Шу билан гап тамом бўлди. Аммо орадан сал кун ўтиб, уйига бир таклифнома келди. Унда «Хурмати Хошимжон Олимжонов, билим юрти талабалари билан учрашувга келишингизни илтимос қиламиз» дейилганди.

Бунақа жойга, яна манагинақа таклифга йўқ деб бўлармиди. Хошимжон соқолини қиртишлаб, яхши кос-томини кийиб, етиб борди.

Билим юрти клубига одам сифмайдди. Эшикда «Теле-центр» деб ёзилган автобус. Ичкарасида прожекторлар, кинооператорлар...

Хошимжонни минбарга таклиф қилишди. Қараса, тунов кунги илмий ҳодим юқорида ўтирибди. Бунга ҳам Хошимжон хайрон бўлмади, ўтирган бўлса, ўтиргандир-да, деб кўя қолди. Аммо у минбарга чиқиб, гап бошлаганда, хайронликдан оғзи очилиб қолди. Илмий ҳодим берилиб, овозини гоҳ бағанд-тоҳ паст қилиб гапирарди:

— ...Мана, қаршингизда собиқ жиноятчилар, йўлту-сарлар, майда ўғирлар...

Хошимжоннинг кўзи тиниб кетди. Гапнинг давоми-ни эшита олмади. Чунки қулоғи шанғиллаб, боши айланаб кетганди. Илмий ҳодим давом этяпти:

— Аммо бу жиноятчилар бизнинг ёрдамимизда қайта тарбияланган, жамиятимизнинг онгли граждандарига айлانган...

Хошимжон ҳолдан тойди. Қандай қилиб йигин тутганини, қандай қилиб уйига келганини билмайдди.

Орадан уч кун ўтиб, телевизор кўриб ўтирса, бирдан тунов кунги илмий ҳодим чиқиб қолди. У яна ўша гапни қайтарар, учрашувда олинган кинолентани кўйиб, «собиқ ўғирлар»нинг башарасини кўрсатарди.

Хошимжон ер ёрилмади-ю, ерта кириб кетмади. Чунки ёнида икки невараси, келини ўтирибди. Ундан ташқари, неча минглаб шогирдлари шу топда «собиқ ўғри» устозларини кўриб ўтиришгандир...

Шу гапдан бўён орадан саккиз ой ўтди. Ўша илмий ҳодим фан кандидати деган илмий даражага сазовор бўлди.

Бу гаплардан уни кандилат қилган «собик ўғри»нинг хабари йўқ эди.

ХАСРАТ

Маҳалламизда бир кампир бор. Доимо эшитининг олдига шолча солиб, чаккасига райхон тақиб, чой ичиб ўтиради. Ўтган-кетган хотинларнинг кўлига чой тутқазиб, тапта солади. Шу хотинни кўрганимда «Нима бағо, қилдиган иши йўқми, невараларининг йиртиқ-ямонига қараса бўлмайdimи» деб дилимдан ўтказаман.

Бир куни ишдан қайтсам, кампир кўлидаги садарай-хон билан ўзини елпиб ўтирибди. Мени кўриши билан кўлимга шошиб-пишиб бир пиёла чой тутказди. Қари нарса, кўли қайтмасин, деб чойни олдим.

— Болам, сени ёзувчи-мухбир деб эшитаман. Шу ростми? — деди кампир.

— Шундай, она, — дедим кулиб.

— Ох онагинанг айтансин, уйимдан илон чиққан! «Муштум»га ёздингиз гап бор. Бола-чақали одамсан, уч-тўрт сўм ишлаб қол.

Кампиршонинг нима дарди бор экан, деб шолчанинг четига чўнқайдим. Кўчанинг нариги бетида ўтиб кетган кўшчилар менга қараб, негалир илжайиб кўйишди.

— Келинимдан ўтдек куйганман. Ўғилгинамни яхши биласан, кўйдек ювош бола. Келиним яшамасин уни ҳам расво қилди. Болагинамга эга чиқиб, бурнидан ип ўтказиб олди бу доғули. Онаси ёмон хотин. Тети паст. Қудам кўчада эшак аравата тескари миниб, болаларга хуштак бериб, шиша йиғди. Шундай одамларнинг боласи ким бўлади? Машойихлар «қазисан-қартасан, асли наслнинг тортасан» деб, билдиб айтишган экан.

Кампир кўзига ёш олди.

— Ўғилгинамнинг бўйнига миниб олган, бу жувон сўхта. Учта бўйига етган синглиси бор. Қарамайди. Топганини хотинига тикиштиради. Ўғилнинг топганига бир маҳаллани боқса бўлади. Баракаси йўқ. Келиним ўл-

гурнинг ўзи тектилда ишлаб, жарақ-жарақ пул олади. Билмайман, бу гумдон бўлур, пулини қасқа кўяди...

Кампир шу саволни берди-ю, дарров ўзига ўзи жавоб берди:

— Қасқа кўяди. Ўлгурнинг айёрлигини қаранг. Ҳар хил гирдин-гирдиндан посон-посон кўйлак тиктириб, тектилниг ётоқхонасидаги бир ўртоғиникига яшириб юрар экан. Бу ердан исқирт кўйлагини кийиб чиқиб кетиб, у ерда посон бўлиб олар экан. Икки марта кетилган пойладим. Тилла соат ҳам олибди. Кеча атайин ишдан чиқадиган вақтини пойлаб бордим. Этнига тунафша ранг понабархут кўйлак кийиб олибди. Вой, яшамасин, дедим ичимда. Бир тўполон чиқазиб, обрўсини уч пул қилай дедиму, яна шайтонга хай бердим. Ўйда бўйи етган қайинсингиллар бор-а! Ҳеч бўлмаса тул эгачисини андиша қилса бўлмайdimи? Ўзи ўғлим ношуд. Хотинники гах, деганда кўлга кўнадиган қилиб олмادими, бундай эркакдан оғилдаги бузук яхши. Бу ер ютуруни бир «Муштум»га ёзинг. Текширгани келинча, кўйлагини бекитиб кўядиган ўртоғининг уйини кўрсатиб бераман.

Индамай кулоқ солиб ўтираверсам, кампирнинг гапи чўзилиб кетадиганга ўхшади. Ишим зарурлигини баҳона қилиб, ўрнимдан турдим. Кампир орқамдан жавраб қолди:

— Ҳой, «Муштум»да қачон чиқади? Яхшилаб ёз!

Кампирнинг келинини танир эдим. У комбинатнинг кўзга кўринган ип йигирувчиси эди. Газеталарда жуда кўп сурати чиққан, хотин-қизлар қурултойига ҳам делегат бўлган эди. Шундай ишчан, топиш-тутиши яхши бу жувоннинг кампир айтганча ёмон кийиниб юришига ажаблاندим. Наҳотки, қайнаасидан беркитиб кийин-са, наҳотки, кампирнинг гаплари рост бўлса! Бунга гоҳ ишониб, гоҳ ишонмай юрардим, яқинда ишдан қайта туриб, шу келин билан автобусда ёнма-ён ўлтириб қолдим. У сал хомушроқ кўринар эди.

— Ҳа, кўшни, нима бўлди? — дедим унга.

— «Муштум»га ёзмадингизми? «Қатта мухбир» материал берган эканлар-ку. Ҳар куни «Муштум» пойлаб эсимиз кетишти, — деди у пичинг қилиб.

Кампири тушматур «Сени «Муштум»га уриб шарман-да қиламан» деб уни кўрқитмоқчи бўлганга ўхшайди.

— Шу гаплар ростми, ёфондиоров?!

— Ёфон, — деди келин кулиб.

Автобусдан тушиб, кўчамизга бурилдик.

— Кўйлак олсам «қайинсингилларингга нега олмалинг» деб жанжал қилади. Кайси биттасига олай? Эримнинг топганига-ку онаси хўжайин. Тийинини бетона қилмай, қизларига сеп йиғайди. Меникидан ҳам ютади. Невараларига едирмай-ичирмай лозимандата сарфлайди. Рўзгорни мен қиламан. Ўн бир жонмиз, ахир. Эридан ажрашган эгачимнинг тўрт боласи бор. Ўзимнинг уч болам. Икки қайинсингил. Қизлар на рўзғорга қарашади, на бирон жойда ишлашади. Сўлоқмондай бўлиб, эртадан-кечгача сакич чайнаб, тош ойнанинг олтидан кетишмайди. Бирон жойга ишга киритиб қўйи десам, онаси кўнмайди. Эрекалар билан ишласа, шарми ҳаёси қолмасмиш. Уч боламга кийим олаётган бўлсам, эгачимнинг ҳам тўрт боласига олишим керак. Яқинда медаль билан мукофотланган эдим. Тақиб келган куним кампир севинчимни ҳам татитмади. Нега эгачингга ҳам олиб келмадинг, деб жанжал қилса бўладими, бу гапга кулайми, йиғлайми, ахир. Бор-э, деб кетиб қолай дейману, яна шаштимдан тушаман. Эримнинг ҳоли нима кечайди, деб ўйлайман. Ўзи яхши йигиту, онасига лом-мим десмайди-да. Индамай кириб, индамай чиқиб кетади. Ҳама гапни мен эшитаман. Катта қизининг рўзгорини ҳам шу кампир бўзган. Магазинда ишлайдиган топармон-тутармон бир йигитни ичкўёв қилиб, роса соғиб ичди. Ишдан бўшаб қолгандан кейин машаша қилаверди. Охири куёв бир силра кийим билан чиқди кетди. Бу кампирнинг устидан қаёққа дод деб бораман, бирон жойда ишласа бошқа гап эди, ҳеч бўлмаса пенсия олгандай-ку райсобега устидан арз қилардим. Сира-сира мента кун бермайди. Хархунар, ҳар соҳанинг министрлиги бор, бу кампирлар қайси министрликка қарар экан? Ўзинг ишлаб топганингга ўзинг эга бўлмасанг...

Келиннинг ҳам ҳасратидан чанг чиқиб кетди. У билан хайрлашиб, уйга келдим. Ойим тоғорада нимадир кўтариб кирди.

— Сомса ёпган эдим. Томоғимдан ўтмади. Келиним бечора ишдан чарчаб келган, бирга ея қолай деб, атайин иссиғида олиб келдим. Шу пайт қўшни кампирнинг боласи «Муштум» сўраб чиқди.

— Бу кампир мунча «Муштум» сўрайди?

Мен ойимга бўлган воқеани айтиб бердим.

— Бу ишга сен аראлашма. Кампир мазаси йўқ аёл. Толька келинни қийнагани-қийнаган. Маҳалладаги кампирларнинг обрўсини тўкаётган ҳам шу. Ўззукун йўлакка ўтириб олиб, ўтган-кетгани исплетний қилади. Кўрсанг ҳам кўрмасликка солиб кетавер, болам.

Ойимнинг гапига кула-кула ичкарига кириб кетдим. Кулоғимдан келиннинг боғти гапи нари кетмасди. «Бу кампирлар қайси министрликка қарайди, нодонлиги, қодоклиги билан тинч рўзгорни татитмаётган бекорчилар устидан қаргга, кимга шикоят қилса бўлади?»

1959 йил

СЎНГИ НУСХА

Бундан ўн саккиз йил аввал, «ялангоёқ колхозчиларнинг дастидан дод!» деб, ўзини ҳовлидаги ёнгоққа осмоқчи бўлган Мирзакамолиддин ҳали ҳам тирик юрибди.

Ҳозир унинг нағал пошнаги кавуш дастаси билан эшакнинг икки биқинига нуқиб, жазирамада кетаётганини кўрган одам асло таниёлмайди.

Бир вақтлар мана шу адирлар этагига туташиб кетган ерлар, ҳўроз қарнайли икки қават иморат, қўш тегирмон унинг отаси Саиджалолхон эшонга қарашли эди. У вақтларда пирзода Мирзакамолиддин Бухородаги Девонбети мадрасасида таҳсил кўриб, қайтган ва ҳазрати эшоннинг хизматларига бел боғлаб, шу ерларда мурилдари бош бўлиб бўғдой эқтирарди. Жужунча камзулнинг кўкрак чўнтагига олтин занжирли соат солиб, гўдайиб юрадиган

Мирзакамолиддиннинг энди шартти кетиб, партия қопти. Башараси тоқнинг зангидек бўжмайиб, қовоқлари ёнғоқ палласидек бўртиб кетибди.

Мирзакамолиддин куннинг тифида қаякка кетипти? «Юрган дарё, ўтирган бўйра» деган ўй билан йўлга чиққан Мирзакамолиддин учун ҳар қаерда иш топилади. Киш кунлари шаҳар кўчаларида уйма-уй юриб, «кислий молокоти» деб қатқ сотади. Ўтган-кетганларнинг арвоҳига қурьон бағишлайди, мурда ювиб, никоҳ ўқийди, айниқса бўғдойга ўроқ кирдими, мана шундай жазирамада қирга чиқиб, хирмонга лунжини қўяди-ю, қапсан кўтаради.

Мирзакамолиддин Кўшгетирмон қишлоғига кириши билан отасининг муриди Муродлини суриштириди. Унинг, «Илдам қадам» қолхозида самовар қўйишини эшитиб, ўша чойхонага кўнди.

— Муродли қаерда? — деб сўради у самоварчи боладан.

— Мурод ота Шохимардонга кетдилар, — деди йипит унга чой келтириб қўйиб.

Мирзакамолиддин: «Хукумат инсофта кириб, қадамжоларга ҳам руҳсат берибди-да» деб ўйлади.

— Шохимардон пиримининг қабрларини бир зиёрат қилар экан-да. Қўли Куббонга ҳам чиқса керак?

Самоварчи бола елкасини қисиб қўлди.

— Қайси ковакка занг босиб ётган эдингиз, мулла ака. Мурод ота зиёратта эмас, қурортта кетгандар. Сайджадолхон эшонга муридлик қилиб юрганларида ўлкаларини совуққа олдириган экандар. Кувёлари ўша қурортда доктор. Пўтёвка беришган эди, самолётда учиб кетдилар.

Бутун қишлоқ одамлари бир вақтларда пирзодам деб қўллуқ қилган қишга олдириб бир самоварчи «қайси ковакка занг босиб ётган эдингиз» деб айтди. Бундай таъналарни эшитавериб, қадок бўлиб кетган бу одам, юратига қадалган шундай отир тапни ҳам ютиб юборди, тўё маъноли сўз эшитилгандек «жула чиройли тапирдингиз, иним» деб ноилож илжайди.

Ҳамма ишда. Чойхонада одам йўқ. Мирзакамолиддин самоварчи бола билан анча гаплашиб ўтирди.

— Бу томонларда мош қанчадан? Ўзинчи ғалтак ип серобми? Патефон игнасига муҳтож одам бўлса, дарак бериб қўйсиз-да...

— Бизнинг қишлоқда биров дон сотмайди, сотса ҳам оладиган одам топиламайди. Ғалтак ип селъпонинг дўконда сероб, аммо патефон игнаси танқисроқ, янги йил кечаси бутун районни қилириб тополмадик.

Йиллар қишлоқнинг қиёфасини бутунлай ўзгартириб юборибди. У кечгача қўлини орқасига қилиб, қолхоз ерларини айланди. Электростанцияни, янги тегирмонни кўрди. Таъби тирриқ бўлиб, яна чойхонага қайтаётган эди. МТС устахонасидан чиқиб келаётган Маҳкам отага рўбарў келиб қолди.

— Э.. Пирзода, омонмисиз, саломатмисиз, киндик қонингиз тўкилган жойларни шунчалар тарқ эдингизми?

Мирзакамолиддин бўшади. Бирпасда пешанасидан тер чиқиб, икки бўкилганча у билан сўрашди ва қўлини қўзига суртди.

— Сизни соғиниб келдим, отахон. Ҳар нима бўлса ҳам ота, қадрдонимизсиз.

Иккови бир оз жим қолишди. Шу топда уларнинг хаёлида ўтмиш манзараси лип этиб гавдаланиб, яна сўнди. — Жула бинойи иш қилибсиз. Қани бир пиёладан кўк чой ичайлик. Оббо мирзам-ей, оббо пирзодам-эй, шунақа йўқлаб келиб турсангиз, бошимиз кўкка етади. Қишлоғимизни кўрдингизми, дуруст бўптими? Пахтамиз ҳам чакки эмас-а, ҳали бундан ҳам яхши қиламиз.

Маҳкам ота қатта йўл четидаги қатор оқ уйларни кўрсатиб: «Мана бу отбоқаримизнинг уйи, муниси ҳосилотники, хув анови, қизил эшикли уй бизники», — деди.

— Ҳм... Ажаб хушманзара бўпти. Шўро ҳукумати зап фуқаропарвар чиқди, мулла Маҳкам, Николайнинг замонда отамиз шундай қатта таърифли эшон бўлишларига қарамай, биз ҳам эолимнинг дастидан кўп жабру жафоларни кўрганмиз. Инкилоб бўлди-ю, орқамизга офтоб тегди.

Маҳкам ота: «Ҳа, баттол, тўнингни-ку ўзгартирибсан, дилинг асло ўзармайди, ўлганингнинг кунидан тинингнинг оқини кўрсатасан, билиб турибман, ичингда йиғлапсан» деб кўнглидан ўтказди.

Улар чойхонага етишганда Маҳкам отанинг невараси орқадан етиб келди:

— Ота, уйга борармишсиз, овқат пишли.

Улар яна орқага қайтишди. Маҳкам отанинг уйи олдида «Москвич» машинаси турар эди.

— Улуглардан биронтаси келган бўлса мен қирмай кўя қолай, — деди Мирзакамолиддин тисланиб.

— Йўқ, йўқ, ўз машинамиз. Қизимнинг машинаси.

— Ия, Назирахон шофёр бўлганми?

Назира — Маҳкам отанинг қизи. Ота ўша пайтларда фарзанди туравермагач, шу қизни Саиджалолхон эшонга назр қилган, унинг исми ҳам ўша кунларнинг ёдгори — Назира эди. Ислохот бўлиб, эшоннинг Кўшетирымон қишлоғидати ер-суви батрақларга ўтиб кетгач, эшон бир кечада йўқ бўлган, одамларнинг айтишича, Қашқарга қочиб кетётганида ўш доводнида кўчки тагида қолиб ўлган эмиш. Пирзода Мирзакамолиддиннинг Назирага уйланиш нияти пучга чиққач, «дод, ялангоёқ колхозчиларнинг дастидан» деб, ховлидаги ёнгоққа ўзини осмоқчи бўлган эди. Одамлар уни «ана ўзини оседи, мана ўзини оседи» деб пойлаб юришди. Йўқ, бўлмади, Мирзакамолиддинга жон ширинлик қилди.

Маҳкам ота эшικни оча туриб, Камолиддинга қаради:

— Қизим шофёр эмас, звено бошлиғи, машинани ота-бола икковимиз годовой пулта сотиб олдик.

Мирзакамолиддин ёқасини ушлаб, ичкарига кирди.

Қаторасига биридан иккинчисига қирадиган тўрта катта-кичик нақшин уй олдида баҳаво бир шийпон, катта электр лампасининг ёруғида ҳовли четидати намозшом гуллари товланади. Қозикдаги атлас кўйлақда «Олтин юлдуз» ярқирайди. Радиопрёмник концерт бошлаб юборди.

— Уй ҳукуматникими? — деб сўради зинадан чиқаётганларида Мирзакамолиддин.

— Йўқ, ўзимиз курдик, колхоз ҳам ёрдам берди. Куёвини танирсиз-а, ҳозир Тошкентда ўқияпти.

Ичкари уйдан Назира чиқди. Сочига оқ оралаган, бақувват гавдали бу жувон то Мирзакамолиддин ўрнидан кўзгалтунча, илдам юриб келиб, унга кўл узатди.

— Э, оппоқ қизим, саломатмисиз, йўқлаб келмасам бир бенаво ғариб отахоним бор эди, деб хабар ҳам олмайсиз. Кўриб жуда хурсанд бўлдим, бошим кўкка етди, мартабантиз бундан ҳам улуг бўлсин.

Маҳкам ота ўтирган ерида: «Агар Октябр инқилоби бўлмаганда, қизим мана шу ўзини бенаво, ғариб деб атаётган исқиртта оксоч бўлар эди» деб дилидан ўтказди.

Мирзакамолиддин уй жиҳозларини кўриб, ҳайрон қолди. Рангидан қон қочиб, кўзи пирпиради.

Назирахон ўша Саиджалолхон эшонга назр қилинган чоклардан гап бошламоқчи эди, Маҳкам ота ер остидан имлаб «таъна қилма, ўзининг бўладигани бўлиб қолти» дегандай ишора қилди. Гап мавзуи пахта ва ўтган йилги даромад тақсимоги тўғрисида кетди.

— Бу йилги тақсимогдан қанча пул, қанча бугдой олишни чамалаб турибсиз? — деб сўради Мирзакамолиддин.

Маҳкам ота кулди.

— Ҳисоблаганим йўқ. Ундан ташқари, бутлурти даромдини ҳали ҳам колхоз омборидан ташиб олганимиз йўқ.

— Шунақами? — Мирзакамолиддин кўзининг шох соққасини ўйнатиб, бошини сарак-сарак қилди, — Ҳе-ҳа, кўз тегмасин, кўп яхши!

Мирзакамолиддин ҳайқилми, ёки тортиндими, ҳар ҳолда бу мавзуга иккинчи қайтмади.

Улар аллавақтгача гаплашиб ўтиришди. Мирзакамолиддиннинг узок интиҳосиз гапидан шундай мазмун чиқар эди: у отаси Саиджалолхон билан ораси бузилиб, ўша вақтлардаёқ фуқарога кўп ён бостан, отаси шунинг

учун ҳам уни икки марта оқ қилган, у кўп мазлумлар қатори Октябр революциясини кучоқ очиб қаршилаган...

«Ҳа, писмик, — деди Маҳкам ота уни эшиккача куза-тиб чиққанда ўзича пичирлаб, — агар замон ҳали ҳам оқ пошонинг кўлида бўлса, сен ким бўлар эдинг, биз ким бўлар эдик».

Миракамолидин кетди. Унга Маҳкам отанинг таънаси-дан кўра, бу дароҳдан кўли куруқ қайтгани кўпроқ алам қилди.

Дастурхонни йиғиштираётган Назира отасига қаради:

— Нима қилиб бу эзмачурукни судраб юрибсиз, бети курсин!

— Йўқ, унақа дема, икки-уч кунлик умри қопти, майли, бизнинг рўзгоримизни, давлатимизни кўрсин, қол-хозчининг ким эканлигини бир билиб кўйсин...

***

Учинчи звенонинг бошлиғи Назира Маҳкамова партия мажлисидан келатганида кечаяги бўлиб ўтган воқеани парткомга тапириб берди. Партком қошнини чимириб, ўйланиб қолди.

— Звенонизни газетата ёзиш учун бир ёзувчи сизни қидириб юрган эди. Шу воқеани ўша ёзувчига тапириб беринг. Жуда антиқа ҳикоя чиқади, — деди.

Оралдан бир ҳафта ўтиб, газеталда ўша ёзувчининг имзо-си билан «Сўнги нусха» деган ҳикоя босилиб чиқди. Ёзувчиси тушмагур худди Миракамолидиннинг қиш-локқа келиб кетганини ўз кўзи билан кўргандек.

1948 йил

МУСИЧА

Агар Жумавойнинг боласи иккита бўлганда бунчалик куймасмиди. Ўзи одам бўлиб, еб кўриш у ёқда турсин, ялаб кўрматан таомлар билан боққан, бобокалонлари, извош у ёқда турсин, кўкон аравага тушолмай зор қақшаб кетишига қарамай, «Волга»да алғалаб катта қилган, дом

отлихларни раво кўрмай, курортларга юбориб ўйнатган пешанасидати шу битта-ю битта боласини милиция қамаб кўйса бунга қандоқ қилиб чидаш мумкин?!

Жумавойнинг хотини бўлса, ўтирани жой тополмай-ди.

— Пар ёстиқ обдорсам олармикин? Болагинамга мол пушти ёкмасди. У ерда лимон чой беришармикин? Кечаси уйғониб, совуқ чой сўрайдиган олати бор эди. Вой-дод, эли нима бўлади?

Жумавой хотинига қараб мўлтирайди. Хотини икки кўлини белгига тираб, унга зугум қилади:

— Ўтираверасизми? Мундоқ оталарга ўхшаб ҳаракат қилсангизчи!

— Ўйлапман, чорасини ўйлапман. Маҳалладан бир харақтеристика олиш керак, мактабига бориб, комсорг-дан ҳам битта харақтеристика сўраймиз. Йўқ дейшмас.

Жумавой шошиб, кўчага чиқиб кетди. Хайрият, маҳалла комиссиясининг раиси чойхонада домино ўйнаб ўтирган экан. Бўлган гапни шундоқ-шундоқ бўлди, деб тушунтирди.

— Ёмон урган эканми? — деди у Жумавойга қараб.

— Кайфда бўлган гап, шунга айб демаса ҳам бўларди. Қалтак еган одамнинг бурни сал шикаст топибди. Теши-ги бутун, бемалол нафас олса бўлади.

— Униси-чи? — деди маҳалла комиссияси.

— Униси сал мундоқроқ, бир пой қулоғи ярмигача ирилган. Докторлар тикиб беради. Соҳ ўстирса, кўрин-май кетади. Эшитаман деса, битта қулоқ билан ҳам ҳар қанча гапни эшитса бўлади.

Комиссия раиси идорани очиб, харақтеристика ёзиш-га тушди. Жумавой раис ушлаган ручка битта ҳарф ёзса, битта, иккита ҳарф ёзса, иккита, ишқилиб изма-из ўқиб бораверди.

«...Маҳаллада мусича шўхлик қилса қиладики, Жўра-ной шўхлик қилмайди, ҳеч кимнинг деразасини синди-рган, ҳеч қайси тўйда тўпалон қилмаган, маҳаллада ҳам-ми, бола бўлса Жўравойдек бўлсин, деб ниёт қилади...»

Характеристика битди. Комиссия раиси қоғозни Жу-
мавойга узатар экан, маъноли илжайиб қўйди. Жумавой
бунақа илжайишларнинг маънисига етади.

— Эрактой омон-эсон кутулиб чиқса, зиёфат бошида
ўзлари турдилар, — деб уни хотиржам қилди.

Эр-хотин ҳалослаб Жўравой ўқийдиган техникумга
қараб чопишди. Хайрият, комсомол комитетининг сек-
ретари энди идорасига қираман, деб турган экан. Унга
ялинишди, ёлворишди, ҳуллас, эритишди.

— Жон ука, у қилмапти, биз китмиз. У эмас, биз бе-
наво. Шуни бир бағо қилинг. Бир варақ қоғозни биздан
аяманг.

Секретарь ҳали ёш, умрида унга бировнинг иши туш-
маган, хомтина йитит экан, буларнинг ногасидан йиғла-
ворай деди. Икки кўзида жиққа ёш билан қўлга ручкани
олди-ю, яхшилаб характеристика ёзиб берди.

Ташқарига чиқиб, эр-хотин мамнун бир-бирларига
қараб олишди.

— Хотин, энди мундоқ қилсак, сен анаву қулоғи йир-
тилган боланинг уйига бориб, кўз ёши қил, даввосидан
кечмагунча йиғлайвер, кўз ёши тошни ҳам эритади. Мен
анаву бурни фажилтанига борай, ўшаниси оёғини тираб
турибди. Кўнмаса, ўзини бенаво қиламиз.

Эр-хотин икки томонга ажралишди.

Охири шу бўлдики, икки кундан кейин Жўравой
чиқиб келди. Шу кунни кечкурун Жумавой катта зиёфат
қилди.

Зиёфатта келганлар:

1. Одилов Фозил Тўраевич, маҳалла комиссиясининг
раиси, 1913 йилда туғилган.

2. Қобилов Р. Д. Техникум комсорти, 1943 йилда
туғилган.

3. Зиёев Раҳим Исаевич, участкавой, 1933 йилда
туғилган.

4. Ахоров Манноп (паспорти йўқ, туғилган йили но-
маълум, бекор).

Зиёфат жуда қуюқ бўлди, коньякдан беш шиша,
прокдан икки шиша ичилди. Жўравой андак кайф қилиб
қолди.

Жўравойдан калтак етанлар:

(Юқоридати рўйхатга қаралсин)

«Тез ёрдам» машинасида олиб кетилганлар:

(Рўйхатнинг биринчи ва иккинчи рақамларига қарал-
син.)

Жўравойни ўша кунёқ, эрталаб чиқиб келган жо-
ннга обориб қўйишди. Аҳволи яхши. Қон босими қаноат-
ланди. Ўйқуси меъёрида. Иштаҳаси дуруст. Ўзини жуда
яхши сезяпти.

Зиёфат пайтида калтак етанларнинг соғлиғи ҳақида
хўш аниқ маълумотлар олингани йўқ. Чунки рўйхатнинг
биринчи рақамиди исми зикр этилган киши ўзига келма-
пти. Уқол қилиш ва қон қуйиш давом этмоқда.

ИХТИРО

Театр месткомининг мажлиси. Булун коллектив кекса
артист Латиф Ибодовни пенсияга кузатмоқчи.

Бадий раҳбар Мухторов кекса артистнинг хизматла-
рини тўлиб-тошиб тапирди.

— Латиф ака коллективимиз ўртасида жуда катта хур-
матта сазовор бўлган киши. У ҳамisha ижодий изланиш
билан яшади. Спектаклларимизни томошабинларга ман-
дур қилишда Латиф акаимизнинг хизматлари беҳисобдир.
У ўзига берилган ролларни астойдил, сўзсиз ижро этган
энг қобил санъаткордир.

Одатда театр бадий кенгашларида ва умуман маж-
лисларда расмий гаплар кам бўларди. Мажлис худди
бир пиёла чой устида бўлаётган суҳбатдек жуда самимий
ўтарди. Бу гал ҳам худди шунақа бўлаётти. Бадий раҳбар
олдидати стакандан чой ҳўплагунча халқ артисти Мирза-
хон ака гап бошлади:

— Латифхонни жуда яхши таърифладингиз. Айниқса,
сўзсиз роль бажаради деганингиз менга ёқди. Латифхон-

нинг театримизга келганига ўттиз тўрт йил бўлган бўлса, бирон оғиз гапирганини билмайман. Мени тўғри тушу-нинглар. Унинг овозини биронта томошабин эшитма-ган...

Кимдир «йў-е» деб юборди. Мирзахон ака яна га-пирди:

— Ахир, Латифхон ўттиз тўрт йилдан бери массовкада чиқади. У шу ўттиз тўрт йил ичида саксон олти марта дорга осилди. Юз ўн икки марта калласи кесилди. Элдик етти марта оёқ-кўлига кишан урилди, менинг ўзим тах-минан юз элдик марта камчиладим. Шунча кўртиликлар-ни кўриб ҳам Латифхон бирон марта ғиринг, деб овоз чиказмаган. Тўғрими?

Бурчақда бурнининг учигача терлаб ўтирган Латиф-хон Ибодов нима дейишини билмай атрофта қаради.

Мирзахон яна давом этди:

— Буларнинг ҳаммаси тўғри, Некалайнинг турмасида ётди. Бухоро амирининг зиндонидида оёғига кунда урилиб ётди. Хива хони калласини кестирди. Кўкон хони дорга осди. Шундай қилиб, хурматли Латиф акамиз ўттиз тўрт йилдан бери дордан олинди, дорга осилиб, зиндондан олинди, турмага ташланди. Ахир менинг ўзим уни қирқ етти марта кўрагидан отиб ташлаганман.

Мирзахоннинг гапи чўзилиб кетди шекилли, бадий раҳбар стаканни қалам билан урди.

— Ҳозир, ҳозир, гапимни ҳозир тамом қиламан. Ил-тимосим шуки, дўстимиз Латифхонни пенсияга чиқа-ришни бирон ойда тўхтатиб турсак.

— Нечун? — деди бадий раҳбар энсаси қотгандек.

— Сабаби шуки, Латифхон ўттиз тўрт йилдан бери те-атримиз саҳнасида ўйнаб, бирон оғиз гапирмади. Унга ҳамма вақт ўладиган, аммо ғиринг деб оғиз очмайдиган роль бердик. Пенсияга чиқиш олдидан биронта каттарок роль берайлик. Овозини томошабин эшитсин, ўзи ҳам ўйнаган шу ролни эслаб юрсин. Мен бадий совет аъзоси сифатида унга каттарок роль берилишини талаб қиламан.

Директор билан бадий раҳбар, тўғриси айтганда, ўттиз тўрт йилдан бери биронта ролни қойил қилмаган Латифхондан қутулишмоқчи эди. Аммо Мирзахон улар-нинг бу ниятларини барбод қилиб қўйди.

Мирзахон театрининг энг истеъдодли артисти, у лауре-ат, у халқ артисти, у орденли. Унинг гапини қайтариш на директорнинг, на бадий раҳбарнинг қўлидан келарди.

Мажлис Латиф Ибодовни пенсияга кузатиш масала-сини келаси мажлисга қолдириб, унга қанақа роль бери-лишини бадий советда кўрадиган бўлди.

Ўттиз тўрт йилдан бери саҳнада замбил кўтариш, хонларни елпиш, ўлиш, отилиш, осилишдан бошқа иш қилмаган Латиф Ибодовга «Бой ила хизматчи»даги Со-лихбой ролини ўйнаш топширилди.

Оббо Латифхон тушмагузе, қуйиб қўйгандек бойнинг ўзи бўлди қўйди. Ҳар сўзда чапак, ҳар пардада одамлар ўринларидан туриб кетиб, парда ётгани қўйишмайди.

Пенсия ҳам келган жойида тўхтади-қўйди. Латиф Ибодов шунча йилдан бери дорга «осилиб», «отилиб», «сўйилиб» юрган бўлса, артистлигининг ўттиз бешинчи йилида ўзи одам «ўлдиралдиган», дорга «осалдиган», «чо-пиб ташлайдиган», «отиб ташлайдиган» бўлди.

Бу, албатта ролда.

Саҳнанинг пастида бунақа ишларни қиладиганнинг боши ўнта!

НОМИ ЙЎҚ ТҶҲ

Асадулло Махсумнинг ўртанча ўғли Сайфулло кеча қамоқдан келди.

Ишдан келсам кўча муютилишида беш-олти кўшним тўтланишиб туришпшти.

— Каёқда юрибсиз, кўшни, дарров у-буларнингизни ташлаб чиқинг. Махсум акадан кўнгли сўраб қўямиз.

Хайрон бўлдим, нима деб кўнгли сўраймиз? Ўғли ар-мидан, ё бирон хайрли жойдан келмаган бўлса, нимаси-ни сўраймиз?

— 9, бўлинг, бирров кирамизу чиқамиз. Маҳаллачилик, эшдан қолиб бўлмайди. Кирдик.

Ховлидаги сўриларга жой қилинган. Ичари уйда қариялар. Айвонда Махсумнинг ёр-биродарлари. Битта сўри бўш. Назаримда артистлар ҳам айтилган бўлиши керак.

Олдида шолча тутилган бурчакдан Иса ошпазининг боши кўринди. Беҳи шохита янгигина бўғизланган кўй орқа оёғидан осиб кўйилибди. Махсумнинг қамоқдан келган ўғли бошига янги сурма ранг дўппи кийиб, келган-кетганларга кўл қовуштириб юрипти.

Буни қаранг-а, тўрт йил ҳам кўз очиб юмгунча ўтиб кетибди. Махсумнинг шу ўғли истироҳат боғида маст бўлиб, бир шофёр болани пичоқлаб кўйган эди. Махсум у ёққа югуриб, бу ёққа югуриб, пичоқ еган боланинг танишини топти, ота-онасига одам юбортирди. Хуллас, бола-си тирик қолганидан шўқур қилган ота, давво қилмайсан, деб ўлигига қасам ичирди. Барибир даввотар кечса ҳам ҳукумат кечмас экан. Сайфулло тўрт йилга кесилди. Мана, шу тўрт йил бир пиёла чой ичгунча ўлди-кетди.

Тинмай одам келиб турипти. Куюк-суюк овкатлар тортиляпти.

Дастурхонга шиша оралаб қолди. Концертини тутатиб, кеч бўлса ҳам артистлар етиб келишди. Кексалар ўтиртган жойда стол талидан пиёла узатилга бошланди. Ёшлар жирингллатиб «жабрдийда», «чакувдан қамалган» боланинг саломатлигига ича бошладилар.

Ашула авжга чиқди. Унча-мунча кайф қилганларнинг овози кўтарилга бошладди. «Чакувдан қамалиб келган» боланинг ўзи ўйинга тушди.

Кейинги пайтларда тўйми, азами, барибир нутқ сўзлайдиган одамлар пайдо бўлиб қолган. Бу йилнинг ҳам шундай бўлди.

Соҳ ўстирган бир йилит рюмка кўтариб, ўртага тушди. Хайрон бўлдим, у нима дейиши мумкин? Тўй бўлса, куёв билан келинни табрикларди, именина бўлса тўй эгасини туғилган кунни билан табрикларди. Чақалоқ тўйи бўлса,

унга умр тиларди. Бировни пичоқлаб, қамалиб келганнинг йиғинида нима дейиши мумкин?

— Ҳурматли биродарлар, мана шу табаррук уйнинг табаррук дастурхони устида ўтирибмиз. Ўзингизга маълум, Тошкентда кучли элгизил бўлди. Бизнинг бозоркомимизга қарашли тоҷалар ҳам анча шикастланди. Шу билан демокриманки, азиз биродаримиз Махсум аканинг зурриёти бўлмиш Сайфулло бозоркомнинг вайрон бўлган тоҷаларини тиклашга ўз ҳисасини кўшади, деб умид қиламиз. Шу қалаҳни Сайфуллонинг саломатлигига кўтаришларингизни сўраб қолам.

Ичадиганлар жаранг-журунг қилиб уриштирди. Ичилди. Ҳар қайси тўда Сайфуллони ёнига чақириб, алоҳида-алоҳида қадаҳ тутишди. Сайфулло тушматур соғинган экан, йўқ дейиш эсидан чиқиб, узатгани олиб ютаверди. То ош тортилгунча Сайфулло қамоққа кетишдан олдинги ҳолига келди кўйди.

— Вей, вей, қамоққа йилитнинг гули тушади. Иш билган одам ҳар ерда ҳам нонини топиб кетаверди. Исталокойга завиллиш бўлдим. Ҳа, ўшатлаям тортиб турдик. Ҳа, дўст!

У довдираб, алжираб ҳовлида чарх уриб юрарди. Бирдан маҳалла комитетининг раисига кўзи тушиб қолди. Тепасига келиб, икки кўлини биқинига тираб туриб олди. Хабарим бор, милиция идораси Сайфуллонинг ахлоқи тўғрисида характеристика сўраганда, у тўғрисида ёзиб берган эди. Сайфуллонинг эсидан чиқмаган экан.

— Вей, кўлингдан ҳемири келмади-ку.

Маҳалла йилитлари Сайфуллонинг тирсагидан олиб, эшикка опчиқиб кетишди. Биз кўшнilar ҳам секин ўринимиздан турдик. Чикиб келастганимизда Сайфуллони йўқлаб келган, ўзига ўхшаган ошналари гап маъқуллади:

— Вей, мен, мен исталокойда завиллиш...

Мана, шу воқеага ҳам бир ойдан олди. Сайфулоси тушматур «шўх» бола эмасми, ёзлик кинонинг ёнида бир жувонга эрининг олдида тегиштипти. Тўртта одам пувоҳ бўлиб, ўша заҳотиёқ милицияга олиб кетиштипти.

Шунда унинг таплари эсимга тушиб, ҳам ачиниш, ҳам истеҳзо билан дедим:

— Янги фармон чиққан, энди иставайотган заводиш бўлмайдиган қилиб олиб кетишли. Эсонлик бўлса, яна беш йилдан кейин учрашамиз-да!

МЕНИНГ ДЎСТИМ БАБАЕВ!

Неъмат Бобоев билан бир ҳовлида турамыз. У ёшликдан тепкилашиб катта бўлган оғайним бўлади. Чилонзордан уй олганимизда ҳам икковимиз бир жойга тушиб қолганмиз. У учинчи қаватда, мен иккинчи қаватдаман. Кечқурунлари ҳовлида домино ўйнаймиз. Термосда чой дамлаб тушиб, роса чойхўрлик қиламиз. Неъмат курматур жуда одамжон нараса. Ҳар тапига макол, матал қўшиб гапирарди. У шундоқ меҳрибон, шундоқ меҳрибон...

Мана, шу энг яқин оғайним бир кун пастга пижама кийиб, бир кўлида термос, бир кўлида пиёла билан тушди. — Қалай, ишлар жойилдами? — дедим курсидан унга жой кўрсатиб.

— Аслида юзтадан отиб ташласак ҳам бўладиган. Унинг тапига тушунолмай ҳайрон бўлиб турган эдим, ўзи ёрига қолди.

— Сабаби шуки, бутун министрликдан буйруқ олдим. Яъни, сизларнинг заводларингга директор бўлдим.

Ҳақиқатан ҳам бунанга янгилик учун юзта эмас, икки юзтадан отсак ҳам бемалол бўлаверарди. Аммо биз бунақа қилмадик. Мен дўстимни астойдил табрикладим. Тўғриси, илгариги директоримиз сал кўполдўзроқ эди. Мен неча йилдан бери заводда инженер бўлсам, унга биронта таклифимни ўтказолган эмасман. Бу тўғрида Неъматга кўп гапирганман. Неъмат бу гапларни эшитганда куйиб-ёниб кетарди. Директоримизни бюрократ, лақама, принчиши йўқ, кўпол ва яна алланималар деб сўқарди. Унинг директор бўлиб келишига сўйинганимнинг сабаби ҳам шу-да! Ҳар қалай у тушунган одам. Иختиरोимдан хабардор. Чертёжмининг кўп жойларини ўзи билан

маслаҳатлашганман. У доимо: «Агар шу ихтиро амалга ошса, завод йилига камида икки юз минг иқтисод қиларди» деб мени ишонтитарди. Мана, Неъматнинг ўзи директор. Ура!..

Эрталаб ишта вақтли кетиб қолган экан. Кўшнларнинг айтишига қараганда, у ҳаво ранг «Волга»да кетибди. Ҳай, мен ҳам заводга етиб келдим.

Смена охиридашиб қолган эди. Телефонда секретарь қиз мени директор чақиётганини айтиб қолди. Бордим. Ўшкни очиб киришим билан Неъмат башарамга қараб: — Сизда маданият деган нараса борми? — деб қолса бўладими.

Ҳайрон бўлиб, эшик билан унинг столи оралигида тўхтаб қолдим.

— Секретардан, кирсам мумкинми, деб сўраш керак.

— Жинни бўлдингми, Неъмат?

— Мен сизга Неъмат эмасман, ўртоқ Бабаев бўлман, ўртоқ Хажжайип.

Муз-муз бўлиб кетдим. Индамай чиқиб кетдим-да, қабулхонадаги диванга ҳасрат-надомат билан ўтирдим. Бир маҳал устига чарм қолпанган эшик тепасидаги кўнғирок жиринглади. Секретарь қиз сочларини тўғрилаб, ичкарига кириб кетди. У қайтиб чиқди-да, менга, киринг, деди. Кирдим.

Боя дурустроқ қарамаган эканман, илгариги директоримизда учта телефон бўлгучи эди. Энди бешта бўлиб қолди. Столдаги қизил мовут дастурхон эди, энди пўшти баҳмал ёпилган. Неъмат бурчақдаги пўлат сандикдан ниманидир олаётган экан, менга қарамай, қалласини бир томонга сал ташлаб, туфлисини бирчиллашиб жойига келиб ўтирди.

Индамалим. Ўзи стол ойнасини бир оз чертиб ўтириб тап бошлади.

— Ўртоқ Хажжайип, сизни чақиртиришимнинг сабаби шуки, биз сиз билан бевосята завод хўжалигига жавобгар кишилармиз. Ишлаб чиқаришни минимумдан максимумга кўтаришда командирлик қилишимиз лозим.

Э, аттанг, дедим ичимда. Ҳар гапга мақол, матал кўшиб гапиралитган, бир оғиз гапи билан одамнинг ичига кириб кетадиган бола тамом бўпти-ку!

— Мента қара, кўй бу олифта гапларни. Тўппа-тўғри одамга ўхшаб гапир.

Неъматнинг кўзлари дум-думалоқ бўлиб кетди. Афтидан, у раҳбар ходим, албатта жиддий гапириши шарт, кулиш, ҳазил қилиш раҳбарлар обрўсини тўқади, деб ўйласа керак, кўрқиб кетди. Яна ўзим гап бошладим.

— Албатта менинг чертёжим масдасида чақирган бўлсанг керак. Шунинг энди амалга оширсак бўлар-а?

Неъмат ранглари оқариб, анграйиб турарди. Гапим тамом бўлиши билан бошини сарак-сарак қилди.

— Бу ердатилар ҳам, эски директор ҳам икковимизнинг ўртоқ эканлигимизни яхши билишди. Агар лойиҳангни амалга оширадиган бўлсам, албатта ўз ўртоғини қўллагитти, дейишди. Умуман, бу лойиҳа бизга тўғри келмайди.

— Ҳўш, нега тўғри келмас экан?

— Биринчидан, бу дасттоҳни ясаш учун бир неча одам овора бўлади. Қуюв цехи ҳам, йиғув цехи ҳам планни бажаролмай судралаётган экан, унинг устига пландан ташқари хонаки қилиб сенинг дасттоҳингни юқласак уларга жавр бўлади.

— Беш-олти кун жавр бўлгани билан бу ёғига коллективимизнинг кўлидан оғир ишни олади-ку.

— У кейинги гап. Нақди керак бизга. Бор дасттоҳларимиз бинойидек кунимизга яраб туришти.

Шундай тутаклиб кетдимки, ўрнидан туриб қолганимни ўзим билмайдим.

— Ҳой, мента қара. Ўзинг эмасмидинг, шу дасттоҳ битса, завод йилига икки юз минг иктивисод қилади, деган. Ўзинг эмасмидинг, эски директорни бюрократ, ландовур, принципи йўқ, лақма деган...

Неъмат кўзларини икки томонга ёздди.

— Ташқаридан қараганда ҳаммамиз ҳам шунақа деймиз. Жавобгарлик бўйнимизга тушганда ўйлаб қоламиз.

— Ўз оғайнисининг ишини амалга оширишди, дейишларидан кўрқаман, дейсан. Нима, шахсий ишимга қарашангми? Ҳамма ҳам ошна бўлса, бутун коллектив бир оғайни бўлса, қандоқ яхши.

Неъмат ўрнидан туриб кетди.

— Бас қилинг, ўртоқ Ҳажжайип, гап тамом!

— Ҳўп, кечирасиз, ўртоқ Бабаев, — дедим. Чикиб кетдим.

Кечкурун Неъмат яна термос кўтариб тушди. Мен унинг олдига бориб, мумкинми, ўтирсам, ўртоқ Бабаев, дедим.

— Отимни айтсанг ўласанми? Ўтиравер, — деди.

— Ахир, боя, заводда, кабинетингда...

Неъмат илжайди.

— У завод, бу кўча, уй. Ҳўш, соғлигинг яхшими, гап-ти тарвуз олиб келдим, холодильникка тиқиб қўйибман, хозир чиқиб қотирамиз.

Ё тавба. Шу ёшта кириб, бир умр бирга бўлган оғайнимнинг қанақалигини билмаган эканман. Шунча вақтдан бери одамнинг жонидек бўлган йигит орқаси стулга тегди-ю, бошқача бўлди қўйди-я.

Шу кеча роса домино ўйнадик, мен уни ютавериб, тўрт марта стол тагидан эмаклатиб ўтказдим. Пешанасига эчкининг суратини ёпиштирдим. Ҳамма ўйинларимиз самимий, беғараз ўтди. Аммо...

Аммо эртасига ишта борганимда у яна бошқача бўлиб қолибди. Нукул ўртоқ Ҳажжайип дейди. Отини айтсам, чирсиллаб, ўртоқ Бабаев дегин деб кўрсатма берали.

ОЛҚИНДИ

Кўзойнагининг бир пойи дарз кетган бу одамни илгарилари ҳам бир-икки кўрганман. У, доимо НЭП дарида қолган кўш куфли портфель қўлтиқлаб юрарди. Башараси назаримда муҳри ўчиб кетган совунга ўхшарди. Уни кўпинча редакция коридорларида, почта кутиларининг ёнида кўрадим. Ўзи ким, нима тирикчилик

қилади, унисига эътибор қилмаган эканман. Мана, бутун икковимиз бақам келиб турибмиз. Гап бундоқ бўлган эди: Қадрдон бир ошнам фарзанд кўрди. Эр-хотин ёш отани табриклатгани бордик. У билан туғруқхонадаги чаклоқнинг саломатлигига жиндак ичиб юбордик. Бундай пайтларда ичиш, умуман, гуноҳ саналмаса керак, деб ўйлайман. Хуллас, табиатим равшан, ширакайфига бўлиб, уйга қайтсам, эшитим олдида ўша олқинди башара одам мени кутиб турибди.

Одатда кайфи бор одам бировга бошдан-оёқ бир йўла қараслмайди. Бўлиб-бўлиб қарайди. Аввал туянинг тиззасидек едирилиб, тақир бўлиб кетган пешанасини, кейин тарвузани бутун ютгандек думалоқ қоринини, ана ундан кейин ҳар хил сиёҳ узун-узун томиб беқасамга ўхшаб кетган шимини кўрдим. Димоғимга бирдан гуп этиб моғор ҳиди урилгандек бўлди.

Докторхона деворларида одамнинг совундан ясалган башараси, қўли, қўлоғи ва бурнининг нухсаси илиғлик бўларди. Бу одамнинг ҳамма ёғи бир варакайига ўша докторхонанинг деворига ўхшаб кетди.

— Ука, — деди олқинди, — зарур бир иш билан келган эдим.

Уйга тақлиф қилдим. Кирдик. У лойга ботган туфлисини остонадаги латтага суртмай, тўппа-тўғри тиламини босиб кириб келаверди. Индаёлмадим. Ўтирди. Маҳсига ўхшаб кетган портфелидан бешта тухум олиб, стол устига қўйди.

— Куруқ келишга кўнглим бўлмади. Болгаларингизга насҳиба. Товуқ ўзимизники.

У тилини танглайига босиброқ гапирар экан, «с» деганда «сх» га ўхшашроқ товуш чиқарди.

Боя меҳмонга кетаётиб, шошилиб стол устини йиғиштирмаган эканмиз. Меҳмон латан четиллати қошиқни олиб, ўйнаб ўтирди. Қошиқнинг орқаси билан илгини қашиди. Жуда ғашим келди. Бир нима дёсмай, диққатим ошиб кетипти. У қошиқ билан латан ўртасига уйиб қўйилган шовлани атрофта ётқизиб, латаннинг тулини очди-ю, тикилиб туриб қолди.

Бир чеккаси чарчаганлигим, бир чеккаси кайф, кўзимни уйку босиб келипти. Кафтимнинг орқаси билан оғзимни тўсиб, тинмай эснаб турибман. Охири у кир даст-рўмолига бурнини шилқиллатиб қоқиб, мақсадга ўтди:

— Ука, газетата мақола ёзсангиз. Уч-тўрт сўм ишлаб олсангиз. Материал жуда пишиқ.

У ўзи ишлайдиган илоранинг бошлиғидан нолиб кетди. Уни порахўр, бюрократ, ёмон одам, жудаям ёмон одам, деди.

— Аниқ фактлар борми? — дедим.

— Бор, — деди у тангтана билан, — газетата ёзаверинг, мақола юзасҳидан текшириш ўтказилганда ҳаммаси очилади. Бу иккинчи масҳала. Тўйларга борсҳа ҳаммадан олдин масҳут бўлиб олади. Буфетчидан пора олганини ўз кўзим билан кўрганман. Сҳиз ёзаверинг...

Унга бировни айбонлаш учун бу гаплар асос бўлгумаслигини, бункача материални, умуман газеталар босмаслигини уяво тошултираманки, қани тушунса.

— Ҳозир кайфингиз бор экан, кейинроқ гаплашамиз, бўлмасҳа.

— Кейин гаплашишнинг ҳожати йўқ, — дедим, — ўзингиз фактларни аниқ қилиб, редакцияга олиб боринг. Ўша ерда гаплашамиз..

Кейинги гапим малол келди шекилли, у қўлини силтаб ўрнидан турди.

— Меҳнаткашларнинг шикояти шунақа қолиб кетаварар экан-да! Хўп, майли, гаплашадиган жойда гаплашиб кўрамиз. Сҳизларни ҳам текширадиганлар бордир. Биз бечоралар арзимизни кимга айтамиз? Азбаройи ҳукуматимизга ёрдам бўлсҳин, ҳукумат илораларида ноқобил одамлар ўтирмасҳин деб атайин арз қилгани келсҳам, сҳиз эсҳнаб ўтирибсҳиз-а! Майли, гаплашиб қўямиз. Кечга қарда бўлганингизни, бутун қарда ичганингизни биламиз.

Олқинди зарда билан ўрнидан туриб, портфелини бўклиб, жавраганича чиқиб кетди. У кетди-ю, уйда алдиқандай моғор ҳиди билан бешта палағда тухум қолди.

Орадан беш-олти кун ўтди. Уни икки марта кўрдим. Автобусда кета туриб, деразадан унинг почта қутисига конверт ташлаётганига кўзим тушиб қолган эди. Ўтган кунни уни яна редакциямизда ишлайдиган фелъетончи йигитнинг орқасидан эрташиб кетаётганини кўрган эдим. Бугун ишга келсам, редактор йўқатган экан. Кирдик. Редактор столдан бош кўтармаёқ гапира кетди:

— Ўн тўртинчи январда қарда ичган эдингиз?

Нима дейишимни билмай, ҳайрон бўлиб қолдим. Ўйлаб-ўйлаб топдим. Ошнамнинг фарзанд кўриши саломатлигига ичган бир рюмка вино эсимга тушди. Эсимга тушди-ю, вино эмас, захар ичгандек бўлдим.

— Мана, — деди редактор, майда қилиб ёзилган олти варақ қогозни кўлимга тутқазар экан. — Ўқинг!

Ўқишга тушиб кетдим. Хатда менинг пианисталигим, кўчаларда маст бўлиб гандираклаб юришим, бир ичганда икки шишани кўрдим демай шимиришим, арз қилиб келганлардан пора олишим, мисол учун М. фамилияли бир меҳнатқашдан бешта туҳум олганлигим ёзилган эди. Хат охирида... «Бунақа порахўр, пианисталарга совет матбуоти дартоҳидан жой берилмасин!» деб талаб қилинган эди. Хатта аниқ имзо қўйилмаган. Фақат, маҳалла меҳнатқашлари, деб бир хил сиёҳда бир одамнинг қўли билан ўн олти хил имзо чекилган эди.

Хатни ўқиб туриб, олқиндини эсладим.

Редактор бўлган воқеани гапириб берди:

— Бу ифвогар отнинг қашқасидек маълум нарса. Идораларга ёзган шикоятлари ёлгон чиққанидан, ифвогарлиги, туҳматчилиги очилиб қолганидан ўзи редакцияларга, идораларга бормай, ходимларимизнинг йўлини тўсиб, уйига бориб, отзаки муҳбирлик қилиб юрибди. Эҳтиёт бўлинглар, ифвогар бамисоли қалтакесак бўлади. Аллақайси ковакдан чулдираб овози чиқади-ю, ўзи кўринмайди. Эзгилаб ташлайман десанг, дарров ковакка кириб кетади. Шу кириб кетганча кечалари ҳам чулдираб ухлатмайди. Ифвогарни йўлга ҳам солиб бўлмайди. Бу жиҳатдан у кўнғизга ўхшайди. Кўнғиз тўнкарилиб қолиб ўнгланол-

май, ғўнғилдай беради. Ўнглаб қўй, деб қўл узатсангиз, кўлнингизни саситиб юборади.

Қаллам тувиллаб, кўзимга докторхона деворидаги со-нундан ясалган маразнинг башараси ва ахлат челагида ётган бешта палағда туҳум кўриниб кетди.

1962 йил

ПОРАХЎРНИНГ ЎЛИМИ

Магазин мудири Ҳомидхўжа туш кўрса, тушида ўлиб қолган эмиш.

Қабрга мункарнакр кириши билан у бошини кўтариб, ҳайрон қолди. Кўлида проводникларнинг фонари-ни ушлаб турган бу одам қиёфасидаги нусха район савдо бўлимнинг инспектори Каримовга ўхшаб кетар эди. Каримов билан Ҳомидхўжанинг ораси бузуқ эди. Чунки Ҳомидхўжа «Рубин» телевизорита нарх қўйиб сотаётганида шу Каримов ушлаб олган ва ишини судга берганди. Ҳомидхўжа гулдираб ўрнидан турмоқчи бўлди.

— Ўртоқ Каримов!

Каримов — мункарнакр турзисини кўтарди.

— Кўзингни оч, Ҳомидхўжа, сен ўлгансан. Нима туноҳ қилгансан, шунга айт?

— Ҳеч туноҳ қилмаганман.

— Ёлгон гапирма. Пора олгансан, пора бергансан, эсингдами?

Каримов — мункарнакр авторучкаси билан обшй дафтарга «дўзахга тушсин» деб ёзиб қўйди. Шу пайт иккита фаришта унинг икки кўлтигидан кўтариб олиб кетди. Фаришталарнинг бири худди унинг ишини судга оширган терговчига ўхшарди.

Ҳомидхўжа дўзахда ўзидан олдин ўлиб кетган, умрини пора олиб ўтказган ўртоқларидан биронтасини ҳам тополмади. Ўзидан ўзи «фақат мен пора олибманми, адолат борми, йўқми» деб диққат бўлар эди. Шундай қилиб, Ҳомидхўжа тоҳ қил кўприкнинг ярмидан қайтиб, тоҳ ўтда қуйиб юраркан, бир нарса эсимга келиб қолди. Жаннатта

ўтиб кетишнинг иложи йўқмикин? У шундай ҳаёл билан каттакон оловли дарвоза олдида маҳорка чекиб, курт со-тиб ўтирган қоровул чолнинг олдида борганини билмай қолди.

— Ҳа, бўтам, нима гуноҳ қилган эдинг? — деди чол.

— Пора еб кўйгандим.

Чол маҳорканинг аччиғидан тез-тез йўталар, папирос тополмаётганидидан шикоят қилар эди. Ҳомидхўжа дар-ров ёнидан бир пачка «Қазбек» чиқариб, чолга узатди.

— Ўзи, асли жаннатбоп бола экансану, дўзахга ян-лиш тушиб қопсан-да. Жаннатга кирғизиб юборардимку, жиндек харажати бор-да.

Ҳомидхўжа шу топда бу чолга танасида тирик вақти-дан ортиб қолган жонининг юқини ҳам сувга чайқаёб бе-ришга рози эди.

— Ота, бир нима берай десам, ҳеч балойим йўқ.

— Ҳу, жағингда йилтираб турган иккита тилда тишнинг бор экан-ку?!

Ҳомидхўжа кўлини оёзига тикиб, тишларини шартта суғуриб олиб, биров кўрмасин учун кафтини чангаллаб туриб, чолга узатди.

— Кўрқма, бўтам. Порахўрлик ёруғ дунёда айб, бу дунёда айб ҳисобланмайди. Қани ўтавер, жаннат ўзинг-ники!

Ҳомидхўжа жаннатга кирди-ю, оёзи очилиб қолди. Бир одам беш панжасини ёзиб, жаннатнинг ўртасида ўзидан-ўзи алжиб юради. Ҳомидхўжа жаннатнинг само-варчасидан сўради.

— Бу одам нега кўлини кўтариб, панжасини ёзиб юрибди?

— Э, сўрама. Бу одам поранинг орқасидан олтига участка солган, еттинчисини қураётганда тунукасоз би-дан уришиб, томдан йиқилиб, ўлган. Ҳамама вақт: «Ет-тига участка қурдим, барибир ёруғ дунёдан кўлим очик кетди», деб жавраб юради.

Ҳомидхўжа жаннатда қанча юрганини билмади. Бу ерда порахўрларнинг иши йирик экан. Ҳомидхўжа тирик

нақтида ҳали ўлмаган Мирвали деган бир муовини бўл-гувчи эди. Ўша муовини Мирвали жаннатнинг бозорида тилам сотиб ўтирибди.

— Хой, бола, қачон ўлдинг?

Мирвали кўл силтади.

— Сиз тирик вақтингизда ҳам шу томонларга эллаб, келиб-кешиб турардим.

Ҳомидхўжа Мирвалининг уйдабурро бола эканини яхши биларди. Райторнинг мулдирита порани ўзи олиб борилидан кўрқиб, шу муовини орқали бериб турарди.

— Хой, ука, ёруғ дунёда пора масаласи қалай?

— Порадан гапирманг. Пора берган ҳам, олган ҳам қия бўлиб кетяпти.

Ҳомидхўжа шу пайтгача бир амаллаб тирилсаму, яна битта яхлитроқ пора олиб ўлсам, армоним йўқ эди, деб юрган эди. У Мирвали билан таплагандан кейин пора олмайдиган, пора бермайдиган оламда яшашнинг қизиги қолмаганини билиб, тақдирга тан берди.

Кечани Одам-Атони жаннатдан бенасиб қилган бў-лонзорда, кундүзни уни шарманда қилган анжирзорда ўт-казишга қарор қилди.

Ҳассасини илгита тираган бир чол ариқ бўйида ўти-риб ўзидан ўзи гўлдуради.

— Бу порахўрлар жаннатни ҳам расво қилди. Анжир-нинг сояси шуларники, фаришталарга ҳам унча-мунча бермасанг, дўзахга отади.

— Обобо! — деди Ҳомидхўжа, — эпласанг жаннатга туш-да, иввогар!

— Э, ҳа, — деди чол Ҳомидхўжани ҳассаси билан тур-тиб, — сенлар келиб, жаннат дўзах бўлди, қадамларинг етган жой нақа дўзахнинг ўзи бўлади. Бор-э, жаннат сен-ларга бўлсин, ўша дўзахга мен туша қолай.

Чол Ҳомидхўжани савалаб кетди. У қочаман деса, оёғи юрмайди, долдайман деса, овози чиқмайди. Ҳомид-хўжа бўғилиб, хириллаб кўзини очди. Тепасида муовини Мирвали унинг бошини ушлаб турарди.

— Хўжайин, сизга нима бўлди?

— Қачон тирилдинг? — деди Ҳомидхўжа унга тикилиб.

— Ўлмай туриб тириламани, хўжайин?

Дўконни ревизия босди, Каримов ревизия қилармиш. Ҳомидхўжанинг кўзига мункарнакр кўринди. Ундан кейин хира парда орқасида фариштага ўхшатан терговчи пайдо бўлди.

Ҳомидхўжа энди ўзининг ўлик-тирикчилигини аниқ билмасди...

1960 йил

ИҚРОР

Раҳмонали кўнгли пошшо бўлиб келарди. Бутун ҳам хотинини доғда қолдириб, ўша жойга борди. Маишат кечатидан ҳам зўр бўлди. Бутун хотинига нима баҳона қилса экан? У уйга яқинлашган сари, баҳона топишга шошарди. Шунга ҳам баҳонами? Кечати мажлиснинг давомы бўлди, деб кўя қолади-да!

Такси уларнинг эшити олдига келиб тўхташи билан орқама-орқа яна бир такси келди. Ундан рўмолта ўраган бир аёл тушди. Раҳмоналининг юрати орқасига тортиб кетди. Бу унинг хотини Зарофат эди. Обобо, пойлаб борганга ўхшайди. Билган, қардалигини, кимнинг уйидалигини билган. Иккала такси ҳам қоронгу кўчани ёритиб орқага қайтишди. Раҳмонали юрати бетламай, бўшашиб сўради:

— Зарофатмисан?

Зарофат жавоб ўрнига хўнграб йиллаб юборди.

Раҳмоналининг баланига титроқ кирди. Оёғи қалтиради. Энди нима қилсайкин? Тонсинми? Кўзини бақрай-тириб туриб-а?

Зарофат пиқ-пиқ йиллаганича унинг ёнидан ўтиб, эшикка қалит солиб очди. Эр-хотин олдинма-кетин ҳовлига киришди. Раҳмоналининг қалласи мокилдай ишларди-ю, бефойда эди. Нима десайкин? Тониб бўлмайдди. Бошқа баҳонанинг илжи йўқ. Ҳаммасини кўрган. Бил-

ган. Қиёмат қилди. Ҳар ҳолда ҳовлида гап бошласа, тўполон бўлиб кўни-кўшиллар эшитиши мумкин. Нима бўлса ҳам уйга кириб гаплашиш керак. Унинг кўнглини олиш керак. Хотинларни яхши гап билан йўлга солса бўлади. Қани, бир уриниб кўрсин.

Раҳмонали шу ўйлар билан ичкарига кирди. Хотини столга бошини кўйиб, ҳамон пиқиллаб йилларди.

Бу ахволда уни ҳеч нарсасга қўндириб бўлмайди, деб дилидан ўтказди Раҳмонали. Тўғриси айтиб, тавба қилиш керак. Бундан бошқа йўл йўқ! Раҳмонали журъатсизлик билан хотинининг тепасига келди.

— Хотин, нима десамикин? Нима бўлганини ўзинг биллиб турибсан. Аҳмоқлик қилдим. Нима қилай, эгилган бошни қилич кесмайди.

Зарофат ялғ этиб унга қаради. Раҳмоналининг юрати жиг этиб кетди. Муз парчасини ютвортандек, анча вақт-гача ўзига келолмай, энтикиб туриб қолди.

— Бунақа қарама-да, айбимни бўйнимга олапман-ку, тагин нима дейсан? Шу икки боланинг хўрмати, энди бундай қилмайман. Кечати мажлис ҳам ёлгон эди. Кеча ҳам ҳали ўзинг кўрган жойга борган эдим. Унинг қош-кўзларига учибман. Ширин сўзларига учибман. Айб ўзимда, бола-чақалик кап-катта одам бегона хотинга айланишиб юрибман...

Зарофат яна унга қаради. Энди унинг кўзларидан ўт чиқарди. Раҳмонали бу қарашларга тоб беролмади. Бутун вужуди қарахт бўлиб, қотиб турарди. У кўзларини чирт юмганича яна гапирди:

— Истагант, иккинчи бундай қилмасликка расписка бераман. Кўр эканман, қадрингни билмаган эканман. Майли, ур, урақол мени, теп, орқамага теп, розиман, мендақа ярамас эрининг жазаси шу.

Зарофат унинг гапларига чидолмай, нариги уйга чиқиб кетди. Орқасидан Раҳмонали эргашиб кирди.

— Энди кўйгин, жон хотин, эркак бошимни ҳам қилиб тўғриси айтпман. Наҳотки кечирмасанг? Энди у хотиннинг башарасига ҳам қарамайман. Тамом. Пойлаб

борибсан-да, ҳаммасини кўрибсан-да, шунчаки кўнгли учун бордим. Турган-биттани бўёқ.

— Нарг туринг, яқин келманг! Эсиз одамтарчилиқ. Раҳмонали тиз чўқди.

— Оёғимдан ўп десанг, ўтаман. Орқамдан эмакчаб юр десанг, эмакчаб юраман, мени кечирсанг бўлгани. Энди ишдан бир секунд ҳам кечикмай уйга келаман. Кўрасан, бундан буён моянама барака кириди. Айтди дерсан. У ярамас хотинга энди ҳеч нарсга олиб бермайман.

Зарофат ўтирилиб қараган эди, Раҳмонали орқасида, оёғининг тагида тиз чўқиб, кўзларини пирпиратиб турибди. Зарофатнинг раҳми келиб кетди. Бир зумда калласидан: қилмишига пушаймон бўлиб турибди-ку, ҳаммасини айтиб беришти-ку, майли бу галча кечира қолай, деган ўй ўтди.

— Туринг ўрнингиздан. Уят керак. Бу галча кечирдим, иккинчи шунақа иш қилсангиз, оstonага қадам қўймай, ўша ёқдан даб бўлинг.

Раҳмоналига жон кирди. Хотинининг оёғидан, билакларидан, елкаларидан йиғлаб-йиғлаб ўтди.

— Муни қара-я, борибсан-а, кўрибсан-а.

Зарофат пикиллаб кулиб юборди:

— Ҳеч қаяққа борганим йўқ. Сизни кутиб ўтириб ухлаб қопман. Туш кўрсам, сиз ўлиб қопсиз. Идорантидагилар қабристонда митинг қилиб кўмиб қўйишибди. Уйғониб кетиб, бирам кўнглим ғаш бўлдики, ётиб ётолмадим, ўтириб ўтиролмадим. Ҳаслимда сизга бир нима бўлгандек, ё автобус, ё трамвай уриб кетгандек бўлаверди. Идорантига бормоқчи бўлиб таксига чиқаятсам, ўзингиз келиб қолдингиз. Мен бу ёқда қандоқ ташвишлар қилиб юрибману, сиз бўлсангиз...

— Бўлди, бўлди, бу ёғини гапирма. Гапни тамом қилдик-ку. Айлангирма.

Раҳмонали ечина туриб, э аҳмоқ деб, пешанасига битта урди.

Бу хангома эр-хотиннинг орасида қолиб кетди. Аммо Раҳмонали эрталаб ишга кетгандан хотинининг кўлидан

ўлиб, ишдан келганида пешанасидан ўтишини эшитгандар нима гапчилигини билолмай ҳайрон.

Борди-ю, олган маошининг тийин-тийинигача санаб, хотинининг кўлига беришини эшитсалар, нима де-йишаркан?

Ҳар қалай, уйдаги гапнинг кўчага чиқмагани дуруст бўлди. Раҳмонали бу сирни менадан бошқа кишига айтмагил. Мен ҳам ҳалигача сир сақлаб юрибман.

ЧИРОҚНИ ЎЧИР

Мажлис раиси тикув фабрикасининг директори Азларовга сўз берди. Азларов салмоқли қадамлар билан битта-битта босиб, минбар томонга йўл олган эди, қорнида бир нима узилиб кетгандек икки букчайиб, аранг минбарга етиб олди.

— Ўртоқлар!

У «ўртоқлар»ни шундай қаттиқ айтдики, олдидаги қогоз оғзидан чиққан шомолдан учиб полга тушди. Қогоз докларнинг биринчи бети экан шекилли, Азларов бошқа гап айтолмай жаҳл билан яна бир марта «ўртоқлар» деди. Президиумдагилар полдан қогозни олиб, унинг олди-га қўйишди.

Азларов биринчи варақдаги гапларни туттирмай ўқиб берди. Яъни, фабрика квартал ишлаб чиқаришини мунафақият билан яқунлагани, махсулот сифати кўтарилгани, ҳамма моллар аъло навага ўтганини тоҳ илжайиб, тоҳ писанда қилиб ўқиб берди. Биринчи варақдаги гаплар тамом бўлди шекилли, иккинчи варақни очмай, саросимга тушиб, анча туриб қолди. Нега у иккинчи варақни очмайди? Худди сандалда кўлини иситгандек юқорига чиқармайди?

Азларов шу кўйи узоқ саросимада тургандан кейин қогозни тили билан варақчаб очди-да, қолган жойидан олиб кетди.

Унинг бу ишдан залдагилар кўлишини ҳам, кулмасликни ҳам билмай, Биров илжайиб, Биров оғзини очмай

йўталиб кўя қолди. Аммо Азларов то доклади тугагунча қолган етти бет қоғозни ҳам тили билан варақлаб очди.

Доклад қарсақлар билан тамом бўлди.

Доклад-ку, тамом бўлди, нега энди Азларов минбардан тушмайди? Залга қарайди, жавдирайди, президиумга қарайди, жавдирайди. Нима бўлди?

Мажлис раиси, фабрика ветерани, кекса ишчи Қосим отага сўз берди. Аммо Азларов минбарни бўшатмади. Чол саҳнада туриб, Азларовга бошлан-оёқ бир қараб чиқди-да, саҳнанинг бу четига ўтиб, гапни бошлади:

— Ўртоқлар! Фабрикамиз квартал планини ошириб бажаргани рост. Докладчи ўртоқ Азларов маҳсулот сифати ҳақида ёлгон гапирди. Тиккан кийимларимизнинг сифати расво. Мен сизга фабрикамизда тикилган энг яхши костюм-шимлардан биттасини кўрсатаман.

Чол Азларовга юзланди:

— Ўртоқ директор, сизнинг костюмингиз махсус заказ билан фабрикамизда тикилган, бу ёққа ўтиб, халққа бир кўрсатинг. Кўриб қойил қолшин.

Азларов нимадир деб гулдуради. Нима деганини биров тушулмади.

— Кўрсата олмайди, хатто минбарнинг камтагидан чиқолмайди ҳам. Боя доклад ёзилган тезис қоғозларни тили билан варақлашга нима сабаб, биласизларми? Ўзим айтиб кўя қолай. Битта «Ўртоқлар!» деб кучанган-даёқ аъло навли шимнинг тутмалари ерта тўкилиб кетиб, ўртоқ директорнинг икки кўли банд бўлиб қолган.

Чол залга қараб, кимнидир қилира бошлади. У ахтарган одамни топиб, хурсанд бўлиб кетди.

— Хой монтер болам, чироқни бирпас ўчир. Азларов уйига бориб, бошқа шим кийиб келсин.

Хали кулги босилмаган ҳам эдики, чироқ лип этиб ўчди. Чироқ ёнганда Азларов минбарда йўқ эди. Мажлис раиси навбатдаги нотиққа сўз берди.

ТОВУК ТИЛИНИ БИЛАДИГАН ОДАМ

Боққанингта яраша товук ўлгур кунда туғса-да. Дон чўкишига қараганда, кунига иккитадан туғадиганга ўхшайди. Қақолаши дунёни бузди. Ҳар қақолаганида кўни-кўшилиларга эшиттириб, ҳозир туҳум туғаман, туҳумимни кўриб ёқларингтни ушлайсизлар, дегандек хурпайиб сомонхонага кириб кетади. Шу кириб кетганича торшоқда ўтирган боладек кўзларини жавдиратиб узоқ ўтиради.

Маҳбубахон ишлик одам. Эрталаб ишта кетганича кечкурун қайтади. Уйга келади-ю, бодаларига овқат пиширишга уннаб кетади. Албатта сомонхонага кириб, товукларнинг туққан-туғмагандлигидан хабар олади. Тавба, туҳум йўқ. Шунақа ҳам ёлгончи товук бўладими? Ё мушук-пушук кириб, туҳумни еб кўярмикан?

Ундоқ деса, сомонхонанинг эшиги берк туради. Ундан ташқари, ҳовлида каттакон ит бор. Мушук у ёқда турсин, чуқолини ҳам йўлатмайди.

Кечаси телевизор кўриб ўтиришганларида Маҳбубахон товуклардан ноллиб қолди:

— Эгаси ўлгур безор бўлганидан соттан, шекилли. Хитрий товук экан.

Эри Мансуржон бепарво жавоб берди:

— Э, хотин. Сен умуман чорачилик, йўт-е, паранда-чилиқдан бехабар одамсан. Кўйни биласан-а, янги келган уйда эм емайди. Ўрганиб кетгандан кейин шунақам хўра бўлиб кетадикки, асти кўяверасан.

Мансуржон шундай дедиди-ку, кўзини яширишга уриниб, тушпа-тузук ишлаб турган телевизорнинг мурватларини буради.

— Оббо, нима қиласиз бураб? Ана, бузиб кўйдингиз. Эртата товукни сўйиб беринг, шўрва қиламиз.

— Ия, шундоқ товукни-я. Кўй, хотин, бир иложини қиламиз, туғиб беради. Мени айтди дерсан, ҳар кунни туғадиган қилиб бераман.

Хотин эрининг гапига ишонтандек бўлди. Эрталаб ишта кетаётганда, ўзгичанинг эски дўпписида дон опчиқиб

сочди. Товук каколаб дон чўқиди, яна борми, дегандек Маҳубахонга бир-икки қарали-да, каколаб сомонхонага қараб чопди. Бир оздан кейин Маҳубахон унинг орқасидан бориб, ичкарига мўралади. Товук сомон тўлдирилган галвирга бағрини бериб, унга қараб кўзларини мўлтират-япти.

— Билиб кўй, бутун тухум туғмасанг, кечкурун шўрва бўласан, — деб кулди. Товук унинг гапига тушунгандек «Ку-ку» деб кўйди.

Дарҳақиқат, Маҳубахон кечкурун келса, товук ваъдасининг устидан чиқиб, муштумдек тухум туғиб кўйишти. У қойил қилибманми, дегандек айвон олдиди гердайиб юрарди.

Маҳубахон ҳайрон қолди. Унинг ҳайронлигидан фойдаланиб Мансуржон керилди:

— Шунанга, хотин, биз куш тилини ҳам биламиз. Эрталаб товукқа, бутун туғмасанг, опанг хафа бўлади, деб тайинлаб кетган эдим. Одобли товук-да, гапимини ерда қолдирмади. Эртага ҳам шу, индин ҳам шу. Агар диққатимни оширсанг, тайинлаб кўяман, туғмай кўяди. Аммо шунини билиб кўй, товук деган кунда туғса беҳосият бўлади. Тухуми ҳам майдалашиб қолади. Кунора туккани дуруст. Иккитасининг қуввати биттасига ўтиб, калорияси ошади. Тайинлаб кўяман, кунора туғсин. Маза бўлади. Энди сента тухум сифатини ошириш масаласида ҳеч ким билмайдиган бир сирни айтиб кўй. Илго бировга айтмасликка сўз берасан. Сир шуки, товукка унча-мунча туз ялатиб туриш керак. Битта гутурт кутисига туз солиб, сомонхонага опкириб кўй. Ўзи хоҳлаганда чўқилаб туради. Ана шунда тухум жудаям хушхўр бўлиб кетади.

Солда хотин эрининг куйиб-пишиб айтган бу гапларига астойдил ишонди. Сирни бировга айтмасликка ваъда берди. Сомонхонага туз опкириб кўйдиган бўлди.

Мансуржон товукка яхшилаб тайинлаб кўйган экан, айтганини қилиб, кунора тухум туғаверди. Гутурт кутисиданги туз бемалол беш кунга етаверди.

— Ҳой даласи, гапингиз рост чиқди, тухуми борган сари хушхўр бўлиб кетаётганга ўхшайди.

— Ўхшайди деганинг нимаси? Ростмана хушхўр бўпти. Кунора туғиш билан туз ялашда гап кўп дедим-ку!

Кунлар шу хил ўтаверди. Товук аҳдини бузмади. Нима бўлди-ю, Мансуржон бир ҳафтага аллақайёққа командировкага кетадиган бўлиб қолди. У чамалонини кўтариб, эшикка етганда, тўхтади.

— Хотин, бир гап айтиш эсимдан чиқипти. Товукка тайинлаб кўйдим. Келгунимча ҳар кунни туғиб туради. Тузни ҳам чўқилама, кунига тухум очадиган нарсасан, жавр бўлади, дедим.

Эрининг бу гапи ҳам тўғри чиқди. Гутурт кутичаданги туз сира ҳам камаймади. Ҳар кунни тухум туғаверди.

Маҳубахон кўни-кўшниларга мақтанарди:

— Бир товугимиз бор, ўлгур одам тилини билади. Бағло товук экан.

Маҳубахоннинг қойил қолиши узоққа чўзилмади. Бир кун боши айланиб, ишдан вақтпроқ қайтди. Уйга келса, сомонхона очик. Нима бағло бўлди, деб мўраласа, Мансуржон ярим шиша ароқ олиб, пиёлани тўлдирди. Сомонга бағрини бериб ётган товукнинг қанотидан кўтариб улоқтирди-да, тухумини олиб, устунга уриб чақди. Кейин гутурт кутисиданги туздан сепиб закуска қилди.

Маҳубахон ҳеч нарса билмагандек, оёқ учиди юриб, айвонга ўтиб кетди. Бир оздан кейин Мансуржон лабини ялаб уйга кирди.

— Хотин, ишдан кепсан-ку. Айтганча, бутун товук тухум туғадиган кунми?

— Йўқ, бутун туғмайди, эртага туғади, — деди Маҳуба.

— Ҳа, рост. Шундай деб тайинлаб кўйган эдим.

Хотин эрита шундай қараш қилдики, эр кўзини яширолмай уйкуси келмаса ҳам эснади. Шу пайт кўнгилдан, билиб юрган экан, деган гап ўтди.

— Хотин, товукка яхшилаб тайинлаб кўяман, энди кунда туғадиган бўлади. Ўлай атар, кунда туғади. Агар

хўп десант, гапга тушуналитган шунақа товўқдан яна ўнта олиб келаман, йитирмата олиб келаман.

Хотин тик унинг олдида келди-да:

— Қани, бир «хўх» деб юборинг! — деди.

— Мелисамисан, мен шофёрманми?

— Одамнинг нима бўлгани яхши? Яна ичибсиз! Юрагингиз яна ёмон бўлса, нима бўлади? Докторинг гапи эсингиздан чиқдими?

Мансуржон аввалгига бўйин эгиб турди-да, кейин бандла келди:

— Сулга бер. Мелиса чақир. Сомонхонага ўғри тушди,

деб дод сол!

— Сизни нега сулга берарканман? Сизни товўқлар суд қилишсин. Тилини биласиз-ку.

Эр-хотин хахолаб кулиб юборишди. Уларга кўшилиб, ховлида донлаб юрган товўқ ҳам қақолаб кулгандек бўлди.

ЙЎҒОН ТЕПА

Бутун шаба, идора ходимларига маош берилаётти. Одатда идора бошлиқларининг хурмати учун кассир кабинетта ведомость кўтариб қиради.

Қодиров кассир узатган пулни санамай, стол тортмасига солар экан, деди:

— Нуралиевга айтинг, кирсин!

Сал ўтмай, бош бухгалтер Нуралиев кирди.

— Мента қаранг, бутун бир отамлашмайликми? Маошни бўлса, олдиқ. Пул хотиннинг кўлига тегдими, та-мом. Пака кўлимиздалигида яйраб олайлик.

Бу гап Нуралиевга ҳам ёқди. Қодиров стол ёнидаги тутмани босди. Секретарь қиз кирди.

— Апсаматов билан Собировни даров чақиринг!

Апсаматов билан Собиров узун-қиска бўлиб, кириб келишди.

— Қани, — деди Қодиров, — олти-олтидан чўзинглар. Йўғон тепага бориб, бир ошхўрлик қиламиз.

Апсаматов жон деб турган экан, даров олти сўмини столга ташлади. Аммо Собиров гарданини қашиб туриб қолди.

— Бўлинг, бўлинг, — деди Нуралиев, — мунча латта чайнарсиз, олти сўм кимни ўлдирибди?

— Олти сўм ҳеч кимни ўлдирмайди-ю, аммо келинингиз канча маош олишимни тоқний билади. Ундан ташқари, хотинсиз бирон жойга боровмайман.

— Э, салқайи эркак кетинг, қўйинг бу гапларни.

Собиров жонидан сугургандек қилиб, олти сўмини кўли қалтираб столга қўйди.

Қодиров шофёрни чақириб, харажатга юборди. Иш соати туғаша билан тўрт киши Йўғон тепага қочинишга аҳд қилишди.

Шундоқ бўлди. Йўғон тепа областада энг салқин, энг хушманзара жой. Тўрт улфат роса яйрашди. Шофёр ошга уста эди, ҳар битта туруч ўзи ўрмалаб оғизга кириб кетаман дейди. Салатни айтмайсизми, кўк қалампир аралашган салат дунёда ягона бўлса ажаб эмас. Ошга бостирилган саримсоқ пизз янги сўйилган қўйнинг илигидан афзал бўлса афзалки, камлиги йўқ.

Хулласи, тўрт улфат кеч соат ўн бир яримгача майишат қилишиб, ўн иккидан сал ошганди шаҳарга қайтишди.

Бундай пайтларда бошлиқлар жуда сахий бўлиб кетишди. Қодиров ҳам шундай фазилатдан холи эмас. Шерикларини бир-бир эшиклари олдида ташлаб, уйига ўтиб кетди.

Ажойиб ош учун шофёрга раҳмат айтиб, ўзи ҳам дарвозаси олдида тушиб қолди. Эшикни қоқди. Ичкаридан жавоб бўлмади. Яна эшик қоқди. Кўшнilar нима гап деб югуриб чиқишди-ю, Қодировнинг хотини чиқмади. Ярим соат эшик қоқди.

Хотини эшик орқасида турган экан, ахири овоз берди.

— Нега эшик очмайсан, мажнислан ўладиган бўлиб келсан ҳам, шунақа қиласанми?

— Борадиган жойингизга бораверинг. Ош этан жойингизда ётишга жой қилиб беришмалими? Ўшаққа бориб ётгинг!

Қодировнинг дами ичига тушиб кетди. Анча вақтгача «Ғиринг» деёлмай туриб қолди.

— Кўй, хотин, кўни-кўшниларнинг олдига шарманда қилма. Уйда бафуржа гаплашамиз.

Хотин жавоб қилмади. Оёқ товушининг узоқлашгани эшитилди. Ана шундан кейин Қодиров яна ярим соатча эшик тақиллатди, бўлмади. Орқасига қайтди. Машина кетиб бўлган, соат бирдан ошиб автобуслар ҳам сийраклашиб қолганди. Идора, ўххў, қанча жойда.

Қодиров соат икки яримларда идорага қайтиб келди. Қараса, кабинетининг кўча тарафга қараган деразасидан ёруғ тушиб турибди. Уборшица пол юваётган бўлса керак, деб ўйлади. Қоровул келинг ака, деб дарвозани очди.

— Очётта тайёрланган эдим, шу ерда тинчтина... Кабинет эшигини очиши билан ҳайрон бўлиб тўхтади қолди. Бош бухалтер Нуралиев ечинмай, диванга чалқанча ётиб олган, кабинетни бошига кўтариб хуррак тортарди.

Нима бало, уйига ташлаб келган эдим-ку, деб ҳайрон бўлди Қодиров. У қоровулдан план бўлимининг калитини сўради.

— Очик, ака, очик. Алсаматов иним диванда ётибдилар.

— Кадрлар бўлими-чи?

— У ер ҳам очик. Собиров ётибди.

Қодиров нима қилишини билмай, таражнинг калитини сўради.

— У ер ҳам банд, шофёрингиз «Волга»да ётибди.

Қодиров қаққайганча туриб қолди.

— Мента каранг, ота, — деди у қоровулга. — Сизга жавоб. Уйингизга бориб, ёта қолинг. Биз бутун тонт отар отчёт тузамиз. Кўрпа-ёстиқни йигманг. Чарчаганимда мен ёта тураман.

— Умрингдан барака топ, болам. Кампирим отлихинг қачон, деб сўраётган эди. Жула бопта бўлди.

Тўрт ошхўр идорани бошларига кўтариб, хуррак тортишарди.

Айниқса, бошбух Нуралиев қарнайга ўхшатиб тортар экан. Бу кеча тўрт ошхўрнинг хотини хафа, биргина қоровул чолининг хотини хурсанд эди.

ХОТИНБОЗ ЧУМЧУК

Бир журналда «Хотинбоз чумчук» деган ҳикоя босилди. Ҳикояда нималар дейилганини бу ёққа кўйиб, уни ким ёзганидан гаплашайлик.

Чойхоначи Алимат бува ували-жувади чол. Неваралари шундай кўтки, номларини адаштириб Солини Ваги, Вагини Соли деб янглишиб юради. Алимат бува невараларига қайси эртакни айтса, буни айтгансиз, деб жанжал қилишарди. У ўйлаб, ичидан тўқиб эртак айтадиган бўлиб қолган. Айниқса, эртакка тўймайдиган битта Кенжавой деган невараси ҳам бор. Чой устида ҳам, ош устида ҳам.

— Бува, давай, эртак айтиб беринг, — деб хархаша қиларедди.

Чол дунёдаги жамики эртакларни айтиб бўлган. Янгисини тўқиб чарчаган. У охири, ўйлаб-ўйлаб эртак тўқиди, яъни:

— Бир бор экан, бир йўқ экан, битта чумчук бор экан...

Орадан анча вақт ўтиб, нима ҳам бўлди-ю, бир журналда ўша «Чумчук» лоп этиб чиқиб қолди. Чол мундоқ қараса, ўзи тўқиган ҳикоя бўлиб чиқибди. Ҳикоячининг тепасига Кенжа Алиматов, деб ёзиб қўйилган. Кенжа — Алимат отанинг ўша зумраша невараси, энди ўн тўрт ёшга кирган. Самовардагилар «Хотинбоз чумчук»ни роса чўзгилаб ўқиб чиқилди.

Ҳай, бу ҳам ўтди. «Хотинбоз чумчук» одамларнинг эсидан ҳам чиқиб кетди. Аммо орадан бир ой ўтар-ўтмас, газетда «Хотинбоз чумчук» сарлавҳаси остида мақола чиқди. Газета кўлма-кўл бўлиб кетди. Ўқиган ҳам ўқиди, ўқимган ҳам ўқиди. Мақола шундай бошланарди:

«Ёзувчи Кенжа Алиматов ўзининг «Хотинбоз чумчук» асари орқали орамиздаги хотинбозларни сатира ўти билан қуйдиришга уринган ва уни муваффақиятли ҳал қила олган.

Асарда ёзувчининг катта ҳаёт тажрибаси борлиги яққол сезилиб турибди. Унинг кўзи ўткир, фикри тиник. Айниқса, тили ўйноқ ва жозибадор. Табиат манзараларини жуда устаси рақамдек назоратчи билан чиқари.

Автор ҳаётини ўз кўзи билан кўради. Ундан маълум даражада фалсафий ҳулосалар ҳам чиқара олади. Ҳаёт тажрибаси, классикларни қўл билан ўрганиши, ўзидан олдин шу мавзуга қўл урган етук авторларнинг асарларидан ижодий фойдаланиши автор маҳоратига ўз таъсирини ўтказган.

Айниқса, асар охиридаги хотинбоз чумчуқнинг бошқа чумчуқлар орасида фаш бўлиб, ўз хотини томонидан ушлаб олиниши картинаси ниҳоятда ёрқин, ўқувчининг у ёки бу эсида қоладиган даражада аниқ тасвирланиши муваффақиятли таъминланган... Ўқувчи хотинбоз чумчуқнинг прообразини кўз олдига келтириб туради. Ундан жирканди, нафратланади, ғазабланади, в. б. (в. б. «ва бошқалар» маъносида).

Хотинбоз чумчуқ Кант айтгандек, мен бор — олам бор, деб ўйлайди.

Автор чумчуқ қиёфасини яратишда новаторлик йўлидан боради. Персонажини индивидуallashtиради. Харақтер яратди. Мисолларга мурожаат қиламиз:

«Унинг иккита қаноти бор, бир тумшук, икки оёғи мавжуд».

Қаранг! Нақадар тиник, аниқ, ажойиб, ноёб портрет. Кенжа Алимат чумчуқ инн орқали салбий чумчуқларнинг хусусий мулкчилигини аламли сатрларда фаш қилди.

...Кееса тол повлари орасида ўзига хос хашаклардан ҳаромхўрлик билан йигилган уя...

Юқоридаги мисоллар автор маҳоратини белгиловчи омиллар сифатида бизни қувонтиради. Яна мисол...

«Хотинбоз чумчуқ» гулзор олдига бир оёғида ромашка ушлаб, тумшуғи билан унинг баргларини битталаб қоплати.

— «Келади, келмайди, келади...»

Ана, гулзор томондан олифта патли сатанг чумчуқ пайло бўлди.

Хотинбоз чумчуқнинг юрати ўйнади. Шошиб унинг истиқболига чиқди».

Бундай тасвирлар асарда кўп.

Аммо асар бир қатор камчиликлардан ҳам холи эмас. Айниқса, композицион тарқоқлик сезилади. (Чумчуқлар ҳар ёққа тарқаб, учиб юришди.)

Хотинбоз чумчуқнинг чиққиллаши жиблибоннинг сайрашини эслатиб қўйишти. Сатанг чумчуқ Қарқуноқнинг худди ўзгинаси.

Асар сюжети кўпроқ очеркни эслатади.

Автор бундан буён чумчуқлар орасида кўпроқ бўлса, уларнинг ҳаётини ўрганса, тили, олатларини қўл билан қўзғатса, фақат ютади, яна ижод чўққиларига парвоз қилди.

Умуман олганда, «Хотинбоз чумчуқ» кенг китобхон оммасининг ўсиб бораётган дилини, талабларини қондира оладиган ажойиб, сермазмун асардир.

Биз талантли Кенжа Алиматдан ариқ бўйларидан совин ўғирлайдиган Зағизгон, узумларимизни чўқиб кетадиган Чугурчик, тилосларимизни ёб қўядиган Тутхўрак сингари паррандалар ҳақида полотнолар кутушга ҳақлидирмиз...»

Ана шу мақола босилиб чиққан кунни эртакчи чол Алимат буваннинг зумраша невараси, яъни «Ҳаётдан фалсафий ҳулосалар чиқариб оладиган ёзувчи Кенжа Алимат» томда ўз тенги болалар билан каптар қувиб юради.

МУЛЛАЖОН

Кап-катта одам кўпчилиكنинг ўртасида «хўнг-хўнг» йингласа, жуда хунук бўлар экан.

— Кўйинг, Муллажон, астойдил севса, қайтиб келади. Муллажон тасалли бераётган кишига қараб, нимадир демоқчи бўлди, аммо ўпкаси тўлиб, томоғидан гап ўтмай энтикди, мўйловининг кўз ёшидан ҳўл бўлмай қолган бир учи сал-паг қимирлади.

— Қайтиб келади, агар айб ўзида бўлса, албатта қайтиб келади.

Муллажон умидсиз бош чайқади.

Кўлига чамадон ушлаган ўрта ёшлардаги бир хотин келиб, уйга кириб кетди. Бу Муллажоннинг хотини Ба-шорат эди.

Муллажон ўрнидан туриб, хотинининг кетидан ҳовлига кирди.

— Хой, хотин, тавба қилдим, энди ичсам, бировдан пул олсам, гўримида тўнғиз кўйсин.

— Эски гап. Бу гапларни жуда кўп эшиттанман. ЗАГС қоғози қани?

Муллажон биров човут солаётгандек, ён чўнтагини ўнг кўли билан ушлади.

— Эркак бошим билан оёғингга йиқиламан.

Хотин юзини тескари ўтирди.

— Бир йилнинг ичида ўн бир марта оёғимга йиқилдингиз. Энди йиқилсангиз, пешанангизни қашқа қиласиз. Кўйинг энди, ЗАГС қоғозини беринг.

Томта одам йиғилди. Бу маҳаллада Муллажоннинг ҳовлисига одам йиғилиши одат тусига кириб қолган эди. Кўчадан ўтган одам тинчлик бўлса ҳам «ғалва чиқмади-микин» деб, албатта эҳтиёт шартидан уларнинг ҳовлисига кўз ташлаб ўтади. Бугунги шовқинга, айниқса одам кўп йиғилди.

Ўлгудек ичиб, кўз ёши қилаётган Муллажон ҳовлидаги еручоққа оёғини оситтириб ўтирар, ҳадеб раҳми келармикин деган ўй билан бир кўзини сал қисиб, тилини чиқазиб йўталарди.

— Бермайсизми? — деди хотин унинг олдига келиб, қатъий товуш билан.

Муллажон унинг кўзига мўлтираб қаради. Бу қараш Башоратга сира-сира таъсир қилмади. У Муллажон билан етти йил турмуш қилган бўлса, ҳамма вақт Муллажон қилгуликни қилиб кўйиб, хотинининг кўзига мўлтираб қараб, гуноҳини енгиллатиб келарди.

Бу гап ҳам унинг мўлтираб қараши хотинида шافқат эмас, ғазаб кўзгатганига ишонасди. Муллажоннинг кўриниши шу аҳволда бўлса ҳам кўнгли мутлақо хотиржам. У, «бир пов этиб ёнади-ю, ўчади, хотинларнинг жамийқиси шунақа бўлади» деб ўйлар эди.

Бугунги жанжал нимадан чиқди? Тўпланган одамлар бу можарони аввалгиларига сира ўхшамаслигини билиб қолди.

— Ахир, мен ҳам одамман. Резинкани ҳам ҳадеб чўзаверсанг, охири ўзилади. Ҳа, турмуш бўлмай ўлсин бу! Наҳотки, етти йил яшаб, бир кун хузур-ҳаловат кўрма-сим-а!

Башоратнинг гапини эшитган Муллажон ўчоқнинг чегига тиралиб, ўрнидан турди.

Бунақанги ғовғалар жонига теккан кўшни хотин кўлини паҳса қилиб, Муллажоннинг олдига келди.

— Мента қаранг, кўшни. Маҳалладан кўчиб кетсак, тинчйимизми, а? Бизнеси шунча жондан басир қилдингиз, тагин ҳам Башоратнинг жони пўлатдан экан.

— Сиз аралашманг, эр-хотиннинг ўртасига эси кетган тушади.

Гапта Башоратнинг ўзи аралашди:

— Артеда тўрт минг растрат қилди, оёғимга йиқилиб, мана шунақа кўзини мўлтиратиб туриб олди, ҳар нима қилса эрим дедим, тилда соатимни сотиб тўладим. Ал-дақайси сқладда уч ой ишлаб, икки минг олти юз қарз бўлди, яна кўзини мўлтиратди, иложим қанча, шўрим курсин, эрим экан, тиламимни сотдим. Атта ишлади, уч минг, батта ишлади, бир ярим минг қарз бўлди, бо-ри-йўғимни сотиб битирдим. Бугун бир варакайига уч киши пул қистаб келса бўладими, хотиним беради, деб олаверибди. Шунча пулни қаердан оламан? Қилгуликни

килиб кўйиб, яна кўзини мўлтиратади-я. Унинг устига тилини чиқазиб, йўталдиган олат чиқазибди.

— Раҳми келармикин, дейди-да, — деди кўшни хотин. Ҳамма хахолаб кўлиб юборди.

— Сен гапга аралашма, — деди Муллажон. — Бош юва-ётганингда томдан қараганман, бўйинингда совун кўпирмас экан, сента ким кўйибди гапга суқилишини?

Бу гапнинг хозир бўлаётган говғага нима алоқаси борлигини билмаган кишилар «эгри мўрдан — эгри ту-тун» деб, индамай кўя қолишди.

— Ўзимни осаман! — деди Муллажон хотинига қараб. Башорат қарзга сотилиб кетган бузоқнинг шафтолига осиглиқ арқонини олиб унинг олдида ташлади.

— Вой, бу нима қилганингиз, нақ ўзини осиб кўяди-я, — деди кимдир Башоратнинг кулоғига шивирлаб. Башорат унга «хотиржам бўлинг» дегандек қараб кўйди.

Муллажон арқонни кўлига олиб, яна тилини чиқазиб йўталди. Кўзини сузиб хотинига қаради. Назарида хотин юшмайдиган кўринди.

— Майлими? — деди Муллажон.

Хотин индамади. Муллажон белбогининг қатидан носқовоғини олиб, кафтини тўлдириб нос отди, хотиржам юриб келиб айвоннинг даҳанига ўтирди.

— Гапнинг очигини айтайми? Қўядиган хотиним йўқ! Мента қара, Башорат, мени охири марта хижолатдан қутқар, атиги бир минг юз сўм керак. Зиратингга харидор топдим. Шу қарздан узилай, ундан кейин гўшт дўконига ишга қираман, еганинг пешноб, кийганинг атлас бўлади.

Башорат, «эсиз одамгарчилик» дегандек унга бир ўқрайиб қаради-ю, тарс-турс юриб, ховлидан чиқиб кетди. Боядан бери хурпайиб, кулоғини қашиб ўтирган ба-роқ мушук Муллажонга «хайр» дегандек, қисқатина бир миёвлаб Башоратга эрташди.

Шу билан ҳикоя битди. Балки ўқувчи, Башорат-ку кетди, у ўтти-шудди хотин экан, ўзини эплаб кетади, би-роқ Муллажон нима бўлди, тузалиб одам бўлиб кетди-ми, деб сўрар.

Кечаги дам олиши куни Муллажонни товук бозорида кўриб қолдим, чоғимда, уришадиган хўроз қилириб юр-гани эди, шекилли.

1956 йил

КАТАЙСА

Қосимжон машинада хотинини бир айлантирмоқчи бўлиб турганда, эшик тақиллаб қолди. Чиқса сингисин билан куёви. Ака-сингил ўртасида андак гап қочганидан улар анчадан бери кўришишмаган эди. Қосимжон кат-та бошини кичик қилиб йўқлаб боролмади, сингисини ҳар қалай аёл киши эмасми, ўзи эшик қоқиб келди. Қосимжоннинг боши осмонга етди. Хотини то сабзи-пиёзи-ни қовуриб бўлгунча, гир этиб бориб, битта коньяк топиб келмоқчи бўлди. Куёвининг хай-ҳайлашига ҳам қарамай, дарвозани очиб машинани олиб чиқди. Янги «Москвич» оғробода ярақлаб ел қувиб кетди.

Булуң дам олиш куни бўлганидан кўчада машина унча кўп эмас эди. Магазинни тушликка бекитишмасин деб, у машинани елдек учуриб катта гастрономга келди. Одам кўп. Коньяк ичадиганларнинг ини бузилганми, ҳаммаси беш юлдузлитиган сўрайди. Қосимжоннинг навбати кел-гунча ҳам анчагина вақт ўтди. У шишани кўтиққа тиқиб чиқса, машина олдида бир гала бола чуғурлашяпти. Биринчотини силайди, бири бўлса, олдида миниб олибди.

Қосимжон пашша кўригандек қилиб, болаларни тиржиратиб қувиб юборди. Бир маҳал қараса, шундоқки-на кўринадиган жойига кимдир миҳ билан «Эркин» деб қириб ёзиб кўйибди. Қосимжоннинг жони кекирдатиға келди.

— Ким қилди?

Бир қиз кўчанинг нариги бетига қараб қочаётган иштончан болани кўрсатди.

Қосимжон жон ҳолатда унинг кетидан қувди. Бола иннадан пиллираб иккинчи қаватга чиқди-ю, чап қўлдати эшикка кириб қарсиллатиб ёпиб олди.

Қосимжон хансираб кўнгиروق тутмасини босди. Сал ўтмай, эшик очилди. Унинг қаршисида пижама кийиб, бошини хотинларнинг қосинкаси билан танғиб олган директор Бек ака турарди.

— Ия, ия Қосимжон, келинг, келинг.

Қосимжон нима қилишини билмай, бирпас серрайиб туриб қолди. Кейин чайналиб тилга кирди:

— Шундоқ, ўзларини бир йўқлаб қўй деб... Айтганча, янги уйлар муборақ, Бек ака.

Бек ака мамнун илжайиб, унинг кўлтитилдиги шишага қаради.

— Ҳа, айтганча, уйга куруқ келмай, деб.

— Қани, қани ичкарига. Зап иш қипсиз-да, Қосимжон. Ўзим ҳам бир дилдор ҳамсухбатга кўнглим кетиб турган эди. Айтганча, кичкина «Чайка» муборақ бўлсин. Машина опсиз, бир катайса қилдираман ҳам демаясиз.

Қосимжон шошиб жавоб қилди:

— Ўзи атайин шунга келаётган эдим. Бутун дам олиш кунни, хўжайинни бола-чақалари билан бир ўйнатай, деб келаётганим шу-да.

Ичкарига киришди. Хўжайиннинг хотини арчилган сариқ шафтолидек бўлиб ваннадан чиқиб келди. У Қосимжонни кўриб, энгаси қотандек қошларини кериб бир қаради-ю, нариги хонага ўтиб кетди. Кейин ичкаридан унинг палағда товуши эшитилди:

— Эркиннингиз ваннаниям расво қипти. Сувни тортмайти. Тузатиб беринг.

— Оббо, — деди Бек. — Умирмда қилмаган ишим. Қандоқ тозалашни билмасам.

У илтижо назари билан Қосимжонга қаради. Қосимжон ҳам бу қарашнинг маънисига етди. Дик этиб ўрнидан турди-ю, ваннага қараб юрди.

Ванна ичи маъзавага тўлган, тешиги ўлтур сув тортмайти. У билатини шимариб, кўлини тикиб, ярим соатча уринди-ю, охири сув торталитан жойидан иккита ёнғоқ олиб ташлади.

— Ҳа, баракалла, — деди Бек. — Техникани эгаллаган кишиларнинг салафаси кетсанг арзийди. Раҳмат, ука.

Қосимжон то ваннани тозалаб чиққунча, Бек закускани бошлаб, коньякни рюмкаларга қуйиб, унга маҳтал бўлиб турган экан. Биттадан ичиб олишди.

Шу пайт Эркин кирди. Қосимжон машинани расво қилган болани еб ташлашга тайёр эди. Аммо унга қараб майин илжайди. Қизқичлик қилиб, бир кўзини қисиб, мўйлабининг бир учини қимирлатди. Бола унинг бу хунарига қойил қолиб яқин келди.

— Амакиглар-чи, ҳозир бизни машинада айлантириб келадилар. Маза қиласан, ўғлим.

Ичкаридан хонимнинг товуши келди:

— Феодаллارга ўхшаб ўзларинг маза қилманглар-да, биз шўринг курур эзилган хотинларни ҳам айлантиринглар. Шундоқ почамникига ҳам бирров кириб ўтаман.

Яна икки рюмкадан отиб олишди.

Кетишда Эркин бўёқ қаламларини ҳам олиб чиққан экан. Йўл-йўлакай сирланган эшикка, олд томонига сураглар ишлаб борди. Бек унинг рассомлигига қойил қолиб, мактаб борарди.

— Хотин, бу қизи талоғингдан рассом чиқалганга ўхшайди. Қарқуноқдан булбул чиқибди, деб шунга айтадилар-да.

Боланинг кўлидаги қалам ўлтурнинг уч пўлатданми, нима бағо, чизган жойини қиради. Бола машина деворини эмас, Қосимжоннинг юрагини қираётгандек. Ичи куйиб кетяпти. Ёўрни бир нима деб бўладими. Қайтага уни мактайди.

— Оббо азамат-э, мактабда расмдан беш олсангиз керак, а?

Бола йўлда икки марта хархаша қилиб, мороженое олдирди. Иккаласида ҳам Қосимжоннинг ўзи тушиб олиб чиқди. Хонимнинг почасиникига ҳам боришди. Улар кириб кетишганича бир ош пишарли вақтда қайтиб чиқилди. Яна йўлга тушдилар.

Кечга яқин хўжайинларни уйларига келтириб қўйди-ю, то зинадан чиқиб кетгунларича Эркинни кулдириш учун ҳар хил қилиқлар қилиб турди.

У энди кабинага кираман деб энгашган ҳам эдики, милиционер осмондан тушми, ердан чиқми, олдида пайдо бўлди. Гувоннома сўради. Қосимжон ёнини ковлаётганда, милиционернинг қоллари чимирилиб кетди.

— Шошманг, шошманг, битта «ху» деб юборинг-чи.

Ана шундан кейин нима бўлса бўлди. Милиционер уни оборматан жойи қолмади. Маст шофёрларни текширадиган жойга обориб, стаканга «ху»латиб ҳам кўрди. Гувонномасини олиб, рулга яқинлаштирмай, орқата ўтқазиб, ўзи кичкина «Чайка»ни ҳайдаб уйига опкелиб кўйди.

Синглиси ҳам, куёви ҳам сузиб келтирилган ошта кўлурмай, хавотирда ўтиришган экан. Хотини бўлса, машина пачақ-пачақ бўлгану, эрим ўликхонада қонга беланиб ётибди, деб ўйлаб кўнгли озиб диванда ётарди. У эрининг товушини эшитиб, аранг бошини кўтарди:

— Қаёқда эдингиз?

Қосимжоннинг тили қалимага келмади. Дир-дир тит-рарди. Охири, икки-учтагина тапни бир амаллаб оғзидан чиқарди:

— Аждарнинг оғзиди эдим. Аммо, керакли аждар, хотин.

ТУЙНУК

Бадалбек янги ичкүёв бўлганидан ҳали кўни-кўшинларини танимайди. Бутун дам олиш кўни. Бадалбек нима қилишини билмай, ҳовлида айланиб юрибди. Кўчага чиқай деса, қаёққа борарди? Битта-яримта ўртоғини бошлаб келай деса, ҳали қайнарасининг феълини билмайди. У кўшини орқасига қилиб айланиб юраркан, девор тепасидан бир гишт қия бўлиб тушиб кетай-тушиб кетай деб турганини кўриб қолди. Дарров шотини судраб келиб деворга тиради. Шотининг бир поғонасига оёқ кўйиши билан қалласига кўшинининг хотини кишидан қочалитган бўлса, андишалик иш бўлмасмикин, деган ўй келди.

У пўшт, деб девор тепасига чиқди-ю, кўшни ҳовлига қарамай, осилиб қолган гиштни олди. Бир маҳал:

— Ҳорманг, кўшни, — деган овозни эшитиб, беихтиёр ҳовлига қаради.

Мўйловдор бир йигит дераза мойлаётган экан, кўлидаги чўткасини банкка ташлаб, девор тагига келди.

— Қани, бир танишиб кўйлик, почча, — деди у ҳам шотчасини судраб келиб, деворга тирмашар экан.

Уларнинг ҳар иккови ҳам девордан бел бўйи баравар кўтарилиб, кўл олиб кўришишди.

— Буни қаранг-а, кўшни, йўғ-э, почча, битта шиша коньяк қачондан бери эгасини тополмай жавонимининг бир чеккасини хира қилиб ётганди. Эгаси ўзингиз экан-ку. Ҳозир олиб чиқаман.

Кўшни Бадалбекнинг ҳай-ҳайлашига қарамай, шотидан тушиб уйга югурди. Бирпасда шимининг бир чўнтагида шиша, бир чўнтагида пиёла билан лапанглаб чиқди.

— Шошманг, — деди Бадалбек ҳам бўш келмай, — синглингиз антиқа варақи қилган эди, коньякка варақидан бошқа закуска ўтаверсин.

Бадалбек бир тақсимча қилиб варақи олиб чиқди.

Икки кўшни деворга бағриларини бериб, бир пиёладан отиб тапта тушиб кетишди. Иккинчи пиёладан кейин деворга миниб олиб, хотиржам учинчи пиёлани ичишди.

Бадалбекнинг қайнонаси қизини чақириб, эрингта айт, янги куёв, кўни-кўшинлар олдида уят эмасми, деб қолди. Ичкүёвга гўрни бир нима деб бўладими? Дунёда ичкүёвдан нозик нарса йўғ-а!

— Мента қаранг, кўшни, — деди мўйлов. — Асли бизга деворнинг кераги йўғ экан.

Бу гап Бадалбекка ҳам ёддек ёқиб тушди:

— Мана шу гапингизга борман-да. Кўшни оши узатадиган кичкинагина туйнук очиб кўйсак бўларкан.

— Ия, ия, кичкина эмас, дурустроқ, расмана бир латан ош ўтадиган туйнук бўлиши керак.

Иккови маслаҳатлашиб, ҳозирнинг ўзида туйнук очадиган бўлишди. Кўшни у томондан, Бадалбек бу томондан теша уриб ишта тушиб кетишди. Коньяк зўр келиб, бирпасда туйнук очилди. Аммо мўйжал тўғри бўлмаган

экан, ёнма-ён икки туйнук очилиб колди. Кўшни хазилта олиб, биттаси закуска узатишга, деб хиринглаб кулди.

Туйнукнинг четларини сомонли лой билан чиройли қилиб суваб кўйишди. Туйнук-ку чиройли чиқди-я, аммо Бадалбекнинг кўёвиги сарполари расво бўлди. Хотини фиринг дёғмади, ичкўёвга тўрни бир нима деб бўладими! Коньяк коньякитини қилди-ю, Бадалбек айвонда ухлаб қолди. Бир нарса тарақлаб уйғотиб юборди. Бошини кўтариб қараса, кимдир тунука томини тарақлатиб юрибди. Бадалбек жаҳу билан ҳовлига тушди. Бир бола томда каптар қувиб юрибди.

— Ҳой, қанақа ярамас боласан, туш томдан. Ҳе, ахлоқсиз!

Туйнукдан кўшнининг мўйлови кўринди.

— Почча, ундок демасинлар, биззи эркатой!

Бадалбек индамай уйга кириб кетди. Кечга яқин кўшнининг сўкингани эшитилди:

— Ҳу эгантга ўхшамай ўл!

Бадалбек ҳайрон бўлиб турган эди, бароқ мушук туйнукдан жон ҳолатда сакраб ўтиб, унинг оёғига суйкалди.

— Ҳой, кўшни унақа демасинлар, мушук ҳайвон, билмаган-да!

Уч-тўрт кунгача иккала кўшни не-не умиллар билан очилган кўш туйнукка яқин келолмай юришди. Ичкўёвчилик эмасми, Бадалбек сал нарсатга зарда қиладиган, сал нарсатга аразлайдиган қилиқ чиқазди. Қайнонаси унинг бу феълидан куйиниб насиҳат қилган эди, Бадалбек бо-биллаб берди. Хотин орага тушиб, ишни катта қилиб юборди. Бутун оила аъзолари уч кунгача бир-бирларига тўрсайиб юришди. Рўзорчилик эмасми, яна боғти-бо-яги бўлиб кетишди. Булар-ку унутиб юборишди, аммо уйдаги гап туйнукдан чиқиб кетган экан, оғиздан оғизга, кулоқдан кулоққа ўрмалаб ўтиб, мошдек гап тарвуздек бўлиб уйга қайтиб келди. Бадалбек кўшниникига эмас, кўчага туйнук очганини билиб қолди. Кўшни тушматуру буларникидан тиқ этиб товуш чиқса, туйнук тагига келиб ўтириб олар экан.

Тўйга келолмаган оғайниларидан уч-тўрттаси Бадалбекни табриклаш учун совғага магнитофон кўтариб келиб қолишди. Ҳовлига сув сепиб, супага жой қилириб, ўртоқларининг олдида дастурхон ёзди. Йипитлар магнитофонни кўйиб юборишди. Девор орқасидан кўшнининг йўталганини Бадалбек эшитмади. Кўшни қаттиқроқ йўталди. Бадалбек яна эшитмади. Охири кўшни туйнукдан бош чиқариб соат сўради. Аммо Бадалбек кўшнининг меҳмонлар олдида чиққиси келатганидан беҳабар билангита қараб, чоракам олти, деб кўя қолди. Кўшни бирпасдан кейин яна туйнукдан бош суқиб, авторучканинг сиёҳи борми, деб сўради. Бадалбек йўқ, деди.

Меҳмонлар ўйин-кулги қилиб ўтиришпти. Бадалбек олиб-югуриб хизмат қилиб турибди. Кўшни эшикдан кириб меҳмонлар билан бирма-бир кўришиб, телефон қилмоқчи эдим, деб айвонга ўтиб кетди. Анча вақтгача ким биландир чўзилиб таллашди. Ҳеч ким уни дастурхонга тақриф қилмаганидан, зарда билан трубкани жойига ташлади-ю, олифта юриш қилиб чиқиб кетди. У чиқиб кетганидан сал ўтмай, девордан тутун ёпирилди. Меҳмонлар ўтирган супа девор тагида бўлганидан, тутун буралиб-буралиб уларнинг устига ёпирилди. Биров йўталиб, биров кўз ёшини артиб, нима бўлди, дегандек Бадалбекка қаради. Бадалбек бўлса жаҳу билан туйнукка бошини суқди. Қараса, кўшни девор тагида катта самоварга ҳўл ўтин ташлаётти.

— Ҳой, кўшни, инсоф керак, самоварни сал нарроққа олдинг.

Кўшни унинг бетига қарамай тўнғиллади:

— Энди ўз уйимда ҳам чой қайнатиб ичолмайманми? Бадалбекнинг қайнонаси кўшнининг феълини биларкан шекилли, айвонга жой қилиб, меҳмонларни ўша ёққа тақлиф қилди. Магнитофон яна сайраб кетди. Бир маҳал туйнукдан кўшнининг хотини бош суқди:

— Ҳой, инсоф деган нарса борми? Боламни ухлатолмапман-ку! Анави савилнинг овозини ўчирсанглар-чи! Қанақа бетамиз ичкўёв экан бу!

Бадалбекнинг зардаси қайнаб, шартта ўрнидан турди-ю, тўйнуқ оғзига самовар патнисни миҳлаб келди. Кўшни ҳам даранглатиб бир балони қоқиб ташлади. Эртасига иккала кўшни лойга қоришиб, бир-бирининг бетига қарамай, тўйнуқни суваб қўйишди.

Ана шундан кейин кўшниллар тинчиб кетишди. Яқинда Бадалбек эшитининг олдидати толни суғораётганида маҳалла комиссиясининг муовини бир гап айтиб қолди. Кўшни унга, сизга атаб Еревандан бир шиша антиқа коньяк олдириб келган эдим, манави турқи совуқ кўшни ичиб қўйди, коньяк ҳам кулюгини ушлаганча увол кетди, деганимиш. Бадалбек ҳам бўш келмади.

— Яхши ҳам сизга буюрмагани, коньяк эмас, ичига қант қуйдириб солинган ўзимизнинг жайдари ароқ эди, — деди.

Икки кўшни юз кўрмас бўлиб кетишарди-ю, кўччилик бўлиб, яна тўйнуқни очиб қўйишди. Кўшни синглисини куёвга чиқазётган эди, маҳалла активлари ўртага тушиб, Бадалбекнинг ҳовлисига қозон қуришди. Ўша тўйнуқ бошқатдан очилиб, ундан палов ҳам ўтди. Мастава ҳам. Тўй ўтиб, ҳали тўйнуқ бекилгани йўқ. Ишқилиб кўз тегмасин, охири бахайр бўлсин, шу тўйнуқ баҳона олинг кўшним, беринг кўшним бўлиб турибди.

Ҳа, айтганча, кўшни уч-тўрт киши бўлиб, от сўйиб қази қилдираётган экан, Бадалбекка, сиз ҳам шерик бўлинг, деб катта бошини кичик қилиб атайин чиқибди. Бадалбек ҳам одам, бир гап айтди:

— Телефонга қийналыпсиз, икковимизники бир номер бўла қолсин.

Кўшни севинганидан, битта коньягим бор, олиб чиқайми, деб қолди.

Бадалбек йўқ дёёлмади.

Ўша куни икки кўшни бир-бирини ялашди, юлқашди. Бири акамсан, деди, бири укамсан, деди. Охири шу бўлдики, бунақа ахил кўшнилларга девордаги тўйнуқ торлик қилаётгани маълум бўлди.

Ҳикоямни нима билан тутатай? Улар шу хилда ахил бўлиб кетишди десаму, кетидан бир ишкали чиқиб қолса нима қиламан?

Ўлигимни, ишкали чикмас.

***

Ушбу ҳикоя битиб наشريётга олиб кетаётганимда, илти гап эшитиб қолдим.

Икки кўшни қалин оғайни бўлиб, оғиз-бурун ўпишиб кетишипти. Ўртадаги деворни бузиб, қоқ кесагини тоқларининг тагига солишибди. Ҳозир ўша девор ўрнида тароққа ўхшаган чиройли панжара қўндиришипти.

Бўёқ кўшнидан, бўйш Бадалбекдан.

АРИЗА

«Одатим ёмон, бирон қизни яхши кўрсам, дарров тилдан қоламан.

Биринчи уйланганимда ЗАГСга бордим, тилдан қолдим қўйдим. Довдираб, ЗАГС дафтариди хотинининг фамилиясига ўтиб қопман.

Характеримиз тўғри келмай, бир йилда ажрашиб кетдик. Хотин кетди-ю, фамилияси менда қолди.

Кейинги уйланганларимда анча пишиб қолган эдим, фамилиямга эҳтиёт бўлиб турдим.

Уч марта уйландим. Учала хотинимни ҳам аввалги первий хотинимдан қолган фамилияга ўтказдим.

Дунёда муросаи малора деган нарса қийин гап экан. Кейинги хотинимни қўйишимга яхлит сабаб йўқ эди. Фақат дилимда армон қолмасин, ўз фамилиямга ҳам битта хотин олиб қўй, деб ниёт қилдим.

Шунинг учун сиз, ЗАГСдаги опахонларимдан илтимосим шунки, ўз фамилиямни қайтиб беришларингнни сўрайман.

Илтимос ила: Фазилдин ПОШШАХОНОВА».

ШЕР

Ёшлик пайтларимда Кўзивой деган ўртоғим бўлгучи эди. Бунни қарант, шу кўчадан ўтиб кета туриб, ўшани кўрим келиб, самоварга кирдим суриштирдим.

— Қайси Кўзивой, — дейишди самовардагилар хайрон бўлишиб.

— Мўминжон аканинг ўғли-да.

— Э-ҳа, — деди қулоғига танга қистирган мўйловдор самоварчи. — Кўзивой демант, Шервой дент. Шундоқ бўлиб кетган.

Хайрон бўлдим. Кўзи кўйининг боласи, ювош нараса бўлади. Мўминжон ака ҳам ўз отидан маълумки, кўй отидан чўп олмайдиган одам. Нета шу одамнинг не умидлар билан, мўмингина бўлсин, деб исм кўйган боласи бирдан шерга айланиб қолди? Мени хайрон бўлаётганимни сезган самоварчи кулиб, гап қўшди:

— Кўзивойни шер эмизган. Шер боққан.

У шундоқ деди-ю, самоварнинг тагига чўп тикиб, ўз ишита овора бўлиб кетди. Ундан бошқа гап сўролмадим. Индамай чиқиб кетаётган эдим, катта толнинг тагига бир такси келиб тўхтади. Ундан қорин ташлаган, соқол-мўйлов кўйган бир киши тушди. Тикилиб қарасам, Кўзивой. Вой тавба, одам деган ҳам шунанга тўлишиб кетадими. Кўзивойнинг очик кўрагидан ёли буралиб-буралиб чиқиб турибди. Башараси ҳам, кўкраги ҳам худди шерга ўхшайди. Шер дейишлари бежиз эмаста ўхшаб қолди. Ўхшайди, ўлай агар, ўхшайди.

Ўзимни танитган эдим, Кўзивой кучоғини очиб келиб, бағрита босиб кўришиб кетди. Вой-бў! Одам боласида шунанга куч бўладими? Ковургаларим қисиртаб кетди-ку! Шер деганича бор. Шер, шер!

— Шер бўлиб кетибсан-ку, — дедим белимни силаб. Бизнинг учрашувимизни кузатиб турган самоварчи яна гап қотди:

— Шернинг нормасини уриб тургандан кейин шер бўлади-да!

Унинг гапига тушунолмадим. Самоварга кирдик. Кўзивой халтасидан бир бўлак сон тўштини олиб патнисга ташлади:

— Қовурма-повурма қилиб ташла, — ошнам келиб қоптилар. Қолганини битта-яримтага пулларсан.

Ўша кунни кечгача қолиб кетдим. Қовурма жуذا антика бўлган экан, тапнинг очигини айтсам, бунақа ширин тўштни умримда емаган эдим.

— Мента қара, Кўзи, қаерда ишлапсан? Нима иш қиласан?

— Сўрама, ошна, ишимнинг мазаси йўқ. Сента ўхшатган оғайниларим катта-катта ишларда бўла туриб, мен бечора хайвонот боғида завхозман. Қаяқдаги паст ишда, хайвонлар орасида юрибман.

Унга ростланам раҳмим келди. Бир ўнг келиб қолса, дурустроқ ишга ўтказиб кўйишни ният қилиб қўйдим. Рост-да, гавдаси ҳам, кучи ҳам шерга тенг келадиган бир қилдроним хайвонлар орасида юрса, яхшими!

Орадан ўн кунлар чамаси ўтиб, болаларни хайвонот боғига олиб бордим.

Айланиб, турли-туман хайвонларни томоша қилиб юрибман. Замбилгалтакка суяк-саёқларни солиб, филдиритиб келаётган Кўзивойга кўзим тушиб қолди. У гаплагини шер қамалган қафснинг олдида келиб тўхтади.

Шер ўлалитган даражада озиб, чўп бўлиб кетибди. У Кўзивойга хўмрайиб қаради-да, кейин юзини тесқари ўтириб олди.

Астойдил қарасам, қафасдаги ростакам шер бир вақтлар мен билган Кўзивойга ўхшаб қотти. Ипдек интичка Кўзивой росмана шерга айланиб кетибди. Назаримда Кўзивой қафасда-ю, шер бу ёқда турганга ўхшайди.

Энди билдим. Самоварчи билиб айтган экан. Кўзивой шерга бериладиган тўшт-ёғларни еб, ўзи шер бўлиб, шерни Кўзивой қилиб кўйибди.

ГУВАЛА

Ҳазил

Район советининг сессиясида мактабларда ишлаб чиқариш таълими масаласи кўрилар эди. Район маориф бўлимининг мудир бу масала юзасидан жуда яхши доклад қилди. Аммо у ўн тўртинчи мактабда политехника таълими устахоналари ҳалитча қурилмаган, район қурилиш бошқармаси бу ишта юзаки қараётганини танқид қилди. Ана шундан кейин шу мактаб директорининг ўзига сўз берилди. Директор қурилиш трестига кўшилиб танкид қилинганга чидамай ўтирган эди. У қизишиб тапта тушиб кетди:

— Майли, трестдаги ўртоқлар шундай масъулиятли ишта панжа орасидан қараб келган эканлар, бу алоҳида гап. Аммо биз ички имкониятлардан тўла фойдаланиб, политехника таълими ишларини яхши йўлга қўйиб юборганмиз. Мен бунга конкрет мисоллар келтириб, ўз ишларимизни намойиш қилишим мумкин.

Зал бирдан жимиб қолди. Устахонаси йўқ мактабда қандай қилиб политехника таълими йўлга қўйилиши мумкин эканини биллишга қизиқиб, қўлларини қулоқлари орқасига тутиб, директорнинг оғзига тикилишди.

— Ҳамма қилган ишларимизни айтиб вақтингизни олмайман. Аммо энг характерлилари билан таништиришим мумкин. Ўтган биринчи чорак давомида тўққиз ва ўнинчи класс болалари ўқитувчиларнинг уйлари, участкалари та бориб қирқ мингдан ортиқ хом ғишт, ўн беш мингдан ортиқ гуваля қўйиб бердилар. Гувалалар сифатли қўйилгани бизни қувонтиради. Саккизинчи класс болаларидан тўрт киши физика ўқитувчисининг янги ҳовлисига бир кир ўра, бир савзи ўра ва бир чуқур ўра қазидиларки, бу сифатли ўраларни алоҳида қайд этмасдан ўтолмайман. Ҳозир шу учала ўра муваффақиятли равишда эксплуатацияга топширилди. Имтиҳон комиссияси ўраларнинг чуқурлиги ва кенглигини ўлчаб кўриб, беш баҳо қўйишни лозим топди.

Қизларимиз ҳам машғулотларга мунтазам қатнашиб туриптилар. Айниқса, саккиз, тўққиз ва ўнинчи класс қизлари мактаб маъмурияти ходимларининг уйларида бориб, рўзгор ишларига қарашмоқдалар. Қизларимиз ташаббуси билан ўқитувчиларимизнинг уйларида ўттиздан ортиқ кўрпа қавилди. Кир ювиш, дазмол босиш, қон-товок ювиш ихтисослари бўйича дуруст натижаларга эришмоқдалар.

Бошлангич мактаб болаларини ҳам политехника таълимидан четда қолдираётганимиз йўқ. Уларга ҳам ўзларига боп иш топганмиз. Масалан, улар ўқитувчиларимизнинг ёш болаларини опичиб, ҳовлиларини сўпуриб бормоқдалар.

Энди келгуси режаларимиздан гапираман. Қурилиш трести шундай сустқашлик қилар экан, бунга ҳам чора топганмиз. Масалан, ўқувчилар кучи билан мактаб дарвозаси биқинига пойфазал ремонт қилдиган мастерской, бир сартарошхона кураимиз. Ўғил болалар сартарошлик ва туфли ямашни ўргансалар, қизларимиз касирликни машқ қилдилар.

Аммо ишларимизда нуқсон борми, бор. Масалан, ушбу мастерскойларимиз ҳали бўлмагани учун биз бошқа ташкилотларга бола юбориб, хунаар ўрганишга мажбур бўлмоқдамиз. Ҳозир шаҳар ҳаммомида тўрт бола ходимларга шотирд берилди. «Хуш келибсиз» қабристонининг етарлишай гўркови икки боламизга ўз мутахассислигини тинмай ўргатыпти. Катта маҳалла фасоли икки ўқувчимизни кунт билан тарбияламоқда.

Катта кўчадаги комхоз кесиб кетган теракларнинг тўнкасини яқинда умумий ўқувчиларимизнинг ёрдами билан қовлаб олди. Етти ва саккизинчи класс ўқувчиларининг ташаббуси билан тўнкалар саржин қилинди. Биз мана шу йўл билан ўз ўқитувчиларимизни қишқи ўтин-кўмир, яъни ёқилги билан тўла таъминлай олдиқ.

Шу пайт чой олиб кирган чол лужма ташлади: — Умрингдан барака топ, болам. Мен ҳам қариб қолдим. Айниқса, обед пайтида чойхўрлар шошириб қў-

йишти. Ўқувчи болаларингдан мента ҳам чой таший-
диган шогирд бер.

Ўтирганлар орасида говур-ғувур бошланиб кетди. Бу-
лар райондаги турли ташкилотларнинг вакиллари эди.

Директорни эсанкиратиб қўйишди.

— Чорраҳани асфальт қилишга ишчи кучи етишма-
япти. Йигирмата бола юборинг.

— Саксовул складига қирқ бола.

— Кушхонага қўй ҳайдаб келиш учун ўн беш бола.

— Тўғруқхона деворини оқлашга олти бола.

— Ошхоналар трестига қарам тузлаш учун ўн бола.

Шу пайт кўлида портфель билан ўн тўртинчи мак-
таб завхозни кириб келди. Унинг афти-башараси қоп-қора
эди.

— Ўртоқ директор, ўн уч машина кўмир олиб келдим.
Шофёрлар дол, деб миямни ачитиб юборишди. Илмий
мудирингиз, учинчи класс болалари тушириб беради, де-
япти. Бўлмайди, ўзининг билан тўққизинчига рухсат бер-
сангиз.

— Ҳозир, ҳозир, — деди директор. — Ўртоқлар, биз
политехника таълимини мана шу йўл билан олға сурдик.
Саволлар бўлса, марҳамат. Аммо саволлар ёзма равишда
берилса, яхши бўларди.

Ана шундан кейин унга ёзма саволлар ёғилиб кетди.
Минбарга ёғилган қогозлар орасида унинг ишдан олин-
гани ёзилган маорифнинг бўйруғи ҳам бор эди. Поли-
техника таълимида ҳам гап кўп-да. Директорни ўзининг
класс болаларидан тўрттаси чалпак қилиб залдан оп-
чикиб кетишди.

ТУТУРТ

Ишдан жулда табиатим равшан қайтдим. Энди кўлимга
тулқайчинни олиб айвонга чиққан эдим, эшик тақиллаб
қолди.

— Айтганча, эсимдан чиқибди, — деди жияним. —
Мирвали ака икки марта ўғлини чиқазди. Ўйда меҳмон-

лар бор эмиш, чиқармишсиз. Ҳойнаҳой яна бола чиқаз-
ди.

Эшикни очсам, дарҳақиқат, Мирвалининг ўғли. Ўша
гап. Ҳозир чиқаман дедиму, ўғлиниб қолдим. Чиксам, ал-
батта ичкилик бўлади. Чикмасам, киёматли кўшни, хафа
бўлади. Ноилож кийиниб, Мирвалиникига қараб кетдим.

— Э, шунақам бўладими, шу ҳам кўшничиликми?
Киринг уйга. Ишхонадан хўжайинлар келишган.

Мирвали аллақайси базада экспедитор. Демак, база
қолимлари келишган. Улар билан қандай тил топаман.
Нимани гаплашаман. То ўйлаб бўлгунимча, Мирвали кў-
лимдан судраб ичкарига бошлади. Бир уй одам. Юко-
рида, ўнг юзида данакдек холи бор ўрта яшар бир киши
қаҳрабо солил пичоқ билан қазм тўғрайпти. У қазини
ҳар япроқлаганда, пиялани бўшатган кишини оёзига ўзи
солиб қўяди. Холдор киши мен билан тирсагини тутиб
кўришди.

— Аъзамжон ака, — деди Мирвали холдор кишига
мени таништириб, — бу киши каминангизнинг ён кўш-
ниси бўладилар. Ўзимизнинг бола. Киришимли.

Кўпчилик бу гапдан кейин мента тўрдан, Аъзамжон
иканинг ёнидан жой берди. Ўтирдим. То нафасимни
ростлагунимча, пияла кўлимга келиб қолди.

— Оласиз, оласиз. Мирвалининг эсонлигига.

Ноилож қолдим. Кўзимни чирт юмиб туриб ичиб
юбордим. Аъзамжон ака ўз кўллари билан оғимга за-
куска солиб қўйдилар. Пастроқда ўтирган, кўлига узук
таққан йигитга Аъзамжон ака таъна қилиб қўйдилар:

— Бўлди, сен ичма, рулда ўтирадиган нарсасан.

У йигит кўлини кўксига қўйиб: «Хўп ака», — деди-ю
пиялани олиб, яна шмирдди. Аъзамжон ака пешанасини
тириштириб: «Шунақасан-да», — деб қўйди.

Ўртага кабоб келди. Аъзамжон ака ўз кўли билан ик-
ки-икки сихдан расамади билан меҳмонларнинг лико-
п-часига қўйди.

Боя мен кирганда, гап аллақандай артикул тўғрисида
борарди. Кабоб устида узилган гап уланиб кетди:

— Ўзидан кўрсин, неча марта айтганман, ревизор билан орани бузма, деб. Ревизор халқи топанман деса, ҳар қанақасидан ҳам ишқал топади.

— Сунатингиз ҳалдидан ошиб кетди ўзи. Рўзғорига ҳам савдонинг пулидан олади. Сотувчининг шўри деса-нигиз-чи, — деди узук таққан йигит.

Уларнинг гапига кулоқ солиб ўтириб, шу базадан мол оладиган бирон дўконда ишқал бўлганини сездим. Уларнинг хотиржам гаплашишидан, дўкон мудири эплаштириб тинчиб кетишига ҳам ишониб қўйдим.

Аъзамжон ака ҳозир пора билан иш битказиш мумкинмаслиги, пора берган ҳам, пора олган ҳам қия бўлиб кетишини айтиб қолди.

Шунда бир гап эсимга келиб, мен ҳам суҳбатга арадашиб қолдим:

— Аллақайси бир базанинг мудири порани санамасдан оларкан, — дедим. Аъзамжон ака кабобни чайнамай, лунжига босиб туриб, башарамга қаради:

— Ҳўш, қандоқ қилиб оларкан?

— Ўзининг ҳар қайси дўкон мудирита кесиб қўйган таксаси бор экан. Улар мол олгани келишганда папирос сўраркан, папирос берса, гутурт сўраркан. Гутуртни чақиб ё қайтиб бераркан, ё ёнига солиб кўяркан. Ёнига солса, ўша дўкон мудирининг иши битгани, қайтиб берса, шўри кургани экан.

— Шунақами? Биринчи эшитишим, — деди Аъзамжон ака. — Бунақасини биринчи эшитишим.

— Ўша гутурт кутисиди пул бўларкан, чўпини ёндираётганда ичига қараб пулнинг бор-йўқлигини биларкан. Пул бўлса, ёнига соларкан, бўлмаса, қайтиб бераркан.

Аъзамжон ака оғзидати гўштни бир-икки марта лунжиди айлантириб ютолмади, оғзидан олиб хонтахтанинг тагига ташлади.

— Биринчи эшитишим. Тавба, сизга ким айтди?

Ўлай атар, кимдан эшитганим эсимда йўқ эди, шунинг учун ҳам тайинли бир гап айтолмадим.

Шундан кейин гап гапта қовушмади. Суҳбат муз бўлиб кетди. Меҳмонлар ичкиликка зўр беришди. Тилим қичиб яна битта қизик воқеани айта бошлаган ҳам эдимки, Аъзамжон ака жеркиб берди. У анча кайф қилиб қолган эди.

— Ука, сиз бу гапни бир ёкка кўя туринг, аввал боғи гапни айтинг. Ким ўша порахўр? Шунни айтинг.

Нима дейишга ҳайронман. Фулдулладим.

— Йўқ, айтинг. Айтмаганингизга қўймайман. Ишот қилинг. Шунақа.

Нима бўляпти. Аъзамжон ака нима десапти, сира тушуномасдим.

— Айтмайсиз, шундайми? Демак, қўлингизда далилларингиз йўқ. Гаплашамиз, тегишли жойда гаплашамиз. Гутурт кутисидати пулни ўз кўзингиз билан кўрганмисиз? Ушлаб олганмисиз? Жавоб берасиз! Ҳа, шунақа. Қачон, қайси вақтда, айтасиз. Кимдан, кимнинг олдиди, айтасиз. Гўвоҳларингиз борми?

Меҳмонга чикмай ўлай. Ўз бошимга қандай бағони орттириб олдим. Нима қилардим ҳикоя айтиб.

— Сиз билан тегишли жойда гаплашиб қўяман. Бўйнимга қўйиб бермасангиз, шармандангизни чиқазаман. Бекорта бенавог бўладиган пайтлар ўтиб кетган.

Мирвали деразадан мени имлаб чақирди. Ўрнимдан тураётганимда Аъзамжон ака этагимдан тортиб, ўтқазиб қўйди.

— Ўтирасан. Кетадиган бўлсанг, фамилиянгни айтиб, кейин кетасан, — деб туриб олди. Жаҳл билан этагимни силтаб турдим, чиқтим кетдим. Орақмдан у ҳамон жавар эди: — Бўйнимга қўйиб берсин, ишот қилсин. Унақа замонлар ўтиб кетган.

Мирвали ташқарига чиққанимда ўпкалангандек бўлди:

— Нима қилардингиз, кўшни, шу гапни айтиб. Энди ишфат ҳам татимайди.

— Нега у кишига алам қилади? Мен бутунлай ўзимга ҳам нотаниш одам тўғрисида гапиряпман-ку.

— Э, солда экансиз-ку, кўшни. Эласини топиб тапирдинтиз. Бу ўтирганларнинг ёнидаги гўтурлар энди чўнтакдан чиқмайдди.

— Бўлмаса, энди кетай, ўтиришингларни бўзмай, — дедим-да, эшикка қараб юра бошладим. Ундан ҳамон Абзамжон аканинг овози келарди:

— Фамилияси Хажайип-а, гаплашиб кўяман!

МУЗЕЙ

Яқинда район Маданият уйига бордим. Инструкторни тополмай ҳайрон бўлиб турган эдим, қоровул чол чойга таклиф қилиб қолди. Раҳмат айтиб, уэр сўрадим.

— Бўлмаса, болам, клубга бора қолинг. Тамоша қиладиган нарсалар кўп.

Бу гап менга маъкул тушди-ю, кирдим. Чинакамига антика клуб экан. Бир чеккадан тамоша қила бошладим.

Кираверишда ҳар бири эллик килограмдан келадиган йигирмата қадок тош баҳмал қолланган столга териб қўйилган. Деворда яланғоч полвонларнинг ҳар хил суратлари.

Сал нарироқ бордим. Ажойиб плакатлар осилган, каттакон фанерда мойли бўёқ билан пашшанинг қанот кериб турган сурати, унинг ёнида картон қорозга пашшадан тарқайдиган микроблар сурати ишланган. Ҳар хил схемалар. Ҳар хил ҳашаротларнинг сурати.

Ундан сал нарига ўтдим. Ичига сомон тиқилган бўри, тулки, бўрсиқ, қирғовул, ўрдаклар қалашиб кетган.

Залнинг охирига бордим. Саҳнага яқин жойда деворга болта, теша, темир чантак осиб қўйилбди. Унга яқин картонга ўт тушган уйлар, ўт ичида қолган болани опчиқаетган ит, кўлида папирос билан ухлаб қолган киши суратлари чизилган.

Энди залнинг бу тарафига ўтдим. Бунда деворнинг ўзига бир товоқ палов, бир-бирига мингаштирилган икки сик кабоб, буғи чиқиб турган икки коса мастава, бир тарелка чучвара сурати солинган.

Яна нари кетдим. Иккита катта шкаф. Бирида тиржайиб турган одам скелети. Биттасида саргарошлик буюмлари. Иккала шкаф ҳам кулф.

Ҳайрон бўлиб ташқарига чиқдим. Чол яна чой тутди. Чой устида клубдаги буюмларни кўриб ҳайрон бўлаётганимни айтиб қолдим.

— Ҳайрон бўладиган нимаси бор. Ҳаммаси қонуний, ҳаммасининг ҳам инвентарь номери бор. Бу нарсаларни кўз қорачигидек асраймиз. Ҳар йили инвентаризация пайтида бирма-бир санаб чиқамиз. Баҳоларни ведомостга қараб солиштириб кўрамиз.

— Майли, — дедим. — Албатта пулга келган нарса бўлгандан кейин асраш керак. Аммо бу нарсалар қандоқ қилиб клубга келиб қолди, ахир?

— Э, шундоқ демасизми, мулла. Сабаби бор. Бесабаб ҳеч нарса бўлмайди. Эшитинг. Бир чеккадан тушунтириб берай.

Қоровул шундай дели-ю, ўрнидан туриб, мени яна клубга олиб кирди. Бир чеккадан тушунтира бошладим:

— Клубимизнинг биринчи мудири полвон эди. Манови тошларни ўша киши олдиригандлар. У кишидан кейин илгари санитария идорасида ишлаган бир йигит мудир бўлган эдилар. Манови пашшанинг суратини шаҳарга тушиб, каттакон художникка икки юз сўмга ишлатиб келган эдилар. Яхши одам эдилар, у киши ҳам пешонамизга сирғамдилар. Илгари овчилик қилган бир қизикчи йигит мудирликни қабул қилганди. Манови бўри, тулки, қирғовулларнинг ичига икковимиз сомон тиқиб, қотириб қўйганмиз. Ундан кейин пожарнийда ишлаган антиқа серуй-ку киши мудирликка ўтди. Манови болта, чантакларни ўша киши деворга михлатган эдилар. Ундан кейин ошпаз йигит мудирликка келди. Аммо пармуда сомсатга уста эди. Мен жилд очиб бериб турадим, у тутиб таштайверарди. Деворга уч юз эллик сўмга кабоб, палов суратини чиздирган. Ишқивоз одам эди, бечора. Ўлиб кетибди, деб эшитдим. Рост бўлса, худо раҳмат қилсин.

Кейин сартарош йигит мудар бўлди. Клубга ким кирса, бўйнига сочик осиб кўрарди. У киши ҳам пешонамизга сигмаллар. Аммо лекин соқол олдириш текин бўлиб қолганди. Хай майли. Ҳозирги мударимиз бўлганган бола. Мияли, эсли-хушли, докторликка ўқийди. Анови одам суғитини бухгалтер билан жанжаллашиб юриб, билмадим, неча сўмга олдириди экан.

Ичимда ўйлар эдим. Агар яна беш-олтита мудар ўзгарса, клуб биринчи категорияли музейга айланиб кетиши турган гап.

ПАЙПОҚ

Орифжон шу трестта ишга ўтгандан бери хотинидан тинмай гап эшитганди. Трест бошлиғи серуфат одам экан. Ҳар куни ишдан кейин Орифжонни машинага ўтказиб, шаҳардан ташқарига опчиқиб кетади. Соя-салқин чойхоналарда ошхўрлик қилишиб, қош қорайганда жавоб беради.

Албатта, бу хил ўтиришларда ҳадеб бошлиққа сарф қилдиравериш инсофдан эмас. Хотинининг кунлик берадиган обед пули ўзидан ортмайди, текин еяверишга Орифжоннинг юзи чидамайди.

Орифжон хотинига билдирмай ёрдам кассасидан унча-мунча пул оладиган бўлди. Икки марта маош устидан аванс ҳам олди. Ҳар куни, ўлдим деганда, ўн беш сўм сарф бўлаверса, пул чидайди?

Бошлиқ-ку Орифжонни унчалик харж қилишга қўймайди. Ора-сира уйига чақириб зиёфат ҳам қилиб қўяди. Шундоқ бўлгандан кейин Орифжон ҳам уни уйига чақирмаса, уят бўлади-да!

Бошлиқ биринчи келганда жуذا мамнун бўлиб кетди. Бир ҳафтагача: «Бай-бай-бай, келиннинг мантиси, ҳали ҳам мазаси оғзимда турибди-я» деб тамшаниб юрди.

У ҳадеб шундоқ деб турганда Орифжон индамаса одамтарчилиқка қирмайди, албатта.

— Яна ташкил қиламиз, — деворди.

Шу гапни дейишга деди-ку, қандоқ қилиб хотинига айтишини билмай, бир-икки кун чайнашиб юрди. Охири хотини очилиб-сочилиб турганда айтди. Хотинининг тепа сочи тикка бўлиб кетди.

— Қандоқ суллоҳ одам у? Ейилганини еб кетди! Яна нима дейди?

Орифжон хотинини босиб қўйди:

— Ундок дема, хотин! Хўжайин нараса. Айтганини қилмасак бўлмайди. Яқинда маоши икки баравар кўп ишга ўтказмоқчи. Сен мантини бошлайвергин, бўёига худо хоҳласа ошимиз олчи бўлиб кетади.

Хотини ундок деса, мундоқ деди, мундоқ деса, ундок деди, худлас, бир гап мантига кўндирди. Аммо битта шарт билан. Зиёфат харжини Орифжоннинг ўзи топиб келиши керак. Рўзғорга ажратилган маблағга тегши йўқ.

Оббо! Ёрдам кассасидан қарз бўлса, мойна устидан икки марта аванс олган бўлса, бу ёғини қайдан топади?

Орифжон ўйлаб-ўйлаб, бировдан қарз кўтаралитган бўлди. Ўтган мовнадан ўн тўрт сўм, ёрдам кассасидан олган пулдан саккиз сўм, аванс пулдан етти сўми бор. Ҳаммаси бўлиб йигирма тўққиз сўмни пайпоғига яшириб қўйган. Толегига Орифжоннинг оёғи андек исланиб турарди. Икки кун пайпоғини янгиламаса, уйга пашша тўлиб кетади.

Ана шунинг учун ҳам эр-хотин кир ювиш ишларини ўзлари бўлиб олишган. Орифжон пайпоқни ўзи ювади, бошқа кидлар хотинининг бўйнида. Пайпоққа хотин қўл урмайди. Пул яширишга пайпоқдан яхши жой йўқ.

Орифжон хотиндан яшириб, пайпоққа сақлаб юрган пулларини шу зиёфатта ишлатмоқчи эди, янги гап чиқиб қолди. Йигирма олтинчи кунни бошлиғнинг тутилган кунни эмиш. Идорада ҳамма уч сўм-уч сўмдан қилиб пул ингишлатти. Соат тақдим қилишар эмиш. Орифжондан пул олишмади.

— Сиз бошлиққа қадрдон одамсиз, ўзингиз каттароқ совға қиласиз.

Энди нима бўлади? Орифжон пайпоқдаги пулга совға олаётган бўлса, зиёфат учун бировдан қарз кўтариши керак. Шундай қилди. Бир ошнасидан икки ҳафта муҳлат билан йигирма беш сўм қарз кўтарди. Иккита коньякдаёқ пуlining ранги ўчиб кетди. Шу пулдан ҳам уч сўм қайириб, пайпоққа урди. Ёўшт-ёғ рўзгордан чиқди.

Бошлиқ ёлғиз келмади. Икки ошнасини эрташтириб келди. Орифжон билан бўлиб тўрт кишига иккита коньяк нима бўлади? Жиянини чиқариб, магазиндан яна бир шиша уч юлдузлитигдан олдириб келди.

Аммо келин мантини яна бошлабди. Бошлиқ ҳар гал мантини оёғига солаётганда келиннинг пазандчилигини мақтаб, Орифжоннинг кўли очиклигини таърифлаб турди.

Ярим кечада меҳмонлар тарқашди. Улар кетишарканда Орифжон эшиккача кузатиб чиқди.

— Жуда эрта кетяписизлар-да, бир сикимтига ош қилмоқчи эдик. Келиннингиз ошни қийворалди-да.

Бошлиқ машинага ўтирар экан, самимий миннатдорчилик билдирди:

— Ошни келаси гал еймиз. Хўтми? Хафа бўлманг, албатта келамиз.

Орифжон ҳам ўзини тутолмади. Бошлиқ шундоқ деётганидан кейин аниқроқ бир гап айтиш керак.

— Битта ош экан-ку, кабобита ҳам тайёрмиз. Аммо қачонлигини айтиб аниқ ваъда бериб кетасизлар.

Бошлиқ орқа кабинада ўтирган ошналарига қаради:

— Келаси олдиҳга вақтларинг қалай? Менинг вақтим бор.

Ошналар, ихтиёр сизда, дейишди. Шундан кейин машина турилаб жўнаб кетди. Машина кетди-ю, шу кетишда яна битта зиёфатнинг ваъдасини ҳам олиб кетди. Орифжон пешанасига биттани урди.

— Лақма бўлмай ўл! У гапирганда сен тинч турсанг ўлармилнинг? Бу ёғини хотинга қандоқ тушунтирасан?!

У ўзига, хай майли, келаси олдиҳгача нима тапу нима сўз, бу ёғи кейин маълум бўлади, деб уйга кириб кетди.

Меҳмон келган уй, албатта, ивирсима иложи йўк. Ховлининг ҳамма ёғида папирос қолдиқлари, қоғоз парчалари. У ёқда кир сочик, бу ёқда ювиксиз идиш-товоқ. Орифжон ўзини мастликка солиб, дарров ёта қолди. Эрталаб ишга кетётганида қараотнинг тагига қараса, хотини янги пайпоқ кўйибди.

— Хотин, пайпоғим қани?

— Пайпоғингиз қурсин, бижғиб кетибди, оташ куракка қисиб, кўчадаги ахлатга опчиқиб ташладим.

Орифжоннинг дармони қуриб, ўзини ёстиққа ташлади. Бирдан ховлиқиб, ич кўйлақда кўчага югурди.

Ахлат машинаси энди жойидан қўзғалган экан. Қараса, кўшиси ҳам ич кўйлақда машина кетидан чопиб кетяпти. Етолмади. Машинага етиб бўладими? Орифжон ҳафсаласи пир бўлиб, остонага ўтириб қолди. Кўшиси ҳалослаб қайтиб келди. Орифжон сир бой бермай, бўшаганча кўшисидан сўради:

— Нима гап, тонт саҳарлаб машина қувиб юрибсиз?

Кўшни пешанасига шатиллатиб бир туширди.

— Мени худо уриб қолди! Бировга айтмангу, пайпоққа икки юз элик яширган эдим, болалар ахлатга ташлаворибди.

Орифжоннинг ичида бир нима узилиб кетандек бўлди. Хайрият, буники атиги ўттиз икки сўм эди, кўшисиникига урвоқ ҳам бўлмади.

Икки кўшни бир-бирларига қараб, ранглари қум оқариб, индаёлмай туришарди. Бу пайт ахлат машинаси икковининг икки юз саксон икки сўмларини номальтум тарафга олиб кетарди.

ТОМОША

(*Кинокомедия учун сценарий*)

Ер қимирлаганда Усмон отанинг уйи ҳам анча шикастланди. Райжрокомдан ремонт учун у-бу беришди.

Шу кунда нима кўп, кўпига андава ушлаган уста кўп. Ўра қазилми, бўялми, тандир қурилми, қозик чопиш-

ми, барини биламан дейдиганлар кўпайиб кетди. Усмон ота ҳам уста қилириб чиққанда шунақасига дуч келди.

— Ука, шувоқда қалайсиз?

— Шувоқни бизга чиқазган-да, ойнадек силлиқ қиворамиз.

Ота ўша устани уйига олиб кетди. Нарҳини келишипти. Алебастр қаерда, кум қаерда, кўрсатди. Кўшнисиникидан ўн беш метрли резина шланг опчиқиб берди.

— Водопроводдан ташиб юрманг. Шўни жўмакка кийдирсангиз, хоҳлаган жойга сув келади.

Уста отанинг меҳрибонлигига тан берди.

— Госстрахдан пулингни олиб кет, деб шоширишпти. Бу ёғини ўзингиз эглаб турасиз. Дарров қайтиб келаман.

— Хотиржам бўлинг, разрядли устамиз, боғлаймиз.

Ота хотиржам чиқиб кетди.

Уста алебастр қопларни ташиб келиб бир жойга тўкаверди. Бирпасда йгирма қоп алебастр одам бўйи дўнг бўлди. Бир машина кумни элмай алебастрга аралаштирди. Кейин алебастр дўнтининг ўртасини ҳовуз қилиб, шлангга сув оқизиб қўйди. Оғзилати носини туптуриб, бисмилло деганича шимининг почасини шимариб, кетмон билан ўрата тушди. Шлангдан вазиллаб келиб турган сув бирпасда ҳовузчани тўлдирди. Сув устанинг сонигача чиқди. Алебастр сувга тушганда аввал қатикқа ўхшаб юмшоқ бўлди. Уста маза қилиб қоритираверди. Сал ўтмай, чипта қотиб, унинг сонидан сиққанича тошга айланди қолди.

Устанинг умрида алебастрга иши тушмаган эди. Аввалига хайрон бўлди. Кейин кўрқиб кетди. Ўтирай деса тиззасини алебастр сиқиб қўйган. Букилмайди. Носқовоқ ўлтур марзанинг четига қолган экан, олай деса, қўли етмайди.

Тепадан офтоб уриб турибди. Сонни тош сиқиб ташлашпти. Қани оғригига чидаб бўлса. Бир машина кум, йгирма қоп алебастр, аллақанча сув қўшилиб энг камида олти тонна юкка айланган...

Оёқни тортиб бўлмайди. Олти тонна юк билан туриб кетиш филнинг ҳам қўлидан келмайди.

Усмон ота госстрахдан пул ёздирунча, энг камида тўрт соат ўтди. Одамлар ишдан қайтадиган пайт. Автобус, троллейбусларга йўлаб бўлмайди. Бечора хижолат. Овқатсиз, чойсиз устанинг ҳоли нима кечди экан. Аксига олиб, камшири кўзи ёриган келинникига кетган.

Ота ҳаллослаб эшитининг олдига келса, ҳовлисидан кўтарма краннинг учи кўриняпти. Ие, бу менинг уйимми, деб хайрон бўлди. Қараса, ўзининг уйи. Шошиб кирди. Уйи тўла пожарний, доктор, милиция, маҳалла активлари.

Доктор хотин пожарнийларнинг бошлиғига тушунтирипти:

— Бу ерда иложи йўқ. Алебастрни синдирамыз деб оёғини синдириб қўйишимиз мумкин. Яхшиси, ўша ёқда оёғини ажратиб оламиз.

Бирдан машина-мотори туриллади. Кўтарма краннинг тўртта илгирини қотиб қолган алебастрнинг тўрт чеккасига илиб қўйишди. Олти тонна алебастрни уста-пустаси билан кўтариб, экскаваторларни у ёқдан-бу ёққа обориб қўйдиган зўр машинага чиқазиб қўйишди.

Ҳамма ёқда одам. Биров ундок дейди, биров бундок дейди. Қўча мулолишида ботинка мойлайдиган Исахор деган йигит бир гап айтди:

— Кинога олишяпти, шекилли. Антика комедия чиқадиган ўхшайди.

Ота ҳам бу гапга чипта-чин ишонди, дўнғиллади:

— Кино олишга бизникидан бошқа жой йўқ эканми? Картинка детанда артист ўйнагучи эди, нима қилади менинг устамни ўйнатиб? Пулинни тўлаб бўлман.

ТАМОН, ДАВОМИ ЙЎҚ

Эр-хотин бахтиёр эди.

Хотин лампочкага боласининг пайпоғини кийдириб, товонини ямаб ўтиради. Эр диванга ёнбошлаб, беззор мудради. Хотин эрининг мудрашини тарқатмоқчи бўлиб, бирон гап ўйлаб топаман дейди-ю, гап ўлтур кела

қолмайди. У ўйлаб-ўйлаб охири бир гап топтандек бўлди:

— Хой, эр, мунча мудрайсиз? Мундоқ эркакларга ўшаб қизик-қизик гапларни айтиб кулдирсангиз-чи.

Эр бир кўзини аранг очиб эснади-да, эшик ғичиллаганга ўхшаш, ғалати товўшда пўнғиллади:

— Ҳа, қиз боламидингки...

У шундай деди-ю, яна кўзини юмди.

— Шошманг, шошманг, кўзингизни очинг. Мабодо ўн саккиз яшар йигит бўлиб қолсангиз, нима қилардингиз? Яна ўзимга уйланармидингиз?

Эр энсаси қоттандек жойидан кўзгалди. Эринчоқлик билан диванга чордана куриб олди-да, лабининг бир томони билан илжайди.

— Бу масалани дурустроқ ўйлаб кўриш керак бўлади. Қани энди, ўша ўн саккиз ёшим қайтиб келса, ўзим билардим-а, ўзим билганим шунки, сента уйланмасдим, вообше, уйланмаслигим ҳам мумкин.

Эрининг бирдан файласуфлиги тутиб кетди:

— Агар инсон боласига икки марта яшаш имконияти берилса, кўп хато ишлар тўғри бўлиб кетарди. Мана, ўпкамнинг мазаси йўқ, бу нимадан, папиросдан. Биринчидан шу куриб кеткурни чекмасдим. Мана, ошқозонимнинг мазаси йўқ. Нимадан, ичкиликдан. Иккинчидан, шу ароқ ўлгурни ичмасдим. Кўриб турибсанки, асабимнинг мазаси йўқ, бунинг нимаданлигини билмайсан-а, билмайсан. Бу сенинг жаврингдан. Ўн саккиз ёшта сирпа-ниб қайтиб тушиб қолсам, энг биринчи қиладиган ишим сента уйланмаслик. Мабодо ўзингга уйланадиган бўлсам, олдингга кўйдиган шартларимни битта обший дафтарга эринмай ёзиб чиқардим. Масалан, унда шунақа шартлар бўларди:

«Дазмол боошини биласизми, жоним? Пиёз тўраган пичоқда қовун сўймайсизми? Тутма деган жониворни қадашни биласизми? Вообше, тутманинг тешиги қардалитини биласизми? Телефоннинг кулоги сиздан бўшайдими? Улама сочини уйдаям тақиб юрмайсизми? Бирон

жойга меҳмонга борадиган бўлсак, вақтлроқ кийиниб олиш кўлингиздан келадими? Бирон йили курорт деган жойдан қоласизми? Меҳмон келса ҳаммадан олдин тўрта чиқиб олиб, ишни менга ташлаб қўймайсизми? Ёптан нонингиздан қил чиқмайдими? Мажлисдан, йўқ, вообше, кеч келганимда костюмининг ёқасини ҳиллаб кўрмайсизми? Хуллас, мени тинч қўясизми, йўқми?..»

Мана шу шартларга кўнсанг, ўзингга уйланардим. Бўлмаса кимга уйланишини, барака топкур, ўзимга қўйиб бер!

Хотин хандон ташлаб кулди. Унинг бу кулгисида алам билан заҳарханда аралашта ўхшарди. Эр яна тилга кирди:

— Хўш, энди сен айт. Мабодо, фалакнинг гардиши айланиб, сен ўн саккиз яшар қиз бола бўлиб қолсанг, яна ўзимга тегармидинг? Биламан, албатта ўзимга тегардинг, мендақа тайёр эр, вообше, мендақа лақма эр космосда ҳам, ерда ҳам топилмайди.

Энди хотин тилга кирди:

— Мабодо, атом бомбасини бир елкамга, водород бомбасини бир елкамга осиб қўйиб, шу Сотимхўжага тегмасанг, ҳозир портлатвораман деса, портлатвор-е, жоним роҳат олади, дердим.

Эр икки кўзини соққадек дум-думалоқ, қилиб, «вой-буй» деб юборганини билмай қолди.

— Агар яхшилиқчасига, шунга тегасанми, деб сўрашса, олгита одамни гувоҳ қилиб, уч том китобга синадиган шартларни олдингизга кўндаланг қилиб қўядим. Шартларим мана бундоқ бўларди:

«Сингилдингизга мени ёмонламайсизми? Кайф устида боғчадан ўзингизники қолиб, бировни боласини еталаб келмайсизми? Папирос кулини тиламга ташламайсизми? Эчки гўшти билан қўй гўштининг фарқини биласизми? Дугоналарим меҳмонга келганда тўрта чиқиб, суялиб ўтириб олмайсизми? Маст бўлиб қолиб, мени танитай, ўзимни ўзимга ёмонламайсизми? Тиш чўткаси билан брезент ботинкангизни тозалламайсизми. Саккизинчи мартнинг нима эканини биласизми? Мажлисдан келганингизда ён

чўнгатингиздан иккита кино билети чиқмайдими? Маош олганда пайпоққа пул бекитмайсизми? Менсиз меҳмонга борганингизда галстугингизни тескари тақиб, тонг отарга яқин келмайсизми?..»

Эр, «войлод», деб ўрнидан туриб кетди. Хотин яна давом эттирмоқчи эди, эр кўлини кўксига қўйиб, тавба қилдим, деганга ўхшаш ғалати кўз сузди. Йўқ, хотин бўш келмади. Охир эр тиз чўкиб, хотинининг этатини ўлди.

— Жон хотин, ўргилдай хотин, энди бас қил. Ўн саккиз ёшга қайтиб тушмай мен ўлай. Вой-бў... ичингда шунча дардинг бормиди! Кўй энди, кечқурун мажлисга борадиган одамман, настроянамни бўзма.

Хотин икки кўлини белига тираб энгашди:

— Нима, бутун дам олиш куни, қанақа мажлис бўлади?!

Эр нима дейишини билмай, кўзларини пирпиратиб туриб қолди.

(Тамом, давом ийўқ.)

ЮК

Купета кирганимда пастки қаватнинг иккаласи ҳам банд эди. Ўнг томонда ҳассага таяниб бир мўйсафид, чап томонда эса, тутунчасини тиззасига қўйиб ҳомиладор хотин ўтирарди. Хотин мени кўриши билан ўрнидан турди.

— Жойингизни олиб қўймалдимми?

Менинг жойим юқорида эди. Уни тинчитиб, чамадончамни полкага иргетдим-да, ўзим ҳам бир сакраб чиқиб олдим. Поезд жўнашига учинчи кўнгирак урилганда икки кўлида зилдек чамалон кўтарган, бўйни елкасига туташиб кетган бир киши кирди. У атрофга қарамай, тўппа-тўғри хотинга юзланди:

— Жойини бўшатинг, бу меники.

Хотин ийманиб ўрнидан турди. Шу пайт эшик олдида проволник пайдо бўлди:

— Гражданин, сиз юқорига чиқа қолинг, бу одам, кўриб турибсиз-ку, ҳомиладорлар.

Бўйини йўғон пассажир истеҳзо билан қулди.

— Аттанг, билет олаётганда касирга қоринни кўрсатмаган эканман-да.

Хотиннинг лаблари титраб, кўз милклари намланди. Бу беодоб одамнинг қилиқларига чидаёлмаган чол ўз жойини бўшатиб, инқиллаб юқорига чиқди. Хотин хижолат, чол тажант. Бўйини йўғон бўлса, пихиллаб, қоринни қашийди.

Мен унинг совуқ қилиқларига қараб ётиб, ёшликдаги бир ўртоғимни эслаб кетдим. Болагитида Оппон деган бир ўртоғим бўларди. Сира бошидан қасмоқ аримасди. Онаси уни чўмилитирадиган бўлса, эрталабдан бошига қаттиқ чаплаб кўярди. Оппон кўчага чиқибок бошидаги қаттиқни бармоғи билан сидириб ялаб кўярди. Оппон билан сойда мол боқардик. Ситирларни ўтга ҳайлаб, юморонқозикнинг инига сув қуйиб ўйнардик. Ошнам дўпписида сув ташир, мен эса, ин оғзида юморонқозикнинг чиқишини кутиб ўтирардим. Бир гал ошнам жуда узоқлаб кетди. Кутиб ўтириб зерикдим. Уни қидириб борсам, ситиримизнинг тагига кириб, миқ-миқ эмашпти.

Икки оёқли бузоқнинг балнафслигига чидай олмаган ситир шатирлатиб унинг пешанасига тепди. Ошнам ўтга думалаб кетди.

Бу бўйини йўғон одамнинг қаридир ўша ошнамга ўхшаб кетарди. Ахир, орадан 30 йилдан ортиқ вақт ўтди. Унутган бўлишим мумкин. Ўша ошнамнинг ўнг пешонасида ситир туёғининг изи бор эди. Энгашиб қаралдим. Беихтиёр қичқариб юбордим:

— Ҳой, ҳой менга қара! Оппон эмасмисан?

Ошнам бўйинининг йўғонлигидан дарров қарай олмади. Бутун гавдаси билан бурилди. Қошларини кериб, елкасини қистандек бўлди. Елкаси билан бўйини бир бўлгандан қориннинг ўзи силкинди, холос.

— Танимазпман, биродар, ўзингизни танигинг. Чўккалаб ўтириб олдим.

— Наҳотки танимазпсан?! Пешанангдagi тиртиқ...

Опшон энди таниди.

— Э, у гаплар ўтиб кетган.

— Қардасан? Нима иш қилипсан?

Опшон бу саволга ҳали-бери жавоб бермоқчи эмас эди. Олдига ёзиб қўйган яхна гўшт, шоколад, саримсоқ пиез, олма-ларни битта-битта танлаб лунжига тикарди.

Унинг ўрнига чол жавоб қилди:

— Опшонбек ёғлиқ иш топиб олганлар. Тўруқхонада передача қабул қиладилар. Уча-мунча суюнчи олиб турдилар.

Чол Опшонни гапиргани кўймай, кулфи-дили очилиб кетди:

— Эсинтиздами, Опшонбек, келинимдан хабар олгани борганимда сизга йўлиққан эдим. Қоғозга ҳам қарамай, жавоб қилган эдингиз. Келинингиз ўғил туғди, невар муборак, деб беш сўминини олган эдингиз. Шу гапдан кейин келиним роса икки ҳафта ўтганда қиз туққан. Опшон қиррали стакан лабига туҳум уриб чақди-да, яхшилаб арчиб, лунжига солди. Кейин палағда товуш билан пўнғиллади:

— Туҳмат.

— Ахир, Опшон, жиянинг сени институтни битириб, инженер бўлди, деган эди-ку.

У туҳумни ютиб, кетидан оёзига солалитган нарса қидираккан, жавоб берди:

— Ёнингда битта дипломинг бўлса биқинингдан тешиб чиқмас, бирон кунингга яраб қолар.

Каттагина бир станцияга яқинлашар эдик. Опшон шошиб-пишиб юкларини йиғиштириб коридорга отилди. Кутеда ундан ёлгор туҳум пўчоқлари, шўр балқининг думи, фикимланган қоғозлар қолди.

Чол афеуслангандек ух тортиб қўйди.

— Ҳудо кўрсатмасин, шунақа одамлар ҳукуматга бир иш кўрсатиб қўйса борми, трамвайга ҳам пул тўламай қўяди. Шу тоифа одамлар ҳаминша юрт мендан қарздор деб билади. Юртдан қарзи бўлса бермайди. Ахир номерд, йўлинг бир станциягина экан, нима қилардинг хотин кинини безовъта қилиб?

Чол стол устида тебранаётган стаканга қараб ниманидир ўйлади.

— Поезд тезлаб кетдимми дейман?

— Ҳа, — дедим, — боғти оғир юк тушиб қолди. Парониз яна тезлаб кетди энди.

Дарҳақиқат, поезд учар, проводник бўлса, Опшондан қолган сарқитларни қиртишлаб сўкинарди.

ОТПУСКА

Абдураззоқ бугун отпускага чиқди. Хотини бу кунни қичондан бери кутарди.

— Мана, хотинжон, энди маза қилиб ўйнаймиз. Арслонбоёга обориб, роса ўйнатаман. Бугун приказ бўлди, эртага отпусқа пулини жарақлатиб оламиз, ўзларининг қўлчаларига берамиз. Бойвучча бўлиб сарфлайвердилар. Эр-хотин эртага чўтқи кўйиб, ундок қиламиз, бундок қиламиз, уни оламиз, буни оламиз, деб отпусқа пулини тиксимлаб чиқишди.

Кечаси билан икковининг ҳам уйқуси қочиб, ҳали тоғлар орасида, ҳали арчазорда бир-бирини қувган бўлиб, аранг ухлаб қолишди.

Абдураззоқ эртадаб ювиниб-тараниб, хотини айтган йул анжомларини қайси магазиндан олиш кераклигини битта қоғозга ёзиб, уйдан чиқди. Идорага келди. Бош бухгалтер отпусқа пулини ҳисоблаб, ёзиб кассага топширган экан. Абдураззоқ аллақайси куйни хуштак қилиб, касса тўйнутига бошини суқди:

— Пешана тери томган пулни олсак бўладими?

Кассир хотин негадир кулди.

— Бўлади, марҳамат.

У шундай деб ведомостни унинг олдига қўйди. Абдураззоқ ручкани сиёҳга ботириб ҳафсала билан худди сурат чизаётгандек қилиб имзо чекди. Мўлжаллагидек етмиш сўм экан. Кассир у имзо чеккан ведомостни олиб қаради-да, пуфлаб сиёҳни кўритди, ҳафсала билан бўжлаб тортмага ташлади. Қўлини чўзиб касса тўйнугининг эши-

гини ёлди. Абдураззоқ хайрон бўлди. Нега унақа қил-
япти? Бирон уятли иши бўлса, битказиб олсин, деб бир-
пас индамай турди. Кейин аста эшикчани чертди. Кассир
эшикчани очди.

— Хизмат? — деди у хайрон бўлиб.

— Ҳазиллашпсизми?

— Қанақа ҳазил? Бир нима дедимми?

— Пулни бермадингиз-ку.

— Қанақа пул?

— Отпусса пули-да.

— Пулни қайдан оламан?

— Жиннилик қилманг!

— Ўзингиз жиннилик қилманг, — деди зарда билан
кассир хотин.

— Ростдан тонипсизми? Ҳозир ведомостта имзо чек-
дим-ку. Пулни бермайсизми?

Кассир хотин бир нима эсита тушгандек илжайди.
Ўрнидан туриб, пулат сандиқдан бир даста қороз олди.
Қўзойнагини тақиб, қорозларни кўздан кечира бошла-
ди. Кейин у туйнужка яқин келиб, ўша қорозларни бир-
ма-бир кўрсата бошлади.

— Директоримиз эллик ёшта тулганда коллектив тил-
ла соат тақдим қилгани эсингиздами? Мана, ўн икки
сўмга қўл кўйгансиз, тўғрими?

— Тўғри, — деди Абдураззоқ.

— Машинистка Робияхон турмушта чиққанда битта
жемпер билан намозшом атлас туёна қилганмиз, ўшанда
сиз ўн тўрт сўмга қўл кўйгансиз, тўғрими?

— Тўғри, — деди Абдураззоқ.

— Экономисткамиз Ойша опа этизак туққанда иккала
болага қаравот, одевл, чойшаб, у-бу, саккизта шампанс-
кое олиб борганмиз. Сиз тўққиз сўмга қўл кўйгансиз.
Тўғрими?

— Тўғри, — деди Абдураззоқ.

— Қоровул амаки икки хонали янги уйга кўчганда
коллектив бир диван билан олтига стул совға қилган.
Ўшанда сиз ўн етти сўмга қўл кўйгансиз. Тўғрими?

— Тўғри, — деди Абдураззоқ.
— Мана шуларни бир чўтга солиб кўринг-чи, қанча
бўларкин.

Кассир хотин чўтни шақиллатиб кетди.

— Мана, рошпа-роса етмиш уч сўм буларкан. Уч сўм
қирз бўлиб қолдингиз. Тўлаб кўйсангиз бўларди.

— Йўғ-э, — деди Абдураззоқ. — Ёнимда йўқ эди-ку.

— Бўлмаса тилхат ёзинг. Эртага ревизия келса, бўй-
нимга тушиб қолмасин.

Абдураззоқ ноилж қолди. Охири уч сўмга тилхат
ёзиб, кассирнинг ёнидан нари кетди. Коридорда бўша-
шиб келётган эди, месткомнинг янги раиси олдида
чинкиб қолди.

— Қаёқда эдингиз, уйингизга икки марта телефон
қилдим.

— Тинчликмй? — деди Абдураззоқ шошиб.

— Тинчлик, тинчлик. Замдиректоримиз эллик ёшта
тулдилар. Индинга юбилейларини тантанали нишонла-
моқчимиз. Коллектив номидан битта тилла соат тақдим
қилишни маслаҳатлашдик. Ўн уч сўмга қўл кўйинг, ке-
ини маошдан ушлаб қоламиз.

Абдураззоқ имзо чекаман, деб рўйхатдан ўз фамилия-
сини тополмасди, шу топда у ўз фамилиясини ҳам эси-
дан чиқазиб кўйган эди.

ҚОЙИЛМАН

(*Furt ёлғон ҳикоя*)

Вокзалга шошилатган эдим, кўча ўртасида такси
тўхтатдим. Шофёр яхши бола экан, шартга эшикни очиб
тушли-ю, кўлтигимдан олиб ичкарига киритиб қўйди.
Вокзалга етганимча эллик тўққиз тийин бўлди. Сахийлик
қилиб олтимиш тийин бердим. Шофёр ёнини қовлаб, бир
тийин қайтиб берди.

Ресторанга кирдим. Одам кўп. Официантка (соатга
қараб турган эдим) бир минуту ўн саккиз секундда айтган

нарсаларимни муҳайё қилиш. Еган нарсаларим бир сўму йигирма уч тийин бўлти. Бир сўм ўттиз тийин бердим. Етти тийинини қайтиб берди.

Бир қизни яхши кўрардим. Учратиб қолдим. Кинога опкириб кетаётган эдим, хотиним боғчадан ўғлимни оп-кегаётган экан, кўриб севиниб кетди ва мени чин кўнгилдан табриклади.

ПАЛОВГА ЭЪТИБОР

(Пазанда маслаҳати)

Палов шарқ халқлари ўртасида кенг тарқалган овқат бўлиб, революциядан олдин уни кўл билан ейишган.

Бой-феодаллар меҳнаткаш халқни паловни тўғри истеъмол ва ташкил қилишдан маҳрум қилиб келгандлар. Улар бир лаган ошни етти-саккиз кишининг ўртасига қўйиб, ким қанча ошам олишини ҳисобламаган ҳолда улар орасига низо солишга урингандлар. Ана шунинг натижасида ошатиш ва лаган тагида қолган ёкка фамили чой қуйиб ичини каби ярамас одатлар вужудга келган. Паловни ўтмишда амалдорлар ва тўралар истеъмол қилгандлар. Ана шунинг учун бўлса керак, эксплуататорлар паловга «Паловхонтўра» деб ном бергандлар.

Мана шу ўтмиш сарқитини тағ-томири билан кўп-риб ташлаш мақсадида, паловдан тўғри қўлланиш талбирлари изчиллик билан ишлаб чиқилди.

Ҳар бир кишига калкуляция бўйича, алоҳида коса ёки тарелкада палов сузилади. Айрим ҳолларда лагани билан ўртага қўйиб, ҳар кишига биттадан тарелка берилади. Истеъмогчи ўртоқ керакчилигини қошиқ билан олиб, ўз тарелкасига солади.

Шуни ҳам алоҳида қайд қилиб ўтиш керакки, ҳар қоншиқ солганда иккитадан гўшт олишга чек қўйиш пайти кели.

Паловдан тўғри фойдалана олиш керак. Қазилик палов ёз ойларида зўрлик қилади. Базми онхўр ўртоқларимиз он устига иккитадан кабоб ейишга одатланиб қол-

ганлар. Албатта, бунга чидаб бўлмайди. Девзира тургудан дамланган паловга бодрингсиз, фақат оқпиёз, кўк қалампир, волгогралская детан помидордан қилинган салатни истеъмоқ қилиш энг маъқул талбир деб ҳисобланади.

Шуни қайд қилиб ўтиш лозимки, девзира тургунинг палови фамили чойни хуш кўрмайди, аксинча тўксон бешинчи кўк чой унга энг муносиб чанков бостилир. Кейинги пайтларда ошхўрчилигимизда яна битта ёмон хусусият сезилмоқда: Ош пайтида арок истеъмоқ қилиш. Ана шунинг пировард-оқибатида ёш ошхўрлар палов лаззатидан маҳрум бўлмоқдалар. Бу одатга қўлдан келганча барҳам бериш керак.

Кейинги суҳбатимизда чучварани қандай тутиш ва уни қозоннинг қайси тарафидан ташлаш ҳақида маслаҳат берамиз.

СОБИҚ

Хоҳ ишонинг, хоҳ ишонманг, биринчи кунёқ тўққиз тонна пахта терибман. Аввалига ўзим ҳам ҳайрон бўлиб қолдим. Тавба, шунча пахтани ўзим тердимми, ё биров қўшиб қўйдими? Эртасига бир ғайратга ўн ғайрат билан пахта териш мана бунақа бўлади, деб ишга тушиб кетдим. Тўққиз ярим бўлти. Ўша кунни обдасдан, Тошкентдан мухбирлар босиб кетди. Овозимни лентата ёзиб, радиодан эшиттиришди. Телевизорда икки марта кўрсатишди. Ҳамма ёқни хат босиб кетди. Бунақа обрў кимнинг тушига кирибди дейсиз. Рухим тетик, бир гапириб, ўн куламан. Йўталсам ҳам лаббай, деб туришади. Раисимиз у ёкка борсам, у ёкка, бу ёкка борсам, бу ёкка эрташади. Бечора мени еру кўкка ишонмайди. Икки тапнинг бирида:

— Ўзингни тут, катта-кичикнинг олдида шарманда қилма. Сен бизнинг машъалимизсан. Ҳа, шундоқ, соқонингни кунда олиб тур. Дазмол босилмаган шим кийма, — деб насиҳат қилиб туради.

Икки кундан кейин газетанинг биринчи бетида чаккамга пахта қистириб кулиб турган суратим чиқди. Ўша

куни раис Бердали ака, яп-янги «Волга»сини ишлаб турган жойимга юборибди. Тез етиб келсин, деб тайинлабди. Обобо, бир гап бўлганга ўхшайди, деб ишни ташлаб идорага қараб кетдим. Борсам, раис икки оёғини бир этикка тикиб, кутиб турган экан.

— Келдингми, ука, тез бўл. Кенгашга кетасан. Поезд билетинг тайёр, уйингга бориб кийиниб олгину, йўлга чиқ.

Кетдим. Кенгаш эртасига очилар экан, уч кун обдастда қолиб кетдим. Келган кунимок тўппа-тўғри далага чиқиб, энди машинага етай деб қолган эдим, яна ўша «Волга» олиб кетди. Идора олдига усти ёппиқ юк машинаси турибди. Идорага киришим билан етти-саккиз одам атрофимни ўраб олса бўладими. Киночилар экан. Пахта теришимни кинота оламиз, деб атайин Тошкентдан келишибди. Раиснинг гапини қаранг. Умматалининг машинасида кинота тушсин, ўша томонда пахта яхши очилган, кинода чиройли чиқадди деб туриб олди. Умматалининг ерита қараб кетдик. Киночилар ўларча эзма, шошмаган одам бўлишар экан, икки кун овра қилишса бўладими. Мана, чиқиб қолса кўрарсизлар, қандоқ қилиб машина ҳайдашимдан тортиб, пешанамдаги терни қанақа қилиб, қайси кўл билан силриб олишимгача аппаратга олишди. Киночилардан кутулиб уйга ҳолдан тойиб келдиму, кийим-бошим билан ухлаб қопман. Эрталаб раиснинг ўзи уйғотди.

— Тез бўл, кутиб қолишди!

— Тагин кинომи? Кеча тамом қилишган эди-ку?

— Йўқ, бошқа гап. Районда янги қурилган маданият уйининг очилиш маросими бўлади. Илғор механизаторлардан бир киши табрик нутқи сўзлаши керак. Сен гапирасан. Қани, кетдик.

Гапни ҳам, аммо лекин, бопладим. Кунора нутқ сўзлаб тургандан кейин уста бўлиб кетаркансан. Роса чапак бўлди. Ичкарига меҳмонлар учун жой қилириб қўйилган экан. Артистлар билан бирга ўша ёкка кирдик. Роса пивохўрлик бўлди.

Уйга келиб ётган эдим, эшик тақиллаб қолди. Чиксам, соч қўйган ингичка мўйловли бир йигит турибди. Елкасида бир метрли фанер сумка.

— Хизмат, ука, ишлари бормиди?

— Атайин ўзларини йўқлаб келдим. Суратингизни ишлашим керак. Виставкага қўйилади.

Ундок десам, бундоқ деди, бундоқ десам, ундок деди. Сира гапимга кўнмайди. Жанжаллашиб раиснинг олдига бордик. Раис койиб бердилар.

— Эсинг жойидами? Бу виставкага қўйиладиган суратларнинг рўйхатини обдастан тасдиқлашган. Қани, дарров бўл.

Ўзингиз биласиз, раисимизнинг гапини икки қилиб бўлмайди. Ишга тушиб кетдик. Рассоми тушмагур ҳали ёш, тажрибаси пишмаган экан. Роса тўққиз кунда ўзимга ўхшатди. Бу орада уйим хатга тўлиб кетди. Пионерлар билан учрашув, медицина ходимлари билан учрашув, мебель фабрикаси илғор ишчилари билан учрашув... Адабига раис буларга ўзи билиб муомала қилди-ю, аммо районимиздаги пожарний командасининг кекса ходими пенсияга чиқётгани сабабли табриклагани мента юклаб қўйса бўладими. Бордим. Буларнинг тантанаси фалати бўларкан. Ёлгондакам ўт кетди қилиб, бирдан туپир-тупир югуриб қолишди. Бири суз сепатти, бири боқта билан эски яшикларни парчалаб ташлаётти. Роса одам интилди. Мен учинчи бўлиб сўзга чиқдим...

Ўша куни шамоллаб қолган эканман. Тўрт кун ётиб олдим. Дармоним қуриб ишга кетаётсам, раис қовоқ-ди-мотини осилтириб самоварнинг сўрисида ўтирибди. Индамай ўтиб кетиш уят. Одбдан эмас. Қўрқа-писа саломлашдим. У мени кўрди-ю, кўзлари яшнаб кетди.

— Э, бормисан? Жуда узоқ ётиб олдинг-ку. Бу ёқда шунча иш, шунча жойдан таклиф. Сен бўлсанг, арзиматин касалдни баҳона қилиб ётибсан. Аллақайқдан атоқли полвон келаётган эмиш, воқалга чиқасан, кутиб олувчилар рўйхатининг бошида сен турибсан. Шу бугун кеч

соат еттида поезд келади. Кечикмай етиб бор. Машинани тайинлаб қўйганман.

Бир нима дей, десам, раиснинг феълидан кўрқаман. Чидамалим. Охири ёрилдим:

— Ахир, раис бува, бу ёқда шунча...

Айтдим-ку, раис оғиз очиргани қўймайди деб, уришиб берди.

— Унча-мунча одам қадам босолмайдиган жойларга борибсан. Ноз қилма. Йигит кишининг бошига бахт бир қўнади. Қани тур, тайёрларлигингни кўр! Физкультура комитетидан телефон қилиб, миямни қоқиб қўлимга берилди. Уялтирма-да, ука.

Худди соат еттида станцияга чиқдим. Копток тепадагиларнинг жамикиси тул кўтариб келган, поезднинг олтинчи вагони эшитгидан бўйи салкам бир терак келадиган экскаватор нухса бир одам тушиб келяпти. Тикилиб қарасам, бир йили домоглихта борганимда тарвузни бутун ютиб ўйин кўрсатган полвон. Районимизга тош отиб ўйнашни кўрсатгани келган экан. Тўрт киши, тўрт киши бўлиб йигирмата тошни судрашиб тушириб қўйдик. Станция буфетида жиндек ҳозирлик кўриб қўйишган экан, ўтиришдик. Полвонни табриқладик. Яхши кутиб олганимиздан севинган полвон охирида сўзга чиқиб, олти кишиликни бир қилиб косага қўйиб қадаҳ кўтарди. Ҳаммамиз қайф қилиб қолиб, тошлар станцияда қолиб кетаверибди. Қолса қолавермайдими, уни кўтаралдиган мард қаёқда.

Мана, октябрь ойи ҳам охиридаб қолди. Машина терими тутай деб турибди. Ҳарна бўлса озрок териб олай, деб далата чиқсам, машинам жойида турибди. Бечорани бирам чанг босибдики, кимдир бўр билан ёнига: «Қолхозимизнинг собиқ водители фалончи мавсумда бир ҳафта далатага чиқиб, шу машинада пахта терган» деб ёзиб кетибди. Жула алам қилди.

Бунақа беводоб гап ёзган одамни топиб, роса таъзини берадиму, ишим тигизроқ эди-да. Ахир бутун ёш дружиначилар билан район марказидаги сомсапазликни текширишимиз, калориясини аниқлашимиз керак.

ЛАЪЛИ БАДАХШОН

Унинг асли исми Лаълихон бўлса ҳам, дутоналари Лаъли Бадахшон деб чакирадиглар.

Лаъли Бадахшоннинг асл башараси қанақалигини ҳали ҳеч ким билмайди. Мен ҳам уни ўн йилдан бери танийман. Аммо башарасидаги чоракам бир кило бўёқ асли юзининг қанақалигини билдирмайди. Сочи ҳалигача ўрим кўрмаган. Қош-қўзини тутиб кетган сочлари елкаси-ю, кулок-чаққасидан айланиб, худди қалта паранжи ёпинганга ўхшатиб кўрсатади.

Қоши қорамой суртандек йилтирайди. Киприқлари-га нетадир ҳаво ранг бўёқ суртган. Қизил сиёҳ ичандек лаъби кип-қизил. Қўйлагги ҳамиша тиззасидан юқорида туради. Биров билан хайрлашаётганда панжаларини қўлтигининг тагига обориб қимирлатади.

У кинони, танцани, машинада юришни жонидан ихши кўради. (Шуни ҳам айтиб қўяйки, бир ўтиртганда икки кило морожинини кўрдим демайди.) Қачон қарсангиз, жағи қимирлаб туради. Ё шоколад, ё конфет сўриб турганини кўрасиз.

Мана шу Лаъли Бадахшон ўзи тенги йигитларни назирага илмай юради. Машинаси бўлмаса, театрларда олдинда ўтирмаса, оладиган маоши ўзидан ортмаса нима қизиги бор? Эр бўлгандан кейин мойнасига қўшимча пенсияси ҳам бўлиши керак-да.

Хуллас, Лаъли Бадахшон ниятига етиб, тепакал, қадди сал букилганроқ эрта чиқди. Агар Лаъли Бадахшоннинг йигирма икки ёшини куёвнинг етмиш саккиз ёшига қўшса, янги йилда ропта-роса юзга киришар экан. Эрининг маоши мўлжалдан сал ошироқ, каттагина пенсия ҳам олади. Унинг устига «Волга»си бор.

Сал кунда Лаъли Бадахшон эрини ўз кепатасига солиб олди. Унга тор шим тиктирди. Ўлкадек кип-қизил тилсиз тақиб қўйди. Тепа тарафиди сочи бўлмаса ҳам, ён томонига ишониб, чаккасидаги попраткасини устара-нинг тигидек учли қилдириди. Сокол ҳам қулоғини ушлагича кетди. Тўпукдеккина мўйловининг ўзи қолди.

Энди куёв тўра циркнинг отидек тижинглаб, келин боланинг кетидан сумка кўтариб юрадиган бўлди.

Омонат кассадаги пулларнинг ранги ўча бошлади. Ресторан чолғучилари улар столга ўтиришлари билан тепаларига келиб, сурнай чапишади. Куёв яшариш учун эрталаб туриб радионинг кулонини бурайдиган, жисмоний тарбияни охиритача адо этиб, токнинг зангидек бўжма-йиб қолган бўйинларини ҳўл сочиқ билан аввал кўкариб, кейин қизариб кетгунча ишқайдиган бўлди.

Бугун янги йил арафасида шахсий «Волга»нинг багажонасини тўлдириб бозордан қайтаётганларида куёв бола йўл четида олазарак бўлиб турган ўрта яшар чиройлигина жувонни кўриб, бесаранжом бўлиб қолди. Машинадан туша солиб, унга қараб югурди. Лаъли Бадахшоннинг бу аҳволини кўриб, ҳанг-манг бўлиб қолди.

Бу қанақа шармандалик? Ўз хотинининг кўз олдида-я! Лаъли Бадахшон ундан кўзини узмасди. Эри бўлса, жувонни бағрига босиб кўришди. Уни авайлаб скамейкага ўтқазди-да, елкасига кўлини ташлаб, нималардир дея бошлади. Лаъли Бадахшон чидамади. Зарда билан улар тарафга юрди. Қараса, эри жувоннинг икки кўлини ҳовучлари орасига олиб илжайди. Лаъли Бадахшоннинг жон-пони чиқиб кетай деди.

Эри ёнини қовлаб кармонини олди. Ундан иккита элдик сўмлик олиб, жувонга узатди. Лаъли Бадахшоннинг сабри тугади. Тарс-турс юриб, улар тепасига келди. Эри дик ўрнидан турди-да, жувонга уни таништира бошлади.

— Мاستон, бувинг билан танишиб кўй.

Лаъли Бадахшон шошиб қолди. Чунки у йигирма икки ёшта кириб, қирқ яшар неварасини энди кўраётган эди.

ҚҮЛДОШЧ

Унинг асли исми қанақалигини, ўзи қаерда ишлашини биров аниқ билмайди. Танитган ҳам, таниматган ҳам уни Қўлдошч, деб чақиради.

Шу Қўлдошч қўлдан бери қурилиш трестига қарашли тахта омборига суқилишни ният қилиб юарди. Кўп уриниб кўрди, элломлади. Трест бошлигини танимаса, унга нима деб учрашади. Бир-икки марта юрак ютиб трестга борди. Қараса, бошлиқ қовоғи солиқ, гапни қисқа қилдиган одам. Ундан ёруғлик чиқишга ишонмаган Қўлдошч тарвузи қўлтиғидан тушиб қайтди. Барибир кўнгли ўлтур тахта омборида. Нима қилиш керак? Яна трестга борди. Бошлиқ келадиган пайтти мўлжаллаб туриб, унга куюқ салом берди. Бошлиқ олати бўйича бошини кўтармай алик олиб, ўтиб кетди.

Мана шу хил боришларнинг бирида бошлиқ идората кирга туриб, ёнидан папирос чиқазди-ю, чўнтагини қовлаб гўлурт истаб қолди. Қўлдошч шошиб гўлурт ёқиб, унга тутди. Бошлиқ яна бошини кўтармай раҳмат айтиб, кириб кетди.

Бу қандоқ бўлди? Ким салом берганини, ким гўлурт чаққанини билмади-я!

Қўлдошчининг ҳафсаласи бутунлайига пир бўлди.

Орадан аначанига вақт ўтиб, бир воқеа унинг жонига оро кирди-ю, яна қимирлаб қолди. Бошлиқ аллақаяқда командировкада эди, жияни ўлиб қолди. Қўлдошч унинг жияни қаерда туришини бировлардан суриштириб, азонлаб етиб борди. Ҳаммага бош-қош бўлиб, беини боғлаб, кўз ёши қилиб, келган-кетанларга патнис ташиб юрди. Кун ёйилмай, бошлиқ етиб келди. Унинг кўзида ёш, қадди анча букчайган эди. Қўлдошч унинг қорасини кўриши билан столдаги чойнакни олди. Қўзларини пирпиратди. Унгача бошлиқ ёнига яқинлашиб қолган, жиянининг жасади ётган уйга кирмоқчи бўлиб турган эди, Қўлдошч бир-икки марта тамшаниб, зўрға:

— Жиянчадан жудо бўлиб қолдик, — дедди. Кейин қўлидаги чойнакни тушириб юборди-ю, оҳ детанича ўзини йўлининг ўртасига ташлади. Кўнгли кетди.

Бошлиқ жиянини ҳам унутиб унга югурди. Уч киши-лашиб кўтаришганча нариги уйга кўтариб кириб ётқинишди. Икки киши бараварига елпиша кетди. Бошлиқ-

нинг ўзи унга қайноқ-қайноқ чой тутди. Жаноза тутаб, бошлиқ Қўлдошчини машинасида уйига олиб кўйди. Бир ҳафтагача ҳар кунни қатнаб ҳолидан хабар олиб турди... Омборга мудир бўлишми, бе, шу ҳам ишми, ҳозир Қўлдошчи трест бошлиғининг шахсан ўзига биринчи ўринбосар.

ЖАНОЗА

Зокиржон маданият уйининг мудирига учрашди.

— Ука, кечаси кинодан чиқади танлар ариққа тушиб кетишпти. Кўприк қурдириб қўйсангиз бўлмайdimи?

— Ҳўп бўлади.

Мудир ҳўп бўлади, деб қўйди-ю, кўприкни қурмади. Зокиржон яна учрашди.

— Ука, кўприкни қурмадингиз-ку. Арзиматан нарса, иккита тахта-ю, тўртта қозоқ билан бўлади тан гап.

— Бўпти, боллаймиз.

— Гапингизга ишонмай қўйдим.

— Уч кунда бўлади.

— Ростми?

— Обобо, ишонмас экансиз-да, атар ўлиб қолмасам, уч кунда биттади, эшитяпсизми, ўлиб қолмасам. Все!

Шу гапта ҳам ўн кун бўлди. Аммо мудир кўприкни қурмади. Зокиржон уни қилириб борган эди, тополмади. Ҳайрон бўлиб чиқиб келатганда Салимжон деган муҳбир ошнасини учратиб қолди.

— Ҳа, Зокиржон, нима қилиб юрибсиз? Қаяқдан келяпсиз?

— Э, ука, бошимизга кулфат тушиб қолди. Маданият уйининг мудирини ўлиб қолди. Жанозадан келтирман.

КАРНАЙЧИННИНГ ТҶИИДА

Махсум қарнайчи анча табаррук бўлиб қолган одам. У кўп одамларнинг тўйида хизмат қилган, юртнинг дуо-сини олган киши.

Ҳар тўқисда бир айб дегандек, Махсум қарнайчининг ҳам дилида битта армони бор эди. У эсини танибдики, тўйларда қарнай чалади. Аммо унга ҳудо биттагина ўғил бермади. Қани мен ҳам ўғил кўрсаму, юртни йиғиб ош берсам, деб эртаю кеч овқат устида ҳам, қарнайни ювоятганда ҳам тилак тилайди.

Бундан тўрт йил олдин Махсум қарнайчининг тонгларда тиланган тилаги ижобат бўлиб, ҳудо унга кўчқордек ўғил берди. Бола йўлга кирди, дадасининг қарнайига миниб, от қилиб ўйнайдиган бўлди.

Махсум қарнайчи энди юртдан еган ошларини ўзининг тўй тараддулига киришди. Ташқари ҳовлига танлар қурдириди. Қўрпа қавитди. Ҳуллас, тўй яқин қолди.

Дуракторнинг тўйида дурактор, қассобнинг тўйида қассоб дегандек, албатта қарнайчининг тўйида қарнайчи хизмат қилади.

Махсум қарнайчи ёр-биродарларига хат жўнатди. Ўзбекистоннинг ҳамма областларидиги қарнайчи биродарларига таклифнома юборди. Тожикистон, Қирғизистон тарафларда анчагина шогирдлари бор эди. Улар устознинг тўй қилишини тўрт кўз бўлиб кутиб туришган экан. Хат бориши билан йўлга чиқишди.

Қатта ҳовлига одам сизмай кетди. Созандаларга илоҳида жой, қарнайчиларга қилинган икки сўри торлик қилиб қолди. Эллик тўрт қарнайчи қарнайларини келин тушган уйининг самоваридек тиш порошок билан ялтира-тиб келишпти.

Қассобникига борган тўшт эйди. Боғбонникига борган олма, узум эйди. Новвойникига борган нон эйди. Қарнайчиникига келган қарнай эшитди экан.

Тўй қизиб кетди. Созандаларга аранг бир марта гал келди. Шогирдлари ҳунардларини астойдил намойиш қила кетишди. Эллик тўрт қарнайчининг ҳар бири ярим соат чалганда ҳам йитирма етти соат тинмай қарнай чалиниши керак. Бир сутка-ю уч соат ват-ват.

Тўй бошқараётган киши анча талбирли экан, ўн икки соатдан кейин бошқа қарнайчилар армонда қолмасин,

деб ўттиз карнайчини тўшлаб, умумий марш тактиф қилди.

Ўттиз карнай, ногора, сурнай бир чапиш қилдики, шаҳар момақалдиروق ичида қолгандек бўлди.

Тўй куни мен Андижонда йўқ эдим. Аммо карнай товушини Тошкентда бемалол эшитиб турдим.

ҲОДИВОЙ

Теримга тайёрларликнинг бориши ҳақида Ҳодивой раис ахборот берар экан, пастдан лужма ташлаб тапини тапига қовштиришмади. — «Хой Ҳоди, сенсиз тайёргарликни кўриб кўйганмиз. Яхшиси, курортда қанақа дам олганингни тапириб кўя қол!»

Раис, «тапирайми-йўқми, бирпас хап турсангларчи», дегандек қилиб залга қошини кериб, елкасини қисиб қаради.

— Пилла хуусида тил қисиклик жойим йўқ. Планни бир юз ўн, бир юз бир процент қилиб кўйганман. Пахтани ҳам бир юз ўн бир бўлмаса ҳам юздан оширишим турган гап. Райондлати катталарга шунақа деб ваъда берганман. Чорвам ёмон эмас. Ҳар ситирдан етти юз литрдан соғиб олсак...

Раиснинг тапи оғзида қолди. Ўрта қаторда ўтирган ойболта соқолли киши лужма ташлади:

— Уни ундок бажардим, буни бундок бажардим, дейсан. Қойилмиз. Нета энди сут масаласига келганда «мунча соғиб олсак» дейсан? Уни ҳам соғиб олсам, дея қол!

Раиснинг жон-пони чиқиб кетди.

— Уста, аскияни чойхонага чиқиб қиласиз. Бу мажлис. Тапингиз бўлса, панада сасимай, манави ёкка чиқиб тапинг!

— Шунақами? Мажлисчасига таплашайми? Мента сўз беринглар!

Уста елкасига ташлаб олган чорсисини белига сириб боғлаб, минбарга чиқди.

— Ҳодивой, аччиғинг чиқмасин-ку, анчадан бери тапингдан латта ҳиди келадиган бўлиб қолган. Энди сен айтадиган тапингни дилингда пухталаб тур. Қизишиб кетсанг, мendan кейин яна сўз оласан.

Уста мажлис аҳлига қараб бирпас ўйланиб турди-да, тапира кетди.

— Йигирма уч йилдан бери колхозга аъзо бўлиб биринчи марта даврата чиқиб тапиришим. Тапим мажлисининг тапига ўхшамаса айбга буюрмайсизлар. Хўш десангиз, мана шу раисимиз Ҳодивой билан болаликдан тенкилашиб ўстанмиз. Бир отинойида ўқитганмиз. Аммо Ҳоди болагитида ҳам сал гўдайтанди эди. Шунинг учун ҳам ўртоқларимиз уни Ҳодивой отига мослаб «Ҳодавой» деб аташарди. Шу отинойининг Тўхтахон деган кекиртагидан оқма қизи бўлгувчи эди. Кимки уни опичиб юрса, ўқийдан озол бўлар эди. Ҳодивой ҳар куни уйдан ёнрок, туршак олиб келиб ҳаммадан олдин Тўхтахонни опичиб оларди-ю, кечгача маза қилиб йўқ бўлиб кетар эди. Ҳодивой тахтадан ҳафтиякка ўтибдимики, елкасидан Тўхтахон тушмади.

Пастдан, керакли таплардан айтинг, одамларнинг иқтини бекорта олманг, деган овоз чиқди.

— Шошилманглар. Бердисини айтгунча сабр қилинглар. Бу Ҳодивойнинг болагитидаги шайтонлигидан бир ҳикоя, холос. Энди ҳозиргисини айтамиз. У то раис бўлгунча селсоветнинг ўлини опичиб юрарди. Исполкомнинг қайниси ўғил тўйи қилганда тўй болани опичиб гулхан атрофидан айлантирган ҳам шу Ҳодивой эди.

Залда говур-гувур, гап бошланди. Устанинг тапларидан энсаси қотиб ўтирган Ҳодивой раис «шахсиятта тегилмасин» деб кўйди.

— Хўп, жоним билан, — деди Уста кўлини кўксига кўйиб, — энди колхоздаги ишлари ҳақида тапираман. Ҳодивой, пилла планини бир юз ўн бир процент қилдим, дейди. Зинҳор қилдим, демасин, қилдик десин. Планини тўлдирганлар бошқа. План мана шу бир юз ўн бир процент бўлгунча, йигитларимизнинг пешанаси юз ўн бит-

тадан ғурра бўлди. Сабаб, раис супрадаги унга қарамай, тандирга ўт қалайдиган хилдан. Колхоз ерини дурбин билан қилдирсанг ҳам тут дарахтидан нишон топмайсан. Акам орқа-ўнгларига қарамай, қурт уруғига зўр берадилар. Қурт даҳага қирдим, колхоз араваси кетма-кет шаҳарга қириллайди.

Маҳаллама-маҳалла изғиб, ўсма кетди, сурма кетди деб юрадиган чорбозорчига ўхшаб бировларнинг тутини кесиб юради. Кестиришга биров унайди, биров унамайди. Ана бир йил кестиради, икки йил кестиради. Наинки ўн йилдан бери аҳволимиз шу бўлса! Бу йил эрта кўжламда қанақа ҳангамалар бўлдики, барг кесиб келган давангидек йигитларнинг кўпи шаҳарлик хотинлардан калтак еб, чаккасини ғурра қилиб келишди. Инсоф ҳам керак-да! Шу ўн йил ичида кўчат ўтказганимизда биласизми, қанақа катта тутзор бўларди? Гапирганимиз. Қулоқ солмаган. Шаҳарда маржондек опшоқ бўлиб турган тутини кестириб қўйдиган анойилар бор-да! Энди ана битта гап: ўтган йили пахтани қойил қилдим, дедим. Ҳоди, минбаъд мундай демал! Қойил қилдик, дегим. Эжкандар ҳам, тергандар ҳам бошқа. Сен чигит эжканимизда жағинга тилла тиш қўйдиргани Марғилонга кетган эдинг. Авжи ғўза парвариши вақтида қайтиб келдинг. Далага чиқмай, бир-икки ҳафта уйингга қайнатма шўрва ичиб ётдинг. Ғўзани кўндалангига ишлаётган универсалчини ёнингга олиб «Волга» олгани Тошкентга кетдинг. «Волга»га тушиб йўл-йўлакай Шоҳмардонми, Почаотами роса айланиб келдинг. Кўзингни оч, бу йил мунақаси кетмайди. Қузда ҳашарчини пахтага йўлатмаймиз. Машинада ўзимиз терамиз. Терим машинаси деса, қийшанглайдиган бўлиб қолибсан, бу қилиқ қасқдан чиқди? Эгингдани посон костоминг атар қўлда тепчиб тижилган бўлса қирмидинг? Машина зотидан автомобиль билан телефондан бошқасини тан олмай қолибсан. Ҳўв, кўзингни оч, бола. Бу йил ҳам курортни қанда қилмадинг-а! Энди дамнинг олган бўлсанг, далага чиқ. Устахонага кир, хирмонларни кўр! Бултўртгига ўхшаб комиссияга нариги колхознинг турлилаб кишнаб турган

машиналарини меники деб кўрсатиб юрма! Бўлди энди дўғилик! Гапим тамом! Шахсиятигга теккан бўлсам, хифа бўлсанг ҳам, бўлмасанг ҳам ўзинг биласан! Ҳодивой отингги Ҳодавой деганимга тавба қилдим.

Устанинг гапи қийқирик, чапак билан тутди. Раис бир қизариб, бир бўзарди.

Сўзга чиқмоқчи бўлиб қўл кўтаргандарнинг сони қўлайиб кетди. Мажлис раиси: «Бухалтер Қорабоев сўзга тайёрдансин» деб, 15 минут танлафус эълон қилди.

Эртасига колхоз самоварида латифага ўхшаш бир гап бўлди.

Ҳодивой раисликдан олиннишга кўзи етандан кейин правление аъзоларига бир шарт қўйган эмиш: «Раисликка ўрганиб қолганман. Машинани, печатни олмасанглар раисликдан тушаман, бўлмаса, кўз олдиларингизда печатни лик этиб ютиб юбораман».

Унинг бу шартига Уста ака чистон қилиб жавоб берилди:

— Майли, ютсанг ютвора қол. Колхоз печатини ҳудда-беҳуддага боса бериб сийқа қилиб, хатларини ўқиб бўлмайдиган қилиб юборган экансан. Бошқасини ясашиб оламиз. Аммо лекин кўз олдимизда ютасан.

Ҳодивой печатни ютиб юбордим, йўқми, уни ҳеч ким билмайди. Аммо раислигидан олингани рост. У ҳар кунни самоварга чиқиб, олтига бир чойнак кўк чойни қўйиб, ҳадеб янги раисни чалпийди.

— Раис бўлиб, машинада керилиб ўтиришни билмас, печат деганни аввал оғизнинг ҳовури билан намлаб, кейин босишни билмаса, подписи ҳам кўримсиз, қизил қилан турганда кўк сийҳа баҳо борми?

1959 йил

ЛУКМОН

Лукмонбек маҳаллада отнинг қашқаси. Эрталаб боюрта кетаётганида икки қўли кўксига, ҳаммага тавозе билан салом беради. Қайтишда қайфи тарақ бўлиб, эр-

талаб саломита элик олтанларни туртиб ўтади. У ишлари лари одамларникида бинойидек гишт куйиб, том суваб, трикчилигини ўтказиб юрарди. Нима бало бўлди-ю, бозора айланишиб катта-кичикнинг фарқига бормай кўйд. Чўнтаги пул кўрди. Тили бийрон, кўли пахса бўлди. Маҳалланинг қариялари, Лўкмон пул унадиған бўлса, эски маҳсини шимшидан ҳам тоймайди, дейишади. Бу гап рост.

У биргина стадионнинг орқасидан бинойидек участкали ҳам бўлиб олди. Билмаган одам, албатта бу гапта ишонмайди. Тошкентдаги «Пахтакор»га эллик минг одам сифишига ҳамма ишонади. Футбол ишқибозларининг ярми лимонад ичганда ҳам ўйиндан кейин йигирма беш минг дона шиша қолади. Лўкмонбек умрида футболга ишқибоз бўлмаган. У ўйиндан кейин шиша йиққани борарди. Ёнита жиянини олиб, кўш қоп билан шишаларни бир чеккага уяверарди. Қарабсизки, ярим соатга қолмай, юз-юзлаб шиша йиғилиб қолибди. У ўша куннинг ўзида-ёқ «бу бойликларни» дўконга топишириб, икки чўнтагини қаптайтириб олади. Бунақа иш учун уни ҳеч ким «испи-кулан» демайди. Лўкмонбек бир сезон шундай қилди-ю, кейин ундан бошқа ҳам шиша шинавандалари кўтайиб, унга нон қолмади. Стадиондан насибаси қирқилган Лўкмонбек ўйлаб-ўйлаб ўзи қалтисроқ бўлса ҳам даромади яхши бир иш топи. Кўлига ҳасса ушлаб, бошига на-ри-бери салла чулғаб, чекка-чекка маҳаллаларга бориб, хонадонлар эшигини қоқарди. Фалон қабристоннинг ре-монти учун бунча сўмдан фуқарога солиқ тушли, дейди. Бунақа нозик нарсалардан халқ пул аямайди. Албатта, ахйири бир кун боралдиган жойим деб, белгиланган «со-лиқни» унинг кўлига беради. Лўкмонбек участкасининг томини шу тариқа мазор пули билан ёпиб олди. Лўкмон-бекнинг бир андишаси ҳам бор эди: қилиб юрган ишларим маҳалла фуқароларининг кулогига етмаганмикин? Шу «иғвогар» чолларнинг оғзига бир нима билан уриб кўйиш керак. У шундай қилди ҳам. Маҳалланинг тобути эски қолгани сабабли савоб учун янги тобут ясаиб бер-

ди. Энди милициядан одам келиб, Лўкмон қанақа одам, деганда, албатта, кўп ҳиммати бола дейишлари аниқ.

Бу томонидан хотиржам бўлган Лўкмонбек ишни катта қилиб юборди. Кечалари санқиб, автомат телефон-ларнинг кулогини силжитиб, у ёқ-бу ёғини қовлаштириб, танталарни дўпписига тўкиб олади. Автобусларда орқа томондан билетга узатилган пулни тикилинча ёнита солиб кўяди. Ошхоналарда-ку, нуқул тушлигини текин қилади. Айтишларига қаратанда, тулут қутичани тўлдир-иб олган пашшадан биттасини косага ташлаб, шовқин кўтарармиш:

— Бу қанақа бемазагарчилик! Ошдан пашша чиқди.

Тўполонга одам йиғилади, директор ҳам пайдо бўлади. Охири уни юпатиб, ўтган ишга салават, деб овқат-га ҳам пул олмай, яна ундан узр сўраб эшиккача иззат билан кузатиб кўйишади. Эртасига бошқа ошхонанинг томондан худди шунча пашша чиқади...

Лўкмонбекнинг бу тариқа қилмишларини маҳал-ла қариялари билиб юришган экан. Чолларнинг гапини Лўкмонбек аввало эламади, кейин унинг кирдикорлари-ни бирма-бир айтиб, тахтага тортишгач, нафаси ичига тушиб, гиринг дедмай қолди.

— Ҳали ёшсан. Бирор хунарнинг бошини ушлаб ол. Бўлмаса, бир кунмас бир кун хор бўласан. Элнинг на-ширдан қолишга қолдинг. Ҳали ҳам бўлса эсинг борида эгитингни ёпиб ол. Ҳаром иш тез қаритади одамни.

Лўкмонбекнинг рангига қон югургандек бўлди.

— Ҳали мен ҳаромхўр бўлдими? Ҳо, тошганимиз ҳа-рому, садақамиз ҳалол бўлти-да.

Лўкмонбек бу билан маҳаллага ясаиб берган тобут-ни айтмоқчи эди. Буни қариялар унинг оғзидан чиқмай турибқ пайқашган эди.

— Ука, тобутнинг ўзинга буюрсин. Унга ҳали ўлик соғганимиз йўқ. Ювилган ўлиқни қандоқ қилиб ҳаром-дан келган тобутга солиб бўлади? Кириб ола қол, тобут-конанинг бир чеккасида ётибди.

Лўкмоннинг тилига қалтак келганиданми, ё шошиб турганиданми, бир нима деб жавоб қайтара олмади. Тез-

тез соатига қараб, ўрнидан турди. То эл ухлагунча эшининг олдида папирос чекиб у ёқдан-бу ёққа юраверди. Охири мўюлишдан юк машинасининг чироғи кўриниши билан шошиб дарвозасини оча бошлади. Машина ичкарига кириши биланок яшил дарвозанинг икки қаноти бекилди. То тонт ёришунча тунука товуши эшитилиб турди.

Эрталаб ишта кетаётганлар унинг дарвозаси олдида тобут кўриб хайрон бўлишди. «Бечора кеча чойхонада суҳбатнинг гули бўлиб ўтирган эди-я, одамзонинг умри шу-да! Эртата нима бўлишининг билмайсан». Бирпасда тумонат йиғилди. Ҳар ким ўзи билганча марҳумни таърифлади.

— Бечора, дуруст бола эди.

— Худо урган расво десангиз-чи.

— Унақа деманг, ўлганнинг орқасидан ёмонлаб бўлмайди.

— Тўғриси айтиш керак-да!

Шу гапларнинг устига участкавой келиб қолди. У кечаги шу уйга артелдан ўтирилган тунука туширилганини эшитган, мол билан қўлга тушириш учун атайлаб сахарлаб келган эди. У эшик олдида тобут кўриб хайрон бўлди.

— Нима гап?

— Лукмонбекдан айрилиб қолдик, ўртоқ начайлик, — деди бир мўйсафид кўзига ёш олиб.

Милиционер уйга киришини ҳам, кирмаслигини ҳам билмай, туриб қолди. Шундай бир бахтсизлик юз берган жойга нима деб кирди? Ўғрисан, деб ўликни ушлайдими? Дарҳақиқат, милиционернинг боши қотган эди. У ўйлаб-ўйлаб, бошини қашитганича орқасига қайтди.

У кетиши билан кўзларини ишқалаб Лукмонбекнинг ўзи чиқиб қолди. Нима бўлди? Ўлик тирилдими? Ё Лукмонбекнинг арвоҳими?! Юрати ёмонроқлар тўладан суғурилиб жўнаб қолди. Қани бировдан садо чиқса-чи!

Лукмонбекнинг ўзи тилга кирди:

— Ўзи нима гап?

— Ўлмаганмидинг?!

Сир очилди. Марҳум бўлишча, кеча Лукмонбек маҳаллага ясашиб берган тобутини писанда қилгани учун ичиги келган маҳалла қариялари тобутни азонда Лукмонбекнинг эшиги тагига ташлаб кетган экан.

Биров кулиб, биров сўзиниб эл тарқалди. Лукмонбек тобутнинг бир чеккасига ўтириб папирос тутатар экан, такси хайлаб кетаётган шофёр йигит кабинадан бош чиқариб гап қолди:

— Бек ака, ўрнашиброқ ўтиринг, йўлда тушиб қолиб одамларни овора қилиб юрманг!

Жаҳли чиқиб кетган Лукмонбек ичкарига қараб қичқирди:

— Ҳой, тирикмисанлар, болтани олиб чиқаринг!

Бояги такси хайдовчиси йўловчинини ташлаб қайтаётганида Лукмонбек тобутни тилка-пора қилиб бўлган эди. Шофёр бола яна гап олди:

— Кичикроқ келиб қолдимиз? Уста размерингизни билмас экан-да!

Лукмонбек унга қўлидаги болтани отмоқчи бўлиб турган эди, мўюлишдан милиционер кўринди. Қандоқ қилиб дарвозага кириб кетганини ўзи ҳам билмай қолди.

1960 йил

«КҲРИҚХОНА»

Тайёр ҳикоя

Одатда ёзувчи бирон асар ёзмоқчи бўлса, бош қаҳрамонининг ташқи қиёфасини бир одамдан, қилиқларини бир одамдан, саргузаштини яна бир одамдан олади. Ноқса ўтадиган жойини ҳар хил ерлардан йиғиб, яхлит бир манзара яратлади.

Шу йил баҳорда республикаимизнинг жанубий районларидан бирита борганимда, тайёр ҳикояга дуч келдим. Қаҳрамоним қиёфасини ҳар хил одамлардан йиғиб олдим. Қилиқлари ҳам, гап-сўзлари ҳам, саргузашти ҳам, ноқса юз берган жой ҳам аниқ, ўзимдан ҳеч нараса кўш-

масдан ёздим. Агар ёлгон гапирётган бўлсам... келинг, қасам ичмай кўя қолай.

Ҳожиниса опанинг ери шундоққина катта йўлнинг бўйида. Янги қаллакланган тутлар орқасидан шийпони кўриниб туради. Қачон қараманг, шийпон ортидан тутун чиққани-чиққан. Ҳожиниса опа ўтакетган чойхўр бўлгани учун самоварининг оташхонасидан ўт аримайди.

Дала шийпонига олиб борадиган йўл бошида чой яшитининг қопқорига битилган: «Чет кишилар кириши тақиқланади. Штраф 15 с.» деган ёзув бор. Бу ёзувни кўрган киши борки, ҳайрон қолмай, иложи йўқ. Бу ҳам етмагандек, йўлнинг чап тарафидagi тутта кимдир «Кўрик-хона» деган ёзув илбиб кўйибди.

Ҳайрон бўлдим. Бу жойда кўрикхона нима қилади?! Ундан ташқари, «Штраф 15 с.» дегани нима дегани? Ўн беш сўмми, ўн беш сутками, нима ўзи?

Чет кишилар кирса нима қилибди? Бу ер завод бўлмаса, илмий лаборатория бўлмаса, ажаб? Нима, гўза тупини ўтириб кетадими?

Бу томонларга илтари ҳам кўп келганман. Аммо Қумушсой қишлоғига нетадир йўлим тушмаганди. Лекин тарифини кўп эшитганман. «Қумушсой»ни баъзан парилар қишлоғи ҳам деб аташарди. Бу жойнинг қизларидақа чиройли қиз наинки Ўзбекистон, ҳатто Ўрта Осиё ва Қозғистонда топилмайди, дейишарди. Қиз эмас, пари. Парилардан нуқсон топса бўлади, лекин буларнинг хуснидан тариқча нуқсон топиб бўлмайди. Қишлоққа жамми республикалардан совчилар келади. Не-не номдор артистлар, номи оламга кетган олимлар, атоқли шоирлар шу ердан уйланишган. Ҳатто «Баҳор» ансамблида ҳам қумушсойлик қизлардан учтаси бор.

Қачон янги кино олинадиган бўлса, бош ролда ўйнаш учун Қумушсойдан қиз олиб кетишади.

Шундай қилиб, Қумушсой қизлари ҳар тарафта учирма бўлиб кетаверишди. Ҳожиниса опа шу тўғрида кўп ўйлайдиган бўлиб қолди. Раисга: «Қизларимиз бошқа ёққа кетиб қолаверадими?» деганда, раис елкасини қисиб:

«Кўнгил-да, ҳар ким хоҳлаган ошини ичеди», деб ланж жавоб қилганди. Ҳожиниса опа олдий бир кетмончи аёл эди, гапи кимга ҳам ўтарди. Аммо тўрт йилдирки, у бригадига бошлиқ. Социалистик Меҳнат қаҳрамони деган унвон олган. Область Советига депутат бўлиб сайланган. Энди кўлини қаяққа узатса етади. Раис ҳам у билан ҳисоблашадиган бўлиб қолган. У ишни бригададан йигитларни ҳайдаб, қизларнинг ўзини қолдиришдан бошлади. Биринчи мажлисида: «Менинг руҳсатимсиз эрта тегмай-сандлар», деган масалани ўртага қўйди.

— Агар йигит-яланг бригада ерини оёқости қилдиган бўлса, мендан ўтқаламайсанлар. Мард бўлса, совчи юборсин. Совчиларни ўзим мана шу шийпонда иззат-икром билан кўтиб оламан.

Қизлар чувиллашиб бири астойдил, бири кўнгил учун хўп, деган бўлишди. Ана шундан кейин Ҳожиниса опа бригадага олиб борадиган йўл бошига: «Чет кишилар кириши тақиқланади. Штраф 15 с.» деб ёзиб қўйди.

Иш пайтида пайкал четидан қизларни имлаб қақиралган йигитлар кўп бўларди. Тахтачадаги ёзувни писанд қилмайдиганлар ҳам кўп эди. Ана ўшанақаларни ушлаб, тахтача олдида олиб келишар, бурнини тахтага ишқаб:

— Ўқи, ўқи, нима деб ёзилган? — деб сўрашарди.

— Ўн беш сутка жазо, — деб жавоб қиларди масҳара қилиб йигит.

— Йўқ. Тушунмабсан, — дерди Ҳожиниса опа. — Ўн беш сотих ер чопаган, деган гап бу.

Ана шундан кейин кўлга тушган йигитнинг уст кийимини ечиб, майкачан қолдиришар, кўлига кетмон бериб, ер чопишга мажбур қилишарди.

Кўнига икки-уч йигит кўлга тушар, шу йўсин қирқ-эллик сотих гўза чопиқдан чиқарди.

Қолхоз механизаторлари эрталаб идорада иш тақсимо-тида раисдан қизлар бригадасига юборилиши сўрашарди. Бир кун ишлаб эртасига келмайдиган бўлиб кетишарди.

Шукур деган қош-кўзи потқудек тракторчи йигит кўлдан шу қизлар бригадасида бир кун бўлса ҳам ишлаб

«айраш»ни ният қилиб юрарди. У ниятига етиб, тракторини тариллатиб, Хожиниса опанинг ерига илжайиб келиб қолди. Яктагини ечиб, шийпон қозигида илдию олифта юриш қилиб тракторига ўтирди. Чой ичмай ишта тушиб кетди.

Қизлар у пайкалга кириб кетиши билан яктагининг елкасига қизил помадада икки-уч жойга лаб нусхасини туширишди. Чўнтагига духи сепилган, чети тажним рўмоғча солиб кўйишди.

Шукр кечкурун ҳамма қизлар билан маза қилиб, кўл бериб хайрлашиб уйига кетди. Аммо эртасига юз-кўзи тимдаланиб, идорага дод деб келди. Хотини чўнтагидан духи сепилган чети тажним рўмоғча топиб олиб, унинг устига, яктагида қип-қизил лаб изини кўриб, қипти тўполонни, қипти тўполонни!

Ана шундан кейин, Шукр қизлар бригадасига иккинчи қадам босмайдиган бўлиб, бадар кетди.

Эртасига бригадада бошқа механизатор келди. Униси хушёрроқ экан, ечган кийимини қийиқчага тутиб, кабината олиб кириб кўйди. Тушликда шийпонда овқатини еб, хотиржам мудради. Аммо қизлар ҳам бўш келмади. У мудраганда, қошига ўсма суртиб кўйишди. Бечора кечкурун уйига бормай, ўртоғининг «кўев чақирди» тўйига борибди. Бўпти култи, бўпти култи.

Ана шундан кейин ёшгина, уятчангина механизатор бола келди. Онаси уни анчадан бери уйлантираман деб, муносиб келин тополмай юрганди. Қаёққа совчилик-ка борса, ўғинингиз латта экан, деб қайтаришарди. Бутун онасининг маслаҳати билан йигитча атайин қиз танлагани шу бригадада ишлашга келганди. Бригада қизлари бир қарашдаёқ унинг бўшанглигини билишди. Лақиллатмоқчи бўлишди.

Тушлик пайтида овқатланиб бўлиб, қизларнинг бири дўшти тикар, бошқаси шеригига соч ўрдиради. Сожида деган шаддод қиз бурма болишни бағрита босиб ётаркан, бир чеккада хўриллатиб мастава ичаётган йигитчага тап қотди:

— Дадаси, овқатингизни ичиб бўлдингизми? Келақонинг энди, ўринни иситиб турибман.

Йигитчанинг кўлидаги коса тушиб кетай деди. Ўзи лавлагидай қип-қизариб кетди. Аввалига киприklarини пирпиратиб турди-да, кейин: «Э, бор-э», деб шарт ўриндан туриб, девор орқасига ўтиб кетди. Аммо Сожида ҳамон бўш келмасди.

— Хой дадаси, ўсма сиқписизми, мунча ҳаяллаб кетдингиз?

Йигитча бошидан дўпписини олиб, тиззасига икки-уч марта шапиллатиб урдию даланнинг ўртасидан орқасига қарамай кетди. Шу кетганча қайтиб қорасини кўрсатмади.

Хожиниса опа қизларнинг шаддолитидан ташвишга тушиб қолганди. Бригада ерига механизатор зоти қадам босмайдиган бўлиб кетди. Опанинг ўзи яхшигина механизатор эди. Ҳазилнинг таги зил бўлиб кетгандан, ноиниқ ўзи трактор бошқаришга мажбур бўлди. Ёнига икки-уч қизни олиб, руль бошқаришни ўргата бошлади.

Ишқ дегани бошқача нарсга экан. Йигитлар бари бир паналаб, жўяклар орасидан эмаклаб бўлса ҳам қиз имлагани келишарди.

Қиз болани тақик билан ушлаб туриб бўлармиди. Улар ўрик қоқиб келиш, олма териш, молга ўт юлиш бахонаси билан четга чиқиб дийдор кўришиб туришарди.

Бутун мен катта йўл бўйида опанинг шийпонига қараб, қирайми, қирмайми, деб ҳардамхаёл турардим. Бир маҳал қизил «Жигули»ни гуриллатиб, Хожиниса опанинг ўзи келиб қолди.

— Ҳа, нима қилиб турибсиз?

Мен тахтачадаги ёзувни имлаб кўрсатдим.

— Сизга мумкин, — деди Хожиниса опа кулиб. — Бу ёзув ошқ йигитлар учун.

У бу тарафдаги «Кўрикхона» деган ёзувни кўрмаган экан, жажл билан юлиб олдию кабинага ташлаб кўйди.

— Аламзада йигитлар қилган, эйтибор берманг.

Машинага ўтирдик. Йўл-йўлакай «Кўрикхона» сўзининг маъносини чақишга уринардим. Назаримда, бу

дала, бу бритада ерлари чиройли қизларни сақлайдиган кўриқхонадай эди.

Ярим йўлга етганимизда, садақайрағоч тагидан бир йитит чўчиган мусичадай патирлаб тура қочди.

— Анзиратта келган. Югуришда область чемпиони. Бир ойдан бери тутолмаймиз. Бари бир тутаман. Қопқон кўйиб бўлса ҳам тутаман. Бурнини ерга ишқаб ишлатаман.

Зимдан Хожиниса опата қарайман. У ниҳоятда кўхлик аёл эди. Тўмтоқ қошлари, чақнаган кўзлари бир кўртанни довлдиратиб кўярди. У машинани бир маромда юргизар, кабинага кирган шомол ўримага сўз бермаган соч тоғларини елкасидан олиб бўйнига ташлар, юзларини беозор савалатандек бўларди.

Ғўзалар бир текис чоппилган. Аммо йўл ёқасидати салкам бир тектарча ерда унча-мунча ўт кўриниб қоларди.

— Опа, ерингизга ўт оралаб қоптимиз? — дедим.

— Парво қилманг. Эртагаёқ ораста бўлади. Бу ошқиклар участкаси.

Маблум бўлишча, қондани бузиб қиз имлаганга келган йититлар кўлта тушганда, чоппи учун қолдирилган участка экан.

Шийпонта етиб келдик. Шийпон эмас, янги тушган келиннинг уйи деса ҳам бўлади. Ҳаммаёқ озода, ораста. Агроф чиннидек султурулиб, кўлоблаб сув сепилган. Ариқ бўйида каттакон сарик самовар вақирлаб қайнаб турибди. Деворда журналлардан қийиб олинган ҳинд киноартистларининг суратлари. Шу пайт орқа тарафдан овоз эшитилди.

— Ҳожи онага тўқсон бешдан дамла!

Хожиниса опа кулиб кўйди.

— Қуриб кетмагулар қаттиқкўлигим учун шунақа деб чақиришади. Ўзим ҳам ўрганиб кетибман. Аччиғим чикмай кўйган.

У гапини тутатмаган ҳам эдики, тутзор томондан қизларнинг чувиллашган овози эшитилди. Ўша тарафга қаралик. Беш-олти қиз боя қайрағоч тагидан қочган чемпи-

он йититни судрагандек олиб келишарди. Йитит қизлар кўлидан қутулишга уринмас, тўё тақдирга тан бергандек, индамай келарди.

— Ҳа, кўлта тушдингми? Ўн беш сотих чопасан.

— Тан бердим, опа.

— Кўйлагини ечиб олинглар, — деди Хожиниса опа бўйруқ оҳангида.

— Менинг ҳам битта шартим бор, — деди йитит ялингандек. — Чанқаганимда чойни Анзират оборсин.

— Яна нимани кўнглинг тусайди? Ўша жойга пақирда сув обориб кўямиз, истаганингча ичаверасан. Гап тамом. Кўлига каттароқ кетмон беринглар.

Йитит бошқа бир сўз демай, йўл бошлаган қиз орқасидан кетмонни судраб кетди.

Кун оғиб, узоқ-яқиндан бузоқларнинг маърашлари эшитила бошлаган эди. Опа билан хайрлашиб йўлга тушдим. Боя ўт босибди, деган жойимда чемпион йитит қора терга тушиб ғўза чопарди. Узоқда кўлига чойнак ушлаб турган Анзират яқин келолмай, опанинг кўзини шамғалит қилиш пайида эди.

— Ҳа, куёв бола, — дедим кулиб. — Ахвол қалай?

Йитит кетмонини бир дам марзага кўйиб, қаддини ростлади. Бошини сарак-сарак қилиб илжайди.

— Ҳамма даргга бор даво, ошқикнинг дарди бедаво, деб беқорга айтишмаган экан.

— Ия, шоир экансиз-ку, оғайни.

— Шоир ҳам гапми, — деди у, — халқ шоири, деяверинг.

У билан хайрлашиб, йўлимга кетдим. Орқадан кетмоннинг қарс-қарс ерга урилиши эшитилиб турарди.

СУЯНЧИК

Нима бағо бўлдию Кумри холанинг Мозамбик деган юртни кўргиси келиб қолди. Аслида-ку у бунақа мамлакат борлигини билмасди. Қаёқдан невараси рангли теленизорни бураб кўйган экан, Мозамбикда пахта экишга

ёрдамлашётган ўзбек мутахассислари орасида қорақалпоғистонлик мусобақадоши Гулойим Ширимбетова экранда лоп этиб кўриниб қолса бўладими! Не, Гулойим борган жойга мен бормайманми, дедию ўша ёкка бо-риш ҳаракатига тушиб қолди.

— Ҳой, мента қара, — деди чоли Шодмон ота. — Ёшинг бир жойга бориб қолган камшир бўлсанг, узоқ юртларда бир бағо бўлиб қолсанг ҳаммага ташвиш бўласан-да. Бу ёғини ўйладингми?

Қумри хола шу одамга тежжанига эллик йил бўлган бўлса эллик йилдан бери гапини ўтказиб келган.

— Бирон марта тўшақда чўзилиб ётганимни кўрган-мисиз, йўқ, аввал айтинг, вой бошим, вой оёғим, вой бе-лим, деганимни эшитганимиз? Тўғилганимдан буён гра-дус даражам ўттиз олтиго иккидан юқори чиқмаган бўлса, кўзим бир чақирим наридаги одам билатигидати соатнинг неча бўлганини кўрса, қулоғим ўша соатнинг чиқилла-ганини эшитса, хўш, нега мен бир бағо бўлиб одамларга ташвиш бўларканман?! Бунақа хом гапларни гапирманг.

— Билиб кўй, — деди Шодмон ота, — агар сен борадиган бўлсанг, мен ҳам бораман.

Қумри хола хандон ташлаб кулди:

— Вой тавба, сиз Мазамбайда нима қиласиз?

Шодмон ота шартта унинг гапини бўлди:

— Мазамбаймас, Мозамбик. Аввал номини бил.

— Гапимни бўлманг, у томонларга монтер керак, деб сизга ким айтди? Пахтакор керак, пахта экинни ўргатадиганлар керак. Шунинг учун бормоқчиман-да!

Чолининг қовоқ-димоғи осилиб кетди.

— Йўқ, аввал мента бир айтиб кўйинг, қачонгача боладек орақмдан эргатиб юрасиз! Дастингиздан на курортга бороламан, на қурултойга. Тўй-пўйга борсам ҳам орақмдан бола киритасиз. Мажлиста борсам, деразанинг тўрисида термосдан чой хўшлаб ўтириб оласиз. Биламан, қизғанасиз. Рашк ўлсин, шунақа бўлса. Ёшим ўлгур ет-мишга етганда, қайси белги майишган чол мени опқочиб кетарди.

— Нега бўлмасам мажлиста борганингда ярим соат ойнага қараб пардоз қиласан?

— Ажин ўлгурни бекай, дейман-да. Дурустроқ кўринсам, кимга яхши? Сизга яхши. Палончининг хоти-ни ҳаляям ўзини олдирмапти, деса ёмонми?!

Бунақа гили-били гаплар уларга ош билан қатқдек бўлиб кетган. Икковлари рўзгор қуришгандаридан бери мана ўн бир бола, ўттиз икки невар қўрибдиларки, шу гили-били тўхтамайди.

Бу ҳали хола. Нақ ғалватлар бўлардики, кўни-кўшни ўртага тушарди. Хотинлар, келинчақлар, болалар томга чиқиб томоша қилишарди.

Шодмон ота унинг бағанд пошнади туфлисини ўчоққа тикқанидан ҳам, белги бурма кўйлагига тутурт чақиб юборганидан ҳам бутун маҳалга хабардор эди.

Бир кун қоқ ярим кечаси дод-вой бўлиб қолди. Яна одам ёғилди.

Мўйловнинг бир томони юлинган Шодмонбой ама-ки ич кўйлақда, сочи ёзилган Қумри холаи ҳовида қийқиртириб қуваб юрипти. Ҳалеб, ўйнашининг кўрсат, деса бақиради.

Нима бўпти дент, Шодмонбой туш кўрса Қумри-ниса зоотехникнинг ўғли билан ўпишяётганмиш. Шод-монбой уйку аралаш ёнида ётган хотинини кучининг борица шапалоқлаб юборипти. Чўчиб уйғонган Қумри аввалгига нима бўлаётганини билолмай ханг-манг бўлиб турипти-да, жонҳолатда эрининг мўйловига ёпишипти. Мўйловнинг бир пойини узиб опти. Ана энди томоша-ни кўринг. Хотин-ҳалаж, катта-кичик ўртага тушиб улар-ни аранг тинчитишган.

— Э, туш ўлсин, тушга нималар кирмайди. Эсинг жойидами, Шодмон?

— Дод, бу рашкчи эрнинг дастидан! На уйқумда ҳало-нат бор, на ўнгимда.

Яна бир кун куппа-кундузи жанжал чиқиб қолди. Шодмонбой хотинининг жемперини боши устида айлан-тириб, дод устига дод соляпти:

— Мана кўриб кўй, ҳалойиқ. Гапларимга ишонмасанглар, манави савил қолгунри бир ҳиллаб кўринглар.

Том-тошдагилар тапир-тупир ерга сакраб унинг кўлидаги жемперни ҳиллаб кўра бошлагилди. Ҳақиқатан ҳам жемпердан гуп-гуп тамаки ҳили келарди.

— Қайси кашанданинг кўйнидан чиқиб келдинг? Ҳозир айтасан. Аймаганингга кўймайман.

— Айтаман. Айтганим бўлсин. Ҳой, одамлар, гувох бўлинглар. Манави шарманданинг нодонлигига гувох бўлинглар. Бугун правление мажлиси бўлди. Янги бухгалтер ўлтур оркамга ўтириб қолди. Шунақаям чекарканки, асти чидаб бўлмайди. Чеканда ҳам қошқи дурустроқ тапирос чекса. Фирт тамакининг ўзини газитта ўраб чекаркан. Одамзод экану туптурулоснинг микробига тегса тил тортирмай ўлдирарди-я. Тутуни ўлтур жемперларимнинг орасидан ўтиб, вужуд-вужудимга синтиб кетди-я!

Бу ҳам ўтди. Қош қорайган маҳали яна бир жанжал чиқди.

— Пианистасан. Қайси алкаш ошпингнинг олдидан келдинг? Мана, тумонат олдидан айт. Қани энди кўлга тушдингми?

— Э, боринг-э, — деганди ўшанда Кумрихон. — Кўзингиз кўрми, мана, лунжгинам шишиб ётганидан ҳам билмадингизми? Милжларим пилла бўлиб кетган. Дўхтирга бориб жағ тишимни олдирдим. Дўхтир милкимга спирт суртиб кўйган. Шунинг ҳили бу.

Агар бу хонадондан эллик йил мобайнида бўлиб ўтган ғалваларни рақамлаб бир дафтarga ёзиб чиқилса, сони мингдан ошарди, тахминан йигирмата обшй дафтар тўларди.

Гап Кумри холанинг Мозамбикка кетиши масаласида бошланган эди. Ана энди шу гаплардан кейинги ғалвалардан эшитинг. Шодмон ота невараларини, келин куёвларини ўртага кўйиб уни сафардан қайтариш ҳаракатига тушди. Раисни ҳам, парткомни ҳам ўртага солди.

Албатта узоқ сафарга чиқадиган одам докторлар назоратидан ўтиши керак. Область касалхонасининг про-

фессори Кумрихонни обдан текширди. Томир уришидан тортиб, нафас олишигача текширди. Кардиограма қилди. Қон олди, ҳатто туپтуни ҳам микроскопта солиб кўрди.

— Ёшингиз нечада, ўртоқ Ҳайитова?

— Олтиш еттида.

— Қанақа касал бўлгансиз?

— Ҳеч қанақа.

— Қанақа дорилар ичгансиз?

— Уримда дори ичмаганман.

— Неча болангиз бор?

— Ўн бир болам бор. Невара-чевараларим қанчалиги

эсимда йўқ.

— Чеканамсиз, ичганмисиз?

— Йўқ.

— Тишларингиз ясамаи ё ўзингизникими?

— Ҳаммаси ўзиники, яқинда биттасини олдирдим. Олдирмасдим у тишимда ёнғоқ чаққандим. Дарз кетган экан, олдириб ташладим.

— Ё тавба! — деди профессор. — Бунақа соғлом одамни энди кўришим. Юратингиз ҳам, томир уришингиз ҳам, ўпкангиз ҳам, борингки, бор вужудингиз ўн саккиз ишар қизники билан бир хил.

— Бунданам яхши бўлардим у амакингиз рашкчи-да, қийнагани-қийнаган.

Профессор кўлларини икки томонга ёзиб ширин жилмайди.

— Агар менинг ҳам шунақа хотиним бўлса борми, рашк қилиш нима экан, ҳатто кўчага чиқазмай уйга қамаб, эртадан кечгача кўш кўзойнак билан жамолита тикилиб ўтирардим. Бунақа хотинни хотин дейилмайди, бебаҳо хазина дейилди. Бунчалик ёш, навқирон сақлашингизга нима сабаб?

Кумри хола жавоб тополмай ўйланиб қолди.

— Ким биларди, дейсиз. Балки жисмоний меҳнат билан шуғулланганимдандир, балки тез-тез ювиниб тураганимдандир, балки бирояларни ифво қилмаганимдандир,

балки бўлар-бўлмаста куймаганимдандир, балки ҳаром емаганимдандир...

— Ана, ана, — дели профессор буюк бир янгилик кашф қилгандек кўзлари яшнаб. — Э, яшанг. Ҳамма гап шунда. Агар шу хилда яшашни давом эттирсангиз, юз йил яшайсиз. Унча-мунча оралаган ажин чекинади. Юзларингиз нақш олмадек яна қизил тортали. Чет элга боришга рухсат қозониб бераман.

Қумри хола профессор олдидан қайтиб чиқса, чоли эшик олдидаги навабгачи билан чойхўрлик қилиб ўтирибди.

— Ҳа, нима бўлди? — дели унга.

— Бўлди, соппа-соғ эканман.

Шодмон отанинг ичи зил кетди.

Эртасига райкомнинг биринчи секретари Қумри холи суҳбатга чақирди. Дунёда бўлаётган сиёсий воқеалардан сўради. Ҳаммасига яхшилаб жавоб берди. БАМда нима бўлаётганини, КАМазда нима бўлаётганини, қайси қосмонавт қачон учгани, қанча учганини сўради. Қумри хола қотириб жавоб берди.

Ҳуллас, Қумри хола пахтакорларга консултация бериш учун Мозамбика икки ойга кетадиган бўлди.

Шодмон ота уни йўлдан қайтариш мақсадида минг хил баҳона қилиради. Охири ўйлаб-ўйлаб жуда зўр баҳона топди: кўрпа-тушак қилиб ётиб олди. Бир ҳафта ўрнидан турмади. Тинмай кечаю кундуз вой-войлайверди.

— Хотин, омонатга ўхшайман. Беш кунлигим борми, йўқми? У ёқларда юрганингда бир баҳо бўлиб қолсам, энгалимни ким бойлайди?

Қумри хола кўрқиб кетди. Ростанам чолининг мазаси йўқ. Овқат ҳам емай кўйди. Алаҳсираб нукул ўлиб кетган онасини чақиради. Ҳатто васият ҳам қилди.

— Мени чиқараётганларингда орден-медалларимни битта ёстиққа эмас, ун битта ёстиққа қадаб қўйинглар. Бетонлар кўтармасин. Урушда олган орденларимни ўғилларим, меҳнатдан олган орденларимни қизларим, медалларимни невараларим кўтарсин. Пенсия кнжкам-

ни собеста ўз кўлинг билан топшир. Янги уйланганимизда бирга тушган суратимизни катталаштириб ойнага солиб, ху анаву ерта илиб қўй. Хотин, сени жонимдан ҳам яхши кўрадим. Сенсиз бир минут ҳам туролмасдим. Сенсиз қаро гўрда қандоқ ётаман? Тез-тез бошимга бориб тур. Фариб бўлиб ётмай...

Қумри хола фарёд уриб юборди. Ўша кунлик Мозамбика бормаيمان, деб жавоб қилди. Билетлар топширилди. Хужжатлар бекор қилинди.

Мана шу воқеадан кейин чол ўрнидан туриб кетди. Дард кўрмагандек яна диккилаб юраверди.

Бу айёрликни сезган Қумрихон унга таъна қилмади. Ёнида шундоқ муҳаббатли, меҳрибон, қадрдон одами борлигидан кўнгли яйраб кетди. Ишдами, кўчадами юртанда доп этиб кўзи олдига чоли келар, ички бир ҳавжон билан дунёда шундай қадрдони, суянчиги борлигидан энтикиб-энтикиб кўярди.

Тезроқ уйга боришга, чолининг оёзига ёқадиган бирон овқат пишириб беришга шошиларди.

О, муҳаббат, бир кун келиб сен буюк бир суянчикқа айланганингни ёшлар билгишармикин?

БИР ЛАТИФА АЙТАЙМИ?

Ҳажевий фожиа

Нурматжон магазиндан ароқ олганида, «уйга бориб, ёнбошлаб майдалайман», деб ўйлаган эди. Лекин сумкасидаги шиша ҳар гал оёғига текканида эти сесканиб, отанининг сўлаги оқаверди. Охири чидамай, чойхоначидан битта пиёла сўраб, «пища ютиб олишга» қарор қилди.

Чойхонада маҳалла оқсоқоллари турунг қилиб ўтиришган экан. Нурматжон қанчаллик ичағон бўлмасин, то кинф қилгунча оқсоқоллар олдидан одоб билан ўтарди. Қайфи ошгандан кейин, уларни бемағол туртиб ўтиш қим қўлидан келарди.

У, ассалому алайку-ўм, деб кириб келди. Чолларни кўриши билан бу ерда ичининг сира иложи йўқлигига

акти етиб пешонаси тиришли. Орқасига қайтмоқчи бўлиб турганида Абдурайим ота деган чол қўлига бир пиедла чой тутқазди. Нурматжон атрофга алаңглади. Девордаги: «Спиртли ичимликлар истеъмоли қилиш, бедана уриштириш, қарта ўйнаш тақиқланади», деган ёзувга кўзи тушиб баттар энсаси қотди. Боя у кирганда Абдурайим ота қизқроқ тапни бошлаб қўйган экан шекилли, чоллар, бу ёғини ҳам айтинг, дегандек унинг оёзига тикилиб туришарди.

— ...Шундай қилиб Насриддин Афанди эрталаб уйғониб, оғилхонасига кирса, эшаги ўрнида бир йигит боғиқ турган эмиш...

Нурматжон ҳам, бу ёғи нима бўларкин, деб қулоқ тутди. Абдурайим ота ҳикоясини давом эттирди:

— Афанди хайрон бўлпти. Ҳой, йигит, кимсан, бу ерда нима қилиб турибсан, эшагим қани, дебди.

Йигит тилга кирибди:

— Мен сизнинг эшагингизман. Аслида, мен тушпа-тузук бир одамнинг фарзанди эдим. Аммо кўп ичардим. Кўп ичишимдан безор бўлган далам, эшак бўлиб қол, деб қарғатанлар. Ана ўшандан кейин эшак бўлиб қолгандим. Сиз мени сотиб олганингизда бир ҳафталик нораста эшак эдим. Беш йил мени миндингиз. Ҳизматингизни ҳалоқ бажардим. Бугун тонг маҳали яна одамга айландим. Ёдирган емларингиз ҳурмати хайрлашиб кетай, деб кўтиб турган эдим.

Насриддин Афанди унинг тапларига чиппа-чин ишонди. Яқинига келиб пешонасини силади.

— Отинг нима, йигит? — деди меҳр билан.

— Мирза Баҳром, — деди йигит.

Насриддин унинг бўйнидан арқонни олиб, кўчага етаклаб чиқди.

— Энди гап бундоқ, укам, — деди у, — иккинчи ичма, даламни хафа қилиб, яна ичворсанг, тагин эшак бўлиб қоласан. Тушундингми? Онангга, ака-укаларингга менидан салом айт. Агар яна ичиб, эшак бўлиб қолсанг, сени сотиб олмайман, шунга билиб қўй.

Насриддин эртасига бошқа эшак харид қилгани боғида борган эди, Мирза Баҳромни учратиб қолди.

— Ҳа, Мирза Баҳром, тинч-омон, шўхлик қилмай юрибсанми? — деб сўради у.

— Мен Мирза Баҳром эмасман. У киши акам бўлди. Каминанинг оти — Мирза Раҳмон. Акам яна ароқ ичиб қўйдилар. Ҳу ана у — далоли арқонидан ушлаб турибди.

Насриддин қараса, эшаги бошини осилтириб турибди. Жаҳл билан унинг олдида борди-да, қулоғига шивирлади:

— Мирза Баҳром бўлмай, ҳар бало бўлгин. Яна ичибсан-да? Сандақа субутсиэ, ичадиган-бемаза эшакни олмайман...

Бу латифани эшитиб ўтирган оқсоқоллар кула-кула мулоҳаза қилишга тушибди.

— Ичадиган одамда субут бўлмайди, деб шунга айтди-да.

— Муни қаранг-а, шунча йил эшак бўлиб, яғири чиқса ҳам яна ичибди-я, вой хайвон-е...

Бу гап ниматадир Нурматжонга тетиб кетди. Абдурайим ота атайин унга тегизиб айтдики ё тапинг пайрови тўғри келиб қолдики, ким билди, дейсиз. Нурматжоннинг қошлари чимирилди. Бир нима деб Абдурайим отани узиб-узиб олай деса, тилига гап келмайдди. Негаки, шу Абдурайим отанинг ўзига неча марта иккинчи ичмайман, деб сўз бергану яна ичворган.

Нурматжон зарда билан шарт ўрнидан турди-ю, кўчага чиқди. Шу ярамаас ароқни ичмасам ўлиб қоламанми, деб уйи томонга равона бўлди. Лимонад дўконининг орқасида қороз-стаканга ароқ қуйиб ичадиган йигитга кўзи тушиб, худди катта тезликда кетаётиб тормоз берган самосвалдек ғийқиллаб тўхтаб қолди. Йигит ичиб, афтини буриштирганча дўпписининг астарини ҳиллади. Нурматжон унинг олдида қандоқ бориб қолганини билмайдди.

— Укам, истаканингиз бўшадими? Бериб туринг!

Ичадиган одам бир-бирига ҳамиятли бўлади. Бир-бирини қўллайдди.

— Бемалол, дўстим.

Нурматжон сумкасидаан шишани олиб, қопқоғини тишида очиб, қоғоз стаканта қуя бошлади. Стакан икки нотаниш ошна ўртасида уч марта бориб-келгандан кейин суҳбат илашимли бўлди.

Гапни биринчи бўлиб ким бошлаганини у ҳам, бу ҳам эслаёлмайди. Фақат Абдурайим деган чол уни эшак деганини айтганида, янги дўсти юпатиш учун юзидан чўлпилагиб ўтгани эсида, холос.

— Шунанқа делими. Хафа бўлма, ошна. Дунёда ёмон одам кўп. Қани айт-чи, кимга ёмонлик қилибмиз. Мусичадек ювошгина бўлиб бир чеккада ароғимизни ичиб юрибмиз. Шунга ҳам кўролмайди танлар бор. Ҳа, пулига чидасанг — сен ҳам ич. Буни йипитнинг хўрози ичади.

Янги дўстининг гапи Нурматжонга жуда ёқди. Шинаванда йипитлиги гапидан билганиб турибди.

— Тўғри айтасан, қадрдоним. Зар қадрини заргар билди, чилангар нимани билди. Яна битта опчиқайми?

— Кел, дўстим, эсдалик учун дўшпидаримизни ал-маштирамиз, — деди Нурматжон.

— Бўпти, — деди йипит.

Дўшпидан кейин камарларини алмаштиришди. Ундан кейин кўл соатларини алиштиришди. Охири яна нимани алиштиртанликларини ўзлари ҳам билмай қолди.

Хуллас, Нурматжон қоқ ярим кечада тоҳ эмаклаб, тоҳ деворларни ушлаб аранг уйга етиб келди. Хотини, боғалари ухламай, тик этса эшикка қараб ўтиришган экан. Хотини унинг тиж бўлиб келганини кўрди-ю, энсаси котанидан бетига ҳам қарамай нариги уйга кириб кетди.

— Нега сизлом бермайсан? — деб бақирди Нурматжон унинг орқасидан.

Хотини йиғламсираб жавоб қилди:

— Яна ичибсиз-да...

Хотиннинг гапи оғзида қолди. Нурматжон боғиллаб берди:

— Нега мени эшак дейсан?

Хотин ҳайрон бўлди:

— Қачон эшак делим сизни?

— Яна ичдинтизмиз, деганинг, сен эшаксан, деганинг бўлади, билдинтми?

У гапни ҳам тутатолмади, орқасига тисарилиб-тисарилиб охири гуп этиб палосга чалқанча йиқилди. Йиқилди-ю, қотди-қолди.

Бир маҳал томоғи қакраб уйғонганида қаердадир, сичқонми, бир бағо ниманидир тикирлатарди. Нурматжон тимирскиланиб бориб чироқни ёқди. Кўшининг мушуги қаравот тагидан сапчиб чиқиб ўзини балконтга ўрди. Нурматжон ошхонага чиқиб умивальник жўмратига оғзини тутиб сув ичмоқчи бўлди. Қани энди оғзи очилса. Чакаклари қотиб қолди. Икки бармоғини зўр билан оғзинга тикиб, пастки жақини силтаб тортиди. Жиндек очилганидек бўлди. Гўдакка ўхшаб жўмракдан сув сўра бошлади.

Муздек сувдан саз ўзига келгандек бўлди. Тилини йиланттирган эди, танглайи сип-силлик. Нима гап? Танглай тиши қани? Тепа лаби худди туянинг лабига ўхшаб осилиб қолди. Ясама тишим ўлгу қарда тушиб қолди экан, деб ўйлай бошлади. Бир маҳал қараса, тиши қаравот тагидега ётибди. Шошиб олди-ю, ювиб лунжига тикди. Ўзиникига ўхшамайди. Ё боя қочган мушук кечаси билан мужиб хирга қилиб кўйлимикан? Нурматжон ясама тишини кўлига олиб, астойдил тикилиб қаради. Ростдан ҳам уники эмас. Нурматжоннинг танглай тишининг ўнг томонида иккита қумуш қопламаси бор эди. Бунда йўқ. Ё мушук татаглаб олиб ташладимикан. Нурматжон қаравот тагига эмаклаб кириб, роса қилдириди. Йўқ. Бу танглай тиши катта. Милкларига ёпишмай тушиб кетяпти. Ахир, тиш нозик нараса. Этик бўлса бошқа гап. Кенг бўлса пайтага ўраб кийиб кетаверасан. Ясама тишга пайтага ўраб бўлмаса...

Нурматжон кўп ўйлади. Ўйлаган билан маст одамнинг ўйлагани нима бўларди: бир нарсани ўйласа, охири бошқа нараса билан тутайди. У бирон соат чамаси ўйлаб, бирдан қалласига ярқ этиб кеча бирга ичган ошнаси кел-

ди. «У билан дўппимни алмаштирдим, камаримни алмаштирдим, соатимни алмаштирдим, ундан кейин нимани алмаштирган эдим, ия, танглай тиш ўлгури ҳам алмаштирворган эканман-ку! Ошнамнинг оти нима эди? Уйи қарда эди? Оббо, энди нима қилдим?»

Боя ичган муздек сув ичида ҳазм бўлмай ётган ароққа кўшилиб яна кайфини ошириб юборди.

Бундай пайтларда одам ё зўр бўлади, ё доно бўлиб кетади. Нурматжон зўр бўлмади-ю, доно бўлиб кетди. Ясама тишнинг бирон чорасини топиш ҳаракатига тушди. Балконга чиқиб чироқни ёқди. Ўғли авиомодел ясашга ишқибоз эди. Унда хилма-хил асбоб-ускуналар, елимлар бўлар эди. Нурматжон бурчакдаги яшиқни кавлаштириб, сиқма елимни тошди. «Супер цемент» деб аталган бу елим, дарҳақиқат, сувни сувга ёпиштиришдан бошқа ҳар қандай нарсани ёпиштира оларди. Бу гапни у ўғлидан эшитган. Синган чойнак борми, тул тувати борми, стулнинг синган оёғи борми, барини ўғли шу елим билан ёпиштиради.

Нурматжон оғзида шақир-шукир қилиб айланиб турган ясама тишни олди-ю, ич томонига бир қултумдан елим сиқиб туширди. Кейин дарров оғзини очиб, танглайига босди. У оғзини очганида ҳаво кириб, елим чунонам милқларини қиспишга тушлики, қани энди чидаб бўлса. У ҳар нафас олганида елим баттар қотар, милқларини жинтиртоб қилиб ташлар эди.

Тонготар маҳали «дод-дод»дан ҳамма уйғониб кетди. Нурматжон икки кафти билан чакақларини босиб у ёқдан-бу ёққа югураб, доллар, бола-чақалари орқасидан эргашиб нима бўлганига ҳайрон эдилар.

Уни «Тез ёрдам» олиб кетди.

Докторлар Нурматжоннинг жағига тиргович кўйиб ялтироқ омбур билан танглай тишни чиқариб олишди. Буни қарант, танглай тишта илашиб кабобининг битта жазидек қип-қизил гўшт ҳам узилиб чиқибди.

Лекин кўшни палатадаги беморнинг аҳволи ундан ҳам оғир эди. У оғзини чангаллаганча дод солар, милқи-

ни қисаётган протезга докторларнинг кўлини теккиздирмай, яқин келганни тепарди.

Ўша палатада ётган чол унинг бакиришларидан безор бўлиб докторларга бир маслаҳат берди:

— Носми, мурчми ҳидлатинглар. Бир акса урса, оғзидан отилиб чиқиб кетади.

Қари билганни пари билмас, дегандек, чолнинг гапирост чиқди. Ошхонадан бир кафт мурч опкелиб бурнининг катагига сепишган эди, чунонам бир акса урдики, ясама танглай тиш экан-ку, ҳатто пастдаги иккита бутун тиши ҳам отилиб чиқиб кетди, чиқмай ўлсин, дераза ойнасига урилиб чил-чил қилди...

Бу воқеага ҳам анча бўлди. Нурматжон ўшандан буён маҳалла чойхонасига кирмай кўйган. Абдурайим отага бақамти келиб қолиниша юзи чидамайди.

Бу ҳам майли-я, телевизорда нима айб. Айниқса, «Ҳайвонот оламида» деган кўрсатувга сира тоқати йўқ.

Чунки эшак ҳам ҳайвонот оламига алоқадор махлук. Лоп этиб экранда кўриниб қолиниш ҳеч гап эмас-да...

10

КУЁВ

(Уч нарда, уч кўришшли комедия)

Иштирок этувчилар:

Фанивой — селекциячи, бева, 67 ёшларда.

Қудрат — унинг ўғли, 50 ёшларда.

Раҳима — Қудратнинг хотини.

Баҳри — Фанивойнинг катта қизи.

Назми — Фанивойнинг кичик қизи.

Эркин — Қудратнинг ўғли. Фотограф.

Жўравой — Фанивойнинг кўшниси.

Махсум — Назмининг эри.

Зебиниса — колхоз раиси.

Анзират, Жамила, Холниса, Зумрад, Раҳ-

бар, Қумри, Асал — қишлоқдаги бева хотинлар.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Озода, шинам ҳовли. Ўртада чорбоққа чиқадиган эшик. Девор орқасидан тегицца томи кўриниб турибди. Эрталаб, тонгонтар найт. Айвонга нонушта тайёрланган. Саҳна четида Ғани ота элга тескари қараб табурутқада ўтирибди. Оёғи тағида тоғора. Унда ювиб, сиқилган кийимлар. Айвонда ўғли Қудрат билан келини Раҳима унга ҳайрон қараб туришпти. Қудрат узоқ наузадан кейин телефон трубкасини олиб, шанғиллаб гапира бошлайди.

Қудрат. Э, тезроқ келмайсанми, опа? Ҳаммаёқ қиёмат-қоим бўлиб кетди-ку. Гапни чузма. Келсанг биласан. Айтиб қўймасам, кейин мендан хафа бўлиб юрасан. Поччани ҳам олакел. Ҳа, айтганча, команидировқада эди-я. Ўзинг келавер, бўлмасам. (*Трубкани жойига қўйиб, айвондан тушиб, дадаси олдига келади.*) Шу яхшимас-да, дада. Мусича куккуламай туриб олиб, сахардан ҳовлига чиқиб кир ювганингиз нимаси? Одамлар кўриб қолишса биз нима деган одам бўламиз? Унақа қилманг-да, дада.

Ғани. Ҳа, ёқмадимми? Номус қилдингми? Агар номус қилиш қўлларингдан келадиган бўлса, энди кўрасанлар. Қўйлақ-иштонини автобус остановкасигача опчиқиб ювман.

Тоғорадаги қирларни кўтариб кўча томонга юра бошлайди.

Раҳима. Ахир, унақамас-да, дадажон. Бизни эл-юртта шарманда қилмоқчимисиз. Эгнингиздан пеш тушган кийимни пеш ювиб турган бўлсак. Икки ҳафтадан бери кийимингизни бизга бермай ўзингиз ювяпсиз. Мунни қаранг, очилмапти. Кири шундоқ турипти. Унинг устига дазмол қилмай кийиб кетипсиз. Биров кўрса, кир ювмай келинингнинг қўли синсин, демайдими.

Ғани. Жонинг ачимай қўяқолсин. Жони ачийдиганим ўн бир йил бўлди, қора ернинг тағида ётипти. Тиркичилигим ит ётиш, мирза туриш бўлиб қолганига ўн бир йил бўлган. Обидагинам бўлганда мента бу кунлар қаяқда эди.

Раҳима. Биздан нима ёмонлик кўрддингиз, ахир? Овқатингиз тайин, ўрнингиз солиғлиқ, қирингиз ювиқлик, яқталингиз у ёқда турсин, пайтавангизга ҳам дазмол босамиз, ўнгитаям, тескариситаям босамиз. Дурустроқ кийиниб юринг, деймиз. Кимсан, бутун мамлакатга таниқли лимончи селекциянер бўлсангиз. Ҳафтада бир телевизорга чиқиб лимондан гапирсангиз, газетаю журналларда тинмай светной суратингиз чиқиб турган бўлса. Ҳали Туркменистон, ҳали Тожикистон, ҳали Қирғизистондан телефон устига телефон қилиб, лимонни қанақа эжди, кўчатидан биттагина олишни иложи борми, деб сўраб туришган бўлса. Сал мундоқ ўз обрўингизга ярашаши тутинг-да, жон дадажон.

Ғани. Кечкурун бўлди дегунача ҳамманг уй-уйингта кириб кетасан, магазин қоровулнинг итидек битта ўзим қоламан.

Раҳима. Вой, уйга кириб ётинг. Биров кирма де-иптимми? Чойхонага чиқинг. Клубга боринг, мана шундоқ ёнимизда. Ҳар кунни индийский кинолар бўлади.

Ғани. Кино дейди-я. Обилагинам ташлаб кеттандан
бүёк кино нималигини билмайман.

Қудрат. Энди қандоқ қиламиз, дада. Аноси ўлма-
ган ким бор, атоси ўлматан ким бор, қандоқ қиламиз.

Ғани (*санчиб ўрнидан туриб кетади*). Ия, ия, ҳали
ниятларинг шумиди?! Онангни кетидан мени ҳам жўнат-
моқчимисанлар? Ўлимимни кутиб ўтирган экансан-
лар-да. Йў-ўк, мен ҳали-вери ўлмайман. Бу дунёдан уми-
дим кўп. Қиз олиб сенларни бир куйдирмасам!

Қудрат. Сал пастроқ тушинг, дада, жула баландга
чиқиб кетдингиз.

Ғани. Уйланомайманми, а, уйланомайманми?
Шу зах, қоронғи уйда кўкрагимни захта босиб, муздек
ёстиқни кучоқлаб гингшиб ётавераманми?!

*Қудрат билан Раҳима бир-бирига маъноли қараб оли-
шади.*

Раҳима. Вой, тавба! Ўғай онали бўладиганга ўхшай-
миз. Нотавон кўнгилга кўтир жомашов, деган экан, бир
доно одам. (*Кесатиб*.) Қанақасидан бўлсин, боевойроғи-
данми, ё пишиб, етилиб ана кетаман, мана кетаман деб
хилвираб турганиданми? (*Қудрат унинг ёнига келиб, кўп
жипига мегаверма дегандек, сонини чимчилайди*.) Карнай-
чи билан сурнайчига хабар бериб, очерелга ёзилиб кўйиш
керак экан. У ўлгудларнинг ҳам кўли-кўлига тегмайди.

*Қудадан дод устига дод солиб Назми киреди. Ҳансираб,
терлаб кетган, сочилари тузғисан.*

Назми. Вой дод! Вой дод! Онагинамдан айрилиб
қолдим. Меҳрибонимдан айрилиб қолдим. Сандиқ тўла
сарик гул, тақсам адо бўлмайди, онагинамни дардини
айтсам, адо бўлмайди. Шу ҳовлиларда селкиллаб юрсан-
гиз бўлмасмиди? Савлатим онам, давлатим онам. Биз-
ни одам қилунча сочи султурги, кўли косов бўлган онам.
Вой дод! Вой дод! Кимларга айтай юраклагди дардимни!

Қудрат. Бўлди-ей, онангни ўлганига ўн бир йил
бўлди-ю, энди йилгайсанми? Ўлганда қаяқда эдинг, ку-
роғда эдинг. Телеграмма берсам ҳам келмагансан. Йи-
тимасига зўрға етиб келгансан.

Назми. Вой, менга нега зўғум қиласиз, акажон?
Ахир серсам ўлгудни мазаси йўқ эди. Пўтёкямдан ҳали
ўн етти кунни бор эди.

Ғани. Дод, де, онанг тирилиб келади.

Назми. Онагинамни бошқатдан ўлдирдинглар. Бу
ташларни эшитиб, тўртганингизда қандоқ ётибсиз, онажон.
Уй тўла лимон, биттагинасини емай ўлиб кетган, онагинам.
*Қуйида гулкайчи билан узумни хомтоқ қишайтган Жўра-
вой у томонга қарайди.*

Жўра. Тинчликми? Нима гап бўлди? Биронтаси яна
лимон узиптими?

Ғани. Бу ёқдан айланиб чиқ. Дардимни сен бил-
сан. Эллик йиллик девор-дармисен қалдронимсан.

Жўра девор ошиб тушади.

Жўра. Ўзи нима гап бўлди? Ҳой, қизим, сен бирпас
шангилламай тургин.

Қудрат. Дадам уйланоқчилар.

Раҳима (*сезиниб*). Шундоқ, ўртитай.

Жўра. Ия, ростданми? Ё, тавба! Уйланиб нима
қиласан? Дардисарни бошингга урасанми? Тўрингдан
тўринг яқин бўлиб қопти-ку, уйланишга бало борми!
Хотин зотининг турган-битгани даҳмаза-ку. (*Бесбоғидан
тортиб сикитлади*.) Э, бу аҳволда тўйнинг эртасига ўлиб
қоласан. Лимон еявериб, лимон тулини ҳилдайвериб со-
лунинг ошиб кетибди.

Ғани. Кўп валдирама. Отам раҳматли тўрт марта
уйлангандлар. Узумни гўрасини фарч-фарч чайнардилар,
турпини сувини ичардилар, хом анорни емасалар ухлог-
масдилар. Шунча нордон нарсга еб совуқлари ошмаган.
Қайтага саксон бир ёшлариди Ҳасан-Ҳусан фарзанди кўр-
ганлар. Сен нима деб ўтирипсан, лимон дейди-я!

Назми. Вой дод! Олган хотини Ҳасан-Ҳусан туғиб
берса ҳовлининг ҳаммасини олиб кўяди. Ойимдан қолган
мероста эга чиқади.

Қудрат. Овозинггни ўчир! Ойингдан нима қопти?
Битта мис баркаш билан тўртта сопол лаган қолган. Ол,
керак бўлса!

Баҳри (эшикдан кирагига анча бўлган. *Галларга кулоқ солиб турган эди*). Ҳали шунақами, ҳали шунақами? Ўттиз иккита невара кўрган, еттига қудда тутган одамдан шу гап чиқимми? Вой, қудаларим олинди нима деган одам бўлман? Невара-чевараларимга нима дейман? Яқинда қиз узатилган одамман. Ухажорний чолнинг невараси экан, деб совчилар оstonамдан қайтиб кетади. Ҳой, Қудрат, нима қилиб серрайиб турибсан? Чақир ўлингини. Эркиннинг чақир!

Қудрат. Нима қиласан уни, опа?

Баҳри. Чақир уни. Чақир делимми, чақир!

Қудрат (*уйга қараб*). Ҳо, Эркин, Эркин-ов! Суратни кейин ишларсан, бу ёққа чиқ!

Ичкаридан бўйнига фотопарат осган, соқоли кўксига тушган Эркин чиқади.

Баҳри. Мана! Мана! Мана шу невараси бўлади. Неварасининг соқоли кўксига тушади. Невараси ҳасасига танииб қолган чолга қайси ликилдоқ кампир тетади. Бу гап кимдан чиққан бўлса, номаркул бузоқнинг гўштини епти.

Раҳима. Кўйинг, опа, уйлانسалар уйланақолсинлар. Кўнгли экан-да!

Назми. Вой дод! Кеннойим дадамдан қутулолмай юрган экан. Бу гап шу кишидан чиққан. Бир коса ош бериш, битта кўйлагини ювиш малол келганидан дадамни уйлантирмоқчи. Қайси келин эр уруғига эл бўлган!

Баҳри. Агар дадагинам сизларга малол келаётган бўлсалар, мен олиб кетаман. Бизнескида туралдилар.

Жўра. Баҳри, сени яхши биламан. Эрингни ҳам кафтимнинг чизигидек точний биламан. Биринчидан, Фани бир буюм эмас, ҳамма олиб кетаверадиган. Уй керак бўлса, республиканинг қайси бурчагига борса профессорлар ололмаган уйни беришади. Нетакси, бунақа лимончи ҳали етти иқлимда пайдо бўлмаган. Бу гап — гап эмас. Иккинчидан, сен уни бекорга олиб кетмайсан, уни ўзидан кўра пенсияси керак сента, билдингми?

Баҳри. Сиздан қачон бир ширин гап чиққандики, энди чиқади. Манави келин билан Жўравой тоғанинг тили бир.

Назми. Ойимни ҳам шу келин сил қилиб ўлдирган. Қудрат. Оғзим бор, деб ҳар гапни айтаверасанми? Ўчир овозингни!

Назми. Агар дадам уйланадиган бўлсалар, хотинларига сирка ичириб, акашак қилиб ўлдираман. Лимонхонга ўт қўйиб, кулини кўкка совураман.

Жўра. Энди мента қаранглар. Бунақа валақ-вулук қилган билан иш битмайди. Дўштини олиб қўйиб, гаплашайлик. Мен Фанивой томонда туриб гаплашай. Сизлар кўпчиликсизлар, мен томонга икки киши ўтсин. Шунда икки ёқ баб-баравар овозга эта бўлади. Қани, ким ўтади? (*Назми билан Баҳри ҳаммага синчковлик билан қараб туришади.*) Ҳой келин, сен мен томонга ўт. Эркин ҳам ўтсин. Баҳри. У ёш бола-ку. Нимани билди.

Жўра. Ия, ия! Шу ёш болами? Соқолини қара. Лев Толстойга ўхшайди. Ҳўш десангиз, бу томони ҳал бўлди. Гап бундоқ. Мен томондагилар Фанининг уйланишга тарафдор. Сиз томондагилар қарши. Келишдикми? Қани, қайси томондагилар гап бошлайди?

Назми. Мен бошлайман. Биз қаршимиз.

Жўра. Сабабини айт.

Назми. Қаршимиз, вассалом.

Жўра. Бу гап эмас. Дадаг олтмиш етти ёшда. Гражданлик ҳуқуқи ўзида. Бола-чақаларидан тинчиган. Бирини эрта бериб, бирини уйлантириб, қарзидан қутулган. Энди уйланоқчи экан, ихтиёри ўзида. Сен қарши бўласанми, бўлмайсанми, буни аҳамияти йўқ.

Назми. Вой, амаки, билиб гапирисизми?

Баҳри. Булар шунақа, поччанг ўлпур ҳам агар мен ўлиб қолсам, бу ёқдан тупроққа тикади-ю, мазорбошидан қайтишда сурнай чалдириб, биттасини уйга олиб келади.

Фани. Куёвимни кўтам ёмонлайверма. Дуруст бола у. Баҳри. Ёмонлаётганим йўқ. Битта яхши эркак сизми? Шундоқ онагинамни арвоҳини чирқиллатпсиз.

Қудрат. Бунақа майда, ипириски гапларни кўйинглар. Асосий гапдан гаплашайлик. Дадам ейиш-ичишдан кам эмаслар. Кийимлари ювуксиз қолгани йўқ. Аммо қариганда битта танмахрам заруригини биламан. Аммо олтимш етти ёшга кириб уйлансалар, эшитган қулоққа жуда хунук гап-да.

Жўра. Қудратжон, сен ҳам ўзимни боламдексан. Киши кексайганда ётиб қолиши бор. Ётиб қолган кишининг ҳар хил ҳолати бор. Келин ечинтириб қаролмаса. Қизлар келиб қаролмаса. Сенлар ҳам бир қарайсанлар, икки қарайсанлар, учинчи галда бурниларингни жийи-расан. Шунанга пайтда фақат битта танмахрам бу ишга ярайди. Ҳамманг ўз бола-чақаларинг билан оворасанлар. Мана, ўтган ҳафта далант касал бўлиб қолди. Ҳамманг ишласанлар. (Ғанига.) Нима еган эдинг, ҳа, қулуқнай еб, кетидан хом сут ичган экан. Келин яқинига келолмади. Кунига мен ярадим. Ечинтириб, ўзим кийинтирдим. Хўш, шу инсофданми? Мен бўлмасам, беланиб ётаверармиди? Қани, бирортанг айт-чи, яна шунанга бўлса, (Назмига) сен қарайсанми, (Баҳрига) ё, сен қарайсанми? Манави келин-ку мутлақо қаролмайди. Масаланинг бу томонини ҳам ағдариб қаранглар-да.

Назми (узоқ наърадан кейин). Майли. Мен розиман. Аммо битта шартим бор.

Жўра. Қанақа шарт, айт!

Назми. Агар хотин олсалар, бу уйда турмайдилар. Дом-помга чиқиб кетадилар.

Жўра. Ўзи қурган уйни ташлаб кетадими? Ундан ташқари қишлоқда ортиқча уй йўқ. Бўладиган гапдан гапир. Лимонхонани ташлаб қаскка кетали?

Баҳри. Уйланадиган одам бу ёғини ҳам пишиқ қилсин-да.

Жўра. Унақа аҳмоқ гапни гапирма. Ўзларингга гап тетади. Бордино ичкўёв бўлиб кетса, чидайсанларми?

Назми. Вой дод! Бизни ташлаб хотинлариникига кетмоқчимилар?! (Чанак чалиб додлайди.)

Ғани. Бўлди, овозингни ўчир-эй!

Қудрат. Жўравой амаки, боғли гапларингизни хўп танамга ўйлаб кўрдим. Жуда доно гапларни айтдингиз. Мен дадамнинг уйланишларига розиман.

Раҳима. От қаскка юрса, арава ҳам ўшаққа юради. Менам розиман.

Назми. Мен икки дунёда рози эмасман.

Қудрат. Сени рози-розимаслигинг копейка. Ўзинг уч марта эрта тегдинг, биздан қайси бирига розилик сўраган эдинг. Кўчага чиқиб эркак зотини кўрсам, кўёвим шу бўлса керак деб, эҳтиётдан салом бериб ўтаман.

Жўра. Болам, эшак миниб оёқ остини кўргандан, туя миниб узоқни кўрган яхши дейдилар.

Назми. Қачон эшак минибман?! Оғзингизга қараб гапиринг, амаки.

Жўра. Сени эшак минди дегётганим йўқ, болам. Бу бир мақол.

Назми. Мақол ҳам ўлсин, шунанга кўпол бўлмай.

Қудрат. Билиб-билмай гапта аралашмай тургин, мақолни тагида бир гап бордирки, — гапта қистириптилар. Гапиринг, Жўравой амаки.

Жўра. Гапдан ҳам адашиб кетдим. Нима эди? (Ўйлаб.) Ҳа, толдим. Узоқни ўйлаш керак, болам. Далант кичкина одам эмас. Кимсан, Ғани лимончи! У яратган лимон навлари бутун Ўрта Осиё ва Қозоғистонга машхур бўлган. Ҳатто Кавказдан одам келиб, кўчат олиб кетипти. Ғанивой бутун Фарғонада бўлса, эртага Хоразмда. Бирон ой йўқки республика ё областга бормаган бўлса. Област-ма-област юриб, лимончиларга консулгация беради. Шундоқ далазларинг борлигига севинмайсизларми. Кўкси тула орден. Сал кунда герой бўлиб кетадиган ҳоли бор. Ана шу одамнинг ёнида иссиқ-совуғидан хабар олиб турадиган, орқасини қашлаб кўядиган бир танмахрам бўлса, эҳ-ҳе, бу чол тушма-тур, нима ишлар қивормайди, дейсиз. Апельсин билан мандарин чагшимаси аллақачон битиб кетарди. Битта ўзларингни ўйламанглар-да! Республикани, бутун Совет Иттифоқини ўйланглар. Отанглар Иттифок аҳамиятидаги одам. Тушундингларми?!

Баҳри. Апиьсин ўлгур билан мандарин ўлгури
уйланмай чаптигирса бўлмайди!

Назми. Ҳа-я, дадам уйланмасалар апиьсин қуриб
кетур чаптимайлими?

Жўра. Ўзимни қизим эмассан-да. Шундоқ бўлганда
ҳозир битта шападоқ ердинг.

Қудрат. Тўхтанглар. Жўравой ака, тапларингиз бир
каттакон олимнинг тапига тенг келадиган тап бўлди. Да-
дамга қанча яхши шароит яратиб берсак, у киши шунча
яхши ижод қилдилар. Ҳой, Баҳри, ҳой, Назми, сенлар-
ни бу атрофда ҳеч қим фалончининг хотини, дейлими?
Йўқ, демайди. Ҳалитча Ғани лимончининг қизи, дейди.
Лимонини егандан кейин, лимончиниям ҳурмат қилгин-
да. Дада, қизларингиз вақиллайверди. Ўзим совчи бўлиб
уйлангирганим бўлсин.

Раҳима. Бу оиладан битта ақлли бола чиқиб қолган
экан-да.

Жўра. Энди бундоқ қилайлик. Куёв бола билан уйга
қирайлик. Сизлар ақллашиб, қаерда Ғанибон келин бор-
лигини билиб, рўйхат қилдинглар. Бўғтими? Ё, Ғанивой,
қўзингни остига олиб қўйганинг борми?

Ғани. (*ийманиб*). Қўз остига-ку, олганим йўғ-а.
Аммо Абдумажиднинг онасини ҳам рўйхатга киритиб
қўйдинглар.

Назми. Вой дод! Асло рози эмасман. Ойим раҳмат-
ли шундан хавотирда эдилар. Ойим тирикликлариди ҳам
дадам шу Зумрад кампир билан дон олишиб юраддилар.
Эшитганман. Тегирмон орқасида соатинг неча бўлди,
деб билатидан ушлаганларини одамлар неча мартагаб
қўришган. Ёши эллик бешга кириб, ҳалиям улама тақали.
Магазинда сумкасида пул олаётганда битта қоғоз ерга
тушиб кетганмиш. Олиб қарашса, журналда чиққан да-
данинг светной сурати эмиш. Шармандаси чиқиб ура
қочганмиш. Мола бўлти деб, билатига эркаклар соатини
такиб юради. Сира рози эмасман.

Ғани. Билиб-билмай гапираверма. Дамский соат-
нинг милгита кўзи ўтмайди. Мили йиррик, яхши кўринади
деб, шунча катта соат тақали, билдингми?

Назми. Балки соатни ҳам ўзингиз олиб бергандир-
сиз.

Жўра. У бўлмаса, агрономни онасини кўришсин.

Баҳри. Вой, савил, дадам шунга оладиларми? Шар-
ҳаё борми у кампирда. Ўз кўзим билан кўрганман. Ҳар
кунни тонт отиши билан майка кийиб, кишлоқ кўчасида
ирим соат югуради. Ҳа, деса, эрталабки зардка дейди.
Шунақа қилса, қон босими ошмасмиш. Импарк бўл-
масмиш.

Эркин. Маладес кампир.

Қудрат. Сен аралашма, бор, уйга кир.

Назми. Ёмоннинг бир қилиғи ортқ, дегандек, бо-
зорта валасанит миниб борганига ўлайми.

Баҳри. Неварасини тўйида белгита рўмоғ ўраб ин-
дийча ўйнаган.

Раҳима. Бошида эри йўқ. Ўзини шунақа қилиб
овутгани-да. Эрта тегса, қуйилиб қолади. Ойдек келин
бўлади. Ешлитига жудаям чиройли бўлган дейишди-ку.
Манит бузилса меҳроби қолар, дегандек, ҳалиям юздан
нур ёйилиб туради.

Жўра. Ҳа, чиройликка чиройли эди. Эри ишқибоз
бўлиб қолиб, Чуст деган жойининг Олмос деган парилар
қишлоғидан опқочиб келган эди. Акалари ўлдираман
деб, қишлоғимизда икки ой пичоқ яланғочлаб юришган.
Назми. Чиройли бўлмай ўлсин. Минг чиройли бўл-
гани билан, бари бир попирос чекади.

Раҳима. Боя айтдим-ку, бошида эри йўқ, деб. Ҳу-
мор боситга попирос чежкан бўлса чежкандир. Эрта тегса,
дарров хумори босилади, қолади.

Эркин. Битта ўртоғимнинг бувиси бор. Жуда зўр
кампир.

Қудрат. Ҳалиям шу ердамисан? Бор, уйга кир.

Жўра. Хайдамай тур болгани. Қани, айт-чи, Эркин-
бой, қайси ўртоғинг бувисини айтгансан?

Эркин. Биткомбинатда биз билан ишлайдиган фо-
точи ўртоғим бор. Оти Аркадий.

Назми. Ўриси?

Эркин. Йўқ, оти Ориф. Биз уни янгиасига Аркадий деймиз. Бувиси жуда чиройли. Қишда музларни тешиб чўмилиди.

Баҳри. Э, анаву Кумри кампирни айтипсанми, у ғирт жинни-ку. Қишда сой бўйига борсангиз, шир-яланғоч бўлиб, музани тешиб, чўмилаётганини кўрасиз.

Қудрат. Қишда чўмилишни тан соғлиққа жуда фойдаси кўп-да. Қишда чўмилишганларни морж дейишди.

Назми. Вой ўлай, морж Шимолий кутбда яшайдиган хайвон-ку. Зоопаркда кўрганман.

Жўра. Қанақаси бўлса ҳам рўйхатга олиб кўверинглар-чи. Биронтаси маъқул бўлиб қолар.

Қудрат. Райисполком раисининг онасини ҳам ёзиб кўйинглар.

Раҳима. Ҳозмат мудирининг онаси ҳам дуруст хотин.

Назми. Тиши ўзиникими ё ҳукумат кўйиб берганми?

Қудрат. Сента барибир эмасми? Ё тиши ўзиники бўлса, овқатни кўп ейдимми?

Назми. Бўлмайди. Бошини юваётганда кўришган экан, бўйнида совун кўпирмасмиш.

Раҳима. Шу ҳам гап бўлганими. Кўпирмаса кўпирмас. Эрга тегса кўпириб кетади. Эрининг ўзи кўпиртироради.

Жўра. Эсларингга келганини ёзиб кўверинглар-чи. Бир чеккадан совчиликка бораверасизлар.

Назми. Вой, мени дадамга кимлар тегмайди. Қаждаги қаланги-қасангиларга бораверманглар.

Қудрат. Синглим, дадамиз бари бир ҳаммасини ололмайдилар. Биттасини оладилар. Аммо-лекин танлаб олиб берамиз.

Назми. Ҳали тўй ҳам бўладими?

Жўра. Тўй эмас-ку, тўйчиқ қилиб берасизлар-да.

Баҳри. Карнай-сурнай чалинадими?

Жўра. Карнай чалдирсак, айб бўлар-ов! Сурнай чалдириб кўяқолсакмикин.

Ғани. Ҳеч нарсачалдирмаймиз.

Назми. Албатта чалдирмайсиз-да. Ё ёнбошига лентата тақилган, олдида кўпирчоқ бойланган «Чайка»да қишлоқ айлангирмоқчимисизлар?

Ғани. Мени қалака қилма, болам.

Назми. Ойитганининг кўллари теккан бирон буюмни қолдирмайман. Элакниям, самоварниям, чўян димолиням олиб кетаман.

Қудрат. Уйни шипшийдан қилиб кетганинг эмасмиди? Ҳар келганингга бирон нарсани судраб кетсан. Говмиш ситиримизниям етаклаб кетгансан, елинига ойимни кўли теккан, деб. Уялмайсанми?

Назми. Нета уялар эканман? Келин аям ойимни қадрига етмаганди. Ўзини қадрламаган, ситирини қадрлармиди.

Ғани. Олкет, нймаики қолган бўлса, ҳаммасини ол. Ойингни кўли теккан деворни ҳам кўчириб кет. Фақат мента тегма. Тинч кўй.

Баҳри. Ана кўрдингизми, ҳали хотин олмасдан бизни бетона қилиптилар. Келинни келганда кўр, сепини ёйганда кўр. Кўрармиз!

Раҳима. Гапимни тескари тушунманглар. Келиним дадамдан қачон қутуламан, деб пайт пойлаб ўтирган экан, деб асло ўйламанглар. Отамдан мен ҳеч қачон тирноқча ёмонлик кўрмаганман. Ўз қизларидек кўралдилар. Раҳматли қайнонам ҳам фариштадек хотин эдилар. Энди қандоқ қиламиз. Отамизга ҳам жабр бўлиб кетди. Бир танмахўрам керак, албатта. Агар хўп десанглар, бир кампир бор. Бичиш-тикишга чевар. Пазандчилигини айтмайсизларми! Ўзи ниҳоятда озода. Совунга чидасанглар бўлди. У ёққа ўтса ҳам, бу ёққа ўтса ҳам кўзига совун кўринса бўлди. Ҳар қандай ишини ташлаб, кўлини ювади. Бир кунда юз марта совун кўрса, юз марта кўлини ювади. Чойнак-пиёла у ёқда турсин, қозонни ҳам атир совунда ювади. Сухбати ширин хотин. Бир гаплашган, ина гаплашсам дейди.

Назми. Оббо, жуда мақтавордингиз-ку.

Раҳима. Асло мактаётганим йўқ. Сизлар ишон-майсизлар деб, кўп яхши ишларини айтганим йўқ. Агар бу хотин мактайдиган ёзувчининг кўлига тушса, эҳ-ҳе, нималар демайди. Сизларга ёлгон, мента рост, ситир соққанда кўёвининг арағидан пахтага томизиб, елинини артади.

Эркин. Сутини ичганлар кайф қиларкан-да.

Назми. Ситирни елинига дазмол ҳам босади, деб қўяколинг.

Раҳима. Шунақа ишонмайсизлар-да.

Назми. Э, ўлсин, Жамила холамин? Дадамни эски жазмандлари. Бўлмайди. Атир сурмаса, уйқуси келмайди. Нима бало, атирни бошидан қуядими, кўчадан ўтса, уч кунгача атир хили келиб туради. Магазинга келган атирларни сотмай, ўзи олиб қўяди. Бўлмайди.

Раҳима. Бўлмасам, сартарош Ориф сариқнинг қай-нонасини олиб берайлик.

Қудрат. Қайси Ориф сариқ? Тушунтириброқ айт. Ким экан, гапни чўзмасдан айт-қуй-да.

Раҳима. Учқўприкдаги сартарош Ориф сариқ деган бор-ку. Ўшанинг қайнонаси. Яқинда уйда катта жанжал чиқди. Сарик ўлгуз арзимаган нарсалардан жанжал чиқа-зиб, бечора кампирни қийнапти. Кампир бечоранинг шу қизидан бошқа боласи йўқ, боралиган жойи йўқ. Ҳов-ли-жойини сотиб, кўёвининг кўлига берган. Тунов кунни аптекани ёнида кўриб қолган эдим. Бечора йиглаб-йиглаб хумордан чиқди. Тенгим чиқса тегиб кетганим минг мар-та яхши эди, дейди бечора. Менимча, шунга ҳам рўйхатга киритиб қўйиш керак.

Жўра. Жуда Ғанибоп кампир экан. Хўш, ўзинг нима дейсан, ошнам?

Ғани. Майли, шунга боринглар.

Назми. Ҳеч ким бормасин. Рўйхатдагиларни аввал маҳалласидан, қуд-андадиларидан ўзим сурштираман. Ана ундан кейин совчиликка борасизлар.

Қудрат. Сен аралашадиган иш бўзилмай қолмайди. Жим турсанг бўларди.

Баҳри. Келинпошша билан икковимиз борамиз. Назми, сен бошқа иш қил.

Назми. Ҳо, ёқадими? Бўладиганини бўладиган, бўлмайдиганини бўлмайдиган қиладиган ўзимман. Қани, менсиз бир қадам босиб кўринглар-чи. Ишонган тоғда қийик ётмас, деб шунга айтарканлар-да. Агар дадам хотин олсалар, бўғизлайман, деган ким эди?

Баҳри. Сингилжон, жаҳў устида одам нималар де-майди. Жўра амакимни гапларини эшитдинг-ку. Дадам қулушнай еб, кетидан хом сут ичиб, касал бўлганлари-да кунларига сен ярадингми, мен ярадимми?! Бу ёғини ҳам ўйлаш керак. Агар гапнинг пўскалласини айтсам, шу ишни қилсак ойим раҳматли гўрлариди тинч ётадилар. Дадамнинг нотинчлиги онагинамнинг арвоҳини безовта қилади, билдингми?

Жўра. Баҳри, ўзинг аёл киши бўлсанг ҳам, аммо ўтиг боланинг гапини қилдинг. Демак, Ориф сариқнинг қайнонаси, шундайми? Бўтти. Тутун-терсақларни тайёр-ланглар. Бўлди, энди мен уйга чиқай. Хотиним қидириб юргандир.

Назми. Шошманг, амаки. Совчиликка боришни бир-икки кун кечиктириб туришга тўғри келади. (*Ўзича пичираб.*) Мен тирик эканман, бу уйга хотин зоти оёқ босмайди.

Жўра. Яна қандоқ гап тоilding?

Назми. Кампир дегани, бу дунёга меҳмон дегани. Бутун бор, эртага йўқ. Ҳаммаси пишиб, хилвираб турган нарсалар. Биттасини сурштирмай олиб беришга уч кун ўтмай ўлиб бериша. Нима, уч кунлик омонат она деб бир ил қора қийиб юрамизми? Яхшилаб сурштириш керак. Ғани (*тоқати тоқ бўлиб*). Ахир, нима қил дейсан, жон болам.

Назми. Бояти рўйхатни мента беринглар. Поли-клиникадан ҳаммасини делосини олиб, ўқиб чиқаман. Ўладиганини ўладиган, қоладиганини қоладиган қилиб, ижратаман. Ана шундай қилиб жони қаттигини танлай-миз.

Қудрат. Қалпанга қойилман!

Ғани. Э, қалласи кўрсин.

Махсум жиндек кайф билан киради.

Махсум. Саломлар бўлсин.

Раҳима. Нима бағо, кайфингиз борми? Унақа одатингиз йўқ эди-ку, куёв тўра.

Махсум. Тўйдан келяпман, келинпошша.

Назми. Қанақа тўй? Эрталабдан қайси тўрда тўй бор экан?

Махсум. Ими-жимиди тўй, хотин. Хуфия тўй. Ориф сариқни қайнонасини эрта бериб келяпман. Эл уйғонмасдан тўйни қилиб, битта кинемеханикка узатдик. Келинни жўнатиб, Ориф ака икковимиз келин-куёв соғлигига жиндек-жиндек қилдик.

Баҳри. Қайси кампирни айтасиз?

Махсум. Ўзинг тушунтир, хотин. Келинпошшанинг маҳалласидан-да. Ўзингиз тушунтиринг, келин. *(Раҳимага қарайди.)* Тилим келишмапти.

Раҳима. Боя мен айтган Ориф сариқнинг қайнонаси эрта тегиб кетипти.

Ҳамма бир-бирига ҳайрон қараб қолади.

Ғани. Шунга ҳам худо кўп кўрди-я. Олғирлар илби кетишипти-я!

Ғани хўй қиймлар солинган тоғорани кўтариб, кўча томон юра бошлайди.

Назми. Ҳа, қаяққа? *(Севишиб.)* Куёв тўра?

Ғани. Автобус истансасига. Уша ерда кир юваман. Аҳволимни бутун қишлоқ, бутун район, бутун область билсин.

Эркин *(кесатиб)*. Кўчада кир ювишингизни чет эл радиосида ҳам тапириб қолишса керак. Бу ишингиз — фирт хато.

Қудрат. Катталарнинг тапига аралашма, деб неча марта айтганман. *(Дадасини орқасидан.)* Хой, дада, бизни шарманда қилманг. Хой, дада...

Ғани оғзида қолади. Ғани кўчага чиқиб кетади. Ҳамма жим, фақат Назми хурсанд.

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

ИККИНЧИ КЎРИНИШ

Яна ўша ҳовли. Чорбоққа очилган эшикдан лимонхонанинг ич томони кўриниб турипти. Ёғж-ёғж лимонлар кўзга ташланади. Раҳима ҳовли суғурапти. Томда, чердак эшигидан Эркиннинг боши кўриниб қолади. У ниманидир қийдирипти. Эшикдан Баҳри киради.

Баҳри. Яхши ўтирипсизми, келинпошша. *(У ёқ-бу ёққа қараб.)* Дадам кўринмайдиларми?

Раҳима *(у билан кўришаркан)*. Сартарошта қираман, ҳаммомга тушаман, деб, сочқ кўттиқлаб чиқиб кетгандилар.

Эркин *(чердак эшикчасидан бошини чиқазиб)*. Ойи, ойи, манави нима? *(Ҳовлига бир бойлам қороз ташлайди.)* Раҳима. Нима бағо экан? *(Қороз бойламининг чангини қокйиб ора бошлайди.)* Эски-туски қорозлар-ку.

Баҳри. Ҳовлининг васиқаларидир-да. *(У ҳам қорозларни титқилаб.)* Қудратнинг армиядан ёзган хатлари-мисми?

Раҳима. Укангизнинг хатлари учбурчак бўкланган бўларди. Ҳаммасини пачка-пачка қилиб, ипта бойлаб, сандикка солиб қўйганман. Бу бошқача хатларга ўхшайди.

Баҳри *(бир хатни кўлига олади)*. Вой, ўлсин, лотинча ёзилган-ку. Кўринг-чи, сиз эскича ўқитансиз, биларсиз. *(Қороз орасидан бир сурат ерга тушади. Шошиб уни олади ва тикилиб қолади.)* И-и-й-я. Ё табо! Манавиниси дамлар-ку!

Раҳима *(суратга тикилиб)*. Вой, рост. Жула ёш пийглари экан. Ёнларидати ким бўлди? Ойдек нарса экан. Қош-кўзлари поплукдек. Бурнилари чимчилаб қўйгандек. Қаранг-а, икковлари бошларини бошларига тегизиб тунишган экан.

Баҳри. Шошманг, шошманг. Пешоналари, ияклари кўзимга жулда таниш кўриняпти.

Раҳима. Э, ўлсин. Анави Зумрад кампир-ку.

Баҳри. Бўлди, бўлди, ўшанинг ўзи. Вой ўлмагур-е, ёшлитига жудаям чиройли бўлган эканми?

Раҳима. Ҳалиям чиройли. Қош-кўзлари ёниб турди. Бу суратнинг олинганга камида эллик йил бўлган чиқар.

Баҳри. Тўғри. Элликдан кам эмас.

Раҳима. Дадамиз ёшликларида жуда ухажорний бўлган эканлар, дейман.

Баҳри. Дадам ҳали ҳам бўш келмайдилар. Кампирлари кўрсалар, оғизларидан сўлак оқади.

Эркин. *(настага тушиб, кийимларидан чангни қоқаркан)*. Ойи, қанақа қоғозлар экан?

Раҳима. Арзиматан, кераксиз қоғозлар...

Эркин. Мента беринг, ўчоққа обориб ёқвораман.

Раҳима. Йўк, унақа қилма. Балки керак бўлиб қолар.

Баҳри. Бор! Сен аралашма. Ундан кўра уйни қоронғи қилиб, кеча олган суратларингни ишлаб чиқ.

Эркин. Шошманг, лентам кўрисин. Роса қизик суратлар олганман. Қишлоқ у ёқда турсин, бутун районни айланиб, жамики кампирларнинг суратини олиб келганман. Ҳаммаси во чиққан!

Эркин уйга кириб кетади.

Раҳима. Қани, хатни ўқиб кўрайлик-чи. *(Ўқийди.)*

«Вафоли ёрим Ғанивой ака! Бу кеча ойда қараб сизни ўйладим. Кўз олдима Алпомишдек қоматингиз келаверди. Зебининг тўйига куёвнавкарлар келганда, сиз сурнайчининг орқасида экансиз. Девордан қараб турган эдим. Ўзим тикиб кийдирган дўппини бошингизда кўриб, юракларим дуқилаб уриб кетди. Белингиздаги белбоққа газал биттандим. Ўқиб кўрдингизми, ёрим? Бутун эртадаб акам бир гап топиб келдилар. Сиз тегиримон бошидаги Ақром дулукнинг қизи Обидата уйланармишсиз. Шу гапни эшитиб, кўзларимга дунё қоронғу бўлиб кетди. Нахотки рост бўлса! Қолхоз боғида, ой тепамизга келганда йиғлаб-йиғлаб нима деталдингиз? Нима деталдин-

гиз, бевафо?! Даданг бермаса, нариги қишлоққа қочиб кетамиз, сендан бошқасини олсам, отимни бошқа қўяман, демаганмидингиз? Билиб қўйинг, тўйингиз бўлган кунни кўчанинг бошидан сурнай чалдириб сиз келасиз, бу бошидан тобутда мен келаман... Ўзимни осиб қўймасам, Шохимардон пирим урсинлар. Ушбу мактуб хатни кўз ёшларим, жигар қонларим билан ёздим. Бахтсиз ёрингиз Зумрад, деб билгайсиз. 1938 йил, жавзо ойининг 19 нчи чақоршанба кунин».

Баҳри. Вой-бў! Ошиқлик манаунақа бўларкан.

Раҳима. Дадам роса бевафоллик қилган эканлар. Бечора қон қақшаб қолган экан.

Баҳри. Ий, ий... орқасини қаранг, яна нималар ёшилган.

Раҳима *(хатнинг орқасидаги ёзувни ўқийди)*. «Агар уша Ақром дулукнинг қизига уйланадиган бўлсангиз, тўй кунни ҳовилидаги беҳининг шохита ўзимни осиб қўяман. Билиб қўйинг, хат қолдираман. Ўзимни ўлдирпишга нима сабаб бўлганини ёзиб қолдираман. Юртга ўзингиз жавоб қиласиз».

Бу оламдан кўзим юмсам,

Ғанининг дастидан, денглар...

Баҳри. Вой, газалга дадамни номларини ҳам кийитворибди...

Раҳима. Куйиб кетган-да, бечора. Вой, рост, бир гап бўлган эди. Зумрад хола ёшлитига битта йигитни ихши кўриб қолиб, ўзини ослан дейишувди.

Баҳри. Шунга ўхшаган гап бўлувди, шекилли.

Раҳима. Кап-катта хотин негата марварид такади, десам, ҳа, энди билдим. Томоғимдаги арқон изи кўринмасин, деб тақаркан-да.

Баҳри. Бурма ёқа кўйлак кийиши ҳам шундан эканди.

Раҳима. Зумрад хола ҳалиям суқсурдек.

Баҳри. Пиғурасиям сақланган. Ғоздек юради. Баширасида битта ҳам ажин йўк.

Раҳима. Терисини тортиради, ўргилай, тортиради.

Баҳри. Қўйсантиз-чи, йў-ўқ, бўлмаган гап. Битта артисткани биламан. Терисини торттирганда бир кўзи кулоғининг олдига бориб қолган. Гажаги ўша сурилган кўзи устидан осилиб туради. Йў-ўқ, Зумрад хола терисини торттирмаган. Насли тоза хотин. Сира айнимайди. Қизларини биласиз-ку. Қандоқ чиройли. Асал айнимас, сарёғ сасимас, деб шуни айтишадди-да. Қани, бошқа хатларни ҳам бир типиб кўрайлик-чи. (*Қогоз ўрамлари-ни титкилаб, бир сурат олади*). Вой, ўлай, бу қанақаси?! Тағин биттаси билан суратга тушган эканлар.

Раҳима (*суратни олади, тикилиб қарайди*). Э, ўлсин. Бу анави агрономни онаси Раҳбар хола-ку. (*Орқасидаги ёзуви ўқийди*.) «Ушбу сурат Термиз шаҳринда, 1939 йилнинг асат ойинда сувратчи Ашот Карапетян томонидан олинган».

Баҳри. Дадам уйланганларидан кейин ҳам тинч юрмаган эканлар-да.

Раҳима. Вой, сиз билмайсиз. Дадам шу Раҳбар хола билан Термизга қочиб кетганларида, тоғаси аэропланда учиб бориб беш кун деганда топиб, олиб келган. Келгандан кейин Тошкентдаги катта дўхтирларга кўрсатишган экан. Манави сурат ўлгуни ўшанда олдиришган-да.

Баҳри. Ойим бечорани ҳам хўп куйдирган эканлар.

Раҳима. Нимасини айтасиз. (*Яна қогозларни титкилашди*.)

Баҳри. Қанақа хатлар экан?

Раҳима. Бўғидлати хатларнинг ҳаммаси Зумрад холаники. Фақат биттаси Раҳбар холаники. (*Хатни ичидан пишириб ўқийди*.) Термиздан қайтариб олиб келишганда, уйда қандоқ ҳантомалар бўлганини ёзипти. Ақасининг урганими, даласининг ертўлага қамаб қўганими, онасининг тўйнуқдан нон ташлаганими, Ганижон, деб додлаганими, ҳаммасини ёзипти.

Баҳри. Тавба! Эркаларнинг хунуқ-чиройлиги бўлмас экан-да. Дадамнинг нимасига ошиқ бўлишди. Шалдир-шулдур қоқсуяк бўлсалар.

Раҳима. Унақа деманг. Дадамнинг кўзларида ажи-налари бор. Хотин киши, бир қарасалар, ўқ теккан каптардек таппа-таппа йиқилаверди. Яхшилаб тикилсалар, хотинки зоти бор, илон авраган кўёндек эсанкирайди қолди.

Баҳри. Энди бўлди. Хатларни кечкурун эрмак қилмиз. Назмихон қайинсинглингиз келиб қолса, ҳамма хатларни тортиб олиб, дадамни шарманди-шармисор қилади. (*Ичкарига қараб*.) Хой, Эркин, бу ёққа чиқини! Эркин (*ичкаридан овоз беради*). Бирпас сабр қилинг, ҳозир чиқаман.

Раҳима. Бир нарса эсимга тушиб қолди. Биласизми, дадам болаларни батареяли чироеғини кўтариб, томга чиқиб кетганларида, соатлаб йўқ бўлиб кетардилар. Томда нима қиласиз, дада, десам, уйга чакка томипти, шунни сувайтман, дердилар. Вой, дада, саратонда ҳам чакка ўталими, десам, кўпам маҳмадона бўлма, дердилар. Энди билдим, хатларни чироққа солиб ўқиркандар-да. Томдан кўзлари қизариб, ўпкалари тўлиб, хўрсиниб тушардилар.

Баҳри. Ёшликда берган кўнгил, айрилмас бағо бўлур ўргилай. Эски муҳаббатларнинг ирасини янгилаб тушаркандар-да.

Эркин (*ичкади*). Нима дейсиз, ойи?

Раҳима. Бу ёққа кел, болам. Манави суратларни иллатингизда кўчириб, катта қилиб бер. Шу бўлун тайёр бўлсин, хўпми?

Эркин (*суратни қўлига олиб*). Ким экан? Ия, отамлар-ку. Ёнларидати ким? Бувимларми?

Баҳри. Гапга аралашавермай, ойнинг айтганини қил. Кечгача тайёр бўлсин.

Эркин (*ҳеч нарса тушунмай*). Хўп. Бўпти. Каттароқ бўлаверсинми?

Раҳима. Қанча катта бўлса, шунча яхши.

Эркин. Бўпти, қотирамиз.

Баҳри. Шошма, бола. Дадамни суратларидан ҳам беш-олтигасини катталаштириб қўй, керак бўлади.

Раҳима. Орденлар билан тушган суратларидан бўлса яна яхши. (*Эркин «хўй, хўй», деб яна ўйга кириб кетади.*)

Баҳри. Ойим раҳматли хўп мўмин-Қобил хотин эдилар-да. Дадамнинг шунча қилиқларини ҳам кечириб келганлар.

Раҳима. Сиз билмайсиз, ойим раҳматли дадамни жамики кийимларига мунчоқ тақиб ташлаган эдилар. Кир ювганимда кўрганман. Мунчоқ дейсизми, тумор дейсизми, ҳаммасидан бор эди. Бари бир фойдаси бўлмаган. Ўша Зумрад хола билан тут тагида гаплашиб турганларида ушлаб ҳам олганлар.

Шу пайт Назми кўлидаги оғир туғунни аранг кўтариб кириб келади.

Назми. Яхши ўтирибсизларми? Нима бало, ҳамма-ёқ жимжит.

Баҳри. Жимжит бўлса, ана, сиз келдингиз, тўполон энди бўлади-да.

Назми. Дадам қанилар? Куёв бола кўринмайдилар? Раҳима (*мадони қилиб*). Сартарошга кираман, ундан кейин ҳаммомга тушаман, деб чиқиб кетганлар.

Назми. Шундо-оқ дент... Жуда ўзларига оро бериб қолдилар. Тавба! Қари одам жикиллаб юрса, ярашмас экан.

Баҳри. Дадангиз қачон жикилламагандилар. Ҳаммавақт серкнинг отидек тижинглаб турадилар-ку!

Назми. Кеч қолдим, деб югуриб, ўпкам оғзимга келди. Химчистката у-буларни берган эдим. Қани акам? Баҳри. Келиб қолар. Ишдан чиқиб келади-да.

Назми. Эркин нима қилди? Суратларни олиптими? Қачон кўрарканмиз?

Раҳима. Онали бўлман, деб шошиб кетяпсиз-да, сингилжон. Ҳали келса кўрасиз, кула-кула ўларсиз. Жудаям шошманг. Оначангиз келар ҳам, қилиғини чиқазар ҳам, ўртага совуқчилик тушар ҳам.

Шу пайт эшик олдидан машина тўхтаган овоз эшитилди. Бир оздан кейин эшикдан Қудрат билан Махсум кирадилар.

Махсум. Кино бошлангани йўқми?

Назми. Қанақа кино?

Махсум. Хотин танлаш киноси. Эркинжон олган кўлбола кино.

Назми. Шундо-о демайсизми?

Баҳри. Эркинни чақиринглар, кеч кириб, қоронғи тушиб қолди. Девора парда-мардасини оссин. Дадам келишлари билан кинони бошлаймиз. Дадамнинг ўзларидан дарак йўқ-ку.

Қудрат. Хотинлар ҳаммоми олдидати сартарошхонада кўргандек бўлудим.

Баҳри. Ё тавба! Хотинларнинг ҳили келати, деб атайин хотинлар ҳаммоми ёнидаги сартарошхонага бо-риптилар-да. Бўлмасам қишлоқда еттига сартарошхона бор-а!

Қудрат. Ҳаммомдан қип-қизил бўлиб, бўғланиб чиқётган хотинларни кўриб, сал бўлса ҳам хуморлари босилади.

Махсум. Сартарошхонадан чиқиб, хозматга кираптилар. Иккита шам олиб, этикнинг кўнжига қистириптилар. Ундан кейин тулчи ўроқлариникига бориб, бир даста антиқа гуллардан олиб, Қўшут томонга кетганларини одамлар кўришипти.

Назми. Вой, мен ўлай. Дадам бирорта ер юткур кампир билан кечаси, ҳолироқ, электр йўқ жойда учрашарканлар. Шам ёқиб қўйиб гаплашарканлар. Гул ҳам ўша ўлтур шум кампирга олинган.

Баҳри. Ошиқ-мошиқлик ҳам эви билан-да. Гул кўтариб, свиланига бориш ёш-ялангта ярашади.

Раҳима. Дадангизники бошқача, ўрғилай. Гулнинг ёнида шами ҳам бор.

Эркин (*уйдан чиқиб*). Э, ҳа-а! Қоронғи тушипти-ку. Кинони бошласак ҳам бўлар экан.

Қайтиб кириб кетади. Бир оздан кейин елкасида оқ сури чодир, кўлида проектор аппарати билан чиқади. Аппаратни табуреткага устаса қўйиб, шнурни айвондаги розеткага таққади, нардани деворга ўрнатади.

Мана, биз тайёр. Учинчи ситналдан кейин томоша залита одам куйилмайди.

Кудрат. Шоша, бола. Дадам келсинлар. У киши бўлмасалар, томошанг бир пул. Дадам қаяқда қолиб кетдилар? Қоронғи тушиб қолди-ку.

Баҳри. Биронта ташландиқ тегирмондами, овлоқ дала шийпонидами жононлари билан ўтиргандилар.

Назми. Ўлиптими. Қоронғи тушиб қолганда-я?

Раҳима. Қоронғи тушиши айти мушдо-ку. Шам ёқилилар.

Назми. Э, шамлари курсин, тутамай.

Баҳри. Унақа дема, жинни. Шамни фонуста куйиб, тулни хиллаб, айраб-айраб ўтиргандилар.

Шу пайт эшикдан Ғани киради. Уларнинг салариса бирпас кулоқ солиб туради. Кейин йўталиди. Ҳаммалари унга ўғирлиб қарайдилар.

Маҳсум. Қаяқларда қолиб кетдингиз, дада?

Ғани. Жуда меҳрибон бўлиб қолсизларми? Юрган-дим санғиб.

Назми. Қаяқларда юрганлигини биламиз. Сизга бунақа қилиқлар ярашмайди, дада.

Ғани. Ўзимда айб. Кенжатоим деб кўп эрқалатдим. Она қизим, деб эрқалатдим. Оппок қизим деб эрқалатдим. Нима десанг, олиб бердим. Дўмбоздек бўлиб қолганингда ҳам тойлоқдек қилиб, опичиб юрдим. Ана шундай қилиб, бошимга чиқазиб олдим. Тилинг жуда ҳам бурро бўлиб кетди. На каттани биласан, на кичикни. Айб ўзимда.

Назми. Мен тоғдан келсам, бу киши боғдан келадилар. Бу тапни у тапта нима алоқаси бор. Қаяқда юрибсиз, десам, эрқалатиб, бошимга чиқазворганман, дейсиз. Ўзи сизга бир баҳо бўлган. Битта метажин бошинингизни айлантириб, лакалов қилиб куйган. Бўлмасам кап-катта одам куппа-кундузи кўчанинг ўртасида шам ёқиб, тул кўтариб юрадимми?

Ғани. Э, тап бу ёқда экан-ку. Оғзим бор деб, тап-раверасанларми! Сартарошта кириб, сочимни олдирдим, ундан кейин ҳаммомга тушдим.

Назми (*кесатиб*). Хотинларнинг ҳаммомига тушдингизми?

Ғани. Вей, қанақа одамсан ўзинг. Ахир бутун ҳаммом эркакларга ишлайдиган кун. Сани эринг умрида ҳаммомга тушмаган-да, билмайсан. Саратонда эрингги ёнига бориб бўлмайди. Ундан саситган тухум хиди келади.

Маҳсум ўзини четга олиб, ёқасини хидламоқчи бўлади.

Назми. Эримга тил теккизмаг. Йилда бир марта чўмилсалар ҳам, жуда тоза ювинадилар. Ундан кўра нимага тул кўтариб юрганингизни гапиринг. Куппа-кундузи шам ёқиб халойиққа эрмак бўлиб юрганингизни гапиринг.

Ғани (*тажанг аҳволида*). Э, эси йўқ. Сен нимани биласан. Мозорбошига бордим. Ойингни қабрита шам ёқдим. Тул куйдим. Обидагинам уч кундан бери тушимга кириб, ухлатмайди. (*Ҳаммалари бирдан жим бўлиб қолишади.*)

Раҳима (*Баҳрининг кулоғига шевралайди*). Дадамга инсоф кирганга ўхшайди. Совчилик бекор бўлди-ёв.

Баҳри. Зора шундоқ бўлса. Мозорбошига бориб, таваб қилганга ўхшайдилар.

Ғани (*Уларнинг пичирлашаётганлариса жаҳш чикиб*). Яна нима деб иғво қилипсизлар. Мен бориб Обидагинамдан розилик олиб келдим. Ёлғиз қолдим, дедим. Яккамохов бўлиб қолдим, дедим. Келинларингга, куёвларингга, қизларингга, ўғилларингга эрмак бўлиб қолдим, мени одам ўрнида кўрмай куйишди, дедим. Хайҳотдек уйда битта ўзим арвоҳга ўхшаб тонг оттирипман. Ўлиб қолсам, бир ҳафтадан кейин, сасиб кетганимдан кейин билишати, дедим. Мени кечир, бир танмахрам керак бўлиб қолди, дедим. Қаританда ётар-турарим бор, иссиқ-совуғим бор, дедим. Мана, қиш келяпти. Печани оловига тикилиб, тонг оттириш осонми? Қиш кечасидек узун кеча оламда бўлмайди. У ёққа юраман, бу ёққа юраман, дераза олдида келиб ўтираман. Кўчага чикай десам, совуқда қаяққа юраман. Мен тенги чоллар кампирининг куйнида орқасини қашлатиб ётипти. Қайси ковакка сифаман, ўзинг

айт, дедим. Мени ҳеч қайси ўртоғим меҳмонга чақирмай қўйди. Ҳаммаси мендан кампирини қизғанади. Тўйларга борганимда қайси жойга ўтирсам, ўртоқларим кампирини қўлтиғидан кўтариб, бошқа ёққа бориб ўтиради. Янги йил кутгани қишлоқ ветеранлари пул йиғишиб, хотинлари билан клубда ўтириш қилишди. Мени айтишмади. Нета айтмадиларинг, десам, хотини борларни айтдик, дейишди. Обида, энди розилик бер, бир бошимни икки қилай, дедим. Шундай қилиб, оингларни розилигини олиб келдим. *(Ҳамма жим. Ҳеч кимдан саро чиқмади.)*

Баҳри. Дадажон, бунчалитини билмаган эканмиз. Бизни кечиринг. Устингиз бут, қорнингиз тўқ бўлса бўлди деб, юрган эканмиз.

Раҳима. Тани бошқа дард билмас, детандек, бу ёғини ўйламаган эканмиз. Сизга жуда-жуда қийин бўлиб кетган экан.

Қудрат. Дада, мени кечиринг аслини олганда, ўйланишнинг эшитган қулоққа жуда хунук тап. Аммо... мен жуда кўп ўйладим. Бунақада, одамлар нима деркин, дейилган бўлсак, бу ёруғ жаҳонда яшаб бўлмайди. Одамлар нима деркин, деб ЗАГСга бормай, муллага никоҳ ўқитиб, тўйлар қилик. Мана ёшлар ЗАГС дан ўтиб, тўй қилишпти, ҳеч ким бир нима дейётгани йўқ. Одамлар нима деркин, деб қолбаса емай юрдик. Мана, епмиз. Ҳеч ким бир нима дейётгани йўқ. Одамлар нима деркин, деб уй қурганимизда кўча томонга дераза очмасдик. Мана, очдик, ҳеч ким кечаси келиб, эр-хотин ётганимизда деразадан мўралаётгани йўқ. Кўчага эр-хотин чиққанда нима одамлар нима деркин, деб ўзимиз олдинда, хотинимиз кетинда юрдик. Мана, куппа-қундузи падрушка қилиб юрибмиз. Ҳеч ким бир нима дейётгани йўқ. Энди одамлар нима деркин деб сизни уйлантирмай юрган эканмиз. Уйлантирганимиз бўлсин. Одамлар бир кун гап қилади, икки кун гап қилади, қарабсизки, ўрганиб кетишди. Гапирмай қўйишди. Гапириб қаяқда, шунақа гап қилган бева чолларнинг ўзлари уйланиш ҳаракатига кириб қолишди. Эрга тегмайман, деб ноз-фироқ қилиб

юрган кампирлар ҳам қимирлаб, девордан мўралаб, чол танлайдиган бўлиб қоладилар.

Ғани. Аммо-лекин, Қудрат, гапнинг ўғил боласини тапирдинг. Ўқиган одам бошқа экан-да. Оғзингга илминг бор сени.

Эркин. Мени ҳам ўзимга яраша ишларим бор. Кино кўрадиган бўлсанглар, бошлай, бўлмасам дов-дастоҳимни йиғиштириб, бошқа тирикчилигимни қилай. Бошлай-ми?

Махсум. Бошланг, бир кўриб кўйлик.

Эркин *(девордаги чодир ёнига келиб)*. Азиз томошабинлар. Бугун биз сизларга «Қишлоғимиз ва раёонимизнинг пири бадавлат кампирлари» деган фильм намойиш қиламиз. Сиз бу фильмда қолхоз ветеранлари, Улуғ Ватан уруши йилларида эрлари ўрнига далага чиқиб кетмон чошган, пахта терган фидокор, вафодор, ажойиб фарзандлар ўстирган қаҳрамон, қолхоз даласида фидокорона меҳнат қилиб, пахтадан энг юқори ҳосил олган табаррук пахтакор, ҳар қутти урулган 125 килодан пилла олган пиллакор, ҳар бир ситирдан йилга уч тоннадан сўт соғиб олган *(ўтирганларга қараб)* кўп сўт соққанларни нима дерди? Сўткор дермиди, ситиркор дермиди?

Махсум. Бари бир, нима десангиз ҳам бўлаверди.

Эркин. Ажойиб сўт соғувчи онахонларимизни кўрасиз. Уларнинг ҳар бири ватан олдида, халқ олдида қилган ажойиб хизматлари учун орден ҳамда медаллар билан мукофотланганлар. Бу ажойиб, покиза, беминнат, меҳрибон, вафодор, болажон...

Назми. Гапни чўзмай, картинкангни бошлайвер-майсанми? Мунча чўзасан.

Эркин. Қолиси шунақа-да, амажон. Шундай қилиб, кампирлар тўғрисидаги диафильмимизни бошлаймиз. Махсум. Нима дединг? Мультифильм дедингми? Кампирлар энди мультифильм бўлдики?

Эркин. Мультифильм эмас, диафильм. Диафильмда фақат сурати кўринади. Қимирламайди ҳам, гапирмайди ҳам.

Кудрат. Шундоқ демайсанми, боласи тушматур.

Эркин пардага оқ халат кийган, кўйда сигир соғиш ан-паратини ушлаган кампирнинг суратини туширади.

Эркин. Бу донгдор ситир соғувчи — Ҳолниса она Эржаева. Бу табаррук онахонимиз ҳар бир ситирдан йилга уч минг литрдан сўт соғиб олади. Бева, эри 1956 йилда вафот қилган. Икки қизи эрга теккан. Ўртача ўғли билан бирга туради. Келини билан ораси бўзилган. Омонат кассада етти минг сўм пули бор. Область миқёсидаги пенсия ҳам олади. Қалай, бўладими?

Ҳеч кимдан садо чиқмайди.

Назми. Бўлмайди, бу кампир нос кечади. Бошқасини кўрсат.

Эркин. Бўпти.

Экранга товуқлар орасида бир сават туҳум кўтариб турган кампирнинг суратини туширади.

Асаи хола. Машхур товуқбоқар. Иккита медали бор. Ҳақ хўжалиги кўрғазмасининг қатнашчиси. Тўрт қизи бор. Узатишган. Неваралари ҳам бор. Каттакон ҳовлида бир ўзи туради. Яқинда ситири туққан. Сутини текинга яслита беради. Баланд пошнали туфли кияди. Улама соч тақади. Қалай, бўладими?

Назми. Бўлмайди. Сочидан сузма халтанинг ҳиди келади.

Раҳима. Уни ундок, буни бундоқ девверманг-да. Бошидан сузма халтанинг ҳиди келиши сочинни қаттиқлаб ювганидан. Эрга тегса, ҳар кунни чўмилади. Ҳиди қолмайди.

Назми. Бўмайди, бўмайди. Бошқасини кўрсатсин.

Эркин. Хўп, ҳўп, дедим-ку. Талашманглар, манави кутиди ҳали кампир кўп. Тонг отгунча кўраман, десангиз ҳам етади.

Экранга магазин прилавкаси олдида турган гажакдор бир жувоннинг суратини туширади.

Республикада хизмат кўрсатган савдо ходими Жамила Оллоёрова. «Савдо аълоҷиси» нишони бор. Ёши эллик тўққизда. Онаси уйғур, отаси наманганлик. Битта

ўғли бор. Ичкўёв бўлиб, хотининикига кетиб қолган. Ҳар гал хотини бола туққанда опкелиб ташлаб кетади. Жамила хола шунақа боғалардан еттигасини бокиб, нога етказган. Ўғли йилда бир келиб, Жамила холанинг тошган-туштанини машинага босиб, олиб кетади. Келини билан юз кўрмас бўлган. Ўзи жуда боғажон хотин. Озода. Қозонни ҳам, чойнак-пиёгани ҳам атир совунда ювади. Магазинга келган француз атирларини сотмай, ўзига олиб қолади. Ундан гуп-гуп атир ҳиди келади. Учасковой миллисаннинг дадаси оламан деганда тетмаган. Қалай, бўладими?

Кудрат. Бошқасини кўрсат. Бу хотин ёшлигида сал шакароқ бўлган. Айтиб бўлмайди. Аммо-лекин пули кўп. Бошқасини кўрсат.

Эркин. Хўп-дедим-ку. Ўзим ҳам бўлмас-ов, деб ўйлаган эдим-а. Мана, бошқасини кўрсатаман.

Экранга велосипед миниб кетаётган олтиш ёшлардаги хотин сурати туширилади.

Анзират хола. Ҳамманглар танийсизлар. Велосипед пойгасида хотин-қизлар орасида биринчи ўринни олиб, чемпион бўлган. Ҳозир аёллар ўртасида республика велосипед пойгасига тайёргарлик кўрапти. Ҳар кунни кечкурун соат олтидан кейин катта тош йўлда машқ қилади. Эри йўқ. Ажрашган.

Баҳри. Кўй, бунақалар дадамга тўғри келмайди. Икки кунда алойи тамом қилади.

Ғани. Дарров йўққа чиқарманглар-да. Ўйлаб кўриш керак. Ҳозирча рўйхатга киритиб қўяверинглар, ўйлашиб кўраминз.

Назми. Вой, савил, шунга кўнгиллари кетганга ўхшайди. Ҳой, дада, ўйлаб гапиряписизми? Агар шунга оламан бўлсангиз, бу уйларга ўт қўйвораман.

Ғани. Мунча шошасан. Оламан дейётганим йўқ-ку. Ниҳоятти рўйхатда туратурсин, дедим, холос.

Раҳима. Ҳа, рост, шунақа дедилар. Майли, бошқасини кўрсатақол.

Эркин. Хўп, дедим-ку.

Эжранга чўмилди кийимдаги олтиш ёшлардаги хотиннинг ҳовуз бўйидаги толга сўниб турган тасвири туширилади.

Бу аямизни бутун қишлоқ, бутун район, ҳатто областда ҳам Морж ая дейишди. Қумрихон ая қирчиллаган киши чилласида ҳам ҳовузнинг музини тешиб чўмилди. Совуқ забига олган, тарновларга муз осилган, асфалт йўллар ойнадек йилтираб муз бойлаганда, одамлар пўстинга ўралиб юрганда бу Морж ая каналда чўмилдилар. Бавзан маҳалла ҳовузидаги музни лом билан тешиб, ичига тушиб ўтирадилар. Ёшлари олтимилда. Икки қиз, бир ўғиллари бор. Неваралари ҳам рўзғорли бўлиб кетган. Каттакон ҳовлида бир ўзлари турадилар. Бир ситир, тўрт қўйлари, ўн олтига товўқлари бор. Бир юз ўн сўм пенсия оладилар. Кассада ҳам унча-мунча пуллари бор. Соши-ади таъминот министрлигидан йилга бир марта марказий курортларга путёвка беришди. Қора дентиз ҳамда Болтиқ дентизларида чўмилиб, баданларини офтобда қорайтириб келдилар. «Огонёк» журналининг муқовасида рангли суратлари чиққан. Ана шундан бери бутун Совет Иттифоқидаги чоллардан ошқона хатлар келиб туради. Область бўйича қишда музни тешиб чўмилдиган морж хотинлар секциясига бошчилик қиладилар. Яхши дўтор чертадилар. Ялла айтишда бу аяга тенг келадиган қўшиқчи йўқ. Йилда бир-икки марта радиода шу ая айтган қўшиқлардан эшиттириб туришди.

Ғани. Шўни ёзиб қўйинглар.

Баҳри. Ёқмай ўйсин. Сизга тегармиди. Не-не қўшқават белбоғ бойлаган чолларга тегмаган, сизга тегармиди.

Маҳсум. Ҳозирча ёзиб қўйтуринглар.

Назми. Вой, қўйинглар. Қишда ҳам даламларни музда чўмилтириб васпалиний лоқки қилиб қўяди.

Қудрат. Э, ўрганиб кетадилар.

Маҳсум. Яхши бўлади. Ҳар кунни эрталаб лунги қўлтиқлаб ҳаммомга бориб юрмайдилар. Ёзиб қўй рўйхатингта.

Ғани. Ҳар кунни эмас-э... ёшим кетиб қолган.

Назми. Мунча кампир танлайсизлар? Даламга номига хотин бўлса бўлди-да.

Ғани. Оғзингга қараб гапир. Э, эси йўқ.

Раҳима. Хўп, рўйхатга олдиқ. Эркин, ўргилай, бу ёндагиларни кўрсат.

Эркин. Хўп, дедим-ку. Мана.

Эжранга «Москвич» рулда ўтирган Зумрад кампирнинг сурати туширилади. Қўрағида қатор орденилар. Қошига ўсма қўйган. Бўйида қават-қават марварид.

Бу қишлоғимизнинг собиқ саксон центнерчи пахтакори. Область Советига икки марта депутат бўлган, икки Меҳнат Қизил Байроқ, бир «Хурмат белгиси» ордениларининг кавалери, Ҳалқ хўжалиги ютуқлари виставкасининг бир олтин, икки қумуш медалларига сазовор бўлган, текинга «Москвич» машинасини мукофотга олган Зумрад ая Ҳамроқулова.

Назми. Вой дод! Аям раҳматли даламни шу хотин билан тетирмоннинг орқасида ушлаб олгандилар.

Ғани. Оғзингга қараб гапир. Лотерея текшираётган эдик.

Назми. Лотереяни тетирмон орқасида, қоронғи тушганда текширадимми?

Ғани. Тетирмон деразасидан ёруе тушиб турган эди.

Қудрат. Ун гарди ўрнашиб қолган тетирмон деразасидан ёруе тушалдими? Бўладиган гапни айтсангиз-чи, дала.

Эркин. Нима қилдинглар? Рўйхатга киритасизларми, йўқми? Бошқасини кўрсатаверайми?

Ғани. Шошма, буни ҳам рўйхатга киритиб қўй. Ал-битта кирит.

Эркин. Хўп, хўп, дедим-ку.

Баҳри. Дада, рўйхатингизда кампир тўлиб кетди-ку.

Ғани. Ҳа, энди эҳтиёт шарт-да. Бери бўлмаса, бири бўлиб қолар, дейман-да.

Баҳри. Пишиқсиз-да, дада. Аммо-лекин Зумрад хотини суратларини кўриб бошқача бўлиб кетдингизми?

Раҳима. Зумрад хола шунча ёшта кирсам, башарасида битта ажин йўқ. Икки юзидан қон томанан, дейди. Фигурасиям балериналарникидан қолишмайди. Юртанда қаддини бўкмай, ғоз юради. Гапирганда башарасини тириштирмай текис тапиралади.

Назми. Қаяқдан биласиз фигураси яхшилитгани? Бўлмаган гап. Ҳойнаҳой ичидан белини сириб бойлаб юрар.

Баҳри. Қўйсанг-чи, ҳаммомда кўрганман... Бойламаган.

Назми. Барибир бўлмайди, бўйнида чандиги бор.

Раҳима. Бу гапингиз тўғри. Бўйнида чандиги борлиги рост. Бечора ёшлитига бир йигитта ошиқ бўлиб (*Ғани томонга имлаб қўяди*), ўшанинг ишқида ўзини ҳовлисидаги беҳита остан экан.

Ғани. Ҳой, хой! Нимага шама қилипсан? Нега мени имлаб кўрсатасан? Бу гаплар тухмат.

Раҳима (*ўнинг галига нарво қилмай давом этади*). Чандигини бекитиш учун ўзиям ўн бир қават марварид, тўрт қават дур тақиб юради.

Ғани. Бўлти. Қўп вайсайвермаларинг. Ёз, дедимми, ёз! Хотин танлайдиган менми, ё сенларми? Қани, яна борми?

Эркин. Бор, мана.

Экранда японча зонтик тутган, причёскаси, икки қулоғида каттакон ойбадоқ, пардоз-андози жойида, бир қўлида мушук кўтарган хотин кўринади.

Бу — Раҳбар хола. Агрономимизнинг онаси. Йигирма етти йил яслига мудир бўлганлар. Республикада хизмат кўрсатган маданият ходими унвонига сазовор бўлган. Шу кунларда бола-чақали бўлган акаларимиз, опадаримиз яслида шу онахонимиз кўлида тарбия кўрганлар. Республика миқёсидаги шахсий пенсионер. У кишига автобуслар текин. Ҳовлига налог тўламайдилар. Электр, водопровод, газ текин. Ҳар йили кўшимча яна бир ойлик пенсия оладилар. Йилга бир марта Совет Иттифоқининг хоҳлаган шахрига поездда текинга бориб-келишга ҳаққи бор. Апп-

тека дорилари ярим баҳода. Бир марта марказий курортга текин путёвка олади.

Маҳсум. Жуда дадам боп аёл экан. Ёзиб қўйинглар. Баҳри (*ичинг қилиб*). Термиз томонга ҳам поезд текин бўлса керак?

Назми. Бу нима детанингиз, опа? Тушунолмадик.

Раҳима. Алпакайси бир йигит билан 1938 йилда Термизга қочиб кетган экан, деб эшитган эдик. Дада, билмайсизми, ким билан қочган эди?

Ғани (*хисжолатда, гап тополмай*). Билмадим. Ҳабарим йўқ.

Раҳима (*ичинг билан*). Шундо-о дент... Хабарлари йўқ экан.

Эркин. Бўлдимми? Рўйхатга кирсинми?

Баҳри. Рўйхатга ёзманглар. Бўлмайди.

Ғани. Ёзавринглар!

Назми. Йўқ. Бошқасини кўрсат!

Баҳри туриб Эркиннинг қулоғига нимадир деб ичир-лайди. Эркин «хўй», деб бош ирғиб қўяди.

Эркин. Азиз кинотомошабин ўртоқлар. Энди навбат — антиқа суратларга. Марҳамат.

Экранда Ғани ва Зумрад кампирнинг ёшчилигида бошини бошига тегизиб тушган сурати кўринади.

Назми. Булар кимлар? Икковиям кўзимга иссиқ кўринапти.

Улар галлашаётганда Ғани секин туриб, қочмоқчи бўлади. Қудрат тўнининг баридан тортиб, ўтқазиб қўяди.

Раҳима. Жудаям таниш одамлар. Қош-қўзлари кимгадир ўхшаб кетяпти.

Маҳсум. И-и-и-й, манаву дадамлар-ку! Э, дада, сиз-ку.

Ғани. Э, йўғ-э!

Қудрат. Манави Зумрад хола-ку!

Ғани. Бўмаган гапни тапирма.

Эркин. Азиз кинотомошабин ўртоқлар, бу суратга жиндек изоҳ беришга мажбурман.

Ғани. Бас қил. Сента ким күйипти, катталар гапига аралашипни.

Назми. Майли, гапирсин!

Эркин. Кўпчилик кинотомошабинлар илтимосига кўра гапиршига мажбурман. Ўртоқлар, бу сурат Ғанивой Абзамов билан Зумрад Ҳамроқуловларнинг ёшлик пайтлари. Сурат 1938 йили Марғилон шаҳрида Мардүхаев деган суратчи томонидан олинган.

Назми. Ана, ўша пайтда бўйнида чандиғи йўқ экан. Баҳри. Ўзини осмасидан олдин тушган сурат экан-да. Қудрат. Суксурдай йипит бўлган экансиз-да, дада. Ғани. Бўлди, кўпам мени қалақа қилаверманглар! Махсум. Бўлди, бошқа суратингиз бўлмаса, дўконингизни ёппит.

Эркин. Яна битта қолди. Мана.

Экранга Раҳбар билан Ғанининг, худди аевалгисидек бошини бошига тегишиб тушган сурати тушади.

Назми. Тагин бу қанақаси бўлди?

Эркин. Бу сурат бувам билан Раҳбар холаининг Термизда Карапетян деган суратчига олдирган суратлари.

Ғани яна қочипни мўйжаллаб, энгашиб жойидан кўзгалганида яна Қудрат этагидан тортиб, ўтқазиб кўяди.

Баҳри. Бу қанақаси бўлди, дада?

Ғани. Эски гапни титкилаб нима қиласанлар. Бу — 1939 йилдаги гап. Салкам 45 йил олдинги гап бу. Энди, йипитлик экан. Шўх, олов эдик.

Баҳри. Йипитлик ҳам ўлсин, шунақа бўлса.

Эркин. Картинка тамом. *(Бориб нардларини йиғиштира бошлайди).*

Раҳима. Мана, келинликка номзод кампирларни кўрдик. Эркинжон барақа топсин, ҳаммасини таржиман холи қанақа, нимаси бор, нимаси йўқ, ҳаммасини айтиб берди. Энди нима қилайлик, рўйхатта киргандарликка бирин-кетин совчиликка бораверайликми?

Баҳри. Борамиз-да. Бошқа иложимиз йўқ. Бирдан-бир ишимиз шу. Дадамизнинг бир бошларини икки қилишимиз керак. Эртаданок ҳаракат бошлаймиз.

Назми. Илпо-билпо менсиз бормайсизлар. Дадам менга ёққанини оладилар.

Ғани. Ё тавба. Нета сента ёққанини оларканман? Ўзимга ёққанини оламан.

Қудрат *(ўрнидан туриб, у ёқдан-бу ёққа юради)*. Дада, қалламга бир фикр келди. Шу ишни шундоқ қилдиган бўлсак, онам раҳматининг арвоқларини чирқиллатмайлик. Ўз тенги хотинларни йиғиб, бир дастурхон ёзайлик. Индинга онагинам эллик саккизга кирардилар. Туғилган кунлари бўлади. Рўйхатта кирган хотинларни шу кунга чақирайлик. Совчи бўлиб, тутун-терсак кўтариб юргандан кўра, шу ерда, уйимизда уларни гапта солиб кўриб, бўладиганини кўндирайлик. Бўлмайдиганлари меҳмон бўлиб келиб, кетаверали. Хўш, нима дейсизлар?

Баҳри. Қудрат акамнинг гапларида жон бор. Одамларга эрмак бўлгандан мана шу иш маъқулроқ.

Махсум. Қайин онамиз раҳматининг арвоқлари ҳам шод бўлади. Ўзингиз нима дейсиз, дада?

Ғани. Сизлар нима десангиз, шу-да!

Шу пайт девор наҳрасидан Журавойнинг боши кўринади.

Жўра. Нима қилиб валақлаб ўтирибсизлар? Радионинг кўймайсизларми?

Қудрат. Нима гап, тинчликми?

Жўра *(транзисторни деворга кўйиб)*. Эшитиб кўрингилар.

Радио.... Энди сўзни колхозимизнинг раиси Зебиниса Маҳжамовага берамиз. Марҳамат, Зебиниса опа.

Зебиниса. Бутун колхозимиз аъзолари учун унутилмас кундир. Кекса боғбонимиз, ажойиб селеccioneер Ғани бобо Абзамовнинг СССР Давлат мукофотиға санонон бўлиши қалбларимизни чекисиз ғурурга тўлдирди. Ғани бобо бутун мамлакатимизда ажойиб соҳибкор лимончи сифатида машҳурдир. Мен бутун колхозимиз аҳли номидан, шахсан ўз номимдан Ғани бобони юксак мукофот билан чин дилдан табриклайман. Ажойиб боғбон

ота, сизга муваффакиятлар тилайман. Шахсий ҳаётингизда катта омаллар тилайман.

Назми. Вой дод! Онагинам раҳматли бўлганларида юраклари ёрилиб кетарди.

Қудрат. Э, бас қил! Шундоқ яхши кунда ҳам дод-дайсанми?

Раҳима. Энди далажонимизга тегалитаним тегали, тегалитаним тегали.

Назми. Тегиб бўлгити. Мен тирик эканман, бу ўйга хотин зоти келмайди.

Ҳамма Ганивойни ўраб олиб, табриклай бошайди.

Жўра (ўзини девордан ташлаб). Хой, хой, мента ҳам қолсин. (Одамларни иккига ажратиб, Ганини қучоқлаб, даст кўтарайди). Қадрдоним! Минг йиллик ўртоқжоним! (Белни мажжам қисади.)

Фани. Ий, ий, бўлди. Белни единг. Вой, белим! Белни единг-а, номард. (Қизлари, келини уни Жўранинг қучоқидан оранг кутқариб олишайди.)

Парда

УЧИНЧИ ПАРДА

УЧИНЧИ КЎРИНИШ

Яна ўша ҳолат. Деворларга Ганивойнинг ҳар хил ҳолатда тушган суратлари катталаштириб осиб қўйилган. Чорбоғ эшигидан тегицца кўриниб турипти. Унда лимонлар фарқ пилган. Эшик олдидан дарахт шохига салла, чопонлар илланган. Остонага икки-учта обдаста қўйилган. Айвон олдидан ялангликка стол-стуллар қўйилган. Саҳнанинг бир бурчаги парда билан тўсилган. Унда темир ўчоқ, самовар. Курсида беш-олтита чойнак ва пиёлалар териб қўйилган.

Фани самоварга ўт ташлапти. Баҳри билан Раҳима стол ясаптипти. Эшикдан отир сумка кўтарган Назми киради.

Назми. Автобус ўлтурда бирам олам кўп, бирам кўп. Осилиб келдим-а! (Тегицца эшиги олдига қўйилган обдастага қоқилиб кетади.) Бу нима бағо? Ия, чопонга бағо борми?

Баҳри. Далагитни қилган иши-да. Келадиган хотинлар лимон узмасин, деб шунақа қилганлар-да.

Назми. Тавба. Обдаста билан салла-чопонлар бўлса, хотинлар кўрқарканми? Шунақа ирим борми? Эшитмаган эканман.

Баҳри. Бунақа ирим йўқ. Хотинлар обдастани, салла-чопонни кўриб, ичкарига намозхон эркаклар таҳорат олгани кириб кетган экан, деб ўйлашади.

Назми (қулайди). Даламдан ҳар бағо чиқади. (Баҳрини иклиб, чегга чақиради.) Опа, бир ишни бошладим. Энди далам хотин олиб бўлгитилар. Бу ёгини пишик қилиб келдим.

Баҳри. Нима бағо қилдинг?

Назми. Раис опанинг олдига кириб, роса йинглаб бердим. Далам уйланипти, жон опа, уни бу йўлдан қайтаринч, қариганда элга эрмак бўлмасин, дедим.

Баҳри. У нима деди?

Назми. Ҳеч нарсга дегани йўғу, аммо билиб турибман, таппим унга маъқул келди.

Баҳри. Тайинли бир гап айтдимми?

Назми. Айтмасаям, айтгандек ҳаракат қилди. Даламнинг уйланиши унга ёқмагани шундоққина билиниб турди. Пайтдан фойдаланиб бүгунги ўтиришга уни тақлиф қилдим. Албатта бораман, деб ваъда берди. Ана энди қизик бўлади.

Баҳри. Чақки қипсан-да, синглим. Далам бечора уйлансалар уйланиб қўяқолганлари маъқул эди.

Назми. Вой дод! Сиз ҳам ўша томонга оғиб кетдингизми? Ишонган тоғда қийик ётмас, деб шунни айтгандар-да.

Баҳри. Ҳар ҳолда яхши иш қилмапсан.

Назми. Бу таппи хилини чиқазманг. Билмагандек, олиб-югуриб хизмат қилаверинг. Менам шундоқ қила-

ман. (*Шардани кўтариб*.) Вой, далажон, дастурхонга лимонлардан бермайсизми?

Ғани. Тўжилганларидан битта саватчага териб қўйганман. Ўшани дастурхонга қўйинглар.

Баҳри. Буришган-қуришганларни дастурхонга қўядими, биллиб тапирайсизми?

Ғани. Еса бўладими?

Назми. Йўқ, далажон. Меҳмондан овқат аёб бўлмайди. Апельсин билан мандарин чапиқмасидан бера-сиз. Её дуо қилишди.

Ғани. Йўқ, йўқ. Унга қўл текизманглар. Тажриба апельсин у.

Назми. Хотинларни шунақа қилиб эритамиз-да. Агар даламга тегсанглар, ҳар кунни шунақа апельсин ейсизлар, деймиз.

Баҳри. Назми рост айтпти. Хотинларни шунақа қилиб эритамиз. Хотин оладиган эркак аввалга ҳеч нарсасини аямай туриши керак.

Ғани (*мало келгандек ўрнидан туриб*). Бўлмасам сенлар узмаларинг. Ўзим бир-иккита узиб бераман.

Назми. Унақа қурумсоқ бўлманг. Мана шу тоғорани тўлдириб узиб берасиз.

Ғанига эргашиб, тоғора кўтариб теллицага кириб кетади.

Раҳима. Кенжатоёй-да, айтганини қилиради. Шу ерда туриб янги апельсинга ҳали оғзим теккани йўқ. Назмихон ҳар келганларидла халтани тўлдириб узиб кетадилар.

Баҳри. Ҳа, Назми шунақа тентак. Ҳеч ким унинг бир гапини икки қилмайди. Ундан ойим раҳматли ҳам кўрқиб турардилар.

Ичкаридан Ғани билан Назмининг овози эшитилди.

Ғани. Бўлди, бўлди, дептман сенга! Хой бола, энди қалтак ейсан мендан.

Назми. Худо олсин лимонингизни. Лимон ўлтур одамдан азиз бўлтимми? Ойимнинг ўзлари апельсин сёлмаганларига яраша маъракаларига келганлар есин.

Ғани. Суюлма. Чик ташқарига! Бўлди, дептман сенга. Кулоқ деган нарса борми сенда.

Ғани тоғора тўла апельсин, лимон кўтарган Назмини ҳайдагандек теллицадан итариб чиқади.

Назми. Яна уч-тўртта узай.

Ғани. Мени хонавайрон қилдинг-ку, эси йўқ. Бунақалитини билсам, сира-сира уйланаман, демасдинг-а.

Назми (*Баҳрига имлоб*). Қўрдингизми, бошланди. Уни хотинлардан шундай совутайки, ўзи билмай қолсин.

Ғани (*ҳали ҳам аламдан жавраб юрипти*). Эсиз, эсиз, шунча апельсин! Неча йилдан бери кечани кеча, кундуз-ни кундуз демай, уриниб етиштирган меваларимни шарт-шарт узди-олди-я! Ҳали комиссия ҳам кўртани йўқ эди.

Назми. Э, комиссиянгиздан ўртилдим. Болаларингиз ёёлмаса, невараларингизни оғзи тегмаса. Э, бунақа лимонхонага ўтлар тушиб, ёниб кетмайдими!

Ғани. Ҳой, ҳой, оғзингга қараб гапир.

Жўра (*девор наҳрасидан дастурхонга ўралган тоғора узатади*). Ҳой, Раҳима келин, бу ёкка қара. Манавини ол. Аянг сомса ёшган эди. Дастурхонга қўясизлар. Ҳозирча ўроғлиқ турсин, иссиғида ўртага қўясизлар.

Раҳима (*бўй чўзиб, тоғорани оларкан*). Оҳ, оҳ, тан-дир сомсанинг хили ҳам бошқача бўлади-да. (*Ичкарига кириб кетади*.)

Ғани. Бу ёкка чиқмайсанми?

Жўра. Чикаман. Сен сал дурустроқ кийиниб олсанг бўларди. Ҳой, келин, манаву куёвболани ясанттирмайсизларми? Янги тўнларини олиб чиқинглар.

Раҳима (*уйдан янги тўн, дўнни олиб чиқиб, унга кийдиради*). Яна нима керак, далажон?

Жўра (*унинг кўйрагидаги орденларга қараб*). Ия, ия жўла кўп экан-ку. Генералларга ўхшаб кетдинг-ку!

Назми (*унга қараб хахилаб кулиб юборади*). Ахир, далажон, келин аямнинг «Қаҳрамон она» медалларини ҳам тақиб олибсиз-ку.

Ғани. Ие, шунақа бўлтимми? Эркинга орденларимни тақиб қўй, дегандим. Бу нолон бола алаштирворипти-да.

(*Кўрагидан битта медални олиб Раҳимага узатади.*) Ма, олиб кўй. Эҳтиёт қил, болалар ўйнаб, йўқотиб қўямасин. Жўра. Хотин зоти эрта тегса, сенчалик эрта тегди-да. Бахти бор хотин тегди, ошнам. Энди кимга оғиз солсанг, фиринг демай тегishi аниқ.

Назми (*ўзича*). Фиринг демай тегishi керак эмиш. Кўраминиз, тўй эмас, қиёмат бўлади.

Фани. Ҳой келин, яна битта медаль қопкетибди-ку. Халқ хўжалиги выставкасидан берган катта «Олтин медаль»ни олиб чиқ. Кўзойнагимни кўтисига солиб қўйгандим.

Раҳима. Ҳўп бўлади, далажон. (*Кириб кетади. Бир оздан кейин медални олиб чиқиб, унинг кўрагига тақиб қўяди.*)

Жўра. Космонавтларга ўхшаб кетдинг-ку.

Фани. Деворга кўнган ҳаққадек шакиллайвермасдан бу ёққа чиқ. Мента далда бўласан. Сал таптимни олиб турасан.

Жўра. Ҳўп. (*Девор орқасида кўринмай кетади.*)

Фани. Хушёр бўласизлар. Хотинлар агар лимонми, апельсинми уздингган бўлса, ҳаммаёқни остин-устун қилиб юбораман.

Жўра (*киради*). Мана, биз келдик. Хизмат-пизматинг бўлса айтавер.

Фани. Самоварга ўзинг қара. Мен қозонга қарай.

Кўчадан машина моторининг гуриллагани эшитилади. Бир оздан кейин кўйда машина калитини ўйнаб, Зумрад хола киради.

Зумрад. Яхши ўтирибсизларми, келинпошшалар. Ҳа, Фанивой, яхши юрибсанми? Э, Жўра ўлгу, сенам бормисан? Тирик экансан-ку. (*Аёллар билан кўришади.*)

Жўра. Ке, Зумрад. Тинчмисан?

Зумрад. Юрибман. Юрмай қаяққа борардим. Фани, уйланиб олганинг йўқми? Агар уйлансанг, мenden кўрадингнингни кўрасан. Хотин олдиган бўлсанг, ўзимни оласан. Фани. Семириб, гумбаз бўлиб кетибсан. Мента кўплик қиласан.

Зумрад. Мен тегаман, дедиму сен ўлгу ноз қилингини. Тегаман десам, жон-жон дерсан.

Жўра. Зумрад, асли ўзинг Фанибоп хотинсан. Тегиб кўнқол.

Зумрад. Бу бевафодан бир панд еганман. Энди бас. Бундан қирқ беш йил олдин ваъдани мента бериб, Обидага уйланиб кетган. Чирқиллаб қолганман.

Жўра. Ҳанда ўзингнинг беҳига оспандинг шекилли.

Зумрад. Бўлди, кўп вақиллайверма. (*Аёллар олдига кетади.*)

Жўра. Фани, мента қара, ошна. Ҳали ҳам бўлса шу Зумрадини олиб кўнқол. Йўқ, демайди. Ҳали ҳам кўнгли сенда. Ҳар қалай, эскириб қолган бўлса ҳам ахлу паймонларинг бўлган. Ёниқда берган кўнгли...

Фани. Ҳали сабр қилиб тур-чи... Шу гапинг кўнглимдан ўтиб турганди. Бошқаларини ҳам бир кўрайлик.

Велосипед кўнглироғини жабринглатиб, эшик олдига шим кийган Анзират хола кўрилади. Велосипед кўнглироғини кетма-кет босади.

Анзират. Ҳой, ким бор? Кираверсам бўладими?

Фани. Киравер, бу сента раиснинг кабинети эмас. Эмонок чалмай киравермайсанми? Шунақа бюрократ бўлсанки, звоногининг ҳам ўзинг билан олиб юрасан.

Анзират кириб, велосипедни деворга тираб қўяди.

Жўра. Анзират, сира қуйилмадинг, қуйилмадинг-да. Кип-катта хотин велосипед миннишга баало борми?

Анзират. Нета куюларканман? Битта қуйилган сенлармисанлар? Белларинг обкашдек этилиб, юрсаларинг олма соатнинг каптирига ўхшаб лапантлайсанлар.

Фани. Минавер, минавер велосипедингнинг. Ўлмай-сен. Дунёга устул бўласан.

Анзират. Албатта ўлмайман. Ўлсам ҳам сендан кетини ўламан. Юз йил яшагга қасам ичиб қўйганман.

Жамила (*эшикдан бош сукади*). Мумкинми?

Жўра. Мумкин, мумкин, киравер. Яхши юрибсан-ми, Жамилабону?

Жамила (*киради*). Ўх-хў, ишлар катта-ку. Яхши кипсан, Фанивой. Шунақа яхши кунларда марҳумларни эслаб туриш керак. Раҳмат сента. (*Келиб икковлари билан кўришди*.) Шу баҳона эски дутоналаримиз билан бир тапшарканмиз.

Жўра. Бай-бай-бай! Қанақа атир куйлинг? Ҳаммаёқ сасиб кетди-ку.

Жамила. Французский атир, билдингми! Бир шишаи 60 сўм туради.

Фани. Бунақасини сента ўшатаган магазинчилар куяди. Осон пул топишни биласанлар.

Жамила. Сенлар шунақасанлар-да. Отики магазинчи бўлса, ўғри дейсанлар.

Ариқ бўйида соғунга кўзи тушиб қолади. Энгашиб, ариқда кўзини ювабоялади.

Фани. Ана, энди совунга қирон келтиради. Бир кунда ўн марта совунга кўзи тушса, ўн марта кўл ювади. Кўлдари ҳам оқ ем бўлиб кетгандир.

Жамила сумкасидан дастурмолча олиб, кўзини арта бошлайди.

Жўра. Тайёр тоза сочиқ бор-ку. Ўшанта артавермайсанми?

Жамила. Ўзинг биласан-ку, меҳмонга борсам ўзимни пиёлам, қошигимни олиб бораман. Биров кўл артган сочиққа ўлсам ҳам артмайман.

Фани. Бунақада сени икки дунёда ҳам эр олмайди.

Жамила. Тетмайман ҳам-да, зарур кетгимми?

Жўра. Атир сепишингдан эрсиратганга ўхшайди, деб юртан эдим. Демак, янглишибман-да.

Жамила. Янглишганда қандоқ, Сапсемига янглишгансан. (*Хотинлар томонга ўтиб кетади*.)

Фани. Олифтарчилигини қара-я. Кўнглингт эркак тусамаса, нега пардоз қиласан? Эркак зотини кўрсанг тутдек тўкилиб кетаман дейсану.

Кумрихон ая киради.

Кумри. Ассалоғу алайкум. Дўмбоққина бўлиб юрипсанми, Фани полвон?

Фани. Худога шукр. Ўзинг қалайсан, ўрдакка ўхшаб кишин-ёзин сувда сузиб юрибсанми?

Кумри. Ҳа, энди бу ҳам бир тап-да. Худо ҳар бандасига битта эрмак бериб кўйган. Сувни кўрсам, балиқ бўлиб кетгим келади.

Жўра. Гузардаги Пинхас ямоқчи дўконига сенинг журналда чиққан светной сувратингни ёпиштириб кўйипти. Улмайсанми, сувратта ширяланғоч тушипсан-а.

Фани. Бу журнал бутун Совет Иттифокига тарқайди. Кумри. «Огонёк» журнаги чет элларга ҳам тарқайди.

Жўра. Роса шарманда бўлсан-ку.

Кумри. Нега шарманда бўларканман? Фигурам яхши. Баданим тоза. Бутун дунё хотинларини кўзи куйсин, деб шунақа қилишган.

Фани. Дунёнинг жамики шахарларидан сента хат келармиш, шу ростми?

Кумри. Рост. Кўпларини ўқиймайман. Инглизча, французча, японча, испанча, итальянча хатларга жавоб берибмайман. Неварам Тошкентдан келганда олиб кетиб, ҳаммасига жавоб ёздади.

Жўра. Ия, неваранг шу тилларнинг ҳаммасини билдимми?

Кумри. Билади. Чет тиллар институтида дарс берили-ку, билмайдими. Билади. Билмаганини билдингиларга ёздади.

Фани. Ёшинг бир жойга бориб қолди. Қишда музларни тешиб чўмилишингтни бас қил.

Кумри. Бекорларни айтибсан. Қирчиллаган қишда, қирқ градус совуқда музни тешиб чўмилмабсан, дунёга келмабсан.

Жўра. Тойлоқов телевизорга чиқиб, бутун совуқ палон градус бўлади, дегандаёқ этларим увиишиб, аъзойи баданим музлаб кетади.

Кумри. Тойлоқов совуқ бўлади, деган кунни мен яйраб кетаман.

Фани (*гесканиб*). Э, нафасинг ўзингта урсин. *Кумри хотинлар томонга ўтиб кетади.*

Жўра. Қишда чўмилдиганлар жуда соғлом бўлади, дейишади.

Фани. Яхшиям бошида эри йўқ. Агар эри бўлганда муздаккина баданини битта кучоқлагандаёқ васпалиний локкий бўлиб қоладди.

Жўра. Хотин эмас, муз кучоқлагандек бўларди, десанг-чи.

Эшикдан янонча зонтик турган, причёскаси ҳафсага билан тузатишган, пардоз-андози келишган, икки кулоғида тилла баддоқ Раҳбар киради.

Жўра. Э, ке, ке, Раҳбарой. Аҳволинг яхшими, тинч-омон юрибсанми?

Раҳбар. Ўзинг тинчмисан? (Фанига.) Қалайсиз, чарчамайтгина юрибсизми, Фанижон ака?

Фани (довдираб, ўзини йўқотаяди). Ҳа, энди, ҳалити... Раҳбар (уни аҳволини тушуниб). Майли, майли, ўзингизга келганингизда гаплашармиз. (Нариғи томонга ўтиб кетаяди.)

Жўра. Сента нима бўлди? (Пешонасини ушлаб кўради.) Иситманг йўқ-ку. Ўзингни тут-да, ошнам.

Фани (кўксини чангаллаб). Ҳозир, ҳозир ўтиб кетади. Жўра унинг аҳволини кўриб, маъноли кулиб кўяди. Хол-нуса, Асаи ҳола ва бир қанча хотинлар тузун-терсақ кўтариб, улар билан саломлашиб, ўтиб кетаядилар. Одатдаги эсон-омонлик, кўришиш, ҳол-аҳвол сўрашишлар бўлиб ўтади.

Баҳри. Хуш келибсизлар. Қани, дастурхонга марҳамат.

Зумрад. Дастурхонга ўтириш қочмас. Бир лимонхонани кўрсак бўларди. Тарифини хўп эшитганмиз. Радиола ҳам, телевизорда ҳам шу лимонхонанинг гапи. Бир кўрайлик. (Теплици томон юриб, остонадаги обдаста ва дархат шохига шинган сала-чононларни кўриб тўхтади.) Вой, ўлсин, эркаклар таҳорат олгани шу ёққа кириб кетишган экан-ку. (Орқасига қайтади.)

Назми. Лимонхонага кирмасангиз ҳам мевасини есангиз бўлди-да.

Дастурхон устиса ташлаб қўйилган докани очиб юборади. Қатор бир неча вазада апельсин, лимонларни кўрган хотинлар ҳайратда бир дақиқа қимирламай қоладилар. Колхоз раиси Зебиниса киради.

Зебиниса. Иш вақтида нима қилиб тўй-туйлашиб юрибсанлар. Пенсияга чиқиб олиб, ис чиққан жойдан қолмапсанлар. Шунақа қилаверсаларинг, ҳаммаггни қийқиртириб эрта бериб юбораман.

Зумрад. Ҳали эрсиратганимизча йўқ. Кечалари тушинг бузилаётган бўлса, ўзинг эрта тег.

Зебиниса. Бошимда худода шукр эрим бор, лочиндек, қарчигайдек...

Азират. Вой, лочиндек, қарчигайдек эмиш. Баширасига қаратиб талинкадек вентиллятор қўйсанг, шамолли нариги қишлоққа учириб оборади.

Зебиниса. Чолимини ёмонлама. Эрларинг йўқ, шам қилгандан шунақа депсанлар. Эрларинг тирикчилигида ёғди-биди қилиб, роса қийнардиларинг. Ана энди эски пайтавасига ҳам зор бўлиб ўтирипсанлар.

Қумри. Ҳой, менга қара, ўртоқ Маҳкамова. Аввал мундоқ салом-алиқ қил. Хол-аҳвол сўра. Эшикдан кирмай, тешикдан бизга ўдарайлайсан. Энди бизга гапнинг ўтмайди. Биз радио айтгандек, қариллик гаптини сураётган пенсионерлармиз. Билингми? Бизга гўдайма. Колхозда қилалитганимизни қилиб бўлганмиз.

Зебиниса. Нима, нима? Колхоздан ҳали қарзинг кўп. Маслаҳат билан сендақа кампиришолардан битта бригада тузмоқчи бўлди. Жамики бригада бошлиқлари сенларга починайса қилади. Уйда занг босиб, моғорлаб ўтирмай, мундоқ далага чиқасанлар. Ёшларга йўл-йўриқ кўрсатсанлар. Пахтада ҳам, чорвада ҳам, пиллада ҳам тажрибаларинг кўп. Шунча билиму хунарни гўрга олиб кетмоқчимисанлар? Ҳамма илму хунарларинггни худди ситир соққандек қилиб ёшларга олиб бераман. Навоий бобо нима деганлар, биласанларми, билмайсанлар, «Хунарни асрабон неттумдир охир, олиб тупроққами кеткүмдир охир». Сенлар ҳам хунарларинггни олиб кетмай, ёшларга бериб кетасанлар.

Зумрад. Сени раис қилиб бошимизга баҳо орттирган эканмиз-ку.

Қумри. Мен аҳмоқ бўлмасам, шу раис бўлсин, деса кўл кўтараманми-я!

Зебиниса. Ке, кўй, бошқа гаплардан гаплашайлик. (Фанига) Ҳа, Фанивой, аҳволларингиз қалай? Хотин-потин оладинганмисиз, ё йўқми? Пешонада хотин олиш битилганми, йўқми? Эртага пешонангизни рентгента солириб кўраман.

Жўра. Раис, рентген керакмас. Кўзойнак тақиб пешонасини мен қараганман. Хотин олади, деб ёзилган. Аммо кимлигини ўқий олмадим, ёзилмаган.

Зебиниса. Мана, шунча хотин. Танласин, оламан деганини олиб бермасам, отимни бошқа кўйганим бўлсин.

Назми. Раис опа, кечаги гапингиз бошқачароқ эди-ку.

Зебиниса. Сента ҳеч нарсга деганим йўқ эди-ку. Назми. Тилингиз билан айтмасангиз ҳам кўзингиз билан бошқа гапни айтиб турган эдингиз, шекилли.

Зебиниса. Тавба, гапирадиган кўзим борлигини билмаган эканман. Хўш, бунақа майда гапларни кўй-лик. Қизлар, менга қаранглар. Яқинда областда бир лекция бўлган эди. Асли сенлар эшитсанг бўларкан уни. Лекциянинг номи «Ёлғизлик» деб аталади. Одамзоднинг ёлғиз яшаши умрдан ўн уч процентини юлиб кетаркан. Доктор бунга жуда ғалати мисоллар келтирди. Бир Фотима-Зухралар бор экан. Биттаси ўттиз беш ёшида эри ўлиб, бева қолади. Эри ўлгани бошқа эрта тегмайди. Муни қарангки, эри бори саксон етти ёшда ўлади, эри йўғи эллик тўрт ёшда ўлади. Социолог олимлар бева эркак ва бева аёллар умрини ҳисоблаб чиқишпти. Хотини бор эрлар бева эркаклардан ўн саккиз, йигирма уч йил ортқ яшаган. Ёлғизлик эркакми, хотинми, бари бир, асаб системасини емираркан. Иштаҳа ҳам бўғиларкан. Ҳавас йўқола бошларкан. Гузалликка, санъатга, эртанги кунга интилиш аста сўна бошларкан. Натижада қариллик эрли хотинларга

инсбатан воҳли бошланаркан. Эрли хотин ёки хотинли эркакларда ҳаётга интилиш кучая бораркан. Яхши кийиниш, ўзига оро бериш, куй ва кўшиқ тинглашга интилиш кучаяркан. Тажанглик ўрнини аллақандай мулоимлик эгалларкан. Пардоз-андоз қилишга майл кучаяркан. Ўша лекторни қидириб юрибман, топсам, ҳаммангнни йиғиб бир эшиттираман.

Жўра. Шунақа қилгин, раис опа.

Зебиниса. Сенларда ўзи инсоф деган нарсга борми? Пенсионерман деб бошимизга чиқиб оласанлар, шеккилли. Нима десаларинг хўп, деб кўл қовуштириб турган бўлсак. (Бармоқларини бир-бир бўкиб гапирди.) Кўлоғи эшитмайдиганларга аппарат олиб бердик, бу бир. Тиши йўқларга протез кўйдириб бердик, бу икки. Кўзи хира торптанларни кўриқдан ўтказиб, французча гардишли кўзойнак қилдириб бердик, бу уч. Тоғора кўлтқиқлаб, ҳаммомга бориб юрмаларинг, деб уйларингга оппоққина нанна курдириб бердик, бу тўрт. Яна нима керак бўлса, тайёр турибмиз. Хўш, нега сенлар айтган гап бўлаверадин-ю, бизники бўлмайди. Оппоққина ваннанинг хузурини ўзларинг кўраверасанларми?

Зумрад. Бачкана бўлмай ўл. Ярашадиган гапдан гапир.

Раҳбар. Менга қара, Зеби, ўзинг хўп эсли жувонсану, аммо баъзи-баъзида айнаб турасан-да. Хўш, менга бир айтиб кўй-чи, эрта тегиб биз нима рўшнолик кўраммиз? Илгариги кампирлар азбаройи муҳтожлигидан эрта тегарди. Ҳозирги кампирлар ҳукумат билан теппатент. Пенсияни жарақлатиб олиб туришпти. Электрдан тортиб газгача, водани сувидан тортиб уйни налотигача теппатент. Зарур кептими, битта сассиқ чолга тегиб, пайтавасини ювиб, қизларидан туртки эшитиб...э, бор-э!

Зебиниса. Бўлди, бошқаларни ҳам йўлдан урма. Сен тегмасанг жон-жон деб тегалитганлар бор. Фақат ис-тиҳола қилиб, одамлар нима деркин, деб дамини ичига тортиб туришпти. Бир гапни айтиб берай. Ўтган кун

областда колхоз ветеранларининг кенташи бўлди. Об-листполкомнинг залига одам сифмай кетган. Кўкси тўла орденли чол-кампишлар савлат тўкиб юриштипти. Нима бўлди, дегин? Биздан борган чолларни залга киритишмади. Ёмонам ўсал бўлиб қайтворишди.

Қумри. Чолларимиз нима гуноҳ қилишган экан?

Зебиниса. Борган чолларнинг кийимига қараб бўлмайди. Оқ кўйлакка қизил тутма қаданган. Дўпписининг ёғи чиқиб кетган. Шими ўлгуруга бир умр дазвол тегмаган. Соқоллари ўсиб, патак бўлиб кетган. Борларинг, одамга ўхшаб келаринг, деб қайтарворишди. Номусларга ўлдим. Ер ёрилмади-ю, ерга кириб кетмадим. Агар шу бечора чолларнинг сенларга ўхшаган хотини бўлганда, чакмоқдек кийинтириб, майлиста юборарди. Тортинмай айтаверларинг, биронта чолни кўз остига олиб қўйган бўлсаларинг, мента шипшиб қўйсаларинг, бас! Бу ёғини ўзим келиштирвораман.

Анзират. Мента қара, раис. Эрга тегалитган бўлсак, сени агитациянгиз ҳам тегаверамиз. Ташвиш қилмай қўяқол.

Зебиниса. Сенлар ўзларингни ўзларинг хор қил-япсанлар. Шундоқ замонда давру даврон сурмай, қавақда занг босиб ётиш, ўзини ўзи хор қилиш эмасми? Хў, ярамас, шум кампишлар.

Зумрад. Шу бир офиз агитациянг билан тўс-тўполон қилиб, ҳамма кампишлар эрга тегиб кетади, деб ўйла-япсанми? Нима, биз сента ёш болаимизми?

Зебиниса. Мента бари бир. Узоқ яшайман, маза қилиб яшайман, десаларинг эрга тегасанлар. Могорлаб, занглаб ўлиб кетамиз, десаларинг, майли, ўлиб кетаверларинг.

Раҳбар. Албатта, ҳамманинг ҳам узоқ яшагиси келади.

Жамила. Кимни яшагиси келмайди. Ҳамманинг ҳам яшагиси келади.

Зебиниса. Яшагинг келса, эрга тег.

Холниса. Нималар дейсиз, раис, бизни ким оларди?

Асал. Ҳа-я, кимтаям керакмиз.

Зебиниса. Ахир инсоф ҳам керак-да. Бу дунёга нима келгансанлар? Қўша-қўша бола туғиб, боқиларинг. Боғларингни боласини ҳам боқиларинг. Хўш, қачон ўзларинг учун яшайсанлар? Эрларинг бўлса қўл ушлашиб борматган жойларинг қолмайди. Қўрмаганингни кўрасан, емаганингни ейсан, киймаганингни кийсан. Ўзларингни бозорга солгунча бозорларинг ўтиб кетади. Сал кунда пуф сасиқ бўлиб, биров қарамайдиган ҳолга келасанлар. Гипни ўғил боласини айтсам, эрга тегсаларинг белларингдаги ажинлар тарқаб кетади. Оқарган сочларинг яна қораяди. Юрган йўлларингда мингиллаб ашула айтадиган бўласанлар. Эр қанақа бўлиши эсларингдан чиқиб кетганда. Жон эр, жон олов, деган экан битта доно.

Жўра. Боғларинг, раис.

Фани. Зеби баҳо. Гапни жуда олади-да!

Телефон жиринглайди. Назми трубкани кўтарайди.

Назми. Ким дедингиз? Раис опама, ҳозир бераман.

Опа, сизни сўрашпти.

Зебиниса. Эшитаман. Ҳа, ўзим. Ким дединг? Москвалдан? Э, шунақами? Ҳозир етиб бораман. (*Трубкани жойига қўяди.*) Гап шу. Агар эрга тегаман десанглар, эр-тилаб соат тўққиздан кеч соат еттигача заявқаларни ўзим қабул қиламан. Мана, Фани отани қаранглар. Қарчигаидек бўлиб, тўлишиб, оқи-оққа, қизили-қизилга ажралиб турипти. Бу кишига теккан хотиннинг жони роҳатда ўтади. Ҳали Кавказ, ҳали Украина, ҳали Тожикистон, ҳали Белоруссияга саёҳат қилгани қилган. Москвага йилга икки бор қатнайди. Уни Кремлда ҳам билгишади. Ким шунга тегаман, деса, қўлини кўтарсин.

Зумрад. Э, бор-э. Бунақа иш ими-жимиди бўлади.

Зебиниса. Нега ими-жимиди бўларкан? Ўғрилиқ қилипсанми, ими-жимиди қиласан. Ҳозир эрга тегалитган деёл газетата эълон беряпти. Ёшим палонда, оғирлитим мунча, тишим ўзимники, мента палон ёшдаги, соғилти яхши эр керак. Хоҳловчилар палон адресата мурожаат қилсин, деб газетата эълон беряпти.

Асал. Ё, тавба, ажаб замонлар бўлди-да.

Зебиниса. Бўпти, мен кетдим. Москвадан одам кетти. Хайр. Аммо гапларимни танларингга яхшилаб ўйлаб кўринглар. Хайр.

Чикиб кетади. Пауза. Ҳама жим.

Анзират. Бор-э, деб эрта тетворай дейману, шу кунда-андагларимдан уялман-да.

Раҳима. Э, аямиз тушмагур-э! Ҳар кимнинг хузур-ҳаловати ўзига.

Жамила. Бу раис тушмагур ҳаммамизнинг юрагимизга ўт ёқиб кетди.

Раҳбар. Бир ҳисобда унинг гаплари тўғри. Эрта-индин пақ этиб ўлиб кетсак, палончи эр қилмай оламдан ўтди, деб гўримизга мармар тош қўярмиди? Икки ўртада шўпайиб, ёлғизликда ўтиб кетганимиз қолади.

Жамила. Э, ёлғизлик курсин. Ёлғизлик ҳеч кимнинг бошита тушмасин. Битта қилтиллаган чолнинг бўлса ҳам жикиллаб кун ўтганини билмай қоласан. Бола-чақа ўз роҳати билан овора. Кези келганда яшаб юрганинг уларга малол келатганга ўхшаб кетади.

Холниса (*хаёлга берилиб*). Чолнинг бўлса. Ўтин ёриб, сабзи тўғраб берса. Ўчоққа ўт қалаб, жаз-биз қилсанг. Ховлига сувларни сепиб жой қилсанг. Магнитофонда яхши ашулани кўйиб қўйсанг. Чол-кампир ўтириб то ош дам егунча чойни майдалаб ўтирсанг. Э, бу гаплар энди бир эртақ бўлиб қолади.

Назми. Бу шум кампирлар шу топда кўзимга бало бўлиб кўриняпти.

Раҳима. Энди айниманг. Уйга меҳмон айтиб қўйиб, шунақа дейсизми? Ойингизни булар ўлдиритганими? Бўладиган ишни қилайлик.

Баҳри (*ичкари уйдан дўтор кўтариб чиқади*). Хой, меҳмонга келганмисизлар ё азатами? Кумрихон ая, ўладитан дунёда бир яйраб қолайлик. Битта ялла айтиб беринг.

Кумри (*дўторни олиб*). Чалмаганимга ҳам анча бўлиб қолганди. Хўп, анаву чолларнинг юрагини бир ўй-

натай. Нимани айтиб берай? Хой, Фанивой, қанақасидан бўлсин. Йиғлатадиганиданми, кулдирадиганиданми, ўйнатадиганиданми?

Жўра. Йиғлатадиганини нима қиласан? Кўнглини бўшатадиганидан айт.

Кумри (*дўторни чертиб, аввалига наст, кейинчалик баланд пардада қўшиқ бошлайди*).

Турналар уеча қарайлик,
Марғилоннинг йўлига.

Ҳиди келса маст бўлайлик
Ҳандалакнинг бўйига.

Ҳандалак бўйликкинам
Сен унда зор, мен бунда зор.

Тўтиқушнинг боласидек
Иккаламиз интизор.

Интизорлик торта-торта
Танда тоқат қолмади.

Йўл чивиндек сарғайиб
Учарга ҳолат қолмади.

Шу пайт телефон жиринглаб қолади, қўшиқ тўхтайдди.
Жўра. Ашулани белига тепти-да.

Назми (*трубкани олиб*). Лабай. Даламларми? Шунанкамми? Хозир айтаман. Хўп. Дарров борармишсиз. Кинота оладиганлар делими, Москвадан олимлар келди делими, ишқилиб, катта одамлар келганмиш, сизни кўриб, гаплашишармиш. Лимон масаласида эмиш.

Фани. Бўпти. Хозир бораман. (*Кўча томонга юраксан, орқасига қайтиб, телница эшигини кулфаламоқчи бўлади.*)

Баҳри. Кулфаламнг, уят бўлади-я. Нима қиласиз, хаёс деган ном орттириб. Очик тураверсин. Лимонларингизни бўри емайди.

Фани (*қалитни ёнига солиб, кўча томон юради*). Жўравой, мен келгунча сен меҳмонларни чой-пойидан кибар олиб тур.

Жўра. Бошқа ишим йўқми? Уйга телевизор устаси келмоқчи эди. (*Ҳанижонга эргашиб чиқиб кетади.*)

Эркин уйдан бир даста журнал билан каттакон албон кўтариб чиқиб, хотинларнинг ўртасига ўтириб олади.

Эркин. Ҳозир сизларга бир нарсаларни кўрсатаман. Томоша қиласизлар. Манави журнал Францияда чиққан. Икки бети тўла бўвамни мактаб ёзган. Суратларини қаранг. Лимонхонада олинган. Қойилмисизлар? Манави журнал Чехословакияда чиққан. Бунда ҳам бўвамни суратларини босиб, ўзларини мактаган. (*У беш-олти журнални хотинларга беради.*) Буниси Испанияда, буниси Англияда, буниси Венгрияда, буниси Болгарияда... Энди девордаги суратларга қаранглар. Мана, бўвам космонавт Жонибеков билан тушганлар, буниси Фидель Кастро билан, лимонхонамизга келганда олганман. Манавиниси Людмила Эикина билан. Э, кўраверасизлар ҳали. Манавиниси Аркадий Райкин келиб бўвамнинг янги нав апельсинларини кўраётганда олинган. Манаву СССР халқ артистлари Сора Эшонтўраева билан Ҳалима Носирова-лар лимонхонага келишганда олинган. Қойилмисизлар? Бувам оладиган хотиннинг пешонаси ярқираган бўлади. Мана, мана, бўвам илғор колхозчилар курултойи минба-рида гапираётган пайтлари. Буниси Пенсон деган зўр фо-точа олган.

Раҳбар. Олдингдан окжан сувни қадри йўқ, деб шунга айтишаркан-да. Ҳани ака жуда буюк киши эканлар. Зумрад. Зўрликка зўрку-я, аммо сал бевафороқ-да. Қумри. Сизни олматгани учун шунақа дейсиз, ўрғи-лай. Ўзи қариб қолган бўлса ҳам, битта хотинни тўтилек яшнатиб олиб юрадиган ҳоли бор.

Зумрад (*Раҳбар томонга имлаб, пичинг билан*). Бу-нақалитини биз қаёқдан билардик. Юртма-юрт қочиб юртанлар билди бунни.

Раҳбар. Кесатманг, кесатманг. Ўтган гапни қовла-манг. Ўлган илоннинг бошини кўзатманг. Бу тапта қирқ йилдан ошган. Сизга алам ўтган-да, сира унутолмайсиз. Зумрад. Бир айтдим-қўйдим-да.

Эркин журналларни йиғиштириб олади.

Эркин. Картинка тамом. Олкетаверайми? Бўтти. (*Нарсаларни олиб, уйга кириб кетади.*)

Қумри (*қўлидаги дўторнинг у ёқ-бу ёғини кўриб*). Ясалгангизам бирон саксон йил бўлгандир. Обидани чарларида ҳам шу дўторни чапгандим.

Назми. Вой, ойимни тўйларига келганмисиз?

Қумри. Нега келмас эканман? Ёр-ёрни ҳам ўзим айтганман. Ойингдан икки ёш кичик бўлсам ҳам, жуда бағо эдим. Катта-катта базмларда ялла айтардим.

Анзират. Мени тўйимда айтмагансан. Ўшандан бери кўзимга ёмон кўринасан.

Қумри. Акам раҳматли уйга қамаб қўйган эдилар. Келолмаганман. Эрта текканингта неча йил бўлди, Ан-зират?

Анзират. Бир кам қирқ йил бўлди. Ҳозир шу юри-шингтни, валасатит минншингтни аканг кўрса, нақ теринг-ни шилиб оларкан-да.

Қумри. Акам раҳматли эскича одам эдилар-да. У киши ҳам урушда ўққа учиб кетдилар.

Назми. Дадам идорага кетдилар. Йўқларида лимон-хонани бир томоша қилинглар. (*Назми боғ эшиги олдиданги обдастларни тегиб юборади.*) Қираверинглар! (*Хотинлар бараварига ўринларидан туриб, лимонхона томон юрабаш-лайдилар.*)

Баҳри. Сингилжон, дадамдан бағога қолмасмикин-ми?

Назми. Шу хотинлар лимонларни битта қўймай ўзиб олса жуда яхши бўларди-да. Айни муддао бўларди.

Баҳри. Нега унақа дейсан?

Назми. Хотинлар дадамни кўзига бағо бўлиб кўрин-син дейман-да. Ҳаммасини қувиб соларди.

Раҳима. Ҳой, Назмихон, ўрғилай. Бунчақа ниёт қилманг.

Назми. Сиз аралашманг, кенной. Ҳар қалай, нима қилса ҳам бегонасиз. Конингиз қўшилмайди. Дадамни уйлантириб, қозон-товоғини бўлак қилмоқчисиз. Била-мин.

Раҳима. Вой, ўлай! Э, боринг-э, билганингизни қилинг, мента нима! (*Жаҳл билан уйга кириб кетади.*)

Назми. Қани, кираверинглар дедим-ку!

Раҳбар. Ҳой, кўйинглар. Фанивой аканинг тажриба лимонлари-я. Йўк, кирманглар.

Назми. Сиз хўжайинлик қилманг. Нима, дадамни хотинимисиз? Кираверинглар.

Зумрад. Йўғ-э, балога қолмайлик.

Назми. Балога қолмайсизлар. Комиссия кўрадитганини кўриб бўлган. Бу ёғини дадам сизларга қолдирганлар. Бемалол узаверинглар. Ҳаммаси сизларники.

Хотинлар *журатсизлик билан телишсага кириб кетишди. Ичкаридан уларнинг овозлари эшитилиб туради.*

— Ҳой, қанақа бўларкин-да.

— Фанивойнинг кўзига шумшук бўлмасмиканмиз?

— Гулиланам узайлик. Лимон гулидек хушбўй гул дунёда бўлмайди.

— Келиним лимонта бошқоронғи эди. Биттагина узақолай.

Назми. Мана, мана, сумкаларинггни тўлатиб олинглар. *Бир оздан кейин хотинлар тўр халта, сумка, туғунларда лимон-апелсинларни аранг кўтариб, чаккаларига лимон гулларини тақиб чиқишди.*

Холниса. Қишда музни тешиб чўмилиганлар лимонни кўп есин, деган. Китобда шундай ёзилган.

Жамила *(лимон гулини ҳидлаб)*. Муни қаранг-а, билмас эканман. Лимон гулининг ҳиди олдида франсуз атири қапийка экан.

Анзират. Қани, қизлар, шу Фанивойни бир дуо қилайлик. Боғи бундан ҳам обод бўлсин. Обрўси борган сари баланд бўлаверсин.

Жўравой *киради. Хотинлар кўлидаги туғунларни кўриб ҳанг-манг бўлиб қолади.*

Жўра. Бу қанақаси? Инсофларинг борми, ўзи...

Жамила. Ҳа, нима бўпти?

Жўра. Нима бўпти, дейди-я! Бу апелсинларни етиштиргунча Фани бечора нақ адоий тамом бўлай деган-ку. Нета уздинглар? Комиссия кўриши керак эди. Виставкага юбориладиган апелсинлар эди.

Раҳбар *(хижолат бўлиб)*. Мен текканим йўк. Назмихон эшикни очиб бердилар. Хоҳлаганча узаверинглар, дедилар.

Жўра. Назми, сира эсинг кирмади, кирмади-да. Дадангга ажалидан беш кун олдин ўлирасан. Ҳеч дадангга аяйсанми ўзи? *(Хотинларга.)* Ўз, деса сенлар ҳам узавердингларми? Энди жуда ёмон бўлди. Ҳали келса бу аҳволни кўриб, жинни-минни бўлиб қолмаса гўрға эди.

Назми. Ҳеч баҳо бўлмайди. Лимон ўлсин, одамдан азиз бўлмай. Хижолат бўлманглар, ўзим жавоб қиламан. Бунақа хасис чолга қайси хотин тегди. Ким тегса ҳам сил бўлиб ўлади. Дадамни хўп қилиқлари борки, жони тошдан бўлса ҳам хотин киши уч кунга чидамайди. Ойим раҳматлини ҳам шу зикналиклари ўлдирган.

Баҳри. Оғзим бор, деб ҳар гапни гапираверасанми, дадам унақа одам эмаслар.

Назми. Қанақаликтарини ҳозир келгандарида кўрасилар. Тўртта сап-сарик лимон деб, ҳаммаёқни остин-устун қиладилар. Ҳамманинг дилини хуфтон қиладилар. Вай дод, бу қанақа молпараст зикна, хасис ота! Ўз боғларидан, меҳмонларидан иккитагина куришқоқ лимонни аяйдиган ота қанақа ота ахир!

Жўра. Бақирма-е. Ўз отангга шундоқ дейишга қандоқ тилинг борди?

Назми. Билиб кўйинглар, холажонлар. Мана шу курумсоқ чол хотин олмоқчи. Тегманглар, асло тета кўрманглар унга. Сил қилиб, рақ қилиб, импарқ қилиб ўлдирати сизларни.

Шу пайт *Фани кирди, қизининг дўшилик қилиб, шанглилашишга кулоқ солиб туради.*

Жўра. Ҳой қизим, бас қил. Биламан нета унақа қилдирганингни. Дадам хотин олмасин, деб уни ҳаммага ёмонлазипсан. Бу ишинг яхши эмас. Унинг устига, даданг бечора етти йил кечани-кеча, кундунзи-кундуз демай қийналиб етиштирган апелсин гиридини талон қилдинг. Отага хурмат шуми?

Назми. Сиз аралашманг. Сиз бегона одамсиз.

Жўра. Э, бор-э! Сента гапирди нима-ю, деворта гапирди нима. (*Жаҳи билан чиқиб кетади.*)

Фани (*Чидаёмай қизининг олдига келади*). Овозингни ўчир! Эси йўқ. Жўравой оғилмизга энг қадрдон киши. Отанг катори одам. Ҳамма гапингни эшитдим. Мени жигишта тегиш учун шунақа қилгансан, майли. Истаганингча долда. Мен ўз қароримдан қайтмайман. Бу ердаги апельсинларни вайрон қилсанг яна етти шаҳарда теплицам бор. Ҳаммасида лимону апельсинлар шифтл пишиб ётипти. (*Хотинларга.*) Яхши қипсизлар. Ўзларинг узатиларинг жуда соз иш бўпти. Ўзим шунчалик узиб беролмасдим. Кўзим қиймай, кўлим қаттираб апельсинларни узолмасдим. Ош бўлсин. Бола-чақаларинг билан бирга баҳам кўринглар. Асло хижолат бўлманглар. Мен энди Термизга кетдим. Москва телевидениесидан оператор келган. Кино қилмоқчи. У билан Термизга бораман. Раҳима, келин, кийим-бошимни чамадончага солиб бер. Ҳозир йўлга чиқамиз.

Боядан бери хижолат чекиб турган хотинларга жон киради.

Жамилга. Фанивой, энди бизни кечирасан-да. Бесдобчилик қилиб кўйдик.

Зумрад. Жуда хунук иш бўлди-да. Назмихон олаверинглар, деганларига биз ҳам суриштирмай узаверибмиз. Фани. Асло хижолат бўлманглар, дептман-ку. Ахир бу нарсаларни одамлар есин, деб экканман-да.

Қумри. Э, барака топ. Боғинг бундан ҳам обод бўлсин. Обруйинг ортаверсин.

Раҳима кичкина чамадонча олиб чиқади. Фанижон бехишёр Раҳбарга қаради. Узоқ қараб туради. Бир нима демоқчи бўлади. *Деймайди.*

Раҳбар. Кетипсизми?

Фани. Кетипман. Хайр энди. (*Чиқиб кетади.*)

Назми. Боппалимми?!

Раҳима. Бағритош, уятсиз!

Назми унга буртини қийшайтириб чиқиб кетади. Раҳбар ҳамон қийрамаёти турипти, бир қарорга келгандек шов-шов унинг кетидан кўча эшиги томон югуради.

Раҳима. Отамга жабр бўлди. Қариганда бунчалик азоб бериш керак эмасди. Ахир у киши кичкина одам бўлмаса. Эҳ, беодоб Назми...

Қудрат (*шошиб киради*). Дадам қанилар?

Раҳима. Ҳозир кетдилар. Киночилар билан Термизга жўнаб кетишди.

Қудрат. Э, аттанг. Битта кампирни кўндиргандим. Жуда антика эди. Ўрисчаниям, французчаниям биларкан. Ўзи билан гаплашдим. Рози бўлди. Дадам кўнсалар таном. Тўйни бошлаворадик.

Раҳима. Дадам энди бизни кечирмайдилар. Назмихон хотинларга лимонхонани очиб берган эдилар...

Қудрат. Вой-вой, жуда хунук иш бўпти-ку. Э, аттанг-а!

Эркин (*кўлида хат билан ҳовлиқиб киради*). Дада, мана хат. Бувам бериб кетдилар. Дадангга бер, дедилар.

Қудрат (*шошиб конвертни очди. Ўқий бошлайди*).

«Болажонларим. Мен сизларни оқ ювиб, оқ тараб ўстирдим. Опицлаб катта қилдим. Тани бошқа дард билмас, дегандек юратимдаги дардимни билмалдинглар. Неча йиллаб қилган меҳнатим, орзу-умидларим бўлган лимонхонамни пайхон қилишга йўл қўйдинглар. Мен шу лимонхонада нивисиб юриб овунардим. Сизлар буни қадрига етмадинглар. Термизга жўнаб кетдим. Раҳбар холанг мен билан бирга кетди. Омон-эсон етиб борсак, фоточи Карапетян тирик бўлса ўзига, ўлиб кетган бўлса ўзига суратимизни олириб юборамиз. Келаси ҳафтанинг жума куни кечкурун соат етти яримда телевизорни Москва программасига бураб қўйинглар, мени кўрсатади. Сизларга Раҳбаройдан салом...»

Зумрад. Вой, писмиқ Раҳбар-э! Бу ёқда ишни пиник қилиб битишиб қўйган экан-да.

Қумри. Зумрад, яна куруқ қолдинг. Энди ўзингни қайси дарахтга осасан?

Зумрад. Ўзини осадитган аҳмоқ йўқ.

Назми (*эшикдан ҳовлиқиб келади*). Дадам анаву Раҳбар кампир билан аллақайёққа қочиб кетган эмишлар. Шу ростми?

Кудрат. Рост!

Назми. Вой дол! Онагинамни арвоҳи чирқиллади!

Жўра (*девордан бош чиқаради*). Нима гап? Яна нима жанжал?

Назми. Дадам анави Раҳбар кампир билан аллақажка қочиб кетибдилар.

Жўра. Қочган бўлса нима қипти? Бу Раҳбар билан биринчи қочиши эмас. 1939 йилда ҳам шу Раҳбар билан қочган эди. Ташвиш қилма, қизим. Қочган бўлса, албатта Раҳбар билан бошини-бошига теккизиб олдирган сурати келади.

Баҳри (*Маҳсумни кўлидан судраб киради, ҳаяжонланганидан овози чиқмай, бўғилиб ганиради*). Дадам қочиптилар, дадам қочиптилар. Дадам қочиб кетиптилар. Дадам қочиб кетиптилар. (*Назмига ташланади*.) Сен айбдор. Ҳаммасига сен сабабчи. Дадам қочиб кетиптилар. Дадам...

Жўра. Манавини ёшликда берган кўнгил, дейдилар.

Парда

КЕЛИНЛАР КЎЗФОЛОНИ

УЧ ПАРДАЛИ ҲАЗИЛ

Қатнашувчилар:

Фармонбойи. Оила боши, 75 ёшда.

Ўринбой. Экономист.

Маҳкам. Бухгалтер.

Асқар. Милиция полковниги.

Комил. Ўқитувчи.

Маммур. Артист.

Ҳаким. Врач.

Тўхта. Кенжа ўғил.

Башорат. Ўринбойнинг хотини, тикувчи.

Бўстон. Маҳкамнинг хотини.

Лутфи. Асқарнинг хотини.

Сотти. Комилнинг хотини.

Муҳайё. Маммурнинг хотини.

Меҳри. Ҳакимнинг хотини.

Нигора. Тўхтанинг хотини.

Уста Боқи. Ямоқчи.

Мухбир.

Бегона хотин.

БИРИНЧИ ПАРДА

Пойфазал ремонт қилдиган устанинг буджаси. Тepasида «Аҳолига маъий хизмат кўрсатиш шаҳар комбинати»нинг фицали № 1» деган ёзув.

Уста Боқи (*буджа олдини сунуриб*). Оҳ, тонпти конертдан зўри бўлмайдиди-да. (*Қонга кўзи тушиб*.) Оббо, кампири тушмагур-е! Буларни ўн беш маргалаб ремонт қилганман. Яна опчиқибди. Баго, баго, бу кампир. (*Саҳна пардасини кўрсатиб*). Мамлакатимизнинг территорияси худди шу ерга келганда тугайди. У ёғи бошқа мамлакат. Манга шу парда четара. У ёғи хотин пошонинг юрти. Бу

пошполикнинг ўз қонуни, ўз урф-одатлари бор. Ажабланманг. Тўри гапни айтгилман. Пошпо хотиннинг етти ўғли, етти келини, қирқ бир невараси бор. Жами бўлиб бу уйда эллик олти киши туради. Кампир Горисполкомга бориб, жанжал қилавериб, охири шу дўконни очтирди. Ҳар куни бу уйдан бир қоп жағи айрилган, пошнаси кўчган, йиртилган этик дейсизми, туфли дейсизми, тапочка дейсизми, чиқаверди. Кечгача ямаганим-ямаган. Нарити маҳалла у ёқда турсин, ёнимдаги кўшниллар ҳам бирор нимасини мента яматолмайди. Кампирнинг эски-тускисидан бўшайман. Бугун ўн кун бўлди, шу хотин кенжа ўғлини уйлантирди. Тўй-томошанинг шовқини, қарнай-сурнай товўшлари четаранинг бу томонига ҳам эшитилиб турди. Ишонмайсиз-а? Йўқ, ишонинг. Хотин пошшонинг юртини бир кўрасизми? Кўрсатай-а? (Саҳна четига қичқиради.) Ҳой, ким бор? Четарани очинглар. Очинглар деппман!

Аста-секин парда очила бошлайди. Катта ҳовли. Ниго-ра ички кийимда, елкасида ғилдирак хала-хўй билан чиқади.

Н и г о р а. Тўй билан бўлиб, ўн кундан бери зарядка қилолмадим. Белларим қотиб, ланж бўлиб кетгилман.

Ғилдиракни белдан айлантириб сахнанинг у бошидан бу бошига бориб келаверади. Шу пайт кўйда обдаста ушлаган қайнона — Фармонбоби чиқади. Келинини шу алмозда кўриб, кўйдаги обдастани ташлаб юборади.

Ф а р м о н б и б и. Бу нима, ажинами? Ҳой, тўхта! Тўхта, дейман!

Н и г о р а. Ҳозир, ҳозир, ойижон. Яна беш минут зарядка қилай.

Ф а р м о н б и б и. Вой-лод! Уйимга ажина келди. Уйимдан фаришта қочди. Қанақа бағота гирифтор бўлдим.

Эшиклар очилиб, ўғиллари, келинлари югуриб чиқа бошлайдилар.

Ҳ а к и м. Бошланди. Нима гап? Тинчликми? Ўғри туштимми?

Ф а р м о н б и б и. Анавуни қаранглар, анавуни!

Белида ғилдирак айланаётган Ниго-рага қараб ҳамма ҳайрон туриб қолади.

Эри қани, эри ўлгур қани? Чақиринглар.

Ў р и н б о й. Тўхтавой, ҳой Тўхтавой. Турмайсанми, ука. Ҳовли қиёмат бўлиб кетди-ку.

Ф а р м о н б и б и. Фафлат босиб ётмай ўл! Хотининг кўйинингдан чиқиб кетса билмасанг, ҳовлида қиёмат кўпса билмасанг.

Кўзларини укалаб Тўхтавой чиқиб келади. Келинлар орасида шивир-шивир гап. Эрмак қилиб кулшади.

С о т т и. Келин ухлатмаган-да.

Л у т ф и. Кўйсантиз-чи, овсин!

Б ў с т о н. Бу десантиз...

М е ҳ р и. Оғзидан сўлаги оқяпти. Қазидириб туриш керак. Женшень деган доридан опкелиб бераман. Бўлма-са йиқилиб қолади.

Ф а р м о н б и б и. Бўлди, кўп валдирамаларинг. (Тўхтага.) Бу ёққа кел. (Тўхта бир хотинига, бир келин аяларига қараб онаси томон юра бошлайди.) Мен сенга ким бўлман?

Т ў х т а. Ойим бўласиз.

Ф а р м о н б и б и. Хўш, мента айт-чи, сенга она керакми, хотин керакми?

Т ў х т а (ўйлаб қолади. Қоли унга иккита бармоғини кўрсатади.) Икковингиз ҳам кераксиз.

Ф а р м о н б и б и. Сенга оқ сўт берган онангдан хотин азиз бўпти-да. Йўқ, бунақаси кетмайди. Хотинингни ҳозир ойисиникига элтиб кўясан.

Т ў х т а. Нимага, ойижон?

Ф а р м о н б и б и. Нимага-пимаси йўқ. Кўясан, нисалом.

Т ў х т а. Уйланганимга бир ҳафта бўлгани йўғ-а, ойижон. Акалар, бир нарса денглар.

Ў р и н б о й. Бир-бирининг дийдорига ҳали тўйгани йўғ-а, яна озроқ кўйиб беринг. Балки бир-биринглар билан тил топишиб кетарсизлар.

Фармонби (екасига ялдирак ташлаб майкачан турган Нигорани кўрсатиб). Шу шарманда билан тил топишаманми? Аҳволини қара!

Меҳри дорға ейилган дастурхонлардан бирини Нигоранинг екасига ташлаб қўйди.

Асқар. Ҳали ёш-да, ойи. Бир-икки ой ўтсин, қолипигизга солиб оласиз.

Комил. Ойижон, бу келинчақ ҳали минилмаган тойдек нарса, ўзингиз этарлаб, оғзига нўхта солиб оласиз. Сотти (*ўзича тўнғилаб*). Минилмаган эмиш. Тавба! Фармонби. Ҳой бола, мента қара, хотинингтни яна шу алпозда кўрсам, мenden хафа бўлмайсан. Э, ботинглар-е. Бет-қўлларингтни юваринг. Таҳоратим ҳам ушлаиб кетди.

Лутфи. Ўзингиз чақирдингиз-ку, ойижон.

Фармонби. Сенларни эмас, эркакларни чақирганман. Жўналаринг!

Сотти. Ҳозир иссиқ сув чапиштириб бераман. Таҳоратингизни янгилаб оласиз, ойижон.

Бўстон (*чиқиб кетаркан*). Патхалим ўлтур. Шу десагиз...

Башорат. Суйкалмай жонинг чиқсин! (*Ҳали ҳам екасига дастурхон билан турган Нигорани*) Мана шу Соттихон овсинингизга эҳтиёт бўлинг. Асло сир айта кўрманг, дарров сотади. Ишонмаггин дўстингга, сомон тикар пўстингга.

Муҳайё. Шпион бу ўлтур, шпион!

Меҳри. Бу шпион ўлтур ҳаммамизни нервнингий қилиб қўйган.

Чиқиб кетишди. Саҳнада Тўхта билан Нигора.

Тўхта. Нигорахон, мен сизга нима деган эдим? Ойим сал қаттиқроқлар дематанмидим. Шу ўлтур гимнастикани уйда қилсангиз бўлмасмиди?

Нигора. Бунчалик эканликларини қардан билибман?

Тўхта. Ўзингиз ўйлаб кўринг. Ахир қайнона олдида келин деган яланғоч чиқадими?

Нигора. Нега яланғоч бўларканман? Мана булар нима? (*Майка-трусиқларини кўрсатади.*) Ахир телевизор-да ҳам шунақа чиқаман-ку.

Тўхта. Телевизор бошқа, ойим бошқа.

Нигора. Мента қаранг, Тўхта ака. Мен сизга тета-нимда ойингизнинг шунақалиқларини билиб текканман. Бу кампир сени еб қўяди, дейишди, мисорубкадан ўтказворали, дейишди, сени эшак қилиб устингга миниб олади, дейишди. Сени итнанинг тешигидан ўтказворали, дейишди. Бурнингдан ип ўтказиб, туяга ўхшатиб етаклаб юради, дейишди.

Тўхта. Билар экансиз-ку!

Нигора. Бу гапларнинг ҳаммасига битта қилиб жаноиб берганман.

Тўхта. Нима деб жавоб бергансиз?

Нигора. Парво қилманглар, бунақа кампирларнинг интирмагасини чойнак-пиёлага ўхшатиб тоқчага териб қўяман, деганман.

Тўхта. Вой-бў, ҳали шунақамисиз?

Нигора. Шунақалигимни била туриб, нега кўрқмай совчи қўйдингиз?

Тўхта. Ахир мен сизни севаман.

Нигора. Келин айларикининг аҳволини кўриб, яна битта бўлашган келин келмасин, сал зўрроғидан бўлсин, деб қилириб юрган эдим, деб айтган эдингиз-ку. Жуда ойингиз бош келинман. Суноаверинг. Энди уйимизда реюлюция қилсак бўлади. (*Йўғайди.*)

Тўхта. Йўғламанг. Аммо-лекин биласизми, ойимнинг унвонлари қанақа?

Нигора. Биламан, шаҳарда у кишини Генерал кампир деб аташар экан.

Тўхта. Йўқ, шаҳарда шунақа дейишади. Аммо муҳаллада у кишини Маршал кампир дейишади-я.

Нигора. Нима, сиз мени сира ҳам кўрқмайди, деб ўйлайсизми? Агар етти келин қўлни қўлга бериб, бир жанг қилсак, Маршал кампирнинг бошига Сталинград куршовида қолган фельдмаршал Паулюснинг кунини солишимиз ҳеч гапмас.

Тўхта. Бас. Кириб кийинайлик. Чикиб қолсалар нонуштани ҳам татитмайдилар.

Иккови чиқиб кетишди. Орданан пойлаб Сотти киради.

Сотти. Нима дейди? Сталинград? Паулос? Тушунолмай қолдим-да. Паматим ўлтур, айнапти.

Бирин-кетин келинлар чиқиб ҳовлини йиғиштира бошлайдилар. Бир дордан кирларни олади, бири чорпога жой қилади, бири ҳовлини сулура бошлайди. Ичкаридан Фармон-бийнинг овози.

Фармон. Келинлару, ҳой келинлар. Ҳой, тандирга ким ўт қалаган? Нонни ёпмайсанларми?

Бўстон. Вой ўлай. *(Шошиб чиқиб кетаркан.)* Шу десангиз...

Лутфи. Бутун фикру-хаёлим Нигорахонда. Бечорага ёмон бўлди. Ойим энди унга кун бермайдилар.

Меҳри. Битта йўли, А, В, С, Д витаминларидан еб туриши керак, бўлмаса ҳолдан тойиб қолади.

Муҳайё. Овсинингиз хийлача бор. Аямга осонликча жловини тутказиб қўймайди.

Лутфи. Шундоқ дейсизу, ўзимдан қиёс. Келганимда типратиконга ўшаб хурпайиб, дуч келганга итнамни санчирдим.

Башорат. Эсингиздами?

Лутфи. Бўлмасам-чи. Ойимнинг кўлига тушдим у елкамни ким силаса, мушукдек мудрайдиган бўлиб қолдим.

Муҳайё. Ойим типратиконни тескарисига силаб ухлатадиганлардан.

Башорат. Зўрдан зўр чиқса, зўр бўйинини қисар.

Лутфи. Самолётни айтинг, ўрғилай, самолётни. Осмони фалакни тулдиратиб келаётган самолёт уйимиз тепасига келганда пилдир-пис қилиб, овозини чиқазмай ўтади.

Муҳайё. Мулла акангиз-чи, беданага ишқибоз. Шундоқ сайроқи беданаларни топиб келадилар. Шўрликлар ойимни кўриши билан соқов бўлади қолади.

Лутфи. Кўшнимизнинг хўрози.

Меҳри. Хўроз! Зўр хўроз-да.

Лутфи. Ўлтур ҳам анчадан бери қичқирмай қўйди.

Муҳайё. Ойимдан кўрқди. Кўрқди, ўрғилай.

Сотти. Нонушта тайёр!

Маъмур. Ўйкута тўймай, ўлиб кетарканмиз-да. Бор, сочиқни олиб кел!

Муҳайё. Ҳўп бўлади.

Ўринбой. Жойни яна чорпога *(сулага)* қилдиларингми? Янги дазмолланган шим билан қандоқ ўтирамиз? Маҳкам. Ҳали ҳам бўлса жойни манави столга олинлар.

Комил. Шунча қилинлар, барака тоштурлар.

Меҳри. Мумкинми? Ойим стулда ўтиролмайдилар, нерв системалари кўтармайдилар.

Асқар. Бир амаллаб кўндирамиз. Фижим шим билан ишта бориб бўладими?

Маъмур. Мента барибир.

Комил. Сен халтурачи — отарчиларга тўйларда чорпога шунча жой қилишди. Ўрганиб қолгансан-да. Сотти, жойни бу ёққа ол.

Сотти. Йўқ. Ким айтди сизларга, қаллайи-саҳардан посон бўлиб олинлар, деб. Чорпога ўтирасизлар.

Асқар *(Ўринбойга)*. Ака, Минтбоевни биласиз-а, шу қанақа одам?

Ўринбой. Қайси Минтбоев? База директорими? Нима эди?

Асқар. Ўзим, шундай.

Ўринбой. Бир гапни бошлагандан кейин бу ёғини ҳам айт-да.

Асқар. Шунчаки сўрадим-да.

Ўринбой. Милиция шунчаки сўрамайди. Ичинг тула сир, ука.

Асқар *(Маъмурга)*. Аввалги кунни кимнинг тўйига бортландинг? Ким тўйга айтса кетаверсанми? Бир кун эмас, бир кун бизга гап теккизсан. Ўша тўй қилган Минтбоев кеча қамалди.

Комил. Иши божамга оширилшти. Базани ҳам божам ревизия қилишти. Мингбоев жуда устаси фаранг одам экан.

Мамур. Хунаримиз шу бўлгандан кейин ким тўйга айтса кетаверамиз-да. Бизга така бўлсин, юз грамм сути бўлсин.

Асқар. Сен билан қанақа гаплашса бўлади, ука? Қанақа?

Маҳкам. Нодонсан, ука, нодонсан. (*Қўлидаги чўт тошларини туртиб.*) Биринчидан, қонун бор, иккинчидан, одамтарчилик бор, учинчидан, инсоф деган нарсаси бор. Ана шулар олдидан пул бир тийин. Билдингми?

Комил. Акамни қара. Ўттиз йилдан бери бухгалтерлик қиладилар, қўлларидан энг камида йигирма миллион сўм пул ўтган.

Маҳкам. Ўн-ўн беш миллиард десанг-чи.

Комил. Элликдан ортиқ ревизия кўрганлар. Хамма вақт ҳисоб-китоб тўппа-тўғри чиққан. Бу нимадан? Тўғрилиқдан. Инсофдан. Кўзингга қара, бола.

Ҳаким. Ҳамманглардан ўзимнинг хунарим дуруст экан. Пул тутмайман.

Мамур. Воҳ, пул тутмайман эмиш. Дўхтирлик ҳам иш бўлганими? Ҳар ўн беш кунда мояна пойлаб ўтирасиз.

Асқар. Сента қандай қилиб бас келиб бўлади, яхши сени оймага айтиш керак.

Мамур. Йўқ, йўқ, оймага айтманг.

Комил. Оймага ўхшаб...

Шу пайт Фармонбиди, унга эргашиб Сотти кирди. Камтур Комининг «Оймага ўхшаб...» деган сўзини илгаб қолади.

Сотти. Ойимлар...

Мамур. Яхши ётиб турдингизми, ойи?

Фармонбиди. Ҳа, нима? Ойисига ўхшаса ёмон бўлганими? Сен етимчаларнинг бошини икки қилган ким? Агар ойнага ўхшаган хотин шаҳарда битта бўлса, ойна. Иккига бўлса ҳам шу ойна. Бева бошим билан тоштан-туттанларингни маҳкам ушлаб, шунча уй курдим. Маза

қилиб ўтирибсанлар. Рўзоринг бут. Бу нимадан? Ойингнинг саранжомлигидан. Бировга мухтож қилмадим. Қўни-қўшилардан бир кафт туз, битта пиёз сўрамадим. Хумчанг тўла мой, қоп-қоп уну, тўруч. Ҳа, ойнага ўхшаса ёмон бўлганими? Ҳамма хотинлар ойнага ўхшаса жон-жон дейди. Бу гап сени гапингмас. Сени хотиннинг Меҳрини гапи.

Сотти. Тўғри. Ие, ойи, бу кишини хотинлари менман-ку.

Фармонбиди. Ие, сен буни хотини эдинг-а. Йўқ, бундан бу гап чиқмайди, янглиштириб юборибман. Отанг раҳматлик эркакликни ўрнига қўярди. Раҳматликни ҳамма Азимшер деб атади. Юрса ер титради. Йўғалса, дарахтдаги қушлар парр этиб учиб кетарди. Акса урса, осмонда момақалдироқ бўлиб, чакмоқ чақарди. Раҳматлик хотин кишини гапини гап демасди. (*Қўзига ёш олиб.*) Шундоқ одам тупроқда ётибди. (*Бирдан ўзига келиб.*) Кенжа келин қани? Нега кўринмайди?

Асқар. Шунча гап бекорга кетди-я.

Сотти. Янги келин-куёв мисоли Лайли-Мажнун. Бир-бирини ялаб ўтиришгандир-да.

Фармонбиди. Ялашмай бор бўлишсин. Ҳозир кун қисқа, кечаси узун.

Меҳри. Ўзлари нимжонроқ эдилар-да. Калорияли овқатни кам ейдилар. Ё жениш...

Фармонбиди (*энгаси қотиб*). Чақир.

Сотти югуриб чиқиб кетади.

Шу келинним барака тоштур кўп мўмин-қобил чиқди-да.

Бўстон (*бир сават иссиқ нон олиб чиқади.*) Мана ойижон, шу десангиз...

Фармонбиди. Ичкарига опкириб кўй. Мана, юмшоқгина буханка нонлар, мана шуларни енглар.

Ҳаким. Ҳай, майли, майли.

Маҳкам. Иссиқдан ейлик-да, ойижон.

Фармонбиди. Совигани тешиб чиқмас. Бу нонлар невараларимга, пионер лагерига олиб бораман. Ўзингни

боланг ейди. Айтгандай, Асқаржон болам, ишта боргину машинангни бир этиб қайтариб юбор. Бирров Оқтошга бориб келаман.

Асқар. Идоранинг машинаси, мумкинмас. Ёнида қизил чизиги бор. Гап бўлади. Қонунга сифмайлитган ишни қилмайлик-да.

Фармонбоби. Болангни кўриб келаман-а. Чизиги борлиги учун айтпман-да.

Комил. Асқар тўғри айтгитти. Ўзимизнинг машинамиз бор-ку. Ўшанда боринг. Мана келинингиз Соттихон ўзи машинани хайдаб бориб, ўзи хайдаб олиб келиб қўяди. Фармонбоби. Яп-янги машинада-я? Эсинг борми? Оқтошнинг ўнқир-чўнқир йўлларида машина расво бўлади. Хар бири саксон сўмли филдирак едирлиб адойи-тамом бўлади-ку.

Ўринбой. Чойдан бер. Хукуматники едирлмайди-ми?

Фармонбоби. Хукуматникини жони қаттиқ. Юбормайсанми? Отагинанг шундоқ Азим шер бўлиб бир гапимни икки қилган эмас.

Маҳкам (*Асқарни туртиб*). Хўп деб қўя қол. Бўлма-са қўтулмайсан.

Асқар. Бўпти. Аммо лекин бошқа тарафларга бориб юрманг.

Сотти Нисора билан Тўхтовойни бошлаб чиқади.

Сотти. Лайли-Мажнун. (*Нисорага*) Энгашиб салом қилинг.

Нисора. Салом!

Фармонбоби (*ғазаб билан*). Қайси тўрда тарбия кўргансиз? Ота-онангиз ахлоқ, одоб деган нарсаларни ўргатмаганми? (*Юзини тескари ўсиради.*)

Сотти. Этилиб салом беринг!

Эркакларнинг ҳаммаси ханг-манг бўлиб қараб туришпти. Лутфи Бўстоннинг қулоғига шивирлайди.

Лутфи. Ҳозир бир ишқал бўлади.

Бўстон. Шу десангиз, ҳеч баҳо бўлмайди. Кенжа овсин бўш келмайлитганга ўхшайди.

Лутфи. Шундоқ қилсин. Бизларга ҳам шу баҳона йўл очилди.

Башорат. Кичкина деманг бизни, кўтариб ураман сизни, деганлари шу экан-да.

Фармонбоби. Ҳой, бола, ўламан-қоламан, шунин олмасам ўзимни ўлдираман, деб топган хотининг шуми? Йўқот бунингми? Агар қуйвормас экансан, отагинангни арвоҳини ўртага соламан.

Тўхта. Ойи, ҳозир хотин қўйиш таққилтанган.

Фармонбоби. Сен қўймасанг, мана мен қўяман.

Тўхта. ЗАГСдан сиз ўтганмисиз ё меними? Мени қўялган хотиним йўқ!

Фармонбоби (*ўридан туриб кетади*). Кўрдингларми, буниям бурнидан ип ўтказиб олган. (*Бирпасда ҳаммаёқ тўс-тўйолон бўлиб кетади. Маҳкам онасини жонига ўтказди.*)

Маҳкам. Ахир, онажон, нима қиласиз ёшларнинг ишта аралашиб, билганича яшайвермайдими?

Фармонбоби. Бу уй ҳам бир хукумат. Ҳа, бир мамлакат. Ўз пошоси, ўз қонунни бор.

Лутфи (*Соттини кўрсатиб*). Ўз шпиони ҳам бор.

Сотти. Эшитдингизми? Эшитдингизми? Эрита твояроғ қилиб берсам ҳам ёқмайман.

Фармонбоби. Вой, сен ўлгурнинг ҳам тилинг чиқиб қопти-ку. Манавини келганига ўн кун бўлмай бошқа келинларимни ҳам йўлдан урди. Войдод, войдод... Сотти. Вой, ойимни ўлдириб қўясизлар...

Асқар. Ўзингизни босиб олинг. Ҳо, Ҳакимжон, ушпакалоший дорингдан бер. (*Ҳаким саксоявдан таблетка олиб онасининг қафтига қўяди. Кампир дорини ютади.*)

Комил (*Нисорани етаклаб четга олиб чиқади*). Жон сингитим, икки-уч кун кампирнинг айтганларини қилиб туринг. Кейин бу ёғини бир баҳо қилармиз. Бунақада бўлмайди. Икки кўчорнинг боши бир қозонда қайнамас, деб беқор айтмаган эканлар. Бир ҳафта, бир ҳафта. Нима десалар шунин қилинг.

Нисора. Икки кун.

Комил. Савдолашмант, ўн кун. Бўптими?

Ҳаким. Келинт, келинт...

Нигора (*ўйланиб*). Майли, уч кун.

Комил. Мана бўлди, ойижон. Ўзинглар гаплашишни билмайсиэлар. Келин ҳали ёш. Унга рўзгор тутиш, янги уйда янгича муомала қилишни ўратишимиз керак. Мана, ўзим ўратдим, тушунтирдим. (*Нигорага имо қилади.*)

Сотти. Шу ўлгингиз бошқача-да.

Нигора (*Фармонбийнинг олдига келиб, эглиб салом беради*). Мени кечиринт, ойижон, ёшлик қилибман.

Мамур. Қайнона-келин бўхай-бўхай. (*Ҳамма баробар чанак чапиб юборади.*) Шу хурсандчиликка юз граммдан чой отайлик.

Маҳкам. Миру мир.

Мамур. Кампир эриб кетдилар, юз грамм чой тутиглар.

Ҳаким. Ойим шунақалар, бир пов этиб ёнадилару даров ўчалдилар.

Аскар. Нима баго, Ҳаким, ҳалиги дорингта бир гап борми, ойимни даров бошқача қилиб қўйди.

Комил. Шу доридан тез-тез бериб тур.

Фармонбий. Сенларга гап топилди-я. Мен яхшига яхши, ёмонга ёмонман. Отатинант раҳматлик ҳам эрталаб мента этилиб салом берадилар.

Комил. Дадам бечорага ҳам кўп қийин бўлган экан-да.

Фармонбий. Бўпти, гапни чўзма. Чойларингтни ичиб бўлган бўлсаларинг, ишларингта жўналаринг. (*Кампир дастурхонга фотиҳа ўқийди. Ҳаммалари ўринларидан турадилар. Кампир ичкарига кириб кета бошлайди. Аввали Маҳкам, ундан кейин Ўринбой, кейин кетма-кет бошқалари йўтала бошайдилар*) Ҳа, нима бўлди, кўксов бўлиб қолдиларингми? Мунча йўталасизлар?

Мамур. 100 грамм шамол чўнтакни бу ёғидан қириб 50 грамм бўлиб чиқиб кетяпти-ку, мулла жирингдан... Фармонбий. Э, ҳа, ҳозир.

Фармонбий нимасининг чўнтагидан нул чиқариб ўғилларига бир сўмдан бериб чиқади.

Маҳкам. Ойи, ҳеч бир сўмдан ошмас экан-да.

Фармонбий. Вой, сента яна ҳисоблаб берайми, а? Беш тийин автобусда боришингта, беш тийин келишингта, эллик тийин обесга. (*Фармонбий энди келинларга эллик тийиндан бериб чиқади. Муҳайёга келганда танга тугаб қолади.*) Ўттиз тийин ситаретага. Бир тийин пугурта. Тўққиз тийин унча-мунча харажатларингта. Сенларга ҳам эллик тийин камлик қилиптими?

Муҳайё. Вой, мента-чи...

Фармонбий чўнтагини қовлайди, кейин Соттининг қўлидан эллик тийинни тортиб олиб Муҳайёга беради. Муҳайё хурсанд бўлиб кетади.

Фармонбий. (*Соттига қараб*) Вой, сен нега оласан? Сен уйда ўтирасан-ку!

Этаги тизасидан юқори, ёқаси декольте қўйлак кийган Нигора чиқади. Ҳамма ҳанг-манг бўлиб қараб қолади.

Фармонбий. Вой шарманда. Вой беюз. Бу қанақиси? (*Ўғилларига.*) Қочларинг. Индамай қараб турганин уялмайсанми? (*Ўзи ҳам юзини тўсди.*) Кир уйга, кир деспман!

Нигора. Нима гуноҳ қилдим, ойижон?

Фармонбий. Ойи дема-е, юзсиз.

Ҳаким. Ҳамма ёшлар ҳам шу-да, ойи.

Фармонбий. Сен аралашма. Сен докторман деб хотинларни ечантириб, кўжрагига кулоғингтни тутиб, бетинг қотиб кетган. Оппок билагидан ушлаб томир кўра-ириб этинг ўлиб қолган.

Нигора. Гуноҳим нима ахир?

Фармонбий. Шир яланғоч чиқа қолтин эди. Кийим киймай яланғоч юра қолтин.

Сотти. Ҳозирги ёшларда уят борми, ойижон.

Фармонбий. (*Тўхтаб*). Эрмисан, нимасан? Хотиннинг акаларинг олдига яланғоч юрса ҳам этинг жимирламайди-я. Аслида сен ўзингни худо урган. Оппир уйга. Этаги узунроқ қўйлак кийдир. Кўжраги ўлгурага ҳам бир нима ёпиб қўй.

Тўхта. Хўп, хўп, ойижон, хозир. (*Нисорага.*) Уйга кира қолинг. Бошқа кўйлақ кийиб олинг.

Нигора (*овозини борича.*) Вой, мен қанақа уйга келин бўлдим ўзи. Ўн саккизинчи асрга қайтиб тушиб қолдимми?

Ҳаким. Келин хужумга ўтди.

Нигора. Бу қайси хонлиқ замони. Қайси феодалнинг уйи?

Асқар. Ёмон бўлди. Келин сиёсий томондан оляпти.

Нигора. Горкомга бораман. Арз қиламан. Тошкентдек шаҳри азимда бир феодал олга бор, текшириб чора кўринглар дейман.

Асқар. Бизга гап тегмаса гўрға эди.

Нигора. Улар кулоқ солмаса телевизорга бориб, миниатюраларга илтимос қиламан, башаранглари кўрсатаман.

Фармонбиби. Э, ҳой тирранча, мени ҳеч ким, ҳеч нараса қилолмайди. Мен пенсионерман.

Нигора. Бўлмаса, социал таъминот министрлигига бориб арз қиламан.

Фармонбиби. Бор, ундан катта сизга бормайсанми. Бор-э...

Нигора. Пенсиянгни тўхтатириб қўяман.

Ўринбой. Обобо, келини тушматур, ёмон жойдан ушлади.

Маҳкам. Пул масаласи ойим учун жилдий масала, қани, бу ёғи қандай кўчаркин.

Фармонбиби (*ган тополмай қийналиб туради.* *Зўрма-зўраки кулади.*) Сизлар нима қилиб томошабин бўлиб турибсизлар? Ишнингизга жўнамайсизларми?

Асқар. Машина келсин.

Фармонбиби. Э, машина ҳам ўлсин. Мунча имиллайди? (*Нисорага.*) Вой, айланай, мenden хафа бўлдингми? Кўй, хафа бўлма. Қани юр-чи, иккаламиз ичкарита кириб бир муросага келиб олайлик. (*Сотмиса.*) Сен юр! (*Тўхтага.*) Сен қол!

Комил. Ойим таслим бўляпти.

Асқар. Бу бир тактика. Ойим арслонга ўхшаб иш туталилар. Бир қадам орқага чекиниб туриб, сакраб ҳам-да қиладилар.

Дутфи (*Сотмиса*). Кирмайсизми? Чақиряптилар. Ойимни соғлари бўлиб юрардингиз-ку!

Бўстон. Шу десангиз... Бу ерда нима гаплар бўлишни билиб туришлари керак-ку.

Муҳайё. Шпионлик қилмаслар туролмайдилар.

Сотти. Ҳазилларинг ўлсин. (*Чикиб кетади.*)

Ўринбой. Тўхтанглар! (*Маҳкамга.*) Мен сента кимман?

Маҳкам. Акам бўласиз, акам.

Ўринбой (*Комилга*). Мен сента ким бўламан? Сентдан сўрапман?

Комил (*зўрға*). Акам бўласиз.

Ўринбой (*Мамурга*). Сента-чи, сента ким бўламан?

Мамур. Акажоним бўласиз, акажоним.

Ўринбой. Сента-чи, Асқар? Нега индамайсан? Оф-ингга талқон солиб олганмисан? Гапир.

Асқар (*зўрға*). Акам бўласиз.

Ўринбой (*жониниб*). Бу бошқа гап. Раз мен сентларга ака бўлганимдан кейин, ўласанларми мени айтганимни қилсаларинг. Эртата шанба, индинга яқшанба, ойим икки кун кўчага чиқазмайди. Ҳаракатларингни қилиб қўйсаларинг-чи.

Маҳкам. Тўғри, бу бир, икки кун диққатвозлик, бу икки, анови ўлгудан бир шиша эглаш керак, бу уч.

Комил. Э, қўйсаларинг-чи. Ёшларинг бир жойга бориб қолди. Шунча ичдиларинг, шоҳларинг чикдимми? Ўринбой. Сен иложи борича жим тур.

Асқар. Комил тўғри айтди. Ўша ўлгудни ичмасаларинг бирор нараса бўлиб қоласизларми?

Тўхта. Нима кераги бор? Ойим билиб қолсалар, хифа қиладилар.

Ҳаким. Тўғри, сира иложи йўқ. Ойим эшикдан обиск қилиб киритадилар.

Мамур. Агар мана бу акаларимиз хўп деса олиб келишни иложини қиламиз.

Ўринбой (*Қошлага*). Бир шишатагина олиб келайлик. Агар жонинг чиқиб кетсам. Фақат бир шиша.

Қомил. Уф... хўп. Бу энг охиргиси бўлсин.

Мамур. Не, шунча одамга бир шиша нима бўлади? Яна тагин икки кун-а. (*Асқарга*) Сиз ҳам бир шишата рози бўлинг. Бир шиша, холос.

Асқар. Вой-бў, э, хўп-эй.

Мамур. Ана, икки шиша бўлди. Энди олиб келишни йўлини қилиш керак. Ака, қари билганни пари билмас дейишади. Сиз юз грамм маслаҳат беринг.

Маҳкам. Ўринбой ака, сизни қорингиз бот-бот оғриб туради. Ишдан қайтаётганингизда йўлда грелкага бир шишани солиб қорингизга босингизу вой-войлаб киринг, бу бир. Ўзимиз суяб уйта олиб кирай ётқизиб кўямиз, бу икки.

Ўринбой. Ҳа, ука, бу масалада сен академиксан-а. Лекин грелкани қардан оламан?

Мамур. Ўзим топиб бераман. Ўрдадаги аптека олдидан учрашамиз. Биттаси бўлди, энди иккинчисини қандай қилиб олиб келамиз, яна ўйланг.

Маҳкам. Ҳаким, сен докторсан. Бир шиша ароқни олиб, қоғозини кўчириб ташла-да, лотинча бир бағло деб ёзиб ёпиштириб қўй. Манави сумкангга келса ойим билмайдилар. Кўрсалар ҳам дори деб ўйлайдилар.

Ўринбой. Бу масалада устаси фарангсан-да.

Мамур. Оббо сиз-эй. Доим шунақа сув кўшилмаган гапларни топасиз.

Маҳкам. Ҳа, энди, акаси... Кўпни кўрганмиз-да. Зарур бўлган пайтда хотинига чап бериб, ароқдан клизма қилганларни ҳам кўрганмиз.

Мамур. Шуниси яхши экан. Закуска керак эмас.

Келинлар (*қийиниб чиқишади*.) Биз тайёр.

Ўғиллар. Қани кетдик.

Одинма-кетин чиқиб кетишади.

Фармонбой (*ичкаридан*). Нета кўнмас экансан? Кўнасан. Мен сени ўғри бўл дебётганим йўқ. Шунча ке-

линдарим сента ўхшаган одам. Ҳаммаси айтганимни қилди.

Нигора. Мен кўнмайман. Сиз ахир замонамиздан икки юз йил орқада қолиб кетансиз-ку.

Фармонбой. Э, мента артистлик қилма. (*Соттига*.) Бу келин осонликча бўйин эгдиганга ўхшамайди. Қилг этган товлуши, фиринг деган гапи мента етиб турсин. Тушундингми?

Сотти. Хўп бўлади, ойижон. Кўзим дурбин, қулоғим микрофон. (*Утишайтган Нигора билан Тўхтани кўриб қолади*.) Вой шармандалар, кутпа-кундузи-я. Вой эрсирамай ўлтур-ей.

Фармонбой. Нима бағло деб жаврапсан?

Сотти. Бу ёққа қаранг, бу ёққа!

Фармонбой (*уларни кўриб юзини тўсади*). Ҳаё деган нарса йўқ бу беномусларда. Отанг раҳматлик шундоқ азимшер бўла туриб бир марта ҳам кундузи ўтмаганди. Боғалар ухлагандан кейин чироқни ўчириб қўйиб, кейин ўпardiлар.

Сотти. Ҳозиргилар унақа эмас. Дуч келган жойда ўпншаверди.

Фармонбой. Менинг уйимда бунақаси кетмайдик. Кўрсатиб кўяман.

Нигора билан Тўхтани кўриб кетишади.

Парда тушади.

Уста Бокки. Кампир ҳозир дазмолдек кизиб турибди. Яқинига бориб бўлмайди. Яхшиси кампир ҳовридан тушгунча жиндеккина ўз ҳолига қўййлик.

Чироқ ўчади.

ИККИНЧИ ПАРДА

Саҳна олдидаги воқеа.

Уста Бокки. Тамом. Кампирнинг заказидан қутулдим. Сал кам бир қоп эски-туски. Кампир тушмагур то мана мен қоққан нағал қолгунча яматаверади. (*Девордаги миҳга шинган китобчани олиб, тиззасига қўяди*.)

Энди прейскурант бўйича қилинган ишларга баҳо қўямиз. Демак, ҳисоб-китоб. Саксон тийин, олтмиш тийин. Бир сўм саксон, бир сўм ўн, етмиш... (*Замонавий калта юбка кийган Нигора киради, Уста Боқи унга хайрон қараб туради.*) Маршал кампир уни қандоқ қилиб шу аҳволда кўчага чиқазди экан-а?

Нигора. Уста амаки, ойим ҳали келгандлари йўқми?

Уста Боқи. Маршал эрталаб чиқиб кетганича ҳали қайтгани йўқ.

Нигора. Хайрият-е. Кўчага чиқганимни ойимга айтиб қўймайсизми?

Уста Боқи. Хотиржам бўлавер, қизим. Уста амакинг хоинлик қилмайди.

Нигора. Раҳмат сизга. (*Суммасидан бир газета олиб унга узатади.*) Тўртинчи саҳифасидати фелдъетонни яхшидаб ўқиб олинг. Ойим келганда ўқиб берасиз.

Нигора югуриб нарда орқасига кириб кетади.

Уста Боқи. Нега?... О, бечора бола. Бу кампир ҳали сени не кўйларга соларкин? (*Газетани ўқийди.*) «Кейинги пайтларда... (*қадам товушларини эшитиб орқасига қарайди.*)

Олинда Фармонбиди, орқасида бошига катта туғун кўтарган Соттихон киради.

Фармонбиди. Тинчгина ўтирибсанми, Боқи?

Уста Боқи. Тинчлик. Чегарада ҳеч қандай фавкулда ҳолиса рўй бергани йўқ.

Фармонбиди. Бизникага ҳеч ким келгани йўқми? Ҳеч ким кўчага чиқмадими?

Уста Боқи. Йў-е.

Фармонбиди. Бизнинг заказ бўлдимми?

Уста Боқи. Бўлди, гатоп.

Кампир қондаги ремонт қилинган пойафзалларни кўздан кечириб, тағидаги нархларга норози қарайди.

Фармонбиди. Жами қанча бўлти?

Уста Боқи. Ўн саккиз сўм.

Фармонбиди. Бу устахона ҳукуматникими, ўзингникими?

Уста Боқи. Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш бўйича шаҳар бошқармасининг филиали. Тушундингизми? Фармонбиди. Ҳўп анойи мижоз топибсан-да, н? Бекор айтибсан. (*Унинг олдига туртита бир сўмлик ташлайди.*) Шу бўлди.

Уста Боқи. Қолганини ёнимдан тўлайманми? Чўлиб қўйинг, онажон. Бу ҳукуматнинг пули. Тийинига хиёнат қилиб бўлмайди. (*Фармонбиди яна беш сўм ташлайди.*) Фармонбиди. Шу етади. Қани, Соттихон, ўртиндай кўтаринг.

Уста Боқи. Ҳой, ҳазиллашманг. Фармонбиди. Кўп хира бўлма. (*Уни туртиб чиқиб кетади.*)

Уста Боқи. Хайрият-е, бу гал ҳисоб-китоб тўлпат-тўтри бўлди. Ярмини беришини биламан-да, шунинг учун икки баробар қилиб айтгандим. Агар тўққиз сўм лесам албатта тўрт ярим сўм берарди. Бу кампир миллионер. Бугун оила аъзолари маош олаётган кун. Қўрайлик-чи, нима бўларкин? Ҳой, ким бор? Чегарани оч!

Яна ўша ҳовли. Кеч пайти, Нигора чиқади. Унинг эгини эрталаб кампир кийдириб қўйган узун кўйлак. Этаги ерга сурдалиб келяпти.

Фармонбиди. Ҳа, кўнмас экансан, мулоийим бўлиб қолсан-ку. (*Нигора унга яқин келгач.*) Қалай, қизим, тинч ўтирибсанми? Мен йўғимда ҳеч ким сўрамадими? Телефон ҳам қилмадими?

Нигора. Ҳеч ким келгани йўқ.

Фармонбиди. Ҳой Сотти, кирим-чиқим дафтарида парингни олиб чиқ!

Сотти (*столча кўтариб чиқади. Унда сўёт ва бир неча қалин дафтари бор*). Мана, тайёрман, ойижон.

Фармонбиди. Бошладик.

Фармонбиди келини Сотти билан ҳисоб-китоб қилиш учун тайёр ўтиришпти. Ўғли Аксар билан келини Лутфиниса ўз уйлари томон ўта бошлайдилар.

Фармонбиди. Қаёққа? Маошни ташлаб кетинглар. (*Соттиниса, «Кирим дафтари»ни очинг.*

Сотти. Ҳаммаси тайёр. Бошладик.

Асқар. Бунни қаранг-а, сал бўлмаса эсимдан чиқай дегти. Ассалому алайкум, ҳозир-ҳозир.

Фармонбоби. Бўла қол, полковник, пул оляпсан-ми ё кўлтигингни қашлапсанми?

Асқар. Мана, мана, ойижон.

Фармонбоби (*пулни олиб эринмай санайди ва Соттига узатади*). Ёзиб кўйинг, Соттиниса. Қани, берирок кел, полковник. Энгаш, энгаш дегпман. (*Асқарнинг кўйини чўнтасига қўй тикиб иккита ўн сўмлик олади*.) Бу нима?

Асқар. Ия, қолиб кетибди-ку. Бунни қаранг-а.

Фармонбоби. Соттиниса, манаву йигирмани ҳам ёз! Бўлди, кетавер, полковник.

Лутфи. Мана, ойижон.

Фармонбоби (*пулни тахминан чамлаб кўради*). Чўғи ўлтур пас-ку. Беш сўми қани? Сумкангни қара!

Лутфи. Мана, ойижон, ўзингиз берган 50 тийин қолди. Э-ҳа, смена инженеримизнинг туғилган кўнига коллектив совага олмоқчи. Мендан ҳам беш сўм ушлаб қолиши.

Фармонбоби. Туғилмай ўлсин, туғилмайгина ўлсин. Манавуни, 20 сўмни қизингга жўнат. Москва деган шаҳарда ўқиса-ю, ҳолидан хабар олмасаларинг. Авжи имтиҳон пайтида болагинам бировга зор бўлиб қолмасин. Билиб кўй, қиз боланинг зориқиши ёмон йўлга юриши. Почтадан жўнатиб қвитанциясини ўзимга опкеллиб кўрсатасан.

Лутфи. Раҳмат, ойижон.

Фармонбоби. Шошма. Ўтган ой 20 сўм жўнатганман. Мана яна 10 сўм. Ўтгиз сўм бўлди. Сотти, «чиқим дафтари»га 30 сўм харжни ҳам ёзиб кўй. Ўзингга нима керак?

Лутфи. Ўғлингизга битта костюм олсак.

Фармонбоби. Ҳукумат мелисаларга текинга ялтироқ тутмали костюм-шим беради. Бошқа гапинг йўқми?

Лутфи. Ахир тўй-ҳашамларга милиция формасида боралиларми?

Фармонбоби. Нима, бориб бўлмайдимми? Ор қилдимми? Кимсан полковник. Учраганки милиция зоти бўлса, ҳаммаси ёғочдек тик қотиб, честь беради. Ўзингга нима керак.

Лутфи. Ҳеч нарса керакмас.

Сотти. Следуюший.

Маҳкам билан Бўстон киради. Улар кампирга салом бериб ўз уйлари томон кета бошлайдилар. Кампир уларни тўхташга ундаб имо қилади. Икковлари нима гапигини дарров пайқаб шошиб чўнтак қавлай бошлайдилар.

Фармонбоби. Жуфтакни уриб қочиб қолмоқчи-милларинг.

Маҳкам. Оз бўлмаса эслан чиқай деган экан-да.

Ҳозир, ҳозир бошлаймиз.

Фармонбоби. Ҳамманг ҳам шунақасанлар. Маош олганда эсларинг қирди-чиқди бўлиб қолади.

Маҳкам (*ёнидан ҳаёинини олиб ичидаси пулларни, ҳатто танга-чақаларини ҳам онасининг олдидаси дастурхонга тўқайди*). Бўлдимми? Кутулдимми?

Фармонбоби. Йўқ, ҳали бўлгани йўқ. Нета оқсатилсан? Оёгинг офрийптимми? Қани, ўша офриган оёгингни туғлисини ечгин-чи.

Маҳкам. Ие, ие, кўйинг-е.

Фармонбоби. Еч дегпман.

Маҳкам. Ойи, қизикмисиз? Келинларим олдида мулзам қилманг.

Фармонбоби. Гапни айлантирма, еч.

Маҳкам. Хўп бўлади, мана.

Фармонбоби. Йўқ, ўнг оёгингникини еч.

Маҳкам. Хўп.

Фармонбоби. Нима, ўнг билан чапни фарқита бормай қолдингми? (*Маҳкам ўнг оёғидан туғлини ечади. Кампир туғлини ичига қўйиши тикиб 25 сўмликни топади*.) Бу нима?

Маҳкам (*ўзини дўликка солади*). Ия, қизик бўлди-ку? Ё тавба! Бунни бу ёққа ким тикиб қўйингги? Ё тавба!

Фармонбоби. Мен пулни ҳидилан биламан. Билиб кўй, пулни ютворсанг ҳам топаман. Кўзларим рентген

бўлиб кетган. Бор, кетавер. (*Маҳкам аста кета бошлайди.*) Сотти, 25 сўмини ҳам ёз!

Бўстон (*сумкасидан пул олиб узатади*). Мана, шу десангиз, ойижон.

Фармонбоби. Шу десангиз демай гапир. Ҳаммаси шуми?

Бўстон. Шу, ойижон.

Сотти кампирнинг кулоғига шивирлайди.

Фармонбоби. Нета кўп?

Бўстон. Яна алимент юборитгилар. Аммо бу пулга, шу десангиз... боламнинг ўзига велосипед олиб берсам дегандим.

Фармонбоби. Сотти, пулни мента бер. Элиқ сўм экан-а. Почтадан ўзига қайтариб юбор. Мен бунақа пулдан ҳазар қиламан. Болани ўзим боққанман. Бу ёғига ҳам қурбим келади. Велосипедни ўзим олиб бераман. (*Пулни Бўстонга беради.*) Почтадан жўнатиб қвитанциясини ўзимга кўрсатасан. (*Соттига.*) Ўша эски эри ўлгунинг ишхонасига менинг номимдан хат ёзиб бер. Иккинчи пул юборма, деб ёз. Юборса парткомга ёзиб шармандасини чиқазаман. Ўзингга нима керак?

Бўстон. Шу десангиз...

Фармонбоби. Шу десангиз демай гапир!

Бўстон. Ҳўп бўлади, ойижон. Шу десангиз... ишхонамиз ёнидаги дўконга японча жемпер кепти. Шундан биттагина олсам. Шу десангиз... Илтимос, ўшандан биттасини олиб беринг. Жон ойижон, илтимос.

Фармонбоби. Тавба, япончасини кийтилари кепти. Ўзимизники тешиб чиқадими? Бозорда ивирсиб юрадиган қаёқдаги қаланги-қасанги хотинларнинг этнида японча жемпер. Ўшаларнинг тенги бўлдингми? Одамларга ҳайронман, хўрозқандни ҳам чет элники бўлса ялайман, дейди. Жемперинг ҳали яп-янги. Соттиниса, сен машинадан бензин куйиб, жемперини ювиб бер. Беш-ўн кун ҳили келса ҳам ўзи ўлгур топ-тоза бўлади.

Бўстон. Шу десангиз... ҳўп бўлади, ҳўп...

Фармонбоби. Ўтавер... бор!

Сотти. Вой, следуюший.

Муҳайё шидираб уйи томон кета бошлайди.

Фармонбоби. Хой, хой, филдирак. Қаёққа?

Муҳайё эшитмаган бўлиб унга қарамайди.

Фармонбоби. Хой филдирак, хой мултыфильм! Сизга айтгилман. Кулоқни том босанми?

Муҳайё (*ношлож тўхтайдди*). Нима дейсиз, ойижон?

Фармонбоби. Бу ёққа келинг, қоқиндик. Бўйларингиздан ўртилай, яқинроқ келинг. Кармонни очинг, тиргиттон. Нима бўлса ҳаммасини сочинг, қоқиндик.

Муҳайё (*сумкасини унинг олдига қўяди*). Мана, сумканим ола қолинг.

Фармонбоби (*ичидаги пуллари олиб, сумканинг ўзини суриб қўяди*). Бу ёғи ўзингизга бююрсин. Сизга нима керак, ўртилай?

Муҳайё. Ҳалити... вой... орқа томонидан тутма қалайитган нарсадан.

Фармонбоби. Нима бағо экан? (*Сотти Фармонбининг кулоғига шивирлайди.*)

Сотти. Ўлсин, лефчик-да!

Фармонбоби. Ёз. Отини айтмай, нархини ёзсанг, ўзим тушунаман. Бўлдимми?

Муҳайё. Импортнийсидан бўлса.

Фармонбоби. Вой, импортнийси керакми? Ўзимизники тўғри келмайдими?

Муҳайё (*узалиб*). Йў-ў-ўк...

Қўядан Уринбой вой-войлаб кирди.

Фармонбоби. Ҳа, нима бағо бўлди?

Уринбой. Корним, корним бураб огрияпти.

Фармонбоби. Вой, мен ўлмасам. Бирон дори-пори қилдингми?

Уринбой (*қорнига босган эрелкани кўрсатиб*). Ҳозир ўтиб кетади. Йўлда аптекадан трелка олдимۇ чойхонадан қайноқ сув қуйдириб қорнимга босиб келипман.

Фармонбоби. Совиб қолгандир. Мента бер, тўкиб ташлаб қайноқ сув қуйдириб берай.

Ўринбой. Жудаям қайноғи бўлмайди. Ҳозир роса тобиға келган пайти. Мента тегманглар.

Фармонбойи. Яна ўзинг биласан. Ўзингдан ўтганини ўзинг биласан, болам.

Ўринбой. Ойи, ойи, пулмини олинглар. Илтимос, пулни олинглар.

Пулни бериб, инқилаганича уйига кириб кетади.

Фармонбойи. Сотинисо, буни ҳам ёзинг. Болам бечора шу қорин оғриғидан сира қулулмади-да. Яна пул кетказиб, прелка сотиб олипти-я. Уйга келганда-ку, бутилкага иссиқ сув қуйиб берадлик. (*Мамурга қараб.*) Сен нега тиржайсан? Бор, акангга қара, ёнида ўтир!

Мамур. Ҳозир, ойижон.

Фармонбойи. Сотинисо, «кирим дафтари»ни ёсинг. Энди «чиқим дафтари»ни очинг.

Сотти. Мана, тайёрман, ойи. Қани, следуюший.

Башорат (*келиб пул узатади*). Мана, ойижон.

Фармонбойи (*Башоратга*). Кам-кўстингни айт. Нима керак?

Башорат. Бир товўққа ҳам дон керак, ҳам сув керак, дегандек...

Фармонбойи (*гапини бўлиб*). Мақол қўшмай гапир. Мақол ҳам ўлсин, бўлар-бўлмаста сукулмай.

Башорат. Мақол сўз кўрки, ўзингиздан қолар гап йўқ. Дўст бошга, душман оёққа қарайди, дегандек... Туфлимнинг ранги ўчиб, тумшуги ялпайиб кетибди.

Фармонбойи. Уста Боқи ўлгудга тўғрилатиб берсам бўлмайdimи?

Башорат. Эскини ямасанг эсинг кетади, дегандек... Етти марта тагига чарм қоқиб берган.

Фармонбойи (*Соттига*). Ёз. Туфли деб ёз. Яна нима керак?

Башорат. «Еган оғиз уялар», «Қудачилик — минг йил-чилиқ», ўзингиз биласиз, битта-битта қизим. Кўзимнинг Оку қораси, ҳалити қудаларимни бир чақирсам дегандим. Фармонбойи. Қуда... Қудаларингнинг тинч кўй. Бунақада бошингга чиқариб юборасан. Улар кўп зин-

ёфатимизни ейишган. Сарполарни тўққиз-тўққиз қилиб кийишган. Қиз узатдингми, энди жим ўтир... Бўлди, кетавер.

Башорат. «Юзга айтганини захри йўқ», «Оларда киражоним, берарда чиқар жоним», кўйинг, ойи. Зикна-литингиз жонимга тегди. Рўзгоримни бўлак қилиб беринг ё мени жавобимни беринг.

Фармонбойи. Нима?

Башорат. Кетаман.

Фармонбойи. Қажжа?

Башорат. Ойимникига.

Фармонбойи. Ёшинг элиқдан ошиб қолган бўлса, ойинг неча ёшлагитини ўзим билмаса. Сента кўзи учиб тургандир. Борсанг таниримкан?

Башорат. Нега танимас эканлар?

Фармонбойи. Кўзи кўрмай қолганига ўн етти йил бўлган.

Башорат. Ўзимни кўрмасалар, овозимдан танийдилар.

Фармонбойи. Қулоғини том босиб қолганига йигирма йилча бўлиб қолган. Қулоғини остида замбарак отсанг ҳам эти сесканмайди.

Башорат. Ойим кўрмасалар ҳам, овозимни эшитмасалар ҳам ҳидимдан билалдилар.

Фармонбойи. Сенда ҳид қоптимми?

Башорат. «Ичингдан чиққан баюга, қайта борай даюга» — яхшиманми, ёмонманми — ойимни фарзандиман. Ойим мендан тонмайдиладар. «Кўнғиз боласини оп-поғим дээр экан, типратикон юмшоғим дээр экан», «ҳар кимники ўзига, ой кўринар кўзига».

Фармонбойи. «Кўп гап эшакка юк».

Сотти. Следуюший.

Ҳаким киради.

Фармонбойи. Яхши келдинг, болам. Акангга дори-пори қилиб бер. (*Ҳаким акасининг уйи томон юради.*) Тўхта. Аввал мен билан расчёт қилиб кет. Хотининг қани? Ҳаким. Ана, ҳу ана...

Фармонбиби. Бўпти, кетавер.

Меҳри киради, пулни беради.

Сотти. Следиуюший.

Фармонбиби (*Меҳрига*). Сента нима керак?

Меҳри. Ҳар бир медицина персонали академик Иван Павлов назарисига биноан, шахсий гигиенани ўзига шартли рефлекс қилиб олиши керак.

Фармонбиби. Гапни фикрламай гапир. Нима қилиши керак экан?

Меҳри. Медицина ҳамширалари маникюр қилиб юришлари шарт...

Фармонбиби. Тирноқ бўяйдиганми? Хина кўя қолсанг бўлмайdimи?

Меҳри. Халити, хинани академик Иван Павлов ҳайтда...

Фармонбиби (*Соттига*). Хинани ҳайтда кўаркан. Хўп, майли, ҳарна бўлса ҳам дўхтир деган оти бор. Кимсан Фармонбинининг келини, деган оти бор. Неча пул туради?

Сотти. Етти сўм олтмиш тийин.

Фармонбиби. Етти сўм ёз. Олтмиш тийинини ўзинг топасан. Олтита овсинингдан 10 тийиндан олсанг, олтмиш тийин бўлади. Улар ҳам фойдаланишди. Билиб кўй, битта ўзингга эмас. Бўлди, кетавер.

Меҳри. Ойи, улар беришмийди-дэ...

Сотти. Мана мен бераман.

Ўғиллар у ёқдан бу ёққа закуска кўтариб ўта бошлайдилар.

Фармонбиби. Нима баҳо. Бу ёққа сержатнов бўлиб қолдиларинг?

Асқар. Акамдан хабар олипмиз.

Фармонбиби. Акангни тинч кўйинглар. Касали одамни нотинч қилманглар. Бирпас жони ором олсин. Хўш, (*Низорага*) бунга ҳеч нарса керакмас. Келинлик сарполари яп-янги турипти. (*Соттига*) ўзингга нима керак? Сента нима ҳам керак бўларди. Ҳамма вақт уйдасан. Тамом, дафтарни ёп.

Комил кириб, индамай пул бериб чиқиб кетади.

Сотти. Шу ўғинингиз жулда бошқача-да. Ўзи пулини олиб келиб беради-я.

Фармонбиби. Қани энди, электрдан, газдан, телефондан, водопроводдан қанча қарзимиз бор. Опчиқ қоғозини.

Сотти (*энгаси қотиб*). Ҳисоблаб кўйганман. Ҳаммаси 43 сўм.

Фармонбиби. 43 сўм? Вой-бў... Ҳой, бунақада тилладан тоғинг бўлса ҳам, емирилиб кетали-ку. Битта чирокни ёққанда, биттасини ўчириш керак. Сўғчик ўлпур фир-фир қилиб пулни сўриб кетаверади-ку... Бўлингми, Сотти? Ҳаммаси неча пул бўпти?

Сотти. Итогоси...

Фармонбиби. Итогосини ўзим ҳам биламан... Бўпти, бор энди, уйдагиларни опчиқ. (*Сотти пажамаларни опчиқди*.) Мулла акаларингни чақир.

Сотти. Мулла акалару!...

Ўғиллар уйдаридан чиқишади. Сотти ўғилларга бир хил пажамаларни тарқата бошлайди.

Фармонбиби. Уйда кийишларингта. Ўринбойтинам, тузук бўлиб қолдингми?

Ўринбой. Ойижон, бу моладан қолган-ку. Не, инкубатордан чиққандай бўлиб кетдик-ку.

Ҳаким. Больница десак ҳам...

Фармонбиби. Кўп вақилламаларинг. Қани, уйингта бор ҳамманг.

Ўғиллар. Раҳмат, ойижон. (*Кетишади*.)

Фармонбиби. Келинлару... Чик ҳамманг. (*Келинлар чиқиб кетишади. Сотти уларга ҳам бир хил халат тарқатади*.) Кир қилмай, ҳадеганда кир машинасига солавермасдан кийинглар. Кийим деганни дазмол тўзитади. Ҳалеб дазмол босаверманглар. Хўпми? Муборақ бўлсин.

Келинлар. Раҳмат, ойижон.

Фармонбиби. Қани, уйларингта боринглар. (*Келинлар кетишади*.) Сотти, қани «кирим дафтари»ни ёпиб, «чиқим дафтари»ни оч.

Сотти. Ҳўп.

*Бир кўлида «ВЭФ» радиоси, бир кўлида газета билан
Уста Боқи кирди. Радиода манка шуна пахиллаб эшити-
либ туритти. Дераздан Нигора уларга қараб туради.*

Фармонбиби. Ҳа, Уста Боқи? Тинчликми?

Уста Боқи. Энди шунақа бўп қопти. Хафа бўл-
майсиз-да.

Фармонбиби. Нима бўпти?

Уста Боқи. Газетада жиндак туртиб ўтишипти.

Фармонбиби. Нима бўпти?

Уста Боқи (*газетани кўрсатиб*). Жиндек туртиб...

Фармонбиби. Кимни?

Уста Боқи. Сизни.

Фармонбиби. Мени? Ўқи, ўқи-чи!

Уста Боқи (*ўқийди*). «Кейинги пайтларда қайно-
налар билан келинлар ўртасида жиддий конфликтлар со-
дир бўлмоқда...»

Фармонбиби. Секинроқ ўқисанг-чи. Кар эмас-
ман, эшитаман.

Уста Боқи. Ўтмиш саркити бўлган бу ярамас одат
ҳанузгача бахтиёр оилаларимизга заҳар солиб келади.

Фармонбиби. Туртан жойдан ўқи.

Уста Боқи. «Тошкентлик қайноналар...» Мана
эшитдингизми? «Тошкентлик қайноналар, Ҳожиниса-
хон, Ойшахон, Султонхон ая ва бошқалар томонидан...»
Эшитдингизми? Ва бошқалар томонидан... келинларга
бой-феодалларча муомала қилинаётганини биз алоҳида
таъкидлаб ўтамиз. Ушбу фелъетон юзасидан ўз фикр ва
мулоҳазаларингизни ёзиб юборишингизни сўраймиз».

Тамом.

Фармонбиби. Мени отим йўқ. Мени отим чиқ-
мади-ку.

Уста Боқи. Чикди.

Фармонбиби. Чикмади!

Уста Боқи. Чикди!

Фармонбиби. Қани?

Уста Боқи. «...ва бошқалар» дегани сиз дегани-да.

Фармонбиби (*жаҳди билан сачиб ўрнидан туриб
кетди*). Сени ўзи бу ёққа ким чақирди? Хотин-халаж
бор уйга индамай бостириб кираверасанми?

Уста Боқи. Кўп ўдағайламанг. Мен сизни огоҳлан-
тиргани келгандим. Яхшилик қилмоқчи эдим. Сиз эса,
яхшиликни билмадингиз. Газетада «ушбу фелъетон юза-
сидан ўз фикр ва мулоҳазаларингизни ёзиб юборишин-
гизни сўраймиз» дейилган. Мен ҳам фикр ва мулоҳазала-
римни ёзиб юборсам, ана ўшанда сизниям фамилиянгиз
фелъетонга аниқ ёзилади.

Чикиб кетди.

Фармонбиби. Ҳой, Боқижон, тўхта! Мен тушун-
мапман. Келиним сомса ёпипти, иссиқкина иккитасини
сб кет. Чой ҳам тайёр. Боқи, тўхта. (*Боқи қулоқ солмай
кетгач*.) Вой, энди нима қилдим? Бу мени газетага фе-
лътон қилдириб, шарманда қилмаса гўрга эди-я. (*Эшик
тақиллайди*.) Қара, Сотти, ким келяпти?

Сотти чикиб кетди. Бир оздан кейин бўйнига масни-

тофон осган радиомухбирни бошлаб кирди.

Мухбир (*индамай атрофни айланиб, ўзига керакли
объектни қидира бошлайди*). Салом, ўртоқ Бобоева!

Фармонбиби (*огоҳлантириб*). Мени ўғлим ме-
лиса.

Мухбир. А? Яхши.

Сотти. Мени эрим институтда домла.

Мухбир объект қидиришда давом этади.

Фармонбиби (*хаёлотлираниб*). Ҳой, ким бу? Нега
сўрамадан эшикни очасан?

Сотти. Ўзингиз оч дегингиз-ку.

Фармонбиби. Мен оч десам, сўрамай-суриштир-
май очаверасанми?

Сотти. Қасқдай билай?

Фармонбиби. Ҳой тўхтасанг-чи, кимсан ўзинг?

Сотти. «Тўхта» дегандан кейин тўхтанг-да!

Мухбир. Менми? Мен режиссёрман, радиодан...

Фармонбиби. Ҳалиги кўлини мана бунақа қила-
диганми?

Муҳбир. Йўк, у дирижёр. Режиссёр бу... муҳбирда. Мана документим.

Сотти. Ҳа-ҳа, режиссёр экан.

Муҳбир. Мен сизни овозингизни ёзгани келдим.

Фармонбиби. Мени овозимни нима қиласан ёзиб? Мен ашугла айтишни билмайман.

Муҳбир. Лутфи Бобоева сизни келиннингиз бўладими?

Фармонбиби. Сотти, Лутфи ўлтур мени сотипти. Сотти. Э, йў-е, сотса мен билардим. Сотгани йўк. Фармонбиби. Келиним Лутфи Бобоеванинг эри полковник. У мени энг яхши кўрган келинларимдан бири.

Муҳбир. Мента шу киши ҳақида репортаж ёзишни топширишган эди. «Юлдуз» фирмасига бориб цех бошлиқлари билан таллашдим. Уларнинг фикрларини ҳам ёзиб олдим. Энди уйда — оила шароитида қандай яшаётганларини ёзиб олоқчи эдим. Шунинг учун сизнинг келиндарингиз тўғрисида айтадиган илқ талларингиз керак. Сиз айтиб турасиз, мен ёзиб оламан.

Сотти. Ана, ойи, овозингизни радиога ёзиб кетар эканлар.

Фармонбиби. Ия, шундайми? Ҳой, Соттинисо, дастурхон ёз. Тезда чой-пой олиб кел... Бўлмаса, мен айтмай, сен ёз. Лутфи келиним бирам мўмин, бирам қобил. Ҳамма ишни ўзи қилади. Пазандалигини айтмайсизми?

Муҳбир. Ҳозир, ойижон. Биласизми, мента фон керак эди-да.

Фармонбиби. «Пон»? Йўк, бизда «пон» йўк.

Муҳбир. Фон, фон.

Фармонбиби. «Пон»нинг нимаси?

Муҳбир. Яхшиси, келиндарингизни чақиринг, ойижон.

Фармонбиби. Келинларимни нима қиласан? Улардаям «пон» йўк.

Муҳбир. Мен уларни фон қиламан.

Фармонбиби. Келинлару... Чик ҳаммант. (Келиндар чикшадил.) Манаву мулла акаларинг сизларни «пон» қилармиш. Радиодан келти. Режиссёр.

Келинлар. «Пон»?

Муҳбир (келиндарга яқин бориб). Биласизларми, опажонлар, фон, бу...

Фармонбиби. Ҳой, режиссёр. Уларни кулоғи қар эмас, яқин бормай бу ёқдан туриб тапир.

Муҳбир. Хўп, хўп.

Фармонбиби. Ўт бу ёққа! Ҳой, сента айтпман!

Муҳбир. Мана ўтдим. Биласизми, опажонлар, мента фон керак. Ўрни иш процесининг овози. Да, айтгандий, Лутфихон Бобоева ким?

Лутфи. Мен.

Муҳбир. Сиз қозон билан капкир олиб чиқинг.

Фармонбиби. Нима баҳо, хали ош ҳам пиширасанми?

Муҳбир. Йўк, мента овози керак.

Фармонбиби. Бўлпти, бор, олиб чик. (Лутфи қозон билан капкир олиб чиқади.)

Муҳбир. Бу ёққа олиб келинг! (Лутфида.) Фараз қилингки, сиз ош қилипсиз. «Ҳой овсин, тўтрагпан сабзини олиб келинглар», «хўп бўлади», «Ҳой овсин, гуручни ювиб келинг», дейсиз яна. Сизлар эса «ҳозир» дейсизлар. Хуллас, сиз, ўртоқ Лутфи Бобоева, жудаам хушмуомалалик билан капкирни қозонга уриб, овқат қилипсиз. Тушунарлими? Мен қўлимни туширишим билан бошлайсиз. Хўш, хўш, энди так... кечирасиз, келинларингиз орасида майин қуладигани борми?

Фармонбиби. Ҳа, бор. Мана, Сотти жуда майин, жуда чиройли қулади.

Муҳбир. Сиз бу томонга ўтинг. Демак, сизга ваифа бўндай. Ҳовлидаги келинларни хурсандчилигини сизнинг кулпингиз орқали беришимиз керак. Шундай хушчақчақ кулпингки, радио тингловчиларимиз, «етти та овининг аҳиллигини қаранглар», деб таажжубланиб, ҳавас қилсинлар. Кулпингиз табиий чиксин, юракдан

берилиб кулинг. Хўш, сиз, онажон, «Радио микрофони Фармонбининг мухташам ховлиси ўртасига ўратилган» деганимдан кейин, сизга микрофонни тутаман. «Хи», деб гапимни тасдиқлайсиз. (*Чой хўлаб*). Демак, бошладик. Тўхтанг, тўхтанг, мен ўзим кўлимни тушириб ишора қиламан... «Қадри радио тингловчилар, «Юлдуз» фирмасининг илғор тикувчиси Лутфихон Бобоевага бағишланган эшиттиришимизни бошлаймиз. Биз радио тингловчилардан қайнона билан келинлар аҳил яшамасангилар ҳақида кўплаб хатлар оламиз. Шу хатларга жавобан биз микрофонимизни етти келин билан аҳил яшётган оила — Фармонбининг мухташам ховлиси ўртасига ўраттамиз». (*Кўлини туширади*.)

Фармонбиби. Хи...

Мухбир. Ёмон чикса, қирқиб ташлаймиз. «Етти қават кўрпача устида нуроний бир онахонимиз ўтирибдилар. Бу киши етти ўғил, етти келиннинг онаси. Қирқ бир неваранинг бувиси...»

Фармонбиби. Хой, кўрпачада эмас, стулда ўтирибман...

Мухбир. (*Фармонбининг галига эътибор бермайди*). Шу хурсандчиликдан фойдаланиб, Бобоевалар билан таништириб ўтмоқчиман. Лутфихон Бобоева оилادا пазанда, хушмуомала, кўллари тул келинлардан бири. Хозир Лутфихон ая ховлида ош қилиптилар. Мана, ўнг томонимизда эса, олғита келин бир-бири билан иноқ бўлиб рўзгор иши билан шуғулланыпти. Бири сабзи тўраган, бири ховлига сув сепган, бири ўсма сиққан, бири эрини шимига дазмол босган, бири... Хуллас, бу оилادا қайнона билан келинларни ораларидан қил ўтмайди. Бу ховлида доим осойишталик ҳукм суради. Мана, бахтиёр келинларнинг кулписини бир эшитинг-а. (*Кўли билан имо қилади. Сотти ёқимсиз кулади*). Стоп! Стоп! (*Сотти тўхтамайди*). Стоп даяпман. (*Фармонбинига*). Аяжон, тўхтатинг! Фармонбиби. Хой, Сотти, тўхта!.. Тагин нима дейсан?

Мухбир. Бўлмайди. Бе«фон» ёзамиз.

Фармонбиби. Йўк, «фон» билан ёзаман дедингми, демак «фон» билан ёзасан. (*Мухайёга*). Хой, сен ҳам кул! Мухбир. Йўк, йўк, ойижон, керакмас. Ахир режиссёр сизми, менми?

Фармонбиби. Бу уйда мен режиссёр. (*Меҳрига*). Сен ҳам ўт! Учловинг яхшилаб кул. (*Келинлар зўрма-зўрак куладилар. Мухбир «стоп», «стоп» деганича уларга мурожаат қилади. Ахир уларни тўхтатади*). Яна нима дейсан?

Мухбир. Не удовлетворяет.

Фармонбиби. Нима?

Мухбир. Қаноатлантирмайди. «Бе«фон» ёзайлик! (*Бош бармоғини кўрсатади*). Мана мундай чиқади!

Фармонбиби. Э, «фон» билан ёзасанми, «бе«фон» ёзасанми, ёзаврмайсанми... Миямни ачитиб юбординг-ку. Бўпти, сенлар боравер. Бу мени овозимни ётаркан. Хўш, бўлмаса мен гапираман. Мени эрим раҳматликни Азимшер дейишарди. Ҳама беданага ишқиноз бўлса, у киши фонуста ишқибоз эдилар. Доим фонус кўтариб юардилар.

Мухбир. Тўхтанг. Эрингизни бошимга ураманми?

Лутфи Бобоева ҳақида гапиринг.

Фармонбиби. Лутфи Бобоева менинг энг яхши кўрган келиним бўлади. Унга ўзим тарбия берганман. Мўмин, қобил бола. Уй ишларини ўйнаб-кулиб бажаради. Хурматимни қилади. Пазандалитини айтмай қўя қотай. Лағмонни сочининг толасидек интичка чўзади, чучварани ланкалек тутати. Ёлган нонлари лолага ўхшаб қизаради. Ҳам ишда, ҳам рўзгорда илғор бўлган севаikli келиним билан фахрланаман. Мен умуман эр-хотиннинг ишига ирлашмайман. Олган маоши билан ишим йўк. Кам-кўс-тинга ишлатсин, деб ўзларига қўйиб бераман.

Мухбир ўрндан туриб, нарсаларини йиғиштириб кета бошлайди.

Фармонбиби. Хой, ёзиб бўлдингми? Мени овозимни ёзганинга радио пул тўлайдими? (*Мухбир бошини ирғайди*). Мени фамилиямни биласан-а? Бобоева бўла-

ман. Адресимни биласан. Пулни албатта юбор. Мен пен-сионерман. Эсингдан чиқмасин. (Мухбир чиқиб кетади. Эшик тарақлаб очилади, ҳовлиқиб Уста Боқи киради.) Яна қанақа шум хабар олиб келинг?

Уста Боқи. Мамурингиз яна тўйга боришти. Эшитасизми? Аҳмад қассоб тўй қилипти. Маммур ўрта-та тушиб олиб, рубооб билан роса ашулани олипти. Эшинг, кулоқ солинг-а. Дўпписига роса пул қистиришипти. Икки чаккаси пулта тўлиб кетди.

Фармонбиби (салчий ўрнидан туриб кетади. Сот-тига булоради). Юр. (Уста Боқига.) Сен ҳам юр! Учовлари шошиб чиқиб кетишади. Бироздан кейин, кўча томондан уларнинг овози эшитишади.

Сотти. Такси!

Фармонбиби. Хой, такси!

Уста Боқи. Тўхтади. Югуринг!

Келинлар айвон олдига югуриб чиқишади. Нигора улар-нинг аҳволига қулади.

Келинлар. Чақирдиларми?

Нигора. Ҳеч ким чақиргани йўқ. (Яна қулади.)

Башорат. «Менам эдим сенингдек, сен ҳам бўлар-сан менингдек». Кулманг, ўрғилай, кулманг.

Нигора. Кулаётганим йўқ. Бери келинлар. Ўти-ринглар, опалар. Аҳволингизни кўриб, ачиниб кетяпман. Башорат. Келганингизга энди ўн кунча бўлди. Ҳеч гапдан хабарингиз йўқ. Бу уйлари келинлар туҳум бошиб, жўжа очилдан бошқа ҳамма ишни қилишади.

Нигора. Наҳотки, сизлар шунга чидаб юрибсизлар? Башорат. Иложимиз қанча? Қайнонангиз бир пуфласа, шамол, тўполон бўлиб кетади. Ухлаганда ҳам икки кўзини очиб ётади. Бирор ёққа кетса, Соттихон де-ган шпionини поства ташлаб кетади.

Нигора. Шу аҳволга чидаб юраварасизларми?... Бўлмасам бир хотиржам гаплашайлик. Масалан, мен бу аҳволда, эрксиз кулдек яшагга асло рози эмасман. Наҳотки етти киши бир кишига бас келолмаймиз. Ўйлаб кўринг, менинг тарафимга ўсангиз, ҳаммамиз бир ёқа-

дан бош чиқариб курашсак, бу уйлари тартиб-интизом албатта ўзимиз хоҳлаганча бўлади.

Эшик тарақлаб очилади. Фармонбиби Мамури-нинг кў-лидан сўдраб киради.

Фармонбиби. Мана, кўринглар бу тасқарани. Вой, сен кимга ўхшайдинг? Отанг мўмин, қобилгина одам эди. Сабр-қаноатли эди. Битта аканг бухгалтер, битта-си терговчи, биттаси полковник, биттаси доктор, битта-си экономист, ниманга етказолмапсан? Бизни эл-юрт олдига шармандамызни чиқардинг-ку, ярамас. (Муш-тига кета бошлайди. Асқар унинг йўлини тўсди). Қоч, сен нари тур. Ўлдираман бу артистни.

Асқар. Йўқ, бу артист эмас. Бу — артистларга иснод келтириб юрган отарчи. Урган билан бу ярамас отарчини тузатиб бўлмайди. Яхшиси 15 суткага қамаб кўйиш керак. Маммур. Ашула айтганини қамаш керак, деган қо-нун йўқ. Ашула айтганини қамашса, биттаям ашулачи қолмас эди.

Комил. Хукумат қамамаса, ўзим ертўлага қамаб қўяман.

Маммур. Ертўла зах, овозим ўтириб қолади.

Лутфи (томоша залини кўрсатиб). Ойи, қаранг, шунча одам қараб турибди-я!

Фармонбиби (залага қараб). Вой... Шарманда бўл-дим. Уйга киринглар! Бу ярамас билан ичкарида гапла-шман. Дарвозани бекит! Бекит! Бекит, деярман!

Парда

УЧИНЧИ ПАРДА

Парда олдиданги воқеа.

Уста Боқи аллақандай кўйиқни хиргойи қилиб туфла-ни кийди. Фармонбиби чойнак-пийёла кўтариб киради. У сал хомушроқ.

Уста Боқи. Келинг, генерал! (Унга табуретка кў-йиб беради.) Тинч-омонмисиз? Келинлар тинчми? Нева-рилардан хабар борми? Сал хомушроқ кўринасиз?

Фармонбоби. Сўрама. Боқи. Тушларим алағда-чалда бўлпти. Отагинанг ҳар кунни тушимга қиради.

Уста Боқи. Тушта нималар қирмайди, дейсиз. Кеча менинг ҳам тушимга Азим амаким қирптилар. Негадир ҳафароқ кўриндилар. Гап сўрасам юзларини тескари ўтириб олдилар.

Фармонбоби. Ия, сенинг ҳам тушинга қирдиларми? Бунда бир гап бор. Чолим бечората бу дунёдаги ишлардан биронтаси маъқул бўлмай арвоҳи чирқиллаб қолганга ўхшайди. Сизга нима бўлди, десам индамайди. Ҳой, сизга нима бўлди, десам яна индамайди. Охири эта-гига ёпишиб олганимдан кейин, айтдишган гапини айтди.

Уста Боқи. Нима делилар?

Фармонбоби. Келинларингни нега қийнайсан? Уларни ўз ҳолига қўй, дейди.

Уста Боқи. Ия, дўппини олиб қўйиб ўйлайдиган гап айтибдилар-ку.

Фармонбоби (*чой қуйиб устага узатади*). Жулда юратим сиқилиб кетди. Сен билан бирпас гаплашиб, чилимни ёзай дедим. Ҳар қалай сен чолимни қадрдони эдинг. Овозгинасини эшитгансан.

Уста Боқи (*чой ҳўлиб*). Агар Азим отам «келиндарингни тинч қўй» деган бўлсалар, бунда бир гап бор. Мента қаранг, қариганингизда шулар билан ади-бали айтишиб сизга нима зарур. Келинг, ўз ҳолларига қўйворинг. Билганларини қилишсин.

Фармонбоби. Шундоқ дейсану, Боқижон, бу лапашанглар рўзгор тутишни эплаёлишармиди. Ахир етти оилга еттига бўлиниб кетса, бир-биридан меҳр қочади. Бир-бирига бетона бўлиб кетишади.

Уста Боқи. Мен сизга айтсам, Генерал, яқиндаги тишлашади, узоқдаги кишнашади, билдинтизмиди? Бир-бирини соғиниб, қадр-қимматли бўлишади.

Фармонбоби. Шундоқ дейсану, Боқижон, буларнинг бошини бир қилганимча анақ ўлиб бўлганман-а. Шунча йил йиққан-терганларимни совуриб юборишади.

Уста Боқи. Олди келиннингизнинг етти боласи бор. Кенжатоийингиздан бошқа ҳаммаси бир уй боланинг ота-онаси. Рўзгорни шундоғам эплашсинки. (*Ширин ўй суриб*.) Бир тасаввур қилиб кўринг. Етти келин етти қозонда овқат қилиш. Сиз айвонда, у ёнбошингизда, бу ёнбошингизда болиш. Бир чеккадан келинлар овқат опкешлишади. Бири чучвара, бири манти, бири кабоб, бири сомса, бири лағмон, бири палов, яна бири жўжахўрознинг шўрвасини кўтариб келади. Сиз ҳаммасини жиндек-жиндек татиб кўриб охири оғзингизга ёққани олиб қоласиз. Келинлар ишдан келганда сизга бири рўмол, бири қўйлак, бири пайпоқ, бири жерси палыто, бири кремплён қўйлак... Очигини айтсам, оқпошоннинг онаси ҳам мунажа роҳатни кўрмаган.

Фармонбоби (*ҳам хаёлга бериш*). Оҳ-оҳ, шундоқ бўлса кошқийди. Рўзгори бўлак бўлгандан кейин меҳри қочиб, қайда кўрдим қора эшатим, деб қолмасмикин.

Уста Боқи. Йўқ, йўқ, болаларингиз бунақа эмас. Сизнинг тарбиянгиздан чиққан болаларнинг ҳаммасида сифат белгиси бор.

Фармонбоби. Бу гапни қўя тур. Амакинг тушимга ҳар қирганда фонусимни эҳтиёт қил, мендан қолган бу мерос фонусни тўнғичим ўринбойгинамга бер, деяверди. Бу нима дегани экан?

Уста Боқи. Бунда катта гап бор. (*Кулади*.) Отагинамни битта сирларини очиб қўйсам мени арвоҳ урмасмикин?

Фармонбоби. Ўзи нима эди-ю, арвоҳи нима бўларди. Айтавер.

Уста Боқи. Отамнинг фонуслари сирли фонус эди. Мента айтинг-чи, ота ўша фонусларини бирон марта ёққанларини кўрганмисиз?

Фармонбоби. Йў-е. Қирқ йил бирга умр кўриб бирон марта фонус ёққанини кўрмаганман. Аммо бир минут ёнидан қўймасди. Кундузлари ҳам фонус ўлгури кўтариб юрарди. Кечаси бошига қўйиб ётарди. Бир марта фонусига керосин қўйганимда, мендан сўрамай нега ёғ

куясан, деб роса қиёмат қилтанди. Жаҳли чиқиб фонус пилигини сугуриб ташлаб, ичини чайқаб бошқатдан ёғ куйдиргани кўчага чиқиб кетанди.

Уста Боқи. Ҳа, балли. Отам раҳматлик фонуснинг ичига керосин куймасдилар. Ароқ куйдилар. Кўчаларда хошироқ бурчакларда тўхтаб фонус пилигини миқ-миқ қилиб сўрадилар. Кечалари бош кўтариб, бир-икки пилик сўриб кўядилар.

Фармонбиби. Вой, кўриб кетсин. Нета оғзингиздан кўланса ҳид келади, десам житарим касал дерди. Гап бу ёқда экан-да.

Уста Боқи. Ўлганни орқасидан ёмонлаб бўлмайди. Тушга кирганнинг гапидан чиқиб бўлмайди. Отам нима деган бўлсалар шунга қилинг. Келинларни озод қилинг, фонусни ўринбойга беринг. Шунда тушингизга кирмай кўйдилар.

Фармонбиби. Тиритида дурустроқ гап оғзидан чиқмаган чолимдан ўлганда чиқадими? Ҳай, мен кетай, келинлардан хабар олай, мен йўғимда Сулаймон ўлиб, девлар қутулган бўлмасин.

Уста Боқи. Ҳар қалай арвоҳ арвоҳ-да. Кечалари безовта қилмасин. Бир ўйлаб кўринг.

Фармонбиби ҳардамхаёл, наришон бир алмозда чиқиб кетади.

Уста Боқи. Кампирнинг юратига кутку солиб кўйдим. Ўйга кириб роса ўйлайди. Гапим томир-томирғача борди. Энди кенжа келинни пиштиб кўйиш керак. Сирам бўш келмасин. Кампир ҳозир элик процент юмшади. Яна бир ҳаракат қилсам шалвираб келинларининг оёғи тагига тушади. Қани, бир қарай-чи, яна жазаваси тугиб қолмадимикин. Ҳой, ким бор, четарани очинглар! Оч!

Аста нарда очила бошлайди. Саҳнада Сотти билан Фармонбиби. Телефон жиринглайди. Сотти телефонга югуради, трубкани олиб галлаша бошлайди.

Фармонбиби. Ким экан бемаҳалда телефон қоқадиган?

Сотти. Катта қудангиз, «шу десангиз»ни онаси.

Фармонбиби (трубкани олиб). Лаббай? Вой қуданинамдан ўртилай, эсон-омон юрибсизми? Ҳа, худота шуккур. «Шу десангиз»ни камроқ гапиринг, миям ачиб кетди. Октошга бориб келим. Незарларингиз чопқиллаб юришингиз. Ҳўп, ўртилай, ҳўп. «Шу десангиз» унақа жим бўлиб кетманг. Ҳўп, ҳўп, албатта бораман. Қизингизга ҳам айтиб қўяман. (Трубкани қўяди.) «Шу десангиз»ни кичкина синглисини бир жойга фотоҳа қилишибди. Тўйга қарашиб юбор димоқчи-да. Дарди бўлмаса телефон қилармиди? Ҳозир бориб, қизини терисини капрон пайпоқдек шилиб оламан. Телефон қил деб, онасига ўзи айтган. (Дарвоза кўнгируғи чалинади.) Қара-чи, Сотти, ким келибди? (Ўзи уйга кириб кетади.)

Ниҳоятда ясанган ўрта яшар бир хотин туғун кўтариб киради.

Сотти. Келинлар.

Хотин. Фармонбибининг уйлари шуми?

Сотти. Ҳа, шу.

Хотин. Адашмаган эканман. Ўзлари бормилар?

Сотти. Ҳозир чақираман. Ойи, ойи, меҳмон келди.

Фармонбиби. Ким экан? (Чиқади. Нотаниш хотинни кўриб, ҳайрон қараб қолади.) Келинг, ўртилай. (У билан кўришади.) Сотти, дастурхон ёз!

Сотти айвонга кўригача солиб, дастурхон ёзади. Хотин икки туғунни айвон лабига қўйиб ўтиради. Хотин дастурхонга фотоҳа ўқийди. Сотти савовар келтиради. Ҳол-аҳвол сўрашади.

Фармонбиби. Айбга буюрмайсизу, сизни танимайроқ турибман.

Хотин. Эҳтимол танимассиз, лекин мен сизнинг таърифингизни кўп эшитганман, кўлдан бери бир дуо-йингизни олай деб, орзу қилардим.

Фармонбиби. Қадамларингизга ҳасанот. Хуш келибсиз.

Хотин. Мени ҳам ўйил-қизларим бор. Улар ҳам сизнинг болаларингизга ўхшаб, мартабаликкина бўлса деб

нийт қилганман. (*Туғуни ечиб, ҳар хил соғға-саломларни Фармонбининг олдига кўя бошлайди.*)

Фармонбиби. Нима қилипсиз? Кўйинг, айб бўлади.

Хотин. Вой нега айб бўлар экан? Худота шукур, топармон-тутармон ўғлим бор.

Фармонбиби. Ўғлингиз нима иш қилади?

Хотин. Базага мулдр. Сизга нима керак бўлса, мана менга айтинг. Гилам керакми, гарнитур керакми, пахта гулли чойнак-пиёла керакми, ҳаммаси бор.

Фармон. Худота шукур ҳамма нарса етарли. Ҳеч нарса керакмас.

Хотин. Мабодо керак бўлиб қолса дейман-да.

Фармонбиби (*шубҳаланиб*). Бу хотиннинг ичиди бир дарди бор. Башорат келиним айтгандай: «Бир балоси бўлмаса шулторда кўйруқ на қилур». (*Хотинга*) Ишқилиб ўғлингиз тинч-омон юрибдимми?

Хотин. Хўжалик ишидаги одамда тинчлик бўлармиди? Ўзи емай, еганларни кўролмайдиганлар кўп.

Фармонбиби (*ўзинча*). Энди даромадини бошлади. Қани, авжини ҳам эшитай-чи.

Хотин. Яқинда киз чиқардим. Шунн гап-сўз қилишибди. Ўғлимнинг устидан у ёққа ёзишибди, бу ёққа ёзишибди, яшшамагудлар. Чақувдан бўлиб, қамалиб қолди.

Фармонбиби. Айби йўқ бўлса, ҳукумат адолат қилиб кўйиб юборди.

Хотин. Энди шундоқ дейсизу, онажон, ҳаракат қилиб қолган яхши-да. Бир ўғлингизнинг божаси прокурор, бир ўғлингизни терговчи-милиция деб эшитган эдим.

Фармонбиби (*энаси қотиб*). Ҳа, шунақароқ.

Хотин. Сиздек хотиннинг фарзанди она гапини олади. Бир гаплашиб шу ишни босди-босди қилиб юборсангиз, қанақа бўларкин? Қийматли опа-сингил тутиниб кетармидик.

Фармонбиби. Вой, нималар деяпсиз?

Хотин (*ўзинча*). Қийматли опа-сингил бўлиб кетамиз, деганим ёқмади, шекилли. Пулдан чўз, дёлмай ту-

рибди... Ўртага тушинг. Ҳар қанча харж бўлса, мана мен турибман. Ўғлимни турмадан чиқазсалар ҳеч нарсамни аймайман. Очқясасига гапирганимга хафа бўлмайсиз.

Фармонбиби. Э, гап бу ёқда дент. Агар шу ишнингизни тўриглаб берсак, қанча пул бермоқчисиз?

Хотин. Беш минг. (*Чой хўшлаган Сотти қалқиб кетади. Уни кўрган хотин, жонланиб*) Ўғлим чиққандан кейин, яна 10 минг бераман. (*Бу гап Сотти кўйқириб юборади.*)

Фармонбиби. (*Соттига бир хўмрайиб қарайди, кейин ўзини гўлликка солиб*). Ўғилларим кўнармикан? Уларни ўзлари билан гаплашиш керак. Сотти, хой Сотти. (*Соттини туртиб ўзига келтиради*.) Бор, мулла акаларингни чақир.

Хотин. Онасиз ахир, ўғилларингизни кўндиринг. Бир оғиз гапта 15 минг олсангиз ёмонми?

Фармонбиби. Хўп, кўндирингга ҳаракат қилиб кўраман. (*Ичкаридан ўғиллари чиқшади.*)

Мана шулар менинг ўғилларим.

Ўғиллар. Ассалому алайкум!

Фармонбиби. Ҳаммаси мени ҳурмат қилишади.

Ҳозир сўрайман. Болажонларим!

Ўғиллар (*кўиларини кўксига кўйиб*). Лаббай, ойи-жон?

Фармонбиби. Болаларим, сизларга ҳаром томоқ елтирганамми?

Ўғиллар. Нима деяпсиз, ойижон?

Фармонбиби. Шошманглар, сизларга ўғиллик қилгин, деб ўртатганманми?

Ўғиллар (*қатъий*). Йўқ.

Фармонбиби. Мени бир гапимни икки қилганмисизлар?

Ўғиллар. Йўқ.

Фармонбиби. Мен ўртага тушсам, пора оласизларми?

Асқар. Сиз ўртага тушмайсиз.

Фармонбиби. Борди-ю, ўртага тушсам-чи?

Комил. Биз сизни иззат-хурмат қиламиз. Ҳамма айтган гапингизни бажарганмиз. Аммо бу илтимосингизни ўласак ҳам бажармаймиз.

Фармонбоби. Болажонларим!

Ўғиллар. Лаббай?

Фармонбоби. Раҳмат сизлар! Раҳмат. Энди эшитинглар. Манави хотиннинг ўғри, муттаҳам ўлимини қамоқдан чиқаришимиз керак экан. Бунинг эвазига бу хотин бизга 15 минг сўм берар экан. 15 минг сўм-а...

Асқар (телефон трубкасини олиб). Рухсат этинг, ойи...

Фармонбоби. Кўй, болам, кўй. Энди сизларга рухсат. Боринглар! (Ўғиллари чиқиб кетгач.) Энди, меҳмон, бизни кечирасиз. Сизни илтимосингизни бажаролмаймиз. Бошқа илтимос бўлганда майли эди. Мени Башорат келиним айтгандай: «Нима эксангиз, шунини ўрасиз». Энди боринг. Совғангизни ҳам олиб кетинг.

Хотин (отир аҳволда қолиб). Мени кечиринглар... (Кетди.)

Фармонбоби. Вой буни қаранглар-а. Эшикдан ҳалимдай мулойим бўлиб кириб келишдан бир бағоси бор-ов, деб ўйловдим-а. Мени нима деб ўйлагпти-ю, мени боғаларимни нима деб ўйлагпти бу ер юткур испуқулон? Ҳой, Сотти, бўл тезроқ. Кийиниб чиқ. Қудамникига кеч қоламиз.

Сотти. Ҳозир, ойижон, ҳозир.

Ишқаридан олти келин чиқади.

Нигора. Рози бўладилар, кўндирамиз.

Дутфи. Ҳаммамиз илтимос қилсак, албатта кўнадилар.

Башорат. «Яхши гап билан илон инидан чиқар».

Муҳайё. Борди-ю, уришиб берсалар-чи?

Меҳри. Э, кўп инжиқлик қилманг. Бўлмаса, планимизни бўзиб қўясиз.

Келинлар (Бўстонга). Кўрқманг, айтинг, айтаверинг.

Бўстон. Шу десангиз... ойижон... Мен ҳам сиз билан борсам дегандим. Агар рози бўлсангиз, дарров кийиниб чиқардим. Шу десангиз...

Келинлар. Ҳўп дея қолинг, ойижон... Ахир сингилларини тўйлари-я... Илтимос сиздан...

Фармонбоби. Сенлар жим тур. (Бўстонга.) Сизга нима бор, ўргилай? Эрга тегаетган сизми, сингилнингизми? Тўй маслаҳатини сизсиз, ўзимиз пиштиб келамиз.

Бўстон. Ойижон, шу десангиз... Мен ойимнинг бош боласиман-а. Бормасам хафа бўладилар.

Фармонбоби. Шу десангиз... бўлмаса сиз боринг, мен қолай. Бўлди, кўп мингирлайверма. Бормайсан, гап тамом!

Сотти. Тайёрман, ойижон. Қалитни беринг.

Фармонбоби (қалитни бериб). Уф, нима бағо суртинг? Сасиб кетибсан-ку?

Сотти. Тугмасини босса, повиллаб отиладиган атирдан сепаман деб, алашиб пашша ўлдиралитан «Аэрозол» ўлгурни сепиб юборибман.

Фармонбоби. Уф, нари тур-е! Машинани ойнасини очиб кўй. Ҳой, келинлар, мен устиларингдан кулфлаб кетаман. Эларинг дайдиб самовар-памоварга чиқиб кетмасин. Уришмай, талашмай ўтиринглар. Бугун отдих. Ҳеч қаяққа чиқмайсизлар.

Келинлар. Майли, ойижон, майли. Машина ойнасини ёпиб ўтиринг, бўлмаса шамоллаб қоласиз.

— Яхши бориб келинг.

— Соттихон, қудалоламга айтинг, ойимга яхна чой қилиб берсинлар.

— Тинч ўтирамиз.

— Машинани секинроқ юргизинг.

Фармонбоби (ўзича). Ё тавба, буларга бир нарса бўлганми? (Чиқиб кетди.)

Бўстон. Эрга теккунча қора ерга тегсам бўлмасмиди?

Башорат. Кўйинг, йиғламанг, ўзи шундоғам юратимиз сиқилиб турибди.

Муҳайё. Бир қориндан талашиб тушган сингиллари тўй бўламан деб турса-ю, боролмасалар-а. Бу қандай гап бўлди?

Нигора. Бу уй эмас, турма.

Меҳри. Келинлар, бир ҳасратлашайлик.

Башорат. Ҳасратга бағо борми? Ҳасрат қилавериб, қилавериб бетимга ажин тушиб кетган. Урта Осиёнинг харитасига ўхшайди. «Ойни этак билан ёпиб бўлармиди», ўргилай. Менга қаранг, Нигора, кўзғолонни шу бўғунюк бошлаймиз.

Нигора. Бўпти, ҳозирок бошлаймиз. Демак, биринчи вазифа эсларингиздами?

Келинлар. Ҳа. Аввал эркакларни ўз томонимизга олдириб оламиз. Кейин улар билан маслаҳатлашиб иш тутамиз. Ҳозир ҳовлида «биз бу уйдан кетамиз» деб бақирамиз. Тушунарлими? Қани, бошладик.

Келинлар. Биз бу уйдан кетамиз...

Меҳри, *Муҳайё ва Бўстон жойларидан қимирламай турдилар.*

Нигора. Сизларга нима бўлди?

Муҳайё. Қандоқ бўларкин-а?!

Меҳри. Асаб системага таъсир қилмасмикин?

Башорат. Э, ланж бўлмай кетинг! Кемага тушганинг жони бир.

Муҳайё. Ойим бизни еб қўймасмикинлар?

Нигора. Кўрқманг, кураш курбонсиз бўлмас. Бошладик.

Олти келин баб-баробар, «бу уйдан кетамиз!» деб қичқира бошладилар. Тўхта югуриб чиқади.

Тўхта. Ҳой, сизларга нима бўлди?

Нигора. Сиз нари туринг. Арағашманг!

Келинлар. Бўлинг, овсин, чаққон, чаққон қимирланг.

— Машина чақирдингизми?

— Мен тайёрман.

Келинлар уйларида юксакларни кўтариб чиқишади. Уларнинг шовқинидан эрлари ҳайрон бўлиб киришади.

Ўғиллар. Ҳа?

Нигора. Биз бу уйда, бунақа шароитда яшайлаемиз. Ҳаммамиз кетамиз.

Ўғиллар. Қаякка?

Келинлар. Микрорайонга.

Меҳри. У ердаги янги уйлар академик Иван Павлов назариясига мос. Ҳамма томондан санитария қоидалари-та рию қилинган. Ошхоналарининг девори оқ чиннидан. Иссиқ сув бир ёқдан, совуқ сув бир ёқдан шилдираб оқиб туради.

— Поллари паркет.

— Хоналарини шамоллатадиган вентиляцияси бор.

— Ваннахонаси пошшоларнинг саройига ўхшайди.

— Кир ювганда мағзава тортадиган канализациясини айтмайсизми?

Нигора. Ана шунақа ажойиб уйлارга кетамиз.

Маъмур. Бўпти. (*Муҳайёга.*) Аввал икковимиз алоҳида тапталшиб репетиция қилиб олайлик.

Иккови чиқиб кетади.

Ҳаким. Ҳар бир медицина персонали диатнозни бемор олдига қўймай, алоҳида хонада консилиум қиладилар. Юринг.

Меҳрини охириб кетади.

Асқар. Жонидан, сиз машхур тикувчисиз. Кийим лелани алоҳида хонада примерка қилинади. Юринг, ўша ерда таптарингизни бир примерка қилиб оламиз.

Дуффи билан чиқиб кетади.

Маҳкам. Биз молия ходимлари ҳисобдан адашиб кетмаслик учун алоҳида хонада ҳисоб-китоб қиламиз. Юринг, қиладиган ишимизни чўтга солиб кўрайлик.

Бўстонни охириб кетади.

Комил. Бизнинг хотин ҳозир йўқ. Маликаи Дилором келгунча манаву романни охирига қўяман.

Чиқиб кетади.

Ўринбой (*Башоратга*). Сиз булар ичида энг каттасиз. Ҳар бир тапни ўлчаб тапирингиз керак. Унинг устига ательеда энг зўр бичиқчисиз. Орқантиздан академиклар, министрлар, халқ артистларининг хотинлари эргалиб юради. Ҳар бир тапни андозага солиб тапирингиз керак. Юринг, тапнингизни андозага соламиз.

Иккови чикиб кетишди.

Тўхта. Энди нима бўлади?

Нигора. Биттаси ҳам ваздасида турмали-я!

Парда ортидан келинларнинг бақиргани, йиғиси эшитилди. Ҳамма ўғиллар уйларида дудлаб чиқишди.

Ҳаким. Э, ойим билан очикчасига гаплашишимиз керак. Бўлмаса, хотинларимиздан ажралиб қоламиз.

Нигора. Мулла акалар, мен ойимни жуда яхши кўриб қолдим. У киши жуда ажойиб одам эканлар. Хеч ким ўз айбини билмайди, деганларидек, ойимлар ҳам ўз айбларини ўзлари билмаётгилар. Ахир, ўзинглар ўйлаб кўринглар. Меҳмонга боролмасак, меҳмон чақиролмасак, хоҳлаган кийимимизни кия олмасак, кўнглимиз тусатган овқатни пишириб ея олмасак. Кино-театрларга бориш у ёқда турсин, уйимиздаги телевизорни фақат «Оталар сўзи, акннинг кўзи» бўлгандагина кўрсак. Мен бу уйга янги келган одамман. Лекин аҳволларингни кўриб бунақа яшаб бўлмаслигини билиб турибман. Сизларнинг бепарволикларингиз ғашимни келтиряпти.

Маҳкам. Кенжа келиннинг таъналари тўппа-тўғри, бу бир, янги келган одам аҳволимизни дарров билди, бу икки. Ўзимиз сезмаймиз, ўрганиб кетганмиз, бу уч. Уят, уят, бу тўрт.

Маъмур. Бирон жўяли маслаҳат беринг, кўпни кўрган одамсиз, ака.

Маҳкам. Мен нима дейман, бу бир, мана, домла гапирсин, божаси прокурор, закон билди, бу икки.

Комил. Мен божам билан ойимни йўлга солиш учун дунёдаги жами юридик қонунларнинг ҳамма моддаларини кўлаб кўрганмиз. Иш чиқмаган. Манави терговчи бир нима десин. Бунақа ишларнинг кўпини ҳал қилган.

Асқар. Биз онажонимизни жуда яхши кўрамиз. Кекса одам, диллари оғримасин, деб қаттиқ гапирмаймиз. Уйимизнинг аҳволини қаранг, келин, бу уйни бузиш мумкин эмасмиш. Ойимни тарбиялаш у ёқда турсин, ҳатто мана бу уйни бузиб, ўрнига янгисини қуrolмаймиз. Бу уйга ҳаммамизнинг киндик қонимиз тўкилган эмиш.

Уйимизни деворларида дадамиз раҳматликининг панжараларини изи қолганмиш. Ойимиздан бекитган пулга янги уйни лойиҳасини чиздириб қўйганмиз. Тайёр бўлганига бир ҳафта бўлди. Шу ҳақда ойим билан очикчасига гаплашмоқчи бўлгандим, фойдаси бўлмди. Энди ўзларинг билгандарингизни қилинглар.

Нигора. Сизлар хурмат қиламиз деб, кул бўлиб юрибсизлар-ку. Асқар ака, бу милиция полковнигининг гапи эмас. Сиз қанчагаб жиноятчиларни тўғри йўлга солиб юборгансиз. Ойимга нима бўпти? Тузатиш мумкин.

Асқар. Қўлингиздан келса, марҳамат, тузатинг.

Нигора. Менга қўйиб берсанглар, эртагаёқ ойимни бошқача қилиб қўярдим.

Ҳаким. Сиз бу ишни қилсангиз ярашади. Ҳали ойим бўйниниғизга мингандарича йўқ. Яна уч кун жим туриб берсангиз, мулла минган велосипеддек ювош бўлиб қоласиз.

Маъмур. Э, бўлмаган гапни қўйинглар. Конкрет гаплардан гапиринглар. Ака, ака, сизнинг каллангиз Госпландек аниқ ишлайди. Бир ишлатинг. Мана бундоқ қилиб бармоғингизни пешонангизга тираб, бир ўйланг. Жами сув қўшилмаган гаплар сиздан чиқади.

Маҳкам. Ҳаммамиз бир мулоҳаза қилиб олайлик. Демак, ойим эркимизни қўлимиздан олиб қўйганлар. Демак, биз эркимизни қўлга олиш учун курашишимиз керак. Ана, энди мақсадимиз аниқ бўлди. Ҳар соҳани ўз министрилиги бор. Ойимга ўхшаган кампирларнинг министрилиги қаерда? Йўқ.

Ҳамма. Тўғри, йўқ.

Маҳкам. Тўғри, йўқ. Демак, ойимларнинг устларидан ҳеч қаерга шикоят қилиб бўлмайди. Кийим-ғижим бўлса, дазмолдаймиз. Уйимиз бузилса, ремонт қиламиз, ойимларни дазмол қилиб бўлмаса, ремонт қилиб бўлмаса, раҳматлик дадамиз Азимшерни чақириб, «бу кампирингизни тарбия қилиб беринг», дейлмасак. Демак, биз фақатгина у кишининг онглариға тавсир қилиб, қайта тарбиялашимиз керак.

Ҳамма. Во...

Ўринбой. Шошма, шошма, ўйлаб-ўйлаб шу гапни тошлантими? Ойим ҳозир неча ёшта кирдилар?

Ҳамма. 75 га.

Ўринбой. Ҳа, багли, 75 ёшта кирган бўлсалар, у кишини тарбиялаш учун яна 25 йил вақт керак. Ана унда нима бўлади? Ана унда 100 га кирдилар. Ўйлаб-ўйлаб тошган гапни қаранг-а. Барибир ҳеч иш чиқмайди. Тарқалинглар. (Ҳамма у ёқдан бу ёққа ўйланиб юради.)

Нигора (бирдан). Топдим!

Ҳамма. А? Нима?

Нигора. Шошманглар, бу ниҳоятда махфий бўлиши керак. Юринглар, ичкарида гаплашамиз.

Чироқ ўчиб бир оз наъзадан кейин ёнади. Фармонбийи билан Сотти қудасиникидан келади.

Фармонбийи. Вой-вой, маҳалласининг болаларини шумлиги, машинамга мих билан чизиб қўяди, деб ўтирандек бўлдим.

Парда орқасидан келинлар чиқа бошлайдилар.

Келинлар. Ассалому алайкум, яхши бориб келдингизми?

— Чарчамадингизми?

— Ҳаммаси тинчми?

Бўстон. Қалай шу десантгиз, тўй маслаҳати битти-ми?

Фармонбийи. Э, “шу десантгиз” демай гапирсанг-чи. Шу десантгизни ойнитгиздан эшитавериб бошим оғриб келяпман. Онангни тўйга тайёрарлиги йўқ экан. Нимангиз бор десам, нуқул тўртта патнис билан ўнта пиласини кўрсатади. Ойингни олдилан шу десантгиз... беш юз сўмга тушиб келяпман. «Тўйни ресторанда қиламан, ҳамма нараса тап-тайёр бўлади, оптикча ташвиш қилиб юраманми?» дейди. Қурурни гапида жон бор. Ҳақиқатан ҳам тўй қиламан деб, оёғи қуйган товуждек питиллаб, қуйди-пишди бўлиб юргандан кўра, ресторанда қилиб қўя қолган яхши. Шунча азобни нима кераги бор. Қудам — бағо, жонини ҳузурини билади.

Сотти. Пишиқ-да ўлгур, пишиқ.

Келинлар. Раҳмат сизга, ойижон, раҳмат.

Уста Боқи. Одамлару одамлар, боғда битган бодомлар, эшитмадим деманглар. Бугун маҳалламиз кўбиди «Келинлар кўзғолони» деган ажойиб томоша кўрсатилади.

Келинлар. Вой, ойижон, биз ҳам борайлик. Илтимос сиздан, жон ойи.

Фармонбийи. Жим бўлинглар. Клубда сенларга пишириб қўйблдими? Бугун телевизорда «Оталар сўзи, акўнинг кўзи» бўлади. Ўшани кўрасизлар!

Уста Боқи.... «Келинлар кўзғолони» деган ажойиб томоша кўрсатилади.

Келинлар. Жон ойижон, хўп дея қолдинг.

Фармонбийи. Ҳой, Боқи, билети қимматми?

Уста Боқи. Сизга барибир эмасми? Ё томошага бормоқчимисиз?

Фармонбийи. Ҳа.

Уста Боқи. Ундай бўлса, сизларга текин.

Келинлар. Ана, текин экан. Текин... хўп дея қолдинг.

Фармонбийи. Бўпти, юринглар.

Декорациялар ўртасида яна худди шундай кичик декорация, олти ўғил хотинлари роида, Маҳкам Фармонбийи роида чиқади. Фармонбийи ва келинлари сахна четигаги стулларда ўтиришибди.

Уста Боқи. Ҳо, артистлар, тайёрмисиз? Қани, бошладик.

Парда очилади. Сахнада Фармонбийининг кийимини кийиб олган Маҳкам турибди.

Маҳкам. Келинлару...

Келинлар (залдан). Хув...

Фармонбийи (залдан). Э, сенлар жим ўтиринглар.

Маҳкам. Ҳой, келинпошшо, бўлинг тезроқ, «кирим-чиқим» дафтарини олиб чиқинг.

Комил. Тайёрман, ойи.

Маҳкам. Қани энди ҳисобла-чи, водопроводга, светга, телефонга, газга қанча тулашимиз керак экан?

Комил. Ҳаммасини ҳисоблаб қўйганман.

Сотти (*задан*). Мен биламан, 43 сўм.

Комил. Ўзим ҳам биламан, 43 сўму 00 тийин.

Маҳкам. Вой-бў, 43 сўм. Ҳой, бунақада тилладан тоғинг бўлса ҳам емирилиб кетади-ку. Битта светни ёққанда, иккинчисини ўчириш керак-да. Сўтчиқ ўлтур фир-фир қилиб, пулни сўриб кетавради-ку... Тайёрмисиз, келин?

Комил. Тайёрман, бошладик.

Асқар (*киради*). Салом ойижон. Мана. (*Пул беради*.)

Маҳкам. Чўғи пас-ку? Беш сўми қани?

Асқар. Смена инженеримизни туғилган кунита коллективимиз совға тайёрлаётган эди. Мендан ҳам беш сўм олиб қолишти.

Маҳкам. Туғилмай ўлсин, туғилмайгина ўлсин. Лекин барибир мени ҳисобимда яна ўн етти сўм етмай турибди.

Комил. Мана мундоқ қилинг, топасиз.

Маҳкам. Қани, менинг олдимга келинг-чи, келинпоша. (*Асқар яқинлашади*.) Бисмиллоҳи раҳмону раҳим. (*Қўрағиса қўл тикади*.) Ҳеч нараса йўқ экан.

Комил. Вой адо бўлсин.

Фармонбиби (*задан*). Вой, бу мени кўрсатяпти-ми?

Келинлар. Йўқ, ойижон, ахир бу спектакл-ку.

Тўхта (*калта юбка ва майкада*). Ойижон, бир шаҳарга тушиб келсам дегандим.

Маҳкам. Вой, ўзим айланай. Бўйларингизга қожиндик. (*Родалиси эсига тушиб*.) Ие, вой шарманда, вой беюз!

Тўхта. Вой, ойижон, туноҳим нима?

Маҳкам. Ширяланғоч юра қолгин эди. Қипяланғоч юра қолгин эди.

Тўхта. Бу уй эмас, турма. Ҳа, турма.

Чиқиб кетади.

Маҳкам (*Асқарга*). Нима камчиликларинг бор? Нима дейсан?

Асқар. Ойижон, уйимизни аҳволита қараб бўлмайди. Ўғилларингиз сиздан яширган пулларита янги уйни лойиҳасини тайёрлаб қўйишган. Ана шу янги уйни қурсак яхши бўларди.

Маҳкам. Бекор айтибсан. Бу уйга болаларимни киндик қони тўкилган. Бу уйнинг деворларида чолгинамининг панжасининг излари турибди. Бу уйда 41 та неварам туғилди. Бу уйни бўзмаймиз, ҳеч қайқа кетмаймиз.

Асқар. Қўйинг, ойи, бу уйда мен ортиқ туролмайман. Кетаман.

Маҳкам. Вой адо бўлинг сиз. Қаяққа кетасиз?

Асқар. Ойимникига.

Маҳкам. Боринг, кетсангиз кетаверинг.

Асқар. Худо олсин бу уйингизни. Елкаминг чуқури кўрсин.

Кетади.

Комил. Вой савил-ей. Следуюший!

Фармонбиби. Мени кўрсатяпти. Ҳой! (*Ўридан туриб кетади, келинлар чувиллашиб жойига ўтқизиб қўйишади*.)

Мамур (*шидираб киради*). Ассалому алайкум.

Маҳкам. Филлирак, хой филлирак.

Мамур (*юршида давом этиб*). Ассалому алайкум.

Маҳкам. Ҳой, филлирак, сизга айтяпман. Қулоқни том босганми?

Мамур. Вой меними?

Маҳкам. Ҳа, сиз, акаси жонидан. Э, ойиси жонидан. Вой, ўзим ўрғилай сиздан. Бўйларингизга бўйтумор.

Мамур (*уялиб*). Вой, қўйинг, ойи.

Маҳкам. Қани гиргиттон, сумкангизни кўп фикимламай очинг-чи, ичидагиларни мана бу ерга сочинг-чи.

Мамур. Вой, сумкамниям ола қолинг, ойижон.

Маҳкам. Ўзим айланай. (*Қоши Мамурнинг сумкасида пул олади*.) Мана сумкангиз. Сизга нима керак?

Мамур. Менгами? Ҳалиги...

Маҳкам. Туфлими? Ичкўйлақми?

Маъмур. Ишхонамизда пўтёвка бераётган экан. Ўф-лингиз билан бир Кавказ томонларни айланиб келсак.

Маҳкам. Вой, Кавказда нима қиласиз? Пишириб кўйибдими? Мана, телевизорда ҳар ҳафтада икки марта «Оламга саёҳат» деган эшиттириш беради. Ўшани кўриб, уйда кўмилиб ўтираверинг. Ҳалиги, илонлар дейсизми, филлар дейсизми, айиқлар дейсизми, маза қилиб кўриб ўтирасиз. Кавказга боргунча туғинг. Ҳой, мента қаранг, нимага туғмайсиз? Ўғлим бечора иккита бола билан ўтиб кета берадими?

Маъмур. Вой, шунга шунчами, ака? Ие, ойи. Юз граммлик гап экан-ку. Туғардиму фигурам бузилиб қолишдан кўржаман.

Маҳкам (*Қомилига*). Ҳой келин, «кирим» дафтарига ёзиб кўйинг. Бу келиним шу бутундан бошлаб тўққиз ой, тўққиз ҳафта, тўққиз кун, тўққиз соатдан кейин туғиши керак.

Маъмур. Зикналингиз қолмади-қолмади-да. Жонимга тегиб кетди. Кетаман.

Маҳкам. Қаяққа?

Маъмур. Ойимникига.

Маҳкам. Вой, ундан нарига ўтиб кетинг.

Қомил. Навбат кимники?

Ўринбой кирди, пул беради.

Маҳкам. Кам-кўстингизни айт, нима керак?

Ўринбой. Бир товужқа ҳам дон керак, ҳам сув керак дегандак...

Маҳкам (*гапини бўлиб*). Мақол кўшмай гапир. Мақол ҳам ўлсин, бўлар-бўлмаста суқилмай.

Ўринбой. Мақол — сўз кўрки. «Бор товоғим, кел товоғим» деганларидек, қудаларимни бир чақирсам деган эдим.

Маҳкам. Қуда, қуда, қудаларингизни тинч кўй. Қиз узатдингизми, энди жим ўтир.

Ўринбой. Зикналингиз жонимга тегди. Кетаман. Маҳкам. Қаяққа?

Ўринбой. Ойимникига.

Маҳкам. Ёшинг 50 дан ошиб қолган бўлса, ойинг неча ёшлигини ўзим билмасам. Сента кўзи учиб тургандир. Борсанг танирмикан?

Ўринбой. Танийдларми, танимайдиларми, эшитадиларми, эшитмайдиларми, ҳидимдан биладилар.

Маҳкам. Сента ҳид нима қилади?

Ўринбой. Ўзимни ҳидим бор-ку.

Маҳкам. Нафталин ҳиди.

Ўринбой. Қариманми-қуриманми, ойимни қизиман. Мендан тонмайди. Ҳар кимники ўзига, ой кўринар кўзига. Қуриб кетсин, шу уйингиз.

Қомил. Яна ким бор?

Ҳаким (*пул беради*). Ассалому алайкум.

Маҳкам. Сента нима керак?

Ҳаким. Академик Иван Павлов назариясига биноан ҳар кунни калориясиз сулоқ овқат ичавермасдан витаминли, калорияли овқат ейиш керак. Мен кўй тўшги, кўй ёғидан ош смоқчиман.

Маҳкам. Бутун шўрва бўлипти. Ҳаммамиз шўрва ичамиз. Паловни пайшанба кўни еймиз.

Ҳаким. Бунақа қилсангиз кетаман.

Маҳкам. Вой, сен ўлгудан ҳам гап чиқдими? Сендан-а? (*Заида ўтирган Низорани кўрсатиб*.) Вой-дод, ма-навини келганига ўн кун бўлмай, бошқа келинларимни-ям йўлдан урибди.

Ўғиллар туғулларини кўтариб чиқшади.

Маҳкам. Келинлару...

Келинлар (*заидан*). Хув...

Фармонбойи. Жим бўлинглар. Бу мени кўрсатингиз дедим-ку.

Уста Боқи. Йўк, йўк, сиз эмас, ўтиринг.

Маҳкам. Шаргларингизни айтинглар.

Ўринбой. Ҳар бир оила ўзига ўзи қозон қайнатсин.

Ҳаким. Ҳар бир оила меҳмон чақириниш, меҳмонга бориш ҳуқуқига эга бўлсин.

Маъмур. Ҳар бир оила азъоси кино, театрларга бо-
риш, маданият ўчоғларида ҳордиқ чиқариш ҳуқуқига эга
бўлсин.

Асқар. Шу пайтгача йиғилиб қолган оила бюджети-
дан ҳар бир оилата янги уй қуриб берилсин.

Тўхта. Ҳар ким олган маошини ўз эҳтиёжига яраша
сарф қилиб, моддий кийимларни кийишга руҳсат этил-
син.

Ҳаким. Оилада шпирон штати қисқартирилсин.

Комил. Йўқ, йўқ.

Ўринбой. Агар шаргларимизни бажармасангиз биз
ҳаммамиз кетамиз.

Ҳамма. Кетамиз!

Маҳкам (*Фармонбобида*). Фармон бону, маслаҳат
бер, нима қилай? Келинларим кетиб қолса, ўғилларим
хотинсиз қолади-ку. Ахир 41 та неварам бор.

Фармонбоби (*қулганича*). Ҳой кампир, сени ми-
янда эски замонни ачитган-бжиган қилиқлари қолиб
кетган. Шундай яхши келинларингни қийнаб қўйиб-
сан-ку. Уларни шартини бажариб, эрларини ўз қўлла-
рига бер!

Маҳкам. Шаргларингизга кўнлим. Ҳаммаларингиз
эркинсизлар.

Кичик парда ёпилади.

Фармонбоби (*қулиб*). Бунни режиссёри ким?

Уста Боқи. Ростини айтмайми?

Фармонбоби. Айтавер.

Уста Боқи. Кенжа келинингиз Ниторахон.

Фармонбоби. Раҳмат сизларга. Жула маза қилиб
томоша қилдим. Кенжатоғим Тўтавойдан кўнглим но-
тинч эди. Ўлиб кетсам бу бўшагланнинг холи нима ке-
чади, дердим. Бахтига сен учрадинг. Энди кўнглим тинч.
Ўғиллар. Нима гап, ойижон? (*Парда орқасидан
чиқиб.*)

Фармонбоби. Ўзларингни билмасликка солманг-
лар. Сизларга раҳмат бу...

Ҳамма. Бир...

Фармонбоби. Саломат бўлинглар... бу...

Ҳамма. Икки...

Маҳкам. Сиз ҳам саломат бўлинг, юзга киринг...

Ҳамма. Бу уч.

Фармонбоби (*залга қараб*). Ана кўрдирингларми,
минг марта эшитгандан бир марта кўрган яхши.

Уста Боқи. Бунинг ҳаммаси ҳазил. Лекин ҳазилда
ҳам, озгина чини бўлади. Акёрларимиз ошириб юборган
бўлсалар, кечирасизлар.

Фармонбоби. Шу пайтгача булар мени чилдир-
мамта ўйнаб келишди. Энди мен буларнинг чилдирмаси-
га ўйнайман. Қани, чалинглари!

Парда

1976 йил

ФАРМОНБИБИ АРАЗЛАДИ

Икки пардали комедия

Иштирок этувчилар:

Фармонбоби. Ойла боши, 75 ёшда.

Фармонбобининг ўғиллари:

Ўринбой. Экономист.

Маҳкам. Бухгалтер.

Аскар. Милиция полковниги.

Комил. Ўқитувчи.

Маммур. Артист.

Ҳаким. Врач.

Тўхта. Кенжа ўғил.

Башорат. Ўринбойнинг хотини, тикувчи.

Бўстон. Маҳкамнинг хотини.

Лутфи. Аскарнинг хотини.

Сотти. Комилнинг хотини.

Муҳайё. Маммурнинг хотини.

Меҳри. Ҳакимнинг хотини.

Нигора. Тўхтанинг хотини.

Уста Боқи. Ямоқчи.

Зухра. Соттининг қизи

Фотима. Соттининг қизи

Невара келинлар.

БИРИНЧИ ПАРДА

Парда олдидан Уста Боқи

Уста Боқи. Ассалому алейкум! *(Ерда ётган икки-та қонга қўзи тушади)*. Оббо, яна опчиқипти-я! Бу қоп йилдан-йилга семирдиб кетяпти. Кампирнинг эски-тус-қисини ямайвериб кўларим қабариб кетди. Ямоқнинг ўртасига ҳам ямоқ соламан. Биродарлар, мамлакат терри-торияси ҳали ҳам шу ерга келганди тугайди. Чегаранинг у ёғида ўша ўзингиз билган Фармонбоби деган машхур генерал кампирнинг янги ҳовлиси бўлади. Хулласи, кам-

пир шу бир ой ичида ўнта неварасини уйлантирди. Ик-кита тўйда бештадан келин тушди. Тўй деган манавуңлук бўлибди. Артистларнинг ўзидан беш состав: бирита Та-ваккал, бирита Шерали, бирита Ортиқ Отажон, бирита Фуломжон, бирита Шамаева бошчилиқ қилиб турибди. Бири олиб бири қўяди, дегн. Карнай-сурнай овози чегаранинг бу томонига ҳам эшитилиб турди. Ана тўю, мана тўй. Хулласи, қанча ҳофизу, қанча раққосаларга навабат тегмай аразлаб кетиб қолишди. Ишонмайтсизлар-а? Мен ёлгон гапирмайман. Умуман ёлгон гапни ёмон кўраман. Ҳозир исбот қилиб бераман. Ораларингда ўша тўйда хиз-мат қилган созандалардан борми? Бор бўлсанглар, бу ёққа чиқинглар! *(Чирманда ушлаган икки ишғит ўрнидан туради)*. Мана исботи. Далаларинг қани?

Йигит. Амаки! Тўйда доирани бизнинг адамиз чал-ган эди, ҳозир пенсиядалар. Ота касбини ўзимиз давом эттиришимиз.

Уста Боқи. Баракалла, ота касбини қилган фар-занд доғда қолмайди. Чиқинглар бу ёққа! *(Зада қараб)*. Чегарани очайми? Бир кўрасизларми? Ҳой чегарачилар, қани оч дарвозангн!

Доирачилар доира чалиб зайдан сахнага чиқяшади. Пар-да кўтарилади. Янгича қурилган катта ҳовли. Тонг пайти. Ҳовлига Нигора чиқади.

Нигора. Невара келинлар-у!

Невара келинлар. Ху-у-ув!

Нигора. Чиқақолинглар-у! *(Ҳовлига челақ кўтарган невара келинлар юзуриб чиқяшади)*.

Нигора. Хўроз уч марта қичқирдимиз?

Невара келинлар. Ҳа, қичқирди!

Нигора. Қани, бошладик! *(Невара келинлар "От-магай тонг" кўшиғини қўйлаб ҳовлига суе сепишади)*. Бўл-дингларми? Майли, энди сизлар борақолинглар. *(Невара келинлар қўйиқ қўйлаб ичкарига кириб кетишади. Ичкари-дан Зухра чиқади)*.

Зухра. Раҳмат, келинпошшалар... Буввижон, бувви-жон! Бўлишди, чикаверинг!

Фармонбиби (*чикиб Азимшерининг расмига қараб эгилди*). Ассалому алайкум!

Доирачилар. Здравия желаем, товариш Биби!

Фармонбиби. Вольно, вольно. Тинчмисизлар, болажонларим? Мен ҳам худого шукӯр, соғ-саломатман. Фақат, нима десамикин, докторларнинг гапига кириб физкультура деган бағога гирифтор бўлганман. Шу белим ўлтур зирқираб оғриб, жон-ҳолимга кўймайди. Зарядка қилсам ҳам бир бағо, қилмасам ҳам бир бағо. Ёш кетгандан кейин ўзингги минг у ёққа ташла, минг бу ёққа ташла, қариллик қарилгини қиларкан. Белим қотиб худди занглаб қолганга ўхшайди. Қани, азаматлар, бир ҳаракат қилиб кўрайчи, зора ланжигим тарқалса. Бошладик, давай! (*Кўидаги халаҳуи ғайдиракни ушлаб секин эгилла бошлайди. Доирачилар доира чалишади. Ёлкасида сочик, кўида обдаста ушлаб Зухра қиради, бир чеккада Фармонбийига қараб туради. Ўнқаридан йилги овози келади.*)

Фармонбиби (*физкультура қилаётиб*). Не, бировнинг йиғлагани эшитилиптими?

Зухра. Ойим йиғлаптилар.

Фармонбиби. Чақир ойингни. Сахар мардондан йиғига бағо борми. (*Зухра чикиб кетади. Бир оздан кейин йиғлаётган Соттини бошлаб қиради.*)

Фармонбиби. Ҳа, нима бўлди? Нимага йиғла-япсан? Ё эт-бетинг оғриптими?

Сотти. Ҳа, оғриятти. Ачишиб-ачишиб оғриятти.

Фармонбиби. Қаеринг оғриятти?

Сотти (*кўксини чангаллаб*). Ичларим ёниб кетпти!

Фармонбиби. Ҳой, Зухра, телефон қил, доктор чақир.

Сотти. Дардим бедаво. Докторлар тузатомайдишган дардга чалинганман.

Фармонбиби. Ёнғоқнинг тагида ухлаб қолганмининг? Жин-пин чалиб кетган бўлмасин.

Сотти. Мени жин чалгани йўқ. Овсинларим чалиб кетган.

Фармонбиби. Бу нима детанинг? Шпионликдан озод қилдим, жонинг роҳатда. Тинчгина қариллик гаптини суриб юрмайсанми?

Сотти. Мени ишдан бўшатганингиздан кейин овсинларим мени писанд қилмай кўйишган. Муллакаларим, ундан кейин сиз...

Фармонбиби. Секинроқ гапир, кўни-кўшни эшити.

Сотти. Майли, эшитсин. Бутун маҳалда эшитсин. СССР эшитсин. Заграница эшитсин, бутун дунё эшитсин.

Фармонбиби. Сента бир бағо бўлганми? Тонг сахардан тўнингни тесқари кийиб олганинг нимаси?

Сотти. Мен одамманми?

Фармонбиби. Битта бошинг, иккита кўлинг, иккита оёғинг бор. Одамлигинг шу-да.

Сотти. Ана тўтри айтдингиз. Мана шу иккита кўли, иккита оёғи, битта боши бор одамда юрак ҳам борлигини, шу юрагида орзу-армонлари борлигини биласизми?

Фармонбиби. Мента қара, гапни қийма қилмай, масорубқадан чиқазмай гапир. Дундасини айт.

Сотти. Кўйинг-е, менинг гапимни гап дермидингиз. (*Ўнқарига кириб кетади.*)

Фармонбиби (*халаҳуи билан машқ қилиб туриб*).

Тили чикиб қоптими буни, а? Туф десам тупутгимни ерга туширмай олиб оладиган Соттига ўхшамай қоптими? Бунақаси кетмайди. Ҳой, Зухра, қаяқдасан?!

Зухра. Лабай, бувижон.

Фармонбиби. Аяларингни чақир, муллакаларингни ҳам чақир. Тирик жон борки, ҳаммасини чақир!

Зухра. Ҳўп бўлади, бувижон. (*Ташқарига чиқмай шуренинг ўзида кичира бошлайди.*) Аяжонлару, кеннойлару, муллакалару, келинчақлару, ковушингларни кўлта олиб бу ёққа югурингла-а-а-аар! (*Келинлар югуриб чиқашади, Фармонбийи белни ушлаб ўнқарига кириб кетади.*)

Келинлар. Вой, нима бўлди?

Ба ш о р а т. Астойдил йиғласанг, сўқир кўздан ёш келар, дегандек...

Б ў с т о н. Шу десангиз, шпионлиқни соғиниб йиғлаётгандирлар-да.

М е х р и. Академик Иван Павлов айтганидек одамнинг кўз ёшида ўттиз процент сув, етмиш процент туз бўларкан.

Б ў с т о н. Шу десангиз, одамзотнинг турган битгани туз экан-да.

М у х а й ё. Бизни кўп йиғлатгансиз, овсинжон. Кўзимдан оққан ёшларнинг тузини бир жойга тўпласа Орол дегизининг тузидан ҳам кўпайиб кетади.

С о т т и. Сен аралашма, филдирак.

Л у т ф и. Вой, овсинжон-э, йиғлаш сизга ярашаркан. Жуذا очилиб кетибсиз.

М у х а й ё. Йиғланг, йиғлайверинг, туз ўзимиздан чиқадиган бўлди. Овсинлар, келинлар, бир ўқиб-ўқиб, бир хўрсиниб-хўрсиниб йиғлайлик! (*Ҳамма келинлар ёнидан дастурмош олиб "Қанчалар қон йиғласам, ҳошимни сўрмас..." кўшигини йиғлаб қуйлашади. Ичкаридан Фармонбоби чиқади.*)

Ф а р м о н б и б и. Бўлди-е! Бунни ким хафа қилди?

К е л и н л а р. Ҳозир сўраб биламиз. Муллакалар-у! (*Ичкаридан эркаклар чиқашади.*)

Ф а р м о н б и б и. Бунни ким хафа қилди, депман?

М а ҳ к а м. Мунча чувилламасанглар, бўлди-да! Ойи, жудаям унчалик ваҳима қилманг. Олдин ўзидан сўрайлик.

С о т т и. Айтолмайман, тилимга муҳр босилган. Дардим чимиди.

М у х а й ё. Ўзлари айтмасалар ўзимизнинг штатний шпиончамиздан сўрайлик. Тонг отгунча деразаларимиздан мўралаб, остоналаримизни ҳиллаб чиқади.

Ў р и н б о й. Зухра, қани айт, аянгга нима қилди?

З у х р а. Гап шуки, муллака, мен сизга починайса қилмайман. Агар бўвим сўрасалар айтаман.

Ф а р м о н б и б и. Айтавер, уни ким хафа қилди?

З у х р а. Кечаси соат учдан етти минут ўтган эди. Уй томондан ғалати товуш эшитилгитти. Нима бало экан, деб қулоқ солсам, аям билан дадамнинг ётоқхоналаридан арра товуши эшитилгитти. Секин бориб деразадан мўраласам, аям дадамни арралаётган эканлар. Ўзларинг ихши биласизлар, мен катталарнинг ишга аралашмайман. Секин орқамга қайтдим... Ҳаммаёқ жимжит. Бир маҳал қарасам, уйимиз томондан қулоғимга яна ғалати бир товуш эшитилиб қолди. Кимдир бир нимани эговлаётганга ўхшайди. Фиря-ғирч қилади. Сапчиб ўрнимдан туриб кетдим.

Ҳ а к и м. Ия, гараж! (*Эркаклар ташқарига иштирадилар.*)

Ф а р м о н б и б и. Тўхталаринг! Бу ёғини эшитайлик. Гапир, бўёғи нима бўлди?

З у х р а. Мен ҳам темир гаражимизнинг қуфини биров эговлаётган бўлса керак, деб ташқарига югурдим. Электр ёқиб қаралдим. Йўқ, гараж бут. Кейин супага ўтириб яна қулоқ солдим. Эгов товуши яна ўша ётоқхонадан эшитилаётганга ўхшади. Оёқ учида бориб, деразадан мўраладим. Биласизми, бўви, бу гал дадам аямни эговлаётган экан.

М а ҳ к а м. Йўғ-е, кўйинглар-е! Не может быть! (*Соттини кўрсатиб.*) Нимасини эговлайди бунни...

З у х р а. Ишонмайсизми, ишонмайсизми? Ё тавба! Қачон мен ёлгон гапиргандим? Доказать қилайми?

Ф а р м о н б и б и. Бўлди, мешат қилманглар. Гапир, ундан кейин нима бўлди?

З у х р а. Кейин аям ҳовлига чиқдилар. Икки қўларини тиззаларига уриб, бир йиғлаб бердилар. Секин бориб деразадан мўраладим. Дадам хурақни уриб, маза қилиб ухлаб ётибдилар. Бўлган гап шу.

Ф а р м о н б и б и. Демак, эри хафа қилибди. Қилтиликни қилиб қўйиб ухлаб ётибдиларми? Чақиринглар, таплашиб қўйганим бўлсин.

Ҳ а м м а. Комил, ҳой Комил!

Ўринбой. Чикмайсанми, нодон. Қиёмат бўлиб кетди-ку!

Комил (*кўзларини уқлаб чиқади.*) Тинчликми? Нима гап ўзи?

Фармонбойи. Фафлат босмай кет. Хотининг кўйинингдан чиқиб кетса билмасанг, ховлида қиёмат кўтса билмасанг.

Асқар. Ойижон, эрталабгача эғовлашнинг ўзи бўладими. Чарчаган. Шунинг учун уқлаб қолган-да. Биз ҳам эғовлаганимизда яхшилаб уқлаб қоламиз.

Ўринбой. Бас қил. Аҳволнинг қара, сенинг эғовлаганинг қаяққа борарди.

Фармонбойи. Озингни чакки қилма. Жим! Менга қараларинг, сенларга менинг тинчлигим керакми? Қарганимда бирор кун беташвиш ўтирамани, йўқми? Маҳкам. Сизнинг тинчлигингиз, соғлигингиз — бизнинг давлатимиз, ойижон.

Фармонбойи. Саксон бешга кирдима. Сенларни одам қиламан, деб адоий тамом бўлдим.

Ҳамма. Раҳмат, ойижон.

Фармонбойи. Уруғларимни ичида энг кам яшайдиган мен бўлсам керак. Онам раҳматлик бир юз ўн саккиз ёшда кетган эдилар. Бувим раҳматлик бир юз йитирма бирдан ошган эдилар.

Ҳаким. Сиз юзга кирганингизда бошимизга юртни тўшлаб юбилейингизни ўтказамиз. Мана шу ховлининг ўртасига ҳайкалингизни ўрнатамиз.

Бўстон. Шу десангиз, ўзлари кетсалар ҳам ҳайкаллари бўйруқ бериб турар экан-да.

Фармонбойи. Мен ўлгандан кейин ҳайкалимни қўясанларми, бу сенларнинг ишларинг. Ҳозирги гапдан тапирларинг. (*Қомилга.*) Мени кўтур. Хотинингни соғлиги керакми сенга?

Комил. Керак бўлганда қандоқки.

Фармонбойи. Қани бериоқ кел. Кўринглар бу тасқарани. Оиламиздан хотинини беҳурмат қиладиган сўлақмон чикибди. Кўриб кўйинглар.

Меҳри. Хотинингизни урдингизми? Агар академик Иван Павлов эшитса...

Фармонбойи. Сен лапашанг гапга аралашмай тур. (*Қомилга.*) Қариганда битта танмахрам керак бўлишини биласан. Агар сенга хотин керак бўлмаса онасига керак. Ҳозирок онасиникига обориб кўй.

Сотти. Ойимларникида нима қиламан?

Фармонбойи. Аралашма!

Комил. Э, ойи, нималар деяпсиз. Сотти онасиникига кетса мен нима қиламан. Белимга ким кетак қиздириб босади? Мени ёшимда хотин топиш қийин. Мента шу Соттининг ўзи дуруст. Синалган, апкаткадан чиққан. Нима учун уни онасиникига обориб кўйишим керак экан. Кўйинг бу гапни.

Фармонбойи. Обориб қўясан, вассалом.

Комил. Ойисининг кўзи учиб турибдими? Ундан кейин болаларга ким қарайди?

Фармонбойи. Ўзини оборасан. Болалари шу ерда қолади.

Сотти. Нима, мен ситирманми? Бузоқларимни олиб қолиб ўзимни сотиб юборасизлар.

Зухра. Ойим кетаверсинлар. Бувижонимиз борлар, бизга ўзлари қараб турадилар.

Комил (*эркасларга*). Тапирсаларинг-чи! Мум тишлаганмисизлар?

Ўринбой. Ойижон, ўзларига кўйиб беринг, тил топишиб кетишди.

Фармонбойи. Шулар-а?

Ҳамма. Биз кафил бўламиз.

Асқар. Маҳалла-қўй, кўни-қўшни эшитса айб бўлади-й.

Маҳкам. Рўзгорнинг бузилиши уят, бу бир. Кўни-қўшни эшитса гап тарқаб кетади, бу икки. Эр-хотин ади-бади айтишмаган бирон уй борми, бу уч. Кейин укам бечора хотинсиз нима қилади, бу тўрт.

Фармонбойи. Мента қаранглар, шу пайтгача бирингни қош дедим, бирингни кўз дедим. Муросай-

малора деб чидаб келдим. Бундан кейин мендан хафа бўлмайсизлар. Кимки хотинини хафа қилса, кимки эрини хафа қилса, мендан омонлик кутмасин. Тушиндингларми?

Ҳамма. Тушиндик, ойижон.

Фармонбиби. Гап битта, шикоятта ўрин йўқ. Сизлар билан ади-бади айтиб таҳоратим ҳам ушалиб кетди.

Зухра. Ҳозир иссиқ сув чапиштириб бераман, бўвижон. Таҳоратингизни янгилаб оласиз.

Фармонбиби ва Зухра чиқиб кетишади.

Муҳайё. Ҳой, овсинлар, мента қаранглар, Соттихонни ҳоли нима кечади энди.

Нигора. Бери келинглар, маслаҳатлашамиз.

Ҳамма. Туринг, бунақа қилиб ўтирманг, Соттихон. Лутфи. Вой, ўрғилай Соттихон, ойимларни феъллари ўзингизга маълум, чидамасдан иложингиз қанча. Эсингиздами, ойимларни пинжиларига кириб бизни кўп куткулаган эдингиз.

Меҳри. Эсингиздами?

Лутфи. Мана энди ўзингизни бошингизга тушиб турибди. Чиданг, ўрғилай, чиданг.

Башорат. Чидамасдан иложингиз қанча, менам эдим сенингдек, сенам бўларсан менингдек деганларидек...

Бўстон. Шу десангиз, бу ишдан ҳеч нарса чиқмайди. Одамнинг боши — тегиримоннинг тоши. Шу десангиз синглимнинг тўйида ойимларнинг кўрсатган хунардари эсингиздами?

Башорат. Бўпти, бўпти, синглингизни тўйини кўйиб туринг. Бошга тушганни кўз кўрар, деб бекорта айтишмаган. Ҳамма гап Зухрангизда. Ўзингдан чиққан бадога, қайта борай давога, деб шуни айтдилар-да.

Муҳайё. Зухрани гапирмай кўяқолинглар. Соттихон туфлагану, Зухраҳон илиб олган.

Меҳри. Вой, бу этизақлар-чи, бизни нервний системанизи бўзиб ташлади. Келинглар, ундан кўра биттадан таблетка ютайлик. А, Б, С, Д. Бир, икки, уч, деган

нимда ҳаммамиз биргалашиб ютамиз. Ҳўпми? (*Овсинларига биттадан таблетка бериб чиқади.*) Бир, икки, уч...

Зухра (*қиради*). Ассалому алайкум.

Келинлар. Ваалайкум ассалом. (*Келинлар ичкарига кириб кетишади. Сотти ўтирган жойида йиғлаб ўтираверди.*)

Комил. Сотти, шу йиғингтни уйда қилсанг бўлмасмиди?

Сотти. Ҳамма айб ўзимда, ҳамма айб ўзимда.

Комил. Кап-катта хотин ҳовлига чиқиб йиғлайдими?

Сотти. Сиз ади бўлиб, қизингизни тақдирини ўйлайсизми? Йўқми?

Комил. Ҳой, онамиз қизимизга ёмонликни раво кўрадиларми?

Сотти. Биламан, ёмонлик раво кўрмайдилар. Фармонбибининг хонадонларида шунча ўғил набираларнинг орасида шу иккита қиз бор. У ҳам бўлса, мени Фотима-Зухраларим. Ҳеч бўлмаса биттасини ўзим ёқтирган кўёвга узатай!

Комил. Жонимга тегиб кетлинг-ку. Нима қилгн дейсан?

Сотти. Сизнинг ойингиз сизга она бўлсалар, мен ҳам болаларимга онаман. Ойимлар аралашмасинлар.

Комил. Ҳой, бу қийин гап, каллаварам, қийин гап. Биламан сенинг тошган куёвларингтни. Биттаси анави тилла тишлими? Тўйларда ўйнайдиган хезалак. Ҳа, динг курсин сени.

Сотти. Нима қилпти, ўзи анакароқ бўлса ҳам, оналари топармон-тутармон одамлар.

Комил. Биламан, ўша топармон-тутармонларингни. Биттаси кечаси қоровуллик қилиб, кундузи яширин дори сотади. Ойим ишни пухта қиладилар.

Сотти. Биламан. Совчиликка борсалар аввал танлирига қарайдилар. Косовни икки уч ҳам қора бўлса бу уйлитиларни фаҳми йўқ экан, косовнинг икки томонини ҳам танлирига тикаверар экан, дейдилар. Уйга кирсалар тилламинг четини кўтариб қарайдилар. Тароқдан

чиққан сочми, туфланган носми, чангми кўрсалар инда-май чиқиб кетадилар.

К о м и л. Мента қара, келин топишда ойим профес-сор бўлиб кетгандлар. Бу гапларни кўй, ичкарига кир. (Ко-ми ичкарига кириб кетади.)

Сотти. Вой, мен ўлай, ментина ўлай. Ўрдакнинг туҳумини очган товукдай сув бўйида қа-қалаб қолаве-раманми? Йўқ, хозирок кириб гапларимни тоқчадаги чойнак-пиегадек териб ташлайман. (Ўрнидан туради. Ичкарига қараб югуради.) Ойи, хой ойи, бу ёққа чиқинг, сиз билан гаплашадиган гап бор. Бир гаплашиб кўяйлик. (Орқасига қайтиб чиқади.) Вой паятим курсин. Нима дейман? Вой, мен нима қиламан. Бошимга Сталинград куршовида қолган фельдмаршал Паулсни кунни тушди-я. (Сотти ичкарига кириб кетади.)

З у х р а (ичкади). Ойижон нима делдилар, нима делди-лар? Бузимни Сталин, даламни Паулс делдиларми?

Ф а р м о н б и б и (ичкаридан). Келинлар-у-у! Мана буни бу ерга ким кўйди? Қарамайсиэларми? (Келинлар югуриб чиқишади.)

Л у т ф и. Соттихон ҳам қизик. Қизи балки бахтли бўлиб кетар. Ойим бир иш қилсалар билиб қиладилар. Дунёда тўйдек серғалва иш йўқ. Ойимларга кўйиб бера-вермайдими, куёвни ҳам ўзалари топадилар, тўйни ҳам ўз-лари қиладилар.

М е х р и. Яхшиям витамин А, Б, С лар бор, бўлмаса...

М у ҳ а й ё. Кўйинглар. Аралашманглар. Сотти овси-нимизни феълини билмайсиэларми? Ҳа десангиз ҳам ёк-майди, йўқ десангиз ҳам ёкмайди.

Л у т ф и. Ойимлар бизга ёмонлиқни раво кўрмай-дилар. Мен ҳам ойим танлаган келинга хурпайиб найза санчиб юрган эдим, кейин уялиб қолдим. Бечора бирам одобли, кўли гул келин чиқди, барака топтур.

М е х р и. Келинглар, ойимлар тўғрисида лоф гаплар-дан гаплашайлик.

Л у т ф и. Майли. Аэропорт ходимлари-чи, аэропорт ходимлари ҳар кунни эрталаб телефон қилишади. Онахон

уйғондиларми, деб сўрашади. Уйғонган бўлсалар, айтинг-лар, Тошкент-Москва самолётини учирамиз. Уйғонмаган бўлсалар, бирон соат ушлаб туришимиз мумкин, дейи-шади. Самолёт уйимизни тепасида учганда, овозини пил-дир-пис қилиб уяди..

М е х р и. Пилдир-пис?

Л у т ф и. Ҳа.

М е х р и. Йўғ-е!

Б а ш о р а т. Зўрники тетирмон юргизади, деб шуни айтадилар-да. Ойим уйғонмагунларича маҳалланинг ит-лари ҳам ақилламай туришади.

М е х р и. Ақилламай?

Б а ш о р а т. Ақилламай!

М е х р и. Йўғ-е!

М у ҳ а й ё. Ҳа-да! Бир кунни ойимлар ҳайвонот боғига борган эдилар. Фил мана бундай қилиб, икки букилиб салом берди...

М е х р и. Фил?!

М у ҳ а й ё. Ҳа, фил!

М е х р и. Икки букилиб?!

М у ҳ а й ё. Икки букилиб!

М е х р и. Йўғ-е!

М у ҳ а й ё. Вой илон-чи, илон, ойимни кўриши биланок, кўрқиб нинга кириб кетибди.

М е х р и. Илон?

М у ҳ а й ё. Ҳа, илон!

М е х р и. Инга?

М у ҳ а й ё. Ҳа!

М е х р и. Йўғ-е!

М у ҳ а й ё. Йўлбарс-чи, йўлбарс ойим ўтиб кетгундари-ча дир-дир титраб, жунлари тўкилиб дублёнка бўлиб қолибди.

М е х р и. Дублёнка?

М у ҳ а й ё. Ҳа, дублёнка.

М е х р и. Йўғ-е!

М у ҳ а й ё. Ўлай атар, ўзим кўрганман. Базага олиб кетишган.

Меҳри. Ана лоф!...

Бўстон. Одил утилчининг эшаги-чи, эшаги то ойим
уйғонмагунларича эшитимиз тагидан хантрамай ўтади.

Меҳри. Йў-е!

Муҳайё. Ҳа-да. Муллакангиз ўзингиз биласиз ашу-
лачилар. Ҳар куни сажкизга туҳум ютадилар. Ойимни
овозларини эшитиши билан шу туҳум ўлгуларнинг ичи-
дан баб-бараварига жўжалар чиқиб кетади.

Меҳри. Баб-бараварига?

Муҳайё. Баб-бараварига, етаклашиб!

Меҳри. Йў-е! Ана лоф!...

Лутфи. Қўшимизнинг хўрозини айтмайсизми?

Меҳри. Аллақачон ўлиб кетган-ку у хўроз.

Лутфи. Шунинг учун овози эшитилмай қолган
экан-да.

Нигора. Ойимдан кўрқиб ўлибди-да.

Зухра. Нонушта тайёр!

Маъмур. Вой, бу уй эмас, от бозор. Ухлатма-
линглар-ку. Ўйкута тўймасдан ўлиб кетар эканмиз-да.
Муҳайё, сочик!

Маҳкам. Мунча серуйку бўлмасанг, укам.

Ўринбой. Совуғи ошиб кетган экан-да.

Ҳаким. Шакар, қанд, новвот бўлмаганидан кейин,
совуғи ошади-да.

Меҳри. Академик Иван Павлов назарисига биноан
новвот емаган эркакларнинг оғзидан сўлагги оқар эмиш.

Маъмур. Қанақа сочик бердинг? Кир сочикқа ар-
тинаманми?

Муҳайё. Бундан буён шу. Кир сочикқа артиништа
ўртанинг. Совун йўқ. Ўн кундан бери киларни юволма-
йлик сувга чайиб осиб кўйипмиз. Шундайми, овсинлар?
Маҳкам. Ҳали қарасанг иш ташлаш, Ҳали қарасанг
намойиш, бунақада қайта куриш чўзилиб кетади-ёв...

Ўринбой. Ука, мента қара, сен милиционерсан,
ҳамма нарсани биласан. Совун билан шакар қасққа
йўқолди?

Маҳкам. Совун билан шакар чайқовчининг кўлига
ўтиб кетган, бу бир. Устига ўн баробар кўйиб сотишадди,
бу икки.

Маъмур. Мента барибир, мента барибир...

Асқар. Сента барибир, дарлинг пул. Илгари отарчи
элинг, энди кооператив отарчи бўлдинг. Одамларга ҳам
ҳайронсан, бемаза-бемаза кўшиқларга ҳам пул қистири-
шадди.

Маъмур. Биз пул олмаймиз, ўзлитиси қистириша-
ди. Бизга хўкиз бўлсин, юз грамм сути бўлсин. Нима дей-
сиз, ака!

Маҳкам. Нодонсан, ука, нодонсан. Санъатни сен-
лар пулга сотипсанлар.

Маъмур. Нима бўлса санъаткорларга ёпишасизлар.
Пул олиб беш баҳо қўядиган ўқитувчиларни нега айтмай-
сиз, пул олиб операция қиладиган шифокорларни нега
тилга олмайсиз.

Асқар. Намунча пул-мул дейсан. Биздан ўртак ол-
санг бўлмайдимми ёки сенам онамга ўхшаб...

Зухра. Бувимлар! (*Фармонбийи киради.*)

Ҳамма. Ассалому алайкум, ойижон.

Маъмур. Саксон урта неваранинг бувисига привет!
Нигора. Ойижон, неvara келинлар кутиб қолишди.

Фармонбийи. Чақир уларни.

Нигора. Кенжато келинлару, кирақолинглар.

Невара келинлар. Ассалому алайкум.

Ҳамма. Ваалайкум ассалом.

Фармонбийи. Келинпошшалар!

Невара келинлар. Лабай!

Фармонбийи. Бардаммисизлар?

Невара келинлар. Бардаммиз!

Фармонбийи. Соғитинглар яхшимми?

Невара келинлар. Яхши!

Фармонбийи. Ҳеч қим хафа қилаётгани йўқми?

Невара келинлар. Йўқ.

Фармонбийи. Эрларинг қаерда?

Невара келинлар. Ишда.

Фармонбиби. Зухра!

Зухра. Лаббай, бувижон!

Фармонбиби. Келинчакларнинг нонуштасига каймоқ...

Зухра. Каймоқ...

Фармонбиби. Иссиқ нон...

Зухра. Иссиқ нон...

Фармонбиби. Узум...

Зухра. Узум, анор, олмалар, шафтоли қоқигача бор. Ҳаммаси тайёр, бувижон.

Фармонбиби. Боринглар, нонушта қилиб олинглар. (*Асқарга*.) Ойисига ўхшаса нима қилгилар. Отанг раҳматли сен чувақаларни мента ташлаб нариги дунёга туёғини шиқиллатиб жўнаб қолганда, мен хотин бошим билан селарни бир бурда нонга зор қилмай боқдим, одам қилдим, ўқитдим, ўйлантирдим. Хўш, мента ўхшаса ёмон бўлганими? Меҳри. Шаҳарда иккита доно хотин бўлса...

Лутфи. Битта бўлсам, мана шу ойимлар...

Зухра. Бувимлар!

Башорат. Ойимлар!

Зухра. Бувимлар, бувимлар, бувимлар...

Мамур. Ҳа, бу эски тапларни кўйинглар, нонушта қилиб олайлик.

Фармонбиби (*Асқарга*). Бу гап сендан чиқмаган, хотиннинг Меҳридан чиққан.

Лутфи. Ойижон, буларнинг хотинлари менман-ку. Фармонбиби. Ҳа, буни хотини сенсан-а. Сени

ҳам анчадан бўён тилинг чиқиб қолган. Ўтиринглар болажонларим! Битта маслаҳатли иш чиқиб қолди. Мастура-хон ўртоғимни биласизлар-а! Шу бечора неварасини ўйлантирапти. Шунга туёна қилишимиз керак. Ҳаммангги тўйларингга озми-кўпми қарашган, қолаверса сизларни боқишган. У вақтда хозиргидай боғчалар йўқ эди. Ишга кетганимда сизларга қараб турадди. Қани, ҳаммаларнинг пул ташланг. Зухра, бир йиғиштирич туёнани. (*Зухра патнисе кўтариб ҳаммадан пул ўтгади. Маҳкам беш сўм ташлайди.*)

Зухра. Бувий?

Фармонбиби. Хой, бухгалтер, сеники беш сўмдан ошмас экан-да.

Маҳкам. Ойижон, яна санаб берайми?

Фармонбиби. Нимани санайсан?

Маҳкам. Ўғлимга жинси шим олиб бердим. Унисига уни олиб бердим, бунисига буни олиб бердим, светта тўладим, налотни тўладим.

Зухра. Э, кўйинг-е.

Фармонбиби. Уят-е! Мента қара, Мастура хола сени эмизган-а. Уялмайсанми? Ҳар қанча берсанг оз.

Бўстон. Мана ойижон, мана, тўйларингиз муборақ бўлсин. (*Патнисега пул ташлайди.*)

Меҳри. Зо-о-рға чиқди-я, овсин.

Фармонбиби. Яна битта маслаҳатли иш чиқиб қолди. Ҳовлимизда иккиталина қиз бор, Фотимаю-Зухра. Мана шуларга совчилар келавериб, ҳолижонимга кўйиш-мапти.

Зухра. Кўйинг, бувижон, уялтирманг!

Фармонбиби. Вой ёқмай кетсин. Ойинг билан даданг кўрнимаяптими?

Зухра. Кўйинг уларни, ҳалити гапингизни давом эттираверинг.

Фармонбиби. Совчилар ҳақида ойинг билан дадангни олдида гапираман. Чақир уларни.

Зухра. Бувижон, ўзингиз биласиз-ку, дунёнинг ташвиши ўшаларнинг бошида...

Фармонбиби. Дунёнинг ташвишини мента кўйиб беришсин. Чақир уларни.

Зухра (*ичкарига қараб*). Ойижон, дадажон, чиқинглар, чой тайёр.

Фармонбиби. Эшитишмади. Олдиларига бориб, иззат-икром билан чақир.

Зухра (*жаҳл билан турган жойидан кичиқиради*). Дадажон, ойижон!

Комил билан Сомти киради.

Фармонбиби. Нима бўлди? Хомуш кўринишлар, қовоқларингдан қор ёғилапти.

Зухра. Ойи, дада, ўтиринглар, бўлмаса ҳозир ёмон бўлади.

Фармонбиби. Сотти, ё биздан хафа бўлдингми?

Комил. Хафа бўлиб қаяққа борарди... (*Соттига қараб ўдараётгани.*) Ўтири!

Ҳамма. Вой!

Сотти. Қаранг, ойи!

Фармонбиби. Ҳалиги гап қор қилмапти-да. Қаяққа тарбия кўргансан. Мен сenga ахлоқ-оқоғ ўргатмаганимми?

Комил. Кўрмайсизми, димоғидан эшак қурти ёғил-япти.

Сотти йиғлаб чиқиб кетади.

Ҳамма. Вой, бу қанақаси бўлди?

Комил. Кўйинглар, аралашманглар, мана шунақа қилиб уни расво қилдинглар.

Фармонбиби. Мента қара, ҳали хотинингга муомаланг шуми? Ўлим, куйдим, шу Соттини обормасанг ўзимни ўлдираман дематганидинг?

Маҳкам. Деган, деган, ўзим эшитганман.

Фармонбиби. Сотти, нарсаларингни йиғиштир, боғларингдан хавотир олма, мен борман. Ойингникига кетасан, эринг обориб кўяди.

Комил. Онасиникига обориб кўйдиган хотиним йўқ. Фармонбиби. Сен обормасанг, мана, мен оборман.

Комил. Билганингизни қилмайсизми?

Зухра. Бувимларга шунақа дейсизми, дада?

Фармонбиби. Вой дол, мени гапимни ерда қолдирадиган сенми? Бўғиб ўлдираман.

Маҳкам. Ойижон, ойижон, чолу-кампирни ўртасига тушиб нима қиласиз, бу бир, турмуш қилганига ўттиз йилдан ошди, бу икки, энди эр-хотин ўртасида шунақа жанжал бўлиб туради-да, бу уч.

Фармонбиби. Бухгалтер, сен аралашма, индамай юравериб мана шу кунга етиб келдик, мана бу бир,

аралашмасам ҳаммангиз хотинсиз қоласиз, бу икки, ҳар уйни ўз қонун-қондаси бўлиши керак, мана бу уч... Ҳозир бўғиб ўлдираман...

Кўйида радио билан Фотима киради.

Фотима. Бувим қанилар?

Фармонбиби. Вой, болам, нима бўлди? Биров хафа қилдимми?

Фотима. Йўқ. Мана эшитдинг. (*Фотима радио тугмасини бираб кўяди.*)

Радио. Мана бу ерда музика янграйди. (*Эркак киши куй хиргойи қиладди.*)

Фармонбиби. Тўхта! Сен халиги бир неча йил илгари ҳовлимизга келган муҳбир йигитмасмисан?

Радио. Вой, танидиз-а, танидингиз. Паматингизга қойилман.

Фармонбиби. Бўпти, гапни чўзма! Нима гапнинг бор?

Радио. Ҳурматли радиотингловчи ўртоқлар. Санъат саройида тўрт кун давом этган Республика гўзаллар конкурс якунланди. Узоқ тортишувлардан кейин биринчи ўрин, яъни “Ўзбекистон маликаси” унвони машҳур она-хонимиз Фармонбибининг невараси Фотима Бобоевага берилди.

Ҳамма. Табриклаймиз, табриклаймиз!

Сотти. Вой, юратгим тупиллаб уриб кетяпти. (*Радиони Фотиманинг кўйидан тортиб олади.*) Шопманг, шопманг! Яна бир қайтаринг.

Радио. Қайтараман. “Ўзбекистон маликаси” унвони Фотима Бобоевага берилди.

Сотти. Илтимос, яна бир қайтаринг.

Радио. Хўп бўлади. Бундан икки соат олдин...

Фармонбиби. Учир овозингиз.

Радио. Сизга нима ёмонлик қилдим. Сиз эшитмасангиз бошқалар эшитади.

Сотти. Ойижон, қуллуг бўлсин. Сиз энди “Ўзбекистон маликасининг” бувиси бўлдингиз.

Фармонбиби. Бор, нари тури!

Фотима. Бувижон, мени табрикланг.

Фармонбиби (*ғазаб билан*). Ҳозир табриклайман. Э худо, нима туноҳ қилган эдим? Наша чекмасам, ароқ ичмасам. Нонни ахлатга ташламасам, ивотарлик қилмасам. Нета мента мунча зулм қилмасанг?... Индамайсан-а... Мен нариги ёкка борай, кейин сен билан ўзим таппашаман. (*Фотимага*.) Табриклайми? Ҳозир табриклайман...

Маҳкам. Ҳурматли онажон. Буюк Фармонбибининг хонадони мени сизнинг олдингизга элчи қилиб юборди. Элчига ўлим йўқ.

Ҳамма. Бу — бир!

Маҳкам. Ҳозирги ёшларни биласиз-ку, бу икки. Замонага яраша иш қилаверишсин. Севиниш ўрнига нета бола бечорани қийнайсиз, ғазабга оласиз? Мана эрта-индин Америкага борди. Бор, қизим!

Фотима. Бораман!

Маҳкам. Англияга борди. Бор, қизим!

Фотима. У ёкка ҳам бораман!

Маҳкам. Ундан кейин уёкка борди, бу ёкка борди. Маъмур. Никарагуа билан Мозамбикни юз граммгина айтмайсизми, ака.

Фармонбиби. Борсин, Мозамбикка борсин. Этагини кўтариб сонини кўрсатсин, бугенини кўрсатсин, уёгини...

Фотима. Ойинини...

Меҳри. Э, уёгинимас...

Фармонбиби. Сен жим тур, лапашанг. Хайронман, нимасига малика қилишди экан. Кир ювишни билмас, ҳовли супиришни билмас, ҳамма олдида қараб супирса, у орқасига қараб супиради. Сотти, бунинг ўзини туғибсан-ку, калласини туғмабсан. Икки қара икки неча десам...

Зухра. Тўрт.

Фармонбиби. У беш дейди.

Фармонбиби. Мента қара, маликаликни сента ким кўйибди, исқирт. Бошингга катик чаппасанг бир хафтадан кейин ювасан. Овқат пиширсанг одамларга ўхшаб лаганга сузмай, қозоннинг ўзидан еб қўяқоласан,

кир ювиб ҳовлига марзава сепасан. Чойнак у ёкда қолиб, азбаройи эринганингдан кружкага чой дамлаб ичасан. Башорат кеннойинг ёпган доладек нонларни ушатиб ейишга эриниб, бир чеккасидан пирожкага ўхшатиб қоғоз билан ушлаб бутинича тишлайсан. Пайпоғинг ўлтур қатирмоч бўлиб кетмагунича ечмайсан... Мента қара, сени қайси аҳмоқ малика қилди?

Сотти. Ойижон, шу бутун уришманг, болажонимга раҳм қилинг.

Фармонбиби. Кўчадан бери келмасанг. Кечасиям кинога борасан, кундузиям кинога борасан. Маймунга ўхшаб танса тушганинг-тушган. Йўқ, энди бас. Бунга эрта бериш керак. Берганда ҳам бўшашган баёв йигитга эмас, боксчига эрта бераман. Шу бутуноқ спорт комитетига совчиликка бораман.

Меҳри. Вой ойи, қиз боланикига совчиликка борилди, йигитникига эмас.

Фармонбиби. Сен аралашма, лакалов. Ўзим билан.

Фотима. Спортсменга ўлсам ҳам тегмайман.

Фармонбиби. Бўлмаса кимга тегасан?

Сотти. Айтақол болам, айтақол.

Фотима. Милиционерга.

Сотти. Вой дод, мелисани тўппончаси бор, боламини отиб қўяди. Ҳеч бўлмаса магазинчига теккин.

Фармонбиби. Магазинчинини калласи бор, бунақа бекорчи латта кўгирчоқни олмайди.

Радио. Қулоқ солинг...

Комил. Шу маҳалда радиого бағо борми? Э, овозинг ўчсин!

Радио. Қарғаманг, ака.

Фармонбиби. Қани, кўйиб беринглар-чи, нима деркин. Гапир!

Радио. Ёшларнинг йўлига тўғаноқ бўлманг.

Фармонбиби. Овозини ўчир! (*Мамур радиони ўчирди.*) Ҳамма мента қарши. Мен кетдим. Орқадан қидириб овора бўлманглар. (*Чиқиб кетди.*)

Маҳкам. Ойимлар арзалади деган гап, ўзларингта маълум, Фармонбиби хонадони вайрон бўлди деган гап. Маъмур. Фармонбиби хонадони инкирозга учради, деган гапни айтинг, ака.

Маҳкам. Ҳа-да ука, инкирозга учради деган гап. Ўринбой. Шу конкурсни ким ўйлаб топди ўзи? Ундан кўра хотин-қизлар ҳаётини яхшиласин, бошлари меҳнатдан чикмайди.

Маҳкам. Бундан чиқди, умрида далага чиқмаган, кўлини совуқ сувга урмаган қизлар қатнашибди-да конкурсда.

Ҳаким. Ахир Ўзбекистоннинг ҳақиқий маликалари пахта далаларида заҳарланишпти, туғруқхоналарда қийнаlishпти.

Асқар. Сўранг-чи ака, қизларга бериладиган саволларни ким ўйлаб топган ўзи.

Маъмур. Ака, булар билан гаплашиб бўлдингизми? Энди бизга гапиринг, ака, юз грамм гапиринг!

Маҳкам. Мен нима дейман, бу бир, мана, қилтиликни қилганлар гапирсин, бу икки. Биз Бўстон билан бу ишта аралашмаймиз. (*Эркаслар чиқиб кетди.*)

Келинлар. Бу гап ўзи кимдан чиқди.

Муҳайё. Тоғора-тоғора хасипдан чиқди.

Башорат. Вой, ўзбекнинг ақли тушдан кейин киради, дегандек, икки қасқон мантию... сомсалар...

Лутфи. Вой тушундим, Фотимани малика қиламан деб икки томондан хужумга ўтибсиз-да, овсин. Бир томондан мантию-сомсалар, иккинчи томондан ойимларнинг обрўлари.

Келинлар. Вой! (*Эларини чақиршади.*) Ҳой эркаслар, қаёқдасизлар?!

Сотти. Энди нима қиламан? (*Эркаслар киришади.*)

Асқар. Тўтанглар, тўтанглар, шу гап ростми?

Ҳамма. Рост.

Асқар. Ундай бўлса, бу жиноят.

Тўхта. Назаримда ойим нарсаларини йиғиштириптилар.

Ҳамма. Вой!

Сотти. Кетиб қаёққа ҳам борардилар.

Меҳри. Вой ўлмасам, қариялар уйига борсалар-а. У ёғлагги шароитни...

Маҳкам. Ҳа... Ҳа...

Башорат. Ойимлар кетсалар, шарманда бўламиз, шарманда.

Маҳкам. Комил қани?

Ҳамма. Комил!

Маҳкам. Демак, ойимлар кетмоқчилар. Хўш, қаёққа? Меҳри. Мулла ака, мен айтмай.

Маҳкам. Ойимларни борадиган ерлари кўп, лекин бировнинг уйига икки дунёда ҳам бормайдилар. Шундайми? Демак, қариялар уйига борадилар.

Ҳамма. Вой.

Маҳкам. Қандай қилиб бош кўтариб юрамиз. Бу томонини ўйлашимиз керак. Еттига давонгирдай ўғиллавижон борми, дейишмайдимиз?

Ўғиллар. Виждон бор.

Маҳкам. Еттига келинда-чи?

Келинлар. Бор.

Сотти. Мулла ака, бир кун сабр қилсак бўлмайди-ми? Эртага қизим “Ўзбекистон маликаси” тожини тақиб тушган сурати газетда чиқиб олсин.

Асқар. Тушунсангиз-чи, бу ишта фиромлик аралашган. Сиз ойимларнинг номларини соттансиз. Бўлмаса келиб-келиб, кўлидан бир иш келмайдиган мана шу Фотима “Ўзбекистон маликаси” бўладими. Икки оғиз ўзбекча сўзни эглаб гапиролмайди-ю.

Лутфи. Салкам бир аср ҳалол яшаётган ойтганим бунақа аламни кўтаролмайдилар.

Маҳкам. Бу ўйинчоқ тож нима экан. Бутун дунё подшоҳларининг тожини йиғиштириб келганингизда ҳам, ойимларнинг бир дақиқа ҳафа бўлишларига арзиймайди.

Ҳамма. Во!

Маҳкам. Ҳаммамиз ўзбошимча бўлиб кетдик, бу бир, ҳозир ойимларни чақирамиз, бу икки. Комил билан

Соттихон, ойимлар нима талаб қўйсалар сўзсиз бажарасизлар, бу уч. Хўш, нима қилайлик, Соттихон? Ойимларни чақирамизми? Ёки... ҳаммамиз тарқаб кетаверамизми? Ҳамма. Чақирамиз.

Сотти (*пастга, томоша залига тушади.*) Шошманглар, қариндошлар, шошманглар. Мана шунча йилдан буён тирикчиликнинг аччиқ-чуқутини бирга татиб келямиз.

Ҳамма. Э-э! (*Кета бошашади.*)

Сотти. Шошманглар, роса енгил-елпи тапларни тапириб бўлди. Энди бир жиддий таплашиб қўйлик.

Маҳкам. Қани, ўша жиддий тапни бир эшитиб қўйлик.

Сотти. Бу хонадонда ўзбошимчилик қилган битта менми? Қолаверса Фотиманинг малика бўлишга сизнинг ҳам, хотинингизнинг ҳам алоқаси бор!

Маҳкам (*Бўстонга.*) Бу ёққа кел! Сени!...

Сотти (*Бўстонга*). Эсингиздами, жюри аъзоларига икки қасқон манти пишириб берган эдингиз.

Бўстон. Ҳа, пишириб бер, деган эдингиз, шунга икки қасқон манти қилиб берган эдим.

Маҳкам. Хом калла, сенга минг марта айтганман, манти қилар экансан, сурштириб пиширмайсанми?

Бўстон. Ие, мантини ҳам сурштириб пиширадим?

Сотти. Мулла ака, сиз ҳам ўзингизни оппоқман деган. Сизнинг ҳам айбингиз бор.

Маҳкам. Мана булар мени яхши билади! Қирқ йилдан буён кўлимдан миллион-миллион пул ўтган, бу бир, лекин ҳеч кимдан тилим қисик жойим йўқ, мана бу икки.

Сотти. Конкурс уюштирган ташкилот ҳисобига пул ўтказишни мени илтимосим билан тезлаштириб берган сиз эмасмисиз?

Маҳкам. Вой!

Сотти. Баракалла. Шундай қилмаганингизда ҳали-вери конкурс ҳам бўлмас эди. Фотима малика ҳам бўлмади.

Асқар. Бу нима деган тап? Нималар депсиз?
Сотти. Нима таплигини хотинингиз Лутфи Бобоевнидан сўранг.

Асқар. Лутфи Бобоева! Қани, бу ёққа келинг!

Лутфи (*асқарлар синари қадам ташлаб чиқади.*)

Менинг айбим шuki, Асқар ака, Соттихонни тапларига кириб конкурста кийиладиган қўйлақлар материални цех бошлиғи билан таплашиб яхписига алмаштириб берган эдим. Лекин Фотиманинг конкурста қатнашидан бехабар эдим.

Асқар. Кимнинг келини эканлигингизни унутдингизми?

Сотти. Асқар ака, ноль-ноль-ноль-бир номер эсингиздан чиқдимми? ГАЙта берилган топширик.

Асқар. Қанақа ноль-ноль-ноль-бир?

Сотти. Дарров унутдингизми? Ҳали навбат келмасдан мени илтимосим билан шу номерни бир одамга берган эдингиз. Буни ҳам конкурста алоқаси бор эди... Қани, кругом! Шагом марш! (*Асқар ва Лутфи асқарларча қадам ташлаб чиқиб кетишади.*)

Комил. Ҳой хотин, мени шарманда қилдингиз-ку.

Қани чик бу ёққа, чик!

Сотти. Чикмайман! Нима қилай, Комил акажон, жон акажон. Бу дунё сен менга, мен сенга, бўлиб кетган бўлса.

Комил. Перестройка бошланди-ку, хомкалла.

Сотти (*томошбинлар орасида айланиб юради*). Перестройка-мерестройкангизни билмадим, лекин ўзингиз ҳам мактабда экзамен олаётганингизда мана шу ота-оналар (*атрофдаги томошбинларни кўрсатиб*) қилиб келган сомсалардан емаганмисиз? У сомсалар ҳалолу, бизники ҳаром бўлдими?

Комил. Сомса эмай мен ўлай. Буни конкурста нима алоқаси бор? Вой юратим...

Меҳри. Нима бўлди, Комил ака?

Комил. Сомса еганмишман!

Меҳри. Сомса ёб нима қилардингиз, Комил ака.

Академик Иван Павлов емаган сомсага пул тўлаш бор деган!

Ҳаким. Дунёдаги ҳамма гапни Иван Павлов айтиб кетган экан-да. Сен жим турсанг-чи.

Сотти. Ҳой Ҳаким ака, гап сизга келганини сезмадингизми?

Ҳаким. Тўғри, келин аям аллақандай одамни касалхонага ётқизишни илтимос қилиб, икки юз сўм берган эдилар.

Меҳри. Олдингизми?

Сотти. Йўқ, қайтариб бердилар.

Меҳри. Ана!

Сотти. Лекин касалхонага жойлаштирилдилар.

Меҳри. Ҳой овсин, анави қилиб берган ишимни конкурста алоқаси борми?

Сотти. Икки шиша женшенни айтмасизми? Жуда алоқаси бор-да, ўргитай!

Меҳри. Боринг-е!

Маммур. Асқар ака, пулдан бошқа нарсани билмайсан деб мени айтдингиз, ўзингиз ҳам оппоқ эмас экансиз-ку.

Сотти. Анави тўй яхши ўтими, Маммуржон?

Маммур. Қайси тўй?

Сотти. Тунов кунни ишга бормаи томоғим оғрипти, деб бюллетень қилиб, ўзингиз районга тўйга кетувдингиз-ку.

Муҳайё. Между прочим, у тўйдан бир тийинсиз қайтиб келувдилар.

Маммур. Сотти янгам, пулини олманг, илтимос, бу одам керакли одам, дегандилар...

Муҳайё. Керакли одамнингиз ҳам ўлсин, керакли одамга хасип қилмай мен ўлай, хасип емай у ўлсин.

Тўхта. Мен нима қилиб қўйдим?.. Келин ойи, айтудим-а, бу ишга мени...

Нигора. Вой, сиз нима иш қилиб қўйдингиз?

Тўхта. Ҳозирги пайтда ҳамма нарса дефицит бўлгандан кейин, шу-да! Сотти кеннойим мебель топиб бе-

ринг, деган эдилар. Ўртоғимнинг дадасига айтиб бир-пасда топиб берувдим.

Сотти. Ўртоғингизнинг дадаси омон бўлсин, устига беш юз сўм олибди.

Тўхта. Мен нима қилиб қўйдим?

Нигора. Тўхта ака, юринг уйга.

Сотти. Ҳой Нигора, боғчанинг пүтёвқаси нима бўлди? Нигора. Келиб олиб кетди.

Сотти. Раҳмат.

Нигора. Раҳматни мента эмас, бир кийим шахмат атласга айтинг...

Сотти. Атласни олиб чакки қилибсиз. У ҳам конкурсни керакли одамларидан эди. Мана шундай қилиб орамизда бегуноҳ фақат Нигоранинг туғилмаган фарзанди.

Маҳкам. Вой, тарқалинглар, тарқалинглар, ойимлар зинхор-базинхор бу гапларни эшитмасинлар... Ёпиғлик қозон ёпиғлигича қолсин. Тарқалинглар.

Ўринбой. Тўхтанглар! Бир жиноят иккинчи жиноятни олиб келади. Бир умр ҳалол яшаган отам раҳматликни арвоҳи номидан ҳаммаларингизни қоралайман ва хайфсан эълон қиламан.

Муҳайё. Вой, муллака, тавба денг, арвоҳни тинч қўйинг...

Ўринбой. Тинч қўймайман. Маҳалла жамоатчилиги олдида кирдикорларингизни очик ойдин айтмагундларингизча...

Нигора. Маҳалла нима экан?

Дутфи. Депутатлар сессиясига...

Ҳаким. Депутатлар съездига.

Маммур. Хўп. Хат ёзилди ҳам дейлик.

Ўринбой. Имзо!

Маммур. Чекилсин хатта имзолар!

Ҳамма. Ўз сўраб чекдик хатта имзолар!

Маҳкам. Энди бу гаплардан ойимни хабардор қилсак бўлади.

Ўринбой. Энди айтсак бўлади.

Кўида бир варақ қоноз билан Зухра киради.

Фотима. Қулоқ солинг! Бувжонимнинг сизга йўлдан ушбу хатларини ўқиб бераман: “Азиз болажонларим, оталарингиздан қолган нарсаларни йиғиштириб бўлдим. Бугундан бошлаб ҳаммасини ўзларингга топширдим. Аслини олганда оталарингиздан аризулик ҳеч вако қолмаган. Сизлар эса еб тутатиб бўлмайдингиз давлат қоландек, мен сизларга бермай босиб ётгандек, қовоқ тумшукларингизни оситтириб юрибсизлар. Мени менсимай кўйдингизлар. Қиз узатмоқчи бўлсаларингиз бир оғиз шундоқ-шундоқ қилип-миз, деб айтмайсизлар. Ўғил уйлантирмоқчи бўлсаларингиз мента маслаҳат солмайсизлар. Уйларингизни бўлак қилиб кўйганимдан буён шунақа қилиқ чиқардингизлар. Хонадонимиздан ўзбекчилик, фазз-барақа қочди. Парокандалик бошланди. Фаразларим, неварачевараларим бир-бирита бегона бўлиб ҳар қайсига тарқаб кетиш хавфи бор. Токи бу хонадонда тартиб бўлмагунча уйга қайтиб келмайман. Гапирдингиз бўлсам гап кўп. Бари бир айтганим билан сизларга тавсир қилмайди. Кетдим!

Азимшер хонадонининг сўнгги раҳбари ФАРМОН-БИБИ СУБХОН ҚИЗИ муҳрим босдим. Котиб ЗУХРА-БОНУ КОМИЛ ҚИЗИ имзо чекди.

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

Яна ўша ҳолат. Тонг ёришиб келмоқда. Ҳовлига Нигора чиқади.

Нигора. Невара келинлар-у!

Невара келинлар. Ху-у-ув!

Нигора. Чиқақолинглар-у! (Ҳовлига челақ кўтарган невара келинлар юзуриб чиқшади.)

Нигора. Хўроз уч марта қичқирдимми?

Невара келинлар. Ҳа, қичқирди!

Нигора. Қани, бошладик! (Невара келинлар Нигора билан биргаликда “Отмагай тонг” кўшигини кўйлаб ҳов-

лига суё сепишади.) Бўлдингларми? Раҳмат. Майли, энди сизлар борақолинглар, дам олинглар.

Невара келинлар. Вой, бизнинг сизга айталитган гапларимиз бор. (Невара келинлар Нигорани куришди ўтириб оладилар.) Нета бизнинг маҳрибонимиз, маслаҳатгўйимиз, ҳам отамиз, ҳам онамиз, нури дийдамиз, катта ойимиз кўринмайдилар?

Нигора. Ойимлар ҳозир жуда ҳам нозик ишлар билан бандлар, давлат ишлари билан бандлар.

Невара келинлар. Сиз-чи, янгажон, бизни алдаманг. Сиз бизни ҳеч нарсга сезмайтти, деб уйлапсизми? Бизнинг катта келинпоша ойларимизга айтиб кўядиган шартларимиз бор!

Нигора. Қанақа шартларингиз бор экан?

Невара келинлар. Агар бизнинг ойижонларимиз катта ойижонимиз билан келишишмас экан, биз ҳаммамиз бу уйдан кетамиз! Кетамиз! Кетамиз! (Невара келинлар ичкарига кириб кетишади. Ичкаридан катта келинлар чиқади.)

Катта келинлар. Нима гап, нима шовқин?

Нигора. Агар биз ойижонимиз билан тил топилмасак, невара келинлар ҳаммаси уйига кетворармиш. (Нигора челагини кўтариб ўрнидан туради. Тўхта юзуриб келиб Нигоранинг кўйидан челақни олади.)

Тўхта. Нима қилардингиз шуни кўтариб. Сента оғир кўтармагин, дегандим-ку.

Ҳамма ўтириб Фармонбийининг ичкаридан чиқишини кўтади.

Маъмур (кўй соатига қарайди). Яқшанба. Соат тўққиз...

Муҳайё. Вой... Эшиқдан қараб келайми?

Ҳамма. Ҳа!

Муҳайё. (Фармонбийининг эшигини олдига юзуриб бориб қайтиб келади.) Йўқ.

Маъмур (кўй соатига қарайди). Соат ўн. (Фармонбийининг эшиги очилади. Ҳамма ўрнидан туради. Патнис кўтарган Зухра чиқади.)

Меҳри. Ассалому алайкум!

Зухра "Отмагай тонг" кўшиғини хиргой қилиб ошхона томон ўтиб кетади.

М а ь м у р. Соат ўндан юз грамм ўтди.

Зухра патнисда чойнак-пиеда кўтариб ошхонадан чиқади, кўшиқ куйлаганича ҳаммага бир-бир қараб ичкарига кириб кетади.

М а ь м у р. (соатига қараб). Соат ўн бир.

С о т и. Э-э, эркалик ҳам эви билан-да, нима деса-лар хўп деввериб, бошимизга чиқариб юбордик.

Б а ш о р а т. Ҳамма айб сизда, шпионликтан тушганингизга чидайолмайсиз, вой-войлаб юрибсиз. Тинчгина яшаб юривдик. Сиз орани буздингиз-ку, рўзғордан файз-барака қочди...

Л у т ф и. Ҳо, овсинжон! Сотихонга кўшилиб ойимни ёмонлаган ким эди?

Б а ш о р а т. Ким ёмонлабди? Менми?

А с қ а р. Тинчланинглар. Қани ўтиринглар. Энди сизларники бормиди.

М а ь м у р. Ўзи соат неча бўлди?... Соат ўн бирдан юз грамм ўтибди.

А с қ а р. Корин очиб кетди-ку.

Н и г о р а. Ойимлар чиқмагунларича овқат емай ўтиравераман. Оч ўтираман. Мана шу ерда ўлиб кетаман. (Саҳнанинг ўртасига келиб ерга ўтириб олади.)

М у ҳ а й ё. Вой, ўзим ўргилиб кетай сиздан. Оч ўтириш ҳам тапми? Ойимлар чиқмасалар сув ҳам ичмайман. Чанқаб ўлиб қолсам ҳам, тамшанмайман... (Низоранинг ёнига ўтириб олади.) Сув...

О в о з л а р. Мана сув.

М у ҳ а й ё. Йў-йў-йў-йў. Керакмас, ичмайман...

М е ҳ р и. Академик Иван Павлов...

К о м и л. Нима қиласиз аллақачон ўлиб кетган академикни орага суқиб. Э, бўлди-е, турларинг. (Низора билан Мухайё ўрнидан туришди.) Бўлди энди, нонушта қилайлик. (Пастухонга қараб) Бир, икки, уч...

М а ҳ к а м. Йў! Ойимлар чиқмасалар нонушта қилмаймиз. Уч... икки... бир... Нима бўлсам ойимларни нонуштага чақириш керак.

М а ь м у р. Соат ўн иккидан юз грамм ўтибди.

К о м и л. Ойимни чақирадиган биронта мард борми ўзи?

З у х р а. (кириб.) Дикқат! Дикқат! "Ота сўзи" китоби ўқилади.

Ҳ а м м а. (ўрнидан туради). Хайрият, ойимлар чиқарилган бўптилар. Келинг, ойижон... (Фармонбоби кириб келади.)

М а ь м у р. Отамининг китобларини ўқиган ойимизга алагангли прывет...

З у х р а. Бувижон, тураверисинми? Ёки ўтиришсинми?

Ф а р м о н б и б и. Айт, ўтиришсин!

З у х р а. Ўтиринглар!

Ф а р м о н б и б и. Бисмиллоҳир раҳмонир раҳим!

Ўринбой Бобоев!

Ў р и н б о й. Лаббай, ойижон!

Ф а р м о н б и б и. Отагинанг раҳматли фонус кўтариб юришни яхши кўрарди. Нега бундай қилади деб ўйласам, фонусга арақ куйиб кўча-куйда пилигини сўриб юрар экан. Ўринбой болам, энди грелкани кўй. Онангги билмайди, деб ўйлайсанми?

М а ҳ к а м. Ростдан, ойимларни билмайди, деб ўйлайсанми? Ойимларнинг кўзлари рентген бўлиб кетган-а. Рентген!

Ф а р м о н б и б и. Отанг раҳматлик ўлганимдан кейин шу фонусни Ўринбойга бер, деган. Менинг руҳим шод бўлсин, деса, шу фонусни ичига ароқ куйиб тоқчага куйиб кўйсин, деган. Лекин ўзи ичмасин, бўлмаса шу фонуснинг пилигига ўхшаб куйиб тамом бўлади, деган.

М а ь м у р. Ана! Эшитдингларми? Отамиз бизга қанчалик ғамхўр эдилар, юз грамм тапларида шунча... май...

Ў р и н б о й. Ойижон, падали бузрукворимизнинг таплари бизга қонун.

Ф а р м о н б и б и. Маҳкам Бобоев!

Маҳкам. Лаббай, ойижон!

Фармонбиби. Отанг раҳматли “Фармон, шу ўғлимиз калтали бўлади...”

Маҳкам. Мен-а!

Фармонбиби. Олимизнинг бошита тушган муаммоларни ҳал қилишда шу ўғлинг сента ёрдам беради, деган...

Маҳкам. Ота ўғлимиз-да, ота ўғли! Кимсан! Азимшер билан Фармонбининг ўғли бўлганимдан кейин...

Фармонбиби. “...Мабодо ўйлаб ўйита етолмаса, хатоларга йўл қўйса, қиблага қараб туриб, мана шу носковок билан пешонасига тўқиллатиб уч марта урсин, зора калласи ишлаб кетса”, деган эдилар! (*Маҳкамга носковок беради.*)

Маҳкам. “Қиблага қараб-а”. Қибла қайси томонда эди? Ҳозир урайми?

Фармонбиби. Урасанми, урмайсанми, бу сенинг ишинг.

Маҳкам. Шу ўзи биттами ё носковоқдан яна борми?

Фармонбиби. Ўзи биттагина эди.

Маҳкам. Афсус... Кўпроқ бўлганида депутатларга ҳам юборардик. Уларни ҳам калласи ишлаб кетармиди. Майли, шунисига ҳам шукур. Урамиз, отажон, урамиз. Чунки ҳаёт муаммоларини ечиш учун уч марта эмас, эрталабдан кечгача ҳам уришга тайёрмиз.

Фармонбиби. Маммур Бобоев!

Маммур. Лаббай, ойижон! Ҳайрият, юз грамм навбат бизга ҳам тегди.

Фармонбиби (*Зухрага*). Ўроқни обери! Мана бу, сента. (*Маҳкамга ўроқ беради.*)

Маммур. Ие, ўроқ-ку. Бунини нима қиламан? Энди ўроқчилиқ қилар эканмиз-да.

Фармонбиби. Айт, ёзувини ўқисин.

Зухра. Ўроқдаги хатни ўқин!

Маммур. Ўроққа бир нарсалар ёзилган. “Кўшиқ қилиб айт бу байту-ғазални.”

Фармонбиби. Файласуф эди, чолим раҳматли.

Маммур. Ие, куйта солиб айт бу байту-ғазални. Куйта соламиниз. Мухайё, тезда дуторни опчиқ! Бўл тезроқ! (*Мухайё чиқариса югуриб кириб кетади.*)

Фармонбиби. Асқар Бобоев.

Асқар. Шу ерданман, ойижон. Асқар Бобоев эшитади.

Фармонбиби. Бери кел. (*Унга кўзойнак беради.*) “Э худо, мен асқар бўлиб юртимни порахўр, ўтри, юлғичлардан, кўзбўймачилардан кутқармоқчи эдим, афсус уруш бошланиб, бу ишни улдасидан чиқа олмадим...”

Асқар. Афсус, афсус...

Фармонбиби. “...Ўзингта шукур, ўғил бердинг, исминни Асқар қўйдим, зеҳнини ўтқир, узоқни кўзлайдиган, зукко йитит қилиб ўстирдим...”

Асқар. Раҳмат, отажон.

Фармонбиби. “...Мабодо узоқни кўзлай олмай қолса, оқни қорадан ажратолмай қолса, унга мана шу кўзойнагимни бергин”, деб мана ёзиб кетгандлар.

Асқар (*кўзойнакни олади.*) Смирно! (*Асқарчасига юриб келиб Азимшернинг расмини олдидан тўхтади.*)

Маммур. Мана энди ўтриларга қиргин келадиган бўлди.

Асқар. Дадажон! Кўзойнак мента мадад.

Маммур. Воъно! Энди бундай гап... Отамни шеърини эшитасизларми? Азимшер Бобоев шеъри, Маммур Бобоев музикаси, рақсида Мухайё Бобоева.

Дуторни чага-чала, дуторим боги-лола.

Дуторни Маммур чалсин-э, дод-э, ўйнасин бахтли она.

Тўй-ҳашамлар бўлади, қистир-қистир бўлади.

Қирсанг атар бу йўлга-э, дод-э, санъат ҳаром бўлади. Кўлингда бордир ўроқ, яна бирида рубоб.

Ҳалол меҳнат қилганин-э, дод-э, йўлгига чиқар офтоб. Отанг Азим шер ёзди, санъатда йўлинг ўйлаб.

Ҳалол меҳнат қилганин, дод-э, йўлгига чиқар офтоб. Фармонбиби. Қомил Бобоев!

Комил Бобоев. Лаббай, ойижон!
Фармонбиби (Зухрага). Айт унга, даласини ёзиб қолдирган хатини ўқиб бераман.

Зухра. Бобомларнинг ёзган хатларини эшитинглар.
Фармонбиби. "Мен урушда, ўрмонда, душман та-
зидан сақланиш учун шу противогазини кийиб ётар экан-
ман, Комил ўғлим ўқитувчи бўлади, ёшларни атроф му-
хитни сақлашдек ишга солиқ қилиб тарбиялайди. Ёшлар-
ни атроф мухитни сақлашга ўргатмаса, ўзбекларнинг етти
пушти противогазда қолади. Келин-куёвлар чимилдикқа
противогазда қиради. Туғилган чақалоққа противогаз
кийдирилади." (Икардан Зухра противогаз кийиб чиқа-
ди. *Комил противогазни Зухрадан тортиб олади.*)
Комил. Ойи, Сотти ҳам кийса, майлими?
Фармонбиби. Ихтиёри ўзида. Истага кияверсин.
Сотти. Энди бир камим тасқара бўлиб противогаз
кийиб юришим қолувди.

Фармонбиби. Ҳаким Бобоев!

Ҳаким. Лаббай, ойижон!

Фармонбиби. (Зухрага.) Ҳамённи бер!

Ҳамма. Олтин!...

Фармонбиби. Бу сента. (Ҳамённи узатади.)

Ҳаким. Ҳамёнда нима бор?

Ҳамма. Ичида пул бўлса керак.

Фармонбиби. Ичида хат бор. Ўқи!

Ҳаким (Ҳамёндан хат олиб ўқийди.). "Ҳурматли ши-
фокор Ҳакимжон ўғлим. Сиз ўзингизга шундай қийин
касбни танлагингиз. Бу касб эгалари кўнгли оқ, қўллари
покиза бўлиши шарт."

Ҳамма. Ана!

Ҳаким. "...Сизнинг тақдирингизни ўйлаганимда
Луқмони Ҳаким, Ибн Сино сингари табаррук зот-
лар кўз олдимга келади. Инсон саломатлиги учун
умрини бағишлаган бу бебаҳо кишилар касбини пул
топишга бағишламайсиз, деб ўйлайман. Сизнинг
кељагингизни ўйлаб, отангиз Азимшер." Отажон, бу
табаррук хатингизни рамкага солиб, операционнийга
осиб қўяман.

Меҳри. Осиб қўямиз.
Ҳаким. Ҳа! Бу хатдан икки нусха қўчириб Меҳри
икковимиз тумор қилиб бўйнимизга осиб қўямиз.

Меҳри. Йў-е!

Ҳаким. Келинг энди, ойижон, чой ичайлик!

Фармонбиби. Тўхта Бобоев! (Зухрага.) Қўйлакни
қўлга бер, мағзини ўзи чақиб олсин.

Зухра. (Тўхтага). Мана! Мағзини ўзингиз чақиб
олар экансиз.

Тўхта қўйлакни елкасига ташлайди.

Ҳамма. Вой, ярашди, ярашди!

Маҳкам. Отажон, отамиздан қолган хазинани биз-
га бўлиб берганингиз учун сизга катта раҳмат!

Фармонбиби (Зухрага). Доирачиларга айт, бир
чирмангасини чалипсин. Озгина бадантарбия қилиб
олай.

Зухра. Чалинглари!

Ҳамма рақсага тушиб бадантарбия қилади.

Комил. Мана ойижон, нонушгадан олдин мазза қи-
либ бадантарбия қилиб олдик.

Маҳкам. Ойижон, бизни кечирганингиз учун сизга
минг раҳмат!

Фармонбиби. Ҳо!... Бекор айтибсанглар! Қани,
қочларинг! (Зарда билан икариса кириб кетади.)

Маҳкам. Биз қанақа одаммиз? Биров кўрса бизни
асло Азимшернинг боласи демайди. Пичоқ бориб суяк-
ка қадалди. Зулм исканжасида эзиллиб адо бўлдик. Энди
биздан кўрасиз! (Ҳамма бир жойга тўйланлиб бир нимани
маслаҳатлашишди. Фармонбибига эшиттириб қичқира-
ди.) Гап битта, ё бу уйни сотиб тарқаб кетамиз, ё уйни
бўлиб оламиз! Ҳаммамиз домга чиқиб кетамиз!

Ўринбой. Бу ёғи қизик бўлди-ку. Меҳри келин,
агар оймлар биз билан гаплашмасалар, бу масалада ака-
демик Иван Павлов нима деган?

Меҳри. Академикни ҳар балога аралаштираверма
дегандингиз-ку.

Ўринбой. Шу топда унинг гапи зарур бўлиб қолди.

Меҳри. Нервний системамиз бўзилиб кетади, деган.
Уста Боқи киради.

Уста Боқи. Ҳа, ишларингиз нима бўлди?

Маҳкам. Каерда юрибсиз, Боқи амаки, қийналиб кетдик-ку! Ишимиз пачава, Боқи амаки. Қўлимиздан ҳеч бағло келмапти.

Уста Боқи. Ҳалиям-а?

Ҳамма. Ҳалиям...

Уста Боқи. Биламан, эшитдим.

Асқар. Каердан эшитдингиз?

Уста Боқи. Мени қўявер, бутун маҳалла эшитди, маҳалла нима экан, бутун шаҳар эшитган. Э, шаҳар нима, бутун жумҳурият эшитган.

Сотти. Боқи амаки, зағранишачи?

Уста Боқи. Зағранишча ҳам эшитган.

Комил. Ҳамма айб ўзимизда. Нима қил дейсиз: ўлайликми ёки эр-хотин бошимизни олиб, кўчиб кетайликми?

Маҳкам. Қийналиб кетдик, Боқи ака.

Мамур. Ориглаб кетганимни қаранг. Юз грамм бўлиб қолдим.

Ўринбой. Ростдан, қовурғасини қаранг. Ойимлар бизни тушунмаптилар. Биздан ранжиганлар.

Уста Боқи. Бўлди, жим бўлинглар! Мана бу икки қоплаги ремонт қилинган пойфазаларнинг тулини ким тўлайди?

Нигора. Э, ким тўларди...

Дутфи. Ким олиб чиққан бўлса, ўша тўласин.

Тўхта. Ойим тўлайдилар!

Маҳкам. Юринглар, гап бор. Кетдик!

Маҳкам эркакларни эргаштириб чиқиб кетади. Уста Боқи орқасидан жавраб қолади.

Уста Боқи. Тўхтанглар, тўхтанглар! Фармонбиби, хой Фармонбиби!

Зухра. Намунча, хўрога ўхшаб қичқираверасизми?

Уста Боқи. Бувингни чақир.

Зухра. Бувимлар энди бу ҳовлига чиқмайдилар.

Уста Боқи. Хўш, нима учун? Нима сабабдан?

Зухра. Нимага-пиматаси йўқ. Чиқмайдилар вассалом.

Уста Боқи. Менинг бувингга махфий гапим бор, чақир!

Зухра. Бувимда гапингиз борми? Мен бувимларнинг переводчитиман. Нима гапингиз бўлса мента айтаверинг.

Уста Боқи. Шундайми? Бўлмаса мана бу қоплагги икки юз элликта ремонт қилинган пойфазаларнинг тулини тўлаб қўй.

Зухра. Нета мен ҳаммаси учун тўлар эканман. Тўламайман. Мен фақат бувим билан ўзимникига тўлайман, қоплаглари кимники бўлса ўзи тўласин.

Уста Боқи. Ҳали шунақами?!

Зухра (*қонни титқиллайди*). Ўзим билан бувимникини хозир тандаб оламан.

Уста Боқи (*қичқиради*). Хой, Фармонбиби, яхшиликча тулини тўлаб қўй, бўлмаса устиндан арз қиламан. Сулга бериб ундириб оламан. Маҳалла комиссиясига арз қиламан: Фармонбиби нанки бодаларини, балки шунча йил унинг оиласига ҳалол хизмат қилган собошвенний сапожнитини ҳам тулини тўламай, беҳурмат қилди, деб бошимга одам йиғаман. Маҳалла оқсоқоллари олдида шарманда қиламан.

Фармонбиби (*чиқари*). Жинни-пинни бўлиб қолдингми, Боқи? Нета бақиряпсан? “Бой ила хизматчи” дати Фифурнинг гапларини қайтаряпсанми...

Уста Боқи. Керак бўлса Хамлетнинг гапларини гапираман. Томга чиқиб дод дематганимга шукур қилинг.

Фармонбиби. Мента қара Зухра, кел охирги марта тўласак тўлаб қўяқолайлик. Итогоси қанча бўлди? Ўқи-чи!

Зухра. Итогоси, бир юз эллик сўм.

Фармонбиби. Мента қара Боқи, бу дўкон ўзингникими ёки давлатникими?

Уста Боқи. Кооператив дўкон. Ўзингиз биласиз, кооперативни бир сўмига ҳам ҳиёнат қилиб бўлмайди. Чўзинг.

Фармонбиби. Зухра, чикар.

Зухра. Куриб кетсин, манг! (*Зухра пули бериб югуриб ичкарига кириб кетади.*)

Уста Боки. Э, тўхта! Етмиш беш сўм! Қолганини ким тўлайди?

Фармонбиби. Ана улар тўласин.

Уста Боки. Ҳозир чақираман уларни! Эй, ким бор?

Фармонбиби. Бақирма, бирпас жим тур!

Уста Боки. Нима гап ўзи, Фармонбиби?

Фармонбиби. Э, Уста Боки, мен гапирмай, сен эшитма. Ажаб замонлар бўлди. Ота-болани, бола-отани хурмат қилмай қўйди. Ҳатто Амир Темурни ҳам маслаҳат-тўйи бўлган дейишади. Ўшандоқ Темур маслаҳаттўйга кулоқ солган. Ҳозирги ёшларга на маслаҳат керак, на маслаҳаттўй.

Уста Боки. Ҳа, нимасини айтасиз, кўчалати одамларнинг тартибсизлигини айтмайсизми. Одамлар бир-бирини хурмат қилмай қўйди. Сиздай онахонлар кўчада кетаётса, орқасидан келиб туртиб ўтиб кетишади.

Фармонбиби. Урматанга шукр, урматанга шукр.

Уста Боки. Ёшларни айтмайсизми? Агар тўпла-ниб қолишса борми, гапни сўкишдан бошлаб сўкиш билан тугатишади.

Фармонбиби. Ҳамма айб ўзимизда. Бу ҳаммаси аввалам бор оилада бир-бирита хурмат йўқлигидан, оилада тартиб-интизом йўқлигидан.

Уста Боки. Жуда тўғри! Аёлларчи? Эрлари билан арзиматан нарсалардан қўйди-чиқди бўлишяпти.

Фармонбиби. Шармандалик, шармандалик. Надин бор буларда, на имон. Тагин мусурмон эмиш бўлар. Эсинглами Боки, бурунги замонда ота-оналар болаларини сизлаб гапирришарди. Отасидан олдин боласи овқатга қўл чўзмасди.

Уста Боки. Уни айтасиз, отаси уй ичкарисидла бўлса боласи дадамнинг тепасида юраманми, деб томига чикмасди.

Фармонбиби. Айб ўзимизда Боки, айб ўзимизда. Шунинг учун ҳам мен тарки дунё қилишман-да.

Уста Боки. Мана шу ишингиз чакки бўпти. Бу ишингизга мен қўшилимайман. Кимсан генерал, кимсан маршал Фармонбиби тахта-ўқлогини йиғиштириб, енгилдим, деб ўтирса уят эмасми? Сиздай доно, табарук хотин енгилдим деб, ўзини четга олса набираларингизни ахволи нима бўлади? Э, ўзбек миллати нима бўлади? Э, уят-е!

Фармонбиби. Мента қара, Боки, хотин-халаж бор уйга индамай бостириб кириб нималар деб валдираятсан?

Уста Боки. Ҳали шунақами? Мен сизга яхшилик қилмоқчи эдим. Яхшилитимни билмалдингиз.

Фармонбиби. Вой-вой-вой, сен яхшилик қиласанми?

Уста Боки. Ҳа, ҳа, яхшиликни билмалдингиз. Мана бу газетада оилангиз ҳақида чиққан мақолани ўқиб бериб, сизни табрикламоқчи эдим. Энди ўзингиз ўқинг. (*Газетани Зухрага тутқазиб кетмоқчи бўлади.*)

Фармонбиби. Хой Боки, тўхта. Бутун ўзим сомса ёймоқчиман. Бир гаплашиб...

Уста Боки. Э, бўлди! Тамом! Емайман сомсангизни. (*Кетади.*)

Фармонбиби. Зухра, бери кел. Ўқи-чи, нима деб-ди?

Зухра. Бу ёғида йўқ, бу ёғида ҳам йўқ. Ҳа, мана. (*Ўқийди.*) Бутун дунё Касаба Союзлари Президиумида. Гўзаллик конкурси натижаларини беқор қилиш тўғрисида Фармонбининг оиласидан тушган шикоят аризасини кўриб чиқиб, президиум қарор қилади. Биринчи пункт: Фотима Бобоевага ўзбекистон маликаси унвони бериш тўғрисидаги жюри қарори беқор қилинсин!

Фармонбиби. (*Хурсанд бўлиб.*) Ана! Зўр иш бўпти! Зухра. Ажаб бўпти! (*Ўқийди.*) Жюри аъзолари тамадирлик қилиб, ота-оналар олиб келган мантиньо-сомса, хасипу-норин, қазино-қарта, қолбасая икра ва шунга ўхшаган нарсаларни еб қўйгани учун... Ҳа, паразитлар...

Фармонбоби. Тешиб чиксин!

Зухра (*Ўқийди*). Агласу-духоба ва шунга ўхшаган матоларни олиб қўйганиги учун жюри состави тарқатиб юборилсин. Нуқта.

Фармонбоби. Ана, бу гап яхши бўпти!

Зухра. Балтар бўлишини! (*Ўқийди*). Янги жюри аъзоларига ўз ишларига ниҳоятда маъсулият билан қарашлари лозимлиги ўқитиб ўтилсин. Йўл қўйилган хатоларга ўз вақтида принципиал баҳо бергани учун Фармонбобининг оилга аъзоларига миннатдорчилик билдирилсин. Иккинчи пункт: Бутун дунё касаба союзларининг барча аъзолари бир оғиздан шундай қарор қилдилар... Бувижон, булар ҳадеб қарор қилишавераркан-да...

Фармонбоби. Қилишаверсин. Сен у ёғини ўқи.

Зухра (*Ўқийди*). Етгита болани ҳалол тарбиялаган, саксон бешта неварани соғлом ва одобли тарбия қилган ҳамда яна бир қанча чевара кутаётган софдил, ҳалол, нуруний ўзбек аёли, бутун жумҳурият аҳлининг хурмат-этиборига сазовор бўлган онахон Фармонбоби Сўбхон қизига “Ўзбекистон гўзали” деган фахрий унвон берилсин.

Фармонбоби. Вой-вой-вой... Хазиллари ҳам бор бўлсин. Канақа гўзал эканман. Қўй-е!

Зухра. Бу хазил эмас. Мана ёзиб қўйибди-ку. (*Ўқийди*). Учинчи пункт: Ушбу йил туғилган қизларга Фармоной, Фармонгул, Фармончеҳра, Гулфармон, Ўғил боғаларга Фармонбек, Фармонхўжа, Мирфармон, Саидфармон деб исм қўйишни бутун дунё ЗАГС бюроларига топширилсин.

Фармонбоби. Адашиб кетишадино...

Зухра (*Ўқийди*). Қарор қатъий, шикоятта ўрин йўқ. Табриклаймиз, бувижон. Табриклаймиз!

Фармонбоби. Вой тавба-ей, қариганимда гўзал бўлиб қасққа борардим-а. Тавба. Қўйинглар бунақа гапларни.

Зухра. Чақирайми хаммани? Улар ҳам сизни бир табриклагисин энди.

Фармонбоби. Йўқ! Йўқ! Керакмас. Улар то ўз оиласида тартиб-интизом ўрнатмас экан, мен улар билан гаплашмайман! Гап тамом!

Зухра. Кечирасиз унда, бувижон.

Фармонбоби ва Зухра *чикиб кетишди*. Сахнага Маҳкам билан Уста Боқи югуриб чиқади.

Маҳкам. Боқи амаки, маслаҳат нима бўлди?

Уста Боқи. Бўлмади. Қўлимдан ҳеч нарса келмади. (*Уста Боқи чикиб кетади*.)

Маҳкам. Йўғ-е! Тўхтанг, Боқи амаки, тўхтанг!

Ичаридан ўғиллар ва келинлар чиқишди.

Хама. Иш нима бўлди?

Маҳкам. Уста Боқининг қўлидан ҳеч нима келмади... Бўлмаса, эрталабки маслаҳатни амалга оширайлик. Бу охириги чорамиз бўлади. Демак, ҳаммамиз “ҳовли операйиси”ни бошлаймиз!

Ўринбой. Хушёр бўлинглар, гапдан адашманглар, довдираманглар. Қани, бошладик. (*Ўринбой айвон лабиди дагу телефон трубкасини олиб номер тиради. Фармонбоби дераза орқасидан кузатиб турибди.*)

Ўринбой. Алло, алло, “Лаззат” кооперативими? Ўртоқ Райимов керак эдилар. Э, ўзингизми? Мен ўринбойман. Кечати маслаҳат бўйича телефон қилишман. Шундайми? Йўғ-е, 150 минг камлик қилади. Йигирма тўрт хона, гараж, молхона, ўтинхона. Орқасида олти со-тих боғи бор. Томлар оқ тунукадан. Ҳамма уйлар пар билан иситиллади. Ўн бир хонада алоҳида ванна. 150 минг камлик қилади. Мен укаларим билан маслаҳатлашиб кўрай-чи. Хўп, яна телефон қиламан. (*Трубкани жойига қўйди. Укаларига юзланиди.*) Ҳовлимизнинг нархи 150 мингдан ошмапти, нима қиламиз?

Маъмур (*бармоқларини букаб ҳисоблайди*). Ия, шундоқ қатта ҳовлини сотиб, атиги 21 минг сўмдан бўлиб олашимизми? Тузукроқ гаплашинг, ака, ҳеч бўлмаса ўтизтадан тегсин.

Ҳаким. Э акаси-ей, акаси-ей, икки юз минг сўм подшонинг ғазнасию, аҳмоқнинг оғзида. Бунақа пули борлар бировга билдирмайди. Шиша банкага солиб, ерга кўмади. Юз элик мингта таппашган бўлсанглар ёмонмас.

Маъмур. Йигирма бир минг... Бўпти, битта видео оламан. Битта "Волга" оламан.

Муҳайё. Индийский киноларни ёзиб оламиз. "Волга"га тушиб Фаргоналарга, Самарқандларга борамиз.

Маъмур. Битта видеою, битта "Волга" билан пул тамом бўптию...

Маҳкам. Нима, Тошкентни сотиб олмақчимининг? Комил. Ўринбой ака ҳисоб-китоб қилиб ўтирмай, ҳамма пулларини ароқ заводига ўтказиб қўқоладилар.

Ўринбой. Бўлди-е, алжирайверасанми? Шунча пулни заводга ўтказиб қўярмидим. Тўғри, беш-олти минг сўминини ёнимиздаги магазинга ўтказиб қўяман. Кунига бир шишадан бўлса, умримнинг охиригача етади.

Тўхта. Хўп, ховли сотилди дейлик. Ўзимиз қарда яшаймиз. Бу ёғини ўйлаганмисизлар?

Ўринбой. Акагинанг айлансин, ёшсан-да билмайсан. Аввал бугўғини пишиқ қилиб қўйганмиз. Юнусободдан беш қаватли уйнинг икки подьездига ордер олиб қўйганмиз. Ўттиз оиллага етади.

Башорат. Хар бир оиллага нечадан хона беради?

Ҳаким. Катта оилаларга тўрт, уч хона. Оиласи кичикларга икки хонадан.

Сотти. Бизга неча хоналитигдан беради?

Комил. Бизнинг оиламиз кичик, икки қизимиз эрга тегиб кетса, икки киши қоламиз. Бизларга икки хоналитигдан беришса керак.

Сотти. Мен бунга асло рози эмасман. (Қомилга.)

Хой, нима деса сиз хўп деярасизми?

Комил. Нимаям дердим. Қоидаси шунча бўлгандан кейин орага гап сизмайди. Иложимиз қанча!

Сотти. Сизнинг бу лапашанглигингиз бўлса, бизга бир хоналитигни беришади.

Комил. Кўпчилик нима деса шу.

Башорат. Шу пул қўлимга тегса, ҳамма қудаларимни бир-бир чақираман. Келинларимни бош-оёқ кийинтираман. Японский холодильники оламан. Ҳамма келинларимга хитойча пулли термос олиб бераман.

Асқар. Ўйлаб гапирарасизми, кеннойи. Ахир ўринбой акамнинг ичишларидан ортса оласиз-да. Ҳали ортадим, йўқми?

Ўринбой. Маҳмадона бўлма, албатта беш-ўн минг ортади. Ахир ўн минг сўмга ичарман, борингки ўн беш минг сўмга ичарман. Бари бир бугўғига олти минг сўм қолади-ку. Биз ҳам ҳисоб-китобни биламиз. Расчёт тоқиний.

Башорат. Вой дадаси, шунча ичиб шоҳингиз чиқдимиз? Энди ташлай қолинг.

Ўринбой (энаси қотиб). Ўйлаб кўрамиз.

Ҳаким. Мен шу пулларнинг ўн беш минг сўмга одноразовий шприц сотиб олиб, болалар поликленикасига бераман.

Меҳри. Мен ҳам қолган олти минг сўмга шунчака шприц олиб, роддомга бераман. Академик Иван Павлов шунчака васият қилган.

Асқар. Мента теталган пулнинг ҳаммасини боладар уйига бераман.

Маъмур. Нима қилсанглар, ўларнинг биласизлар. Ўринбой ака, бўлмаса "Даззат" кооперативига телефон қилиб 150 минг сўмга розимиз, деб айттайлик.

Ўринбой. Агар ҳамманглар рози бўлсанглар бўпти. Телефон қилганим бўлсин. (Келиб телефон трубкасини қўйди.) Алло, "Даззат" кооперативими? Мента ўртоқ Раймов керак эдилар. Э, ўзингизмисиз? Ўртоқ Раймов, биз сиз ўша айтган 150 минг сўмга... (Шу пайт Фармонбиди келади, чаққонлик билан унинг қўлидан трубкани олади.)

Фармонбиди. Эшитяпсизми ўртоқ Раймов, 150 минг сўмга рози эмасмиз. Бу ховлининг баҳоси 300 минг сўм туради. Кучингиз етадими? Кучингиз етмаса бошқа анойини топинг. Гап тамом. (Ўйларига, келинларига, не-

вара келишларига бир-бир синовчан назар солади.) Қани, айтинглари, ховли сотадиган бойвачалар, бу уйнинг деворига бирортанг битта гуваля кўйганмисан? Кўлингга чўтка олиб бирорта эшикни бўйганмисан? Девор йиқилиб, кўча кўриниб қолганда бирортанг тиклаганмисан. Хотин бошим билан ҳаммасини ўзим қилганман. Хотин бошим билан томга тунука қоққанман. Бу уйлarning шифтидаги саккиз метрли ҳариларни елкамда олиб чиққанман. Шу боғларим ўқшдан қолмасин, бели майиб бўлмасин, деб тўрт тонналаб кўмирни подвалга таширдим. Ҳовлини сотасизларми? Мана сотасанлар! *(Бош бармоғини иккига бармоғи орасидан кўрсатади.)*

Ўринбой. Сиз яшамайдиган уй бизга керакмас.

Фармонбой. Сента керак бўлмаса, неварачеварларимга керак. Билиб қўй, уй сотган эрнинг бири икки бўлмайди. Беватан бўлиб умри ўтади. Қани кўчасанларми, майли кўрпаларингни кўтарларинг. Зухра, хой Зухра, мунча анқаясан, грузовой таксита телефон қил. Биратўла ўнга грузовой машина юборсин. Қани, кўч-кўронларингни кўтарларинг.

Тўхта *(Ўринбойга.)* Ака, ҳамма ишни сиз қилдингиз. Ойи, биз ҳеч қасқа кўчмаймиз. Сиз кетаман деганингизга атайлаб шунақа қилаётган эдик.

Маҳкам. Наҳотки, сиз курган уйни сотасан. Бу ишни қилмасан кўр бўламиз, бу бир, отамиз Азимшернинг арвоҳини чиққилатамиз, бу икки, шунчаки сизни кўрқитмоқчи бўлгандик-да, бу уч.

Фармонбой. Шу баҳонада сенларнинг қанақа одамлингиз маълум бўлди. Ҳаким болам, балли. Сен пулга ружۇ қилмаган тоза бола экансан. Пулимга боғалар поликлинникасита бир марталик шприц олиб бераман дединг. Раҳмат. Пулинг йўқ, биламан. Шу пулни мен бераман. Ниятингга ет, болам. Меҳри, онанг билиб отингни Меҳри қўйган экан. Эр-хотин мана шунақа яшайверинглар, боғаларим. Кечасио-кундузи дуо қиламан сизларни. Мамур, ҳе бемаза. Сен артистларнинг ҳеч эси қирмади, қирмади. Видео олармиш, хотинлари индийский кино

кўрадишлар. "Волга" олиб катаяса қилармишлар. Мента кара, сен пиянистага машина минини ким қўйибди. Минган кунинг ё исталбага урасан, ё автобуста урасан, ё одам босасан. Қарганимда турмага перелача ташиб юришим қолувди. Кўзингни оч, бола. Башорат, қудаларингни чақирасанми? Шунақа ошиб-тошиб кетганмисиз? Билиб қўй, сен қиз узатганинг йўқ. Сен уларни чақирма, улар сени чақирисин. Негаки, қизи сенда.

Фармонбой. Хой Зухра, такси чақирдингми?

Зухра. Мулла акалар телефоннинг устига ўтириб олибдилар.

Фармонбой. Бўлди. Тамоша тамом. Ким кетаман деса, йўл очик. Кетаверсин.

Зухра. Ким кетаман деса, қўлини кўтарсин.

Ҳеч ким қўлини кўтармайди.

Ўринбой. Энди кетмайсизми, ойижон?

Фармонбой. Кетаман. Нотирон кимсасиз қариялар уйига бораман. Агар йигитлик ориятларинг бўлса, етти ўғил, етти келин, салкам ўттиз неварачелин, юзга иккин неварачеваралари бор бир кампир ночор бир мусофирдек етимхонада ётибди, деган гапга чидармикин-сизлар.

Нигора. Ойижон, ойижон, унақа қилманг.

Фармонбой. Гап битта.

Фармонбой ичкарига кириб кетади. Ҳамма жим. Аста-секин неварачелинлар кириб кетади.

Ўринбой *(Маҳкамга.)* Ўйласанг-чи. Бошингни ушлаб, ўнг оёғингни кўтариб ўйла!

Маҳкам. Ҳўп. *(Бошини ушлаб, ўнг оёғини силжитиб, саҳнани бир айланиб чиқади.)* Бўлмаётти, қаллам мутлақо ишламаётти.

Мамур. Юз грамм отволинг, ака. Қаллангиз дарров ишлаб кетади.

Меҳри. Йўй. Академик Иван Павлов "ичкилик ичиш ўз ихтиёри билан ақлдан озшш демакдир", деган. Ҳаким. Тўппа-тўғри гап.

Маҳкам. Шунча уринишимиз бир тийин бўлди. Энди нима қиламиз.

Асқар. Ойимизга бўйсунилдан бошқа чорамиз йўқ. Ўринбой. Шу гап милиция полптоковнигидан чиқими. Э, омон бўл-е! Ахир ойим етимхонага кетаман, шунча ўтиларим, шунча келинларим, шунча невра келинларим, чевараларим етимхонада фариб бўлиб ўтирғанимда қани номус қилармикин, дедилар. Хўш, номус қиласанми ё севинасанми? Онангни етимхонага топшириб, бетингни қалин қилиб ўтирасанми?

Асқар. Ўзингиз айтинг, нима қилайлик?
Ўринбой. Нима қилишни билсам, сендан сўраб ўтирмасдим.

Лутфи. Ҳадеб Асқар акамни қийнайверасизми. Озроқ сабр қилайлик. Ойимларнинг фелъларини биласиз-ку, лов этиб ёнадилару, бирпасдан кейин пис этиб ўчадилар.

Башорат. Даввотар сует бўлса, қози муттаҳам бўлади, деб бекорга айтмаганлар. Нима десалар хўп даявериб, ойимларга қул бўлиб қолганмиз. Ялниниб-ёлворишдан ўзга чорамиз йўқ.

Сотти. Мен ўлақолсам ҳам ялинмайман. Жондан азиз қизимни эл-юрт олдида шарманда қилиб маликаликдан бекор қилганлари учун у кишини асго кечирмайман. Маҳкам. Ҳамма усулни қўллаб кўрдик. Ҳовлини сотамиз, деб ҳам кўрдик, бўлмади.

Ўринбой (*кенжа келинларга*). Томошабин бўлиб ўтирмай, бирор нима десантлар-чи.

1 - Келинчак. Сизлар турганда бизлар бирор нима десак уят бўлар.

Мамур. Сизлар ҳам юз граммгина гапираверинглар.

2 - Келинчак. Гапир десантлар, гапираверамиз. Лекин биз сизларга ўхшаб латта чайнардлик қилмаймиз.

Ўринбой. Ростданми?

1 - Келинчак. Бугини бизга кўйиб беринглар.

2 - Келинчак. (*Эшик олдида бориб ичкарига қараб чиқиради*.) Ойижон, бу ёкка чиқинг.

Зухра. Бувим "чиқмайман" десптилар.

1 - Келинчак. У кишига гапларимиз бор.

Зухра. Менга айтаверинглар, мен у кишининг по-мошинигиман.

2 - Келинчак. Сизга айтмаймиз. Фақат ўзларига айтамиз.

Зухра. Барибир бувим чиқмайдилар.

1 - Келинчак. Бўпти, ойим чиқмаганликларини кўрамиз. (*Ичкари ҳолига қараб чиқиради*.) Хой овсинлар-у, қани тайёрмисизлар, қани чиқинглар. (*Кенжа келинлар бари бешик, бири беланчак, бири қолъаска судраб чиқади. Саҳнанинг ўнг томонига ўн чоғли горшок қўядилар. Ичкарига яқин бешик, қолъаска, беланчаклардан болаларнинг йиғиси эшитилади. Саҳна шовқин-сўрон бўлиб кетади*.)

2 - Келинчак. Мана биз кетамиз. Болаларни ойимнинг ўзлари боқсинлар. Қани овсинлар, кетдик!

Ҳамма келинчаклар саҳнадан чиқиб кетадилар. Эрак ва аёллар болалар йиғисига чидамай, қулоқларини беркитадилар.

Зухра. Бувим, бувим, келинчаклар болаларини ташлаб кетиб қолди. Ҳовли қиёмат бўлиб кетди.

Фармонбой (*чиқди*). Вой овозларингдан айланай, мунча ширинсизлар.

Зухра. Буларни нима қиламиз?

Фармонбой. Ҳеч нарса қилмайсан. Йиғласа йиғлайверсин, кўзи қора бўлади. Сен ҳали ёшсан, она бўлганингда биласан. Ҳеч бир она боласини ташлаб, узоққа кетолмайди. Қани, беланчагу-бешикларга арқон боғла.

Зухра беланчагу-бешикларга арқон бойлаб, учини буюсига беради. Фармонбойи арқонни тортади. Бешик-беланчаклар тебранади. Фармонбойи алла айтади.

Фармонбойи. Аллаё болам, алла, аллаё болам, алла...

ЗУХРА. Алла айтай тонт палла, аллаё-алла. Борлинг мента далла, аллаё-алла. Алла, алла ё алла, аллаё-алла, борлинг мента далла, аллаё-алла.

У алла айтётганда келинчакар секин келиб бешика, белинчака кужрак бередиар. Келинчакар бешикарни алла оҳангида тебратидиар.

Ҳамма (биргаликда). Бола йўртаклаш савоб, аллаё-алла. Тантрим, деб қилдим тавоб, аллаё-алла. О, алла, алла, алла, аллаё-алла. Тантрим, деб қилдим тавоб, аллаё-алла. Уйингта таянч бўлгин, аллаё-алла, оламга суянч бўлгин, аллаё-алла. Шамол ўйнар эшикда, аллаё-алла, дунё ётар бешикда, аллаё-алла.

Фармон биби. Алла, болажонларим, алла. Аллаё-алла...

ТАМОМ.

ҲАСАН БИЛАН ҲУСАН

(икки нарда тўрт кўринишли ўтқир сатира)

Асосий қатнашувчилар:

1. Эшонхўжа — 60 ёшларда.
2. Ҳасан — 30 ёшларда, бозорком касири.
3. Ҳусан — 30 ёшларда, Ҳасаннинг укаси. Керосинчи.
4. Ойша — Ҳусаннинг хотини, яллагич-отарчи.
5. Карима — Ҳасаннинг хотини, трикотаж фабрикасининг ишчиси.
6. Абулғози — ҳаммомда ходимтар, тўйларда чирмандачи.
7. Милиционер.
8. Молия вакили.
9. Профессор.
10. Режиссёр.
11. Кўшни хотин.
12. Нотаниш хотин.
13. Болалик жувон.
14. Бола.
15. Нёмат.
16. Мутал.
17. Монтёр.

БИРИНЧИ ПАРДА

БИРИНЧИ КЎРИНИШ

Ҳовлининг икки томонида иккита уй. Ўртада айвон. Парда очилганда Эшонхўжа кўйда обдаста кўтариб турмириб юради.

Эшонхўжа (чап томондаги уйнинг деразасини ҳасса билан уради.) Турсаларинг-чи, ётасизларми фафлат бо-сиб, бунақада қачон бирларинг икки бўлади. Ҳасанбой, маймоғингни уйғот, сочини паҳмоқ қилиб ётаверадими!? (Ўнг томондаги уйнинг деразасини тақиллатди.) Хой,

Хусан, турасанларми, йўқми, ҳа телевизорга ўт кетсин, ярим кечачага тамоша кўриб ёмон ўртаниб қолдиларинг-а! Эртагаёқ бозорга чиқамаман, сотиб пулни эчки оламан.

Ойша (*даразадан бош чиқариб*). Кечаси билан ўқчиб чиқдилар. Ҳали яқинда кўзлари илindi.

Эшонхўжа. Моянасини олиб келдимми? Неча сўм олиб келди?

Ойша. Санатаним йўқ, тоқчада турибди.

Эшонхўжа. Олиб чиқ!

Ойша даразадан пул узатади. Эшонхўжа айвоннинг лабига ўтириб санай бошлайди. Чети қайрилган пуллари тиши билан хўлаб тўғрилайди. Қайнаб турган самоварнинг қорнига ёпиштириб кўрилади. Қарима тувек кўтариб ўйнинг орқасига оқсоқаниб ўтиб кетади. Ойша шиша банка кўтариб чиқади, самовардан суе ола бошлайди.

Эшонхўжа. Ола, ол! Аҳмоқларинг бор, азонлаб чой қайнатиб кўядиган.

Ойша. Айтдим-ку, тоблари йўқ, деб. Қорнилари офришти, шунга трелка қилмоқчиман.

Эшонхўжа. Оббо, доктор ўзимиздан чиқиб қолган экан-ку, хабаримиз йўқ экан. Санойи макка бер, ичи юришиб кетади. Ичи юришгани — иши юришгани! Шундай қил!

Ҳасан (*чиқади, офтобга қараб эснайди, керишади*). Шу, дада дейман, каллайи сахарлаб туриб олиб ҳеч одамни ухлатмайсиз-да!

Эшонхўжа. Ҳа, ҳаммоллиқ қилиб келдингми, чарчайсан. Хунаринг қассирлик, товўқнинг катагидек уйчада мириқиб, кўлингнинг қичиги қонгунча пул санайсан, байбай-бай! (*эртак қилиб*) Кўлларинг ҳам қабариб кетгандир. Уканг у ёқда ол кетдим деб ўртаниб ётса-ю, сен бемехур ака ғафлат босиб хотинчангнинг бағрида хуракни урсанг. Кўзим тиритида шунча бўлса, ўлганимдан кейин ёт бето-на бўлиб кетсаларинг керак... Моянангни олдингми?

Ҳасан. Йўқ, ҳали олганим йўқ. Бутун олиб келаман. Бухалтеримиз ведомостни резинка қилиб чўзиб юборди.

Эшонхўжа. Менга қара, банкдан пулни олгину, тушпа-тўғри уйга кел!

Ҳасан. Нега, дада?

Эшонхўжа. Бир гап айтганда нега-нега деб ўтирмай хўп, дегин. Майда пул кўпайиб кетди. Йиритига айрибош қилиб оламан.

Ҳасан. Шу дарлингиз бор экан, айтмайсизми? Кечати патта пулларини ҳали банкга топширганим йўқ. Боринг, айрибош қилиб бераман.

Эшонхўжа. Шунча пулни ёнимга солиб борамамми? Банкга кетаётганимда уйга кириб ўт. Етти минг яхлит қилиб кел. Ўлимлигимга кўшиб кўяман. Бор энди, бетингни юв!

Эшонхўжа самовардан обдастага суе олиб таҳорат қилгани уйнинг орқасига ўтиб кетади. Бир кўйда ойна билан Ойша чиқади.

Ойша (*ойнага қараб, қошни кериб кўшиқ айтди*).

Дунёни тўрт айланиб туйнукка келди турналар,

Бу шаҳар, қандай шаҳар, ёримни олди тушналар.
Ойша Эшонхўжанинг йўталини эшитиб қошларини чимириб ўша томонга қараб буринни қийшайтиради. Қарима ариқдан тувекни чайқай туриб Ойшага кўзи тушади.

Карима. Овсин, нима баҳо кечаси жанжал қилдингларми, бир маҳал уйғонсам уйларингда дўшир-дўшир бўлиб қолди.

Ойша. Муллакангиз ўлтир хитой лаганимини синдириб қўйди.

Карима. Қадокласа бўлмасмикин?

Ойша. Қадок тутмайдиган қилиб синдирган. Фирт маст бўлиб келган эди. Бошини кўтаролмай ётибди.

Карима. Синдирмай кўллари синсин, дердиму, тилим бормайдими-да!

Ойша. Ўларинг ҳам ярим кечачага адик-бадик айтишиб чиқдиларинг, шекилли.

Карима. Месткомимиз, отпусқада уйда ўтирма, домотлихга бор, деб пугёвка берган эди. Ер юткур муллакангиз бормаيسان деб йиртиб ташлади. Бирам ичим офридики.

Ойша. Ямасангиз бўлмасмикин?

Карима. Дабодала қилиб юборган. Туфлонга улоқтирди. Шилта бўлиб кетди.

Ойша. Отпускангиз харом бўлпти-да.

Карима. Кичкинамини яслига берганимда ҳам, адо бўлур пулини тўламай чиқазиб олган эди.

Ойша. Муллакангиз ўлгудан шундоққина керосин ҳиди келиб кўнглим аинидики, асти кўяверинг.

Карима. Шундақ тўполон қилаверсалар, тутурт чакворинг. Пов этиб ёнади, кетади. (*Карима уйга кириб кетади.*)

Ойша (*даразадан уйга қарайди.*) Тура қолинг, талтайиб ётмай! (*Масхара қилиб*) Керосининин! Керосининин!

Хусан (*уйнинг ичидан овози келади.*) Овозингни ўчир! Ўзим ўлай деб ётибман! Жомни олиб кел!

Ойша жом кўтариб уйга шовиб кириб кетади.

Хасан (*соchiкқа артина-артина қаради.*) Ҳой, Карима, чойингни дамла, ишдан кеч қоламан. (*Эшикда нотаниш паранжшик хотин кўринади.*) Хизмат холажон, ким керак эди?

Нотаниш хотин. Эшонпоччанинг уйлари шуми?

Хасан. Ҳа, шу.

Нотаниш хотин. Ўзлари бормилар, айланай?

Хасан. Борлар. Ҳо дада! Одам келди!

Эшонхўжа (*овози*). Ҳозир!

Нотаниш хотин. Бетона одам йўқми, ўргилай?

Хасан. Бемалол, ҳеч ким йўқ.

Нотаниш хотин (*дарвоза томонга қараб*). Келаверинг, келаверинг, Эшонпоччам уйда эканлар. (*Кўида бола кўтарган бир жувон қаради, ҳавотрланиб атрофга қарайди*). Айланай болам, нозик одамнинг аёллари-да, биров кўриб қолмасин, деб жоним ҳалак. (*Хасан жувонга қараб лабини ялаб кўяди. Бир кўзини қисиб анча вақтгача тикилиб туради, дадасининг обдаста билан келайётганини кўриб уйга кириб кетади.*)

Эшонхўжа. Хизмат, бўтларим.

Нотаниш хотин. Шу синглимнинг богалари учиниб қолпти. Дўхтирга кўрсатдик ҳам бўлмапти.

Эшонхўжа. Қани бу ёққа келинглар, хо Карима, айвонга кўрпача солиб юбор! (*Карима кўрпача солади. Эшонхўжа болани кўрпачага ётқизиб дам сола бошлайди. Ҳасан портфель кўтариб чиқади, хотинга кўзи тушиб фалати қараш қилади. Эшонхўжа дам солишдан тўхтаб Ҳасанга қарайди.*)

Эшонхўжа. Ҳой бола, халити гап эсингдан чиқмасин!

Хасан. Қайси гап, дада?

Эшонхўжа. Эстинанг курсин, боя нима деган эдим?

Хасан. Ҳааа! (*Чиқиб кетади.*)

Эшонхўжа (*узоқ дам солиб, боланинг юзига сўв сонади, белбоғининг қатидан бир қогоз олиб букаб ип билан чандил, жувоннинг кўлига беради*). Кечкурун уйку олдидан эзиб ичиринг, худло шифо берса сал кунда тузалиб кетади. Бавзи тушинмаган хотинлар назиридан қочиб ўзларини қийнаб кўйишади.

Боғалик жувон. Оз бўлса ҳам кўп ўрнида кўрасиз, Эшонпочча. (*Унга пул узатади.*)

Эшонхўжа (*пулни санаб, норози қиёфада унга қарайди*). Эзиб ичкиники алоҳида бўлади, болам. (*Нотаниш хотин жувонга қараб яна бер дегандек шора қилади. Жувон ёнидан пул олиб узатади. Эшонхўжа бу гал санамай ёнча солади, аёллар чиқиб кетишади.*)

Хусан (*уйдан гандирақлаб чиқиб кўйрагини чангаллаб айвоннинг лабига ўтириб қолади.*) Мана бу ерим куйиб кетпти! Жоним чиқиб кетаман дейди.

Эшонхўжа. Балтар бўл! Сента неча марта айтдим, ичинини ташла, деб. Арақ деган захарни юрагида ёғи бор одам кўтаради. Сенда ёғ нима қилади. Эртадан кечгача “кирасинин!” деб бақирасан. Бир марта “кирасинин!” деганингдаёқ ҳар қанча ёғ бўлса ичингдан чиқиб кетади. Арақхўрлик ўрнига кирасин кўптиришининг йўлини қилсанг бўлмайлими, бу ичишда қачон биринг икки бўлади?

Хусан. Вой, дадажон, насиҳатингизни қўйиб турсангиз-чи, ундан кўра яримтага пул беринг, пахмил қилволай. Бўлмаса ишдан қоламан, икки боҭча керосиним Салмонникида ётибди. Пулдан қоламан. Пулдан!

Эшонхўжа. Ичмай заққумни ичкур! Ма, яримта кўллик қилади, чоракда олиб ич! *(Пул узатади. Хусан ўрнидан турман деб ишқилиб тушади.)* Ҳой, ким бор? Манавини опкириб ётқизларинг!

Карима билан Ойша чиқиб Хусанни сўраб уйига олиб кириб ётқизиб чиқадилар. Эшонхўжа кўчага чиқади.

Ойша. Ерюткур тумдон бўлди-я!

Карима. Нега қарғайсиз, эрингиз-а?!

Ойша. Эр бўлмай қаро ерга кирсин. Сиз билмайсиз-да, овсин. Айтмай юрган эдим. Алгақайси шаҳарда хотини бор экан. Ёнидан хат топиб олдим. Алмент талаб қилаётибди.

Карима. Шунга ҳам куясизми, алмент детани билан қанча ундирарди. Моналари ўлтур қоровул пули билан баравар-ку! Айшингизни қилиб юраверинг. Яхши-ла-ку!

Ойша. Яхшилити куриб кетсин, зўравонлигини айтмайсизми. Ўзимни уролмай нукул идиш синдиради. Тўйга борсам, орқамдан пойлаб боради. Шу ўлтурдан кўрқиб тузуккина қистиришмайди, борманг деб минг марта айтман. Абулғозидан қизғанадилар. Э, қизғонмай ўл!

Карима. Астойдил қилармидилар, иримига шунчаки пўписа қилдилар-да. Қанақа яхши кўрадиларки сизни. Муллакамдан бошқа эркак бўлса сизниям, Абулғозиниям чавоқлаб ташларди. Азбаройи яхши кўрганларидан тишларини тишларига қўйиб юрибдилар-да. Иримига шунчаки пўписа қилдилар-да! Уришни муллакангизга чиқазган. Оёғимга ишқибоз бўлиб мени олган эдилар. Тегмасимдан олдин кўчада орқамдан эргашиб юриб оёғимни томоша қилардилар. Оёғим ўлтур бошимга бало бўлди. Оёғингни бошқалар кўриб айланишиб қолади деб, уриб чўлоқ қилиб қўйдилар-ку! Қанча йиғлаганман.

Техникумда физкультурадан доим 5 баҳо олгандим. Ютуришда чемпион эдим.

Ойша. Мени уриб бўлти, ҳар тўйдан мўмай-мўмай пул топиб келиб турибману, урармиди. Урғизмайман ҳам-да!

Эшонхўжа *(кўлида чоракта ароқ билан Эшонхўжа кирди.)* Валақлашиб ўтиргандан кўра, укроп билан петрушка юлиб боғласаларинг бўлмайлими, бозор ўтиб кетди.

Ойша. Кечати кўк пиёзингиз ҳали ҳам сотилгани йўқ-ку, дада!

Эшонхўжа. Кўтарасига сотганман, устига сув пуркаб қўйинглар, ҳали келиб олиб кетади. Қани биттанг укроп, биттанг петрушка юл! *(Иккала келин тишлар-тиламас ўринларидан туриб уйинг орқа томонига ўтиб кетдилар, Эшонхўжа Хусаннинг олдига кирди. Бироздан кейин уй ичидан Эшонхўжанинг додлагани эшитилади, салласи ҳавалиб бесарамжон югуриб ҳовлига чиқади.)* Вой-дод! Хусанимдан айрилиб қолдим! Вой жигарим! Дадангни кимга ташлаб кетгинг?!

Келинлар *(югуриб келишади)*. Вой-дод!

Ойша. Нима гап, дада?

Карима. Нима бўлди, дада?

Эшонхўжа *(гангиролмайди, кўли билан уйни кўрса-тади. Бирпасда қий-чўе бўлиб кетади. Илги. Эшонхўжа ўзини ерга кўтариб уради. Эшикдан напқасини қантайтириб Хасан кирди, чол ўзини унинг бағрига отади.)* Вой Хасангинам, Хусангинамдан айрилиб қолдим. *(Хасан напқасини айвонга улоқтириб уйга югуради. Йиғлаб турган чол напқага қараб қотиб қолади. Бориб напқани кўлига олади, ичини очиб кўради. Ниманидир ўйлаб соқолини тутмай-ди. Яна пулга қарайди, яна ўйлайди. Охири напқани ётиб ўни салмоқлаб кўради-да, тоқчага эҳтиётлаб қўяди. Кўзи ёши Хасан чиқади.)*

Эшонхўжа. Патта пулларини топишдингми?

Хасан. Йўқ, энди банката кетаяпман. Майда пуларингизни йириқлаб берай деб келган эдим... Вой жигарим, вой жигаргўшам!...

Эшонхўжа. Тўхта! *(Дераза олдига бориб келишлари-га киқиради.)* Овозларингтни ўчиринглар! Ҳозирча биров билмасин! *(Ҳасанга)* Мента қара, Ҳусан эмас, сен ўлгансан, билдингми? Сен ўлгансан!

Ҳасан *(хайрон)*. Нима дедисиз?

Эшонхўжа. Икковингнинг ёшинг баравар. Фақат сен бир икки минут аввал туғилгансан. Башараларинг ҳам бир хил. Раҳматли уканг билан сени ўзим ҳам адаштириб юрардим. *(Уйлари кўрсатиб)*. Сенинг селлитингни бу ёққа кирганингдан, раҳматли Ҳусаннинг Ҳусанлигини бу ёққа кирганидан билардим. Гап шу. Уканг эмас, сен ўлган бўласан. Юр баққа! *(Ота-бола уйга кириб Ҳусаннинг жасадини кўтариб Ҳасаннинг уйига олиб киришади. Чол Ҳасанга Ҳусаннинг кийимларини кийдиради, ҳовлига чиқарилади. Чол унинг кўлига керосинчиларнинг карнайини беради.)* Бозоркомга югур. Акам Ҳасан ўлиб қолди деб айт!

Ҳасан. Ҳасан ўзимман-ку!

Эшонхўжа. Сен ўлгансан. Энди сен сен эмас, уканг Ҳусансан. Билдингми? *(Ҳасан портфелини олиб чиқа бошлайди.)* Тўхта! Портфели баққа бер!

Ҳасан. Нета? Банкага пул топиришим керак.

Эшонхўжа. Э, нодон! Сен ўлгансан. Бозоркомнинг кассири Ҳасан Эшонхўжаюп ўлган. Тушундингми? Мента қара, Ҳасан акам ўлиб қолди, деб айт. Месткомга яхшилаб тушунтирсанг кўмиш харажатини ҳам, кафан пулини ҳам беради. Законни яхши биламан.

Ҳасан *(хайрон)*. Қандоқ бўларкин, дада?

Эшонхўжа. Гапни чўзма! Махмаданлиқ қилма! *(Ҳасан бош қасиб чиқиб кетади. Эшонхўжа келишларининг олдига боради.)* Мента қаранглар! Хўш, нима десам экан? Қазойи муаллақ дейди, буни. Ажали етгандан кейин иложимиз қанча. Энди мундоқ бўлди. Карима қизим... Қизимдек нарасасан. Ўлган Ойшанинг эри эмас, сенинг эринг Ҳасан бўлди. Бева Ойша эмас, сен бевасан. Шуккур қил болам, шуккур қил. Ана энди йиглайверинглар! Ойша. Вой-дод!

Карима. Бу нима деган гап, вой-дод! Эрим тирик-ку, нета мен бева бўлман?

Эшонхўжа. Тўғри йигла! Билиб йигла! Эшоним деб йигла! Сочингтни ёзиб йигла! Белингни бойлаб йигла! Астойдил йигла! *(Портфелини тўнининг барига ўраб шотидан болхонага чиқа бошлайди.)*

БИРИНЧИ ПАРДА

ИККИНЧИ КЎРИНИШ

Яна ўша ҳовли. Кеч пайти Эшонхўжа айвонда пул текислаб самоварнинг қорнига ёпиштириб қуришмоқда. Карима уй деразаси ёнида ҳаёл суриб ўтирибди. Ойшанинг уйдан телевизорнинг сўруллагани эшитилади.

Эшонхўжа. Ҳой, анавининг товушини ўчир! Азаллик уй, биров эшитса нима дейди? *(Деразадан бошига дурра тангилган, гажак кўйган, пардозни ҳаддан ошириб юборган Ойша кўринади, чолга қовоғини солиб қараб деразани беркитади. Телевизорнинг овози тинида, бироздан кейин Ойшанинг дўторга жўр бўлиб кўйиқ айтгани эшитилади.)*

Эшонхўжа *(дераза тагига келиб)*. Ҳой, инсофинг борми, ўзи? Эринг ўлганига бир кун ҳам бўлгани йў-а! Нахот шундоқ қилсанг! Ё қутулолмай юрганмидинг?

Ойша *(деразани очиб бош чиқаради.)* Нима дедисиз? Репитиса қилгани кўясизми, йўқми? Эринг ўлди дейсиз. Эрим нета ўларкан? Анавуниг *(Кариманинг уйини кўрсатиб)* эри ўлган, худота шуккур, эрим ёнимда.

Эшонхўжа. Тавба, хой мента қара! *(Унинг қулоғига шивирлайди.)* Никоҳсиз, бошқасиз-а! Ҳасан келсин, икковингтни никоҳлаб кўй. Бировнинг олдида янглишиб Муллака деб юборма тагин... *(Эшик тақиллайди.)*

Абулғозин *(овози)*. Ойшахон! Мана биз келдик! Чиқакол тезроқ!

Эшонхўжа. Қиравер, Абулғозимисан?

Абулғозин *(киради)*. Ассалому алейкум, Эшон почча!

Эшонхўжа (уни кўрмачага ўтказди. Абулғози чир-мандасини эҳтиётлаб қозикка ичиб кўяди.) Нима гап? Бугун кимникига борасизлар?

Абулғози. Горочистканинг помонинги қизини чиқазпти. Учтага договор қилдим.

Эшонхўжа. Горочистканг нимаси?

Абулғози. Шаҳар ахлатларини тозалайдиганлар бошлигининг ёрдамчиси. Даромадли жой. Пулни яхши топади. Бутун-бутун теракларни чириган деб кесиб олиб пуллайди. Бир ўзига йитирма учта турзовой қарайди.

Эшонхўжа. Эшканинг олдига ахлат йитилиб қолди. Шунини олишни ҳам договорингнинг бир чеккасига қистириб юборсанг бўларкан, ҳай, аттанг... Айтганча болам электр сўчтигини яна орқасига юртга бер, ёзиб кетадиган вақти бўлиб қолди.

Ойша (дўтор кўтариб чиқади.) Кимлар келаркан?

Абулғози (айвондаги сўйчиқка овера бўлиб). Қазо-қазоларнинг ҳаммаси келади. Қистир-қистир ёмон бўлмаса керак, утильконторанинг завхози ҳали мазаниндан пул майдалаб олаётганди. Репертуарни битта кўрвасак бўларди. Мана, ота, ешть қилдик. Энди монтер келса пул тўлаб кетади.

Ойша. Ўша ўзимизнинг "Тўйнуқка келди турналар" билан "Ох дедим, овера бўлдим"ни айтман-да, просимта "Ёрларинг бордир" ё бўлмаса "Овозинг санинг"ни айтиб кўя қоламан.

Абулғози. Қазо-қазолар келадиган жой, ҳарқалай бир репетиса қилиб кўриб олсак ёмон бўлмасди.

Эшонхўжа. Ҳа, кўриб олинглар, ашула яхши чиқса тушимми ҳам яхши бўлади. Қани, уйга кира қолдинглар! (Иккови бошлашиб уйга кириб кетишади. Эшонхўжа Кариманинг олдига боради.) Энди кўргилик экан болам, чирмамай иложинг қанча. Мента қолса шундоқ бўлсин деб-манми.

Карима. Дадаси тирик бўла туриб болаларимнинг етим бўлгани жигар бағримни эзиб юборяпти, далажон!

Эшонхўжа. Кўргилик, болам, кўргилик. Мабодо қазойи муаллақ етиб ўзи ўлиб қолганда нима қилардинг? Ҳарқалай олингга-ку, уйингга кирмаса ҳамки, ховлингга киради-ку! Сабр қил, болам, сабр! Сабрнинг тати сари олтин. (Карима йўғлайди. Улар шу тариқа гаплашиб турганларида бериги уйда Абулғози Ойшани ўлмоқчи бўлади, у қийшанглаб юзини тўсади, чолни ичлаб кўрсатади.)

Ойша. Эсингизни едингизми? Чол ўлтир кўриб қолсанг теримга сомон тикади-я!

Абулғози. Кўпам ташвиш қилаверма! Пулни жарақлатиб опкелиб турганингдан кейин, нима дерди. Жони пулқу, бу чолнинг. Пулни кўрсатсанг қолбасата ҳам дам солиб береди. Қани бўлмаса, "Тўйнуқка келди турналар"ни олинг! (Чирмандани чақади, Ойша дўтор чертиб қўйиш бошлайди. Эшик тақиллайди.)

Эшонхўжа. Ким-ов? (Эшикни очади, кўзойнак таққан бир киши киради.) Сизга ким керак, иним?

Молля вакили. Эшонхўжа Азлархўжаев шу уйда турдигарми?

Эшонхўжа. Ҳа, ҳа. Хизмат?

Молля вакили. Моллидан келдим. Налог қоғозини олиб кўйинг!

Эшонхўжа. Қанақа налог?

Молля вакили. Атласфурушлик қилар экансиз. Икки марта миллиция ушлаб акт қилган экан, дўжинна болалари ҳам уч марта ушлашган экан, сурагингизни универмагнинг деразасига ёпиштириб қўйишингиз.

Эшонхўжа. А?!! Йўғ-е, атлас эмас эди, ҳалитидай, арзимас кўкпиез. Ўзимизнинг рўзғордан чиқади.

Молля вакили. Билмадим. Вақтида тўламасангиз боқимандаси кўпайиб кетади. Хайр. (Кетади.)

Эшонхўжа. Энди нима қилдим? Озроқ бўлса ҳам гўрға эди. Етти минг. (Ўйлаб) Шошма! (Кўчага юзурди, бироздан кейин бовги кишини бошлаб киради.) Жон болам, жўжабирдек рўзғорман. Яқинда ўлик кўмган аздор одамман. Бир бало қилинг, хурсанд қиламан. Тушунган одамларданман, кўрқманг. Қанча берсам йўқ қилиб юбо-

расиз? Элилик сўм берай. Йўқ демант, янги пулдан саккиз сўмоқ олақолинг! (*Молия вакили кўл силтаб чиқиб кета бошлайди.*)

Молия вакили. Хукумат одамини пул билан кўлга олмоқчимисиз? Жавобгар бўлиб қоласиз. Мени ҳақорат қилганингиз учун судга бераман. (*Чиқиб кетади.*)

Эшонхўжа (*ерга ўтириб қолади.*) Энди нима қилдим? Ҳой, Абулғози! Мента қара, болам!

Абулғози. (*Ёқвайдирон Абулғози энгаси қотиб ҳовлига чиқади.*) Ҳа, нима дейсиз?

Эшонхўжа. Молияда танишинг йўқми?

Абулғози. Нима эди?

Эшонхўжа. Шўрим куриб қолди. Етти минг налот чикди.

Абулғози. Тўғриласа бўлади-ю, озгина харажати бор-да.

Эшонхўжа. Қанча берсам бўлади?

Абулғози. Тегилли жойга (*учта бармоғини кўрсатиб*) мунча, хизмат ҳақимга (*битта бармоғини кўрсатиб*) мана мунча керак.

Эшонхўжа. Сал камайтир, болам.

Абулғози. Иложи йўқ. Илгариги танишим ишдан ҳайдалган. Ҳозиргиси йўлга қиралими, йўқми?

Эшонхўжа. Ўйлашиб кўрарман. (*Ўйга кириб кетади.*)

Ойша (*кўйида дўтор билан чиқади.*) Қандоқ қилиб тўғрилайсиз?

Абулғози. Молиянинг янги мудирлари ҳар жума ҳаммомга тушиб мента халба қилдиради, икки тиззасини елкамга тираб туриб курагини силасам кўзи юмилиб кетди. Дорвоз киндикка келганда пул сўратандек қилиб, илтимос қилсам, йўқ демайди, эриб кетганда ҳар қанақаси ҳам йўқ демайди.

Ойша. Пул-мул берасизми унга? (*Абулғози бош бармоғини бошқа бармоқлари орасидан кўрсатади.*) Нета бўлмасам дадамдан пул сўрадингиз?

Абулғози. Бу курумсоқ чолдан шунақа қилиб ундирмасанг, бўладими? Бурнига электр симини тиксанг ҳам бир тийин чиқмайди бу чолдан. Қани юр, тўйдан кеч қоламиз. (*Чиқиб кетади.*)

Эшонхўжа (*уйдан чиқиб Ойшанинг кулоғига шивирлайди*). Ҳой, камзулингнинг ичидан чўнтак тикиб олганмисан? Ириқ пулларни, юзалик билан эликтиликларини Абулғозига билдирмай ич чўнтагингга жойла! (*Ойша чиқиб кетади. Эшонхўжа у ёқдан бу ёққа юра бошлайди.*) Ҳасаннинг аҳволи нима кечди экан? Бозоркомдагилар таниб қолишмадимикин? (*Бирдан кўрқиб.*) Попка турганмикин? Биров уриб кетган бўлса-я! (*Шошиб наредондан болохонага чиқади. Саҳна бўш. Бирдан ҳовлиққан Эшонхўжанинг боши кўринади.*) Ким? Ким? Ҳайрият ҳеч ким йўқ экан. (*Яна йўқ бўлиб кетади.*)

Ҳасан (*чарчаган аҳволда қиради, башараси ташвиш*). Ҳайрият танишмади. Гапдан адашиб кетаман деб нақ ўлиб бўлдим.

Эшонхўжа. Ким? Ким? (*Боши кўринади.*) Э, сен-мидинг? (*Наредондан настга туша бошлайди.*) Хўш, нима қилдинг? Кабристондан уч марта тўрков келиб кетди. Дўхтирнинг қоғозини бермасанглар ўликни олиб ташлайман, деб жанжал қилгилти.

Ҳасан. Тўғриладим. Домовойдан ўчиргунча нақ ростакамга ўлиб қолай дедим. Оёқ-қўлим дағ-дағ титрайди. Мана (*ёнидан бир даста қоғоз чиқазиб узатади.*) ЗАГС қоғози, ўлиб кетганим тўғрисида. Манави тўрковга, манавиниси месткомдан кафан пули олишга. Энди ростакамга ўлдим. Ҳамма рўйхатдан ўчдим. Отим энди Ҳасан эмас Ҳусан. (*Йиғлайди.*)

Эшонхўжа. Ҳўдога минг қатла шуккур. Ҳамирдан қил суғургандек осон битибди. Хотининг жанжал қилмасмикин? Ҳозирча, ишлар бости-бости бўлиб кетгунча яхши гапириб тур. (*Ҳамёнидан пул чиқазиб беради.*) Манавингга туфли-муфли олиб бер! Хотин киши кийимга ўч бўлади. Кийимга алданади.

Қўшни хотин (*қиради*). Ассалом алейкум Эшонпочча. Соатимиз ўлгуни бураш эсимдан чиқиб қолган экан, ётиб қопти. Ҳасанбойнинг соати неча бўлди?

Эшонхўжа. Канака бетамиз хотинсиз. Бўлар бўлмасни баҳона қилиб кираверасизми. Ҳасанбой ўлгандан кейин соатини бурамай ётқизиб қўйганмиз.

Қўшни хотин. Вой нега унақа дейсиз? Ҳасанбой аналар-ку! Нафасингиз курсин Эшонпопча, тирик одам-ни ўлди дейишга қандоқ тилингиз борди?

Карима. Ҳасанбой акамлар ўлгандар-ку! Гўрда илон-чаёнларга ем бўлиб ётибдилар. Қўмиб келганмиз.

Ҳасан. Оезингни юм. (*Мутт ўқтади.*) Дунжингта бир соламан. Илон-чаённинг қанақа бўлишини билиб оласан! (*Қўшни хотин жанжалдан қочиб чиқиб кетади.*)

Карима (*ёқасини ушлаб*). Бор-е, зўр бўлмай қаро ерга кир. Ким айтди сени йитит деб. Ўл деса ўлиб ўтирибсан-а. Сан ўлгансан! Мента гапиришга нима ҳаққинг бор? Тириклигингда-ку уриб оёғимни синдиргансан. Доктора қаратсам дорига ҳам пул бермай чўлок қилиб қўйдинг. Яна нима дейсан? Ҳу, ўлмай тўнгиз кўпкур.

Ҳасан. Ия, тилинг чиқиб қопти-ку!

Карима. Бу ҳали тилим экан-ку, қараб тургин мendan ҳали нималар чиқаркин! (*Боласини етказиб*) Юр, ўлим. Даданг ўлган, ўлиб кетган.

Эшонхўжа. Ҳой, келин. Жуда ҳам тезлик қилманг. Биласизми жон болам, мента ҳам осон тутманг, шери фарондек боламдан айрилиб ўтирибман-а?! Энди сабр даркор, бу хантомалар ўтиб кетсин, Ҳасанбой ана ўзингизники. (*Бориб Кариманинг пешонасини силайди. Карима зарда билан унинг кўлини олиб ташлайди.*)

Карима. Бўлди энди. Шунча йил хизматингизни қилиб, кирингизни ювиб, тахорат сувингизни бериб, нима десангиз шуни қилиб тошган савобим шу бўлди-ми? Боламни тириқлайин етим қилдингиз. Ҳаммасини пул деб қилдингиз, пул деса ўликни ҳам сотаркансиз. (*Йиғлайди.*)

Эшонхўжа. Ҳа, балли, энди ўзингизга келдингиз, қизим. Пул деб шу баюларга гирифтор бўлаётганимизнинг сабабини биласизми? Биргина болангиз учун, шу болатгина учун. Одам боласига бир марта бахт қўши келади. Ушлаб қолган ютади, учириб юборган ютқазади.

Қўриб турибсиз, қариб қолдим. Бир оёғим гўрда турибди. Эртами индин кулаб кетадиган одамман. Мента давлат керакмас. Шу болангиз учун ўзимни ўтга, чўққа урипман. Мендан кейин қоқилмасин, йиқилмасин, дейман. Ҳасаннинг кимлиги сизга маълум. Латта, амманинг бузоғи. Ўлиб кетсам сизга қийин. Ёш бола билан кимнинг қўлига қарайсиз. Шуккур қилинг болам, шуккур қилинг. Шундоқ катта фабрикада ишлайсиз, оладиган ойлигингизга бир боғ пиез ҳам бермайди. Яна отпусса қилганингиз ортиқча бўлди. Сизга неча марта айтдим, ҳой келин, фабрика катта дароҳ, деб. Искятида жимпрларни той-той қилиб тахлаб ташлаганмиш. Пайпоқ бўлса уюлиб ётибди, дейишди. Қўзни шамғалат қилиб жимпрни ичингиздан кийиб олсангиз ким билиб ўтирибди. Сиз шундақа қилиб опкелаверинг, сотиб бериш мендан. Каттароқ туфли кийсангиз тўрт қават пайпоқни олиб чиқса бўлади. Азбаройи сизга ёрдам бўлсин, болангиз кейинчалик зориқмасин, деб айтпман.

Карима. Ҳали ўғирлик ҳам қиламанми? Раҳмат! Куллу-е! Қилмаган ишим ўғирлик қолувди!

Эшонхўжа. Қизик экансиз-ку! Хукуматникини олса ўғирлик бўлармишми, тошган гапингизни қаранг-а! Карима. Бунақа насиҳатларингизни анави сатанг келинингизга қилинг. Унга харом иш ёқади.

Эшонхўжа. Ношукучилик қилманг. Ҳа, ношукучилик қила кўрманг! Худо ғазабига олмасин.

Карима (*жаҳл билан*). Худо ғазабига олса, сизни олади, ўликни тирик, тирикни ўликка айлантирадиган, сизга ғазаб қилади. (*Қуриб кетади.*)

Эшонхўжа. Кофир, кофир! (*Ҳасанга*) Негат серрайиб турибсан? Эрмисан, қаро ермисан? Орқасидан кир, бу кофиринг ишнинг пачавасини чиқазиб юрмасин. Яхши гапир, алдаб-сулдаб йўлга сол. Орқа-ўнгини сила! Хотин киши мушукка ўхшатган нарса бўлади, орқасини силасанг кўзи юмилиб хуррак отади. Дарров кир! Бор, бор, орқасидан кир, темирни қизигида уриб қол!.. Шоншма! Кассанинг пули тўғрисида ҳали ҳеч гап йўқми?

Ҳасан (*кета туриб*). Кассани молиядан келиб печатлаб кетган. Эртага комиссия бўлиб кассани очиб нима бор, нима йўқлигини билиб акт қилишармиш.

Эшонхўжа. Ҳа, баракалла, иш акт томонига оққан бўлса юришгани шу бўлади. Хукуматнинг дартоҳи кент, йитирма бир минг билан ғазнаси тамом бўлиб қолмайди. Ўзингни анқовликка солавер, унар-унмаса вой акам, деб кўз ёши тўкавер. Бўлди энди, кир уйга, анавининг кўнглини овла! Овқат қилмадик. Ойша тўйдан қатлама, варақи дегандек олиб келар. Ўшани тамадлик қилиб кўя қоламиз.

Ҳасан. Шу Абулғозита чандон ишонгим келмайдиди-да. Укам бечора ҳам шу хусусда кўп ташвиш қиларди. Эшонхўжа. Ҳозирча бу гапни оғзингга олакўрма! Абулғози шунақа кўрингани билан кўп диёнагли бола. Яхши одамларнинг фарзанди. Ундан ташқари катта одамлар билан танишлиги бор. Ҳаммомда уларни халта қиларди. (*Ҳасан хайрон бўлиб кириб кетади. Эшонхўжа ёлғиз.*) Э, худо! Бир бечора банданга раҳминг келсин! Эртага кассани акт қиладиганларнинг кўнглига раҳм-шавқат сол! Ўзингга сизиндим! Омон-эсон бу ҳантомалардан кутилсам девонага етти танга янги пулдан, йўғ-е, етти танга кўплик қилади, етти тийин садақа қилганим бўлсин! (*Қиёлага қараб юзига фотиҳа тортади.*)

ИККИНЧИ ПАРДА

УЧИНЧИ КЎРИНИШ

Яна ўша ҳовли. Ойша ҳовлида дўтор чалиб ўтирибди. Эшонхўжа пажим пулларни ҳўллаб самоварнинг қорнига ёпиштириб куришмоқда.

Эшонхўжа. Ҳа, пулнинг уволи туттурлар. Мунча фикимламасанглар.

Ойша. Қистир-қистирда Абулғози ўлпурдан бекитиб фикимлаб ичимга тикавердим-да! (*Ҳасан кирибди. Унинг*

қовоғи солиқ. Дадасига салом ҳам бермай тўғри ўз уйига кириб кетаверади.)

Эшонхўжа. Хой, бола, довдирама! Уйинг бу ёқда! Энди у уйингни эсингдан чиқаз! (*Ҳасан йўлидан қайтиб Ойшанинг уйига томон юрабоялади. Ойша унинг эгиндан тўйини ечишга ёрдамлашаётганида Қарима чиқиб қолади.*)

Қарима. Ҳа, Эшонхўжабойнинг ўғиллари, ҳу, эр бўлмай бўйинг лахатда чирисин! (*Ойшага*) Қараб тур, сен яшшаматур яллагчи, бир кунмас-бир кун сенинг ҳам оёгингни уриб синдирмаса, мана, айтди дерсан. (*Ойша унга қараб бурчини қийшайтириб Ҳасаннинг кетидан уйга кириб кетади.*)

Эшонхўжа. Келин, бу ёққа кел! Ўтир! Ҳа, баракалла. Мен сенга айтсам, хўш, гап бундай. Сен кўпам қизишаворма. Ўйнаб-қулиб юравер. Бари бир Ойша Ҳасанга хотинлик қилмайди. Аммо пул топишда унга тенг келадигани бу олами жаҳондан топилайди. Ҳасан унинг орқасидан унча мунча орғидириб олсин, кейин хайлаб юборамиз. Ғашлик қилма, болам, ғашлик қилма! Бўлмаса хукумат билиб қолиб эрингни қамаб қўйса, кимга қийин, сенга қийин. Сен Ойшага опа бўл. Йўл-йўриқ кўрсат. Сен парво қилмай айшингни қилиб юравер, хўпми, оппоқ қизим. Мен Ойша иккаловини никоҳлаб қўяман.

Қарима. Не, бу гап қасқдан чиқди? Икки хотинликка хукумат йўл бермайди!

Эшонхўжа. Ана шунақаасан-да! Қизишма, қизим, қизишма. Иримига бўлса ҳам Ҳасан сени уч талоқ қўяди. Бу ёғига мен кафил. Энди бор, уйингга кир! Ҳасан, хой! Йўғ-е, Хусан, хой! Бу ёққа чик! (*Ҳасан чиқиб دادасининг ёнига ўтирибди.*) Нима бағо, қовоғингдан қор ёғилиб қолди? Тинчликми ўзи?

Ҳасан. Қасқлати бағони бошладингиз? Ишдан бўшайман деб Хусаннингизнинг ишонасига борган эдим. Нефтебитнинг директори бўшатишга буйруқ бердию, бухгалтер, тўрт минг қарзинг бор, деб трудовой книжкани бермай туриб олди.

Эшонхўжа. Хусан қаёқдан тўрт минг қарз бўлиб қолган экан.

Хасан. Неча бочкаям керосиннинг пулини кассата топирамаган экан. Ичиб кўйгансан, тўлайсан, деб сира унамайди, дент. Судга бермоқчи. Яна алла кимлардан ҳам қарз эмиш. Хуллас, бошимни балога кўйдингиз, дада!

Эшонхўжа. Абдулғозини топиш керак. Йўл билатан бола у. Бирон чора топади.

Хасан (*кўй сийтаб*). Энди бунисида чап бериш қийин, дада! Ё тўғрисиани айтиб қўяқолайми?

Эшонхўжа. Нимани тўғрисиани айтасан?

Хасан. Мен Хусан эмасман, Хасанман, деб қўяқолайми?

Эшонхўжа. Шунча йил кассирлик қилиб ҳали ҳам законни билмас экансан. Бошпуртингни меласата топириб, домовойдан ўчган бўлсанг. Тўрқовнинг кўлида палон кўни Хасан отлик киши ўлган, деган қогоз бўлса, кўмилган тўринг тайин бўлса, қани айтиб кўрчи, ҳукумат нима қиларкин? Нақ терингга сомон тикади-я, бола! Бу ёғида пишиқ бўли!

Хасан. Бозорқўмга борсам директорнинг қовоғидан қор ёғяпти. Комиссия бўлиб кассани очийди. Нарсаларни қандоқ кўйган бўлсам шундоқ турибди. Ўша сизга берган йитирма бир минг сўмни акт қилишди. Директор мента қараб акантнинг падарига лавнат деб сўқди. Хаммаси ҳанг-манг. Милициядан одам чақиришди. У ҳам акта кўл кўйди. Яна аллақасқларга телефон қоқишди. Хулласи у ёқ томон ҳам тинч турмайдиганга ўхшайди.

Эшонхўжа. Бари бир ҳеч нарса қилишолмайди. Ўлгандан кейин нимасини тергов қилади. Бу томондан хотирижамман. Кўрқма! Ойша билан никоҳлаб қўймасам сир очилиб кўйиши мумкин. Бир икки кун Ойша билан кўчада одамларнинг кўзига подричка қилиб юратур. Ундан кейин унча-мунча ичиб турмасанг одамлар шубҳа қилади. Хусаннинг кўп ичарди-ку ахир. Сен ҳам шундай қил!

Хасан. Дада, мен ичкиликни кўтаролмайман.

Эшонхўжа. Кўтаролмасанг айни муддао бўлади. Қани, Ойшани чақир, никоҳлаб қўяман. Ойша, ҳо, Ойша! Ойша. Лабай, дадажон!

Эшонхўжа. Битта косада сув олиб чиқ!

Ойша. Хўп бўлади, дадажон! (*Ойша косада сув олиб чиқади.*)

Эшонхўжа. Энди Каримани чақир!

Ойша. Овсин, ҳо, овсин!

Карима. Ҳа, нима?

Ойша. Бу ёққа чиқинг, дадам чақириптилар.

Эшонхўжа. Қани, Хасанбой, хотинингга уч талоқ дегин!

Карима. Нима, нима?

Эшонхўжа. Вақтинча, вақтинча, қизим. Кейин яна апок-чапоқ бўлиб кетасизлар. Ўзим никоҳлаб қўяман.

Карима. Йўқ. Ўғинингизни ўзим уч талоқ қўяман.

Эшонхўжа. Шариатда унақа закон йўқ. Хотин киши уч талоқ қўёлмайди. Фақат эркак кишининг халди бор бунга.

Карима (*нималарнидир ўйлаб қолади, бирдан кўзлари яшидаб кўй сийтайд*). Бўпти. Уч талоқ экан-ку, минг талоқ қўйса ҳам розиман.

Эшонхўжа. Ҳа, ана энди ўзингга келдинг. Қани, Хасан, йўғ-е, Хусан бери кел, айт, уч талоқ деб айт!

Хасан (*ҳижолат бўлиб тиши ганга келмайди*). Қандоқ бўларкин-а?

Эшонхўжа. Айтавер, айтавер!

Хасан (*журатсизлик билан*). Уч талоқ кўйдим сени, хотин!

Эшонхўжа. Ҳа, баракалла, ота ўғил! Қани, утир энди! Карима қизим, сен ишингга боравер. Болангга қара! (*Хасан билан Ойша ёлма-ён ўтиришади. Эшонхўжа кироат билан никоҳ ўқий бошлайди. Шу пайт кўшини хотин қириб қолади.*)

Қўшни хотин (*никоҳ ўқилаётганини кўриб хайрон бўлади*). Эшон почча, битта ўн сўмликни майда қилиб беринг.

Эшонхўжа. Ўлгундек бетамиз хотин экансиз-да, кўриб турибсиз-ку бандман.

Қўшни хотин. Никоҳ ўқияписизми? Нима жин урди. Ҳалигача беникоҳ туришганмиди?

Эшонхўжа. Нима ишнингиз бор? Мошхўрдага қаттиқ бўлаверасизми?

Қўшни хотин. Бир сўрадим қўйдим-да!

Эшонхўжа. Манави аҳмоқ масглигида уч талоқ деб оғиздан чиқазворипти. Бошқатдан никоҳгаб қўйяпман.

Қўшни хотин. Вой ўлай, халала қилмасдан-а!

Эшонхўжа. Боринг, боринг, маслаҳатингизни эрингизга қилинг!

Хотин хайрон бўлиб пул майда қилмай чиқиб кетади. Эшик тақиллайди. Эшонхўжа никоҳни ўқиб бўлиб кейин эшик очгани ўрнидан туради.

Овоз. Хусан! Хо, мулла Хусан!

Эшонхўжа (Ҳасанга имлаб). Лаббай де! Ҳозир! Хусанбой, сени биров чақиряпти.

Ҳасан чиқиб кетади. Бироздан кейин кўча томонда жанжал бошланади. Ҳасан қочиб киради, орқасидан мушт ўқтириб Мутал киради.

Мутал. Оларда кирад жониму, берарда чиқар жоним экан-да!?

Ҳасан. Азбаройи худло сени танимайман!

Мутал. Танимайман?! Нимани танимайсан? Кимни танимайсан? Меними? Ҳа, харомхўр, танимайсан-а, танимайсан! Танимаганингни кўрсатиб қўяман. Бир хафта ичида бераман деб икки ойдан бери судрайсан! Қани, чўзиб қўй, бермагин-чи, нима қиларкинман!

Ҳасан (қалтираб). Қачон олганман? Неча сўм олганман?

Мутал. Қачон олганингиз, қанча олганингиз ҳам эсингиздан чиқдимми? Лунжингизни ёриб ташлайман даос! Чўзиб қўй!

Эшонхўжа. Ҳой, иним, сабр қилинг, қанча олган эди? Гувоҳингиз борми?

Мутал. Қанча гувоҳ керак? Бештами, ўнтами? Қани бир минг икки юзни кўргундек қилиб чўзиб қўйинг-

лар-чи! Бўлмаса астар пахтангизни ағдариб ташлайман! Мен сента Неъмат эмасман, икки мингтини ундиролмай лақиллаб юрдилган. Қани бўл, бўлмаса телевизорингизни кўтариб кетаман.

Ҳасан. Азбаройи худло, сени танимайман!

Мутал. Э, мени гўсхўр қилиб бўлсан! (Мутал уларнинг қаршичилигига қарамай уйга кириб гиламни йиғиб чиқади. Ойша гиламга ёпишади. Эшонхўжа, Ҳасан ундан гиламни тортиб олмоқчи бўлганида Мутал Ойшани итариб Эшонхўжани бир тенади, Ҳасанга калла уради. Ҳасан йиқилади, Мутал чиқиб кетади. Деразадан томоша қилиб турган Қарима "бадтар бўл!" деб чанак чалади. Ўзоқ пауза.)

Ҳасан (лунжини ушлаб Ҳасан туради). Нималар бўляпти, дада?

Эшонхўжа (белини ушлаб инқилилайди). Вой белим!

Мутал (кўча томондан Муталнинг овози). Киравер, Неъмат! Шунақа қилиб ундирмасак тонадиганга ўхшайди, бу гўшнал Кир, бермаса бир нимасини кўтар! (Шоп мўйловли бахайбат Неъмат киради.)

Неъмат. Хўш, мулла Хусан, бизникини энди чўзиб қўярсиз! Ё яна пайсалга соласизми?

Ҳасан (хайрон). Ўзингиз ким бўласиз?

Неъмат. Ия, ия, энди тонмоқчи ҳаммисиз!? Э, овора бўласан. Қани давай! Вақтим зик! Бермайсанми? Ҳозир томоша кўрсатиб қўяман! (Ёнидан тилхат ёзилган қороз олади.) Манавинга нима дейсан? (Қорозни Ҳасанга узатади. Ҳасан уни ўқий бошлайди.)

Эшонхўжа. Нима деб ёзилган? Айтсанг-чи, забонинг борми?

Ҳасан. Икки минг сўм қарз.

Эшонхўжа. А?!

Неъмат. Числосини қара. Числосини, номард. 12-апрел! Неча ой бўлти? Қани чўз! Чўзмайсанми? (Неъмат шахт юриб уйга киради, Ойшанинг додлаган овози, Неъмат бир шода марварид, битта тилла соат кўтариб чиқади.) Биз камбағалга шунинг ўзи етади. (Неъмат чиқиб

кетди, Ойша ўзидан кетиб қолади. Қарима қийқириб кулади. Пауза. Ҳасан Ойшанинг юзига сўз сепиб хушига келтиради. Ойша икки марта "марварид!" деб қичқиради-ю, яна ўзидан кетади. Эшик тақиллайди. Ота-бола бўшашиб бир-бирларига қарашади. Пауза. Бошига боласининг тўйини ёттирган кўшини хотини киради.)

Қўшни хотин. Айланай эшонпоچча, дўкон бекилиб қотти, бир ошлик туз бериб туринг.

Эшонхўжа (ўзига келиб). Туз йўқ! Э, арвохта ўхшамай ўл! Туз йўқ, делим-ку, нета бақрайиб турибсан! Ҳа, деб бўлар-бўлмасни баҳона қилиб чиқаверасанми?

Қўшни хотин. Секинроқ! Нета бақирасиз? Тавба, жинни-минни бўлганми ўзи, бу одам! (Хайрон бўлиб чиқиб кетётганида нимадир эсига тушиб орқасига қайтади.) Эсимдан чиқай дебди, почтачи янгилишиб сизларга келган хатни бизникита ташлаб кетибди. Мана! (Хатни улоқтириб чиқиб кетади. Ҳасан кўрқиб хатни олади.)

Эшонхўжа. Суддан эмасмикин?

Ҳасан. Билмадим. (Конвертни очиб хатни ўқийди) Хайрият!

Эшонхўжа. Қаердан экан?

Ҳасан. Хайрият. Тирмизак неварангиз "Ленин учкунни"га шеър юборган экан, босилмайди, деб жавоб қайтарибди.

Эшонхўжа. Э, шеър ёзмай кўли синсин! Хароми! (Яна эшик тақиллайди.)

Ҳасан (наст овоз билан). Ким! (Милицционер киради, Ҳасан қочиб уйга қуриб кетади.)

Милицционер. Мумкинми? Кечирасизлар! Фамилиянгиз нима?

Эшонхўжа. Аз-аз-аз-азлархўжаюл!

Милицционер (ҳовлининг у ёқ бу ёғини обдон кузатади). Нета тартибни бузасизлар? Кўчага ахлат ташлатингиз учун штраф қиламан!... Ҳўп майли, бу гал огоҳлантираман, яна ахлат ташласангиз мендан хафа бўлманг. (Чиқиб кетади, бироздан кейин Ойша хушига келиб

атрофга алаңлайди. Ҳасан уйдан чиқсади. Боши доқа билан тангилган Абулғози киради, Ойша унинг бўйнига осилади.) Ойша. Вой, Абулғози, шўрим кўриб қолди! Хонавайрон бўлдим!

Абулғози. Кўп вайсама, ўзимнинг бўлдитганим бўлиб турибди. Манави чолининг налогини тўғрилайман деб баюга қолдим. Молиянинг мудирини ҳаммомда ходими қилаётган эдим, секин гапни айлантирсам, кўнаligtан. Икки мингга ўзингга бераман, тўғрилавор, деганимни биламан, жом билан даранглатиб бошимга туширса бўладими! Яланғоч кўчага қочиб чиқибман. "Ҳаммомда-ям кўймайсанларми", деб самоваргача қувиб келди. Зўрға тониб қутилдим.

Эшонхўжа. Штраф-миштароф, налог-палог, қарз-марз бўлиб, Ҳусан ўлгандан бери ўттиз икки минг ёндан кетди. Ишқилиб попкатаги йитирма бир минг кўлдан кетиб қолмаса бўлди.

Ойша. Гилам билан марварид-чи!

Эшикдан бир киши киради, ҳамма бир-бирига қарайди. Монтер. Кечирасизлар, электр сўчтигини кўриб қўй. Ўтган ойланинг пулини ҳалиям тўламабсизлар. Энди боқимандаси билан тўлайсизлар. (Айвон деворидаси сўчтиқни кўра бошлайди). Ўхў, устаси фаранг экансизлар-ку. Штраф тўлайсизлар. Орқасига юргизиб қўйганларинг учун. Ҳа, бу давлатни алдаш. Ҳозир мана, печатлаб кетаман. (Ёнидан пломба олиб сўчтиқни печатлайди.) Хали одам келиб симици ҳам узиб ташлайди. (Кетади.)

Эшонхўжа (пешонасига уриб). Хонавайрон бўлдим, штрафдан қутилиманми, йўқми? Ўлай агар ҳамёнда уч пул ҳам қолгани йўқ. Ҳаммаси кетди, ҳаммаси. (Ҳамма жим. Пауза. Мактаб формаси кийган бир бола йиғлаб киради. Эшонхўжа жаҳс билан уни ҳайдайди. Бола бадтар бақиради.) Нима дейсан, хароми? Нима ишинг бор? Бақирма! Худди қулоғингити таги билан кесиб оламан!

Бола (болхонани кўрсатиб). Ана у..... Аааааа!!!

Ҳасан. Нима?

Эшонхўжа. Нима?

Бола. Ааанваарингиз папка...

Эшонхўжа. Вой дол! Попка кетди! (*Юзуриб нарвонга чиқа бошлайди, оёғи тойиб йиқилади.*) Вой белим! Попка кетди! Расво бўлдим, қоққанла қозигим қолмади!

Бола. Олиб берасиз, олиб берасиз!

Ҳасан. Нимани?

Бола. Ўзингиз попкамни тоғга отворди-ку! (*Шу пайт Эшонхўжа болхонага чиқиб бўлган эди, тунроққа қоришиб кетган мактаб портфелини жасҳи билан ҳовлига улоқтиради.*) Эшонхўжа. Э, даҳмазанг бошингтни есин!

Парда

ИККИНЧИ ПАРДА

Тўртинчи кўриниш

Яна ўша ҳовли. Эшонхўжа айвон четида перушка билан уқроп бойлайти. Сомоварга хўлаб ёпиштирилган тижимланган қогоз пулар қуримоқда. Ойша ўз уйининг деразаси олдида аλλα айтмоқда. Қарима ҳам уш деразаси олдида нимадир қилмоқда. Қўида газета ушлаган қўшини хотин киради.

Қўшни хотин. Ассалому алайкум Эшонпочча!

Эшонхўжа. Э, саломинг бошингтни есин. Тагин нима деб чиқдинг?

Қўшни хотин (*қўидаги газетани кўрсатиб*). Дотореянинг ўйини чиқибди. Хусанбой уйда бўлсалар манавини кўриб берсинлар.

Эшонхўжа. Боринг, боринг! Мунчака ишларга вақти йўқ.

Қарима. Менга беринг, опоғойи. Ўзим кўриб бераман. (*Хотиндан газета ва дотореяларни олиб текшира бошлайди.*) Мана, мана, бор экан.

Эшонхўжа. Нима, нима?

Қарима. Биттасига гармон чиқибди. Манавинака қилиб чағалитган гармон. (*Икки қўшини ёзиб кўрсатади.*)

Қўшни хотин. Бошқа ҳеч нарса йўқми?

Қарима (*газетанинг бошқа бетларини ҳам қараб*). Фельетон. Биттасини боғлаганга ўхшайди. (*Ўқийди.*) “Саёқ созандадар”...

Ойша. Яна артистларни уриб чиқишибдими?

Қарима. Шунақага ўхшайди. (*Ўқийди.*) Минг жойдан қувилган тиррик чирмандачи Абдулғози Аблов...

Ойша. Ким? Абдулғози ўлпурми?

Қарима. Ҳа, Абдулғози Аблов деб ёзиб қўйибди-ку! Эшонхўжа. Сента гап тетмасмикин, Ойша қизим? (*Қўшни хотинга.*) Сиз кетаверинг, газетти боғлатар оп-чиқиб беришад.

Қўшни хотин. Йўқ, газета ўлимники, бу ёққа беринглар.

Эшонхўжа. Бирпаста ўлингиз ўлиб қолмайди. Ўқиймизу берамиз.

Қўшни хотин. Э, совуқ нафас қилмай ўлинг, беринг газетни! (*Қариманинг қўлидан газетни тортиб олиб чиқиб кета бошлайди. Ойша юзуриб бориб ундан тортиб олади.*)

Ойша. Бир жойини кўриб берай. (*Шошиб газетага қарайди.*) Вой дол! Бу нима гап! (*Ойша ўтириб қолади, хотин газетани олиб чиқиб кетади.*) Энди нима бўлади, дада? Мениям шарманда қипти.

Эшонхўжа. Налог чиказмаса, штраф қилмаса бўлди, у ёғини Абдулғози тўғрилайди. Пул кетмайдиган ишнинг ҳар қанақаси бўлса ҳам майли. Ҳаммасига чидайман. (*Парза*)

Абдулғози (*қўида газета ушлаб киради*). Худо уриб қолди мени, Эшонпочча. Фельетон қилишибди.

Эшонхўжа. Қани, ўқиб кўр-чи?

Абдулғози. Ма, Ойша, сен ўқи.

Ойша (*ўқийди*). “Саёқ созандадар”, фельетон. Отарчи чирмандакаш Абдулғози Аблов пул деса ўзини томдан таштайдиган пасткашлардан бири. У пул унайдиган бўлса хом тўштни ҳам сиверади. У пул топаман деб не-не номақулчиликларни қилмадими, дейсиз. Болынципанинг

Ўликхонасида заведуюший бўлиб ишлаб юрган пайтларда мурданинг оғзидан тилда тишини олиб кўйиб қўлга тушгандан кейин хотинларнинг ҳаммомида завхозлик қилиди. Ҳар кечаси ҳаммом ётганда тўқилган сочларни йигиб, уларни чала-чулпа ювиб, улама соч ясаб бозорда пуллади. Санспекторм биллиб қолгандан кейин анча вақтгача кўзга кўринмай йўқ бўлиб кетган эди. Яқинда у яна пайдо бўлиб қолди. Ҳаммомга ходимтар бўлиб олибди. Кундуз кунлари ходимтарлик қилиб, кечалари ўзига ўхшатган бир Ойша деган сатант яллагчи билан... (*Ойша газетани Абдулғозига узатади.*) Бу ёғини сен ўқитин.

Абдулғози (*ўқийди*). Тўйма-тўй юриб, алмоий-алжойи ашулалар айтиб пул топишнинг пайида. Асли бу Ойша деган ким? У Абдулғози билан қачон танишган? Улар Гулгузор район театрида танишишган эди. У пайтда Абдулғози "Насриддин Афанди" спектаклида эшак ролини ижро этарди. Насриддин Афанди унинг устига миниб сахнага чиқаверганидан энсаси қотиб, театрда кетишнинг ният қилиб юрган эди. Ойша шу театрда ишласа ҳам тўйларга бориб одоёсиз ашулалар айтар эди. Театр администратсияси охири Ойшани ишдан хайдади. Ойшанинг қайнотаси Эшонхўжа фолбиннинг ҳам қилмаган иши йўқ. Дуохонлик қилади, ўзи чайқовчи, мурда ювади. Мурданинг кафанидан ярим метрдан уриб қолмаса кўнгли жойига тушмайди. Бошидаги минг улоқ салласи ҳам шу дахтак кафанлардан қилинган. Ойша яллагчи билан Абдулғози бир бўлиб Ҳозир тўйма-тўй изгиб юришибди. Бундай халтурачиларга, санъатнинг обрусига путур етказилган саяқ созандаларга чора кўрилисин!

Сахнага режиссёр чиқади. Кўли билан "бирпас тўхтанглар", деб ишора қилади.

Режиссёр. Ўртоқ актёрлар, бирпас тўхтанглар, илтимос. (*Роль ижро этганлар тўхтаб унга қарайдилар.*) Ҳозир Гулгузор район театри дирекциясида телеграмма олдик. Абдулғози тўғрисида. (*Ўқийди.*) Абдулғози Абловнинг театримизда ишлагани рости, вергул, аммо унинг

Насриддин Афанди спектаклида эшак ролини ижро этишдан бош тортиб кетгани ёлғон, точка. У эшак ролини ҳам эллолмай ишдан хайдагган, точка. Ана шу жойини шундай тузатиб ўйнайсизлар, хўшми?! Қани, давом этиринглар!

Эшонхўжа. Бўлгани шўми?

Абдулғози. Ия, яна нима керак сизга?

Эшонхўжа. Тушган пуллар қайтариб олинсин демабди-ку. Пулларни олиб кўярканми, деб кўрқиб кетибман-а! Ким деган ёзибди бунни?

Ойша. С. Аҳмедов деган одам.

Эшонхўжа. Газитта ишлайдиганлардан танишинг йўқми, Абдулғози?

Абдулғози (*қўй-сиктаб*). Нима, газетани йигиб олармиди. Юз мингдан ортиқ тарқалган. Ҳаммаёқда қиқир-қиқир кулиб ўқишяпти. Юр, Ойша, ётиб қолгунча отиб қол, деганлар. (*Абдулғози билан Ойша шовиб чиқиб кетдилар.*)

Эшонхўжа. Омад кетди. Бир кетса шунақа, ҳа деб, кетаверарди. Карима қизим, ҳеч қайёқка жилмай тур. Томта болалар чиқмасин. Йиқилиб тушса даласидан балога қоламиз. Рамазоннинг боласи нотоб эди. Ўлиб қолган бўлса ювиб уч-тўрт сўм ишлаб келай. (*Уйинг ордасига ўтиб икки та товуқни оғидан кўтариб чиқади.*) Бу харом ўлтирларга вабо тегиб қириляпти. Бугун яна манави иккитаси ўлиб қопти. Йўл-йўлакай пуллаб келаман. Ховчининг ўёқ бу ёғидан хабардор бўлиб тур. Бегона одам кирмасин. Нима қилганда ҳам яқинда ўлик чиққан уй, эрингнинг арвохи чирқилиб юрибди. Телевизорни кўйма. Чиллалли уйга телевизор ярашмайди. Шундоқ қил. Светта кўп пул келади. (*Топорада уюлиб ётган гилосга ишора қилиб.*) Анави тилосларни чўпта тизиб кўйинглар, кечки пайт салқинда сотиб келаман, яхши кетади. Товуқларга қараб тур, пеш ўлганини пеш патини юлиб кўявер.

Карима (*чиқиб кетган Эшонхўжанинг ордасидан*). Товуғинг ҳам ўлсин, ўзинг ҳам ўл! (*Пауза.*) Ух, жудда бошим қотди. Худди танамни биров гижимлаб ташлаганга

ўхшайди. Қаллам гўвйлаб ҳеч нарсата ақлим етмай қолди. Бировга айтса ишонмайдиган гаплар бўляпти. Ўзим ҳам билмай қолдим, ўлган Ҳасан акамми ё Ҳусан акамми? Отаси ҳам, боласи ҳам бедийнат одамлар экан. Назаримда уларнинг ҳаммаси ҳам ўлгану, арвохи ҳовлимизда сулғалиб юрганга ўхшайди. Буларку шунақа мурданамо одамлар экан, мен нима қилиб юрибман уларнинг ичида. Дунёга икки марта келаманми, нима қиламан ёш умримни ўлиқлар ичида жувонмарг қилиб. Шу уй ўлтур кўзимга қабристонга ўхшаб кетяпти. Ҳа, бу уй — қабристон. Мана бу чол ўлтир мункар нақрининг ўзи. (Тоғордан битталаб *ғилос олиб чўнга тизаркан секин Навоийнинг "Толмадим" назмини кўйдай бошлайди. Кўшин хотин қиради. Қарима уни кўрмайди. Хотин унинг кўшигага қулоқ солиб туради.*)

Қўшни хотин. Кўй, қизим, кўй. Йиғлама. Асли пешонанг шўр экан. Бечора эрингининг умри қисқа экан, қандоқ қиласан, чидамай иложинг йўқ. Бир ўлим ҳар кимнинг бошида бор. Биров олдин, биров кейин дунёдан ўтади. Сабр қил. Боғаларингнинг тарбиясига пайдам бўл. Кўнглингга келмаса бир гап айтаман. Яхшилаб танангга ўйла.

Қарима. Нима гап айтмоқчи эдингиз? Айтаверинг!

Қўшни хотин. Ўзи бошқа иш билан чиққан эдим. Телевизоримиз ўлтир лип-лип қилиб ҳеч нарсани кўриб бўлмапти. Ўзим тузата олмаётман. Ўғлим футболга кетган. Сизларникида кўра қолай, деб чиққан эдим. Кўнглингга телевизор сифмас экан.

Қарима. Бир гап айтмоқчи эдингиз-ку!

Қўшни хотин. Ҳа айтганча... (*Уйлашиб*) Кўнглингга олмайсанми?

Қарима. Айтаверинг.

Қўшни хотин. Айтсам шуки, сен бу уйдан кет!

Қарима. Эримни ташлаб қаяққа кетаман?

Қўшни хотин. Ахир эринг Ҳасанбой ўлиб кетди-ку, яна нимани кутасан. Кутганинг билан ўлик тирилиб келармиди.

Қарима (*нима дейишини билмай бироз саросимага тушиб қолади*). Опажон, сизни ўз опамдек билганман. Шу хонадонга келган кунимдан бери бошимдан нималар ўтган бўлса ҳаммасини биласиз.

Қўшни хотин. Биламан, ҳаммасини биламан.

Қарима. Тўғри, ҳаммасини билардингиз. Лекин кейинги кунлардаги гаплардан мутлақо хабарингиз йўқ, опажон.

Қўшни хотин. Нима гап ўтди, қизим? Айтадиган гап бўлса айтавер.

Қарима (*йиғлаб*). Опажон, бу уйда ўлиқлар пулға сотилипти.

Қўшни хотин. Бу нима деганинг?

Қарима. Ҳасан акам эмас, Ҳусан акам ўлган.

Қўшни хотин. Вой тавба. Чол ўлтир Ҳасан ўлди деб ҳаммани жанозага айтди-ку.

Қарима. Бу ишнинг сири бор, опажон. Бирон жойга бориб хабар берай десам, бўйинг қора ерда чиритур чол ҳеч кетимдан қолмайди. Ҳар қаламим ҳисобда. Ана сирни очади, мана сирни очади, деб кетимдан пойлагани пойлаган.

Қўшни хотин (*ганга тушинмай*). Нима, сени битта яримтадан қизғонадими?

Қарима. Бе, пул чиқадиган бўлса ўзи уйга эркак бошлаб келар. Бу шунақа ярамас, бедийнат одам.

Қўшни хотин. Биламан, биламан. Бу чол ўлтур курортга кетганимда манави деворни уч метр менинг ҳовлимга суриб қуйибди. Ўғлим кўлига кетмон олиб энди бузаман деётганида қайнотанг тўнғиз кўпкур ората Абдулғозини кўйиб қомхоздан менинг эиёнимга қоғоз қилдириб келибди. Ўёққа югурдим, бу ёққа югурдим, эпполмадим, қизим. Девор ўлтир туйнук очилганича қолиб кетди. Ҳу, ўша икки тул қўқон тилосни ҳам ўзим эккан эдим. Мана авжи фарқ пишган пайти, боғаларимнинг кўзи зор ўйнайди. Чол ўлтир пуллагани пуллаган.

Қарима. Чиқиб кетди, соқолинг гўрда чиритур. Ҳа-демай келиб мана бу тилосларни олиб "хароший тилас" деб кўчада қичқириб юради.

Күшнн хотин. Орқа үнгитә қарамай хұп шу оилага тушиб қолғансан-да, қизим. Э, хали у вақтда сен бу ерта келин бўлиб тушмаган эдинг. Хасанни бир жойга унаштириштан эди. Унаштирилган қизнинг озги тўла тилла тиш деб роса овоза қилишди. Бўйнидаги марваридининг ўзи эски пулда ўн етти минг сўм тураминш, зирагининг, узутини кўзи бриллиантдан, баҳоси йигирма уч минг турради, деб чол роса кўширди. Хасаннинг ўзи қизининг сумкасида ўттиз уч минг сўмни ўз кўзим билан кўрдим, деб мента айтди. Тўй яқин қолди. Бирданига чол пилдирпис бўлиб, жимиб кетди. Тўй ҳам қолди. Олиқ-солиққа юборилган нарсаларни ҳам қайтариб олишди. Нима бўтти дегин?

Карима. Ҳа, нима бўтти?

Күшнн хотин. Жула қизик бўлган. Қизининг оғизидати тилла тиши қоллама жез экан. Бўйнидаги марвариди мағзинининг мунчоғи экан. Узуги билан зирагининг кўзи бриллиант эмас, ялтироқ шиша экан, сумкасидаги ўттиз уч минг сўм ўзиники эмас, месткомнининг ёрдам кассасига тушган пуллар экан. Қиз местком секретари экан.

Карима. Бу ўлтурлар, менинг ҳам моянамнинг қатталитига қизикиб унашиштан экан-да.

Күшнн хотин. Ана ундан кейин яна битта қизга унашадиган бўлишди. Отаси рози бўлди. Қиз кўнмапти. Ота рози, худо рози, деб нон ушатиб қўйишди. Қиз нима қипти дегин, қиз бадо экан, Хасанни майна қилиб, “қорнимда болам бор, олаверасанми?” дебди. Қиз шунақа деса, бу бедиенат Хасан, “бизга бўлаверали” деб туриб олибди. Қиз ўйлаб-ўйлаб яна бир тап топибди. “Бировдан етмиш минг сўм қарздорман, шунни тўласанг сента тетаман”, дебди. Хасаннинг кўнгли кетиб қолибди. Чол соқов бўлиб қолди. Бир хафта касалхонада ётиб зўрға тили чиқди.

Карима. Ҳа, буларнинг ҳаммаси шунақа.

Күшнн хотин. Сен эшитганмисан, йўқми, бу чол ўлтир Раҳмон заргар ўлганда ўлтигини ювагуриб оғизидати тилла тишини олиб қўйган.

Карима. Нимасини айтасиз, ҳар масжидга чиққанида кавушинни янгилаб келади. Етти йил бўлди, янги кавуш олмайди.

Күшнн хотин. Айтганча гапимиз чапғиб кетди. Бир сирни мента айтмоқчи эдинг, шекилли.

Карима. Шу сизга ўша сирни айтсам, Хусаннинг ўрнига Хасан акамнинг ўлди деб овоза қилишнинг ҳам сирни бор.

Күшнн хотин. Сирни ичида сир бор, дегин.

Карима. Ҳа, шунақа. Бозоркўмнинг йигирма бир минг сўм пулини яшириб қўйиб Хусаннинг ўрнига Хасан ўлди деб аллашди.

Күшнн хотин. Вой, сен қанақа беғам хотинсан, хукуматнинг мактабида ўқиб, хукуматдан шунча яхшиликлар кўриб, индамай ўтирибсанми? Нима, сен ҳам шуларга шерикмисан? Ҳа, шерик экансан. Шерик экансан. Агар сен хукумат берган шунча тарбияларни оқлайман десанг, аллақачон уларнинг сирини очиб шарманда қилардинг. Кўй-е, сен ҳам бўлмаган одам экансан. Бу уйда битта сени одам деб юрган эдим. Сендан ҳам хафалам пир бўлди.

Карима. Йўқ, йўқ, унақа эмас, опажон. Мен сиз ўйлаганча ярамас хотин эмасман.

Күшнн хотин. Бўлмаса тур ўрнингдан, милицияга хабар қил!

Карима. Мана шу тўғрида сиз билан маслахатлашмоқчи эдим. Қасққа бораи. Нима деб айтгай. Чол ўлтур остонадан чиқазмай қўйган.

Күшнн хотин. Тўппа тўғри милицияга борасан. Бўлган гапни шошилмай бир бошдан айтиб берасан. Ана ундан кейин буларнинг башарасига туп, дейсану кетасан. (Кўши хотин бекишёр осмонга қарайди.) Кўрапсанми, ракета учапти. (Карима ҳам осмонга қарайди.) Мана шу ажойиботни одамлар яратган. Қара, дунёни айланяпти. Осмонга Гагарин учди, Титов учди. Шу болалар жонини аямай, ҳали ҳеч кимнинг ҳаёлига келмаган жойларга қадам қўйишди. Сенинг эринг нима қилди? Қани айтчи,

эринг халк учун, одамларнинг бахти учун нима қилиб берди? У бахт бериш у ёқда турсин, одамларнинг бахтини ўғирламоқчи. Ўғрилаб бўлти! Сен бўлса, унга шерик бўлиб ўтирибсан-а. Гагарин осмонга чиққанда хотини унга оқ йўл тилаб қолдўзларга тикилиб омон-эсон тушсин деб мижжа қоқмаган. Сенчи, эримнинг сирини очилиб қолмасмикин, милиция ушлаб олмасмикин, деб мижжа қоқмайсан.

Карима (*таъсирланиб*) Йўк, опа, ундаймас. Уни шарманда қиламан. Ўзимнинг кимлигимни уларга кўрсатиб қўяман. Хукуматимиз берган таълимни оёқ ости қилмайман.

Қўшни хотин (*ўриндан турди*). Бўлмаса бундай қиламиз. Сен бу гапни менга айтдинг, бўлди. Қолганини менга қўйиб бер. Чол орқангдан пойлаб юрган бўлса сен боролмайсан. Тегилли жойга ўзим хабар қиламан. (*Чикиб кетади.*)

Карима. Уримни ҳазон қилинг-а, йигит ўлтур! Мен аҳмоқ бўлмасам сента тегаманми-а! Техникумининг иккинчи курсини ташлаб кетдим-а! Ҳозир мен тенгилар институтни битириб бири доктор, бири инженер, бири чемпион бўлиб кетишди. Эрим оёғимни уриб чўлоқ қилдимки, чурқ этмадим-а! Канақа одамман, ўзим? Фурур деган нарса борми менда? Ўзини ўлдирга чиқазса, индамасам, путёвкамни йиртиб ташласа, индамасам. Укасининг номига ўтиб олса, индамасам, овсинимга уйланса, индамасам, бекордан бекорга уч талоқ қўйса, индамасам, хукуматнинг йигирма бир минг сўминини ўғирласа, индамасам. Вой, мен канақа нотафон, тепса тебранмас хотинман! Э, аҳмоқ Карима! Агрофингта қарасанг-чи! Ўз тенгиларинг нималар қилипти. Техникумда баландта сакрашди, узоққа югуришда сендан ўзгалган қиз йўк эди! Мусобақада район бўйича ким биринчиликни олган эди? Сен эмасмидинг? Ўша оёғингни синдиртган одамга тобе бўлиб ўтирибсан-а! Ишлайсан, бинойидек маош олсан, ижкита болангни боқолмайсанми? Йилда бир келадиган отпускангни тотитмаган эрни эр, деб юраверасанми?

Ўтираверасанми? Тур ўрингдан! Кет бу ердан! (*Ўриндан турди. Уйга кириб туғун кўтариб чиқади.*) Шошма! Индамай кетаверасанми? Давлатнинг пулини ўғирлаган ярамасларга шерик деган ном билан кетасанми? Йўк! (*Туғунни айвон четига қўйиб наводондан бохонага чиқади, портфелини олиб тушади.*) Шу пул учун ўликни ҳам тепкиладиганлар-а! Йўк! Сенлар паст кетсаларинг мен паст кетмайман! (*Портфелини уйига олиб кириб кетади. Хоелига Эшонхўжа, Ҳасан, милиционер ва молчаннинг вақили киради.*)

Эшонхўжа. Мана кўринглар! Ўлган ўлди-ю, даҳмазасини бизга ташлаб кетди.

Ҳасан. Акамнинг ичини бошига етди. Ичманг, деб минг марта айтганман. Мана, нима бўлди. Неча сўм дегингиз?

Молля вақили. Йигирма бир минг сўм. Банкка топширмаган экан.

Милиционер. Экспертиза қабрини очиб ўликни кўрмоқчи. Хўш, Ҳасан уйда жон берганмиди?

Ҳасан. Ўз қўлимда жон берди.

Милиционер. Қай маҳалда уйга келган эди?

Ҳасан. Мен трестдан керосин олиб келаётган эдим. Бир маҳал қарасам кўчамизнинг оғзида одамлар тўпланишиб турибди. Нима экан деб қарасам, Ҳасан акам сим ёғочнинг тағида мук тушиб ётибдилар. Шартта кўтардим у аравамнинг олдида ўтказиб уйга олиб келдим. То эшикка етгунча тилдан қолдилар.

Милиционер. Ҳеч нарса демалими?

Ҳасан. Йўк. Тилдан қолдилар деппман-ку!

Молля вақили. Да... Тушуниб бўлмайдиган иш. Аммо лекин акангизга жудам ўхшаркансиз. У кишини танирдим. Икки марта кассасини ревизия қилган эдим.

Эшонхўжа. Жуда тўғри тапирдингиз. Жуда-жуда ўхшашарди. Ўзим ҳам адаштириб юборардим. Башараси, қадди-баста, овози, юриш-туриши бир хил эди. Уларни кейинги вақтда ҳидидан танир эдим. Арақ билан керосин ҳиди келгандан Ҳусанлигини билардим.

Милиционер. Шунақа дент, хилдан билардим дент. Одам танишнинг хили кўп, эшон почча. Мен одамни кўздан танийман. Қани мента тузукроқ қаранг-чи. (*Чолинге кўзига тикилиб қарайди.*) Тузукроқ қаранг. Кўзингиз қилг этмайди-я, қойилман. Қани Хусанбой, энди сиз кўзларимга бир тикилиб қаранг-чи! Ҳа, баракалла. Тамом! (*Ёшдан блокнот чиқариб унга узатади.*) Мулла Хусан, майли акаси, шунақа бўлади. Вазифамиз шунақа, яна кўнгилнингизга олиб ўтирманг. Жиндек расмиётчилик қиламиз-да! Ёзинг! “Мен Хусанбой Эшонхўжаев акам Хусанбой жон таслим қилганда ёнида эдим. Ўлганини тасдиқлайман.” Имзо чекинг! Энди числосини ҳам ёзиб қўйинг! Бўлди. Тамом. Мента беринг! (*Милиционер қороз олиб молия вақилига кўрсатади. Иккови бир-бирига маъноли кўлиб қўйишади. Милиционер ён чўнтагидан бошқа бир қороз олиб Хусанга кўрсатади.*) Танипсизми?

Хасан. Йўқ, нима бу ўзи?

Милиционер. Майнавозчиликни бас қилинг, мулла Хасан! Пул қани?

Хасан. Хусан, Хусан, дент! Қанақа пул? Портфелдан хабарим йўқ.

Милиционер. Сиздан ҳеч ким портфел қани деб сўрагани йўқ-ку!?

Хасан. Э, ўзим ҳалити...

Милиционер. Ўша ўзингиз айтган портфелни беринг! Барибир фирибгарлигингиз учун жиноий кодекснинг бир неча моддалари билан айбланиб жавобгарликка тортиласиз.

Эшонхўжа. Э, худо, кечир мени, боя итлик қилдим. Етти танга янги пулдан девонага садақа бераман, деб етти тийин берган эдим. Ўзингга сифиндим, кечир мени, ўша ваъдамда туриб етти тийин эмас янги пулдан росман етти танга садақа бераман. (*У бир ёшдан етти танга олиб бошқа ёнига солиб қўяди.*) Ҳа, менинг ўзимнинг энди қайси девонадан камлигим бор. Шу етти тангани ўзимга садақа қилдим. Омин!

Хасан. Дада, нималар бўляпти?!

Карима (*ичкаридан чиқади*). Нима бўляётганини ҳалиям билмапсизми?! Хў, йигит бўлмай адо бўл! Ўл, ўлиб кет, бу кунингдан бешбаттар бўл! Эсинглами, бир кунни, ху ўтган йили март ойида нима деган эдинг? Саккиз минг сўм пулнингги ўн минг қилолмай жинни бўлиб юрганингда нима деган эдинг? Эсинглами?

Хасан. Нима деган бўлсам дегандирман, сен арадашма!

Карима. Йўқ, айтасан! Сен айтмасанг ўзим айтман! Ўшанда кулоқ докторликка ўқиётган қизлар билан гаплашсангчи, икки минг сўм берса, тажрибага ўнг кулоғимни кесиб бераман дегансан. Пул бераман деса сичконни думи билан ютасан. Кўнглинг айнимасдан ютасан. Ҳа, шунақа одамсан! Милиция амаки, жуда тўғри топдингиз. Мана шу одам Хасан кассирнинг ўзи. Пул, деб ўлган укасининг паспортини олиб ўзиникини топириб юборган. Домовойдан ҳам ўтган. Ҳеч қанақа хужжати йўқ. Одамлигига ҳам хужжати йўқ унинг. Қилириб юрган пулнинглар бу ёқда! (*Уйга кириб портфелни олиб чиқади.*) Мана! (*Портфелни милиционернинг қўлига беради.*) Эшонхўжа қаушини ечиб Каримага отади.)

Карима. Дўқ қилма, уролмайсан. Шунча йил аҳмоқ бўлдим, етди. Энди овора бўласанлар. Ўзингтам, ўтлингтам, уйингтам куриб кетсин.

Милиционер (*Хасанга*). Сизнинг Хусан эмаслигингизни кечанинг ўзидаёқ билганмиз. Бизни алдаш қийин. Мана! (*Бояги қорозни кўрсатади.*) Ҳозир ёзган хатингиз. Қаллани яхши ишлатмабсиз. Ҳеч бўлмаса подписни ҳам ўзгартирмабсиз-а! Хасанбойлигингизда қанақа подпис қўйсантиз Хусанбойлигингизда ҳам ўша подписни қўйиб юрибсиз-а! Қойилман! (*Каримага.*) Раҳмат, синглим! Шу ботқоқ, офтоб тушмаган, разил хонадонда яшаб туриб одам-лигингизни сақлаб қолибсиз. Раҳмат, сизга! Қани Эшон почча, мулла Хасан, икковингиз ҳам қамоққа олиндингиз!

Дутор кўтарган Ойша, чирманда кўтарган Абдулози қиради, Ойша анграйсанича туриб қолади, Абдулозининг кўлидан чирмандаси тушиб думалаб кетади, қонқоғи оқи-

либ тўйда тушган нуллари сочилади. Томоша залидан оптоқ сочи, кўзойнак таққан профессор чиқиб милиционерга му-рожаат қилади.

Профессор. Ўртоқ милиционер, ўртоқ молия ва-кили. Сизлардан битта илтимосим бор. Ўтини сўрайман, йўқ деманглар. Ана шуларни мента беринглар. Илтимос қиламан, мента беринглар!

Милиционер (ҳайрон бўлиб). Нима қиласиз бу-ларни, профессор? Ёки кафиликка олмоқчимисиз? Бўл-майди!

Профессор. Сиз буларнинг қадрига етмас экан-сиз. Ахир булар жуда оз қолган бебаҳо буюмлар-ку! Яқин келажақта буларни тиллага ҳам тополмаймиз. Беринг, мента! Фан учун бир хизмат қилиб кўйинг! Обориб му-зейга кўямиз. Келажак авлодга, манавчунақа лойқа-қуй-қалар ярим йўлгача эрташиб, ишқаланиб, суйкалиб, эта-гимизга осилиб келган, деб айтамыз. Уларга кўрсатамиз. Булар музейимизнинг энг нодир нусхалари бўлиб қолади. Томошабин ўртоқлар, балки орангизда шуларга ўхшаган музейбоп танишларингиз бордир. Ўша нусхаларни бизга юборинглар. Ахир сизлар билан биз тирик одамлармиз. Мана булар эса тирик мурдалардир. Ўликлар ҳеч қачон тирикларга ҳалал бермайди. Аммо тирик ўликлар жуда катта зарар келтиради. Эълон: кимда-ким ўтмиш сарқит-ларидан топса, тортинмай мана бизга келтирсин. Энг но-дир нусха учун конкурс эълон қилганмиз. (Милиционер, молия вакили ва Карима саҳнанинг бир четига ўтишади. Қолганлар ўз жойларида худди музей экспонатларидек қи-мирдамай қотиб турадилар. Саҳна тепасидан "Тарих му-зейи" деган вивеска тушади. Профессор залга қараб) Хур-матли ўртоқлар! Музей эрталаб соат тўққиздан кеч соат олтигача очик. Танаффус бирдан иккигача. Буюмларга кўл тегишиш қатъиян ман қилинади! Томоша текин! Кол-лектив заявқалар қабул қилинади!

Парда

КЎЛИ ҚИЧИГАН ЧОЛ

Патка кўтарган кўзойнакли Садир қиради. Чол-кампир жижиллашиб олтиган бўлса керак, кампирнинг авзойи бузук.

Садир. Ассалому алайкум, кампир ая, яхши ўтирибсизми?

Кампир. Қаяқда яхши ўтираман, директор болам, жонимдан тўйиб кетдим.

Садир. Ия, ия, тинчликми?

Кампир. Ўзингизни билматанга олманг, директор болам. Ёзган аризамни ўқитандирсиз ахир.

Садир. Ўша аризани ўқиб келяпман-да. Ўзлари қанилар?

Кампир (*эсаси қотиб*). Ичкари уйда ётибди. Қовоғидан қор ёғди. Ҳозир бўлар-бўлмас гапларни айтиб таъбирини хира қилиб кириб кетди.

Садир. Чақиринг отахонни.

Кампир. Гаплашмапмиз. Уйини бўлак қилиб олган. Ўзингиз чақиринг. Бизни ажрим қилиб қўйинг. Ойимникига кетаман.

Садир. Оғир бўлинг, оғир бўлинг, ая. Етти невар, уч чевара кўриб ажралишасизми? Олтиш йил бирга умр қилиб энди роҳат кўрадиган пайтигизда-я? Кувёларингиз, келинларингиз, қушларингиз нима дейди?

Кампир. Э, ҳар кимнинг жони ўзига экан. Ҳаммаси ўз йўриғини топиб кетган. Мен қуярман боламга, болам қуяр боласига. Ҳаммаси ўз бола-чақаси билан овора.

Садир (*ичкари уй эшигини очиб*). Эрташвой ота! Ҳой, Эрташвой ота!

Эрташ (*соқолини силаб чиқади*). Э, ассалому алайкум, директор ўғлим. Аҳволларинг яхшимми? Заволлар гўмбурлаб ишлаб турибдими?

Садир. Завол беш йилликни бажариб қўйганига олти ой бўлган. Ўзингиз қалайсиз? Бардамисиз?

Эрташ. Бардамликка-ку бардамман-а. Рўзгор нотинч. Ажралишмоқчи бўлиб турибмиз. Заволнинг бош-житидан битта хона олиб бер, кетаман.

Садир. Сизларнинг ишингиз қизиқ бўляпти-ку?

Эрташ. Неварларимникига борай десам, бетим чидамайди. Яхшиси обшежит. Битта чопонни елкамга ташлайману хайо-ҳайт, деб чиқаман кетаман.

Кампир. Мен индамай ўтираджанманми? Мен ҳам кетаман, ойимникига кетаман.

Эрташ. Ойингнинг кўзи учиб тургандир. Ойинг бу йил худо хоҳласа тўқсон олтига қиради. Кўзи кўрмайди, қулоғи эшитмайди. Борганингда танийдимми, йўқми?

Кампир. Танийди, нега танимас экан! Ўз боласини ҳам танимайдими? Овозимни эшитмаса, бетимни кўрмаса ҳам ҳидимдан билди.

Эрташ. Сенда ҳид қоптимми? Авзойи баданингдан исирик билан пўристой атир ҳиди келади.

Садир. Майда гапни қўйинглар. Ўзи нима гап? Жанжал нимадан чўқди?

Эрташ. Мана, айтсин.

Кампир. Айтаман.

Эрташ. Айтавер, айт.

Кампир. Пенсияга чиққанига буғун роппа-роса етти ойу етти кун бўлди. Етти ойда етмиш йиллик жонимни олди.

Эрташ. Ваҳима қилма. Тоқийсини айт.

Кампир. Айтаман тоқийсини. Олган пулида барака йўқ, рўзгорга етмайди.

Эрташ. Унақа дема, уят бўлади. Юз йипирма сўм пенсия оламан. Ҳукумат мендан налог олмайди. Газ текин, электр текин, кавартр ҳам текин, трамвай, автобуслар текин. Нега пенсия етмас экан? Унақа сиёсий хато гапларни гапирма.

Кампир. Шошманг. Бир ҳисоблаб берай, юз йипирма сўмингиз нимага етаркин. Бу кишининг қўли қичган. Қўлига нима тушса ичинни қавлайди. Билмайман, у киши ўзларини инжинир деб ўйлайдиларми?

Эрташ. Инженер бўлмасам ҳам каттакон заводда каттакон машиналарни юргизардим.

Кампир. Барака тоштур, мен гапирганда тилингизни танглайингизга босиб туринг. Программага Тамара-

хоним кансертги бўлади, деб эшитиб, ош дамладим, нон ёлдим, кўрпачаларни солиб ўртага ошни сузиб келдим. Кўк чой дамладим. Бу киши авжи кансерт бошлангандан вақтда телевизор ўлгурнинг ичини қавласа бўладими?

Эргаш. Иккинчи программа липиллаётган эди.

Кампир. Ҳеч ҳам липиллаётгани йўқ эди! Липиллагани билан ўйин тушётганда билинмасди. Шу десангиз, бурайдиган жойга узун атверка тикиб бундоқ қилган эди, пов этди-ю, ўчди-қўйди. Ош ошлитилди, чой чойлитилди қолди. Эנסам қотиб неварамникига кетдим. Боргунимча Тамарахоним кансертини тамом қипти. Эсизгина, бир ҳафта пойлаган эдим-а! Тўққиз сўм тўлаб бир ҳафтадан кейин тузаттирдим.

Садир. Шунга шунчами?

Кампир. Сабр қилинг, болам. Кариганда наъма чиқариб қаптар боқадим. Балконга каттак қилган. Қаптарлар қишда совқотмасин, деб паравойига турба улаб бунақа қовурға ўрнатди. Домком билиб қолиб нўтой устанни бошлаб келди-да, буздириб ташлади. Қирқ сўм иштараф тўладим. Бу ҳам ўтди. Ошхона деворини тешиб анави пат-халим деган шомол берадиганини ўрнатаётган эди, кўча томон деб кўшникнига тешик очиб қўйибди. Яримта гишт қозонига тушибди. Бўлди тўполон, бўлди тўполон. Домком яна ўттиз сўм иштараф солди.

Эргаш. Ошхона ёғ хили бўлмасин, деган эдим-да. Яхшиликни билмаган.

Кампир. Ҳеч ҳам ёғ хили чиқмасди. Сиз қаёқдан биласиз, ойда бир ошхонага қирмайсиз!.. Биноийдек югуриб турган девор соатни қавлаштириб юрмайдиган қилиб қўйди.

Эргаш. «Какку» дейдиган қилмоқчи эдим.

Кампир. Ана, каккуси чиқиб ётибди. Холодильникни бузди.

Эргаш. Бузганим йўқ. Фақат сал гувиллайдиган бўлиб қолди, холос.

Кампир. Ҳа, гувилламай ўлсин. Бир гувиллаганда кўшиллар дод деб чиқади. Илгари совутарди. Энди ичи-

га нарсаси қўйса қайнатворяпти. Бунга ҳам қаноат қилмай кир машинани титқилади.

Эргаш. Совуқ солмаса ҳам кир ювадиган қилмоқчи эдим.

Кампир. Мана, ваннага кириб кўринг. Кир машина эмас, бочка бўлиб қолган. Ичига мош солиб қўйибман. Дазмонни бузди, кўл машинамни бузди. Ҳаммадан ҳам газ плитани қавлаганига асло чидамайман. Нима қипти, дент, газ қувурни умивальниккача чўзиб бориб чой қайнатганда умивальникка тушадиган қипти. Шундан бери чой ҳам қайнамайди, умивальникдан ҳам сув келмайди. Домком келиб ҳам етмиш сўм иштараф солди, ҳам газни ўчириб кетди. Кўшилларниқига овқат пишириб юрибман. Эшик қулифини ҳам бузди.

Эргаш. Қалит солганда музика чалинадиган қилмоқчи эдим.

Кампир. Эшитишсизми? Магазинга чиққанимда эшикни кулфлаётмайман. Қалит солсам музика чалинали-ю, бекилмайди. Даструёмол билан бандидан бойлаб чиқипман. Уч кун бўлди телевизор бузилганига. Светной қилман, деб бир яшик нарсаси кўтариб келди-да, ичинини бўшашиб қўйди. Булун «Тойир-Зўра» қўйилгандан кун. Кўшилларниқига чиқиб кўраманми? Ванна бузук, газ бузук, умивальник бузук, соат бузук... Соат неча, деб у кўшнимдан сўрайман, чой қайнатволай деб бу кўшнимга чиқаман, дазмон сўраб олгинчи қаватга чиқаман, кир ювиб олай, деб биринчи қаватга тушаман, бетимни ювиб олай, деб иккинчи қаватга тушаман. Кеча ўзига ўхшаган битта пенсионер билан лифта кўнғироқли тутма қиламиз, деб маслаҳатлашяпти. Мана аҳволим, айланай директор. Юз йигирма сўм пенсиянинг ёнига ўттиз сўм кўшиб иштараф тўлаётман.

Эргаш. Ўттиз сўм эмас, ўн беш сўм қўшгансан. Ваҳима.

Садир. Вой-бў, ота, бу қанақаси бўлди?

Эргаш. Бўлмасам нима қилай? Умр бўйи заводда ишлаганман. Техникани жонимдан яхши кўраман. Бекор ўтираверманми? Чойхонага чиқмасам, ресторанини ёмон

кўрсам, тансага қарилик қилсам, футболга борай десам чарчаб қолсам, нима қилишим керак?

Кампир. Ҳукуматни дуо қилиб, уйда баҳузур ўтиринг, яхши-яхши овқатлар қилиб берай, еб ўтиринг, телевизор кўринг, десам сира кўнмайдилар, кавлаганлари кавлаган. Кетаман, ойминикига кетаман, жонимдан тўйдим. Неварамдан ҳам юзим шувут. «Волга» радиосини бузиб қўйди. Куёвимнинг магнитофонини айланмайдиган қилиб берганига икки ой бўлди, қочиб юрибди. Меҳмонга борсак юратим зириллаб туради. Бирон нарсасига тегмасин, деб ёнидан қимирламай ўтираман.

Садир. Бўлди. Чорасини топдим. Завод клубига мо-янасиз директор қилиб тайинлайман.

Кампир. Вой, умрингиздан барака топинг! Агар шу тапингиз рост бўлса, битта тўн кийдираман.

Садир. Опчиқинг тўнни.

Эрташ. Агар шу тапингиз рост бўлса, битта белбоғ боғлатиб, бошингизга дўппи кийдираман.

Садир. Қани, юринг, отахон!

Кампир. Эрталаб тўққизда кетиб олтида келсин. Абетини кўлига тутиб бераман.

Садир. Кетдик. (*чиқиб кетадилар*).

Кампир (*ёйигиз*). Директор бўлсанг чолни тарбияла. Клубда кино аппаратингни бир кавлаганда, пияннанг-ни титкилаганда, радиолангни дабдала қилганда биласан боёғи гапларимни! Вой ўлай, кулоқчинини киймай кетибди, шамоллаб қолади-я! Абетига ҳеч нарса олмабди. Ҳозир қатлама қилиб, орқама-орқа етиб бораман. Омон бўлгур чолим ишқилиб клубдан ҳайдалмасин-да. (*Юсуруб бориб деразадан настига қарайди.*) Ҳой, мента қаранг, ишдан кейин лақиллаб юрмай, дарров қайтинг. Кеч қолсангиз кўрасиз мендан! Этипингизни мойлатиб олинг. Сартарошга кириг. Қайтишда иккитагина индийский чой ола келинг. Эшитмади, гаранг, гаранг бу чол! Гаранг бўлса ҳам омон бўлсин чолгинам. Озроқ хамир қориб, қатлама қилиб олиб борай чолимга. (*Ошхонага кириб кетади. Таги ўйлаган тоғора кўтариб чиқади.*) Шўрим кўрсин, хамир

тоғорамнинг ҳам ўртасини тешибди. Шундоққина ўйиб олти-я!

1972 йил

БИРИНЧИ МУҲАББАТ

Камир скамейкада ўтирипти. Бир чол киради. Кўзойнак тақиб скамейкадан ўзига жой кидиради.

Чол. Шу ерга ўтирсам майлими?

Кампир. Ўтираверинг, ўтираверинг, бобой.

Чол. Нега мени бобой дейсиз. Сиздан ёш бўлсам керак, бувижон.

Кампир. Ҳеч жаҳонда скамейкани ҳам кўзойнак билан қидирадим.

Чол. Шошманг, шошманг, кимсиз, овозингиз жулда таниш туйилпти.

Кампир. Анкета тўлдирмоқчимисиз. Отим Халича. Кўронтати маҳалласидан бўламан. Мансурвойнинг қизиман. Бўладими? Ё яна айттайми?

Чол. Э, бўлди, бўлди. Муни қара-я, Халичамисан.

Вой-бў, тирик экансан-ку.

Кампир. Нега мени сенлайсиз. Ўзингиз ким бўласиз?

Чол. Танимадингми-я. Ахир мен ошқу бекароринг Муқимжонман-ку. Отимни айтолмай Мақомжон дедирдинг-ку, энди эсингга тушдимми?

Кампир. Мақомжонман, дегин. Мен сени инқилобдан олдин ўлиб кетгансан деб юргандим. Муни қара-я, тирик экансан. Ўлмагсан.

Чол. Нега ўламан?

Кампир. Кўп чекардинг-да, чилимни шундоғам қулдиратдинг-ки...

Чол. Кейин попириста ўтандим. Шўри-мўри деган попирис чекардим.

Кампир. Ҳалиям ўша-ўша саводсизлигинг қолмапти. Шўри-мўри эмас, Черное Море, дейиш керак.

Чол. Энди мента бари бир. Чекишни бундан қирқ олти йил олдин ташлаб юборганман.

Кампир. Тўксонга кирмай адоий тамом бўлсан. Кўзингга кўш кўзойнак, кўлингга ҳасса бўлмаса белинг майишиб кетяпти. Кулофингга аппарат бўлмаса елкангга атом бомбасини порглатса ҳам билмайсан.

Чол. Бунақа тез қаримасдиму хотиним раҳматли ёмон эди.

Кампир. Эркакларнинг ҳаммаси шунақа. Бегона хотинни кўрса даров ўзиникини ёмонлайди.

Чол. Вой-бў, шунақа дегин-а, эринг омон-эсон юриптими? Оти нима эди, ҳа топдим, Ориф киррик, носпурш эди-я?

Кампир. Бир марта носвой сотгани билан носпурш бўлади-қоладими? Раҳматли бундан етти йил олдин қазо қилган. Учта ордени бор эди, костюмга қадаб кўйганман. Сенда неча орден бор?

Чол. Хотинимнинг иккита ордени бор эди. Яқинда қазо қилди. Халича, ке, сенам бева, менам бева, иккови-миз ҳагитидек топишиб кўя қолайлик.

Кампир. Э, гапинг курсин, бемаъни. Невараларимга нима дейман, чевараларимга нима дейман, қудандаларимга нима дейман?

Чол. Э, Халича, ҳар кимнинг хузу-ҳаловати ўзига. Бошда хўп деганингга кўш кабутар бўлиб юрадлик.

Кампир. Бўшапган совчиларни юборгансан-да, Мақомжон.

Чол. Ҳечам бўлашган эмас эди-да. Юборган совчиларимни даланг таёқ олиб қувлаган.

Кампир. Олқочиб кета қолсанг ўлармидинг.

Чол. Камбағаллик ўлсин. Қандоқ олқочаман. Олқочиб қандоқ боқаман. Эшак билан қаяққа олқочардим.

Кампир. Бу ерда нима қилиб ивириб юрибсан?

Чол. Битта неварам Арабистонда таржимон, биттаси Кубада. Ўшаниси «Буважон, битта извесной суварингизни юборинг» деб ёзворипти. Суврат олдиртгани келувдим.

Кампир. Халиям саводсиэлигинг қолмапти, Мақомжон. Извесной эмас, светной дейиш керак, билдингми?

Суврат олдираман десанг шу ерга келасанми? Ахир бу суваратхона эмас, пенсияни оширадиган сабис. Пенсиям ўзимга етиб турган эди. Почтачи қиз, бувижон, сабиста бориб книжкангизни олинг, пенсиянгиз ошган, деди. Шунга келувдим.

Чол. Бу жой сабис эмас, суваратхона.

Кампир. Йўқ, сабис.

Чол. Ким билан гаплашётганингни билиб кўй. Олдингда меҳнат қаҳрамони, ветеран Муқимжон ўтирибди. Кампир. Вой, буни мактапшини қаранглар, биттасен қаҳрамон бўлсанми. Мана, менам «Қаҳрамон она»-ман. Мактамапшман-ку!

Чол. Шунақа дегина. Мента қара Халича, ке икковимиз ҳагитидек топишиб кўя қолайлик. Кўш қаҳрамон бўлиб юрамиз.

Кампир. Э, қоч-е, бемаза, гапингга туз деган нарса йўқ.

Чол. Шахло кўзларинг кўзимга уйку бермасди. Қадмдек қошларинг юрагимга ханжардек санчиларди. Қани қошларингни кўрай. (*Қарайди.*) Ия, қош қани, расво қипсан-ку! Нақш олмадек юзларинг мени жинни қиларди. Қани юзларингни бир кўрай. (*Қарайди.*) Юз қани? Шафтоли қоқининг ўзи бўлқотти-ю...

Шу пайт бегона йиғит ўтиб қолади.

Йигит. Нима қилиб жиқиллашяпсизлар?

Кампир. Пенсия масаласида келгандлик.

Чол. Суврат олдиртгани келувдим.

Йигит. Э, омон бўлинглар, бу ер суваратхона ҳам эмас, сабес ҳам эмас.

Кампир. Бўлмасам нима бу ер?

Йигит. Бу ер ЗАГС.

Чол. Халича, худонинг меҳрибончилигини қара. ЗАГСга ўз оғтимиз билан кеп қопмиз-ку. Юр, рўйхатдан ўтиб чиқа қолайлик.

Кампир. Э, бор-е, эси йўқ, қариб куйилмаган бе-маза чол. (*Икки буқилиб қалтираб чиқиб кета бошлайди.*) Йигит. Кампирингизми, бообой, аразлаб қоллилар-ку.

Чол. Кампирим бўладиган эди, бўлолмай қолган. (*Кампирнинг орқасидан.*) Самбитдек коматларингга Муқимжон акант тириттон! Бир кун эмас бир кун ишқингда адо бўламан. Етмиш йилдан бери тушларимга кирасан, бевафо Халича. Юрагим куйиб кетяпти. Ўрта-ниб кетдим-ку, бевафо!

Йигит. Бир пиёла музеккина «Тошкент суви» куйиб берайми?

Чол. Майли, болам. Йўқ, кўй, ангинам тутиб қолмасин.

Йигит. Ия, ангинангиз борми?

Чол. Ангинанинг ўзи бўлса ҳам майлийди-я астма ҳам бор. Мана шу хотин мени адо қилган.

Йигит (*залага қараб*). Биринчи муҳаббат сут билан кириб жон билан чиқади, дейишгани рост экан.

Чол (*кулоғидаги аппаратни тузатиб унга яқин келади*). Нима дединг, сут дедингми? Майли, қайноққина бўлса, майли.

1971 йил

МЕНИ КЕЧИРИНГ

Эргаш (*секретарга*). Ёнимга ҳеч кимни киритманг. Бошқармага отчёт тайёрлашман. (*Кириб кетади*)

Ҳасан (*киради*). Хўжайин ўзларидамилар?

Секретарь. У киши бүгун ҳеч кимни қабул қилмайдилар. Бошқармага отчёт тайёрлашптилар.

Ҳасан. Икки онгизгина гап холос. (*Секретарининг қаршичилигига қармай эшикни очиб киради.*) Ассалому алайкум. (*Эргаш бош кўтармайди.*) Аҳволлар яхшими, хўжайин. Бола-чақалар, жияну жиянчалар, қудда-андалар...

Эргаш. Гапни қисқа қилинг. Ишим тикилинчроқ. Айтинг нима гапингиз бор.

Ҳасан. Шошманг, хўжайин. Аввал бир ҳол-аҳвол сўрашволайлик.

Эргаш. Гапнинг лўндасини айтақолинг, шошиб турибман.

Ҳасан. Мен аҳмоқни кечиринг. Нодонлик қилдим. Эргаш. Сизни танимай турибман.

Ҳасан. Ия, ия, наҳотки танимасангиз? (*Ўзича гап-ради*). Устомонлик қилишпти. Икки дунёда кечирмайди, бу аблаҳ. Хўжайин, кечириб қўяқолинг. Айб менда.

Эргаш. Қанақа айб экан. Билмайроқ турибман.

Ҳасан (*Ўзича гап-ради*). Билмас эмиш-а. Кўйиб берса хап этиб, еб қўйишга тайёрсан, аблаҳ!

Эргаш. Бўладиган гапни гапиринг. Қанақа айб қилгансиз?

Ҳасан (*Ўзича*). Хў... тулки, билмас эмиш-а. Мента қаранг, хўжайин. Ўша кунни мени анаву аблаҳ Садири амаки йўлдан урди. Хўжайиннинг таги кимирлаб турибди, сен ҳам битта-иккита тош отиб қол. Бир нимали бўлиб қоласан, деб лақиллатди. Мен аҳмоқ, мен дурурак ўша аблаҳнинг тапига кириб сизни танқид қилдим-а. Шундоқ бегуноҳ парилтадек беозор, сиздек тиниқ одамга дой чапладим-а. Леонардо Винчими, Махтумқулими қайси бири «сичқоннинг ўлгиси келса, мушук билан ўйнашадин», деб айтган экан, мен аҳмоқ, мен дурурак сиздек олижаноб мушук билан ўйнашаманми! Ҳозир олдингизда ўзимни чавақлаб ташлайман?!

Эргаш. Йўқ, йўқ, унақа қила кўрманг. (*Ўзича*). Нима бағло деб танқид қилган экан, асло эслаёлмайшман.

Ҳасан (*Ўзича*). Эслаёлмайсан-а, эслаёлмайсан. Пайт пойлаб теримни шилиб, сомон тикасан, ярамас. Жон, хўжайин, кечириб қўяқолинг.

Эргаш (*диққат бўлиб*). Кечирдим, бемалоғ уйингизга кетаверинг.

Ҳасан. Ростданми? Астойдил айтяпсизми?

Эргаш. Хой биродар, ишим мана шундоқ тикилинч. (*Кўзини кекирдагига ара қилиб кўрсатади.*)

Ҳасан. Кетаверсам бўладими? Бемалоғ кетаверайми?

Эргаш. Э, эзма бўлмай ўл! Бемалоғ кетаверинг!

Ҳасан. Хўп бўпти. Кетдим. (*Чиқиб кетади.*)

Эргаш. Бу эзма чурук ким ўзи, қачон, нима деб танқид қилган экан? Сира эслаёлмайман. (*Қўғозларни*

тишқилайди.) Иккинчи квартал бир юз уч, учинчи квартал бир юз саккиз...

Ҳасан (*эшикни очиб мулоимлик билан қиради*). Бир оғиз гап чала қолпти, ҳўжайин. Петр Первийми, Дево-найи Машрабми, биттаси айтган экан «Ўйнашмагин ар-бооб билан, арбооб урар ҳар бооб билан». Мен аҳмоқ, мен дуррак, сиздек олий зот арбооб билан ўйнашиб юрибман-ми-я. Ҳар бири тилла баҳосита тент келадиган, тавҳардан қиммат сўзларингизни эшитиб, то трамвай остановкаси-гача ўй-ўйлаб, донолигингизга тан бериб бордим. Аммо трамвайга оёқ қўйишим билан лоп этиб бир гап эсимга тушди-ю, оёғимни қайтариб олиб яна шў тарафга, нурли ҳузурингизга қайтдим.

Эргаш (*оҳ уриб юборади*). Тагин нима гап бўлди?

Ҳасан. Ҳамма гапингиз тилло. Сиздан брильянтдек сержило, гавҳардек нурли, асалдек ширин гап чиқишини биламан. Аммо қўлингизни манавундек қилиб (*кекида-гига арра қилиб кўрсатади*.) кўрсатганингизни тушуна-дим. Нима, мени бўғизламоқчимисиз? Мени-я? Мени саккизга болам бор. Қари ота-онам бор. Бир қизим тўрт боласи билан эридан ажралиб уйимга келиб ўтирибди. Қайнатам ўридан туролмайди. Кечаси икки марта туриб кўрпа-тушагини янгилайман. Ҳўш, мени бўғизлаб шун-ча боламни ўзингиз боқасизми? Қайнотамни тушагини икки маҳал янгилайсизми? Ҳўш, тапиринг. Ундан кўра мени кечириб қўяқолсангиз бўлади-ку. Мен аҳмоқни, мен дур-ракни кечириб қўйсангиз бўлади-ку.

Эргаш (*тоқати тоқ бўлиб*). Кечирдим. Минг марта кечирдим, биродар.

Ҳасан. Шунақа депсиз-у гапингиз астойдилга ўх-шамашпти.

Эргаш. Ҳой барака топкур, бундан бошқа қанақа қилиб кечирай?

Ҳасан. Овозингиз сал титраброк чикатти-да. Астойдилга ўхшамашпти. Ундан ташқари башарангиз ҳам унчалик майин бўлмашпти.

Эргаш. Кечирдим, кечирдим, кечирдиммм...

Ҳасан. Бари бир кечирганингиз билинмаяпти. Эргаш (*ҳолдан тойиб*). Кечирдим!!! Йўқол! (*Ўзидан кетиб йўқилади*).

Ҳасан (*тепасига келиб*). Кечириши ўхшамасам йикилиши ўхшайди. Ҳозир дохтир чақираман. Тирик қолса кечирмагунча қўймайман. Мабодо ўлгани рост бўл-са, алвидо!!

АЁВСИЗ ТАНҚИДЧИ

Редакция ходими олдига Эргаш қиради.

Эргаш. Мумкинми?

Ходим. Марҳамат, келинг.

Эргаш. Кеча бериб кетган материалимининг нати-жасини билгани келган эдим. Газетада чиқазилганими, йўқми, шунга билсам деган эдим.

Ходим. Марҳамат, ўтиринг. Материалингиз билан танишиб чиқдим. Жула жилдий гапларни ёзбисиз. Агар ёзганларингиз рост бўлса директорингиз Холмирзаев қаттиқ жазо олиши керак.

Эргаш. Ҳаммаси рост. Раз ёздимми, жавобгарлиги-ни бўйнимга оламан.

Ходим. Холмирзаев шу йилнинг ўн олтинчи марти-да сиздан икки юз сўм пора олган. Тўғрими?

Эргаш. Жула тўғри. Курортга кетаётганида қай-тишда сента гилам олиб келаман, деган баҳона билан ол-ган. Тасдиқлайман.

Ходим. Гилам олиб келмадимми?

Эргаш. Гилам қаяқда, ақалли намат ҳам олиб кел-гани йўқ.

Ходим. Муҳамедовга бекордан бекорга виговор эълон қилган. Ростми?

Эргаш. Рост. Муҳамедовнинг куёви институтда замректор бўлиб ишлайди. Қизимни институтга киргазиб қўймадинг, дея атайин виговор берган.

Ходим. Директор Холмиразев иш пайтида шофёрни уйига обориб тандир курдирган. Шундайми?

Эргаш. Шундай. Лойини ўзим қориб берганман.

Ходим. Холмиразев комбинат ошхонасидаги кабоочидан суяк олиб машинада итига олиб кетади. Тасдиқлайсизми?

Эргаш. Бунга ҳамма тасдиқлайди.

Ходим. Холмиразевнинг хотини ҳайит кунлари кўлига хина кўяди. Шу ҳам ростми?

Эргаш. Рост бўлганда қандай. Бир марта ўзим, ия, келинбойимлар кўлларига хина кўйиштилар-ку, деганимда Холмиразев нима деган биласизми?

Ходим. Нима деган?

Эргаш. Жемперини бўяган экан, кўлига ранги уриб қопти, деган. Биламиз, қанақа жемпер бўяганини.

Ходим. Хуллас, сизнинг ёзишнингизча, Холмиразев бюрократ, ходимларга кўпол муомала қилади. Илорадаги дераза пардаларини уйига опкетиб, эскисини опкетиб қўйган. Қизини узатганда ишхонадаги стол-стулларни обориб ишлатган. Комбинат ошхонаси ва буфетидан нима олиб еса ҳақини тўламаган. Шундайми?

Эргаш. Шундай.

Ходим. Ҳозир газетамиз расмий материаллар билан банд. Агар шу материални бундан икки ё уч кун олдин олиб келганингизда дарров чиқиб кетарди.

Эргаш. Икки-уч кун олдин ёзишни ҳам, олиб келишни ҳам сира илжожи йўқ эди-да!

Ходим. Нета?

Эргаш. Нима десам экан, Холмиразев у пайтда директорликдан тушмаган эди. Ўтган кунни ишдан олинди-да. Ходим. Шунақами? Ёв қочса ботир кўпаяр қабилидан қилиб ёзиб келингизми?

Эргаш (*доовираб*). Жудаюм унчалик эмаску-я, аммо директор бўлгандан кейин бизга ўхшагандарни фикимлаб ташлаши мумкин эди-да. Ишдан кетгандан кейин, мана нимаики камчилиги бўлса гаплашаверамиз.

Ходим. Шунақами? Битта янгилик айтиб қўяй-

ми? Холмиразев область бошқармасидан нотўғри ишдан олинганлиги тўғрисида министрликка ариза берган эди. Бугун эрталаб министрлик коллегияси аризани кўриб чиқиб область бошқармасининг буйруғини бекор қилди. Холмиразев бундан икки соат олдин комбинат машинасида ишга кетди. Нима қилай, газетада чиқазаверайликми?

Эргаш. Ия, сиз қайси Холмиразевни айтасиз?

Ходим. Ўша сиз ёзган Холмиразевни-да.

Эргаш. Мен у Холмиразевни эмас, бу Холмиразевни ёзганман.

Ходим. Унис қайси-ю, буниси қайси?

Эргаш. Унис директор Холмиразев, буниси ўзим. Яъни ўз-ўзини танқид маъносида ёзгандим. Яна анча камчилигим бор. Қайтиб берсангиз тўлатиб опкеламан.

Ходим (*қогозларни олдига қўйиб*). Олинг, бу Холмиразев. У Холмиразевга биздан салом айтиб қўйинг. Ҳўпми?

Эргаш (*чиқаркан*). Худо бир асради-я. Энди ўртоқ Холмиразевни ўз ўринларига қайтиб келишлари билан табриклаб келай. Гул олайми ё биронта дўппими? Икковига ҳам арзийдилар Холмиразев акамиз. (*Чиқиб кетади.*)

1972 йил

ИШКИДА

Тонг отай деб қолган. Кўёв кўлида машина калитини ўйнаб хонага оёқ учига қиради. Стол устидаги тарелкадан нон олиб қавшайди. Соғуёб қолган чойни шимиради. Кухня томонга ўтиб кетиб турхалтада нон, термосда чой билан чиқади. Стулга қоқиб кетади. Ичкаридан "ким, ким у", деган аёл китининг овози чиқади. Кўёв кимирламай туриб қолади, бир оздан кейин эгнида ҳалат билан келин чиқади.

К у ё в. Кечирасиз, уйғотвордим, шекилли?

К е л и н (*энаси қотиб*). Эсон-омон юрибсизми. Қаёқларда юрибсиз? Кўришмаганимизга ҳам олти кун бўлди, шекилли?

К у ё в (бармоқларини букиб ҳисоблайди). Тўғри, олти кун бўпти.

К е л и н (йиғлаб). Тўйимизга қанча бўлди?

К у ё в (яна бармоғини букиб санайди). Етти кун. Етти кун бўпти.

К е л и н (яна йиғлайди, ҳиққилаб ганиради). Тўйдан кейин бирон кун уйда ётдингизми?

К у ё в. Тўй кунни уйда эдим-ку.

К е л и н. Машинани қачон олган эдингиз?

К у ё в (бармоғини букиб). Олти кун бўпти «Жигули» олганимизга.

К е л и н (ҳиққилаб). Шу «Жигули» машинасини олганимиздан кейин ҳеч икковимиз бирпастига ўтириб гаплашдикми?

К у ё в (бармоқларини букиб санайди). Икки марта, икки марта бирта ўтириб гаплашибмиз.

К е л и н. Йўқ. Ёлгон. Бир марта гаплашиб ўтириб чой ичаётгандик, энди битта ҳўплагандингиз машинадан хавотир олиб чоғиб кўчага чиқиб кетдингиз.

К у ё в. Ростданми? Кўришмаганимизга қанча бўлди?

К е л и н. Тўйнинг эртасига эрталаб тикка туриб бир гаплашдик, орадан уч кун ўтиб иккинчи қаватнинг зинасида учрашиб қолдик, аммо гаплашишга улуғурмадик.

К у ё в. Ҳеч нарса гаплашолмадикми?

К е л и н. Сиз мента ўшанда, яхши қиз, сизни қардадир кўранганга ўхшайман, дедингиз, мен ҳам сизни танигандек бўлишман, дедим. Бешинчи қаватга чиққанимдан кейин эрим эканлигингиз эсимга тушиб қолди. Юғуриб пастга тушсам машинангиз энди мулолишга етган экан, чақирсам эшитмай бурилиб кетдингиз.

К у ё в. Памятингиз, яъни хотирангиз мендан дуруст экан. Ўшанда мен бу хотинни қайда кўрган эканман, деб ўйладим, ҳали ҳам ўша жувон ким эди-я, деб ўйлаб юргандим.

К е л и н. Хўш, қаёқларда юргандингиз?

К у ё в. Никоҳ кунни кечаси, меҳмонлар тарқашгандан кейин ястўқ олиб пастга тушдим, машина ичига кириб

энди ухлайман деб тургандим, кўшнимиз, сиз уни танимайсиз, тўртинчи қаватда турди, ҳовлиқиб машина ойнасини чертиб қолди, нима гап, десам хотинимни тўтёқ тутиб қолди, туғруқхонага обориб кўйинг, жон кўшни, деб ялиниб қолди. Йўқ деб бўладими, хўп, дедим. Дарров машинани ўт олдиришга тўтёқли хотинни машинага ўтқизиб туғруқхонага чолдим. Қайтиб келиб машинанинг орқа ўриндиғига энди чўзилган эдим, яна биттаси машина ойнасини тапилятиб қолди. Кўзимни очиб қарасам, иккинчи қаватда турадиган кўшнимиз, уни ҳам сиз танимайсиз. Янги келинсиз, қаёқдан ҳам танирдингиз. Нима гап, десам, ўғлимнинг кўричаги оғриб қолди, тезда касалхонага обориш керак, «Тез ёрдам» чақирай десам бу атрофда телефон йўқ, деб қолди. Йўқ, деб бўлмайди. Уни ҳам дарров ғир этиб касалхонага обордим. То операция бўлгунача кутиб турдик. Қайтиб келганимда тонт отиб қолган эди. Ишга кетавердим.

К е л и н. Бу тўйнинг эртасидаги гап. Ундан кейинги кечаси қаёқда эдингиз?

К у ё в. Шошманг, шошманг, ҳозир айтаман. Ҳа, топдим. Ишдан келиб энди зинага оёқ кўйгандим, учинчи қаватда турадиган пенсионер ота борлар. Ўша киши кўларига чамалон билан ҳовлиқиб тушиб келяптилар. Мени кўрдилару кўзлари яшнаб кетди. Сени мента худо етказди. Курортга кетаётгандим, самолёт учинишга бир соат қолди, ғир этиб обориб ташла, болам, бўлмасам билетим куйиб қолди дедилар. Йўқ деб бўлмайди, у киши жуда хурматли одам. Янги уйланганман, келиннинг бетини тўй кунни кўранимча кўрганим йўқ, деб айтолмайман. Хўп дедиму чамалонларини кўтариб аэропортга олиб кетдим. Обориб кўйиб энди қайтаман деб турган эдим, Ҳошимжон деган ўртоғимни учратиб қолдим. Кўконда турди. Хўш, қаёқдан келяпсан, десам, Кисловодскда дам олиб келяшман, мен келган самолёт Кўконга учмас экан поездда кетаман, машинанг бўлса вокзалга обориб ташласанг-чи, деди. Йўқ дедим. Вокзалга обориб энди хайрлашган эдим, Москва поезди келиб қолди. Қарасам поччам чамалон

билан зинадан тушиб келяптилар. Бир айтган эдим. Ол-маликда битта ўтай опам туралилар, дегандим шекилли. Ўша опамнинг эрлари шу киши бўладилар-да. Қандоқ қилиб у кишини ташлаб кетаман. Ўзлари айтмасалар ҳам ўтиринг, дедиму Олмаликқа олиб кетдим. Тонг отаётган пайтда шаҳарга қайтиб келдим. Уйга келай, десам иш вақти бўлиб қолпти. Заводга кетавердим.

Кел ин. Эртасига-чи, эртасига?

К у ё в. Демак, бу тўйнинг учинчи кўни бўлади. Кечқурун ишдан чиқиб келаётган эдим, энди уйга етай деб турган эдим, тахминан икки юз метр қолганди. Лоп этиб олдимдан тоғам чиқиб қолдилар, Э, жиян, сени мен-га худо етказди. Фир этиб Янгийўлга ташлаб кел. Шошиб турибман, дедилару жавобимни ҳам эшитмай машинага чиқиб ўтириб олдилар. Нима дейман, хўп дедим. Олиб кетдим. Тоғамнинг кўёви қолхозда бош агроном бўлиб ишлайди. Шунақа қариндошим келадиги эшикнинг та-тидан қайтадимми, деб ичкарига судраб опкириб кетди. Соат ўн иккигача ўтириб қолдик. Сира жавоб бермайдим. Тоғам, майли сабр қил, бирга қайтамиз, дедилар. Соат иккиларда орқага қайтдик. Йўлда бензин тугаб уч соатга овера бўлдик. Тонг отиши билан йўловчи самосвалдан бензин олиб шаҳарга кириб келдик. Тоғамни уйларига обориб қўйдиму ишта кетдим.

Кел ин. Тўйнинг тўртинчи кўни-чи?

К у ё в. Тўртинчи кўнимми? Да, бўлди. Ишдан келиб, энди машина эшитини қулфлайман, деб турган эдим, маҳалла хотинлари тўдлаганиб чиқиб қолишти. Ойша хола неварасига бешик тўйи қилган экан. Шуларнинг орасида келин аям ҳам бор экан. Вой, бўйларингдан ўртилай, фир этиб уйга ташлаб қўйинг, деб машинага чиқиб ўтириб олса бўладими. Фиринг-пиринг деглганим йўқ. Обор-дим. Акам эшик олдида иккала Ҳасан-Ҳусанни кўтариб кўчада кутиб турган экан. Ичкарига кир, деди. Кирма-сам бўлмайдим. Кирдим. Келин тинчми, соғ-омонми, деб сўради. Яримгани очиб олдимга қўйди. Ичган одам рулга ўтириши мумкин эмас. Қайтишнинг иложи йўқ. Ўшадда

этиб қолдим. Эрталаб чиқиб қарасам маҳалла боғалари машинанинг ҳаммаёғига мих билан чизиб ташлашиб-ди. Ҳар хил, айтишга одам уяллитган гапларни ҳам ёзиб қўйишпти. Ишта ҳам боролмай, тўппа-тўғри устахонага обориб машинани бўятдим.

Кел ин. Кечқурун нега уйга келмадингиз?

К у ё в. Кундузи ишта боролмаганимдан кейин кечасидати сменада ишладим-да. Эртасига ҳам кундузи ишладим. Сурункасига икки смена ишлаб, жуда чарчаган эканман. Қайтиб келатуриб рулда ухлаб қолай, дебман. Скверга келганда жуда бўлмай қолди. Машинани шундоқ четта чиқаздим учинмаёқ уйкута кетдим. Уй-фонсам, тонг отиб, бошимга офтоб тушиб қолпти. Ишта кетавердим.

Кел ин. Ҳозир ишдан келишингизми?

К у ё в. Боя кечқурун ишдан келаётгандим, цех бош-лигимиз Уралга тажриба алмашгани кетаётган эди, куза-тиб қўй, заводдан машина сўраб ўтираманми, деб қолди. Йўқ, деб бўлмади. Аэропортга олчқидим. Аксига олиб ҳаво айниб самолёт учмай, қутлириб қўйди. Тонг отиши-га сал қолганда учди. Ҳозир уни кузатиб келяпман.

Кел ин *(унинг қўлидаги нарсаларга қараб)*. Манаву-лар нима?

К у ё в. Чой, нон, ширинлик.

Кел ин. Нима қиласиз буларни?

К у ё в. Ҳозир тушиб машинада нонушта қиламан. Кейин бир маза қилиб ухлайман. Агар машина ичида ёт-масам боғалар ҳаммаёғига яна чизиб ташлашади. Икки соатгина ухлаб, ўшанақаси ишта кетаман.

Кел ин. Мента қаранг. Бундан бўёқ аҳвол шуми?

К у ё в. Битта гараж куриб олгунимизча сабр қила-сиз-да, хоним.

Кел ин. Илгариги пайтларда кўш хотинлилар икка-ла хотинига ҳам биттадан уй куриб бергандан кейин ку-логи тинчир экан. Сиз ҳам кундошимга битта уй куриб берсангиз мен ҳам хотиржам бўлардим.

Куёв. Нимадлар делясиз? Қанақа кундош? Ахир мен сиздан бошқата уйланмаганман.

Келин. Хотинингиз бор. Биламан.

Куёв. Қанақа хотин. Ким ўзи?

Келин. Машина ҳам иккинчи хотиндек гап экан. Хотин бўлганда ҳам суюкли хотин. Ўша кундошимга янги уй қуриб берақолинг.

Куёв. Қанақа уй?

Келин. Гараж ҳам уйдек гап-да.

Куёв. Э, шунақами? Бўлмасам гараж биттандан кейин ўзим сизни бошқатдан тўй қилиб оламан, жоним!

Келин. Машинангизни жоним дент.

Куёв. Майли, майли. Машинани жоним дейман, сизни хоним дейман. (*Дераза яқинига бориб настга қаради.*) Ҳой бола, қоч! Чизма, чизма деляпман. Қўлингдани миҳни ташла, ташла, деляпман. (*Юсуриб чиқиб кетади.*)

Келин. Кундошим ўлгур яна эримни тортиб кетди. Энди шу кетганча бир ҳафтадан кейин келади. Қўришгунча хайр. (*Дераза олдига бориб рўмолча силкитади.*)

1971 йил

«ИЛГОР» ТАБЕЛЧИ

Эргаш билан Ҳасан бир-бирига рўнара келиб қолишади.

Эргаш. Кечирасиз, илгор қизлар бригадасига шу йўлдан бориладими?

Ҳасан. Ҳа, шу йўлдан борилади, ўрғилай. Нима ишингиз бор эди? Бўйинингиздаги магнитофонга қараганда муҳбирига ўхшасиз, тасаддиқ.

Эргаш. Топлингиз. Радиодан келдим. Шу илгор қизлар бригадаси тўғрисида радиога бир репортаж ёзиб оломоқчи эдим.

Ҳасан. Ниятингиз холис экан. Керакли одамни топлингиз, ўрғилай. Мен шу бригаданинг табелчиси Муҳаммадхон бўламан. Эшитгандирсиз.

Эргаш. Муҳаббатхон, дегингизми?

Ҳасан. Муҳаммадхон, дент, ўрғилай. Ҳозир абет пайти. Бортанингиз билан бирон нима ёзиб ололмайсиз. Қанақа гап керак бўлса мана, ўзгинам айтиб беравераман.

Эргаш. Қизлар бригадасида эркак одамнинг ишлаши жуда қийин бўлса керак?

Ҳасан. Нимасини айтасиз, ўрғилай. Қийинлигим бор, осонлигим бор. Осонлигини айтсам шуки, қоқиндик, эркаклар бригадасида тушлик, яъни абет бир соат. Хотинлар бригадасида икки соат. Бир соат овқатга, бир соат бола эмизигаша. Хотинлар болаларини эмизиб олишгунча мен ҳам толнинг тагида мизғиб оламан. Э, айтаверсам аёллар бригадасида ишлашнинг жуда кўп яхши томонлари бор. Масалан, эркак зоти бирон марта ҳам туғилган кунини нишонламайди. Хотин-қизлар туғилган кунларини сира эсдан чиқазмайди. Йил ўн икки ой именина бўлади. Қизлари тушмагур мени тўрта ўтқазиб қўйишади. Мен ҳам баҳоли қудрат топганимни газетга ўраб, зинғиллаб боравераман. Ҳўш, яна нимасини айтмай? Ҳа, айтганча нимаси кўп уларнинг, туғиши кўп. Бешик тўйига ҳам мени чақираверишади. Бирга ишлашгандан кейин ташлаб кетишмайди-да. Мен ҳам бир қийим штапельни қўлтиқлаб сузилиб кириб боравераман. Эркаклар биринчи Май билан Октябрь байрамида ўйнаб кулишади. Мен бўлсам ҳам майда, ҳам октябрда ҳам саккизинчи мартда дам оламан. Саккизинчи мартда бутун бригадамизни президиумга чиқаришади. Қизлари тушмагур, қақажонлар, қўлимдан судраб мени ҳам олчиқиб кетишади. Аввалги йили халқаро хотин-қизлар йили бўлди, ундан аввал болалар йили бўлди, ана ўша йиллари жонимизни роҳати бўлди. Қасрга борсак иззат-икром. Бригадамиз пахта теримида энг биринчи бўлиб маррага етганда ҳаммамизга раис бува бир қийимдан атлас совга қилдилар, мента ҳам бир атрез тегди. Йўқ, бир атрездан сая мўлроқ экан, лозимга ҳам чиқади, деб сандикка ташлаб қўйдим. Яқинда «Саодат» журналидан келиб суваратимизни олишди. Қўргандирсиз, светной бўлиб чиқди-ку, ўртасида мен ўтирибман.

Эргаш. Бу томонлари зўр экан. Ҳақиқатан сизга маза экан.

Ҳасан. Вой, ўрғилай сиздан, бу томони яхши бўлгани билан шундай ёмон томонлари борки, одам боласи чидамайди. Аёл киши баъзи бирда аёллигини қиларкан. Баъзи вақтларда мен бечорани якжлаб кўйишди. Масалан саратон кунлари бригада ерининг эгалигаги анхорта чўмилгани борамиз. Мени ташлаб кетишди. Кийим-бошига қоровуллик қилиб, тескари қараб ўтираман. Идорадами, бухгалтергами борадиган бўлишса, болаларини тизамга ўтказиб, кетаверишди. Аиникса ясли ремонт қилинганда ўн иккита болани боққанман. Вой, ўрғилай, мента осон тутманг, болалар бирам шўх, бирам шўх. Ерта урсанг, осмонга сакрайман, дейди. Ўша кезларда ишдан қайта туриб чойхонага кирган эдим, самоварчи ўлтур олдимга чой кўя туриб нима дейди, дент. Вой Муҳаммад, бола эмизганмисан, ҳамма ёғингдан туққан хотиннинг хиди келипти, дейди. Э, чойинг ордона қолсин, дедиму шартта туриб самовардан чиқиб кетдим. Бир кунни идората борсам бухгалтеримиз “хўй Муҳаммад маржонинг қўллик бўлсин”, деса бўладими? Бундоқ қарасам ухлаб қолганимда қизлардан биттаси маржонини бўйнимга олиб қўйган экан, мен ўлтур билмасдан бўйнимда маржон билан идорага борибман. Қиз тушматурлар, ухладим дегунча бир қилиқ чиқазишди, бир кунни лабимга қизил суртиб қўйишпти, бир кунни юзимга ута суртишпти. Қандоқ қиламан, чидайман, ўрғилай. Қолхозимиз мелпункти намунали мелпунктлардан ҳисобланади. Ҳар ойда женконсултациядан битта дўхтир хотин келиб хотин-қизларни кўриқдан ўтказди. Бармоғидан қон олиб, шишага суртиб, қоринларини ўлчаб кетди. Бир кунни келганда дўхтир хотин ўлтур “хўй Муҳаббатхон, қани қорингизни ўлчаб кўяй”, дейди. Жон-поним чиқиб кетди. Э, тусинг-ни ел есин, дедиму орқамни ўтириб ўтиравердим. Энди мулла ака, айтаверсам гап кўп. Бригадамизга борганингизда ўз кўзингиз билан кўрасиз. Яна кўп гапларни айтиб берадиму, шошиб турибман-да.

Эргаш. Қаяққа шошпасиз?

Ҳасан. Манаву рўйхатларни кўрипсизми? Ҳаммаси келинчақларни зақаз. Аптекадан пахта олишим керак, универмагда танишим бор, французча компактний пудра, олтига туш, кейин икки курагининг ўртасидан тутма билан қадайдиган, савил қолтур анаву нарсалар олтига безразмерний, ўн юмалоқ бинт, кейин бозордан нордонроқ бирон нарса. Тўрттасининг боши қоронги, ўрғилай. Ташвишини мен қилмасам қим қилади. Хулласи қўлимдаги рўйхатда жуда кўп нарсалар бор. Кетипман, ўрғилай. Хайр бўлмасам. Айтганча радиода гапирсангиз мениям отимни бирон жойга қистириб кетинг, хўпми?

Эргаш. Хўп бўлади, опажон, йўғ-е акажон.

1972 йил

СИНОВЧИ ИЧУВЧИ

Қўлида микрофон билан радио муҳбири қиради.

Муҳбир. Ҳурматли радио тингловчилар. Биз шахримизнинг йирик қорхоналаридан бири бўлиши вино заводининг маза кўриш, яъни янги виноларнинг сифатини аниқлаш пехидамиз. (Шу пайт олдига клеёнка фартук тутган, бурни қип-қизил киши унинг олдидан ўтади.) Мумкинми, ўртоқ? Бир минутта мумкинми? (Киши тўхтади, унга кўл узатиб кўришди). Кечирасиз, ўзлари шу ерда ишлайдиларми?

Киши. Ҳа, бу заводда мenden эски уста йўқ. Қирқ йилдан бери ишлайман. Завод биринчи маҳсулот чиқарганда ўзим синатганман.

Муҳбир. Гапирганга тушунмадим. Нимани синатгансиз?

Киши. Мен завод чиқазган виноларнинг биринчи боқчасини очиб, таъминини кўриб, сифатини аниқлаганман.

Муҳбир (микрофонга). Азиз радио тингловчилар! Ҳар бир қорхонанинг маҳсулоти сифатини аниқлайдиган

Ўз синовчилари бўлади. Масалан: янги самолётни биринчи учирайиб берадиган учувчини синовчи учувчи дейдилар, янги автомашинани биринчи юргизиб берадиган шофёрни синовчи ҳайдовчи дейдилар. Мана, қаршимизда турган барваста қоматли, қараши бургут нигоҳини эслатадиган, бутун вужудидан куч, ғайрат, садоқат, вафо сезилиб турган киши мана шу заводнинг синовчи ичувчисидир. Шундайми?

К и ш и. Албатта. Мен заводнинг старший синовчи ичувчисиман.

М у х б и р. Ўз ишларингиз, муваффақиятларингиз тўғрисида радио тингловчиларга икки оғизгина гапириб берсангиз.

К и ш и. Жоним билан. (*Микрофони унинг кўлидан олади.*) Қирқ йилдан бери синовчи ичувчиман. Мен ичиб кўрмасам, бу заводдан бир томчи ҳам вино, арақ дарвозадан ташқарига чиқмайди. Мен ичиб, сифатини аниқлаб берганимдан кейин шпшаларга қуйлиб магазинларга чиқазилади.

М у х б и р. Кечирасиз, кунига қанча винони синаб кўрасиз?

К и ш и. Ҳар кунни заводимиз йитирма тўққиз бочкадан шпшаларга вино қуяди. Демак, йитирма тўққиз бочканинг ҳар биридан юз граммдан ичиб кўрсам, кунига икки литру тўққиз юз грамм ичиб кўрарканман.

М у х б и р. Кунли ичиш нормангиз...

К и ш и. Ичиш деманг, синаш, денг.

М у х б и р. Кечирасиз, демак, кунли ичиб синаб кўрадиган виноларингиз салкам уч литр бўларкан-да.

К и ш и. Баззан ошиб ҳам кетади. Чунки шундай бочкалар бўладики, ундаги винолар сифатини аниқлаш анча қийин бўлади. Ана ўшандай тайтларда икки-уч марта лаб синашга тўғри келади. Кўпинча савдо ташкилотларидан истеъмолчиларнинг шикоятлари асосида бизга қоғоз келтиб туради.

М у х б и р. Бу гапингизга тушунмаётман. Радио тингловчиларга очикроқ қилиб гапириб берсангиз.

К и ш и. Очиғи шуки, райпшкеторларнинг искалатларида винони ўзлари ичиб, камита сув кўшиб қуйиш ҳоллари ҳам бўлган. Ана шунда дўконга бориб шпшаларни очиб синаб кўриш вазифаси менинг зиммамга тушадди. Шундай пайтларда кунига икки юз шпша синаб кўрган пайтларим бўлиб туради.

М у х б и р. Кечирасиз. Сиз жуда масъулиятли вазифани бажараркансиз. Ўз ўринингизга шотирд тайёрлаш масаласида ўйлаб кўрганмисиз? Ахир кадр масаласи жиддий масала.

К и ш и. Ўйлаб кўрганмиз. Шотирд масаласи қийин бўляпти. Бир неча бор ёшларни олиб келиб, ёнимда олиб ишлатиб юрдим. Бу йитгичалар икки кунга чидамай, йиқилиб қолишяпти. Баззилари биринчи кунийёқ хушёрхонага тушишяпти. Хайрият, хушёрхонада менинг шотирдим эканлигини билиб қолишиб, машинада уйига обориб қўйишди. Ақтга ҳам хизмат юзасидан ичган, ичиш унинг касби, деб ёзиб қўйишди. Шундай қилиб, шотирд масаласида жуда қийналганман. Ҳозир ўзининчи битирган бир болани шотирдикка олдим. Ҳозирча дуруст. Ҳозир ўзини чақираман. Маҳаматка! Ҳо, Мўнка! (*Соч-соқоли ўсиб келган, ширакайф стивага бола қиради.*) Мана шу янги шотирдим. Келганига бир ҳафта бўлди, чидашпти. Тўғри, биринчи кунни йиқилиб қолган эди, эртасига бемағлол уйига ўзи кетди. Қанчадан синаётсан, бола?

Маҳамат. Кунига бир литрдан оширяпман.

К и ш и. Дуруст. Бу келажакда менинг ўрнимни босади.

М у х б и р. Демак, ўринбосарингиз бор?

К и ш и. Маҳаматка, энди сен ишингга бор. (*Маҳамат кетади.*)

М у х б и р. Айтинг-чи, заводда қирқ йилдан бери ишласангиз, умумий синаган виноларингизнинг миқдорини айтиб бера олмайсизми?

К и ш и. Ҳаммасини айтолмайман. Аммо ўзим ичганларимнинг ҳар юз граммини юз литрга чақсангиз ҳам

мен ичганим маълум бўлади, ҳам завод чиқарган виноларнинг сони маълум бўлади. Масалан, мен кунига уч литрдан ошқ ичган бўлсам, шу уч литрдан ортигини ҳисобламай, уларни дам олиш кунлари ҳисобига ўтказиб, ҳар йилнинг уч юз олтимиш кунига сочинг, қанча бўлади? Мухбир. Йилга бир минг саксон литрдан ичиб, сингана бўласиз.

Киши. Ҳа, балли. Йилга шунчадан бўлса, мен бу заводда қирқ йилдан бери ишлайман. Энди шу минг саксон литрни қирққа кўпайтиринг. Қанча бўлади?

Мухбир. Қирқ уч минг икки юз литр бўлади. Мана шу қирқ уч минг икки юз литр неча бочка бўлади?

Киши. Ҳар бочкага юз литрдан сигади. Бу ёғини ҳам ўзингиз бир ҳисоблаб чиқинг-чи.

Мухбир. Тўрт юз ўттиз икки бочка бўларкан. Вой-бў, бир ўзингиз тўрт юз ўттиз икки бочка винони ичвордингизми?

Киши. Ҳа, албатта. Бу бизнинг вазифамиз. Ўз касбимизга камоли ихлос қўйганимиздан, шу касбга муҳаббатимиз зўрлигидан муваффақият билан ўз ишимизни давом эттириб келишимиз.

Киши. Айтадиган гапларим кўп. Аммо бутун қирқ бочка синашим керак. Шунинг учун қолган гапларни кейинги суҳбатда айтиб бераман.

Мухбир. Яна бир минут вақтингизни оламан. Оила аъзоларингиз ва уларнинг касблари тўғрисида ҳам айтиб берсангиз.

Киши. Жоним билан. Катта қизим тикувчилик фабрикасида синовчи кировчи бўлиб ишлайди. Фабрика чиқазган жамики кийимларни биринчи бўлиб уч-тўрт кун кийиб беради. Кўйлак, костюм, ич кўйлак, кейин, манаву ерида тасмаси бор икки хонали хотинлар тақадиган нарса бор-ку. Ўшангидан кўпроқ синайди. Иккинчи ўлим консерва заводда синовчи еювчи бўлиб ишлайди. У консерва заводи чиқарадиган гўшт консерваларни синайди. Ўртанча қизим кондитер фабрикасида синовчи яловчи бўлиб ишлайди. Фабрика чиқарадиган шоколад,

конфет, торт, пирожний каби ширинликларни ялаб синаб кўради. Кенжа қизим шаҳар ошхона ва ресторандар трестда синовчи ўшловчи бўлиб ишлайди. У бутун шаҳарда қандоқки ошхона, қандоқки ресторан бўлса, ҳаммасини шонмай айланиб, қозонидаги овқатларини ҳўплаб синаб беради. У ҳўплаб бўлгандан кейин овқатлар ҳўрандаларга сотилади.

Мухбир. Демак, фарзандларингизнинг ҳаммаси ҳам ота касбини танлашибди-да.

Киши. Кенжа қизимни айтмабман. Кенжадан иккита. Яъни Фотима-Зухролар. Шу Зухро қизим пойабзал фабрикасида синовчи йўрғаловчи бўлиб ишлайди.

Мухбир. Бу қанақа вазифа?

Киши. Бу шундоқ вазифаки, янги чиққан пошна-си битиз туфлиларни кийиб комиссия олдига йўрғалаб юриб кўрсатади ва бир ҳафта кўчаларда ҳар хил шаронг-да, масалан, ёмғир, мабодо ёмғир бўлмаса, сув сепилган йўллардан юриб, тупроқни жойлардан юриб, лой кечиб синаб беради. Шундай қилиб, болаларимнинг бири синовчи еювчи, бири синовчи яловчи, бири синовчи ҳўпловчи, бири синовчи йўрғаловчи, бири синовчи кировчи бўлиб ишлашади. Улар ўзларига топиширилган вазифани пландан ошириб бажариб келмоқдалар.

Мухбир. Кечирасиз, келин аям ҳам бирон жойда ишласалар керак?

Киши. Йўқ, ҳозир ишламайди. Аввал у трикотаж фабрикасида ишларди. Яъни, у синовчи кировчи эди. Янги пайпоқларни кийиб синаб беради. Хотин киши қаримасин экан. Озиб, оёғи халта бўлиб стандартга тўғри келмай қолди. Айнақса, болдири сўлгитан бодрингга ўхшаб тўпигига осилиб тушиб қолди. Ҳозир пенсияга чиққан.

Мухбир. Демак, келин аям уйда овқат қилиш, кир ювиш ишлари билан банд эканлар-да.

Киши. Йўқ. Бизнинг уйда овқат қилинмайди. Масалан, ўлим ўзи синайдиган консерва заводидан синаш учун тўрт-бешта консерва олиб келади, бутун оила аъзолари бир бўлиб, кечки овқат пайтида синаб кўя қо-

дамиз. Эрталабки нонушта пайтида кондитер фабрикаси-да ишлайдиган қизим синаш учун конфет, печенье, торт, шоколад олиб келади. Бутун оила аъзолари бир бўлиб, бирпасда синаб ташлаймиз. Тушлик пайтида яна ҳаммамиз уйга етиб келамиз. Ошхона ва ресторандлар трестида синовчи хўшловчи бўлиб ишлайдиган қизим котлет, лағмон, кабоб, манти, сомса каби арзиматган нарсаларни синаш учун уйга олиб келади. Яна кўпчилик бўлиб бир соатда синаб ташлаймиз.

Мухбир. Демак, келин аям фақат кир юварканлар-да?

Киши. Йўқ. Бизнинг уйда кир ювилмайди. Тикиш фабрикасидан қизим синашга кўйлақ, пастки ич кийим, костюм, у-буларни олиб келади. Бир ҳафта кийиб, синаб яна фабрикага ўз фикрларимизни ёзиб қайтариб юборамиз. Ўрнига синаш учун ўша кунлик янгисини юборишди.

Мухбир. Мазмунли суҳбатингиз учун радио тингловчилар номидан катта раҳмат. (*Кўлида микрофон билан залга қараб.*) Шу билан вино заводидан, «Илгор синовчи ичувчи» деган репортажимиз тутади. Эшиттиришни олиб борган синовчи ёзувчи Тўлқиний. (*Кишига кўй бериб.*) Мазмунли суҳбатингиз учун раҳмат.

Киши. Қани, ичкарига марҳамат. Бир-икки бочадан сиз ҳам синаб кўринг. Бирга синашамиз.

Мухбир. Раҳмат. (*Иккови кўй бериб хайлашишди.*)

ТҶЁНА

Эшикдан эр хурсанд киради.

Эр. Мана, хотин. Мукофот пули манави. Маош манавуси. Отпусқа пули манаву. Қалай? Ёзи билан ўйнаб-кулишимизга етадимми?

Хотин. Вой, дадаси, етиб ортиб ҳам қолади. Шунча пул олганингизда биттагина багон плаш олсам майлими? Эр. Майли, майли, хотин. Жерси пальто ҳам ол. Шу пулларнинг ҳаммаси сенинг ихтиёрингдда. Нима қилсанг,

ўзинг биласан. Рўзгорни миҳдек қилиб кўй. Кам-кўстингни битказ. Участка курамин, деб кийим-кечакка ҳам қарай олмадик. Майли, ўйна-кўл.

Эшик тақиллайди. Хотин чиқиб кетади. Бир оздан кейин бошида туғуи кўтарган кампир кириб келади.

Кампир. Ўзим келмасам, хабар ҳам олмайсизлар. Эсон-омон юрибсизларми? Бирам соғиндим, бирам соғиндим.

Эр. Раҳмат, ойижон. Ўзингиз яхши юрибсизми? Нета унақа дейсиз? Уч кун бўлди-ку, бориб кўриб келганимизга?

Кампир. Уч кун, биласанми, қанақа узок гап. Кунда хабар олишинг керак. Ахир, мен онангман. Она топилмайди. Ҳа, шунақа.

Хотин. Ойижон, нима овқат қилиб берай? Юмшоққина шовлами ё беҳи солиб ош дамлаб берайми?

Кампир. Ошингизни ҳам, шовлангизни ҳам кўйинг, келинпошша. Ўтиринг, гап бор.

Ҳаммалари ўтиришди.

Кампир. Мента қаранглар, инсофларинг борми? Биринг уйландинг, биринг эрта тегдинг, биринг именина қилдинг, биринг участка тўйи қилдинг, биринг ўғил тўйи қилдинг. Ахир мени қарзга ботириб ҳар тарафга кетиб қолдиларинг.

Эр. Қанақа қарз?

Кампир. Уйланганингда Ҳожимат қассоб битта бўрдоқи кўй қилиб келгани эсингдами? Қани, битта қогозга ёзиб тур. Кўй, деб ёз. Ёздингми?

Эр. Ёздин.

Кампир. Битта кўй саксон сўм. Бунга ҳам ёз. Участка тўйингдда Ҳожимат бир яшик ароқ олиб келган, ҳисоблаб кўйганман, йигирма шиша ароқ олганиш сўм бўлади. Ёз. Ўлганини именина қилганингдда тоғанг велосипед олиб келган. Ёз, эдик беш сўм деб ёз. Поччанг ўшанда икки қол туруч, битта атлас кўрпа қилиб келган. Ёз, саксон икки сўм деб ёз. Ҳўш, хотинингнинг туғилган кунидда тоғанг понбархат билан қирқ беш сўмлик туфли олиб келган, саксон сўмни

ёз. Ўшанда поччанг юз эллик сўмга артист олиб келган, ёзиб кўй. Қатлама, чучвара, сомса, варақиларни ҳали айтганим йўқ. Олтига тўйга олти марта шунақа нарсалар келган бўлса, шуларга ҳам эллик сўм ёзиб кўй. Қани, ҳаммасини бир ҳисоблаб чиқ. Ҳа, ўшаларнинг ҳаммаси келаси ҳафтада тўй қилишпти. Қайтариш керак. Ментинани қарзга ботириб ўтирибсизларми? Қани, қанча бўпти?

Эр. Беш юз эллик етти сўм бўпти. Вой бў... Уримда бунақа катта пулни санамаганман. Кўрмаганман ҳам.

Хотин. Энди нима қиламиз?

Кампир. Олмоқни бермоғи ҳам бўлади. Қани чўзиб кўйинглар.

Ёнидаги бор пуллари ўртага қўяди.

Эр. Мана бори шу. Икки юз қирқ сўм. Хотин, кассада ҳеч борми?

Хотин. Ўттиз икки сўм қолган.

Эр. Ойижон, борини олиб кетаверинг. Ўттиз сўмни эртага етказиб бераман. Икки-уч кундан кейин бирон нарсани сотсак, яна қолганини етказамиз.

Пуллари олиб ўрнидан туради.

Кампир. Кечиктирмай олиб боринглар. Ўша тўйларнинг ҳаммасига ўларинг ҳам борасизлар. Дилларингиздан чиқазиб бирон нима, дурустроқ совға ҳам оласизлар. Мундоқ тўй-ҳашамга аралашиб туриш керак. Ёввойи бўлиб юрманглар.

Чиқиб кетади. Эр-хотин бўшашиб ўтириб қолишади.

Хотин. Балон плаш билан жерси пальто олмоқчи эдим.

Эр. Кисловодскака бормоқчи эдик.

Хотин. Рўзгорни бутламоқчи эдик.

Эр. Сени бир ўйнатмоқчи эдим.

Телефон жиринглайди. Эр тубрукани олади.

Эр. Алло, ҳа, мен. Эй, шунақами? Муборак бўлсин, Албатта борамиз. Сиз тўй қиласизу, биз бормаймизми? Бош устига. *(Тубрукани қўяди.)*

Хотин. Ким экан?

Эр. Сенинг тоғанг. Ўғлини уйлантираётган эмиш. Индинга тўй экан.

Хотин. Вой шўрим. Тоға участка тўйимизда тилам олиб келган эдилар. Энди нима қилик? Тўрт юз сўмлик тилам эди.

Эр. Хотин, бошқа иложимиз йўқ. Участкани сотиб, тўёнага сарфлаймиз. Эълон ёзиб берсам, қўядаги симёрогча ёппиштириб келасанми? *(Яна телефон жиринглайди, олади.)* Алло. Ҳа мен, ўзимман. Ие, шунақами, муборак бўлсин. Хўп, хўп, албатта.

Тубрукани қўйиб бўшашиб ўтириб қолади.

Хотин. Яна ким?

Эр. Поччанг қизини чиқазётган экан. Ўнинчида тўй экан.

Хотин. Вой шўрим. Поччам участка қураётганимизда бир тонна тўнучка олиб берган эдилар. Энди қайтариш керак. *Телефон жиринглайди. Эр шошиб қолади.*

Эр. Алло, ал... *(Шилқ этиб йиқилади.)*

ҚИЛИЧМИ, ТЎҚМОҚ

Келин билан куёв билтидан чамадон устида ўтиришибди.

Куёв. Кетаман, мен кетаман.

Келин. Йўқ, мен кетаман.

Куёв. Бу уй меники эмас, тўйдан кейин иккалаимизга берилган. Эркак одам ҳар қайда ётиб юриши мумкин. Сиз қоласиз.

Келин. Мен сираям қолмайман. Сиз билан яшаган уйда сираям қолмайман.

Куёв. Ҳали шунақами? Ундоқ бўлса, мен кетганим бўлсин. Ҳамма нарса сизники. Оташкуракка ҳам тегмайман. *(Туриб чамадонни кўтарди.)*

Келин. Ўтиринг, маҳалладан одам чақирганимизми, кутинг. Ўшалар бир ёқлик қилмагунча жилиб бўлсиз.

Куёв. Хўп, майли. Ахир, нега ажратиласизлар, деб сўрашар?

Келин. Сўрашди. Ҳаммасини айтаман. Биттасини қолдирмай айтиб бераман.

Куёв. Менда тил йўқ деб ўйлайсанми?

Келин. Сенгамасдан тапиринг.

Куёв. Ҳўп, менда тил йўқ деб ўйлайсизми? Бор. Ҳаммасини айтаман. (*Эшик тақиллайди, кейин қариялар киради.*)

1-чол. Ия, ия, йўл бўлсин? Курортгами?

2-чол. Кисловодскийгами, Сочидами? Ялтага бўлса

керак?

Куёв. Ундан ҳам нарига.

2-чол. Чет эл саяхатигами?

1-чол. Ҳа, балли азаматлар. Тўйдан кейин шунақа никоҳ сафари қилиб айланиб келиш керак.

Келин. Ажралишимиз.

Куёв. Шундоқ бўляпти.

2-чол. Неҳун шундоқ бўляпти? Қани, бўлмаса бир бошдан эшитайлик. Сиз гапиринг.

Куёв. Ажралишимиз шарт бўлиб қолди. У киши билан асло яшай олмайман.

2-чол. Сабаб?

Келин. У киши...

1-чол. Сиз кейин айтиб берасиз. Қани, қулоғимиз сизда.

Куёв. Тўйдан бу ёғига тўрт ой ўтган бўлса, бирон марта кир ювганлари йўқ. Ўзим ювиб, ўзим дазмол бо-саман.

Келин. Ҳар ким ўз кирини ўзи ювиши керак.

2-чол. Сиз сабр қилинг, келин. Қани бу ёғини эшитайлик.

Куёв. Полни ўзим юваман. Овқат етанларидан кейин шундоқ турадилару, шундоқ диванга ёнбошлайдилар. Ўзим идиш-товоқни юваман. Мана, аҳволимни кўринглар. Тутмаларимни уч хил ишда қаданганман. Арча байрами бўлиб кетган. Бу киши тутма у ёқда турсин, тутманинг тешиги қажқалитгани ҳам билмайдилар. Кечкурунгиси у ёқда турсин, кундүзги кинони ҳам қолдирмай кўрадилар.

2-чол. Гапираверинг, гапираверинг.

Куёв. Янги мода деб менинг шимимни кийиб магазинга чиқиб келадиган қилиқ чиқазганлар. Кириб кўринглар, умивальникка қараб бўлмайди, оқ чиннимни ё қора қозонми, билиб бўлмайди. Эртагаб туриб, қош бўйлади, уша суртилади, соч лайлак уя причёска қилинади, аммо дераза пардасини ювиб, дазмоллаш эсларига келмайди. Дераза парда пардами ё қозон сочиқми, билиб бўлмайди. Дераза ойнасига-ку, бир умр латта тегмаган, хира бўлиб, кўча кўринмай қолди. Кечаси электрни ўчирмай ётади, ваннанинг суви шовиллаб оқиб ётади, сувни очса, ёппай кўчага чиқиб кетади.

Келин. Э, бўлди-е. Мен ҳам гапирай-да.

1-чол. Майли, гапир қолинг, келин. Сиздан ҳам эшитайлик.

Келин. Дераза пардасининг кирлиги ювилмага-нидан эмас, эртаю-кеч папирос чекишдан. Полни юв-майман, рост. Авваллари ювардим, оёғининг лойи билан кириб келаверади. Ҳой барака топкур, остонага латта кўйганман, артиб кириг, десам қулоқ солмайди. Шундан кейин бор-э, дедиму полни ювмай кўйдим. Кўчада юрадиган эркак рўзгорнинг кам-кўстини ҳам билиши керак-да. Неча марта айтганман, ҳой барака топкур, ик-ки-уч фалтак ип опкелинг, деб. Опкелмади. Шундан кейин бор-э, дедиму тутмаси узилса ҳам қарамай кўйдим. Ноилож қолгандан кейин дастурхон попутидан тутмасини қадайдиган бўлди. Дазмол қилмайди, дейди. Тўғри, авваллари дазмол қилардим. Янги дазмолланган шимни кийиб самоварга чиқади-да, чордана куриб, ярим кечача ча ялақлаб ўтиради. Келганда шимми, эски маҳсимни би-либ бўлмайди. Бор-э, дедиму дазмол қилмай кўйдим. Кир ювмайди дейди, оппоқина, крахмалланган кўйлақларни кийдириб кўйдим. Улфатлари билан самоварга чиқиб, қарағай ўтин ёқиб поварлик қилади, ўзи ош дамлайди. Қарағай ўтиннинг тутунидан оқ кўйлак қора сатин бўлиб кетади. Бор-э, дедиму кўйлагини ҳам ювмай кўйдим. Ҳар кунни кинога боради, дейди, у киши кечаси-ю кундүзи

самоварда бўлсалар, бир ўзим уйда диққат бўлиб ўтирамани? Бор-э, дейману уйимизнинг тўғрисидаги кинога чиқиб келаман. Умивальникни кир бўлиб қорайиб кетган, дейди. Ахир ким бет ювадиган умивальникда оёғини ювади. Кўнглим тортаганидан ювмай қўйганман. Кечаси электрни ўчирмай ётади, дейди. Ахир у киши самовардан келишларига қоқ ярим кечача чирокни ёқиб пойлаб ўтираман-да, охири ухлаб қоламан...

2-чол. Майли, келин, бу ёғи маълум бўлиб қолди. Энди нима қиласизлар?

Куёв. Ажрашамиз.

Келин. Албатта ажралишамиз-да.

Куёв. Шу қилганингга қуйдириб бошқа хотин оламан.

Келин. Эр зоти шунанга бўладиган бўлса, эрсиз ўтиб кетганим бўлсин-э.

1-чол. Жуда мушкул савдога қолибсизлар.

2-чол. Борди-ю, сиз бошқа хотин олсангиз, яшаб кетишингизга ишонасизми?

Куёв. Албатта яшаб кетаман-да.

1-чол. Хўш, келин, агар мабодо, борди-ю, сиз бошқа эрга тегиб кетсангиз, яшаб кетишингизга ишонасизми?

Келин. Албатта, ишонаман-да, яшаб кетаман. Мендек хотин тегса ҳар қандоқ эркак жон деб олади.

1-чол. Бошқа эр билан яшаб кетишингизга мен асло ишонмайман.

Келин. Нега энди?

2-чол. Биз кўпни кўрган кишилармиз. Етти-саккиз неваара кўрган кишилармиз. Эшитинглар бўлмасам. Уйига бир ғалтак ип олиб келмайдиган, оёғининг лойи билан уйга кирадиган, умивальникда оёқ ювадиган, эрталадан кечгача самовардан бери келмайдиган эркак билан қайси аҳмоқ яшайди? Энди сиз эшитинг, келин. Бошқа эрга тегсам, яхши яшаб кетаман, дейсиз. Яшаб бўлсиз. Кир ювмайдиган, кинодан бери келмайдиган, тутма қадашни билмайдиган, овқат еса идиш ювиш у ёқда турсин, то-

воқни нарига оп қўймайдиган хотин билан қайси эркак яшайди?

1-чол. Аслида ўларинг икковларинг бир-бировингга муносиб экансизлар. Сиздақа эр ер юзида топилмайди, сиздақа хотин космосда ҳам топилмайди.

2-чол. Икковларинг бир-бирларингга қуйиб қўйгандек муносиб экансизлар. Хўп бўлмаса, биз кетдик. (Иккови чиқиб кетадилар.)

Келин. Чақиртирган одамларингизни қаранг-а.

Куёв. Шунга айтинг-а, мундоқ яраштириб қўйишни ҳам билишмайди.

Келин. Улар бизни яраштирмоқчи эмас эканлар-да. Куёв. Хотин, бировни аралаштирмай, ўзимиз ярашамиз. Ҳозир эр-хотиннинг ярашиши самообслуживание бўлган. Уришган одамлар ўз-ўзларига хизмат қилиб, ўзлари ярашадиган бўлишибди. Қани жимжиглоғингизни беринг! (Хотин жимжиглоғини эрининг жимжиглоғига чапштиради.) Қиличми, тўқмоқ?

Келин. Қирқ йилгача ўрток.

АЖИНА

Соци ўсиб башарасини тутиб кетган, фақат бурнининг учу кўриниб турган етишга қиёфасида йигит киради. Содода, қишлоқча қийинган онаси тоғорада хамир қорити.

Йигит. Мамашка, коньяк борми?

Онаси. Қанақа киндак, болам?

Йигит. Коньяк, яъни коктейль.

Онаси. Дадангнинг кўк тўнини опчиқиб берайми?

Йигит. Қишлоқ-да, қишлоқ. На коньякни, на коктейлни биллади булар. Папашка қанилар?

Онаси. Нима делинг? Тўшунмайтман, болам?

Йигит. Дадам қанилар, дефман?

Онаси. Оҳ, болам, даданг сени кеча кўрди-ю, ранги оқариб кетди. Манаву сочларингни, турқи тароватингни битта кўришдаёқ юраги ёмон бўлиб қолди. Эрталаб “тез ёрдам” касалхонага олиб кетди.

Йигит. Тушунарли. Гипертония. Папашкани, яъни дадаимизни касалхонага бориб кўриб келишим керак экан.

Онаси. Жон болам, борма. Бора кўрма. Чаток бўлади.

Йигит. Нимаси чаток бўлади? Тавба!

Онаси. Болам, турқи тароватингни битта кўрганда юрак ўйноғи бўлган даданг, иккинчи кўришда ўлиб қолади. Сени тугмай, мен ўлай. Бир йил олдин шу остонадан чиқиб кетётганинг шундоққина кўз олдимда турибди. Бошингда янги тахтакачдан чиққан дўппи, этнингда одамларникига ўхшаган кўйлак. Сочинг олинган, томоқларингнинг таги бунақа исқирт эмасди. Тирноқларинг олинган эди. Болам, мен туққан пайтда сен бунақа эмасдинг.

Йигит. Қишлоқнинг итлари мунча расво бўлиб кетибди? Тонг отгунча ақиллашиб ухлатишмади.

Онаси. Болам, итлар сендан кўрқишпти. Тоғаннинг ити қочиб кетди. Кеча сени кўрганда думини қисиб девор ошиб кетганча қайтиб келмади.

Йигит. Интересна!

Девор орқасидан хотин кишининг шовқини эшитилади.

Йигит. Нима гап, мамашка, тинчликми?

Онаси. Қайда тинчлик бўлади, болам. Ойша холаунинг келини ҳомиладор, оғир оёқлик эди. Икки ойдан кейин туғиши керак эди. Эрталаб кўчадан ўтиб кетётганингни келини кўрган экан, башарангни кўриб кўрққанидан боласини чала ташлаб кўйибди. Ойша холаунг сени қарғашпти.

Йигит. Интересна! Ҳали келатганимда Ризамат бува негадир мени ут гап билан сўқди. Причинаси мента неистовстна.

Онаси. Хотини, Бодом бувинг сени ёнғоқ татида кўриб қолиб, ажината йўлиқдим, деб кўрқиб кетибди. Лаб-дунжита учуқ тошиб алаҳлаб ётибди. Оғзи қийшиқ бўп қопти. Ҳеч кимни ёнига йўлатмайди. Ким келса, ажина, деб дод солади.

Йигит. Қишлоқ-да, қишлоқ. Маданий кишиларни кам кўрган. Кеча кўчада болалар кўп эди. Нима бўлди? Бугун чиқсам кўчада битта ҳам бола кўринмайди.

Онаси. Ота-оналар болаларини кўчага чиқармай кўйишган. Болалар сендан кўрқиб эшикларини ичкаридан бекитиб ўтиришибди. Бугун мактабга ҳам болалар келишмабди. Директори нарити қишлоққа қочиб кетибди. Сени икки марта кўрган экан, кўзига бир жон кўринаётган эмаш.

Йигит. Тавба! Бу дейман, мамашка, поччам яхши юрибдиларми, жиянлар қалай? Опам кўринмайди?

Онаси. Оҳ, онагинанг айлансин. Опанг сени мактаб, укам суқсурдай йигит бўлти, деган экан, поччанг совуқ бўлмай ўлтур, сен ҳам укангга ўхшайсан, деб опангни кўйиб юборди.

Йигит. Тавба! Синглим қани?

Онаси. Синглипинанг дутонасиникида ётиб юрибди. Акам кетганда келаман, дейди, кечаси кўйлақларини обориб бердим.

Йигит. Нега дутонасиникида ётади?

Онаси. Ҳайвонот боғига боришган экан, бир дутонаси маймунни кўрсатиб, акангга ўхшаркан, дебди. Уйга келиб, эрталабгача йиғлаб чиқди.

Йигит. Понятно! Мамашка, бўлмаса, биз кетдик.

Онаси. Жон болам, ҳозир кетма. Сал қоронғи тушсин, ёруғда ўтсанг, чойхонадагилар қочиб кетишади. Кетатганингга туғруқхона ёнидан ўтма. Хотинлар болаларини чала ташлаб кўйишади. Мана, сен келганингдан бери ситиримиз ҳам сўт бермай кўйди.

Йигит. Ситир-ҳайвон. Уни гапирманг.

Онаси. Ҳа, айланай, болам. Ситир ҳайвон, сен одамсан-ку. Ўчакишма унга.

Йигит. Мана бу гап правильно, мамашка. Привет, хау дуо-ду! О, кей!

Чиқиб кетади.

Онаси. Нима деди? *(Ташқаридан болалар, хотинларнинг додлагани, қоч, ажина, деган товушлари эшитилади.)* Тугмай мен ўлай!

ЛАМПА ШИША

Бошиқ тузмани босади, секретарь қиз киради.

Бошлиқ. Бутунги мажлиста новчани ҳам чакиринг!
Қиз. Новча ким?

Бошлиқ. Олти йилдан бери шу идорада ишлаб, новчанинг кимлигини билмайсизми? Новча — план бўлимининг мулдери Холтсоев-да.

Қиз. Шунчаками? Хабарим йўқ экан. Яна кимни чакирай?

Бошлиқ. Қилтириқни, Маллани, Жибилажибонни, Бурунбойни, Чарли Чаплинни, Пётр Первийни, Насриддин Афандини, Шу-шу домлани, Масхарабозни, Хўрозни, Улама сочни — ҳаммасини чакиринг.

Қиз. Кечирасиз, ўртоқ директор, айтган одамларингизнинг биронтасини ҳам танимайман.

Бошлиқ. Ия, бу идорада сиз нима қилиб юрибсиз? Энг ответственный ходимларимизнинг биронтасини ҳам танимас экансиз-ку. Э, омон бўлинг-э.

Қиз. Ўлай агар, биронталарини ҳам танимайман.

Бошлиқ. Ўтиринг. Сизга бу ўртоқларни бир таништириб қўй. Қоғоз, қалам олинг. Ҳаммасини лутат қилиб ёзиб оласиз. Ўшанда сира адашмайдингиз бўласиз. Қилтирик — кадрлар бўлимининг мулдери, озгин Исабоев; Малла — кассир, сап-сарик Пулатов; Жибилажибон — кўк шим, қизил кўйлақ, ола галстук тақиб юрадиган Ҳамробоев; Бурунбой — менинг ўринбосарим, бурни катта Каримов; Чарли Чаплин — бурнининг тагида кўнғиз мўйлови бор Муллабоев; Пётр Первий — бош бухгалтер Пётр Иванович; Насриддин Афанди — экспертиримиз, қизикчи киши бор-ку, ҳаҳ оти нима эди, ўша-да. Шу-шу домлани ўзингиз биласиз, икки тапнинг бирида шу-шу, деб турадиган Қосимхонов бор-ку, ўша; Масхарабоз — менинг шофёрим Маҳамат; Хўроз — пешанасида қизили бор аҳранник амаки; Улама соч — анаву практикага келган Хурамахон. Бўлидими? Тушундингизми? Энди эсингиздан чикмасин. Мана шу лутат — рўйхатни столнингиздаи ойнанинг тагида босириб

қўйинг. Боринг, соат утга шуларнинг ҳаммасини чакиринг. Жиндек мажлисчамиз бор. (*Қиз чиқиб кетади.*) Ана, бепарволигу, мана бепарволик. Одам болагиса сап фаҳм-фаросат деган нарса ҳам керак бўлади. (*Тинмай телефон жўриглайверди. Бошиқ тузмани босади. Қиз киради.*)

Бошлиқ. Ўзи нима гап? Боядан бери телефон жўринглайвериб кулоқ-миямини еб ташлагли. Трубкани олсангиз бўлмайдими?

Қиз. Оляпман. Олиб, жавоб берипман. Ҳадеб чакираверали.

Бошлиқ. Ким?

Қиз. Кимлигини билмайман. Саримсоқ пиёз борми дейли, йўқ, десам, яна чакиради. Ҳайронман, бизнинг идорада саримсоқ пиёз нима қилади? Йўқ деганимга қарамай тинмай жўринглаггани, жўринглагган.

Бошлиқ. (*Кузларини ола-кула қилиб.*) Шунчаками? Ундай бўлса, трубкани сиз олманг. Ўзим оламан.

Қиз. Хўп. (*Шу пайт яна жўринглайди. Қиз трубкани олади-ю, бошигига узатади.*) Олинг, яна саримсоқ пиёз дегилти. Бошлиқ. (*Трубкани кулоқига тутиб.*) Ҳозир. Мен. (*Қизга сиз чиқиб кетаверинг, деган ишора қилади.*) Ҳа? Ўзимман. Саримсоқ пиёзман. Ўзинг кимсан? Шафтоли қоқимсан? Оббо, оғайни-е, омонмисан?! (*Қиз эшик олдида унга кулоқ солиб туради.*) Таниматган-да сени, таниман. Ўша эски секретарим-да. Танийсан, лампа шишага ўхшаган бор-ку. Ҳа, ўша лампа шиша.

Қиз. Вой, тавба, менинг ҳам отим ўзгариб қолган экан-ку, хабарим йўқ экан-а? Лампа шиша. (*У ёқ-бу ёғини қарайди.*) Сира ўхшамайман-ку.

ДУНЁДА ЭНГ ЯХШИ ХОТИН

(*Мутлақо ёлгон, асло бўлмайдиган воқеа*)

Эр гурт маст киради. Хотин газабда.

Хотин. Яна ичиб келдингизми? Ўлиб бўлдим-ку!

Эр. Гапни айлантирма.

Хотин. Бўлди, гўмдон бўлиб ётинг. (*Хотин уни етаклаб келиб диванга ётқизади. Эр ётади-ю, хуррак ота*

бошлайди. Хотин тенасида икки кўлини биқинига тираб унга кизаб билан қарайди.) Ўлиб бўлдим унинг ичшидан. Мана, қилуликни қилиб, келиб чўзилиб ётиб олди. Кошки эди тинчгина ухласа. Тонг отгунча минг хил туш кўриб, вайсаб чиқади. (Хотин стол лампасини ўчириб чиқиб кетади. Прожектор ёнган эрни ёрутади. Эр у ёқдан бу ёққа ағанади. Ўзича нималардир деб, вайсай бошлайди.)

Эр. Курорт. Зумрадхон. Хотиним билмасин. Унга сезирмай ресторанларга борамиз. Маош олганимда сизга битта номозшом атлас олиб бераман. Хотинимга айтманг-а. Ох, жонидан... Ишқилиб хотиним билмасин-да. (Лабини чўзиб кимидир ўнади. Пауза. Прожектор аста кенгайиб тенасида хотин кўринади. Эр туш кўрапти. Хотин унга меҳрибон боқади. Унинг қиёфаси фаршталарга ўхшайди.)

Хотин. Ухлашларини қаранглар. Бирам ширин ухлайдиларки. Дунёда бунақа ширин ухлайдиган эр битта бўлса шу кишининг ўзлари, иккита бўлса иккалови ҳам ўзлари.

Эр. (Тўшдаги товушга ўхшаган чўзиқ товуш билан). Хотин, мenden хафа эмасмисан?

Хотин. Вой, нега хафа бўлай? Сиздан хафа бўлиш гунох. Сиз нима иш қилсангиз ҳам мента ёқаверадилар. Хоҳланг ичиб келинг, хоҳланг бировникида ётиб қолиб, икки-уч кун кўринмай кетинг. Ҳеч нараса демайман. Фақат соғинаман. Интизор бўлиб йўлларингизга тўрт кўз бўлиб тикилиб ўтираман.

Эр. Хотин, хафа бўлмайсан-да. Кеча майкамни тескари кийиб кепман.

Хотин. Вой, шу арзимаган гапни гап деб гапириб ўтирибсизми? Тескари кийиб келган бўлсангиз нима кийпти. Уйга келиб ўнглаб кийволасиз, кўясиз. Мента қаранг, бугун қаяққа борасиз?

Эр. Ҳеч қаяққа бормаيمان, хотин.

Хотин. Йўк, борасиз. Ойнисахонга ваяда қилгансиз-ку. Соат саккизда Панорамний кино олдиди кутиб туралди.

Эр. Бормаيمان.

Хотин. Ия, қиз бечора йўлинигизга интизор бўлиб, кино олдиди кутиб турсин-да, сиз ўз хотинингиз билан уйда беавадол ўтиринг. Бу қанақа қилиқ. Биров эшитса сиз ҳам, мен ҳам майна бўламан. Албатта хотини юбормаган, деб гап қилишадилар. Мента гап тегизасиз. Боринг, хўпми?

Эр. Хўп, хотин. Ўзимнинг боргим йўгу, ammo сен учун бораман. Аслини олганда, уни кинога опкиришга пулим йўк.

Хотин. Вой, нега мента айтмайсиз? Туфлига опқўйган пулимдан беш-олти сўмини бериб тураман. Мана. (Ёнидан бир даста пул олиб ичидан бир-иккитасини ажратади.) Вой, шошманг. Кинодан кейин таксида уйига олиб кўйишингиз керак. Гўл олиб келингиз керак. Морожний ҳам ерсизлар. Ресторанга киришга тўғри келиб қолса уятли бўлиб қолманг. Мана, эллик сўмининг ҳаммасини олиб кўяқолинг. Туфлини кейин оларман.

Эр. Раҳмат, хотин.

Хотин. Идорангиздаги Нурихон деган қизга ҳиндча шарф олиб бераман, деган экансиз, нега олиб бермадингиз?

Эр. Бу гапни қаяқдан эшитдингиз?

Хотин. Эшитдим-да.

Эр. Обермоқчи эдим-ку, сендан кўрқдим-да. Ундан ташқари пулим ҳам йўк эди.

Хотин. Бунақа гапларни ўзимга айтишингиз керак. Қиз болага бир нараса ваяда қилгандан кейин албатта сўзининг устидан чиқиш керак. Бўлмасам, қизлар сиз билан юрмайдиган бўлиб қолишадилар. Мана, рўзғорда атаб кўйган пулдан ўттиз беш сўм. Эрталаб дарров борингиз, ҳиндча шарфни олиб Нурихоннинг бошига солиб кўйинг, хўпми? Йўк, аввал мента хўп, деб ваяда беринг. Агар мени алдасангиз, ўзим олиб Нурихонга обориб бераман.

Эр. Хўп, хўп, хотин. Ваядмининг устидан чиқаман. Бугун сиз хафароқмисан, хотин. Нима бўлди?

Хотин. Зерикдим. Вой, барака топкур, бир иш қилинг. Қўйворган хотинингизни чақириб келинг. Гаплар

шиб ўтирадим. Кундошимни жула соғинибман. Чакириб келасизми? Хўп дент, йўк, демант.

Эр. Хўп, хўп, дедим-ку. Нета гапимга ишонмайсан? Хотин. Унга ҳам жерси пальто олиб беринг. Кундошим билан икковимиз бир хил қилиб қиямиз. Бўғтимми?

Эр. Бўғти, хотин, бўғти.

Хотин. Сочига борганингизда суваратга тушган экансиз, курорт фоточиси почтадан юборган экан, бутун келди. Кўрдингизми?

Эр. Кўрдим, хотин, кўрдим.

Хотин. Сиз яхши чиқмабсиз. Ёнингиздаги хотин яхши тушипти.

Эр. Танимайман. Ўлай агар, танимайман.

Хотин. Унақа тонтманг-да. Жула чиройли жувон экан. Купальный кўйлак бирам ярашипти. Фигураси жудаям яхши экан. У қулиб турипти, сиз бўлсангиз қовонгизни солиб турипсиз-а.

Эр. Дентизда чўмилиб чиққан эдик, сиз совқотган эдим.

Хотин. Қизлар билан суваратга тушганда мундоқ илжайиб, бошингизни бошита тегизиб, елкасига қўл ташлаб туриш керак.

Эр. Хўп хотин, бундан бўёқ шунақа қиламан.

Хотин. Қачон отпусका оласиз?

Эр. Бир ойдан кейин. Сени Кисловодскийга обора-ман. Путёвка заказ қилиб қўйдим.

Хотин. Мен бормаيمان. Жаннатхонни олиб боринг. Бечора бирон марта ҳам курортга борматан.

Эр. Қизиксан-а? ЗАГС қорози йўк, қандоқ қилиб курортда бизни битта хоната киритади?

Хотин. Бир амаллайсиз-да. Шунни ҳам эплотмай-сизми? Бўшашманг. Асло бўшашманг. Хўпми? Мен Жаннатхонга телефон қилиб, эрим сизни курортга оборади-лар, деб айтиб қўяман. Бечора роса севинади.

Эр. Сен нима қиласан?

Хотин. Сиз Жаннатхон билан курортда юрган пай-тингизда болаларингизни бокиб ўтираман. Кечати сиз

опкешган жемпер жудаям яхши экан. Шунни Жаннатхонга совға қилинг. Хўпми?

Эр. Хўп, хотин, хўп. Сенинг гапингни қачон икки қилгандим?

Хотин. Шундоқ бўлсин. Эримдан, меҳрибон, ҳа-лол, покиза эримдан айланай. (Эрининг бетидан ўнади. Хотинни ёритиб турган прожектор ўчади. Эр у ёқдан-бу ёққа алдарилади. Ўзидан ўзи "хўп, хотин", деб жаврайди. Чўчиб уйғонади.)

Хотин. Қанақа шарманда эрси? Мовна қани? Ичиб тамом қилиб келгандирсиз. Ўлиб бўлдим бу сўлақ-мон, пияниста, бебурд, шалоқ эрдан. (Бақиради.) Туринг! Хамма ёқни ароқ ҳиди қилиб юборибсиз. Э, эр бўлмай хар бадо бўлинг!

Эр. Оҳ, тушим ўлтир, ўнг келмади-ю. Кани энди, яна ухласаму, боғти тушини амалда кўрсам. Бунақа воқеалар-ни фақат тушда кўриш мумкин. Ўнгингизда кўриб бўлсангиз! (Хотини уни қосов ўқитиб хайдаб оғичқиб кетади.)

ИМТИХОН

Эр киради. Хотин бошини бойлаб, қўлтигига термометр қўйиб ўтирибди. Ҳаммаёқ ости-устун. Пол кўчирилган. Водопровод жўмраги қийшайган. Электр симлари осилиб қолган.

Эр. Нима бўлди, хотин? Биронтаси граната ташладими?

Хотин. Граната нимаси, бомба тушди. Атом бомбаси тушди.

Эр. Очикроқ айт. Нима бўлди? Ярим соатлардан кейин меҳмонлар келиб қолишди. Ҳаммаёқ вайрон, ивирсиган.

Хотин. Қўп гапираверманг. Бошларим оғриб, исит-мада ўртаниб ётибман.

Эр (хайрон). Нима бўлди? Очиғини айт, хотин.

Хотин (инираб). Бу уйни хунаар мактаби талабалари диплом иши учун қуришган экан.

Эр. Хўш, қуришган бўлса нима бўлгити? Жула яхши, раҳмат ёш қурувчиларга.

НОЁБ КУЁВ

Хотин. Раҳматни кейинроқ айтасиз. Эрталабдан бери уйимизда имтихон бўлди.

Эр. Ия, қанақа имтихон?

Хотин. Сабр қилинг. Бир чеккадан айтиб бераман. Дурадгор болалар манави полни қоқишган экан. Дом-лалари йигирмата болани бошлаб келиб тахтани қандай қоққанини сўраб, кўчириб бошқатган қоқтириб кўрди. Пол қоққан болалардан иккитаси имтихондан йиқилди. Анаву кўчиб ётган тахталарни ўша болалар қоққан. Ундан кейин ўттизгача омбир, темир кюч кўтарган болаларни утга домла етаклаб келди. Водопроводдан имтихон олишди. Тўрттаси икки баҳо олди. Анаву жўмакни ўрна-толматганига икки қўйди. Ундан кейин электр курганлар келишди. Хаммасининг оёғида арра қавуш, елкасида сим. Хайрият биттаси икки олди. Қолганлари имтихондан дур-руст ўтишди. Биттаси сўччикини куйдириб қўйди. Ўшанга икки қўйишди. Ундан кейин девора манаву обой қоғоз ёпиштирганлар имтихон топиришди. Хамма қоғозлар-ни кўчириб орқасига қанақа қилиб елим суртиштанини кўришди. Хаммаси беш олишди. Бўлган гап шу.

Эр. Вой-бў. Оёқ босадиган жой қолмапти-ку. Бунақа ётма, тур ўрнингдан. У ёқ бу ёқни йиғиштирайлик.

Хотин. Қўя туринг. Яна битта имтихон бор. Манаву паровой печкадан имтихон олишди.

Эр. Ия, тепадан иссиқ сув оқяпти-ку.

Хотин. Тепамиздаги хонада ҳам имтихон бўляпти. Паровой печкадан имтихон олишяпти.

Ташқаридан таниш-таниш овозлар келади.

Эр. Нима гап, хотин?

Хотин. Келишди. Ўламан энди, келишди. Чикиб қаранг.

Эр (*деразадан қарайди*). Вой-бў, бу қанақаси? Эллик-тача бола зинадан чиқиб келяпти. (*Эшик тақилайди.*)

Овоз. Мумкинми? Имтихонга тайёрмисиз?

Хотин. Энди худо урди.

Эр. Жим бўл! Биз уйда йўқмиз. Овозингни чиқарма.

Ясашган стол ёнида келин-куёв ўтиришибди. Улар ёнида Содик.

Содик. Бўлмаса тўйни ўзим очиб биронта ўртоққа табрик учун сўз берираман-да.

Куёв. Ҳа, албатта.

Содик. Хурматли азиз меҳмонлар, Садриддинжон билан Норастахоннинг тўйларини очик деб эълон қилишга руҳат берасизлар. Ўзларингизга маълумки, кундан-кунга ютуқларга эришяпмиз, гаалабалар сари далоил қадмлар билан кетаяпмиз. Саноат ва санъат соҳасидаги ютуқларимиз шундан маълумки, буни ўзларингиз биласизлар, саноатимиз ўз юксалиш йўлида яратган махсулотлари бўлмиш мана шу арақ ва винолардан куйиб, санъатимиз ўз тараққиёти йўлида яратган кўшиқлар остида келин билан куёвнинг саломатлигига ичиб юборишларингизни қатъий илтимос қилиб қоламан... Энди битта биттадан оғайниларга сўз берамиз-да.

Куёв. Ҳа, албатта.

Содик. Сўзни цех бошлиғимиз Абдували акага берайми?

Куёв. Йўғ-е, у киши Маликахонга уйланганимда гапирганлар.

Содик. Бўлмасам Қодиржонга бераман.

Куёв. У киши Мунирахонга уйланганимда бошлаб гапирганлар.

Содик. Исмагилла қалай? Шу гапирмақолсин-а?

Куёв. Йўқ, йўқ, у аввалги, энг биринчи хотинимнинг тоғаси бўлади. Яхшиси Алижонга беринг, ўша гапирсин.

Содик. Хозир келин билан куёвни табриклаш учун сўз дўстимиз Алижонга берилади. Қадаҳларни тўлдирингизларни сўрайман.

Ўртага тилиага нусха бир йиғит чиқади.

Алижон. Хурматли дўстларим, меҳмонлар. Нима дейишимни билмайман. Очигини айтсам мен куёв бола-

нинг мундан олдинги тўйларида ҳам гапирганман. Бутун яна гапирсам қандай бўларкин... Шунинг учун мени буюғир ва ниҳоятда маъулийлиги вазифадан озол қилсанглар. (*Алижон чиқиб кетади, кейин яна қайтиб киради.*) Содиквой ака, кўшникида ҳам тўй бўляпти. Зуфарий деган бир йигит орасига шерь кўшиб чунонам гапиряпти-ки, ўтирганларнинг оғзи очилиб қоляпти. Шунчакириб чиқайми?

Содик. Жон ука, шундоқ қилгин. Бугини ашудла-пашудла билан эплаштириб тураман.

Алижон шовшиб чиқиб кетади.

Содик. Биродарлар, нотик укамиз сўзга тайёрлангунларича битта ашудла эшитиб турсак. Сўз хофиз боғларга. Қани айлама-айлама бўлсин.

Ашудла бошланади. Ашудла тингандан кейин бир йиғил киради.

Содик. Ҳозир келин билан кўёвни табриклаган учун сўзни укамиз... (*Энгашиб сўрайди.*) Кечирасиз, исми шарифлари қандоқ эди?

Зуфарий. Зуфарий деб кўяқолинг.

Содик. Укамиз Зуфарийга сўз. Қадаҳлар тўлдирилсин.

Зуфарий. Бутун биз буёқ ва улуг бир тарихий ҳодисанинг туюғи бўлиб турибмиз. Укамиз, ниҳоятда қадрдон укамиз бўлмиш, жигаргўшамиз... (*Энгашиб Содикдан сўрайди.*) Кўёв боланинг отлари нима эди?

Содик. Садрижон, Садридинжон.

Зуфарий. Ҳа, шу қадрдон укамиз Бадридин...

Содик. Садридинжон.

Зуфарий. Садридинжоннинг инсон ҳаётида жуда оз бўладиган ноёб, камёб ҳодиса бўлмиш никоҳ тўйида шохил бўлиб ўтирибмиз. Бутун бизга энг қадрдон бўлган синглимиз, жигаргўшамиз, меҳримиз суви билан ювиб-тараб ўстирган синглимиз... (*Энгашиб сўрайди.*) Келиннинг оти нима эди?

Содик. Норастахон.

Зуфарий. Ҳа, синглимиз Пайвастахон.

Содик. Пайваста эмас, Нораста.

Зуфарий. Шу Норастахон синглимизнинг сувдек тиник, нурдек бегубор дароҳга қадам қўйиши билан табриклар эканмиз, фикран узоқ ўтмишта назар солмай иложимиз йўқ. Биз ким эдик ва ким бўлдик? Шота Руставелидек улуг зотни яратган туркман халқига, Низомий Панжавийдек улуг олимни берган литва халқига, Махдумқулидек ажойиб табибни яратган татар халқига қадрдон эканимиздан миннатдор ҳисларга тўлишга қонулан ҳужжимиз бор деб айта оламан. Ва айтаман ҳам. Мен ўз сўзимни тутатар эканман улуг шоир Алишер Навойнинг қуйидаги сатрлари билан якунлайман. Бу оламда улуг зот ким, десанг доим онам дерман. Келинимизга улуг она бўлишни, кўёвимизга эса Мирза Бобир айтгандек, дардимга дармоним отам, бўлишни оруз қилиб қоламан.

Қадаҳлар жаранглайди. Бир маст қўлида қабоб билан киради.

Маст. Ҳой, хой номард. Нима мен одаммасамми? (*Кўёёга яқин келиб.*) Олти марта уйландинг, олти марта-сида ҳам ўзим қабоб қилдим. Бир марта сўз бермадинглар-а, энди мен гапираман. Аввалги тўйларда айтолмай ичимда қолган гапларни кўшиб айтаман. Айтмасам сенинг ҳам, менинг ҳам дилимга армон бўлади. Қани, қадаҳларни тўлдиришлар. Аммо битта шартим бор, менинг нутқим давомида олти марта ичасизлар. Қарзларинг бор. Узасизлар ўша қарзларни. Мана шу қадаҳни келинимиз Маликахоннинг саломатлиги учун ичинингизни сўрайман.

Содик. Келиннинг оти Маликахон эмас, Норастахон.

Маст. Сен жим тур. Мен биринчи хотини Маликахонни айтаяпман. (*Ўзи ичди. Кейин яна қуяди.*) Мана бу қадаҳни келинимиз Мунирахоннинг саломатлиги учун ичинларингизни сўрайман.

Содик. Мунирахоннинг нимаси, Норастахон.

Маст. Сен жим тур, мен иккинчи хотини Мунирахонни айтаяпман. Қани кўтаринглар. (*Ичди. Яна қуяди.*)

Мана бу қалаҳни келинимиз Халичахоннинг саломатлиги учун... (*Содиқ бир нима демоқчи бўлади.*) Сен жим тур, мен учинчи хотини Халичахонни айтаяпман. Қани олинглар. Ҳа багли. (*Ичади. Қуяди.*) Мана бу қалаҳни келинимиз Нафисахоннинг саломатлиги учун... (*Содиққа*) Сен жим тур. (*Ичади. Қуяди.*) Мана бу қалаҳни келинимиз Элвирахоннинг саломатлиги учун кўтаришингларни сўрайман. (*Содиққа.*) Сен жим тур, аралашма... (*Келинга қараб.*) Ана энди, ана энди навбатингиз келди, Норастан. Мана бу қалаҳни келинимиз Норастанхоннинг саломатлиги учун кўтаришингларни сўрайман. (*Қадаҳлар жарангайди. Маст нотик гандирақаб яна сўз бошламоқчи бўлади.*) Хурматли меҳмонлар! Мен эртага бошқа шаҳарга кўчиб кетяпман. Шунинг учун Садриддинхоннинг кейинги тўйларида иштирок этолмаслигим мумкин. Бўлғуси келинларнинг номларини ҳозирча билмайман. Тўйга албатта тақлиф қогози юборасиз деган умидман. Албатта келаман. Худо қувват берсин сизга Садриддинхон! Тўйларингизда ўзим хизмат қилай. (*Кўёв туриб ҳаммага тавҳим қилади.*)

Содиқ. Шу билан дўстимиз, кўёв боланинг навбатдаги хотин олиш тўйини ёпиқ деб эълон қиламан.

ЯРИМ ДЕЛЕГАТ

Эргаш. Кечирасиз, сиз ҳам қурултой делегатларидан бўлсангиз керак.

Ҳасан. Шундоқ деса ҳам бўлади.

Эргаш. Очигини айтинг, сиз ҳам пахтакор қолхозданми?

Ҳасан. Албатта, албатта. Пахтакор бўлганда ҳам энг юқори ҳосилли қолхоздан.

Эргаш. Демак, юқори ҳосил олганлардан бири бўласиз?

Ҳасан. Шундоқ деса ҳам бемағол бўлаверди.

Эргаш. Сиз жуда камтар одам экансиз. Ойла аъзоларингиз билан бу йил қанча даромад қилдингиз?

Ҳасан. Қолхоз бўйича бизчалик юқори ҳосил олган киши топилаётган.

Эргаш. Звеноингиз неча центнердан ҳосил олди?

Ҳасан. Рекорд ҳосил. Гектар бошига эллик етти центнердан сал ошган.

Эргаш. Бу йил қанча пахта тердингиз?

Ҳасан. Машинада терилганими ё қўлда терилганими?

Эргаш. Икковини ҳам айтаверинг.

Ҳасан. Машинада тўрт юз тонна, қўлда ўн тўрт минг кило тердик.

Эргаш. Тердик деманг, тердим дент.

Ҳасан. Тердим десак ҳам бўлаверди.

Эргаш. Нега унақа мужмал жавоб қилипсиз? Ўз қўлингиз билан терганингиздан кейин тердим, дент-да.

Ҳасан. Тердим десам ҳам бўлаверди-ку аммо, бу пахталарни хотинимиз терган-да.

Эргаш. Ия, бошида айтмайсизми? Пахта термаган бўлсангиз қурултойда нима қилиб юрибсиз?

Ҳасан. Келамиз. Ҳаққимиз бор келишга.

Эргаш. Ия, бу қанақаси бўлди?

Ҳасан. Келин аянгиз қурултойга делегат бўлиб келганлар. Фотма-Зухра чақалогимиз бор. У киши қурултойга кириб кетганларида биз чақалоқларга қараб турибмиз, акаси. Бекор юрганимиз йўқ. Илгор пахтакорнинг боласини боқаяпмиз. (*Чўнтақидан оғизга сўрғуч кийдирилган сўт шашасини чиқариб кўрсатади.*) Мана. Биз ҳеч қачон пахтакорлар хизматида бош тортмаймиз. Болаларни хозир ухлатиб чиқдим. Келин аянгиз хозир сўзга чиқадилар, шунга эшитмоқчи бўлиб кутиб турибман. Ҳар қалай полний делегат бўлмасам ҳам ярим делегатман десам ҳам бўлаверди.

ҲАШАРЧИ

Қўлда кичкина чемаданча билан хотинларга ўхшаб соч қўйган стилига Ҳасан киради.

Ҳасан. Бригадир ўзлари бўладиларми?

Бригадир. Ҳа, биз бўламиз. Ҳизмат?

Ҳасан (*унинг елкасини укалай бошлайди*). Ҳа, саломат бўлсинлар.

Бригадир (*ўзини четга олиб*). Ўзи нима тап? Тинчликми?

Ҳасан. Ҳашарга келдик, ҳашарга ака. Теримга бир қарашворайлик деган ният билан узоқ йўл босиб келдик. Отимиз Ҳасан.

Бригадир. Қайси ташкилотдан?

Ҳасан. Эшитанмисиз? Горбикомбинат деган идорани эшитанмисиз? Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш комбинати. Ана ўша жойдан ўз хошимиз билан пахта терасётган азамат колхозчиларимизга бир қарашиб юборайлик деган ният билан ўзимизнинг фидокорлитимизни намойиш қилгани келдик. Мана, биз тайёр. Кўрсатинг, ишни!

Бригадир. Мана, манаву жўякдан тушасиз, Ҳасанжон.

Ҳасан. Қанақа жўяк? Ўз касбимизга яраша иш кўрсатинг, ака.

Бригадир. Касбингиз қанақа ўзи, Ҳасанжон ука?

Ҳасан. Биринчи разрядли сартарош.

Бригадир. Э, багли. Барака топинг, Ҳасанжон. Унда дада шийтонига чиқиб дўконни очинг. Соқоли ўсган теримчиларни олднингизга юбораман. Бир чеккадан соқолини тарашлайверасиз. Соқол олинган бўлса настронаси ҳам яхши бўлади. Терим ҳам олдинга жилийди. Нима дейсиз, Ҳасанжон?

Ҳасан. Кечирадилар, биз унақа соқол оладиган сартарош эмас, тирноқ бўйдиган, сочини олти ойлик жингала қиладиган, киприка киприк улама қиладиган сартарошмиз. Жиндек сабр қилинг. Ҳозир сизга тушинтириб бераман. Эркак кишини сочини елкага тушириб, соқолини тақир қилиб олинса, бунақа попаткани номи Мажнунтоғ бўлади. Агар боши тақир бўлса, биз унақа-ларнинг соқолига кўпроқ меҳнат сарф қиламиз. Мабодо

малла одам бўлсаю, қошига хали оқ тушмаган бўлса, вообеш сочини устара билан олиб, қошини бўйб кўямиз. Хар хил фасонлар бор. Перманент, Раж Капур, Мажнун, Макка-жуҳори. Макка-жуҳори фасони кўпроқ от жалги кишиларга ярашади. Агар юзи дум-думалоқ бўлса сочини кўпроқ юқорига қилиб, соқолини узун қиламиз. Бунинг номи "Йўк, мен шолгом эмасман", деб аталади. Қийин, жуда қийин иш, бизнинг хунар.

Бригадир (*ўйлашиб*). Ундай бўлса манаву тарафга қараб икки юз қадам юрсангиз, кейин чапта бурилисиз.

Ҳасан. Кейин нима қиламан?

Бригадир. Автобус келади. Ўшанга чикасиз, Ҳасанжон.

Ҳасан. Қайси остановкага бориб тушаман?

Бригадир. То уйингизни эшити олмита обориб кўймагунча қимирламай ўтираверинг. Хайр бўлмасам, Ҳасанжон ука!

Ҳасан. Ҳеч бўлмасам сизнинг сочингизни олти ойлик жингилла қилиб кетай.

Бригадир. Остановкага тезроқ боринг. Бўлмаса охирги автобуста кечга қоласиз. Шахардаги кипритига киприк улайдиганларга, қош бўйтадиганларга, тирноғини қизил қиладиганларга биздан салом айтиб кўясиз-да. (*Ҳасанинг кетидан*.) Тава, олтидан қарасанг Ҳасан, орқасидан қарасанг Рузвон. Қойилман. (*Орқасига қараб*.) Хой, бола! Сипирингни торт, гўзага тушиб кетай!

МЕНИНГ МАРАТ АКАМ

Қолхоз дада шийтонни олдига катта темир ўчоқ. Студент қиз қозон каяланти. Замонавий кийинган ўрта яшар бир жувон киради. Унинг кўйидаги тўр халта ва сўмжада турли озиқ овқатлар.

Жувон. Университет студентлари шу ерда туришадими?

Қиз. Ҳа, аяжон, шу ерда туришади. Ҳозир далада пахта теришяпти. Ярим соатлардан кейин қайтишади. Жувон. Маратжонни танийсизми?

К и з. Марат Исмоиловними? Танийман. У кишини бу ерда ҳамма танийди.

Ж у в о н (*ўзича*). Боламни ҳамма танийди. (*Қизга*.) Неча киши ошпазлик қиласизлар?

К и з. Ҳар бир факультетнинг ўз ошпази бор.

Ж у в о н. (*Қозон тепасига келиб овқатга қарайди*) Гўшт-пўшт ҳам соласизларми?

К и з. Гўшт соламиниз, аммо пўшт солмаймиз.

Ж у в о н (*энгаси қотиб нари кетади, дўнга ўтиради. Сумкасидан конверт олиб ундаги хатни ўқийди.*) "Ойижон! Мендан хавотир олманг. Далам колхоз раиси Қосим акага телефон қилиб қўйган эканлар. Мени раис олиб кетдилар. Ҳозир Қосим аканинг уйларида турибман. Овқатни ҳам ўшаларникида еялман. Кийимларимни раис буванинг хотинлари ювиб беришптилар. Ҳар куни кечаси ётиш олдидан оёғимни иссиқ сувда ювялман. Икки кунда бир ваннага тушялман. Пахта термасам ҳам раис бува менинг хисобимга кунига етмиш килодан ёздириб қўйишптилар. Мента ҳеч нарса юборманг, қорним тўқ, устим бут. Ҳеч нарсадан камлигим йўқ..." Болагинам тинч экан. Барибир она кўнгли болада экан. Ўз кўзим билан кўриб кетмасам бўлмайди. Раиснинг хотини овқатни қанақа қилди, болагинамнинг оёзига ёқадими, йўқми? (*Қизга*.) Хой, қизим, Маратжон неча килодан теряпти?

К и з. Ҳозир Марат акам теримда ҳеч кимни олдиларига ўтқазмашптилар. Базми кунлари юз килодан ҳам ошириб юборяптилар.

Ж у в о н (*ўзича*). Раис барака топсин. Даласини хурмат қилсин-да. Раис бувага учрашиб бир раҳмат айтиб қўйишим керак. Аввал болагинамни бир кўрай, кейин раиста учрашаман.

Ёш-ялангнинг шовқин сурони эшитилади. Кўлида байроқ билан студент теримчилар олдига Марат киради. Жу-вон уни кўриб ханг-манг бўлиб қолади.

М а р а т. Ойи! Ия, қачон келдингиз?

Ж у в о н (*унга босдан оёқ қараб*). Аҳволингни қара! Озиб-тўзиб кетибсан-ку! Бу ерда нима қилиб юрибсан?

М а р а т. Ўртоқларимни кўргани келгандим.

К и з. Марат ака, бутун қанча тердингиз?

М а р а т (*қизга имо-шора билан айтма деб бармоғини лабига босади*). Бутунми? Бутун бригада бошлиғи юз ўн кило терди.

К и з. Вой, кўчма қизил байроқ сизга телдимиз?

Ж у в о н. Қарда ётпасан?

М а р а т (*нима дейишини билмай*). Хатимда ёзганман-ку.

К и з. Марат акам ҳу анави ётоқда туралилар.

Ж у в о н. Қарда овқат қилипсан?

М а р а т. Хатда ёзганман-ку!

К и з. Марат акам мана шу қозонда пиширитган овқатни пок покиза туширяптилар.

Ж у в о н. Вой ўлмасам. Сен шунақа ёлгончи бўлиб кетгансанми? Раиснинг уйида ётпман, ўша ерда овқат еялман деб ёзгансан-ку! (*Хатни кўрсатади*). Мана, раис кунига етмиш килодан пахта ёзиб қўйяпти дегансан.

К и з. Вой Марат акамнинг ўзлари юз килодан ошириб териб ташлашптилар-ку!

Ж у в о н. Сен аралашмай тур, махмалана!

К и з. Тўғри гапни айтсам нега мени жеркийсиз?

М а р а т (*гапнинг ростига кўчиб*). Ойи, сизнинг феълингизни билганим учун шунақа хат ёздим. Биринчидан, далам ҳеч кимга телефон қилганлари йўқ. Қилмайдилар ҳам. Иккинчидан раис бувани умуман кўрганим йўқ. Ўртоқларим билан бирга ишлаб шулар нима еб нима ичса ўшани еб ичялман. Бутун бутун университет бўйича энг кўп пахта терган мен бўлман. Кечя колхоз правлениеси мени битта трансистор радиоприёмник билан мукофотлади.

К и з. Энди ҳаммамиз овқат пайтида ошхонада радио эшитялмиш. (*Қиз Маратнинг кўлидан тортади*). Марат ака, юринг, бирга концерт эшитамиш!

М а р а т. Ойи, сиз ҳам юринг! Зўр концерт бўляпти. (*Ёшлар ошхона томонга югуриб кетишади.*)

Жувон (ўзининг кетидан термулиб). Ўзим ўргиллаб бўйларингдан, кап-катта йилит бўлиб қопсан-ку...

ЕТМИШ БЕШГА КИРМАГАН ТЕРИМЧИ

Институт ректори иш кабинетиди. Телефон жироинг-лайди. Трубкани олади.

Ректор. Эшитаман. Раҳмат, саломат бўлинг. Ким дедингиз? Фармоновами? Майли келсинлар, гаплашамиз. Йўк, йўк, қўлимдан келмайди. Бунақа ишлар қўлимдан келмайди. Қўлимдан келса ҳам, кечирасиз, бунақа ишта қўл уролмайман. Хайр. Йўк, илтимос қилманг. Хайр. (Трубкани жойига қўяди). Тавба, бу қанақа одамлар-а, икки боласи институтта киргунча миямини қоқиб қўлимга берди. На қайин отам, на қайин онам қолди. Тоғамга борди, опамга борди, почамга борди. Амакимнинг эшитгани тагига ётиб олди. Ё тавба! Хўш боланг-ку, бир эмас икки боланг қилга осилгандек ликиллаб турибти. Уларни хаги студент демаса ҳам бўлади. (Эшик очилиб гултожиҳўрозга ўхшаган қирқ ёшлардаги олиффа жувон қиради.) Келинг, хизмат?

Жувон. Устабоев кўнғироқ қилмадиларми?

Ректор. У киши билан хозиргина гаплашдим.

Жувон. (Хотиржам бўлиб "хайрийи", дегандек креслога ўтиради.) Танишиб кўйлик, мен у кишининг суқруглари бўламан.

Ректор. Жуда яхши. Хизмат?

Жувон. Устабоев айттандилар ахир?

Ректор (столага барини бериб унга қулоқ тутди). Айтдилар, аммо ўз оғзингиздан ҳам битта эшитиб кўймоқчиман. Қулоғим сизда.

Жувон. Барака топинг, максалимизни яхши тушинибсиз. Шунақа эйтибор билан эшитадиган одамнинг садағаси кетсанг арзийди. Шу десангиз Устабоев акангиз қариб қолдилар.

Ректор. Устабоев энди қирққа кирди-ку.

Жувон. Тўғри, қирққа кирдилар. Аммо синчиқтаб қараган одам у кишини етмишга кирган дейди.

Ректор. Кўйинг, унақа деманг. Кеча кўчадан ўтиб кетаётганимда Устабоевни балконда олтимши киллоли тош кўтараётганини кўриб қолгандим.

Жувон. Тош кўтаргани билан ичи пўкиллаб ётибди. Ҳеч нарсата ярамайди. Илгарилари қоқ ярим кечалари талстугини тескари тақиб келарди. Хозир ишдан чиқиб тўппа-тўғри уйга келади. Қариб қолди шўрлик. Мен бўлсам бу аҳволда.

Ректор. Сизга нима бўлди?

Жувон. Серсамни мазаси йўк. Икки фарзандни пахтага юборибсиз. Бизга жавр бўлди. Устабоев бечора овқатни еб бўлиб ўзи илши ювиб ўтирипти. Мен-ку ишта ярамайман. Ўрин солиб ўрин йиғадиган одам йўк. Шу болалар пахтага кетишди-ю ўрним йиғилмайди. Қирларим тўлганиб қолди.

Ректор. Сизга жавр бўпти.

Жувон. Жавр бўпти, деб секинроқ айтасизми. Эр-хотин икковимизга қарайдиган одам йўк. Соҳларимни қаранг, паҳмоти чиқиб кетди. Ўзимга қараёлмай қолдим. Ҳар йили шу пайтда курортга кетардим. Боролмай турирман.

Ректор. Мана шуниси ёмон бўпти. Қасрим оғрийди дегандингиз?

Жувон. Сердсам, ўргилла, сердсам.

Ректор. Хўш, мендан нима истайсиз?

Жувон. Қизгинамни пахтадан чақириб берсангиз.

Ректор. Иложи йўк.

Жувон. Ўрнига бошқа одам боради.

Ректор. Масалан ким?

Жувон. Аям борадилар.

Ректор. Аянгиз неча ёшдалар?

Жувон. Хали етмиш бешга ҳам боранглари йўк.

Ректор. Шунақами? Йигирмага бормаган қизингиз ўрнига етмиш бешга бормаган кампир пахта терсинми? Тўғри келмайди. Тавонига қоламин.

Эргаш. Нозиккина экан, касал бўлиб қолмасин тагин. *(Қолган қозғоларни ўқий бошлайди ва санчиб ўрнидан туриб кетади.)* Бу нима? Нима дегани? "Қосимов Олтойга командировка қилинсин", деб гапти "Қосимов олти ойда командировка қилинсин", деб ёзибди-ку. Йўқ, бу саводсиз секретарни шу аҳволда қўймайман. Бутун ходимлар ўртасида шарманда қилиб астар-пахтасини ағдираман-да, хайдайман. Мен қатъиятли одамман. Фикрим ва сўзим қатъий. Ҳозир чақираман-да, ишдан бўшатиш бўйруғини ўзига диктовка қиламан. Билиб қўйсин. *(Звонок тўғмасини босади. Секретарь қиз сочларини силкитиб қиради.)*

Эргаш. Ўтиринг, қозғол-қалам олинг. Ёзинг! Ёзинг! Секретарь. Хўп, хўп бўлади, Хайронов ака. Тайёрман. *(Йўталади.)*

Эргаш. Нега йўталапсиз, нима бўлди?

Секретарь. Сал шамоллаб қопман, Хайронов ака.

Эргаш *(бўшади, унга меҳрибон назар ташлайди)*.

Ўзингизни эҳтиёт қилинг, деб минг марта айтаман. Ҳар қандай дардининг боши шамоллаш. Шамоллаш биринчи навбатда ўпкани ишдан чиқаради. Ундан кейин қон томирлари фаоллигини сусайтиради. Юрак ритмдан чиқади. Юракки ритмдан чиқлими, буёғи расво. Сиз яхшилаб даволанишингиз керак.

Секретарь. Хўп бўлади, Хайронов ака! Тайёрман, нима ёзай.

Эргаш *(унга бошдан-оёқ кўзларини сузиб қарайди, галстугини тузатади, тенгача бошидаги тўрта-бешта қолган сочини яхшилаб тарайди.)* Итак, ёзинг.

Секретарь. Айтинг, ёзаман.

Эргаш. Бўйруқ. Трест секретари Анзиратхон Акбаровга хасталигини назарда тутиб унга даволаниш фондидан юз эллик сўм берилсин. Имзо. Ёзингизми?

Секретарь. Ёзим Хайронов ака. Мана!

Эргаш *(бўйруққа кўз югуртириб)*. Сиз сира хато қилмас эдингиз-ку, нима бўлди? Мана бу ерда юз эллик сўм ўрнига икки юз сўм берилсин, деб ёзворибсиз.

Секретарь. Адашиб кетибман-да, Хайронов ака.

Эргаш. Хай, майли, эллик сўм деб қозғони қоралаб ўтирмайлик. Икки юз сўм бўлса икки юз сўм-да. *(Имзо чекиб унга узатади.)* Менинг шиферимга айтинг, аптекадан сизга дори опкелиб берсин. Ҳозир мен қолган қозғоларни ўқиб, қўл қўйиб, кейин сизга чиқазвораман.

Секретарь. Хўп бўлади, Хайронов ака. *(Чикиб кетади.)*

Эргаш. Нимжонгина экан, эҳтиёт қилиш керак уни. *(Қолган қозғоларни ўқий бошлайди ва яна санчиб ўрнидан туриб кетади.)* Бу нима? Бу нима ахир?! Э, секретарь бўлмай ҳар бало бўл. Қалланг курсин! Саводсиз! Бу саводсиз оминни хайдамасам хуморимдан чиқмайман. Бунни қаранг. Бошқармага юборадиган хатга нима деб ёзибди дент. "Наряднинг корешотини тезда қайтариб юборишингизни сўрайман", дейиш ўрнига "Норматнинг" таршотини тезда қайтариб юборишингизни сўрайман", деб ёзибди. Тавба! Бу қиз бир кунмас бир кун мени ўлдирди. Тамом! Баҳридан ўтдим. Кетдинг, саводсиз. Хайдадинг. Ўтирган столнинг билан хайрлашиб қол. Дийдорингни кўрмай! Бўшаг столни! *(Тўғмасини босади. Секретарь бўшашиб қиради.)*

Эргаш *(овози юмшаб)*. Нима бўлди? Сизга нима бўлди, синглим?

Секретарь *(ноз билан)*. Аъзойи баданим бўшашиб кетяпти. Юракнинг мазаси йўқ. Асабларим ишдан чиққан.

Эргаш *(унинг қоматига маҳуе бўлиб анграйиб туриб қолади)*. Шунчака дент. Асаб нозик нарсас. Асабни ишдан чиқдими, тамом. Ўзингизни эҳтиёт қилишингиз керак. Курортта бориш керак. Кисловодскийми. Сочими, Ялтами, ишқилиб дурустроғига бориш керак.

Секретарь. Ишни ташлаб қандай курортга бораман, Хайронов ака? Иш оғир. Масъулиятли.

Эргаш. Иш бўлса бўлар. Бизга одам қиммат. Инсон умри, саломатлиги — биринчи масала. Ҳозир, ҳозир тўғрилаймиз. *(Трубкани олади.)* Менга местком раиси

Мусаевни улант. Мусаев, ўзингмисан? Мента кара, кеча нима деяётган эдинг? Путька масаласида-да. Сочитамми? Бўпти ўша пўтёкани менинг секретарим Акбаровата бер. Даволансин. Иши оғир, кўп ишлатиб асабини бузиб кўйдик. Энди ўз хатоимизни кеч бўлса ҳам тузатайлик. Келишдикми? Келишдик. (*Трубкани кўйди.*) Энди бундай қилсак. Сизга ўз хисобингиздан бир ойда отпусқа берсак. Шу давр ичида курортта бориб даволаниб келинг. Тушуманам, маош масаласи бор. Уни тўғрилаймиз. Месткомга айтаман. Ёрдам фондидан бирон икки юз пул бериб туради, кейин тўғрилаб юборамиз. Ёзиб бўлдингизми? Ташлаб кетаверинг, кўл кўйиб ўзим кадрлар бўлимига опчиқиб бераман. Сиз уйга бориб иссиқ душ олинг. Кейин кофе ичиб, ўралаб ётинг. Шунда асаб жойига тушади.

Секретарь. Хўп бўлади, Хайронов ака! (*Чикиб кетади.*)

Эргаш (*оркасидан кўзлари яшида қараб қолади*). Оббо кизи тушмагур-е, оббо кизи тушмагур-е, жуда ажойиб-да. Кирса хона яшнаб кетади-я. Худди кабинет ичида чирок ёнганга ўхшайди. Э, сени тўккан онанга балли-е! (*Секретарь ёзиб кетган буйруққа кўл кўймоқчи бўлиб ўқийди.*) Бир ой ўз хисобидан отпусқа берилсин. Трест бошлиғи... Нима? Нима деб ёзибди? Айронов. Ия, менинг фамилиям Айронов эканми? Энди бу саволсизнинг баҳридан ўтдим. Бўшатаман! Бўшатсам ҳам бўшатаман, бўшатаман ҳам бўшатаман. Тамом, вассалом! (*Кўнғирқни босади. Секретарь табасум билан киради.*)

Секретарь. Чақирдингизми, Хайронов ака?

Эргаш (*уни кўриб яна шаштидан қайтади*). Ҳа, ҳа-лиги, нимаиди-я. Ҳа, эсимга тушди. Касал одам кўчада автобусдан автобуста чиқиб юрманг. Шоферимга айтинг, уйингизга обориб кўяди. Ҳа, шундоқ қилинг. Шофернинг ёнида ўтирсангиз бўйинингизни ўраб олинг, шамоллаб қолманг тагин.

Секретарь. Хўп бўлади, Хайронов ака. (*Чикиб кетади. Эргаш мастга ўхшаб гандирақлаб креслога ўтириб қолади.*)

МУНДАРИЖА	
Китобхоннинг кулоғига айтдиغان гапларим.....	3
Филдирак (<i>қисса</i>).....	5

ҲИКОЯЛАР

Карнай	54
Келинлар кўзғолони	58
Мушטיפар	67
Эгар бозори	68
Омонат	70
Почажон	72
Дум.....	74
Тош	78
Қатлама.....	80
Эгизак	83
«Чекилмасин»	85
Хомталаш	89
Ханка билан Танка	91
«Қолбаса қорни»	95
Осмоннинг онаси	98
Даламнинг ўртоғи	102
Ғап	107
Чуқвара	108
Хушрак.....	109
Ошқовок, 2	110
Бошқриғи	112
Чол куёв билан кампир келин	114
Ешим.....	117
Автобиография.....	119
Қайсар	121
Сағана	122
Бир юз етмиш сўмлик хушрак.....	125
Узун тил.....	128
Қолгон.....	133
Собиқ ўғри	136
Ҳасрат	138
Сўнгги нуха	141

Мусича.....	146
Ихтиро.....	149
Номи йўқ тўй.....	151
Менинг дўстим Бабаев!.....	154
Олқинди.....	157
Порахўрнинг ўлими.....	161
Икром.....	164
Чироқни ўчир.....	167
Товуқ тилини билалитган одам.....	169
Йўғон тепа.....	172
Хотинбоз чумчуқ.....	175
Муллажон.....	177
Катайса.....	181
Тўйнуқ.....	184
Ариза.....	189
Шер.....	190
Гувала.....	192
Гугурт.....	194
Музей.....	198
Пайпоқ.....	200
Томоша.....	203
Тамом, давоми йўқ.....	205
Юк.....	208
Отпуска.....	211
Койилман.....	213
Паловга эътибор.....	214
Собиқ.....	215
Лавли бадахшон.....	219
Кўлдошчи.....	220
Жаноза.....	222
Карнай тўйида.....	222
Ходивой.....	224
Луқмон.....	227
«Кўриқхона».....	231
Суянчиқ.....	237
Бир латифа айтайми?.....	243

ПЬЕСАЛАР

Куёв (<i>пьеса</i>).....	252
Келинлар кўзғолони (<i>пьеса</i>).....	309
Фармонбиби аразлади (<i>пьеса</i>).....	364
Ҳасан билан Ҳусан (<i>пьеса</i>).....	411

РЕЗГИЛАР

Кўли қичитган чол.....	448
Биринчи муҳаббат.....	453
Мени кечиринг.....	456
Аёвсиз танқидчи.....	459
Ишқиди.....	461
«Илғор» табелчи.....	466
Синовичи ичувчи.....	469
Тўёна.....	474
Киличми, тўқмоқ.....	477
Ажина.....	481
Лампа шиша.....	484
Дунёда энг яхши хотин.....	485
Имтиҳон.....	489
Ноёб куёв.....	491
Ярим делегат.....	494
Ҳашарчи.....	495
Менинг Марат акам.....	497
Етмиш бешта кирмаган теримчи.....	500
Ғамхўрлик.....	502

Қайдиар учун

САИД АХМАД

ФИЛДІРАК

Кисса, Ҳикоялар, повестьлар, режиссар

Муҳаррир:

А. Абдулмаликов

Масхувчи:

Н. Хусниқоджаева

Техник муҳаррир:

Ю. Уринов

Самурайловчи:

О. Моминилов